Brabant in 't verweer

Bijdrage tot de studie der Zuid-Nederlandsche strijdliteratuur in de eerste helft der 17e eeuw

Maurits Sabbe en

bron
Maurits Sabbe, *Brabant in 't verweer*. V. Resseler, Antwerpen / Martinus Nijhoff, Den Haag 1933

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/sabb002brab01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

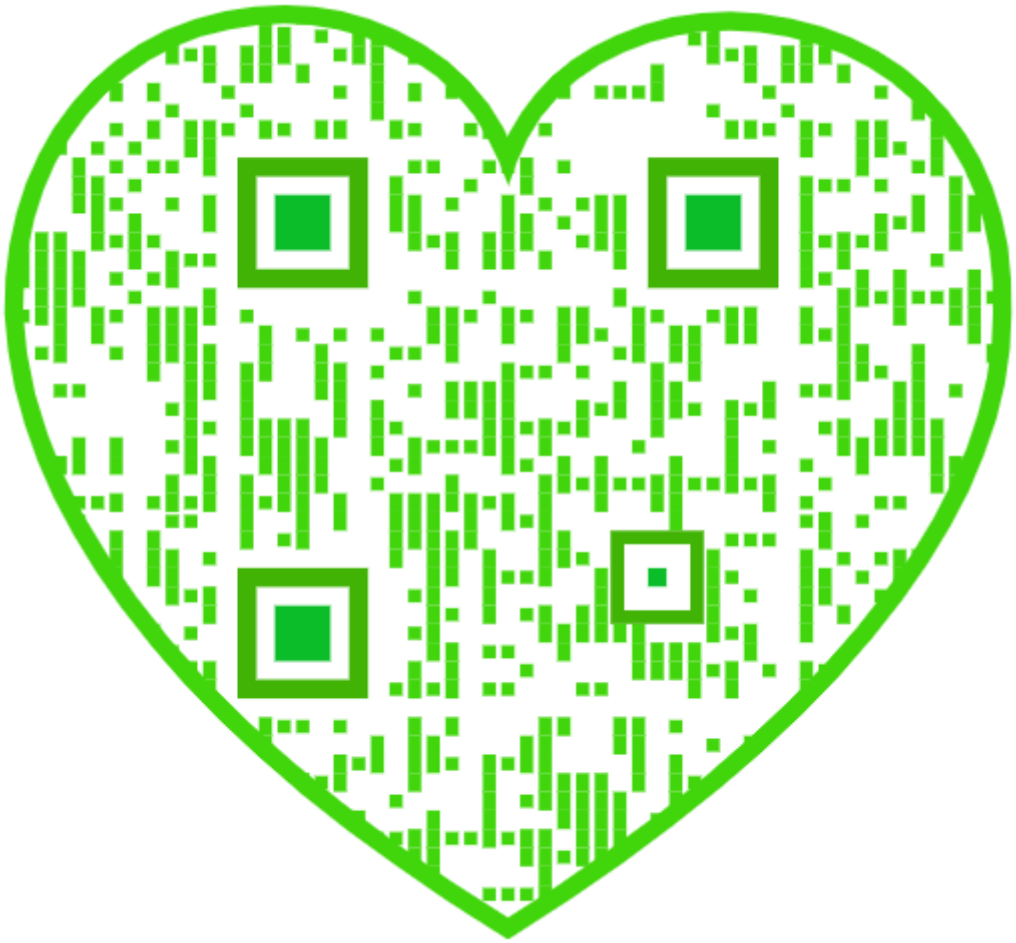

I. Een verwaarloosd Hoekje onzer Literatuur - De Oriënteering der Gemoederen in Zuid-Nederland in de 17e eeuw

Onder de Zuid-Nederlandsche letterkundige voortbrengselen uit de 17e eeuw, waarmede onze literatuurgeschiedenis zich totnogtoe weinig of niet bezig hield, rangschikken wij in de eerste plaats de Brabantsche en Vlaamsche strijdpoëzie. Wij bedoelen daarmede de berijmde satiren en liederen, die de Roomsch-Spaansche Zuidelijke Nederlanden, sedert den val van Antwerpen (1585) tot aan het sluiten van het Munstersche tractaat (1648), en ook nog daarna, de wereld instuurden om kond te doen van hun politiek-godsdienstige opvattingen, hun antipathiën en sympathiën.

Er is geen lang betoog noodig om aan te toonen, dat het land van den Spaanschen Brabander, na den val der groote handelsmetropool, een geestelijke en staatkundige richting insloeg, die zich hoe langer, hoe meer verwijderde van die der Noordelijke gewesten. De antithesen Spaansch en Staatsch, paapsch en geusch namen voortdurend scherper vormen aan en er ontstonden, niettegenstaande gemeenschap van ras en taal en een nog jong gemeenschappelijk verleden, in Noord en Zuid twee van elkander totaal afwijkende geestesrichtingen, die niet meer overbrugd werden[1].

Van af het begin der 17e eeuw lag het ideaal der Zuid-Nederlanders niet meer in een zoogezegd nationale politiek, die van onze gewesten een onafhankelijke staat zou maken, los van Spanje, zooals de Noord-Nederlandsche provincies het toen reeds flink aan het verwezenlijken waren. De richting, die hier in de tweede helft der 16e eeuw gevolgd werd, opstandig tegen Spanje en aansturende op het Calvinisme, wordt na den val van

1 Zie hierover onze studie: *Het Geestesleven le Antwerpen in Rubens' Tijd*, in *Rubens en zijn Eeuw*, Brussel, L.J. Kryn, 1927.

Antwerpen door de groote meerderheid verlaten. Zuid-Nederland sluit zich weer aan bij het Spaansche huis en den katholieken godsdienst. Antwerpen wordt een brandpunt der Contra-Reformatie, die heel Vlaanderen en Brabant terug verovert voor de oude leer. Een nieuw verbond van trouw en loyauteit wordt met de afstammelingen der Bourgondiërs, de oude, wettige vorsten gesloten. Al de geweldige en bloedige gebeurtenissen uit den tijd van Alva en de Spaansche furie worden, zooniet vergeten, toch minder hartstochtelijk herdacht en geheel anders verklaard dan in de 16e eeuw. Onze gerallieërde voorouders droegen de Spaansche regeering niet langer een boos hart toe.

Deze gewijzigde opvattingen wachten niet lang om zich te openbaren in de literatuur. Leo de Meyere in zijn *Prosopopėe d'Anvers*, in 1594 uitgegeven[1], laat reeds inzien hoe men in het Zuiden geen vereering meer koestert voor de helden der zestiendeeuwsche beroerten en hoe men Oranje voorstelt als de oorzaak van al de kwalen, die het land hadden getroffen. De staten waren in zijn handen maar een speelbal. Hij had den ondergang van Antwerpen bewerkt. L. de Meyere prijst daarentegen Philips II en de andvoogdes Margaretha van Parma, die het belang van land en godsdienst voorstonden. Zelfs Alva wordt geroemd. Zoo hij zwaard en vuur en galg gebruikte tegen de hydra van ketterij en opstand, dan was het zooals de geneesheer, die in erge gevallen ook genoodzaakt wordt de groote middelen te bezigen. Aartshertog Ernest wordt begroet als een schild en weer voor degenen, die trouw waren gebleven aan vorst en kerk.

In het Zuiden werd de hoop om de beide Nederlanden nog ooit te vereenigen al spoedig opgegeven en onder den drang der politiek-militaire gebeurtenissen werd de meerderheid onzer bevolking beslist anti-Hollandsch gezind. Holland en zijn bondgenoot Frankrijk, die in de 17e eeuw op onzen bodem zoo herhaaldelijk oorlog voerden, waren hier, de enkele jaren van het Bestand te nauwernood uitgezonderd, de groote vijanden. Het Zuiden, dat stoffelijk zooveel leed wegens de stremming der Scheldevaart door de Hollandsche garnizoenen van Lillo, Liefkenshoek e.a., en bij het sluiten van het Munstertractaat de handelsvrijheid volledig ging verliezen, voelde zich hoe langer hoe meer door het Noorden verongelijkt en ging er beslist front tegen maken.

Er ontstond een zuiver Zuid-Nederlandsche politiek, waarvan Pater Carolus Scribani in zijn *Veridicus Beligcus* (Antwerpen, H. Nutius, 1624) de hoofdlijnen aangaf. Haar doel was Holland klein te krijgen en de economische welvaart in het Zuiden terug te brengen.

1 Antwerpen, A. 's Coninx.

Gedurende het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) was de geest van vijandigheid tusschen Noord- en Zuid even geluwd en van tijd tot tijd leefde toen nog eens heel vluchtig het gevoel van eenheid op, maar zoodra de jaren van den wapenstilstand om waren en de pogingen van Peckius om die te verlengen, in het Noorden zoo smadelijk van de hand waren gewezen, kwamen de anti-Hollandsche gevoelens te onzent weer beslist tot uiting.

De strijd tusschen Noord en Zuid wordt hervat en duurt tot aan den Munsterschen vrede, en gedurende al die jaren vormen de Vlamingen en Brabanders, evenals de Waalsche gewesten in het Zuiden, met hun vorsten en hun regeering een onverbroken, eensgezinde strijdgroep.

Het verlangen naar het behoud van den vrede was ongetwijfeld groot in het Zuiden bij het eindigen van het Bestand, maar evenals in het Noorden, vooral van kerkelijke zijde, op het hervatten der vijandelijkheden werd aangestuurd, zoo waren er te onzent ook velen, die in de vernieuwing van het Bestand een fout en een teeken van lauw Katholicisme zagen. Aan de eerwaardige Anna A.S. Bartholomeo, visionaire maagd en 'fondatersse van het Convent der Carmeliterssen Discalssen' op den Rosier te Antwerpen, werd roud dien tijd gevraagd of het haar geraadzaam scheen 'eenen nieuwen Treves met den vyandt te maken'. Nadat zij den Heer gebeden had, werd haar door Hem geantwoord: '*Datmen met den uyandt geenen Treves en maecke, want door de selve wordt hy in sijne dolinge noch meer versterckt, ende wy loopen soo wel verloren, als sy*'. En de levensbeschijver der vrome vrouw, aan wien wij deze bijzonderheid ontleenen, voegt daar als verklaring bij: 'Het scheen dat den Heere te kennen wilde geven, dat men voor de beschermínge van sijne Kerk, ende geloove, de doodt behoorde te sterven, ende dat hem de slappigheyt, ende flauheyt mishaeghde die de Catholycken toonden, namentlijck om datse meer tot den peijs, als tot d'oorloge geneyght waren'[1]. De Aartshertogin zelf had de Carmelites verzocht om den Heer te vragen 'oft beter waere peys met den vyandt te maecken, dan treves?'. De Heer heeft haar geantwoord: '*Den peys*[2]*slaet my wel aen, maer den treves niet*'.

Zoo zal het geluid der strijdtrompet hier, na het Bestand, in veler ooren ook aangenaam geklonken hebben.

Pas was het Bestand opgezegd of Richard Verstegen nam in zijn werk *De Nederlandsche Elenden*[3]de oude anti-kettersche en anti-Hollandsche thema's en stellingen op, die wij reeds zagen ontwikkelen in het gedicht van L. de Meyere. Verstegen toont zich hier weer als de onverzoenbare, vurige bestrijder der Reformatie, dien wij uit zijn *Theatrum Crudelitatis Haereticorum*

1 Het: Wonderbaer Leven van Anna A.S. Bartholomeo (2e druk), Antwerpen, P. Jouret, 1733, blz. 239.
2 Id. id., blz. 240.
3 Mechelen, H. Jaye, 1621.

nostri temporis kenden. Bij hem is er geen spoor te vinden van de betrekkelijke verdraagzaamheid, die F. van Zype nog ontwikkelde in zijn *Judex, Magistratus, Senator* en in zijn *De Jurisdictione Ecclesiastica et Civili Libri IV*[1]. De Hollanders hadden na het Bestand alle poging tot 'finale reconciliatie' verworpen. Verstegen doet het zelfde en valt Holland aan met heftigen strijdlust. Holland droeg de verantwoordelijkheid van den rebelligen oorlog, van al het bloedvergieten, van de verwoesting van stad en dorp. Hij teekent een satirisch, spottend beeld der Hollanders. De oorzaak van al de ellende is Oranje. Alleen de oude, wettige vorsten konden in de Nederlanden nieuwe rechten toestaan. Verstegen besluit zelfs, dat het beter is het land te laten regeeren door een absoluut vorst dan door personen daartoe door de gemeenschap aangesteld, en dat in veel gevallen een groot buitenlandsch monarch te verkiezen is boven een inlandschen prins. Dit fel partijdige werk viel in den smaak, want enkele jaren nadien werd het gedeeltelijk herdrukt onder den titel: *Oorloge ghevochten met die wapenen van die waerheydt en van die Reden in twee bataillien tegen twee valsche pretentien van de rebellighe Hollanders*[2].

Hoe scherp dit geschrift van R. Verstegen ook moge wezen, wij houden het voor een trouwe uitdrukking van het gevoel van den gewonen man in het Zuideu. De strijdgedichten, die wij ons voorstellen in de volgende hoofdstukken te bespreken, zijn overigens al even vinnig anti-protestantsch en anti-Hollandsch.

Van politiek samengaan met het Noorden was er te onzent geen spraak meer.

Wederzijdsche waardeering van afzonderlijk hoogstaande figuren uit Noord en Zuid treffen wij nog wel aan na het Bestand.

Een enkelen keer wordt nog op gemeenschappelijk Nederlanderschap gezinspeeld[3]; maar verder dan wetenschap en literatuur gaat dit besef niet. Men voelt geleidelijk, zoowel boven als beneden den Moerdijk, dat men tot een andere natie is gaan behooren. Anna Roemer Visscher stelt tegenover Holland, haar 'vaderland', het Zuiden enkel als 'vriendenland'. Zoo ook doet C. Huygens in de voorrede tot *Trijntje Cornelisdr*. In hun breedere lagen echter staan de twee groepen vijandig tegenover elkander.

Het was in de 17e eeuw een gewoonte geworden de verhouding van Zuid-Nederland tegenover de Vereenigde Provinciën en tegenover de Spaansche vorsten voor te stellen bij middel van de allegorie van Andromeda, het zeemonster en Perseus uit de *Metamorphosen* van Ovidius. In 1594, bij de blijde inkomst van Aartshertog Ernest te Antwerpen; in 1600, bij de ontvangst

1 Zie andermaal: *Het Geestesleven te Antwerpen in Rubens' Tijd*, t.a.p.
2 Antwerpen, 1628.
3 Zie: *De Moretussen en hun Kring*, Antwerpen, V. Resseler, 1928, blz. 53, 79, 113.

PERSEUS EN ANDROMEDA
Houtgravure door Ant. van Leest
(Uit: *Declaratie van die Incompst van den Prince van Oraignien binnen Brussel*, Plantin, 1579)

van Albert en Isabella te Leuven; en in 1635, bij de intrede van den Prins Kardinaal Infant te Antwerpen, werdėen tooneelvoorstellingen gegeven en allegorische beeldgroepen opgericht, waarbij de verdrukte, geboeide Andromeda Antwerpen of Brabant was; het dreigende zeemonster, Holland en de ketterij; en de reddende Perseus, de Spaansche landvoogden van wie alleen men het opperste heil verwachtte[1].

Vóór den val van Antwerpen waren Oranje de held Perseus, en de Inquisitie het monster![2]

1 Zie ons stuk: *De Andromeda-sage als politieke allegorie* (Album Prof. J. Vercouillie, Deel II).

2 De oudste ons bekende toepassing van deze allegorie vinden wij in 1579, te Brussel, ter gelegenheid van de blijde intrede van den Prins van Oranje. De 'excellente poeët', Jan Baptista Houwaert [Museum Plantin-Moretus, Zaal XVIII, 67], gewaagt er over in zijn *Declaratie van die triumphante Incompst van den Doorluchtigen ende Hoogheboren Prince van Oraingnien binnen die Princelijke Stad van Brussele*, uitgegeven te Antwerpen bij Chr. Plantin (1579). Onder de menigvuldige vertooningen, die bij deze plechtigheden in de Brusselsche straten te zien waren, was ook die van de politiek-allegorische Andromeda-sage.

Wij laten J.B. Houwaert die voorstelling zelf beschrijven: Soo willen wy verhalen hoe voor die poorte van die Nieuwe-vaert [Het huidige kanaal van Willebroeck] ter plaatsen ghenaemt den Hont [Een herberg bij het kanaal en het Sinneke] /nog een selsaem triumphant spectakel ter eeren van zijn voors. Excellentie opgericht was / in middel vande Nieuwe-vaert lach een zeer groot water-dier hebbende die gedaente / ende twesen van eenen Wal-visch / oft Zee-draeck / wijt gapende met zijnen vervaerlicken muyl / scheurende het water met zijn lange vlimmen ende steirt.
'Hier ontrent daer dit voors. dier lach (te weten op den cant vande voors. Nieuwe-vaert) stont een steenrotse ghemaeckt soo natuerlijck / al oft sij van levende steen daer ghewassen waere geweest / aen deze voors. steenrotse stond een ionghe Maeght Andromeda ghenaemt / met ketenen ghevetert / alsoo naeckt als sy van moeder lijve gheboren was / men soude werckelijck geseydt hebben / dattet een Marberen beeldt / oft om beter te segghen een vande dry Charites / oft Gratien hadde geweest.
Boven over de Nieuwe-vaert hinck den gevleugelden Perseus, so subtijlijck al oft hy tusschen hemel / en aerde gehangen hadde / hebbende in / éen hand eenen schilt daer die wapen van zijn Excellentie op gefigureerd stont / in dander hant een sweert daer by tvoors. Zeemonster soo menigen slag / en steek mee gaf/ dattet ten lesten machteloos onder t' water moeste duycken / gelyck wel eer Esacus dede / doen hy in eenen duycker verkeerde / verlossende also die verlatene mistroostige gebonden Maeght Andromeda (die representeerde dese benaude Nederlanden ende Perseu den persoon van zijn Excellentie) wten dangiere / soomen aen dese naevolgende figure aenschouwen mach.'
J.B. Houwaert deelt ons ook mede, dat 'op den dijck stont een Rhetorisien die deze naevolgende clausule eloquentelyck pronuncieerde:

Soo *Andromeda* die in t' perijckel der dood "was
Verwachtende van d' monster tsyne verslonden
Door *Perseus* verlost wt haaren noot" was
De blydschap haers herten wonderlijck groot, was
Als sy haer van 's doodts vreese sach ontbonden,
Met ghelycker blydschap quaet om gronden
Is therte der goeder in Brussel ontsteken,
Ommoghelyck datmen sulcks soude vermonden
Door d' Incomste des Princen die hier werdt gheleken
By *Perseus*, midts dat hy des monsters treken,
Hopen wy beletten sal, door Godt almachtich
Willecom dan Prince door wien is ghebleken,
Godts wonderlyckheydt, en wijsheydt voordrachtich,
Wy bidden Godt met stemmen eendrachtich,

Alle poging tot toenadering was voortaan op voorhand veroordeeld.

Telkenmale Frederik Hendrik in het Zuiden op een volksopstand rekende om zijn militaire plannen aldaar te steunen, werd hij in zijn verwachtingen teleurgesteld.

De eenige ernstige poging tot verzet tegen het Spaansche gezag, de samenzwering der misnoegde Belgische edellieden Prins A. de Ligne, Prins van Barbançon, Prins van Epinoy, Graaf van Egmont, Hertog van Aerschot en enkele geestelijken als de deken van Kamerijk L. Carondelet en Ch. de Croy, in 1631-32, liep op een deerlijke mislukking uit. De werking van H. van Bergh en Renaat van Rennesse om het Spaansch bestuur omver te werpen en hun manifest tot de Staten en steden van Zuid-Nederland om het land met behulp van Frankrijk te bevrijden, hadden geen ander gevolg dan een versterking van het gevoel van loyauteit tegenover het Spaansche bestuur zoowel bij de burgerij als bij het leger. De overgroote meerderheid bestempelde de onderneming der Belgische edellieden als verraad.

Die ommekeer in de gemoederen was hoofdzakelijk het werk van den godsdienst. Zoo onze gewesten in de 17e eeuw opnieuw de Spaansche vorsten erkenden, dan was het in de eerste plaats om wille van hun Katholicisme en hun anti-hervormingsgezindheid. Men kreeg ze weer lief omdat ze katholieke vorsten waren en de geestelijkheid stelde alles in het werk om vorstenhuis en kerk als een onverdeelbare eenheid te doen aannemen.

Door dat groeiende Katholicisme kwam Zuid-Nederland er toe om zich zelfs met de buitenlandsche politiek zijner vorsten volkomen te solidariseeren. Vooral in de zoo fel bewogen tijden van den dertigjarigen oorlog, volgden onze zeventiendeeuwsche voorouders met levendige sympathie de Spaansche en de keizerlijke vlag, d.i. de vlag van het Katholicisme, alsof het hun eigen nationaal kenteeken was.

Zoo de Zuidelijke Nederlanden te beginnen van 1585 geleidelijk maar zeker een eigen, van Holland in elk opzicht meer en meer afwijkend, en in zekeren zin nationaal leven zijn gaan leiden, dan is het voor het grootste deel toe te schrijven aan den invloed van den katholieken godsdienst en de voortvarende bedrijvigheid van haar dienaren de priesters en de leden der geestelijke orden. Zij zijn het, die het gansche Vlaamsche en Brabantsche leven krachtig met strijdbaar Katholicisme doordrenkt hebben, Vlaamsch-Brabantsch als synoniemen van rechtgeloovig katholiek tegenover Hollandsch als synoniem van kettersch-protestantsch gingen plaatsen[1].

Waar Prof. Dr. P. Geyl[2] aantoont, dat de voornaamste oorzaak van de ingetreden vervreemding tusschen Zuid- en Noord-Nederland de protes-

Dat hy u voorspoedich voorts wille bewaeren,
En laten leven Mathusalemsiaeren.'

1 Zie: *Geestesleven te Antwerpen in Rubens' tijd*, t.a.p.

2 De Protestantiseering van Noord-Nederland, 'Leiding', 1930, p. 113).

tantiseering was van de Noordelijke gewesten boven de rivieren, dan kan men daar niet uitdrukkelijk genoeg bijvoegen, dat het methodische en krachtdadige terugvoeren van de Zuidelijke gewesten naar het Katholicisme door de geestelijke propagande der Contra-Reformatie, daar tegelijkertijd al even beslissend heeft aan medegewerkt. De eene theocratie stond tegenover de andere.

In Holland is een nationale geest gegroeid uit den gemeenschappelijken strijd der verschillende provincies tegen Spanje, uit politieke overwinningen en econmische successen gezamentlijk bevochten, doch het bindendste cement van dat nationalisme was de gemeenschappelijke godsdienst. Hetzelfde is *mutatis mutandis* ook in Zuid-Nederland het geval. Het gevoel van samenhoorigheid van verschillende gewesten kan evengoed uit gemeenschappelijken tegenspoed als uit gemeenschappelijken voorspoed groeien. Bij ons is het uit tegenspoed geboren, uit tezamen gekoesterde hoop op verbetering en uit gemeenschappelijke inspanningen op militair en economisch gebied. Maar sterker dan dat alles, was het katholiek godsdienstig gevoel, dat Vlamingen, Brabanders en Walen, niet alleen samen bond, maar ook rondom hun vorsten vereenigd hield. Een nationale geest met een besef van volkssouvereiniteit, die naar zelfstandigheid en onafhankelijkheid streeft, zooals in het Noorden, was zulks zeker niet, dat geven wij gereedelijk toe, maar het was een collectief denken en voelen, dat door de omstandigheden werd aangekweekt en versterkt en zich in verscheidene gewichtige momenten onzer historische ontwikkeling, n1. de Brabantsche Omwenteling, den Boerenkrijg en de Omwentmeling van 1830 zeker niet onbetuigd heeft gelaten.

Het kan niet anders of dit verschil in godsdienstige overtuiging eenerzijds en zeer bewust geworden tegenstrijdige staatkundige opvattingen anderzijds; de wrok gewekt door oorlogswee en doodelijke belemmering van het handelsverkeer, moesten in de literatuur tot een uiting komen.

Wie evenwel onze letterkundige geschiedenissen of verzamelingen met historische zangen raadpleegt, zal in den waan geraken, dat die strijdliteratuur in het Zuiden ontbrak of verloren ging. Wel vindt men er de strijdgedichten uit het tegenovergestelde kamp. Onder den naam van geuzen- of oranjeliederen bevatten de *Nederlandsche Geschiedzangen* van Dr Van Vloten (Amsterdam, F. Muller, 1852) allerlei gedichten op Zuid-Nederlaudsche gebeurtenissen, belegeringen, veldslagen enz., tot aan het Twaalfjarig Bestand (1609), en het *Nieuw Geuzenlied-boeck* van H.J. van Lummel (Utrecht, H. Honig, 1892) brengt ons insgelijks tal van dergelijke gedichten tot aan den dood van Frederik Hendrik in 1647, maar Van Lummel laat uitsluitend anti-Spaansche, geuschgezinde dichters aan het woord en Van Vloten geeft slechts weinige katholieke gedichten, door hem hoofdzakelijk aan Blommaert's *Politieke*

Balladen, Refereynen, enz. ontleend[1]. *Het Geuzenliedboek naar de oude drukken* door Dr E.T. Kuiper en Dr P. Leendertz Jr. (Zutphen, W.J. Thieme & Cie, 1624) bevat ook alleen anti-katholieke liederen. Dr P. Leendertz zegt van de liederen, die tegen de Geuzen werden gemaakt; 'Deze zullen misschien wel niet veel minder talrijk zijn geweest, maar er zijn er veel minder overgebleven'[2]. F. van Duyse in zijn *Oude Nederlandsche Lied* geeft ons ook geen van die Brabantsche anti-geuzenzangen.

En toch weten wij met zekerheid dat er in de eerste helft der 17^{e} eeuw een aanzienlijke Zuid-Nederlandsche strijdliteratuur bestond, met eigen strekking en eigen anti-Hollandschen geest. Zuid-Nederlandsche, Brabantsche en Vlaamsche dichters hebben tegen hun Hollandsche taal- en kunstbroeders al zoo bitter en heftig geschermutseld met de pen, als de Spaansche en Staatsche legers het deden met zwaard en musket. Alleenlijk heeft men totnogtoe die Zuid-Nederlandsche strijdpoëzie niet opgezocht en verzameld ten einde er een beeld van te kunnen geven in onze overzichten op het literair leven der 17^{e} eeuw.

Veel van die gedichten zijn te vinden in de bekende pamfletten-verzamelingen, gecatalogeerd door P.A. Tiele, H.C. Rogge, F. Muller, J.K. van der Wulp, Louis D. Petit, W.P.C. Knuttel, J. Broekema, en J.F. van Someren[3].

Er komen er ook een heele reeks voor in Abraham Verhoevens *Nieuwe Tijdingen*, die wij in zekeren zin als de tolk van de Spaansch-Nederlandsche, katholieke openbare meening mogen beschouwen.

Een niet geringe oogst viel ons te beurt in een paar handschriftelijke verzamelingen, die wij konden onderzoeken: de *Chronyk van Nederlant* (1523-1636), op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (N. 7198-10245-6); en *Het Mengelmoes off de Versamelingh van veele hedendaegsche nieuwe dinghen*

1 Uitgave van de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophielen, 2^{e} Reeks, n^{r} VII.

2 Het Geuzenliedboek, I Dl., p. XXVIII.

3 Bibliotheek van Nederlandsche pamfletten. Verzameling van Fred. Muller, beschreven door P.A. Tiele [Amsterdam, 1858-61]. - H.C. Rogge: Beschrijvende Catalogus der pamfletten-verzameling in de bibliotheek der Remonstrantsche kerk te Amsterdam [Amsterdam, 1860-65]. - De Nederlandsche Geschiedenis in Platen. Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, zinneprenten en historische kaarten, verzameld, gerangschikt, beschreven door F. Muller, boekhandelaar te Amsterdam [Amsterdam, Dl. I 1803-1870; Dl. II 1876-77; Dl. III 1879; Bijvoegsel 1882]. - Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. aanwezig in de bibliotheek van Is. Meulman. Bewerkt door J.K. van der Wulp [Amsterdam 1866-68]. - Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten. Verzamelingen van de bibliotheek van J. Thijsuis en der R. Universiteit te Leiden. Bewerkt door Louis D. Petit ['s Gravenhage, 1883-1884]. - Catalogus van de pamfletten-verzameling in de Koninklijke Bibliotheek, Bewerkt door W.P.C. Knuttel ['s Gravenhage 1889]. - Catalogus van de Pamfletten, Tractaten, enz. aanwezig in de Provinciale Bibliotheek van Zeeland, bewerkt door J. Broekema [Middelburg, V.F. Auer en Zoon, 1892]. - Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Utrecht. Pamfletten niet voorkomende in afzonderlijk gedrukte catalogi der Verzamelingen in andere openbare Nederlandsche Bibliotheken, beschreven door J.F. van Someren [Utrecht, A. Oosthoek, 1915-1932].

met een deel nieuwghemaeckte Liedekens... (1696), destijds behoorende aan wijlen E. van Heurck, thans in het bezit van den folklorist V. de Meyere.

Wij troffen er verder aan op de losse volksliederbladen in het bezit van de Rijksuniversiteit te Gent.

Voor den mislukten veldtocht van Frederik Hendrik tegen het Zuiden in 1635-1636 zijn er een aanzienlijke hoeveelheid te vinden in den factischen bundel: *Recueil de Pièces relatives aux Pays-Bas*, bewaard in de Koninklijke Bibliotheek van België (N. 5060).

Wij zijn overtuigd, dat er ons nog heel wat dergelijke liederen en satiren ontsnapt zijn. Het materiaal, dat wij bijeen brachten, kwam ons echter voldoende voor om het te verwerken. Wij bogen op geen bibliografische volledigheid, maar wij meenen dat hetgeen wij bijeen brachten toelaat een beeld te geven van de Vlaamsch-Brabantsche politieke beslommeringen van af het einde van het Bestand tot aan het einde van den Tachtigjarigen Oorlog.

Slechts van tijd tot tijd geven wij den volledieen tekst van de door ons besproken gedichten. Immers, zelden munten die stukken uit door literaire eigenschappen en bijna telkens overtreft hun documentaire, hun artistieke waarde.

Volkspoëzie vol spot en verguizing, vol overdrijving zoowel in haat als in liefde, meestal geschreven in echte volkstaal met soms frissche beelden en zegswijzen, hebben onze strijdzangen vooral de verdienste te getuigen voor alles wat in bedoelde jaren op politiek en godsdienstig gebied het hart van het volk dezer gewesten vervulde. Degenen die ze schreven, de weinigen die wij bij name kennen, zooals Pater Poirters, Olivier de Wree, J. Labus, J. Ysermans, F. Bruyninckx, Verstocken, E. Van den Brande, Jakinet, Van Gilse, Christoffel van Essen e.a., alsook de veel talrijker onbekenden, geestelijken, studenten en handwerkers, die gezien de wisselvalligheden van de oorlogskansen, het anonymaat of een pseudoniem verkozen, - allen stonden dicht bij het volk en deelden in zijn hartstochten.

Gewoonlijk laten deze strijdgedichten zich groepeeren rondom eene of andere binnen- of buitenlandsche gebeurtenis, die de politieke drift onzer voorouders opwekte of rondom een of ander historisch personage voor wien zij afkeer of vereering gevoelden. Zoo was ook het plan van dit werk als het ware van zelf aangegeven.

II. Antwerpsche Echo's van den Strijd tusschen Arminianen en Gommaristen (1618-1621)

Gedurende verscheidene jaren was het kerkelijk en politiek leven in de Noordelijke Nederlanden fel beroerd door de twisten tusschen remonstranten en contra-remonstranten. Van 1603 af was de strijd tusschen die twee geloofsrichtingen, tot politieke partijen geworden, de groote bekommering van Prins Maurits, die er een ernstig gevaar in zag voor den vrede en het voortbestaan der Geuniëerde Provinciën.

Het spreekt van zelf, dat deze twist en al de gebeurtenissen, die er uit voortvloeiden, in de Spaansche Nederlanden met de grootste belangstellig werden gevolgd zoowel door de katholieke godsgeleerden als door de regeering, en het zal ons dus ook niet verwonderen, dat de Brabantsche populaire strijdliteratuur van die dagen daar talrijke echo's van brengt.

Het verbond van onderlinge vereeniging der verschillende Noord-Nederlandsche provinciën berustte hoofdzakelijk op de handhaving en uitoefening van den Gereformeerden Evangelischen godsdienst zooals die bepaald werd in de Nederlandsche Geloofsbelijdenis en in den Heidelbergschen Catechismus. Dit was een basis van godsdienstige eenheid, waarop door een nationale Synode werd gewaakt.

Verscheidene predikanten weken echter van die algemeene kerkleer af en verdedigden stellingen, die heel wat opschudding verwekten.

In 1603 was te Leiden tot professor in de godgeleerdheid beroepen Jacob Arminius, die vooral op het gebied der praedestinatie of voorbeschikking een leer ontwikkelde, die met de gewone calvinistische opvatting in volkomen tegenstrijdigheid was. Hij vond een fel tegenstander in zijn collega Gommarus. Deze laatste stond de calvinistische praedestinatieleer voor in al

haar onverbiddelijkheid. Arminius had die opvatting zoeken te milderen door uitleggingen, die nogal veel overeenkwamen met de katholieke leer op dat punt, zoodanig dat de calvinisten aan hun tegenstanders verweten ‘in alles te gevoelen met de Jesuiten’, waarop S. Episcopius antwoordde, ‘dat hij in't stuk van de praedestinatie eens van gevoelen was met sommige Jesuiten: gelijk als wederom andere in het pausdom in dat stuk eens gevoelens zijn met de contra-remontranten’[1].

Van dat oogenblik af ontstond er openlijk tweedracht onder de Noord-Nederlandsche gereformeerden, Johannes Wtenbogaert, de verdraagzame hof- en veldprediker van Prins Maurits, koos de partij van Arminius en schaarde rondom zich een groep medestanders, die vooral talrijk waren in de provinciën Holland en Utrecht. Onder de begunstigers van die nieuwe opvattingen was de bekende staatsman Johan Oldenbarneveld een van de invloedrijksten. Hij werkte de verspreiding van Arminius' leer in de hand door in de regeering en in de Staten, vooral van Holland en Utrecht, aanhangers ervan te doen benoemen.

Na Arminius' dood, in 1609, vereenigden zich vier en veertig zijner volgelingen en stelden onder ingeving van Wtenbogaert een remonstrantie op aan de Staten van Holland, waarin zij hun zienswijze ontwikkelden aangaande vijf punten der gereformeerde leer, doch waaronder dat der praedestinatie het gewichtigste was. Zij verzochten de Staten om deze opvattingen te dulden en te beschermen, en onder invloed van Oldenbarneveld vroegen zij ook voor de gewestelijke overheid het recht om de belijdenisschriften te herzien. Hierdoor kreeg de Remonstrantie een beslist politiek karakter. Het ging vóór of tegen gewestelijke souvereiniteit.

De voorstanders van de overgeleverde Calvinistische leer kwamen op hun beurt voor den dag met een tegenvertoog, de Contra-remonstrantie, waarin zij het oude standpunt verdedigden als het eenig goede en aan de burgelijke overheid alle recht op meezeesenschap in geloofszaken ontzegden.

Nu ging de strijd voor goed aan den gang. Er was onverdraagzaamheid, aan beide kanten. De remonstrantsch-gezinde stedelijke regeeringen en Staten belemmerden de contra-remonstranten in de vrije uitoefening van hun godsdienst.

De contra-remonstranten bestreden hun tegenstanders al even heftig en wilden hun stellingen als verderfelijk kettersch uitroeien.

Prins Maurits, die eerst verlangde onzijdig te blijven in deze geschillen, werd er ten slotte toch in betrokken. Hij verdedigde de contra-remonstranten en beijverde zich vooral om te beletten dat het centraal gezag verzwakt zou

1 Leven van S. Episcopius, beschreven door P. van Limborch, Amsterdam, I. Pietersz., 1693. 47.

JOHANNES UITENBOGAERDT .
Gij Christen Cicero, gij twede Guldemondt,
Dien 't kerk-en staetkrakkeel in ballingschap versondt,
Weleer soo lief en waerdt, wat hadt gij quaedts bedreven?
'Kheb, riept gij, Gode 't syn, den Staeten 't hunn' gegeven,
Om vreê gestreden, maer de twist nam d' overhandt:
Dies leed ik om de kerk en met het vaderlandt.
Ich de vyffeker sculp.
G Brandt .

JOHANNES UITENBOGAERDT
Gij Chriften Cicero, gij nuede Guldemondt, Dien 't kerk-en Staetkrakkeel in ballingschap versondt, Weleer Soo lief en waerdt, wat hadt gij quaedts bedreven? 'Kheb, riept gij, Gode 't fijn, den Staeten 't hunn' gegeven, Om vreê gestreden, maer de twift nam d' overhandt: Dies leed ik om de kerk en met het vaderlandt.
Ich de viffeker Sculp.
G. Brant.

worden en Oldeubarneveld krijgsvolk (de zg. waardgelders) zou aanwerven om in de godsdiensttwisten te gebruiken. Hij ijverde om de nationale souvereiniteit hoog te houden en de moeilijkheden te doen oplossen door een nationale Synode, die over de theologische geschillen beslissen en de eenheid herstellen zou.

De toestanden werden voortdurend scherper en scherper. Oldenbarneveld, hoe langer hoe meer de leider van den tegenstand, wordt door Prins Maurits, op last der Staten-Generaal, gevangen genomen met zijn medehelpers De Groot en Hogerbeets. Oldenbarneveld werd ter dood veroordeeld onder beschuldiging van burgeroorlog verwekt en landverraad gepleegd te hebben; in werkelijkheid viel hij als slachtoffer van zijn ijver voor het gezag der gewestelijke Staten tegen de nationale unie. De Groot en Hogerbeets werden tot eeuwigdurende gevangenisschap verwezen.

De Nationale Synode werd eindelijk te Dordrecht bijeengeroepen (1618-1619) en bij de besprekingen zegevierde het contra-remonstrantsche standpunt volledig. Er was overigens geen kwestie van vrije discussie over de betwiste leeringen. De remonstranten werden door de Synode veel meer als beschuldigden dan als een gelijkberechtigde tegenpartij behandeld.

Wij hebben de voornaamste episoden uit dien strijd hier even herinnerd, zonder over de vele verwikkelingen, die zich daarbij nog voordeden uit de weiden. Het is ons hier hoofdzakelijk te doen om te wijzen op de Brabantsche literaire belangstelling in dit zoo heftig bewogen Hollandsche drama.

Zuid-Nederland volgde met spanning al wat op dat gebied benoorden den Moerdijk gebeurde. Daar kwam nog bij, dat toen de remonstrantsche aanvoerders uit Holland verbannen werden of vluchten moesten, er zich een aantal tijdelijk te onzent, vooral te Antwerpen kwamen vestigen.

Wij hebben reeds elders[1] over die remonstrantsche uitgewekenen te Antwerpen een en ander medegedeeld. Wij weten, dat toen Hugo Grotius uit het slot Loevestein ontsnapte en te Antwerpen aankwam, hij daar verscheidene van zijn remonstrantsche vrienden vond. Nicolaas Grevinchoven, Simon Episcopius, de gewezen pensionaris De Haan, Hendrik Slatius, Johannes Grevius en nog verscheidene anderen waren daar vereenigd rondom J. Wtenbogaert, die daar op 30 Sept. 1619 een remonstrantsche broederschap had opgericht, waarvan Grevinchoven de secretaris was. Antwerpen was het centrum, dat de remonstrantsche actie na I6I9 gedurende een paar jaren leidde. Men schrijft aan Prins Maurits de volgende woorden toe, die duidelijk zeggen welke bedrijvigheid de remonstranten in het Zuiden aan den dag legden: ‘Daar zit Wtenbogaert en koekeloert te Antwerpen: zijn er geen andere

1 De Moretussen en hun Kring, Antwerpen V. Resseler, 1928, p. 113: ‘Hugo Grotius en de Antwerpsche Humanisten’.

plaatsen dan daar? Men ziet wel wat zij voorhebben: Ik weet wel, wat men te Brussel handelt, wat brieven daar geschreven worden; hoe zij het volk gaande maken met schrijven en wrijven'[1].

Die woorden toonen aan hoe men in Holland de remonstranten te Antwerpen verdacht van verstandhouding met de Zuid-Nederlandsche katholieken en de regeering der Aartshertogen. Zij wijzen ook op de remonstrantsche propagande, die zich uit het Zuiden over het Noorden verspreidde.

Dr. H.J. Elias raakt deze verhouding der uitgeweken remonstranten tot de Aartshertogen en de Zuid-Nederlandsche katholieken, even aan in zijn werk: *Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de Regeering der Aartshertogen* (Antwerpen, De Sikkel, 1931, p. 28-29), en verzekert, dat, bij hun aankomst althans, aan de remonstranten de verzekering werd gegeven, dat zij zich vrijelijk in de Zuidelijke Nederlanden konden vestigen en dat men er hen om hun godsdienstige overtuiging niet zou lastig vallen. Men hoopte blijkbaar, schrijft hij, op de bekeering van enkele remonstrantsche leiders tot het Katholicisme. Met Taurinus was dit, naar het schijnt, reeds een heel eind gevorderd toen de dood hem verrastte. Wij wezen reeds vroeger op de pogingen in dien zin bij H. Grotius aangewend door Hemelarius en Andreas Schottus. Ook bij J. Wtenbogaert, S. Episcopius e.a. beproefde men de bekeering te bewerken. Verder rekende de Spaansche regeering er op voordeel te trekken uit de binnenlandsche twisten in het Noorden; èn de aanwezigheid der remonstrantsche leiders in het Zuiden kwam in dit opzicht als zeer gewenscht voor. Op handige wijze zocht men Wtenbogaert, Episcopius e.a. met dit doel te omsingelen, doch te vergeefs. Toen men in het Zuiden echter gewaar werd, dat de remonstrantsche uitgewekenen zich tot een dergelijke politiek niet leenen wilden, veranderde de houding der regeering tegen hen en werden zij genoodzaakt toch het land te verlaten.

De aanvankelijke goede gezindheid van de meerderheid der Brabantsche katholieken tegenover de uitgeweken remonstranten blijkt op buitengewoon teekenende wijze uit hetgeen Philips van Limborch vertelt[2] over de ontvangst van elf remonstrantsche predikanten, met Simon Episcopius aan het hoofd, in het Spaansch Brabantsche Waalwijk, waar zij na hun uitdrijving uit Holland kwamen schuilen, in Juli 1619.

De heer van Waalwijk, Jan van Leefdael, gaf hun, kort na hun aankomst, den raad om den bisschop van's Hertogenbosch, die juist te Waalwijk aanwezig was, te gaan begroeten. S. Episcopius en De Nielles werden daartoe

1 Wtenbogaert's Leven: p. 338. - Mr C.M. Van der Kemp: Maurits van Nassau, Dl. IV, p. 137.

2 Leven van S. Episcopius, Amsterdam, I. Pietersz. 1693, p. 246.

afgevaardigd. De bisschop ontving hen zeer vriendelijk, en drong er ten sterkste op aan dat zij's anderendaags ‘met hem het middag-mael zouden houden in het bagijne klooster dat daer’ was. S. Episcopius en De Nielles verschenen op dat maal, waar buiten den bisschop ook twee Jezuïeten en twee Dominicanen aanwezig waren. Bij het binnentreden der remonstranten reikte de bisschop hun de hand en sprak hun toe in dezer voege: ‘Weest hartelijk welkom, broeders: Ik noeme ulieden broeders, al is't dat wij in veele pointen van de religie verschillen; want wij doch alle door eenen Christus onze zaligheyt zoeken. Uwerl. verdrukkinge is my van herte leed. Duc d'Alba heeft de Catholijke religie door harde placcaten en strenge vervolgingen de meeste afbreuk gedaan, en onze zaken grootelijks beschadigt. Zullen de Staten van uwe zijde voordeel voor haer bejagen door dezelve middelen die ons bedorven hebben, dat zal mij verwonderen’.

Na den maaltijd onderhield zich het gezelschap over de besluiten van de Nationale Synode te Dordrecht. De bisschop keurde de houding der remonstranten goed, vooral op het punt der praedestinatie. De Jezuïeten gaven hem gelijk, ‘maer de Dominicanen’, schrijft Ph. van Limborch, ‘veranderden van aengezicht, en zeyden, dat men de Calvinistische dolinge met bescheydenheyt moeste tegenspreken, ende wel toezien, dat men uyt yver van dezelve tegen te staan, niet en quame te vervallen tot de schadelijke dolingen van Pelagius’[1]. De bisschop weerlegde hen en verzekerde ‘dat hij voor een grouwelijke godslasteringe hield, te gelooven dat Godt over de menschen toornt ende hen verdoemt om een schuldt, die't hun niet mogelijk en is te ontgaan’[2]. Weer waren de Jezuïeten het met den bisschop eens, maar de Dominicanen ‘swollen in hun aangezicht van quaetheyt’, vertelt Ph. van Limborch, Zij zegden niets meer, maar wisten den Pastor van Waalwijk te bewegen om den volgenden Zondag tegen de remonstranten te prediken, hen te schelden voor ‘half-Pelagiaenen’ en het volk tegen hen op te ruien, voorwendende dat zij ‘veel loozer, erger ende periculeuser ketters (waren) als de Calvinisten’. Het volk onder den indruk van dit sermoen, nam een vijandige houding aan tegenover de uitgewekenen.

De heer van Waalwijk, klaagde daarover bij den bisschop van's Hertogenbosch, die den pastor ontbood en bestraffen wilde, ‘maar (deze) alzoo hy een monnik was uyt het klooster van Tongerloo, beriep zich op zyn Abt, en zegde, dat de Bisschop hem niet en hadde voor te schryven, hoe hy zyne predicatien zoude doen’. De bisschop antwoordde, ‘dat hy de vryheyt

1 Id., p. 243. Morgan, Britsche monnik, wierp in de 5e eeuw te Rome stellingen op die als kettersch veroordeeld werden. Hij verwierp de erfzonde en beweerde, dat de mensch door eigen werken kon zalig worden.

2 Id., p. 249.

van de Abdye van Tongerloo niet wilde verkorten: wilde hy daer de Pelagiaenen te keer gaen onder zijne monniken, dat konde hij doen: maer dat de parochie van Waelwijk onder de Majeurye van den Bosch hoorde; en verbood hem aldaer weer op stoel te komen, tot dat hy beloven zoude zich hier van te onthouden'.

's Zondags nadien stond er te Waalwijk op de kansel een geleerde minderbroeder, 'die alles wederleyde, wat de Pastoor tegen de remonstranten uytgesmeten hadde'[1], en verklaarde 'dat het gevoelen daar zij om leden een catholijke waerheyt was'.

Die vriendelijke bejegening van wege Brabantsche katholieken bracht er de Hollandsche calvinisten toe uit te strooien, dat de remonstranten te Waalwijk beloften en eeden hadden gedaan, die zij in hun vaderland aan de Staten door het niet onderteekenen van de hun voorgelegde 'Acte van stilstand' geweigerd hadden. De heer van Waalwijk en de bisschop van's Hertogenbosch logenstraften deze bewering. Deze laatste bepaalde daarbij heel nauwkeurig in welke voorwaarden de remonstranten te Waalwijk en in heel Spaansch Brabant konden vertoeven. Hij verklaarde, volgens Van Limborch, dat de remonstranten 'wel wisten, onder wat wetten dat men in Brabant leefde; dat men hun daar niet meer vryheyt en konde gonnen om hunne opentlijke godsdienst te plegen, dan de Catholijken in Holland hadden. Indienze tegen de wetten misdeden, dat zy zoo wel als alle andere moesten uytstaan de straffen die daer toe waren gestelt. Hun was toegelaten by malkander te komen, ook met geleerde mannen in conferentie te komen aengaende religionsverschillen; maer zy moesten geen byeenkomsten van gemein volk houden, noch Catholijken in hunne vergaderingen laten komen, nochte de eenvoudige met disputeeren moeijelijk vallen'.

De tweejarige aanwezigheid van remonstrantsche leiders te Antwerpen, hun omgang met katholieke geestelijken en politici, alsook hun propagandistische bedrijvigheid aldaar, vormen samen een klein hoofdstuk uit de geschiedenis van het geestelijk leven in de Scheldestad, waarover wij hier, in verband met onze strijdliteratuur uit de eerste helft der 17^{e} eeuw, wel wat langer meenen te mogen stil blijven.

De talrijkste en pittigste bijzonderheden over het verblijf der remonstrantsche leiders te Antwerpen, werden ons aan de hand gedaan door Johannes Wtenbogaert in zijn autobiografie, het jaar na zijn dood uitgegeven door Car. Rijckewaert[2]; en in zijn *Brieven en onuitgegeven Stukken*,

1 Id., p. 250.

2 Johannes Wtenbogaert's Leven: Kerckelycke Bedieninghe ende zedighe Verantwoordingh... Alles by hem zelven... beschreven, Gedrukt in 't Jaer ons Heeren, 1645.

DE SPRINKHAAN
Hoeve te Borsbeek bij Antwerpen (vroeger Deurne), in haar huidigen staat

verzameld door D[r] H.C. Rogge[1]. Ook in *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* (Deel III) van denzelfden historicus[2] en in Ph. a Limborch's *Leven van Simon Episcopius*[3] vinden wij waardevolle inlichtingen over dat onderwerp.

Reeds op 12 September 1618 vluchtte Wtenbogaert naar Antwerpen.

Te Putte, boven Zevenbergen, werd hij in een herberg herkend, door een Hollandschen bode, die uit Rouen terugkeerde en in den Haag het nieuws ging verspreiden van Wtenbogaert's aankomst in het Zuiden. Deze ontmoeting maakte den uitgewekene erg ongerust, vooral omdat men reeds in den nacht vóór zijn aankomst tal van Staatsche soldaten in de buurt had zien rondzwerven, blijkbaar met de opdracht verdachte personen aan te houden[4].

Wtenbogaert nam eerst zijn intrek buiten Antwerpens wallen, te Deurne, in de hoeve *De Sprinkhaan*, destijds toebehoorende aan Jozef van der Ast, een neef van hem die te Antwerpen verbleef[5]. Op zijn vlucht uit Holland was Maurits' hofprediker vergezeld van een anderen neef, die onmiddellijk in de stad zelf bij enkele vrienden het nieuws ging brengen van Wtenbogaert's intrek in *Den Sprinkhaan*[6].

Een van de eersten, die hem daar kwam opzoeken was Jacob van Toor (Taurinus), de schrijver van het ophefmakend pamflet *De Weegschael*, waarin hij de rede weerlegde van den Engelschen gezant Carleton, die namens zijn Koning de remonstrantsche opvattingen had bekampt. Na het verschijnen van dit pleidooi in 1617 en vooral na de gevangenneming van Oldenbarneveld, zag Taurinus zich genoodzaakt nit te wijken. Hij ook kwam naar Antwerpen.

Wtenbogaert en Tauriuus oordeelden zich in *Den Sprinkhaan* niet veilig genoeg voor overrompeling van Staatsche soldaten of handlangers van de contra-remonstranten. Verscheidene maanden leefde Wtenbogaert in die vrees. Op 25 April 1619 schreef hij nog aan Simon Episcopius: ‘Gisteren crijch ick advis van goeder handt, dat ick mij moet voorsien niet op straet te

1 Utrecht, Keminck en zoon, 1869, Deel III.
2 Amsterdam, Y. Rogge, 1876.
3 Amsterdam, 1693.
4 J. Wtenbogaert's Leven, p. 325.
5 De E.H. Prims, die zoo welwillend was opzoekingen te doen om die hoeve te identificeeren, schreef mij daarover: ‘De Sprinkhaan is de oude omwaterde hoeve, eerst onder Deurne, later en thans onder de Borsbeek, van familie ‘De Mannenbruch’ [XII[e] Eeuw], geheeten het goed te Manenbrugge [Thans nog is er de Manenbruggestraat] en van af de XVII[e] eeuw geheeten *De Sprinckhaan*. De hoeve ligt rechts van de Herenthalsche Baan en heeft nog steeds een ouderwetsch voorkomen.
‘Louis Frarin, koopman te Antwerpen maakte er een speelhuis van rond 1560. In 1621 was het in het bezit van Jozef van der Ast en Helena Minne’.
[Zie ook: Stockmans: *Deurne en Borgerhout* III, blz. 226-227].
6 Wtenb.'s Leven, p. 326.

DE SPRINKHAAN
Gezien van buiten de omringende grachten

gaen, dat men mij hebben sal levend off doot, all waer het binnen Antwerpen off Brussel'[1].

Wtenbogaert en Taurinus verlieten de Deurnsche hoeve en vestigden zich in het huis van 'seeker goet heer', dien zij 'te voren noyt hadden gekent' (Rogge gist, dat het een zekere Dablyn was) en die hun zijn logies aanbood, een voormalig klooster te Luythagen, met breede grachten omgeven, en 'optreckende brugh'[2].

Hier werd Taurinus ernstig ziek. Hij stierf er op 22 September 1618 nadat hij in een brief aan zijn vrouw verklaard had de eenige auteur te zijn van de *Weeghschaal*. Wtenbogaert en zijn gastheer werden door dit overlijden 'in groote perplexiteit' gebracht om wille van de begraving, die hier voor niet-katholieken niet zoo gemakkelijk ging. Het lijk van Taurinus werd ten slotte bijgezet bij de stadsvest, 'alwaer men', schrijft Wtenbogaert, 'die van de Religie (de gereformeerden) gewoon was bij avond te begraven.'

Daarna kwam Wtenbogaert zich in de stad vestigen, waar hij opvolgentlijk verscheidene woningen betrok. Hij had eerst zijn intrek bij zijn neef J. Van der Ast, daarna bij zekeren Sartor, later in 'den Molen', later nog in de Jeruzalemstraat en eindelijk bij Arnout de Witte, juwelier, op de Meerbrug, die hem als een hartelijk vriend bejegende[3]. De weinige personen met wie Wtenbogaert in den beginne omgang had, waren te Antwerpen gevestigde Lutherschen. Met de enkele Calvinisten, die zich daar ophielden, had hij geen betrekkingen[4].

Weldra had Wtenbogaert de volle overtuiging, dat men hem te Antwerpen volstrekt geen kwaad wilde. Het magistraat wist van zijn verblijf in de stad en berokkende hem niet de minste moeilijkheid. Hij voelde zelfs sympathie rondom zich en wist, dat sommige hooggeplaatsten geneigd waren om hem en zijn geloofsgenooten, die naar Antwerpen zouden komen, 'vrije exercitie van religie op seeckere conditie' te laten vergunnen. Hij schrijft in een brief aan S. Episcopius, op 28 Juni 1619, de volgende kenschetsende beschouwingen over de stemming der Antwerpenaren tegenover hem:

'Oock willen wij u WW. int secreet niet verbergen dat, hoewel ick hyer gheen sauvegarde versocht noch doen versoecken hebbe, oock dies aensaende met gheen gheestelick en hebbe doen spreecken, maer wel door vrienden van verre doen vernemen hebbe, off mij van den Hove alhyer gheen peryckel en sonde sijn te verwachten, mij door verscheyden personen wordt

1 Brieven, II[1] p. 62.

2 Wtenb.'s Leven p. 326. - Waarschijnlijk het oude klooster van S[t] Annendaal, dat destijds door de Zusters verlaten was [G. Stockmans: *Geschiedenis van Mortsel*, p 328].

3 Rogge: p. 13 e.v.

4 Rogge: p. 51 e.v.

aengedient, dat ick hyer niet en heb te vresen, met vele vriendelicke aanbiedingen van verre ende toesegginge, soe ick hyer wil blijven, men mij in mijner religie niet molesteren en sall; oock soe verre dat my nu verscheyden mael, doch ghisteren opt sterckste is [voorgecomen], dat onder eenige grote, soe gheestelicke als waerlicke, wordt gedelibereert off men ons ende die van onse gesintheid hyer souden willen comen wonen, hyer in dese stadt niet en soude accorderen vrije exercitie van religie op seeckere conditie, sonder dat evenwel die conditie off conditien worden geexprimeert. Off dit waer off logen is weten wij niet. Twordt ons soe aengeseydt. T'en is bij ons niet versocht directelick off indirectelick, maer isser yet aen soe most het van elders comen. Wij konnent qualick geloven, evenwel nemen wij in bedenken off niet goedt ware dit stuck wat naerder te sonderen, om te sien off het soe is, wat fondament liet heeft, off daer apparentie toe soude zijn, ende op wat conditien. Wij spreecken maer van sonderen van verre ende hooren, sonder ons voorder in te laten.'[1]

Wtenbogaert gevoelde zich zoo veilig te Antwerpen, dat hij er toen reeds ernstig aan dacht om remonstrantsche schriften in deze stad te laten drukken. Daarover ook schrijft hij aan S. Episcopius allerlei belangwekkende bijzonderheden, op 1 Juli 1619.

'Aengaende het drucken (twelck een point van importantie is in onse gelegenheyt), wy meynen hyer raedt te vinden om te doen drucken dat wy begeeren, ten ware uw E. daer alreede een beter middel wisten, daarop wy u W. bidden ons antwoordt te laten toecomen metten eersten. Indien u W. dan gheen beter en weet, sal nodich zijn dat ons metten eersten werde toegeschickt tgheen u W. te drucken hebben en namentlick het *Antidotum*[2]. Maer een dinck moeten uwe WW. daerby besorgen, te weten gelt, want daer sonder (soe u W. weet) is in dit stuck niet te doen.'[3]

Zoo begrijpt men ook licht, dat Wtenbogaert aan enkele remonstranten, die zich na de uitspraak der Synode, te Waalwijk schuil hielden, voorstelde om naar Antwerpen te komen en er een geheime remonstrautsche vergadering te houden. Hij nam evenwel voorzorgen om mogelijke moeilijkheden te vermijden. Hij raadde zijn vrienden aan niet in groep te reizen en liet de vergadering plaats hebben in het huis van zijn vriend Arnout de Witte.

Deze bijeenkomst duurde van 30 September tot 4 October 1619. Er waren acht-en-dertig remonstrantsche predikanten aanwezig. Wtenbogaert zat de vergadering voor; S. Episcopius, die zich intusschen ook te Antwerpen had

1 Brieven, p. 101.
2 Hier wordt bedoeld een van S. Episcopius' protesten tegen de Synode: *Synodi Dordracenae crudelis iniquites* en *Antidotum*.
3 Brieven, p. 106.

gevestigd was assessor; en Grevinchoven, scriba. Daar werd feitelijk het remonstrantsch verweer ingericht. Er werd besloten in Holland in het openbaar of in het geheim godsdienstoefeningen te doen houden door al de afgezette predikanten. Er zouden geldinzamelingen gehouden worden om in het onderhoud der predikanten en in de propagande-onkosten te voorzien en er werd een geloofsbelijdenis opgesteld, die de grondslag moest worden van de Remonstrantsche Broederschap[1].

Een tweede remonstrantsche predikantenvergadering, onder Wtenbogaert's voorzitterschap, had plaats te Antwerpen van 6 tot 9 Februari 1621. Ditmaal waren er zeven-en-twintig aanwezigen, waaronder Conrad Vorstius, den opvolger van Arminius te Leiden, thans ook ontslagen en naar het Zuiden gevlucht, na eenige dagen geschuild te hebben bij Vondel, die hem heeft bezongen.

De moeilijkheden schenen voor de remonstranten alleen uit den calvinistischen hoek te zullen komen. Inderdaad kort na de aankomst van Episcopius en andere predikanten, ontving Wtenbogaert bij monde van Johannes del Rio, vicaris van den Antwerpschen bisschop Johannes Malderus, het bericht, dat de Regeering de remonstranten beval om binnen de drie weken de stad te verlaten daar zij er, naar beweerd werd, tegen het verbod geheime godsdienstoefeningen hadden gehouden. Wtenbogaert loochende zulks en vroeg een onderzoek, waaruit bleek, dat de calvinisten het nieuws van die godsdienstoefeningen zonder eenigen grond hadden uitgestrooid. De bisschop gaf aan de remonstranten dé toelating om te blijven[2].

Wtenbogaert kende in den beginne enkel kleine moeilijkheden. Wanneer b.v. remonstranten vleesch aten op vastendagen, moest hij daarover uitleg geven; of telkens wanneer een remonstrantsch predikant naar Antwerpen kwam, moest hij daar op het bisdom of bij het magistraat voor verantwoorden[2].

Van Antwerpen uit leidde Wtenbogaert de gansche remonstrantsche beweging. Heel wat vliegende blaadjes en brochures met remoustrautsche strekking werden te Antwerpen gedrukt en ter sluiks naar Holland overgezonden[3]. Het gemak waarmede die geschriften te Antwerpen gedrukt werden, niettegenstaande de strenge kerkelijke censuur, wijst ongetwijfeld op een oogluikende welwillendheid van wege de Zuid-Nederlandsche katholieke overheid. Uit de tweedracht onder de Hollandsche gereformeerden kon zij immers voordeel trekken.

1 Rogge: p. 31.
2 Rogge: p. 56.
2 Rogge: p. 56.
3 Zie: Beschrijvende Catalogus der pamfletten-verzameling in de bibliotheek der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam [Drie deelen, Amsterdam, 1860-65].

Wtenbogaert was te Antwerpen een persoon van aanzien en hij was er blijkbaar erg op gesteld om in die stad een goede faam te genieten. Zoo was hij zeer verheugd toen Prins Frederik Hendrik op 28 Juni 1619 te Antwerpen, op een reis naar het prinsdom Oranje, afstapte in den 'Bijenkorf', en zijn aanvraag om een verhoor welwillend toestond. Wtenbogaert werd ontvangen door den Prins, omringd van talrijke edellieden. Hij verzekerde den vorst van zijn gehechtheid aan het huis Oranje en aan het vaderland. Frederik Hendrik kon niets anders dan hem aansporen om geduld te oefenen, doch hij was buitengewoon voorkomend voor hem en bracht hem voor de geopende vensters van het gasthol, zoodat de talrijke menigte op straat goed zien kon hoe vriendschappelijk hij zich met Wtenbogaert onderhield. Met onverholen welgevallen teekent de remonstrantenleider in zijn autobiografie aan; 'Dit en dede my gheen quaedt in mijne reputatie binnen Antwerpen'[1].

Toen Frederik Hendrik niet zijn moeder in het voorjaar van 1620, op een nieuwe reis naar Frankrijk, te Antwerpen pleisterde, viel Wtenbogaert een tweede maal deze eer te beurt[2].

Wtenbogaert en zijn remonstrantsche vrienden, waaronder vooral Simon Episcopius, kwamen te Antwerpen natuurlijk met katholieke geestelijken en in de eerste plaats met Jezuïeten in aanraking. Al hadde hij deze laatsten willen uit den weg gaan, te Antwerpen was zulks in dien tijd onmogelijk. Wtenbogaert zegt dat zelf in zijn levensbeschrijving: 'Wat de communicatie aengaet melde Jesuiten / die is in Brabant qualyck te mijden. Sy konnen eenen ontmoeten op een wagen / in een schuyt / in een huys / in een geselschap / onverdacht / soo dat het onmogelyck is / in dat land / die altijdfc te ontgaen / al wilmen'.

'Ick en socht de Jesuiten noyt', voegt hij erbij, 'ende hadde soo weynich behaghen in haer als sy in my'[3]. En toch heeft hij met verscheidene leden der Sociëteit Jesu omgang gehad[4].

Een der eersten, die hij daar ontmoette, was zijn stadgenoot, de Utrechtenaar Johannes de Gouda, die met Fr. en Sam. Lansbergen,

1 Wtenbogaert's Leven, p. 330. - Rogge: p. 50.
2 Rogge: p. 51.
3 Wtenbogaert's Leven, p. 336.
4 Ziehier nog een teekenende passage uit *Wtenbogaert's Leven* over zijn verhouding tot de Jezuïeten. Te Brussel ontmoette hij een zekeren Pater Wintershoven S.J. een Utrechtenaar als hij, met wien hij eenigen tijd praatte ten huize van Pieter de Visscher, een anderen bevrienden stadgenoot; 'Comende... te spreecken [ick weet niet door wat occasie] van de ordre der Jesuiten / hare groote conquesten / magnificque ghebouwen / sonderlingh t' Antwerpen / hare veel bemoeyenis met de Regeringhe ende seeckere dangereuse axiomata / diemen seydt dat sy hadden / sochte hy sijne ordre seer van alle die dinghen te suyveren / vele dinghen ontkennende / excuserende etc. / op alle 't welck ick hem soo / al in 't vriendelijck bejeghende / dat my docht / dat hy wel merckte / dat ick niet en sprack sonder goede redenen / ende scheyden alsoo' [p. 338].

Boxhorn en hem zelf gepolemiseerd had over transsubstantiatie en praeedestinatie. De lange lijst van J. de Gouda's geschriften bevindt zich bij C. Sommervogel[1]. Tegen Wtenbogaert persoonlijk had hij de volgende polemische brochures uitgegeven: 1. *Tegen Uyt den Bogaert over de Hooftpuncten* (Antwerpen 1612), 2. *Examen Doct. Francisca Gomari, Johannis Wten-Bogardt, Danielis Castellani, woorden-dienaeren in Leiden, 's Graven-Haghe, ende Middelburg* (Antwerpen, H. Verdussen 1612). In dit laatste werk bestrijdt J. de Gouda het boek dat J. Wtenbogaert uitgaf in 1610: *Tractaet van't ampt ende authoriteyt eener hooger christeliiker overheydt in kerckelycke saecken* ('s Gravenhage).

Johannes de Gouda predikte thans vooral tegen de voorbeschikking in den spottend-kluchtigen toon, die ook door de paters Flacius en Max, van Habbeke gebruikt werd toen zij in hun sermoenen den draak zochten te steken met de kerkelijke twisten onder de gereformeerden[2].

De Jezuïeten zonden aan Wtenbogaert en Episcopius de thesissen, die zij door hun studenten in het openbaar lieten voorstaan, en noodigden hen uit om bij die verdediging aanwezig te zijn. De remonstrantsche leiders werden ook verzocht de opvoering der Latijnsche schooldrama's en de openbare disputen bij de Jezuïeten bij te wonen. Wtenbogaert vertelt ons, dat zij er beiden heen gingen en zeer beleefd ontvangen werden. Deze disputen stonden opeen hooger peil dan de populaire preeken van J. de Gouda of Max. van Habbeke, en de beide remonstrantsche godgeleerden voelden er dan ook belangstelling voor. Over het gehalte van dergelijke debatten kunnen wij nog oordeelen in de uitgaven, die Mart. Nutius ons van enkele heeft bezorgd, als bv.: *Disputatio Theologica de Praedestinatione et Gratia: In qua controversia illa celebris inter Gommaristas quos vocant, et Arminianos exorta de quinqne fidei capitibus, explicatur: et simil quid utraque pars habeat recti et orthodoxi; quid verò a fidei Catholicae sensu alienum ostenditur. Eam proponit Praeside R.P. Petro Wadingo Soc. Jesu, S. Theol. Professore, Petrus Darcaeus Hibernus, Antverpiae in Collegio Societ. Jesu, 8 Junij, hora (3 post) meridiem. (Antverpiae Typis Martini Nutii M.D.XXI)*. Dit jaartal is natuurlijk een drukfout voor M.D.C.XXI.

De gezaghebbendste debatter in deze vergaderingen was de Ier Petrus Wadding, de Pater Jezuïet, die jaren lang theologie onderwees te Leuven en te Praag en destijds te Antwerpen werkzaam was. Hij verlangde zeer met Wtenbogaert en Episcopius over godsdienstzaken te spreken, en Johannes Del Rio, de vicaris van den aartsbisschop, was hem behulpzaam om de

1 Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, T. III, p. 1631 e.v.
2 Rogge: p. 54.

gelegenheid daartoe uit te lokken. De eerste samenkomst had plaats in het begin van 1620[1], buiten de stad, bij een vriend, die Wtenbogaert en Episcopius op een maaltijd had genoodigd. Als heel toevallig kwamen Del Rio en Wadding daar ook binnen, maar alles scheen wel bestoken spel te zijn. Wadding werd naast Episcopins geplaatst en er werd heel vriendelijk gesprek gevoerd over de kerk en den beeldendienst. Tegen het sluiten van de stadspoort wandelden de twee remonstranten en de twee katholieken als goede vrienden naar de stad terug.[2].

Van de mondelingsche en in brieven gewisselde disputen tusschen Wadding en Episcopius zijn ons in boekvorm verscheidene documenten overgebleven. Wij citeeren van Wadding: *Catholiecke Antwoordt op een eerst onbekende doch daer naer bekende schrijvers boeckje dat Simon Episcopius teghens de Roomsche Catholycke Kerck heeft gheschreven* (Antwerpen, H. Aertssens, 1641). Wij weten niet tegen welk naamloos geschrift van Episcopius Wadding hier schermutselt. Van Episcopius kennen wij: *Responsio ad duas Petri Waddingi espistolas de Regula Fidei et de Adoratione imaginum* (Rotterdam, 1644)[3], en *Twee brieven van den Geleerden Pater Wading, in sijn leven Jesuit tot Antwerpen: d' Een van den Regel des Geloof, d' andere, van den Beeldendienst. Beantwoordt door den Eerwaardigen Godvruchtigen Mr. Simon Episcopius voor desen Professor der Heylige Theologie in de Hooge Schola van Leyden. Uyt het Latyn in 't Duyts vertaalt door N.B. Bedienaer der H. Evangeliums* (Amsterdam, C. de Leeuw, 1649). Deze werkjes van Episcopius zijn antwoorden op een uitgave van Wadding, die totnogtoe niet teruggevonden werd[3] De behandelde onderwerpen zijn dezelfde, die door de beide theologen besproken werden op de samenkomst met Del Rio bij den gemeenschappelijken vriend in den omtrek van Antwerpen.

In het najaar van 1620 ontmoetten de beide remonstrantsche leiders nogmaals Pater Wadding, in hetzelfde huis, doch ditmaal in gezelschap van den pensionaris van Antwerpen, Gavarelles. Wadding, die in het College te Antwerpen stellingen had verdedigd over de genade en de voorbeschikking, wenschte zeer mannen als Episcopius en Wtenbogaert tot de katholieke kerk te brengen daar zij er zooveel dichter bij stonden dan de calvinisten. Hij ging evenwel nog verder. Hij verlangde van Wtenbogaert een geschreven verslag over den inwendigen toestand van de Republiek. Nu merkte Wtenbogaert heel duidelijk, dat men, bij het naderend einde van het Bestand, uit den strijd

1 Men vindt ook bijzonderheden over deze en andere samenkomsten der beide theologen in: *Praetantium ac eruditorum virorum Epistolae ecclesiasticae et theologicae* [Limborch: Ed. secunda, Amsterdam) 1684; p. 603-612].
2 Wtenbogaert's Leven, p. 336-337. - Rogge: p. 54
3 Zie Sommervogel: Dl. III, p, 930.
3 Zie Sommervogel: Dl. III, p. 930.

tusschen remonstranten en anti-remonstranten partij zocht te trekken, en daartoe wilde hij zich niet leenen. Hij weigerde die inlichtingen te geven[1].

Wtenbogaert was het mikpunt van herhaalde en soms zeer handige pogingen van wege geestelijken en regeeringsleden om hem en zijn vrienden voor een anti-Hollandsche politiek in te palmen, of zóó te compromitteeren, dat men ze in Holland gemakkelijk als vrienden der Spaansche politiek zou kunnen voorstellen.

Wij kunnen hier op al die pogingen niet wijzen, maar meenen toch enkele der voornaamste te mogen vermelden.

In Mei 1620 kwam de heer van Cantecroy Wtenbogaert uitnoodigen om met hem in zijn karos naar zijn kasteel te rijden, waar de kanselier Peckius op hem wachtte. Het onderhoud was zeer vriendschappelijk. Peckius begon met aan Wtenbogaert te vertellen, dat de regeering, onder den invloed van de beschouwingen van kardinaal Ximenez, meer verdraagzaamheid aan den dag wenschte te leggen tegenover de andersdenkenden. Alleen met de calvinisten, die thans de leiding van de Republiek der Vereenigde Provinciën in handen hadden, was een overeenkomst onmogelijk. Met de remonstranten daarentegen zon het wel gaan om een *modus vivendi* te treffen. Peckius liet hooren, dat de Aartshertogen zelfs geneigd zouden zijn om de vrijheid van godsdienst te erkennen voor de remonstranten in Noord-Nederland.

Wtenbogaert deed alsof hij de ware inzichten van Peckius niet vatte en bedankte hem eenvoudig voor de gastvrijheid, die de ballingen te Antwerpen genoten. Maar toen Peckius uitdrukkelijk wenschte om Wtenbogaerts oordeel te kennen over zijn mededeeling, antwoordde deze niet te vinden te zijn voor om het even welke handeling, die zijn geliefd vaderland nadeelig kon zijn[2]. Dit antwoord belette echter niet, dat Peckius aan Wtenbogaert de verzekering gaf, de remonstrantsche predikanten ongehinderd te Antwerpen te laten verblijven.

Het was dan ook voor Wtenbogaert een onaangename verrassing, toen hij enkele dagen nadien bericht ontving, dat de remonstranten het land moesten verlaten. Men had namelijk te Brussel verteld, dat er in het gasthof *'s Gravenhage* te Antwerpen opnieuw een geheime remonstrantsche vergadering was gehouden. De pensionaris Gavarelles bewoog Wtenbogaert om met hem naar Brussel te gaan en daar het uitdrijvingsbevel met Peckius te bespreken. De kanselier stelde Wtenbogaert onmiddellijk gerust. De remonstranten konden blijven. Bij die gelegenheid zou Wtenbogaert aan Peckius gezegd hebben: ‘Ik bemerk wel, dat men ons duldt om redenen van staet,

1 Rogge: p. 55.
2 Rogge: p. 59.

op hoop van een revolutie in Holland'. Daaraan zou hij, noch geen enkel ander uitgeweken remonstrant meehelpen.

Ook met Spinola heeft Wtenbogaert een onderhoud gehad. De veldheer noemde de remonstranten in zijn gebrekkig Fransen: 'hommes valerosos et virtuosos'. Hij stelde voor om de uitgeweken predikanten over verscheidene plaatsen in de Zuidelijke Nederlanden te verspreiden. Hij wilde er namelijk eenige te Herenthals doen verblijven. Hij verzekerde Wtenbogaert, dat hij voor hem en zijn vrienden van de Aartshertogen gemakkelijk een jaarwedde zou verkrijgen, waarop Wtenbogaert antwoordde zulks niet te kunnen aannemen.

Een dergelijk aanbod van tractement werd Wtenbogaert ook gedaan door Jan van Nassau-Siegen, die hem op zekeren dag, te Brussel uitnoodigde. Hier ook weigerde de remonstrantsche predikant. Hij verzocht alleen om veilig verblijf voor hem en de zijnen te Antwerpen. Uit naam van Jan van Nassau werd hem nadien door Gavarelles gevraagd hoeveel predikanten hij 'begeerde datmen te Antwerpen soude laten wonen'. Wtenbogaert vroeg die toelating voor tien personen en verkreeg ze[1]. Wij weten, dat daar toen met hem vertoefden: Episcopius, Grevinchoven, Cupus, De Nielles en Van den Borre.

De Spaansche gezant Markies de Queva bemoeide er zich ook mede om Wtenbogaert over te halen. Gedurende een onderhoud te Brussel in Maart 1621, bood hij den predikant vergoeding aan voor alles wat hij in Holland aan bezittingen verloren had of nog kon verliezen. Ook ditmaal wees Wtenbogaert alle hulp van de hand. En toen de Queva hem wilde uithooren over hetgeen in Holland omging, weigerde hij eveneens hem te antwoorden, er bij voegende dat men volstrekt op hem niet moest rekenen om na afloop van het Bestand oproer in Holland te verwekken. Daar zou hij zich nooit toe leenen.

Kort daarop deed zich een typisch geval voor, dat Wtenbogaert kwetste en er zeker toe bijdroeg om hem te doen besluiten de Spaansche Nederlanden te verlaten. Wij laten het hier door hem zelf vertellen:

'Wederom t' Antwerpen ghekeert zijnde (van het bezoek aan De Queva) / comt de H. Pensionaris Javarella of Gavarelles / t'mijnen huyse / dae rick woonde in Schuttershofstraet / ende in t'voorhuys / sonder vorder te willen incomen / met mijn Huysfrouw ende my wat gepraet hebbende van seecker rentjen / dat myn Huysfrouw in Brabandt hadde / ende voor de Treves was gheconfisqueert gheweest / wilde hy my in de hand douwen een tamelick groot papier vol goudts / soo ick sagh uyt het glinsteren / alsoo het papier

1 Wtenbogaert's Leven, p. 345-346.

boven los was. Ick myn handen te rugghe treckende / vraeghde wat het was / ende wat S.E. daer mede segghen wilde? S.E. zegde / Ick bid / neemt dat aen van weghen H.H. 't en is niet / 't heeft niet te beduyden / dat weet ick wel / Syn hoogheyt wil meer voor u doen / Hij is gheresolveert u hier te gheven het selve ende meer Tractement Jaerlicx / dan ghy ghehadt hebt in den Hage. Ick antwoordde / niet sonder groote alteratie / Monsieur de Gavarelles / ick danck S. Hoogheydt van der selver goede gunst / ende ben desselven ootmoedigh Dienaer. Neem niet qualijck dat ick segghe / houdt niet dat het komt uyt trots-moedigheydt / myn saecken staen niet daer nae / trotsmoedigh te zijn: Ick weet / hoemen Prinsengiften behoort te bejeghenen / als daer geen andere insichten van grooten ghewichte mede gemenght en zijn. Ick ben gheresolveert niet een heller van hare hoogheyden te ontfanghen / noch eenigh Tractement / hoedanigh het soude moghen wesen. Ick heb het niet verdient / heb S. Hoogheydt noyt dienst gedaen / ende en kan de selve geen dienst doen in eenigher manieren'[1].

Nu de toestand in het Zuiden, ten gevolge van het naderend einde van het Bestand, en de mislukte pogingen van Peckius om het te vernieuwen, voor Wtenbogaert en de zijnen met den dag moeilijker werd, besloot de remonstrantsche groep Antwerpen te verlaten. Reeds in October 1620 liet Wtenbogaert aan Vorstius weten, dat hij nog enkel wachtte tot in de Lente van 1621 om een besluit te nemen, tot hij zou weten wat er beslist zou worden aangaande de hernieuwing van het Bestand. In Mei 1621 schrijft hij aan Aug. Wtenbogaert te Amsterdam: 'Hiermede, mon cousyn, seg ick a Dieu; want alsoe ick bemerck dat sich de saecken ten oorloge schicken, en ben ick niet van mening hyer in openbaren vyanden landt te blijven. Twordt mij wel vergonst, maer t'en is mij niet geraden'[2].

De remonstrantsche predikanten te Antwerpen onderzochten toen of zij zich te Keulen of te Parijs konden vestigen.

Episcopius en Cupus kwamen ontgoocheld terug van hun verkenningstocht in de Rijnstad. Nauwelijks had de regeering daar vernomen, dat ze aangekomen waren of ze verzocht hen onmiddellijk heen te gaan. Ze bleven er in het geheim nog een paar weken, gedurende dewelke ze de sympathieke bejegening mochten genieten van Leonardus Marius, die, zooals wij elders reeds aantoonden, eenige jaren nadien aanzocht werd om deken van O.L. Vrouwkerk te Antwerpen te worden, maar verkoos als pastoor van de Oude Zijde en begijnenvader naar Amsterdam te gaan[3].

1 Wtenbogaert's Leven, p. 347-348.
2 *Brieven en Onuitgegeven Stukken*, III, p. 181.
3 *Uit het Plantijnsche Huis*, Antwerpen, V. Resseler, 1924, p. 87.

Wtenbogaert en Van den Borre kwamen met beter nieuws uit Parijs terug. Wel hadden De Boisisse en Jeannine aangedrongen opdat zij katholiek zouden worden, zooals Bertius dit te Parijs reeds gedaan had, maar alhoewel de beide remonstranten zulks weigerden, kregen zij toch de toelating om met de hunnen in Frankrijk te komen wonen.

Episcopius, Grevinchoven, Cupus en Wtenbogaert besloten dus naar Frankrijk te gaan, waar ze zich te Rouen zouden vestigen. De anderen zouden in stilte naar Holland terugkeeren.

Vooraleer de predikanten vertrokken waagden Pater Wadding, Gavarelles, Peckius en anderen nog een uiterste poging om ze te weerhouden. Men beloofde hun vrije woning te Brussel, vrije beoefening van hun godsdienst in hun huis, alleen op voorwaarde, dat zij zouden medewerken aan het sluiten van een vrede, die de beide Nederlanden onder den scepter van den Koning van Spanje weder zou vereenigd gebben. De remonstranten waren daartoe niet te bewegen. Zij gingen op 24 Augustus den Markgraaf van Varicq en de regeering der stad Antwerpen bedanken voor de genoten gastvrijheid en begaven zich dan over Gent, Atrecht en Amiens naar Rouen.

De houding der Zuid-Nederlandsche katholieken tegenover het conflikt tusschen remonstranten en contra-remonstranten kon geen andere zijn dan die van den ijverigen bisschop van Antwerpen, Joannes Malderus, wiens dogmatische veroordeeling van de beide twistende partijen, in zijn bekend boek *Anti Synodica*, in 1620 het orthodox-katholieke richtsnoer aangaf[1].

Al werden de Arminianen ‘om reden van staet’, zooals Wtenbogaert het heet, in het Zuiden gespaard, toch werden de aanvallen van de *Nieuwe Tijdingen* van Abraham Verhoeven, die we als toonaangevend voor die dagen kunnen beschouwen, tegen de twee groepen gericht, zoowel tegen de ‘oude geusen als teghen de nieuwe geusen’[2], maar met de duidelijk uitgedrukte verwachting, dat deze laatsten, de Arminianen, tot het katholicisme zouden terugkeeren[3]. Aubertus Miraeus, Max. van Habbergen en andere geestelijken inspireerden de *Nieuwe Tijdingen* en zoo onderhielden de blaadjes van Verhoeven in het Zuiden den fel anti-calvinistischen, den ietwat gemilderden anti-remonstrantschen, maar hoofdzakelijk den strijdvaardigen katholieken geest.

1 Joannis Malderi Episcopi Antverpiensis S. Th. quondam Lovanij Proressoris Anti-Synodica, sive Animadversiones in Decreta Conventus Dordraceni, quam vocant Synodum Nationalem, de quiuque doctrinae Capitibus, inter Remonstrantes & Contraremonstrantes controversis. [Antwerpen Ex officina Plantiniana, 1620].

2 Zie: Waerachtich verhael van de Oploop / twist ende tweedracht gheschiedt tot Amsterdam in Hollant / hoe datse daer tegen malcanderen opstaen / de oude Geusen teghen de nieuwe Geusen / ende hebben malcanderen verjaecht / de Calvinisten teghen de Arminianen... [Antwerpen, Abraham Verhoeven, 1617] M.P. 261 Antw. drukkers.

3 Zie onze studie ‘Hugo Grotius en de Antwerpsche Humanisten’, *De Moretussen en hun Kring*, p. 113.

JOHANNES MALDERUS, bisschop van Antwerpen,
naar ANT. VAN DYCK, door WENZEL HOLLAR

Men liet te Antwerpen remonstrantsche geschriften uitgeven, doch enkel om den vijand in het Noorden daarmede te helpen bestoken. De geschriften door de remonstranten op de Synode in Dordrecht ingeleverd, werden te Antwerpen uitgegeven onder de titel *Acta & Scripta Synodalia Remonstrantium* (1620)[1]. Van J. Wtenbogaert verscheen in deze stad het *Vrijmoedich Ondersoeck* in 1620[2]. De vurige Hendrik Slatius gaf er in 1619, en later nog herdrukken van zijn heftig pamflet vol bitteren spot tegen de leer der praedestinatie: *Den Ghepredestineerden Dief*[3].

Sommige katholieke 'lief-hebbers der waerheydt' lieten te Antwerpen het in 1616 uitgegeven tractaat van de drie remonstrantsche predikanten Matheus Burgius, Jacobus Bontebal en Hendrik Slatius: *Johannes Calvinus vreedt*, herdrukken bij Jac. Mesens in 1619, om aan te toonen, dat Arminianen zoowel als Gommaristen verkeerde leeringen verkondigden en om ze 'met eyghene wapenen te crencken'. Ziehier de volledige titel van deze uitgaaf: *Johannes Calvinus vreedt, bitter, vals. Dat is corte ende claere verbeldinghe van den aert oft gheest Joannes Calvini hem vertoonende in sijne tyranie, leughenen ende scheldinghe. Ghetrocken wt Joannis Calvini leere, kerckelycke discipline ende veel notable daden ende exempelen. Eerst gheteeckent door eenen liefhebber der Nederlandsche vryheyd in Schielandt. Naermaels door dry woorden dienaers in Hollant in drucke ghesteld. Nu sonder vercortinghe oft veranderinghe door lief-hebbers der Catholycke waerheyt wtghegheven*[4].

I. De terechtstelling van Oldenbarnevelt wekte in Brabant heel wat ontroering. De *Tijdinghen* van Abraham Verhoeven wijdden er in Mei 1619 een heel nummer aan, waarin niet alleen het verhaal van de halsrechting wordt gegeven, doch waaruit ook een onverholen sympathie voor het slachtoffer spreekt. Door dezelfde drukkerij werd nog verspreid een tweespraak, die naar aanleiding van Oldenbarnevelt's dood met treffende volksche dialectiek over de waarde van Gomarisme en Arminianisme redeneert om tot het besluit te komen, dat het Calvinisme het 'alderquaetste gheloove' is, het Arminianisme 'niet het alderbeste', en het Catholicisme noodzakelijk datgene, dat men aankleven moet.

Deze tweespraak draagt den volgenden titel: *Jan Josepsens Droom / gheschreven / door zijnen goeden vrient / aen den welcken hy t' selve verhaalt heeft. / Gheprent te Drucken dorp, door 't bestier, / van swerten inct, en wit*

1 Leven van Episcopius door Ph. van Limborch, Amsterdam, p. 253.

2 Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten; P.A. Tiele, n^{r} 1770.

3 Id. id. n^{r} 1676, 1677, 1678.

4 Id. id. n^{r} 1675. Bij Knuttel Deel 1, n^{r} 2976, komt een uitgave van hetzelfde werk voor met het adres van G. Lesteens te Antwerpen.

Verhael hoe ende in wat
manieren den Heere M. Johan
Van Olden-Barneveldt
Advocaet van Hollandt ende West-Vrieslant, is Ont-
haelst ghewesen smaendaechs voor noen den xiij. Mey
Anno duysent ses hondert negen-thien.
T'Hantwerpen, By Abraham Verhoeven, op de
Lombaerde Veste, inde gulde Sonne. 1619.

TITELBLAD
van het nummer der *Nieuwe Tijdinghen* van Abr. Verhoeven, waarin het verslag voorkomt over Oldenbarnevelt's halsrechting.

pampier. / (Houtsnede, voorstellende een geest, die aan een slapend man verschijnt) *Men vintse te coop daerse veyl zyn. / Ende oock t' Hantwerpen / op de Lombaer de Veste / inde gulde Sonne. 1619*[1] Het stuk is onderteekend I.I.S.

Een zekere Jan Josepsen 'wesende om zijn affairen' te's Gravenhage, valt daar in het bosch in slaap en ziet in een droom een oud man verschijnen met een 'roode streep om den hals (oft hem den hals hadde afghenomen gheweest) ende dat het vel weder aen een genaeyt was'. Het is de geest van Oldenbarnevelt 'den Oppersten Stierman van Hollandt / die als hy eenighe ondanckbaere passagiers door veel perijckelen van de zee / in de Haven ghebracht hadde daer sy wesen wilde', tot 'eenen Arminiaenschen martelaer gemaeckt' werd.

Jan Josepsen vraagt hem 'welck Gheloove (men in de andere wereld) voor het beste houdt, dat van de Gommaristen ofte van de Arminianen'. De Geest, die nu bevrijd was van 'alle misten en donckerheden van de ooghen des verstandts' en geen 'dissimulatie en achterhouwen van de waerheyt' meer kende, antwoordt hem 'dat het beste het beste niet is, maer het quaetste wel het quaetste'. Jan Josepsen verstaat zulks als volgt: 'het eene van dese is d'alderquaetste / ende het ander niet het alderbeste'. Dan vraagt hij aan den Geest hoe hij in de andere wereld tot die overtuiging gekomen is, daar men toch in Holland het gereformeerd geloof der Gommaristen voor het 'alderbeste' hield. De Geest heeft dat bemerkt, verzekert hij, uit 'twee seer merckelijcke saecken / de eene / de teghenwoordighe blijtschap van Lucifer / en de andere / de teghenwoordighe hope van Judas', 'Lucifer is blijde om datter nu menschen hedensdaechs op de werelt hun vertoonen / die pladt uyt dorven segghen / dat Godt eenighe zielen in de Hel gaet worpen alleenlyck voor zijn plaisir / te weten / niet dat zijt verdient hebben / maer om dat hij't soo hebben wilt / waer door (so hy hem selven laet voorstaen) eenighe sullen achterdencken crijghen / dat Godt hem oock heeft uyt den Hemel in de Hel gheworpen alleenlijc voor zijn plaisir / sonder dat hij't oock verdient heeft / ende aenghesien ooc dat Godt / soo de Gommaristen leeren / eenige sielen is expresselijck schaepende om datse Lucifer hebben moet / de werelt mach presumeren dat sulcx gheschiedt wt schuldt oft bekentenisse van homage obligatie off recht / waer van dat hem Godt gehouwen is te voldoen om d'onrecht dat hy hem gedaen heeft al en toonen de Gommaristen just niet de copy van t'contract'. Wat nu Judas betreft, 'hy heeft hope dat die van de Dortsche Synode / sullen een Appologie off verdedinghe voor hem maken / oft ten minsten dat het yemant anders voor hem uyt trecken sal uyt de Canons van de Synode / wandt aenghesien dat hy Ghepredestineert was

1 Museum plantin-Moretus. Antw. drukkers, n^{r} 261, 14.

HALSRECHTING VAN OLDENBARNEVELT,
op 13 Mei 1619,
naar een prent uit den tijd.

om het gene te doen wat hy dede / ende dat hy uyt hem selven gheenen vryen wille en hadde / soo en heeft hy niet dan den wille Godts ghedaen / ende die den wille Godts doet die verdient van hem liever gheloondt te worden dan ghestrafft'.

De auteur van *Jan Josepsens Droom* bestrijdt dus de Arminianen al even zoo beslist als de Gommaristen. Zijn pamflet is gericht tegen om het even welke uiting der Reformatie.Waar Jan Josepsen aan den Geest vraagt: 'Hoe sal ick de rechte Kerck vinden?', antwoordt deze: 'D'Apostelen in de XII Artikelen des geloofs segghen u dat / daer sy segghen *Credo in Spiritum Sanctum, Sanctam Ecclesiam Catholicam*, Ick gheloove in den Heyligen Gheest / een Heylighe Catholijcke Kerck'. In de hel heeft hy 'met duysenden' gereformeerde predikanten gezien. De duivel, die bij Lucifer het grootste crediet heeft is degene 'die een maet souts met Martinus Lutherus heeft gheten' omdat hij met 'Lutherus soo wel ghenegocieert (had), datter meer verscheyen Ketterijen en Secten uyt Lutherus ghesproten zijn / in den tydt van hondert jaeren / te weten sedert dat hy op ghestaen is / dan daer in de werelt zijn gheweest van Christus tijdt af'. Lucifer belast overigens zijn dienstbare duivelen vooral met de gereformeerde predikanten in hun dwaling te doen volharden en tegen den Paus en de Katholieke kerk te doen strijden. '(De duivelen) hebben last datse een yeghelijck van dien moeten obstinaet maecken in zijn eyghen voornemen / om resolutelijck totter doot toe te mainteneeren / dat hy anders niet en leert dan Godts woort. / Datse nerghens in meer moghen accorderen dan in het affirmeren dat den Paus Antichrist is / dat de Catholycke kerk vol Afgoderij en superstitie is / voorts datse alle de Catholycke Gheestelijckheyt lasteren ende daer teghen op hunne Preeck-stoelen bassen ghelyck honden / maer de Jesuyten alderseerste bijten'.

Buiten de beschouwingen hier samengevat, komen er in *Jan Josepsens Droom* nog andere voor, die niet in rechtstreeksch verband staan met ons onderwerp. Wij maken er dus geen melding van met uitzondering nochtans van een paar bijzonderheden, die toch wel kenschetsend zijn voor den tijd, waarin het pamflet verscheen.

De Geest weet te vertellen, dat Lucifer voortaan minder woeckeraars in de hel zal krijgen dan vroeger. Waarom? '(Lucifer) heeft onlanckx verstaen datmen op sommige plaetsen van de Nederlanden eenige Berghen van Bermhertigheydt beghint vast op te rechten / dat een teecken is van groote schade tot het geheel ambacht van de Woeckery...'[1].

1 In 1618 werd Wenzel Coeberger benoemd tot opperintendent van de Bergen van Barmhartigheid, die van dat jaar at tot in 1618 in Zuid-Nederland op groote schaal werden ingericht. De Bergen van Brussel, Antwerpen, Gent, Mechelen, Doornik, Bergen, Brugge, Rijssel, Kortrijk, Sint Truiden, Tongeren en andere steden dagteekenen uit dien tijd.

Jan Josepsen wenschte ook te weten of het Bestand na verloop van de twaalf jaren nog zal vernieuwd worden. ‘Sal oock den Treves op een nieuwe ghecontinueert worden als de twelf jaren om zijn?’ De Geest antwoordt: ‘Ghy vraagt my dat nu te spade / d'affairen van Duytschlandt sullen u dat moghelijck beter connen segghen’.

II. Voorgesteld in den zelfden trant als *Jan Josepsens Droom* en waarschijnlijk wel eenigszins bedoeld als een antwoord op deze uitgave van Verhoeven, troffen wij aan: *Droom van Johannes Utenbogaert ende den Bisschop van Antwerpen* (Ghesien ende ghedruckt Anno 1620. *In de Mater Salem)*[1]. Te oordeelen naar den opgegeven plaatsnaam hebben wij hier met een Amsterdamschen druk te doen. *In de Mater Salem* is inderdaad volgens Dr. C.P. Burger niets anders dan een anagram van *In Aemstelredam*, waarbij Salem waarschijnlijk een toespeling is op het heilige Salem = Jerusalem[2].

Dit vlugschrift begint als een tweespraak tusschen Wtenbogaert en den Bisschop Jan Malderus, die elkander ontmoeten in Onze Lieve Vrouwekerk te Antwerpen. De bisschop noodigt den remonstrantschen predikant uit om met hem in een ‘besloten kamer een uyrtjen drie ofte vier te samen’ te zijn. Daar gaat het onderhoud dan onmiddellijk over de zaken der remonstranten in Holland. Wtenbogaert verzekert dat hij dagelijks goede berichten krijgt en vol hoop is op goed succes. De bisschop deelt echter dit optimisme niet. Hij ziet in Holland de mannen van gezag en de krijgslieden niet, die de remonstrantsche zaak zouden kunnen doen zegevieren. De machtigste en voorzichtigste remonstranten zullen er spoedig genoeg van hebben om zoo maar voortdurend met hun hoofd tegen den muur te loopen en zullen den strijd opgeven. De ‘slechte domme schapen’ die hen volgen, zullen den strijd ook moede worden en naar rust zoeken. Waarop zou Wtenbogaert nog kunnen hopen? Vroeger was er kans op welslagen, verzekert de Antwerpsche bisschop. ‘Och waert ghy doen wijs ende voorsichtich gheweest’, zegt hij tot Wtenbogaert, ‘ende haddet in den arm ghenomen die ghene / die u nu zoo vriendtlijcken ontfanghen hebben / ende u met den uwen onder de bescherminghe van hare vleugelen hier bewaren! Hoe rasch ende behendt soudense u te hulpe ghekomen hebben!’. Dit beteekent natuurlijk anders niets dan dat de remonstranten de hulp der katholieken en der Spanjaards hadden moeten inroepen. Daarvoor is het nu te laat, de kans is verkeken. Oldenbarnevelt is gevallen en de leiders zijn in ballingschap. God is met hen niet geweest, redeneert de bisschop. ‘'t Gene u ende den uwen overkomen is, dat

1 Universiteit Leiden (2752).

2 Cf. Het Boek, 1931, n[rs] 3 en 4, blz. 133.

tselve u lieden tot straffe ende castijdinghe van u lieder zonden ende ketterijen is overkomen, ende tot opmerckinge ende bekeeringhe van u voorgaende wesen ende leven'. Nu is Wtenbogaert tegen de 'grouwelycke' leer der praedestinatie, maar, wat hij ook ontkenne, vroeger heeft hij ze als calvinistisch consistoriant toch aangekleefd. Er is voor Wtenbogaert maar één uitweg, volgens den Antwerpschen bisschop, namelijk zich bekeeren. Hij laat Wtenbogaert alleen en verzoekt hem daar eens ernstig over na te denken. 'Bedenckt u wijsselijcken ick sal de deure nae mijn toesluyten'.

Nauwelijks is Wtenbogaert in deze kamer alleen of hij ziet een geest verschijnen. 'Wel / wat sie ick ginder herwaerts tot my komen? Wel wat is dat? Ist een Gheest? Och wat ist? Het is een Gheest / of t' is een mensche met langhe witte kleederen bekleedt. Het komt my allencxkens naer ende naerder. Eude soo my dunckt soo komt het recht op my aen / in sulcken wesen als of het my wat hadde te segghen'.

En inderdaad 'De Gheest' houdt hem een lange predicatie in zuiver calvinistischen geest. Hij verwijt aan Wtenbogaert zijn 'godtloos' spreken over de 'heylighe Predestinatie' en ontwikkelt al de bijbelteksten en beschouwingen, die van aard zijn om die leering te doen aannemen. 'En heeft de Potbacker gheen maght te maken een vat ter eeren ende ter oneeren uyt den selven klompe? (Rom. 9)' enz. De calvinistische, anti-remonstrantsche 'Gheest' vaart bitter uit tegen Wtenbogaert voor zijn zondig dwalen en drijven, doch hoopt nog dat hij zich bedenken zal en tot de ware calvinistische leer zal terug keeren. 'Desen allen dan aenghemerckt / soo betuyghe ick u andermael / Johannes: dat indien ghy voortgaet in u wesen / voornemen ende practijcken / bestrydende God / Jesum Christum / ende sijne uytvercorene gemeynte / verleyt zynde ende verleydt werdende van den Duyvel / en de andere verleydende: Dat den toorn Gods die ghy dagelycx meer ende meer op uwen halse laedt / haest in grooter schrickelycheyt in u sal aensteken ende branden. Ende by zo verre dat ghy u door de ghenade Godts bekeert / dat ghy sult wesen een dapper exempel van Godes lanckmoedicheydt ende barmherticheyt'.

De 'Gheest' vraagt dat Wtenbogaert van dit alles ook zijn katholiek geworden confrater Petrus Bertius zou 'adverteeren' en vooraleer heen te gaan laat hij den remonstrantschen predikant een papier na, waarop zijn gausche toespraak geschreven stond. 'Houdt daer leeset / herleeset / ende bedencket wel'.

Onmiddellijk daarop hoort Wtenbogaert 'sleutelen inde deur rammelen'. De bisschop komt weer binnen. Getroffen door Wtenbogaerts bleekheid, spreekt hij hem aan als volgt: 'Wel Utenb. hoe siet ghy dus bleeck? Ghy lyckt uwen confrater Petrus Bertius wel. Ghy siet of ghy uyt het graft

vanden dooden waert opgestaen / de doodt verwe noch behouden hebbende. Dit staet my wel aen. Dits een goet teycken. Hebbe ick uwe conscientie met myn Bisschops staf getreft? Dats goedt. Ick hoope ghy sult haest met Bertio bekeert zijn / ende met dien H. Gheest die over hem neder gedaelt is / vervult werden / ende u inden schoot van onse Moeder de H. Kercke ontfanghen vinden'.

De bisschop dringt steeds sterker aan op Wtenbogaerts bekeering tot het Katholicisme. Dat hij berouw en leedwezen voelt over zijn zonden, en penitentie doe zooals de Paus of de bisschop hem bevelen zal. 'Hier toe sult ghy geraecken, zegt de bisschop, als ghy ghelooft dat den Paus van Romen is het eenighe Hooft hier op der Aerden over Gods Kercke: dat hy is Gods Stadthouder / ende in plaats van Godt gheordonneert. Als ghy ghelooft dat de gantsche Kercke / die de Christelycke Kercke ghenaemt werdt / welck wy noemen de Roomsche Catholycke kercke / zijnde onse Moeder / is zijne Bruydt. Ende dat ghy dien volghende al gelooft wat onsen H. Vader gheordonneert ende geboden heeft; gelijckerwijs dat de Moeder de H. Kercke ghelooft / beveelt ende nae komt. Dat doende Utenb. zult ghy wel salich werden'.

Maar Wtenbogaert vraagt of hij dan de zekerheid zou hebben zalig te worden en begint daarover verder te redeneeren. 'Myn Heere / soo spreckende nae mijn verstandt / en soudt ghy my van myne salicheydt niet konnen verseeckeren? Heer Bis. ic en kan anders niet bemercken / of het is eene onsekere sekerheyt'. De bisschop maakt korte metten mefc dat aarzelen en redeneeren. 'O Utenbogaert', antwoordt hij, 'ick en ben by u niet ghekomen om met u te confereren / of te disputeren / ghelyck ghy in Hollandt ghedaen hebt / daer't al in roer is. Die manier van doen most ghy laten. Wilt ghy gheholpen ende behouden zijn /ghy moet goeden raedt volghen. Den raedt die ick u voorghesteldt hebbe / en is van soo gheringhe importantie niet als ghy wel meynt / sy komt van hooger handt. - Hieromme bedenkt u wel wat dat ghy ghesint zijt te doen / ende dat haest. Voorwaer ic houde meer van Petrus Bertius als van u / dat is toch een resoluyt man / een man nae ons herte'.

De bisschop doet Wtenbogaert dan inzien welke voordeelen zijn publieke bekeering tot het Katholicisme zou meebrengen en raadt hem nogmaals aan daartoe spoedig te besluiten.

Wtenbogaert blijft aarzelen en bekent ten slotte aan den bisschop, dat hem gedurende zijn afwezigheid een geest bezocht heeft 'dewelcke (hem) int langhe heeft voorghehouden het poinct van Godes Predestinatie / zoo wel over de verwerpinghe / als over de verkiesinghe'. De geest had hem aangeraden zich te bekeeren tot de opvattingen van de Synode van Dordrecht.

Indien hij niet deed, zou hij door Gods toorn getroffen worden.

De bisschop kan dit ‘qualijcken gelooven’. ‘Rade de persoon / die u verschenen is / u niet dat ghy u soudt bekeeren tot onse Moeder de H. Roomsche Catholycke Kercke? ’ Wtenbogaert verzekert, dat de geest daar niet over sprak. Dan was het de duivel, verklaart de bisschop, die uw bekeering op die wijze heeft zoeken te beletten; waarop Wtenbogaert antwoordt: ‘Heer Bisschop off een goede geest / ofte een quade geest is gheweest / ick laet dat in sijn weerde. Dit weet ick altoos seecker / dat hy my zeer deftich aenghesprocken ende seer ernstich vermaent heeft / ende dat hy my't ghene hy seyde met Godts woordt heelt aenghewesen ’. - ‘Voorwaer’, wederlegt de bisschop, ‘dit klinckt wonderlyck in mijn ooren ! Soudt ghy daer nae luysteren: Daer op phantaseren ende zulcks geloove geven. Dat zoude voorwaer u niet wel bekomen. Ick zoude het eer daar voor houden / dat ghy my wat socht wijs te maken / ende dat ghy ons wilt ontvallen ende begeven / ende weder naer Hollant loopen alvorens perdoen verworven te hebben. Of dat ghy hier de stad door zulcke manieren van doen sult zoecken te bekeeren. Wat meynt ghy / dat ghy zijt den anderen Jonas / die hier uyt de beroerde Zee der rebellighe Provincien / die ghy zelfs beroerd hebt / zijt op't landt gespogen? Ende dat ghy hier alsoo prediken zult? O neen: Wy en kennen hier zulcken Jonas niet. Al quaemder een Engel vanden Hemel die anders leerde als onse Moeder de H. Kercke / soo en behoorde men de zelve niet te ghelooven’.

Om te bewijzen, dat hij waarheid sprak, liet Wtenbogaert het ‘pampier’ zien, dat de geest hem had gegeven, en waarin ‘gheschreven (stond) al't ghene hy (hem) gheseyt (had)’.

De bisschop houdt vol, dat alles ‘duvelrye ende spokerye’ geweest is. ‘Set zulcx geheelijcken uyt u sinnen / ende bekeert u na mijnen raedt. Begeeft u inde schoot van onse Moeder de H. Roomsche Catholijcke Kercke / ende ghy sult behouden blijven. Bedenckt, bedenckt u wat op't ghene ick u geseyt hebbe / ende resolveert kort ende goet / het wert tijdt om gaen. Maar holla: Ick hebbe verlanghen naar dat Pampier dat de Geest hier ghelaten heeft. Ick soude het gheerne eens lesen’.

Wtenbogaert overhandigt het stuk aan den bisschop, die nu verdween.

De *Droom* eindigt met de volgende woorden van Wtenbogaert: ‘Goeden dach Heer Bisschop. Maer hoe ! Hola ! Wat segghe ick ! Spreeck ick in mijn slaep? Segghe ick goeden dach daer't hier duysteren nacht is. Nu ick mijn oogen open doe / isset wel dicke duyster. Maar jemi! jemi! watten droom hebbe ick daer ghehadt! jemi! jemi! watten vreemden droom ! Hoe ben ick daer metten Bisschop van Antwerpen doende geweest! ende wat een visioen is my daer m mijnen slaep verschenen. Hoe nat ben ick besweet van

bangicheit! ick wedde dien droom die sal my heughen. Hoe wet ende bescheydelyc hebbe ick alles gesien ende gehoort / niet anders dan of ic wacker en waer gheweest. Sy sit my int hooft so vast als ofser in geschreven waer. Het is voorwaer een wonderlijcken droom / ende zal wonderlijck in de ooren klincken van alle de ghene diese hooren'.

Dit pamflet is van Hollandsche herkomst en wij bespreken het hier enkel omdat het zinspelingen bevat op Wtenbogaert's verblijf te Antwerpen en zijn omgang aldaar met den bisschop Jan Malderus. De gefingeerde drukkerij-opgave *In de Mater Salem* komt, bij ons weten, alleen voor op pamfletten van Vincent van Drielenburch[1] (Utrecht 1585), een vijand van Oldenbarnevelt en Wtenbogaert. Met dezen laatste bevriend in den beginne, keerde hij zich tegen hem nadat de remonstrantsche leider geweigerd had hem met den Prins in betrekking te brengen[2]. Hij beschuldigde hem in een pamflet een nieuw rijk van Antichrist te willen stichten[3]. In den *Droom van Johannes Wtenbogaert ende den Bisschop van Antwerpen* is de toon niet zoo heftig, maar de remonstrantsche predikant wordt en toch voorgesteld als een tamelijk willoos, gedachtenloos en besluiteloos wezen, dat heen en weer geslingerd wordt tusschen het Katholicisme en het Calvinisme zonder bepaald richting te kunnen kiezen. Uit eeu pamflet van 1622[1] blijkt, dat Vincent van Drielenburch rond dien tijd opgenomen werd onder de 'Broederen van Roosencruys', als 'Sleuteldrager inde seven gheconfedereerde ofte gheunieerde Provinciën'[4].

1 Cf. Het Boek. 1931, n[rs] 8-9, blz. 272.

2 Knipscheer, cf. Nieuw Biografisch Woordenboek.

3 *Wtkomste ende Vertooninghe aen den Utrechtschen martelaer Johannes Wtenbogaert*.

1 Cf. Het Boek. 1931, n[rs] 8-9, blz. 272.

4 In een brief van Frans van Ravelingen aan zijn neef Balthasar Moretus, gedagteekend uit Leiden, 25 Januari 1619, bewaard op het Archief Plantin-Moretus (XCII, p. 189), komt een treffende passage voor over de menigvuldigheid der pamfletten, die in Holland verschenen naar aanleiding van den twist tusschen Arminianen en Gommaristen. B. Moretus, die als de meeste Antwerpenaars, veel belang stelde in de Hollandsche gebeurtenissen, had aan Van Ravelingen gevraagd om hem daarover eenige brochures te zenden. Zichier wat hem Van Ravelingen met een echte boekverkoopers-bekommering, daarop antwoordde: ' Ende met eenen sal ick seinden verscheiden tractaten, discoursen, remonstrantien etc. nopende onse binne-lantsche verschillen; voor soo veel eenigsins 't politijc aengaet; want 't ghene eigentlik de kerkelike twisten aengaet; wilt v.l. niet hebben; ook heeft v.l. geensins soo veel tijds over om alle die vodderijen te lessen; *van de welke soo veel gedrukt is, dat sij weten de rekening te maeken dat die twist-boekskens alleen wet aen papier en façon hier in 't land gekost hebben weinig min als twee hondert dusent guldens*. Et nondum finis, 't en zij't laetste verbot van den Staet van iet sulks meer te drucken, mirakel doe'.
Uiteen ander schrijven van F. van Ravelingen aan B. Moretus, gedagteekend op 13 Juli 1619, halen wij nog de volgende passage aan. Het oordeel van den katholieken Leidschen boekhandelaar komt in zijn beperkte sympathie voor de remonstranten met dat van de katholieke Brabanders vrijwel overeen: 'Van nieuwichheden isser niet dat ik wete, behalve dit bannissement van de 14 geciteerde. *Onse remonstranten alhier blijven even moedig, maeken vergaderingen van merkelike getalen buyten stad in sommige dorpen. Spreken hoogs woorden, ende met wat daedelikheyts gemengde dreigementen. Sed vana est sine viribus ira. Mij dunkt sij met de contra-remonstranten gedeylt hebben. De contrar. hebben 't ey, de Remonstr. het kakelen*. Interea zijn de saeken noch al wat verwerret. De Curateurs van de Academie zijn hier gekomen met vier gedeputeerde van de Staeten van Holland. Word geducht van eenige uytmonsteringe van sommige Professores' (XCII).

III. Reeds in 1617 verscheen er bij den uitgever der *Nieuwe Tydinghen* te Antwerpen een *Beclach-reden / over die van / Hollant ende Seelant, / Overmidts den Onvrede ende grooten twist, daerse nu / in leven, niet-tegenstaende den vredelijcken Trevis, / diese met haeren Coninck, ende Hertoghe van Bra-/bant, & sijn hebbende. / Ghemaeckt door een Boodtsman van 't Oude / Schipken van S. Peeter. / (Gheprint Thantwerpen / by Abraham Verhoeven / woo-/nende op de Lombaerde veste / in de gulde Sonne. / Anno M.DC.XVII)*[1]. Dit Reymghedicht is gewijd aan de oneenigheden, die de Hollandsche gereformeerden tegen elkander in het harnas jagen. De Gommaristen worden het heftigst aangevallen.

> Omdat sy Christus van syn salick-maeckende ampt berooven:
> Mits hy voor alle menschen niet gestorven is / soo sy gelooven.
> Voorts dat hy sommige menschen salicheyt niet begeert:
> Maer heeftse tot die eewige verdoemenis gepredestineert.
> Oock dat Godt den mensch de vryheyt syns wils heeft benomen...

De Arminianen worden zachter behandeld. ‘Godt en heeft haer van de redenen soo niet doen berooven’ als de Gommaristen, heet het daar.

> (Zy) Hebben des-halven haer anders op dit stuck beraeden
> Met haer meeste Heeren des lands die Staeten
> Om sulcke godloose leeringe te doen vernielen...

De oude Calvinisten ergerden zich zeer daarover en verzetten er zich tegen met geweld.

De bootsman van het oude schip van St Pieter, raadt de Noord-Nederlanders aan tot den Spaanschen vorst en de katholieke kerk terug te keeren. Zy zullen als ‘de verloren soon seer blijdelijck’ ontvangen worden.

> Och Hollant / Zeelant / Vrieslant / en Overijssel mee:
> Waert dat ghy sochte die geduerige en warachtige vre,
> Ghy sout u rechte vader en moeder laeten regeeren:
> Soo soude desen twist ws huys wel 'haest cesseren.
> U vader van Spangien / en rechte Lants-heer;
> En die Roomsche Kercke u moeder over die leer.

IV. De spotschriften tegen de Nationale Synode van Dordrecht ontbraken niet in het Zuiden.

Kort na het begin van de zittingen dezer Kerkvergadering liet Abraham Verhoeven een scherp pamflet in verzen verschijnen tegen ‘dit nieuw Kamerspel’ van jan Calvijn, zooals het daar heet. Op het titelblad lezen wij:

1 Museum Plantin-Moretus. Antw.drukkers, n^{r} 261.

SAMENKOMST DER SYNODE TE DORDRECHT,
op 13 November 1618.
Gravure van F. Schillemans, uitgegeven door J.P. van de Venne te Middleburg.

Voorzegginge van het pretens / Synode tot Dordrecht. Parturient montes: nascetur ridiculus mus. / Och armen Haen / Hoe salt doch / met v vergaan? / Want Gom- / marus en wilt / v niet langher / laten staen. - Ick sal noch kraeyen / al sonder verdriet. / Want t' Spel is be- / ghost ghij en siet het / eynde niet. / Gheprint int Jaer ons Heeren 1619[1]. De naam van den drukker A. Verhoeven bevindt zich *in fine*.

Zoodra de duivel gehoord had van de bijeenroeping der Synode heeft hij 'triomphelijc gevierdt voor de helle met pectonnen'. De besprekingen en besluiten van al die 'geleerde Botooren (ick meyne Doctooren)' konden allen voor hem voordeelig zijn.

> ... Nerghens op der Aerden sachmen verghaderen Raedt,
> Om te bewijsen, Godt te wesen meest, d'oorsaeck van 't quaet,
> Oft dat hy den mensch on-doenlijcke dinghen ghebiedt,
> Oft eeuwichlijc verdoemt der ghestorven sielen om niet.

Met bittere geringschatting wordt over de contra-remonstrantsche predikanten gesproken:

> Waer sachmen oyt alsulcke Simmen?
> Als Gommarus oft den Armen Haen:
> D'een wilt hoogher als d'ander klimmen
> En Godts woordt sy niet en verstaen.

Al wat zij daar zullen beslissen, is zonder waarde; -broos spinneweefsel; een katholiek hoeft het zich niet aan te trekken, zijn kerk staat vaster dan ooit.

> ... Wacht u van te doen drucken:
> T'ghene tot Dordrecht is opt Ghetouw
> Want Spinne-webbe haest gaet in Stucken
> Comt daer aen yemandts handt ghetrouw.
>
> Maer wat beswaert my dese saecken?
> Christus kercke sal altoos staen /
> Ende u confusie van spraecken
> Sal uwen Babel doen vergaen
>
> Godt die sal zijn Heylige Kercke
> Synen Heylighen Naem voorstaen
> En scheuren dese webbe onstercke:
> Die d'Arme zielen doet vergaen.

V. Uit Verhoeven's drukkerij komt stellig ook een ander gedicht, zonder naam van uitgever, en waarin de Dordtsche Synode al niet minder wordt bespot: *De Triomphe van den / Duyvel, over zijn / Oudt Proces teghen /*

1 Id. id.

Godt, dat nu in Hollandt tot Dordrecht in die Synode ghe endt sal worden, waer van / Calvinus en Gommarus die Ad- / vocaten zijn, soo dat Sathan goede hope / heeft / om het Proces te winnen. / Balade. / Och Bijbel Susters / wel bekandt, / Gommarus neemt den / Bijbel wt v handt. / Ghedrukt int Iaer, 1619[1].

Dezelfde gedachten als in het voorgaande gedicht worden hier opnieuw uitgedrukt.

Waar men leert 'dat Godt die oorsaeck is / van al des menschen souden' is er voor Satan groote baat. De Synode is een poging van den duivel en zijn trawanten om den hemel te 'bespringen' en 'Godt in zijnen Throon' te bedwingen.

Maer al dit Helsch ghespuys /
Sal gheen Victorie haelen /
En nae een doncker huys /
Beneden moeten daelen.

VI. In hun critiek tegen de leer der voorbeschikking, door de contraremonstranten zoo streng voorgehouden, waren de katholieken in het Zuiden in zekeren zin als bondgenooten van de remonstranten, die leden om een 'Catholyke waerheyt' zooals de minder-broeder te Waalwijk predikte voor den bisschop van's Hertogenbosch. De Brabantsche volksliteratuur dier dagen geeft dan ook met voorliefde af op de predestinatie. Als voorbeeld van een dergelijke persiflage der calvinistische leer bespreken wij hier wat uitvoerig een vlugschrift, in 1616 uitgegeven te Antwerpen bij den katholieken Abraham Verhoeven: *Een cluchtich Verhaal/ van ee- // nen Gepredestineerden // Cappuyen // Midtsghaeders eenighe vonnissen in dicht / die daar over zijn ghegheven* (op het titelblad bevindt zich een houtsneetje, een hond voorstellende, die met een kapuin vlucht)[2]. Het geschrift kon even goed door een remonstrant als door een katholiek opgesteld zijn.

Het is vol echt-populaire invallen en behoort tot de zeldzame pamfletten uit die tijd, die eenige literaire verdienste hebben. Prof. Dr. G. Kalff schrijft er over: 'De volksluim en de vroolijke spot in dit pamflet doen hier en daar aau den *Biëncorf* denken, al bereikt de auteur de hoogte van Marnix niet'[3].

De uitgever stelt in een korte voorrede deze 'beclaghelycke cluchte' voor als een 'dingen dat eewisselyck is geschiet ende niet langh geleden', 'op alsulcke plaetse ende in alsuicken tijdt, datter gheen ghetuyghen ghebreecken en costen'. 'Ten is niet van noode om sekere redenen, de plaetse ende

1 Id. id.

2 Verzamelingen Thysius, n^{r} 1229.

3 Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Deel V, blz. 375.

de persoonen hier te noemen, de Historie is daeromme niet min waerachtigh, ende voor sulckx machmen dat houden'.

Een Gomaristisch predikant is de hoofdpersoon van de klucht.

Op een Zondag was hij in de kerk op den predikstoel getreden en nadat hij zijn gehoor 'soo wel vrouwen als mans / en so wel meyskens als kneghtkens' een '*Dateensche* Liedeken, datmen meynden een Psalme *Davidts* te wesen' had doen 'van veel partijen, lustigh singhen', was hij een sermoen begonnen over de praedestinatie.

'Hij sustineerden dat alles dat gheschieden / dat gheschieden door de Predestinatie / ende dat alle dinghen soo wel quaet als goet waeren van Godt gheordonneert / om recht alsoo te moeten gheschieden ende alsoo te moeten zijn / ende anders niet. Voorts dat de menschen gheenen vryen wille en hadden om noch goet noch quaet te doen / maer waeren door de Predestinatie daer toe ghedreven / gelijck de wolcken van de winden in de locht.

Voorts dat alle de Arminiaenen maer ketters en waeren / om dat sy obstinaetelyck gheloofden / dat Godt gheene menschen in de Hel en verdoemde / ten sy dat sy door hunne sonden de verdoemenis verdient hadden / Ende om dat sy oock gheloofden dat Godt niet teghenstaende alle zijn voorghaende wetenschap / heeft alle menschen de weet ghedaen / dat hyse hunne souden vergheven sal / ende hunne geven het eeuwich leven / als sy hunne sonden willen af laeten ende hun selven tot de deucht / ende zijnen dienst bekeeren. Dit beduyden desen goeden Gomarus woorden-knecht soo claerlijck / dat het scheen door zijn woorden dat het niet te beduyden en heeft dat een sondenaer zijne sondich leven sonde laeten / door dien dat alles gheordeneert is door een voorghaende Ghepredestineerde Ordonantie / dat niet en mach verandert wesen: Alsoo dat de menschen van Godt selver waeren gheordoneert tot salicheidt ofte verdoemenisse al eer datse menschen waeren / ende soo hadden sy met beternisse / oft bekeermghe van hun sonden niet veel te doen / en mochten dien verloren arbeydt wel spaeren / omdat het ghene / dat wesen moet / dat moet wesen / ende dat ghedaen is dat blijft ghedaen / ghelyck de Vendt / seyde / die hem selven veeghden eer dat hy vuyl was'.

Daar was een edelman, die soms 'om zijne recreatie' m de kerk kwam, 'omdat hy nerghens en wist te gaen om beter te hooren lieghen', en daarom 'meer van dusdanighe sermoonen' hield dan van de lectuur van '*Amadis de Gaule* oft dier ghelycke boecken'.

Na het sermoen van den Gomaristischen predikant gehoord te hebben, noodigde deze edelman hem te zijnent uit om te komen eten, 'peysende (daarbij) wat drollerij te gaen bedrijven'.

Men begon vroolijk te eten en te drinken. 'Met het tweede gherecht /

soo heeft hem op de taefel verthoont in zijn alder-schoonste postuer eenen wel ghebraden grooten vetten cappuyn / die den Predicant met alsoo ghoede ooghen besach / als hy in de kerck zijnen text in de bijbel hadde ghesien'.

De edelman drukte den wensch uit om nog wat uitlegging over het sermoen te krijgen, en verzocht den predikant, 'dat hij hem wilde door eenighe exemple ofte ghelyckenisse / het stuck oft effeckt van de Predestinatie wijs maecken'. De predikant willigde dit verzoek gaarne in en hield daar aan tafel als 'eene cleyne Gomariste Sermoonken'. 'De predestinatie is een verholentheydt Godts', begon hij, 'en een verholentheyt Godts is de Predestinatie. T'is een Ordonnantie dat geordoneert is / hoe een dingen geschieden moet / eer het noch geschiedt is / ende alsoo sterck geordoneert te geschieden / dat het geene dingen en can beletten verhinderen oft causeren dat het niet en geschie / Ende soo mijn Heer een exempel hier van begeert te hebben / beziet hier tegenwoordich desen schoonen gebraden cappuyn / die soo lieffelyck hier voor ons op de taefel staet / desen cappuyn is sonder eenighe twijfel Gepredestineerd om van ons die nu hier aan dese Taefel sijn zittende/ gegeten te worden'.

De edelman bedankte den predikant en leidde het gesprek op een ander onderwerp. Intusschen gaf hij een van zijn knechten bevel den kapuin in de keuken te dragen 'ende daer wat by het vier te setten / omdat het door den tijdt van de proposten diese hadden gehadt / was wat coudachtich geworden'. De heer deed hem echter in stilte verstaan, dat de kapuin niet meer mocht teruggebracht worden.

Op den duur verwonderde zich iedereen over het wegblijven van den kapuin. Ook de predikant was verwonderd en keek 'dickmaels omme' naar de knecht, die niet meer verscheen. Na eenigen tijd, deed de edelman alsof hij zeer boos was op den knecht. Hij liet hem roepen en vroeg wat voor manieren dat waren zoolang op een schotel te laten wachten, die maar een weinig gewarmd moest worden. De knecht bekeek zijn meester sprakeloos en beteuterd. Eindelijk bekende hij, 'dat hy soo lang wech ghebleven was omdat hy niet comen en dorst wt vreese van bekeven te worden'. Er was een ongeluk gebeurd ! Toen hij den kapuin 'voor het vier gezedt hadde en zijnen rugge maer omme en keerde soo was den grooten Dog in de keucken ghecomen / en hadde de Cappuyn wt de schootel ghefackt / ende was daer mede wech gheloopen hy en wist niet waer / en hy en gheloofden niet dat desen Dogghe eenighe schrupel soude maecken / om den selven terstonts op te smeeren'.

De edelman deed alsof hij verontwaardigd was en beweerde dat de knecht loog. 'Ghy Rabauwt als ghy zijt', viel de edelman uit, 'sult ghy hier met Godts woordt de gheck staen scheeren / hier is mijn Heer den Predicant

teghenwoordich / die Godts woordt beter verstaet als ghy / want hy gaet met Godts woordt omme / en anders niet en preeckt dan Godts woordt / ende wilt ghy dat niet ghelooven vraeght het hem selver hy salt bekennen / ende hy is den man die ons plat wt gheseyt heeft / dat het eenen capuyn is / oft is gheweest / die ghepredestineert was om van ons gheheten te worden / ende hoe can het dan moghelijck wesen / dat het van eenen hondt soude connen gheheten worden'. En toch had de hond den kapuin 'ghefackt', verzekerde de knecht. Het beest kende geen onderscheid tusschen een gepredestineerden en een niet gepredestineerden kapuin. De predikant, dit hoorende, was heel 'uyt zijnen text' en 'sach heel stillekens langhs zijnen neus neer'.

Nu gaan er uit het gezelschap ook allerlei schertsvragen op, die den predikant meer en meer in verlegenheid brengen. Het was misschien een grap, die hem bij middel van 'de const van de nigromantie' door een Arminiaanschen vijand gespeeld werd, om aan te toonen, dat de praedestinatie niet de echte leer was? Te einde raad, verklaarde de predikant, dat hij zich vergist had, de kapuin was niet gepredestineerd, voor het tafelgezelschap, maar voor den doghond, en het gezelschap was niet vlug genoeg bij de hand geweest om dit te beletten. Nu wierp men hem tegen, dat hij met deze uitlegging een 'Arminiaensche venster' open zette. Een ander stelt hem een nieuwe onderstelling voor: 'Neemt nu / datter hier aen de Tafel een bevruchte vrouwe gheseten waer / ghelijck daer moghelijck oock een is / ende datse belust waer gheweest om desen ghepredestineerden Capuyn geheel tot haer selven te hebben gehadt / soo hadmen haer dat ooc moeten gunnen / en soo hadden wy daer van niet gegeten / noch den hont ooc niet / want sy had daer aen willen vallen sonder de patientie te hebben ghehat / om den selven te laten herwermen / besiet dan seyde hy / hoe de Predestinatie can haer oock versetten'. Ook hierop wist de predikant niet te antwoorden.

Dit heele tafelgespek eindigde, volgens een der aanzittenden, met 'een banckeroet van Predestinatie'.

De predikant eindigde met een gebed. 'Met sijnen hoet heel dicht voor sijn ooghen heeft de gratie / met alsulcke slechte gratie gheseyt / als hy daer toe ghepredestineert was.' Over dit bidden met den hoed voor de oogen was reeds bij den aanvang van den maaltijd geschertst: 'Desen Dienaer van Gomarus woordt / soomen aen de tafel gheseten was / heeft zijnen hoedt heel dicht voor zijn ooghen ghehouden / om op gheene dinghen te sien dan inwendighe donckerheydt / wt vreese dat hy afgoderije bedrijven soude met erghens op te sien ter wijlen dat hy las / deur dien dat hamels bowten / ghebraden schouwers / ende dierghelycke dinghen / al in Afgoden veranderen mochten / by alsoo verre dat hy zijn ooghen daer op soude slaen ter wijlen dat zijn lippen besich waeren met het Ghebedt te segghen / dat wel een consideratie

van importantie is / ende oock wel in voorsien / van de gheene die daerom blindelinckx bidden.'

Op dit grappige verhaal volgen achttien puntdichtjes, gemaakt, zoogezegd, door eenige personen uit het gezelschap, 'die genuchte hadden in de poësie' en waarvan de eerste naamletters opgegeven worden: C.G., E.H., G.I., I.B., enz. Het zijn versjes zonder veel pittigheid, waarin wij een zekere overeenkomst meenden te ontdekken met dergelijke puntdichten van R. Verstegen, Het loont de moeite niet ze hier alle mede te deelen. Wij nemen er slechts eenige uit den hoop.

I.B. zinspeelt op de Arminianen die door de Synode verbannen werden zonder dat men ze hoorde:

Het iaemert my / nu ick dit hebbe ghesien /
Als de Synode van Dort is opghebroocken /
Want *Bogermanus* hadde daer in versien /
Met Order oft met Raet daer in te stoocken
En oock om t'feyt van desen Pry te vreecken /
Hem bannen sonder eens te hooren spreecken.

R.M. maakt gewag van de verdeeldheid onder de gereformeerden:

Laet toch de broeders schrijven nae Geneven /
Van dese saeck aldaer te disputeren /
Oft raet oft recht advijs daer op te geven
Om nieuwe scheuringhe te eviteeren /
Want lichtelijck soomen siet / can daer gheraecken /
Nieuwe scheuren in 't ghereformeert nieuwe laecken.

T.W. gaat op dat thema voort:

Dien raet is goet / hy seker hersnen heeft
Die dat bedocht heeft in bequaemen tijdt
Dat ment de stoppers daer in handen gheeft /
Eer t'verder scheuren mocht / oft meer verslijt /
Want sekerlijck men qualijck soud' ghelooven /
Hoe heel onsterck dit laeken is ghewooven.

De andere puntgedichten werden gemaakt door 'Lisken de Boerinne die den Predestineerden Cappuyn hadde doen wt kippen, ende op quicken', door 'de Man van Lisken', door den 'knecht die ghesonden was om t' Cappuyn te coopen', door den 'Cock', enz.

Zoo gekscheert deze laatste:

Ick maeckten den Cappuyn van binnen schoon /
Ick stack t'aen t'spit ick bradent soo 't behoorden /
Van gheen Predestinatie sach ick toon /
Ken wist niet van des Woorden-dienaers woorden /
Want anders had ick om te schouwen schaeden /
T'predestinatie heel uyt laten braden.

Cluts, de ‘Schommel-Cock’, blijft in denzelfden toon:

> Men seyt eertijts Cabouters inder nachten /
> Quamen in Keuckens / daer het dinghen schueren /
> Maer de Predestinatie / meer van crachten /
> Comt in den dach / en doet ons daer in trueren /
> Och vontmen yemant soo gheleert te wesen /
> Dat hy t'Predestinatie cost belesen.

VII. *Die Calvinische Predestinatie tusschen een Gommarist ende Armimaen* is een spotdicht, dat door A. Verhoeven in zijn *Tydinghen* werd uitgegeven in Februari 1621 (n^{r} 22).

Het is een doorloopende klacht over al de onaangenaamheden en tegenslagen, die de gereformeerden gedurende de voorgaande jaren hebben moeten ondergaan. Niet alleen wat in Holland voorviel, maar ook de groote gebeurtenissen in gansch Europa worden in overzicht genomen[1]. De comische noot ligt hierin, dat de Gomarist, zinspelende op de leerstelling der praedestinatie, als eenige troost altijd maar herhaalt, dat al die tegenslagen ‘ghepredestineert’ waren.

Dit gedicht wordt aldus tegelijk een anti-protestantsch en tevens een politiek strijdschrift, wat overigens met de meeste door ons behandelde stukken het geval is.

Door de kerkelijke geschillen tusschen Gomaristen en Arminianen wordt de macht der gereformeerde kerk in Holland gebroken:

ARMINIAEN:

> Gommaer ghy cont nu wel ghemercken /
> Dat om 't geschil van onse kercke /
> Ons saecken vergaen heel en gans /
> Tis voor ons een sobere kans /
> Onsen staet wort gheruineert /

GOMMARIST:

> Och broer t'is alsoo ghepredestineert.

De Brabantsche pamflettist stelt het dan voor alsof de twistende broeders het eens zijn om elkander uit eigenbelang de vrijheid van opvatting te laten:

ARMINIAEN:

> Leert ghy vry naer uwen sinne
> Laet my met d'myn den cost oock winnen /
> Ick en sal teghen u niet segghen;
> Al en soudy maer een clucht wt legghen /
> Mach elck niet ghelooven dat hy begheert?

GOMMARIST:

> Och Broer t'is alsoo ghepredestineert.

Terwijl zij aan het twisten zijn, gaat een ander de schapen scheren. De Keizer krijgt Bohemen terug en Spinola is overwinnaar. Veel van de vroegere bondgenooten der protestanten zijn hun in den Boheemschen strijd afgevallen.

1 Zie hierover het volgende hoofdstuk.

De Fransche koning Hendrik IV, op wien de gereformeerden rekenen konden, was in 1610 gevallen onder de dolksteken van Ravaillac. Maria van Medici en Lodewijk XIII volgden een andere politiek. De Fransche regeering had het tractaat van Ulm bewerkt, (1620) waarbij de Duitsche protestanten moesten beloven de Duitsche katholieken niet aan te vallen. Zoo kon de hertog van Beieren vrij over zijn legertroepen in Bohemen beschikken.

ARMINIAEN:

Den Franschen Coninck heeft het in den neus /
T'isser al wt *Vive le geus*,
Wy plachten daer eens wat te haelen /
T'is nu al hoy en ydel schaelen /
Hy heeft ons d'Oorloghe vercleert /

GOMMARIST:

Och Broer t'is alsoo ghepredestineert.

Ook de koning van Engeland, Jacob I, ofschoon met den koning van Bohemen verwant, kwam de Tjechische protestanten niet ter hulp. Hij was verontwaardigd over hun driest optreden tegenover het absolute koningsrecht en wenschte den koning van Spanje Philips III niet te ontstemmen, wiens dochter hij als vrouw voor zijn zoon verlangde.

ARMINIAEN:

Den Schoon-vaer van den Palatin /
Heeft onlancx oock wat suer ghesien /
Omdat w'hem eens wilden doen springhen /
Sulck en dierghelijcke dinghen /
Leyt hem noch in den cop en weert /

GOMMARIST:

Och Broer t'is alsoo ghepredestineert.

Van de Venetiaansche Republiek was er ook niet veel steun meer te verwachten. Karel Emmanuel, hertog van Savoye, die met Frederik V verbonden was, trok zich terug, bekende berouw over dit bondgenootschap te gevoelen en trachtte de goede gunsten van den koning van Spanje te winnen.

ARMINIAEN:

Met den Savoyart wat te brouwen /
Ten is oock al niet te betrouwen /
Hy en sal zijn eyghen huys niet scheynden /
Ick vreese dat hy eens op d'eynde /
Sal helpen slaen ons op den steert /

GOMMARIST:

Och Broer t'is alsoo ghepredestineert.

De Paus wordt door de gereformeerden bespot, verzekert de Arminiaan, maar als ‘hij eens syn bors ontknoopt’, dan kunnen zij het maar op een loopen zetten. Zij

hadden op de Boheemsche kroon gerekend, maar het viel verkeerd uit. Krijgen zij nog zulke slagen, dan zal hun leering erg in gevaar

komen. Met den wil der Hollandsche Staten wordt er niet veel rekening meer gehouden. De Gomarist weet op dat alles weer niets anders te zeggen dan dat het alles ‘ghepredestineert’ was.

De laatste strophe is een uitval tegen de gewetensvrijheid en een aanmaning om het gezag van den koning van Spanje weder te aanvaarden:

ARMINIAEN:

> Waer is au vryheyt van Conscientie /
> (Die duyvel haelt die pestilentie)
> Sullen wy altijdt soo zijn ghebrilt /
> Hy en sal niet al doen dat hy wilt /
> Liever ons eyghen hooft aenveert /

GOMMARIST:

> Och Broer t'is alsoo ghepredestineert.

VIII. Hier volgt de titel van een ander Brabantsen gedicht, waarin de praedestinatieleer bespot wordt, doch ditmaal voorafgegaan door een uitval tegen den Gomarist Plancius: *Een cort verhael / hoe ende in wat maniere die // GOMMARISSEN VAN HOL- // LANT / Hemel en eerde willen innemen met eenen / slach // Nae die Leere ende Proffessije van Plancius / soo sal Roomen // en het gheheele Roomsche Rijck vergaen // en die Gommari- // sten sullen alleen blijven staen. // En nae die Leere van Calvinus die nu in die // SYNODE BEVESTICHT WORT // soo is Godt die oorsaeck van alle sonden die van // den Duyvel ende die menschen ghedaen worden / soo dat // Lucifer in den Hemel sal gaen soo hebbent sy boven // ende beneden. // Ghesteldt in Rijme, ende Ghemaeckt door // een Lieff-hebber*. (Houtsnede, Plancius voorstellende op den predikstoel, door den duivel aangeblazen) *T'Hantzverpen / By Abraham Verhoeven / op de Lombaerde Veste / inde gulde Sonne, 1619*.

Een ‘verhaal’, zooals de titel zou doen verwachten, wordt ons hier niet gegeven, maar wel een ‘*Balade*’, waarin allerlei satirische beschouwingen voorkomen, 1° over een voorspelling betreffende het Pausdom en de Roomsche Kerk, aan Peter Plancius toegeschreven; en 2° over de leer der praedestinatie, die door de contra-remonstranten op de Synode van 1619 plechtig als dogma werd bevestigd.

Men weet welk een belangrijke rol de West-Vlaming Peter Plancius of Platevoet in het kerkelijk leven van de Nederlanden heelt gespeeld[1], en hoe hartstochtelijk hij optrad in de geschillen tusschen Arminianen en Gomaristen.

De *Balade* vertelt, dat hij den ondergang van Rome voorspelde binnen de zes en dertig jaar, op grond van Bijbelteksten, die hij niet bekend maakte.

1 Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, IV, p. 1078.

Een wonderlijcke saeck / die hier nu is op handen
Daerom stelt wacht en waeck / in alle Christen Landen.

Roomen sal haest vergaen / en haer geheele Rijde
Dit gheeft ons te verstaen / een valsche Heere-Tyck[1]

Met Sodoma terstont / ter Hellen moeten sincken /
Dit heeft den Helsen hont / te Amsterdam doen klincken.

In sessendertich jaer / hoort wel nae dit bedien
Is dat dit stuck is waer / soo sal het dan gheschien.

Dit is nu soo ghezeyt / van Antechrist voorlooper
Diet volck aldus verleyt / als Helsche ziel vercooper

Syn Proffessye is vals / O Christen wilt het weten
Hy liecht het in zyn hals / ick salt hem in doen vreten.

Ghy valsche Caeyems zaet / wat gaet ghy al bedrijven /
Door Duyvels loosen raet / gaet ghy het volck verstyven.

Dit is een Leugen claer / van Plancius practizeert
Daer deze boose schaer / hier nu mee soo braveert.

Alsmen nu wilt weten / waer het gheschreven staet
Die valsche Propheten / sy en weten dan geenen raet

Hy roeyt[2] al int ghemeen / dat Roomen sal vergaen
Gommarus volck alleen / die sullen blijven staen.

De contra-remonstranten gelooven deze voorspelling, beweert de *Balade*. Op de Synode te Dordt hebben zij die ‘blijde maer’ vernomen.

Plancius Proffessye / die houwen sy waerachtich
Hier om sijn sy zeer bly / en wercken nu seer crachtich.

Na dezen uitval tegen Plancius' beweringen, komt de verguizing van de praedestinatie-leer. Het hoofdthema is hier weer, dat met die opvatting God voorgesteld wordt als de oorzaak van alle kwaad. De Joden, die Christus kruisigden, hebben het nooit zoo bont gemaakt als ‘Gommaerts zyn ghesint’.

Al onse sonden groot / van Adams tijdt bedreven
En van den Duyvelsnoot / die schuldt sy Godt nu gheven.

Noyt Heyden was so zodt / of quaet al van manieren
Die wilden haeren Godt / also gaen blasphemieren

In al haer tegen spoet / oft soo wy moghen marken
Die Goden die zijn goet / recht-veerdich in haer warken.

1 Hérétique.
2 Werpt.

Dit was altijd haer woort / datmen daer de verbalen
Gommaris die gaet voort / en wilt na Godt doen dalen.

Wat volgt wt dese leer / en al haer vals costuymen
Dat Godt sal daelen neer / den Hemel moeten ruymen.

Zoo hopen de Gomaristen het klaar te spelen om zoowel op aarde als in den hemel meester te worden. Plancius verzekert hun de heerschappij op aarde en met Gomarus' leer helpen zij Lucifer om God uit zijn staat te verdrijven. Maar zij vergissen zich. De sterkste zal het veld houden en de sterkste is God. Al de valsche profeten zullen in de hel geslingerd worden. De 'Hollandsche geuzen' zullen hun straf niet ontgaan.

Het schijnt wel zijn gedaen / van die Hollansche geusen
Hoe sullen sy noch staen / met groote lange Neusen.

Als Godt sal comen ras / al op een booch gheseten
En sal dan op dat pas / al onse sonden weten.

Al die Godt schelden quaet / autheur van alle sonden /
En die dan in die staet / daer soo sal zyn bevonden

Sy sullen dan seer snel / van Godt daer zijn verwesen
Int afgront vander Hel / daerom wilt nu seer vreesen

Wy bidden u o Godt / laet ons met u in vreden
Als het onsaelich Lodt / sal daelen nae beneden.

Vidit E(gbertus) S(pitholdius) P(lebaan).

IX. De Zuid-Nederlandsche katholieken zien in de verdeeldheid der gereformeerden in Holland een bevestiging van de eenheidskracht, die zij in het Katholicisme roemen, en een voorbereiding voor de afvallingen om naar de oude leer terug te komen.

Over de verdeeldheid der protestanten wordt uitvoerig gehandeld in: *Een Claech-reden over de verscheidenhiet der Leeringhen*[1] (kleine houtsnede) *T'Hantwerpen, By Abraham Verhoeven, op de Lombaerde Veste in de gulde Sonne*. [Achteraan bevindt zich het jaartal I6I8, en het *Vidit & Approbavit* E(gbertus) S(pitholdius) P(lebaan)].

De dichter begint met te verklaren, dat hij, die vroeger maar van één geloof hoorde spreken, het Roomsch Katholieke, thans niet meer wijs wordt uit de groote verscheidenheid der leeringen.

1 J.K. Van der Wulp ; Catalogus van de Trachten, enz [Verzamelingen Meuleman] Deel 1, n^{r} 1625. [Universiteit Gent].

Ay my och armen / wat beleef ik nu al /
Ick weet niet wattet int eynde noch worden sal.
Ick ben ongherust / en leef in groot ghetreure /
Waer ick loope / in huys ofte voor de deure /
Ick ben verbaest / en weet niet waer my te keeren /
Om de verscheiden Religien / diemen nu siet leeren.
Ick heb beleeft datmen niet wist te spreken /
Dan van een Gheloof / onder Clercken of Leecken!
In de al-ghemeyne Roomsche Kercke gheleert alleen /
Daer men nu hoort van diversche / die niet comen overeen.

Dan volgt een overzicht op de verschillende nieuwe leeringen, die zich opvolgentlijk hebben voorgedaan. De eerste aan de beurt is het Lutheranisme.

Daer is een Moninck afgeweken / uyt zijn Clooster geloopen /
Met een Nonne aen zijn zy / die hy heeft bekropen:
En spreeckt het oprechte Woort Gods / soo hy seyt /
De Schriftuer yut legghende nae zijn sinlijckheyt;
Leerende de goede Wercken niet verdienstich te zijn /
't Gheloof alleen de Salicheyt toeschryvende / is dat niet fijn?
Tis t'ruyme pat / daer isser nae gheloopen sulcken hoop /
Alleens of hy de sleutels van den Hemel had te coop:
De Heer heeft voor ons voldaen / soo laet hy hem hooren /
Tis wat nieus / elck jeuckt daer nae zijn ooren.
Dat is de rechte Leer niet nae den Hemel ghestelt.
Christus sey / t'Rijck der Hemelen lijdt ghewelt:
En die hem selven ghewelt aendoet in koude en hitten /
Die sal daer door (niet door t'Geloof alleen) den Hemel besitten.
Niet al die roepen Heer Heer / sullen in den Hemel comen /
Maer die den wil van mijn Vader doen / als den vromen.

De leer van Calvin, ‘de Canoninck van Noyons’, en de beeldstormerij worden al even heftig aangevallen.

Daer comt noch een Canonick van Noyons in Vrancrijcke /
Die maeckt noch meerder turbatie in Christenrijcke /
Die veracht Lutherum / vervolcht seer hardt de Papisten /
Hy houtse voor slecht / en of zy niet en wisten:
Die verwerpt de Beelden / iae t'Cruys des Heeren /
Die gaet de Schriftuer noch al anders interpreteren.
De Kercken by ons Voorouders in dees Landen gefondeert /
Hebben de zijne berooft / verbrandt en ghedestrueert:
Sy houden t'Oude voor valsch / zijn Leer voor op-rechie /
Siedy dat niet / segghen sy / hoe zijdy noch soo slechte,

Na er op gewezen te hebben, dat de voorspoed en het tijdelijke welvaren, waarop calvinistische staten kunnen bogen van geen waarde zijn voor wie het

eeuwige zoekt, komt de dichter tot de leeringen van Menno Simons uit Witmarsum in Friesland (1496-†1561), die tot 1536 Roomsch priester was, toen eenige leerstellingen der Wederdoopers aannam, en de secte der Doopsgezinden vormde, voorstanders van den doop der volwassenen in plaats van den kinderdoop. Door Keizer Karel buiten de wet gesteld, leidde hij een zwervend leven en stierf te Fresenburg.

Noch hoort men van een Menno Simons simpel van wesen /
Een verloopeu Paep wt Vrieslant opgheresen /
Die compt mede om te vermeerderen den hoop /
Brengt by eene nieuwe opinie / versakende den kinderdoop:
Die mede teghens de Roomsche Kerck is strijdende:
Ghelyck de andere / de selve mede seer benydende.
Hy accordeert mette andere om die te preserveeren /
Hoewel sy verscheyden zijn / en diverschelick leeren.
Die Leer is voorwaer al te swack ende slecht /
Die is maer als van Liesen t'samen ghevlecht.

De dichter weet ten slotte niet langs welken kant zich te richten. Overal ‘verkoopt men hem duistere brillen’. Hij vraagt zich al waarom men niet voortging met het geloof der voorouders te volgen en te eerbiedigen. Alles ging toch goed. De nieuwe leeraars die de Roomsche Kerk verlieten hebben haar wel bevochten en zoeken te vernietigen, maar zij hebben ze nooit overwonnen. De Roomsche leer blijft recht niettegenstaande al de vervolgingen waaraan zij is blootgesteld. Haar ‘oudheid’ is een eerste merkteeken van haar ‘waarachtigheid’ zooals Vincentius van Lerin het leerde in zijn *Commonitorium*. Het tweede merkteeken is haar universaliteit, en het derde de algemeene instemming.

De outheyt is een merck-teecken vande warachtige Kercke /
Soo Vincentius Lierenensis schrijft / neemt hier op mercke /
Over de twaalf hondert Jaren ist al gheleden.
Met tweede teycken / onthout wel dese reden /
Is dattet over al de Werelt een parich is gheleert.
Ende het derde dattet by een yeghelijck is gheapprobeert.
Dese drie teyckenen moeten by een zijn / en niet verscheiden /
Dese vinde ick inde Roomsche Kercke alle beyden.
Waer ick heb geweest in Vranckrijck / Polen / en Duytslant /
In Spangien / Hongarien en Italien ick al t'selfde vant /
In Griecken-landt / Cypers / en daer den Turck domineert /
Ist alsoo gheweest / en worter noch al veel gheleert,
Over al alleens in Ceremonien en Lofsanghen /
Soo heeftse den een van den anderen ontfanghen:
Ghelycke Feest-daghen worden over al de Werelt gheviert /
Nae der ordonnantie der Kercke wortet alles bestiert.

De Kercken staen over al alleens Oost ende West:
De cleederen der Priesters al van een fatsoen en gevest.
De Kercken op een manier ghebout / in 't Oost den Choor /
Dienende tottet sacrificie / och ick gheef nu ghehoor.
Al de Heydenen die tot kennisse Christi zijn ghecomen /
Sijn aldaer toeghebrocht bij de stoel van Romen.

En zoo komt de auteur tot het werk der evangelisatie onder de heidensche volkeren, De H. Willebrordus werd door den Paus uit Engeland naar de Nederlanden[1] gezonden, met het eenige doel om 'aldaer te leeren den Heidenen / ende haer totten Gheloove (te) bekeeren'. Dit is de drijfveer niet van de gereformeerde leeraars, die naar Oost-Indië varen. Het is hun daar te doen om louter 'coopmanschap', om 'vry en onvry goedt' te veroveren. Zij gaan niet naar die verre streken om 'zielen te winnen', zooals de Jezuïeten, maar alleen 'om tijtlijck ghewin'.

Haer Leeraers reeden aen de Schepen / die daer nu varen
Nae Oost-India / ick moetet oock mede verclaren /
Om Coopmanschap/ en al daer zy komen aen-raken /
Vry en onvry goedt / al wast ghenomen uyt de Craken[2]
Sy gaender al mede deur / t'zijn de zielen die zy soecken[3].
Dit is al nae den text van hare nieuwe Boecken.
Sy comen daer niet om sielen te winnen als de Jesuiten:
Maer alleen om tijtlijck ghewin ist dat zy krijten[4].

Dan komt een tegenstelling tusschen de oude katholieke leer, die onthouding, armoede, gehoorzaamheid en versmading der wereld voorstond, en de nieuwe leer, die 'door't Gheloof alleen' den hemel wil verdienen.

Ick sie nu wel dat dese soecken het tijtelijcke.
d'Ander arbeyden om de menschen door penitencie te trecken
Totten Hemel / en dese doen niet dan daer mede gecken.
En meynen met t'Gheloof alleen den Hemel te winnen:
Ten mach soo niet zijn / ick can 't oock niet versinnen.
Al de Werelt door is ons eendrachtelijck anders gheleert:
Maer nu wortet onderste by haer al boven ghekeert.
De kercken zijn mede berooft van al haer cieraet /
't Sijn wandel-plaetsen om te clappen als opte straet /
De Cloosters zijn ghebroken / daer zijn huysen af gemaeckt /
De Fundateurs intentie is tot niet gheraeckt.

1 Het gedicht schrijft '*ghesonden hier in Hollant*'. Dit wijst er op, dat dit Antwerpsch drukje, te oordeelen naar de taal door een Brabander geschreven, vooral bestemd was om in Holland verspreid te worden. In Zuid-Nederland zou het overigens alleen tot overtuigden gesproken hebben.
2 Kraak of karaak, vaartuig. Genomen uit de vaartuigen, die zij aanvielen.
3 *Dit* zijn de zielen die zij zoeken.
4 Hier hebben wij een voorbeeld van zuiveren i-klank, rijmend met den j-tweeklank ij, uitgesproken als zuivere i. Deze uitspraak van ij was in de 17e eeuw niet meer geldig in Brabant. Een dergelijk rijm berustte alleen op overlevering. Wij zullen er in verder door ons besproken gedichten nog voorbeelden van vinden.

Dit alles brengt er den auteur toe om bij het oude te blijven, dat bovendien nog bevestigd is door mirakelen ‘daer men ghenoech af lesen’ kan ‘in autentijcke Historien’. Hij wil zich met de nieuwe leer niet meer kwellen. Het oude is hem klaar als zonneschijn. Niemand zal hem nog doen twijfelen aan het geloof, waarin zijn voorouders gestorven zijn.

Want als ick vande Roomsche Kerck ginck wijcken /
Soo weet ick niet by wien ick dan sou gaen strycken:
Want zy alle teghens malcanderen ghestadelijck stryden /
En daer is maer een Gheloof / sulcx soo salyick haer myden.
Ick ben soo wel onder-recht / ick wil haer nu laten.
Al quamer een Engel wt den Hemel hy sal my niet bepraten /
Door de gratie Gods / wiens hooghe Majesteyt /
Sy altoos lof ende eer inder eenwicheyt.

X. Het thema der godsdienstgeschillen in Noord-Nederland wordt weer behandeld in: *Waerachtich verhael van eenen // valschen propheet / die // nu is op ghestaen in Hollandt / in dit tegenwoordich // Jaer 1618, inde Maent van September / ende // zijnen Name is / Petrus Plancius // eenen Gommaristen Predicant / in die stadt // van Amsterdam. // Met een corte Antwoorde daer tegen gemaeckt, // ghestelt in Rijme. // Ghetranslateert wt de Friessche Tale, ende ghestelt in onse Nederlantsche Sprake. Gheprint t' Hantwerpen, By Abraham Verhoe-//ven op de Lombaerde Veste, in de // gulde Sonne 1618*[1].

Na met heftigheid de ‘valsche profecij’ van Plancius te hebben aangevallen, komt de schrijver van dit strijdgedicht tot de verdeeldheid der Hollanders op godsdienstig gebied. Hij plaatst er de eendracht der katholieken tegenover.

Men vint tot Amsterdam / die joodsche schaer met machten
Die dat Onnoosel Lam / Christus soo seer verachten
En die Her-Doopsche / schaer / ghedeelt in seer veel deelen
Die Luterschen een-paer / men sielse daer nu kreelen
Het Liberthijns gheschal / met al die Vrije Gheesten
Sy Preken daer nu al / die minste met de meesten
Behalven ons alleen / die Roomsche Catholycken
Men wilt ons daer niet sien / wy moeten van haer wijcken.
Dat sy oock Vyandt zijn / dat blijckt in al haer Boecken
Want sy met boosen schijn / malcanderen vervloecken
Sy houwen aen een vast / als Oude Bondtghenooten
Om oft het soo eens past / ons wt ons Rijck te stooten
Soo dit niet wel en gaet / al hier in dese Landen
Dan groeyt den ouden haet / soo blijven wy Vyanden

1 Museum Plantin, Antwerpsche drukkers, n^{r} 261. Met imprimatur van Egbertus Spitholdius Plebanus, Antverpiensis.

Den haet is nu soo groot / al onder naer gheresen.
Soo dat sy oock die doodt gheweldich moeten vreesen.
Alle Herre-Tijcken / bevechten ons met geweldt
Den Turck van ghelijcken / met Heydenen in het veldt
Sy sullen al vergaen / nae Christus woorden claer
Als wy vast blyven staen / al met die Hemelsche Schaer
Daerom wilt u verblijden / o Roomsche Catholycken
En wilt tot gheenen tijden / van u Gheloof afwycken
Wy bidden u o Godt / laet ons Victorie haelen
Als het onsalich Loth / beneden sal gaen daelen.

XI. Dezelfde zekerheid, dat het Katholicisme door zijn eendracht overwinnen moest, wordt even beslist uitgedrukt, eenige jaren later nog, in 1630, door Willem Bologmno, den ijverigen pastoor der St Joriskerk te Antwerpen (1627-1642), die op zijn *Claer wederlegh van den versierden Ouderdom des Calvinisten gheloove* (Antwerpen, C. Trognesius, 1630) ‘eenighe profiiteliicke leerdichten’ laat volgen, waaronder ons vooral treft: *De tweedracht van ons Teghenpartije bereydt den wegh tot het recht gheloof* (p. 214). Hier komt een rechtstreeksche zinspeling voor op den twist tusschen remonstranten en contra-remonstranten en de hoop der katholieken om daaruit een versterking van hun macht te zien voortspruiten:

Wat dede Babels toren staecken
Dan werringe door Godts handt oatstaen.
Den toren die ghy tracht te maecken
Sal Godt door twist ter aerden slaen.

Godt / die de 100 zee heeft ghescheyden /
Waer hy sijn volck heeft door doen gaen /
Die scheyd' u om soo te bereyden
Tot 't *Rooms* gheloof een open baen.

Hy beert een zee in twee doen scheuren
Doen hy dat wonder teecken ded' /
Dit heelt m'in u oock sien ghebeuren
Doen *Arwijn* teghen *Gommaert* stred'.

Waer door vel' welberade lieden
Tot ons' een Kerck zijn wer' ghekeert /
En d'onse u nieuw hoopken vlieden
Dat vanden tweedracht is verheert.

Derhalven moghen wy wel hopen
Dat desen Calvinisten scheur /
Door Godts ghenade sal doen open
Aen 't recht gheloof een ruymer deur[1].

1 Dezelfde leerdichten, waaruit wij dit fragment overnemen, werden door W. Bolognino herdrukt, in zijn liederbundel: *Den Gheestelycken Leerwerker*, Antwerpen, Wwe J. Cnobbaert, 1645, p. 401.

XII. Jacob Seldenslach, ‘op het Vlemincxveldt, in de Seve-ster’ te Antwerpen, gal in 1620 uit: *Monsterkens van de niewe Hollandsche Inquisitie / Ghelyck die nu / zedert ontrent een jaer herwaerst / inde Gheunieerde Provincien / teghen de Arminianen is ghepractiseert: Ten thoone ghesteld door eenen Hollander, in sekeren Brief aen synen Vriendt*[1]. Deze brief is onderteekent met de letters F.P.Z.V.F.F.

Het doel van den schrijver was in Brabant bekend te maken hoe de Arminianen in Holland op echt inquisitoriale wijze vervolgd en gekweld werden. In Brabant stelde men heel veel belang in de Hollandsche gebeurtenissen, doch men kon er niet gelooven ‘dat men in dat Landt / daermen roemt Lijt / goedt / en bloedt voor de vrijheydt der Consientie opgheset te hebben / soo de lieden soude persequeren ende vervolghen;]a meent dat soo de Arminianen te persequeren / een exempel ende voorschrift soude wesen voor de Catholijcken / om of t'avont of morgen de Calvinisten die daer te Lande soude moghen wesen / insgelijcken te verdryven ende te veriagen / ende dat met beter reden / aengesien men nu bespeurt hoe de Calvinisten haer selven als tijgers ende wolven aenstellen / wanneerse Meester konnen sijn / al hoe welse / onder't Cruys sittende / wonder veel van vryheydt des geloofs / Liefde me-doogentheydt etc. weten te spreken’.

De auteur wijst eerst op al de valsche beschuldigingen, die men tegen de Arminianen uitbrengt, om ze des beter te kunnen vervolgen; hij wijdt een afzonderlijk gedeelte van zijn brief aan de wederrechtelijke knevelarijen en kwellingen, waaraan de Arminiaansche predikanten blootgesteld waren; en verder beschrijft hij ‘hoemen de ghemeente heeft ghetracteert’ hoe de gewone burger allerlei willekeur te verduren had omdat hij een Arminiaansche preek bijwoonde, een tractaatje hielp verspreiden, een geldomhaling hield ten voordeele van verbannen predikanten of enkel maar bij een dergelijke ‘collecte’ zijn penning had gestort.

Wij zien hier hoe streng het verkeer bewaakt werd tusschen Holland en de Brabantsche plaatsen Antwerpen en Waalwijk, waar uitgeweken Arminiaansche predikanten vertoefden. Men wist goed in Holland, dat het verzet vooral van die plaatsen uit gestijfd werd. ‘Ende overmits men meende dat onze ingesetenen al haer vier tot *Antwerpen* ende *Waelwijck* daer eenighe van de gebannen Predicanten zijn / haelden / heeft men vrouwspersonen tot Rotterdam sittende in't vrachtschip van *Antwerpen* / om derwaerts te reysen / door den Officier doen ondertasten. - Ontrent *Waelwijck* hebben eenighe Ruyters vande Soldaten gheswermt / die uyt last vande Heere Staten vele ende verscheiden luyden mans en vrouwpersonen hebben aengetast / onder-

1 Museum Plantin-Moretus, A. 2259.

socht / ende al de cleederen uytghetrocken: eenighe hebben se ghebracht tot *Geertrudenbergh* en Huesden / daermense voor eenighe van den krijsch-raet alles selfs oock t'hemde heeft of van uytgetoghen om te sien oftse gheen brieven of schriften aen de ghebannen Predikanten by haer en hadden'. Na de uitvoerige opsomming van al die plagerijen en vervolgingen, besluit de schrijver tamelijk laconisch: 'Hier hebdy goede vrunt / eenige Monsterkens van de Calvinische tyerannye / ende der Arminianen eselsche patiense. Neemt dit weynigh in danck / en gebruyckt het ten goede. Vaert wel'.

Wij hebben hier ongetwijfeld te doen met een vlugschrift, dat door de Arminianen zelf in de wereld werd gezonden. Alhoewel het te Antwerpen werd uitgegeven en voorgesteld wordt alsof het hoofdzakelijk de Brabanders moest inlichten, toch zal het ook wel in Holland binnengesmokkeld zijn om daar pro-remonstrantsche stemming te wekken.

DE PFALSGRAAF FREDERIK V,
Koning van Bohemen
naar her schilderij van M.J. Miereveld, gegraveerd door Willem Jacobsz Delff.

III. Brabantsche Spotzangen tegen den Pfalsgraaf Frederik V, koning van Bohemen - Populariteit van De Longueval - Bucquoy en Tserclaes - Tilly

In de jaren der Contra-Reformatie-beweging, waarvan de Zuidelijke Nederlanden een van de voornaamste brandpunten waren, ging de belangstelling onzer voorouders ver over de grenzen van hun land naar alles wat met dien strijd in verband stond.

Zoo werden al de stadiën van den dertigjarigen oorlog in Duitschland en Oostenrijk hier gevolgd met de hartstochtelijk-heid, die men gevoelt bij gebeurtenissen, waarin men zelf betrokken is, en van wier gunstig of ongunstig verloop de verwezenlijking of de instorting van een eigen ideaal afhangt.

De Antwerpsche courantier Abraham Verhoeven, uit de Gulden Soune op de Lombaerdevest, en zijn medewerkers/ waaronder vooraanstaande figuren als Aubertus Miraeus[1] e.a. zorgden er voor dat hun landgenooten over alles wat in het destijds zoo fel bewogen centraal Europa voorviel, spoedig en volledig op de hoogte gebracht werden. Van het jaar 1620 af bracht A. Verhoeven, met kerkelijke goedkeuring, onder naam van ‘gazette’ of ‘nieuwe tijdingen’, over de internationale gebeurtenissen regelmatig allerlei berichten, die tevens onverholen strijdschriften waren[2], ‘Gazette van Blyschap’ heetten die mededeelingen als ze gunstig luidden voor de Roomsche kerk en den Spaanschen koning[3]. Ook officiële stukken, copijen van politieke brieven enz. werden in Verhoeven's tijdingen opgenomen en tal van bespiegelende satirische gedichten werden er tusschen ingelascht om de gebeurtenissen in Spaansch-katholieken zin te commenteeren.

1 C.B. de Ridder: *Aubert Le Mire, sa vie, ses écrits* [Mém. couronné, Académie royale de Belgique].
2 Zie over A. Verhoeven: Bibliotheca Belgica, V. 244.
3 19 April 1621; 27 April 1621.

Onder de vele dramatische episoden uit den dertigjarigen oorlog is er een, die in de Spaansche Nederlanden meer weerklank dan eenige andere schijnt gevonden te hebben.

Wij bedoelen de avontuurlijke wederwaardigheden van den Pfalsgraaf Frederik V (1596 † 1632), wiens kortstondig koningschap in Bohemen zoo jammerlijk eindigde.

Hij bevond zich aan het hoofd van de protestantsche Unie en werd in die hoedanigheid aanzocht om de kroon van Bohemen te aanvaarden. De Boheemsche Staten, in opstand gekomen tegen hun heer, Ferdinand II, keizer van Oostenrijk, plaatsten hem aan het hoofd van hun land. Frederik aarzelde eerst om die taak te aanvaarden, doch liet zich overhalen door de hoop dat de Unie en zijn schoonvader, Jacob I, koning van Engeland, hem zouden steunen. Mij besteeg den troon op 4 November 1619 te Praag en sloot met den weinig betrouwbaren Bethlen Gabor, prins van Traussylvanië, een bondgenootschap, dat hem niets dan misrekeningen bracht.

Keizer Ferdinand II besloot dadelijk den nieuwen koning te bestrijden. Hij zond het leger der Katholieke Liga tegen hem, onder het bevel van de twee Zuid-Nederlandsche veldheeren Tilly en Bucquoy. Op 8 November 1620 werden de Boheemsche troepen volledig verslagen bij den Witten Berg, in de onmiddellijke nabijheid van Praag. Te zelfder tijd werd Frederik's erfland, de Pfals, door de Spaansche en de Beiersche troepen overrompeld en verwoest.

De Winterkoning, zooals men Frederik noemde wegens zijn korte regeering, werd in den rijksban geslagen, zocht een toevlucht in Holland, waar hij als protestantsche vorst en zoon van Louise Juliana van Oranje-Nassau op den steun van den stadhouder mocht rekenen. Hij genoot er ook de gunst van de bevolking, die, als wij J.J. Starter gelooven mogen, nog steeds hoopte hem terug op den troon te Praag te zien komen[1]. In een lustig *Drinck-liedeken* zingt de Friesche dichter, luchthartig prophecijend op de wijze der *Balleti Espagnole*:

> Vive le Roy de Bohemen
> Met syn Elisabeth,
> Die nimmer wou vervremen
> Van Godt noch Godes Wet;

1 Verscheidene volksliederen getuigden van deze populariteit. Zie b.v.H.J. van Lummel: *Nieuw Geuzenliedboek*, Utrecht, H. Honig, 1892, p. 463: Een nieuw Liedeken, van de wreede Justitie des Keysers binnen Praghe. De Hollandsche pamflettenliteratuur over den Boheemschen oorlog in 1619-21 is ook buitengewoon rijk. [Zie: L.L. Petit: *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten*, 's Gravenhage, M. Nyhoff, 1882, 1 Dl. p. 140 e.v.].

Godt sal syn macht doen blyken.
Ter eeren van syn neam,
En helpen in hun Rycken
Haer beyde weer te saem[1].

Die voorspelling werd echter niet vervuld. Frederik dacht na de overwinning van Ernst van Mansfeld op Tilly te Wieslach (1622) weder in het bezit van zijn land te komen, maar de nederlaag van den hertog Christiaan van Braunschweig te Höchst, die daar kort op volgde, noodzaakte hem andermaal de vlucht te nemen. Zijn verzoek om genade werd niet verhoord door den keizer, die de Pfals aan den hertog Maximiliaan van Beieren schonk. Eerst in 1648 werd de zoon van Frederik in het vaderlijk erfland hersteld.

Verscheidene episoden uit die bewogen lijdensgeschiedenis hebben Zuid-Nederlandsche dichters aangezet tot spotdichten en berijmde bespiegelingen, waarop soms uit Holland werd geantwoord en waarover wij wat uitvoeriger willen handelen. Eens te meer zal hieruit blijken, dat de Zuid-Nederlandsche berijmde zeventiendeeuwsche pamfletten, die zeker niet geschreven werden met het doel om schoonheid te scheppen, toch de belangstelling van den beoefenaar der letterkundige geschiedenis in ruime mate verdienen. Al zijn ze dikwijls zakelijk dor, zeurig en zonder verheffing, toch geven ze in menig geval zooveel voor de volksziel teekenende trekken, zooveel geestige, pittige, echt-menschelijke bijzonderheden, zooveel hartstochtelijkheid, zooveel sappige, beeldrijke staaltjes van levende volkstaal, dat het wel noodzakelijk blijkt om er, van een litterair standpunt uit, meer aandacht aan te wijden dan zulks totnogtoe het geval was.

I. Een gedicht, dat zeker veel bijval moet genoten hebben, is de *Postillioen wtghesonden om te soecken den venaegden Coninck van Praghe, 1621.* Wij vonden het op drie plaatsen te gelijk: 1° in de gazette van Abraham Verhoeven[2] te Antwerpen, onder dagteekening van Januari 1621, n^r^ 7 (Lezing A); 2° in de handschriftelijke *Chronyk van Nederlant* (Lezing B) (1523-1636), op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel; en 3° in *het Mengelmoes*, het handschrift van 1696, dat destijds toebehoorde aan den heer Em. Van Heurck te Antwerpen (Lezing C)[3]. De drie teksten wijken eenigszins van elkander af. De eerste heeft 17 str., de tweede slechts 12 en de derde 16. Op enkele

1 Friesche Lusthof [Uitgave Van Vloten, p. 385].
2 Zie Knuttel: Catalogus van de Pamfletten verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, 1486-1688, 's Gravenhage 1887-95. N^r^ 3147.
3 Het komt ook voor bij Willem Baudartius: *Memorien ofte kórt verhael der Ghedenckweerdighste geschiedenissen van Nederlandt ende Vranckerijck princepalijck; alsook van Hooghduylschland*. - enz. *van 1603 tot 1624* [2^e^ uitgave: Arnhem, Jan Jansz. 1624].

kleinigheden na komen de strophen in de drie lezingen met elkander overeen. De tekst uit Verhoeven's gazette is de oudste en lijkt over het algemeen de gaafste. Wij laten hem verder volgen met de voornaamste varianten der andere lezingen in voetnota.

De dichter fantazeert op de fictie, dat een postiljon uitrijdt met de opdracht Frederik van de Pfals, na zijn vlucht uit Praag, op te zoeken. Waar kan hij thans wel schuilen P Verstopt met zijn soldaten om aan het zwaard van de keizerlijke troepen te ontsnappen? Bij de boeren in bosch of spelonk? Bij Bethlen Gabor in Transsylvanië? Bij de Duitsche protestanten? Bij de prinsen, die hem aanwakkerden om de kroon van Bohemen te aanvaarden? Bij Jacob I, zijn schoonvader, te Londen? Bij degenen, die omgang hadden met den hertog van Bouillon en prins van Sedan[1] (Henri de la Tour-d'Auvergne), door de Fransche Calvinisten tot hun aanvoerder gekozen? In de Duitsche rijks- en hansasteden, die hem geld voor zijn onderneming hadden voorgeschoten? De postiljon rijdt in alle richtingen en ondervraagt iedereen: de pelgrims langs de baan en de Duitsche Joden, die Frederik van de Pfals misschien een kleed leenden om zich te vermommen: de rectors der hospitalen, waar de vluchteling wellicht een onderkomen zocht: de sergeanten der politie, en den Hannekenuyt op zijn nachtelijke ronde. Alles te vergeefs. De Palatijn is spoorloos verdwenen en de postiljon geelt het zoeken op. Zijn paard is moede en moet nu rusten gaan.

Dit gedicht is in een aangenamen luchtig-populairen toon gesteld, waar meer dan eens een echo uit het volksleven in doorklinkt. De Heidelbergsche predikanten houden den Palatijn wellicht verborgen, spot de dichter, om hem op het eerstvolgende Driekoningenfeest met Derliendag, tot ‘koning lappeken’ uit te roepen. Dit folkloristisch thema werd, in verband met de lotgevallen van den Palatijn, tot een volledig gedicht uitgewerkt, waarop wij straks zullen terug komen.

II. De vraag is echter of wij dit gedicht voor oorpronkelijk mogen houden. Er bestaat inderdaad een Fransche lezing van: *Postillon pour chercher le Roy déchassé de Prague*, met achteraan de volgende melding: *Jouxte la copie imprimée á Anvers, Chez Abraham Verhoeven, sur la Lombarde Veste, au Soleil d'or. Avec Grace & Privilege*[2]. Wij hebben geen middel gevonden om met zekerheid te bewijzen welk eene van de twee lezingen de prioriteit heeft.

De Nederlandsche tekst bij A. Verhoeven is gedagteekend op Januari 1621, twee maanden dus na de nederlaag bij den Witten Berg. De Fransche

1 De Fransche lezing van den *Postillon*, waarover straks sprake, schrijft *Esdan* in de plaats van *Sedan*.

2 Zie Knuttel, n^{r} 3147.

tekst dien wij vonden draagt geen dagteekening. Daar hij echter gedrukt heet te zijn '*jonxte la copie imprimée chez A. Verhoeven*' mogen wij aannemen, dat er bij den Antwerpschen courantier een andere uitgaaf van verschenen is. Wij hebben ze echter totnogtoe niet aangetroffen.

Wanneer wij den Nederlandschen tekst met den Franschen vergelijken, krijgen wij den indruk, dat deze laatste waarschijnlijk de oorspronkelijke is. Zeer veel uitdrukkingen zijn in de Frausche lezing raker, stipter en pittiger dan in de Nederlandsche. Waar het Fransen b.v. zegt:

> Avez-vous rencontré à la rue
> Un jeune homme à teste nue?

lijkt dit ons in zijn natuurlijken eenvoud eerder de oorspronkelijke tekst te zijn dan het Nederlandsen:

> Hebdy ghy nerghens een ontmoet
> Die gheen bant hadde om den hoet?

En zoo zijn er meer tegenstellingen in de uitdrukkingswijze, die onzesdunkens pleiten ten voordeele van de prioriteit der Fransche lezing. Nochtans geven wij gaarne toe, dat zulk een indruk geen afdoende bewijs is, zoodat de vraag, die wij stelden, voorloopig open blijft.

Wij nemen den Franschen tekst van den *Postillon* naast den Nederlandschen in de bijlagen op[1].

III. De *Postiljon* werd niet alteen in de Zuidelijke Nederlanden verspreid, maar geraakte ook de Noordelijke grenzen over en werd daar waarschijnlijk gretig gelezen, zoodat een Hollandsch dichter het geraadzaam oordeelde er op te antwoorden. Dat werd een polemiek in verzen tusschen Noord en Zuid. Het Hollandsche stuk, is in denzelfden schimpenden trant als het Brabantsche.

Waarschijnlijk werd het op een los blad in omloop gebracht en de samensteller van *Het Mengelmoes*, het door ons reeds herhaaldelijk aangehaalde handschrift, schreel het af achter den tekst van *De Postiljon*[2].

Lacht niet te vlug, zegt de dichter tot de Spaausche Nederlanders. Alles kan verkeeren. De nacht verandert in den dag, de starren verdwijnen om weer te verschijnen, de wolk die de zon verduistert schuift voorbij, de maan wijzigt haar grootte en glans volgens de kwartieren, het rad van fortuine brengt naar boven wat onder lag, zoo ook zal het lot den Palatijn niet

1 Er is ook een Duitsche lezing van het lied: Extra Ordinari Postilion zu suechen den vor Prag verlohrnen Palatin. Erstlich gedruckt zu Antorff im Jar 1621. 4 Bl. 4°.

2 *Dit is de Antwoort van den Palatijn*... ['Het Mengelmoes', blz. 209].

ongunstig blijven. De dichter ziet een ‘ster idoone’, die aan den hemel rijst ten teeken, dat de Heer zich over den protestantschen vorst gaat ontfermen. Hij raadt de katholieken aan de geschiedenis even te raadplegen en na te zien hoe dikwijls het geluk van vorsten en landen keeren kan. Hij wijst op de vroegere successen der gereformeerden in Bohemen, op de overwinningen van prins Maurits in Zuid-Nederland, op de nederlaag van den aartshertog Albert te Nieupoort, en op de tegenslagen van Bucquoy een jaar te voren bij Weenen, waar de graaf van Thorn hem versloeg. Hij zinspeelt op de macht van de Vereenigde Provintiën, die zoo groot geworden was, dat de Spaansche vorsten thans zeer verlangend waren om vrede te sluiten. Dat alles zou de Zuid-Nederlandsche schimpdichters bescheidener moeten maken. De Palatijn zal zich wel vroeger vertoonen dan zij het wenschen. Dat zullen zij hem terug gevonden hebben, maar tot hun groot verdriet. De hemel heeft een comeet vertoond, die den ondergang van den antichrist voorspelt en de herstelling van Frederik V in de Pfals en in zijn koninkrijk.

Dit laatste is een zinspeling op een der menigvuldige astrologische voorspellingen, die toen nog zoo ernstig opgenomen werden. In de *Ghedenckwaerdighe Voorsegginge ende Prophecye van dese loopende tyden, ende insonderheyt van het voorgangen 1619 Ende naervolghende 1620, 1620, 1622, 1623... door Johannes Capistranus, een Slesier, met prophetische gaven verciert, en tot dien tyt een wytberoemden Astrominus, A^{o} 1460, als voor 159 Iaren voorseit en gepropheteert is... Wt het Hooghduytsch in de Nederlandtsche Tale ghetranslateert door C.V.S.* (Amsterdam, W. Jansz Cloppenburgh, 1621)[1], lezen wij wat er den Pfalsgraaf voor het jaar 1622 voorspeld werd: ‘Dezen Nabuer den P.G. by den Ryn / sal veel hopen / welck hem oock sal ghelinghen. Godt sal hem zynen sin wonderlyck verkeeren: In corten tydt sal hij een Heylandt der Rijcks werden / dan die waerheyt wert hem vry maecken / aen zyner bekeering werden hun veel verwonderen / sonderlyck die hem nu liefde toonen / ende hem ghenegen ende gonstich aenbellen / die onschult wert den grooten verdocht aflegghen / ende hem ter eeren brenghen’[2].

Dit spel van prophecijen werd in de beide vijandige kampen als een geschikt strijdmiddel gebruikt: In het *Lofdicht ter eeren van dat edele Huys van Oostenryck*[3], wordt hoog opgegeven van een andere voorspelling gedaan in 1485 door Johannes Liechtenberger en voor den Pfalsgraaf zeer ongunstig.

In verscheidene Zuid-Nederlandsche politieke gedichten, die wij in de 17^{e} eeuw over allerlei andere gebeurtenissen nog aantroffen, wordt van dien astrologischen waan gewag gemaakt.

1 Zie Knuttel, n^{r} 3152.
2 Id. id., p. 11.
3 Id. id., n^{r} 3153.

De zeer gezochte prognosticaties van Antonio Magino, professor in de wiskunde te Bononia[1], werden door de eenen geloofd en door de anderen bespot[2].

Het gedicht *De wonder-voorzeyde Victorie der Hollanders ende Francoysen, beschreven in twee Maenden door den onvervalschten Italiaenschen Waer-zeggher op het Jaer M.DC.XXX.V*, in folio plano uitgegeven naar aanleiding van den mislukten veldtocht van Frederik Hendrik in Zuid-Nederland, is niets anders dan een bespotting van Antonio Magino's voorspellingen, die heelemaal verkeerd uitvielen. De interpretatie der hemelteeken en, die hij had gegeven, werd door de feiten gelogenstraft, en den astroloog wordt den raad verstrekt voortaan 'beter in zijn sterren te brillen'[3].

De fictie van den postiljon, uitrijdend om een verslagen veldheer te zoeken, werd later nog gebruikt in een gedicht op Graaf Jan van Nassau. Deze kleinzoon van Graaf Jan, broeder van Willem den Zwijger, was in katholiek-Spaanschen dienst, en werd gedurende den slag op het Slaak in 1631 op de vlucht gedreven.

In hetzelfde jaar verschenen op die gebeurtenis, nagenoeg te gelijkertijd, een Nederlandsch gedicht van Jacob Revius, *De Postilion*; en een Duitsch anoniem, dat er de vertaling van schijnt te zijn: *Postillion, In schneller eyl auszgeschickt, den verlohrnen Graff Johan von Nassaw zu suchn den 13 Septembris, Anno 1631*[4].

Deze beide gedichten moeten opgevat worden als een antwoord van protestantsche zijde op het postiljon-lied tegen den Pfalsgraaf[5].

IV. Al evenveel succes als *De Postiljon* schijnt een ander gedicht te hebben gevonden, uitgegeven onder den titel: *Den Spiegel voor den Palsgraef gheschreven wt Bohemen in de Stadt Praghe 1621*. Het bevindt zich in de gazette van Abraham Verhoeven, Januari 1621, n^{r} 11, en ook in het Hs. *Chronyck van Nederlant*, blz. 140. De twee teksten zijn, op een paar woorden na, gelijkluidend. Het gedicht, in opgeschroefden smakeloozen rederijkersstijl, overvloedig van bastaardwoorden voorzien, begint als een refereyn, maar het vers: 'Hoe hooger verheven, hoe meerder val', dat als de oude 'stok' in de twee eerste strophen herhaald wordt, komt verder niet meer voor. De laatste strophe wordt integendeel weer als in een refereyn, aan den 'prince', hier Keizer Ferdinand van Oostenrijk, opgedragen.

1 Knuttel; n^{r} 3303: Den Italiaenschen Waerseggher / Dat is een Prognosticatie op het Jaer onses Heeren 1622, ghepractiseert door Antonio Magino.

2 Knuttel: n^{r} 3304: Optocht der Pruisen, alles voorseyt inden Italiaenschen Waersegger.

3 *Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas*, Koninklijke Bibliotheek Brussel, n^{r} 5060, stuk n^{r} 2.

4 E. Weller: *Die Lieder des Dreiszigjährigen Krieges* [1855].

5 Cf. Marie Ramondt: *Jacob Revius' Lied van den Postilion* [Nieuwe Taalgids, 1924, p. 139].

De dichter herinnert den Pfalsgraaf, tot een stichtend voorbeeld, de episode van de troonopvolging van Marcus Aurelius, zooals hij die verteld vond in Herodianus' geschiedenis der Romeinsche Keizers[2].

Marcus Aurelius, zijn ‘ootmoedicheyt, soberheyt en goedertierenheyt’, de ‘schoone leeringen’ die hij overal volgde, ‘al was hij een Heydens man geboren’, werden door iedereen geprezen. Comodus, de zoon van M. Aurelius, was daarentegen vol ‘vilenye, gulsicheyt, hoerderye’ en hoovaardigheid. Hij werd door zijn eigen vrouw gedood.

Om zijn opvolging werd er gestreden door drie prinsen, die daartoe niet bevoegd waren: Juliaan uit Italië, die de Romeinsche rebellen zocht om te koopen; Nigres uit Syrië, die door zijn nalatigheid de kroon verloor; en Albino uit Engeland, die insgelijks afgewezen werd. Wat zij ook deden om hun eerzucht te bevredigen, alle drie mislukten. Severus echter, vroom en deugdzaam, won de algemeene genegenheid. Hij liet Juliaan onthoofden ‘met alle zijn rebellen’; verjoeg Nigris uit zijn land en vervolgde ‘tot in Engelandt’ den ‘prince Albino’ die er ook het leven bij inschoot.

Zooals deze drie eerzuchtige prinsen over Rome, meende ook de Pfalsgraaf over Bohemen te heersenen; maar evenals zij werd hij gestraft. Hij viel als een a ‘spieghel’ voor ‘alle rebellen, die haer moetwilligh tegen haer princen stellen’.

De laatste strophe is een hulde aan den ‘prince’ Keizer Ferdinandus, die wijs en edelmoedig regeert als Marcus Aurelius en Severus.

V. In denzelfden relereyntoon, doch eenigszins knapper eu zuiverder van taal, troffen wij in de *Cronycke van Nederlant* (p. 144[a]) nog een gedicht aan over hetzelfde geval. Het draagt als opschrift het volgende verzenpaar: *Dat's palsgraven dwaesheyt niet en is te verschoonen / Sullen wij den vromen leser int cort gaen verthoonen*.

De auteur mengt met zijn afkeuring over het gedrag van Frederik V, allerlei zedelijke en godsdienstige beschouwingen. De pfalsgraat heeft verraderswerk verricht. Hij heeft slechten raad gevolgd en naar zijn eergierigheid geluisterd. Zich zelf en zijn geslacht heeft hij daardoor onteerd. God zal hem straffen. Hij dacht het huis van Oostenrijk te doen vallen, maar het tegenovergestelde gebeurde. Keizer Ferdinand domineert. Strijden tegen hem is strijden tegen God. ‘Denkt er om, Pfalsgraaf, vermaant de schrijver. Gij maakt verbonden met Turken en atheïsten, maar 't is alles vruchteloos. Voert gij uwen opzet verder uit, dan verraadt gij Christus, die u straffen zal’. Musketten, pijken en zwaarden zullen den Ptalsgraaf niet kunnen helpen als

2 Herodianus: Historiae de Imperio post Marcum: vel, de suis temporibus libri VIII. Angelo Politiano interprete. Antwerpen Chr. Plantin, 1566.

de wagen van Gods gramschap hem zal verpletten. - 't Zijn verdoolde en eerzuchtige menschen, die de ketters gelooven en volgen. God moet niet ver zoeken om de geeselen te vinden, waarmede hij ze treffen zal. - Het treurig avontuur van den Pfalsgraaf herinnert den dichter de AEsopusfabel van den hond, die met een stuk vleesch in zijn muil over de brug loopt en het los laat voor de schaduw in het water, die hem grooter schijnt. De laatste 'prince'- strophe richt zich tot de hoofden der rebellen, die verbonden sluiten met Turken en heidenen. Zij hebben God tegen en zullen met hun hoofd op zijnen muur te pletter loopen. Dat zij niet obstinaat blijven en zich door penitentie hun boosheid doen vergeven. Zooniet wacht hen de eeuwige foltering der hel.

VI. Het thema van den gewaanden koning op het Driekoningenfeest, dook reeds op in een strophe van den *Postillioen*, doch in het spotdicht getiteld *Coninck-feest van den Palatin*, voorkomende in de gazette van A. Verhoeven (Januari 1621, n^{r} 8), wordt het behandeld in een reeks strophen, die als evenveel koningsbriefjes zijn, vol ironische zinspelingen op den Pfalsgraaf en zijn vrienden.

De rollen worden verdeeld als bij het vroolijke gelag op Driekoningenavond. De Pfalsgraaf is 'Conick Lappeken van corte rijcken'; en de graaf Mathias Van Thurn een vau de voornaamste hoofden van den Boheemschen protestantschgezinden adel, ingever van de Praagsche defenestratie, verschijnt als de kamerling, die het bed van den koning slecht bereid had. De raadsman is de protestantsche Unie. wier dwaze en ongegronde wenken Frederik volgde; de koning van Engeland, Jacob I, is de hofmeester, die nu inziet dat de heele huisdienst niet deust. De graaf Ernst van Mansfelt, door den hertog van Savoye met eenige duizenden soldaten ter hulp van de Boheemsche opstandelingen gezonden, treedt op als de voorsnijder. Hij sneed zulke groote stukken dat de koning zich verslikte. De koning vau Frankrijk speelt voor portier en sluit de poorten van zijn land voor de protestanten uit vrees, dat zij naar zijn kroon mochten staan. De hertog Maximiliaan van Beieren, met Tilly zijn veldheer, vertoont zich als speelman, die den koning van Praag zulk een noodlottigen dans speelde. Graaf Maurits van Nassau is de kok, die den koning een spijs klaar maakte, die hem nu op de maag ligt. Keizer Ferdinand II wordt voorgesteld als de biechtvader, die vergiffenis schenken kan als de Pfalsgraaf leedwezen voelt. De koning van Spanje, Philips III, fungeert als geneesheer. Hij had immers aan Ferdinand II groote geldtoelagen en veel troepen gezonden onder bevel van Spinola om den Palatijn van zijn 'croonziekte' te genezen. Venetië krijgt de rol van secretaris wegens haar schriftelijke tusschenkomst in het voordeel van den Pfalsgraaf. De functie van

SATIRISCHE PRENT,
bij *Lofdicht ter eeren van dat edele huys van Oostenrijk.*
L e t t e r v e r w i j z i n g e n :

A. Die Catholijcke Apostolijcke Roomse Kercke
B. Den Hertoch van Beyeren
C. Het Sweert van den Heylighen Gheest
D. Den schilt des gheloofs
E. Den Grave van Bucquoy
F. Het beest met seven hoofden; aenwysinghe wat die seven hoofden int particulier beteeckenen ten eerste
G. Het Palssen hooft en die croon van Bohemen
H. Het rijck van Bohemen
I. Betleem Gabor en die rebellen van Hongarijen
K. Die Staten van Hollant
L. Die Protestanten Voorsten
M. Slesien en Moravien
N. Die Calvinisse Hanse-steden
O. Die Leghers van den Keyser, en den Hertoch van Beyeren
P. Don Baltazaer
Q. Don Giliarmo Verdugo
R. Belier den Prince van die Calvinisten
S. Die Calvinisten gaen loopen in den slach van Bohemen.

rentmeester is voorbehouden aan de Duitsche rijkssteden, die hun geld aan den Pfalsgraaf schonken en er zulke averechtsche intresten uit trokken. De Markies Spinola, die met zijn Spaansche troepen de Pfals terug moest brengen onder het gezag van den keizer, doet dienst als schenker. Al kon hij geen Bacharacher wijn meer aanbieden, toch kon hij Heidelberger schenken, - allegorische toespeling op een paar steden, die Spinola in de Pfals veroverde. De Graaf van Bucquoy, een van Ferdinands veldheeren, wordt bode geheeten omdat hij het nieuws uit Bohemen dadelijk naar Schlesiën en Moravië droeg, d.w.z. dat hij die beide gewesten er in zeer korten tijd toe bracht om zich aan den keizer te onderwerpen. De hertog van Saksen, Jan Joris, komt op als zanger, die met den ‘speelman goed accoort’ maakte, wat een zinspeling is op zijn toetreden tot de keizerlijke macht op belofte van zekere verdraagzaamheid tegenover de protestanten. Bethlen Gabor wordt de nar van het koningenspel. Hij heeft zijn marot verloren en moet nu zijn poetsen laten.

Van dit aardige gedicht werd ook een Fransche omwerking uitgegeven: *Joyeux Billets et rhimes pour créer le roy*, ook in 1620 uitgegeven te Antwerpen bij A. Verhoeven.[1]

Met den *Postillioen* behoort het *Coninck-feest* tot de beste dier politieke schimpliederen. In de vinding en uitwerking valt de frissche volkstoon en het rake van de scherts te waardeeren.

VII. De strijd van Ferdinand V wordt andermaal door een Zuid-Nederlander in Roomschen zin besproken in het *Lofdicht ter eeren van dat edele huys van Oostenryck*[2], uitgegeven in folio plano, zonder naam van plaats of drukker, maar wegens de letters V.C.D.W.A., onderaan het stuk gedrukt, voor een Antwerpsche uitgaaf te houden. Die letters zijn de verkorting van *Vidit C. D(e) W(itte) A(rchidiaconus)*, den Antwerpschen censor, die verscheidene uitgaven van A. Verhoeven op dezelfde wijze met goedkeuring voorzag. De drukletters van deze uitgave wijzen ook op haar afkomst uit Verhoeven's werkplaats.

Er bevindt zich boven het gedicht een anomieme satirische prent, (29 cm. × 10,3 cm.) waarvan wij een reproductie geven. De Pfalsgraaf en zijn bondgenooten in de Boheemschen oorlog worden er voorgesteld als een zevenkoppigen draak, waartegen de hertog Maximiliaan van Beieren zegevierend den kamp heeft aangevat. Een kop is afgehouwen en ligt op den grond met een gevallen koningskroon er naast - zinspeling op de onttroning van den Pfalsgraaf. Verder zien wij o.a. legers van den Keizer en van den Hertog, den Graaf van Bucquoy, vluchtende protestanten, die een duivel te

1 F. Muller: Historieplaten, Deel IV, n^{r} 1431. s' Glavenhage Koninklijke Bibliotheek, n^{r} 3053.

2 Knuttel, n^{r} 3153.

vergeefs poogt te weerhouden, enz. Onder het gedicht bevindt zich de verklaring van de prent met letterverwijzingen.

Deze prent is naar de opvatting zeer verwant met een tamelijk onbeholpen, houtsneetje, dat zich op het titelblad bevindt van A. Verhoeven's tijding, n^{r} 4, Januari 1621: *Een cort verhaal van eenen nieuwen draek ende afgoden van Hollant*. Daar zien wij ook een draak met zeven koppen, die het verbond der protestanten voorstelt. Een van de koppen is afgeslagen en stelt den koning van Bohemen voor.

De dichter zingt den lof van Keizer Ferdinand, wiens troepen Praag hebben ingenomen, en vraagt hem geen ‘calvinisten’ in zijn rijk meer te laten wonen. De hertog van Beieren en de Graaf van Bucquoy worden eveneens met geestdrift gehuldigd.

Het keizerrijk was in nood. De Paus noodigde de christenen uit om eendrachtig te bidden opdat God bijstand zou verleenen. Onmiddellijk heeft de ‘hoochste Gouverneur’ uit den hemel de kansen doen keeren, de opstandigen verslagen, den Boheemschen koning verjaagd en hem zijn kroon en goed ontnomen.

Door de opsomming van de krachten, die de Pfalsgraaf had bijeengebracht om den Keizer te bevechten, wil de dichter de groote beteekenis van die overwinning doen uitschijnen. Geen krachten der hel kunnen den vorst deren, die op God betrouwt.

Meer dan honderd jaren geleden, vertelt het gedicht, had Johannes Liechtenberger, de bekende eremijt uit Lichtenberg in den Elzas, op grond van astrologische beschouwinsen voorspeld wat er met den Pfalsgraaf zou gebeuren. Alles heeft zich nu verwezenlijkt. Hier worden evenwel onnauwkeurige dingen beweerd. ‘Syn huysvrou die is doot’, schrijft de Brabantsche dichter, wanneer de geschiedenis ons leert, dat Elisabeth haren man verscheidene jaren overleefde. De Pfalsgraaf stierf in 1632, zijn echtgenoote eerst in 1662.

Na de nederlaag bij Praag kwam de oneenigheid onder Frederik's bondgenooten. De allegorie van de satirische prent overnemend, schrijft het gedicht, dat de hoofden van het beest tweedrachtig worden.

De Moraviërs en de Slesiërs willen zich onderwerpen. Bethlen Gabor kan niet meer helpen. De Duitsche vorsten en de Hansa-steden worden door Spinola geslagen.

Het was de schuld van Holland en zijn valschen raad, dat de Pfalsgraaf in een zoo treurigen toestand kwam en nu ontvalt hem Hollands hulp. Het heele kerstenrijk vereenigt zich om het ‘calf’ (d.i. het calvinisme) te verdrijven en te verplichten naar Holland te vluchten om daarna in de hel, ‘Plutonis duyster Huys’ terecht te komen.

VIII. De *Tydinghen* van A. Verhoeven bevatten in het nummer van 31 December 1620[1] een *Loffdicht over de Heerlijcke overwinninghe vande stadt Praghe*.

Het is een huldezang op de macht van den keizer, en de vernedering van den Pfalsgraaf-koning.

> Ay armen Palatin! my deert u ongeluck
> Den hoochmoet u verweckt / veel haet / veel leet / veel druck /
> Den hoochmoet die den val van Princen kan bereyden
> Bereyt u / desen val om tot verdriet te leyden.

Frederik V, verslagen bij Praag, wordt vergeleken bij Annibal, die door Scipio verslagen werd bij Carthago.

De vijanden van den keizerlijken arend hadden in menig lied spottenderwijze beweerd, dat zij hem de veeren hadden uitgerukt, toen de oorlogskansen hem ongunstig waren; nu luidt het antwoordt dat de arend alleen maar ruifde om zich nadien met de 'Boheemsche pluym' te kunnen tooien.

Het gedicht eindigt met een bede tot den hemel om den vrede terug te brengen in Bohemen:

> Hemel gheeft toch gheluck dat nae soo veel verdrieten
> Donrustighe gemeente / haer ruste mach genieten.

In hetzelfde nummer volgt op dit *Loffdicht* een *Klinck-Dicht aen den Pals-Graeff*, waarin hem zijn ontrouw aan den Keizer verweten wordt. God heeft hem thans geleerd wat er gebeurt met hem, die den Keizer niet geeft wat den Keizer toekomt.

Ook een Lied op de inneming van Praag komt in dezelfde *Tydinghe* voor. De volledige titel luidt als volgt: *Lied aen sijn Doorluchtigste Hoogheyt, op de Boodschap, ontfaen den 23 November 1620, wesende S. Alberts avond*. Het is dus een gedicht opgedragen aan den Aartshertog Albert, die op den avond voor zijn naamdag het bericht van de keizerlijke overwinning ontving.

> T' was niet sonder Gods ghehenghen /
> Dat men quam de Boodschap brenghen /
> Sdaeghs voor Sint Albert de feest
> Van het overcom van Praghen;
> Twelck uw' Hoogheyt moest behaghen /
> En verblyden baren gheest.

Verdere strophen zijn gericht tot den Keizer; de geestelijke keurvorsten; den hertog van Beieren; en den graaf van Bucquoy; 'vroom held der

1 Museum Plantin-Moretus. Antw. drukkers, 262.

Belghen', van wien het heet, dat hij 'de Beemsche croone op het Keysers Hooft' hield staan.

Op 5 December 1620 liet A. Verhoeven andermaal een nummer van zijn *Tydinghe* verschijnen[1] met gedichten op de Boheemsche gebeurtenissen. Het eerste stuk is als een paraphrase van het juist hiervoren besproken *Lied* aan den Aartshertog Albert. Misschien zijn beide gedichten wel navolging van een gemeenschappelijk model in een andere taal.

Hier luidt de strophe aan den Aartshertog als volgt:

> Sint Alberts dach moet zijn gheacht
> Wiens avondt blijde Bootschap bracht
> Aen Albert ons Prince / en zijnen raet
> Dat de macht der boosen heel vergaet
> D'welck teecken is dat Godt minlijck
> Helpt d'Edel Huys van Oostenryck.

In de volgende strophen wordt weer de lof gezongen van den Keizer, den hertog van Beieren en den hertog van Saksen. Een bijzondere hulde gaat dan ook naar den Zuid-Nederlandschen veldheer, Graaf van Bucquoy:

> En ghy Bucquoy van Belgheschen aert /
> Die gheenen cost of arbeyt spaert
> Den Oosterschen stam daert al voor beeft
> Sal tot u zijn altoos beleeft /
> Godt gheve u hier altijt voorspoet
> Gheluck / Hoocheyt / en d'eeuwich goet.

In twee strophen wordt dan ook den Pfalsgraaf bedacht. Hij deed maar goed met op de vlucht te gaan.

> Adieu Fredericq Graef Palatien
> In Praegh gheen Feest sult ghy meer sien
> Doet wijselick / en maeckt u van kant
> Ontvliet Bucquoys gheweldighe hant /
> En zijn netten ontrent den Rhijn
> Daer Protestanten in peryckel zijn.

Het tweede gedicht in dit nummer der *Tydinghen* is een sonnet, dat hoogst waarschijnlijk te Antwerpen op een openbare plechtigheid om de Praagsche overwinning te vieren, werd voorgedragen. Boven het klinkdicht staat inderdaad gedrukt: 'Op de groote Merckt tot Antwerpen.' De titel luidt *Ecce gratia, olijftack*, en onder den tekst staat de kenspreuk *Liefde doet hopen*, waarachter zich de factor van de rederijkerskamer *De Olijftak*,

1 Id. id. 262.

Jan Ysermans, schuil houdt. Ofschoon wij elders geen spoor vonden van een dergelijke plechtigheid, meenen wij te mogen aannemen, dat de inneming van Praag door den *Olijftak* met een vertooning op de Groote Markt te Antwerpen werd gevierd, en dat Jan Ysermans opdracht had gekregen om voor die gelegenheid een sonnet te dichten. In de *Rekeningen der Rederijkkamer De Olijftak*[1] voor het jaar 1621-1623 komt o.m. een post voor die luidt als volgt: 'Item betaelt aen Hans Ysermans, over eene rekeninge van tcomponeren van tspel *ende sonet*, mitsgaders van tvermaken van eenige cleederen, als by syne rekeninge de somme van 28.4.' Waarschijnlijk staan wij hier voor een uitgave, veroorzaakt door bedoeld overwinningsfeest.

Ziehier het echt rederijkersvers van Jan Ysermans:

Gelyc t'rebellich volc in Afrika heet bloedich
Versmade haeren Prins Augustum onversaecht /
Die hare Steden heeft en Sloten af gheiaecht
Verwonnen en vernielt / als eenen Prins cloecmoedich

Alsoo sal varen oock t'Rebellich volc verwoedich
Daer t'gansch Boheemsche Rijck / nu druckich over claecht /
Daer dit oproerich volck nu oock wort in geplaecht
Door het Doorluchtich Huys van Oostenrijc voorspoedig.

Leeft Ferdinandus leeft / leeft Cesar / eeuwich leeft /
Die als Augustus vroom den slach gewonnen heeft /
En zijn vyanden sterct / dats Praeg' soot is gebleken,

Leeft seg ick grooten Vorst / doorluchtich edel bloet
Die yder nu het hoofd met Lauwers cieren moet /
En zijnen waghen Olijftacken besteken.

Ghelyck de Oly van Olijven
Sal boven drijven waerse leyt /
Alsoo sal oock Verwinner blijven
Die strijdt met rechtveerdigheyt[2].

De *Lamentatie des Pfaltzgraefs over syn gepretendeerde croon Bohemen*, wordt ons voorgesteld als een gedicht uit het Duitsch in het Nederlandsch vertaald. Het werd insgelijks in December 1620 door A. Verhoeven in zijn *Tydinghen* uitgegeven[3].

Het oorspronkelijke stuk werd, zoogezegd, aan den Antwerpschen courantier 'van Brockelem in Druck ghesonden'

1 E. Dilis. Uitgave der Antwerpsche Bibliophilen n^{r} 24 [1910] Blz. 153.
2 Vidit C.D.W.A.
3 Museum Plantin-Moretus, Antwerpsche drukkers, 262.

Het is best mogelijk, dat wij hier toch voor een oorspronkelijk gedicht staan. De melding ‘uit het Hoogduytsch overgheset’ komt op zeer veel *Tydinghen* van A. Verhoeven voor, en werd stellig meer dan eens gebruikt als een middeltje om bij den lezer vertrouwen te wekken in de echtheid van de medegedeelde berichten.

De Pfalsgraaf betreurt zijn keurvorstelijke stad Heidelberg, waar hij eenmaal rustig troonde als zijn voorzaten. Hij trouwde met een koningsdochter en dacht nu zijn staat te min. De Hollandsche ‘rebelsche staten’ en de Boheemsche ‘opruyders seer vileyn’ lieten hem geen rust tot hij aanvaarde om naar Praag te gaan en de kroon van Bohemen in ontvangst te nemen.

> ‘Och / och / ghy vervloeckte Beemsche Croon
> Miserie gheeft ghy my te loon!’

Nu heelt hij alles verloren en hij vloekt degenen, die hem tot dien stap hebben misleid.

> T'sal my spyten alle myn daghen
> Dat ick dees Croon oyt hebbe ghedraghen...

Hij weet nu niet meer waarheen. ‘Bucquoy is nu ghecomen in (zijn) kooy.’ De Beiervorst en de Sakser jagen hem op. Uit Holland komt weinig of geen hulp. Zijn schoonvader wil zich met de zaak niet bemoeien. Spinola neemt zijn vaders land in.

> O Praegh / ghy moecht wel heeten Plaegh!

Nu ziet hij in hoe weinig steun hij krijgt van degenen, die hem tot het aanvaarden van de kroon aanspoorden. ‘Ick mach wel segghen,’ klaagt hij, ‘Raders en zijn geen Ghelders!’. Nu moet hij vluchten, want Bucquoy ‘moecht (hem) insghelyckx op knoopen.’

Het gedicht eindigt, naar het voorbeeld der bekende adieu-liederen, met een afscheid aan alles wat de Pfalsgraaf eens dierbaar was.

> Adieu / Adieu / ick moet nu gaan /
> Hollanders / en Bemers / wilt dit verstaen
> Adieu / ghy vervloeckte Beemsche Croon /
> Met allen die my beloofden schoon.
> Adieu / ghy Beemsche Heeren int ghemeyn /
> Te voet treek ick de straet alleyn.
> Adieu / Bedeler Gabor / met al u cracht /
> Voor dese cansse en hadde ick my niet ghewacht.
> Vertreckt in tijdts / t'is mijn verclaren /
> Want Bucquoy en sal u oock niet sparen.
> Hier mede Adieu / Adieu / duysend maal goeden nacht /
> Ick ben uw Coninck sonder macht.

IX. In het Februari-nummer van het jaar 1621 (Nr. 21) gaf Abraham Verhoeven in zijn *Nieuwe Tydinghen* nog een eigenaardig allegorisch lied op de tragische gebeurtenissen in Bohemen en de lotgevallen van den Pfalsgraaf-Winterkoning, Frederik V.

De titel van het lied en de zangwijze worden opgegeven in het volgend rijmpje, dat tweemaal gedrukt staat, eens op de voor- en eens op de keerzijde van het titelblad:

Een nieu Liedeken VAN DE WILDE VOGELEN STRIJT,
Die sy onder een hebben, maer singhen Godl lof altijt,
Het gaet op de voys, willet wel onthouwen,
Van der Kellren voorstaender, Wilhelmus van Nassouwen.

De anti-reformatie-strekking van het lied blijkt al dadelijk uit deze opgave en ook uit de volgende versjes, waarmede de auteur zich meent te moeten voorstellen:

Ghemaect door eenen Lief-hebber
Godt wil hem verblijen,
Hij soect de bekeering van diegheen
Die de waerheyt bastrijen.

De historische gebeurtenis in Bohemen wordt in dit lied voorgesteld als een oorlog door het oproerig gevogelte (de protestantsche verbondenen) tegen den arend (keizer Ferdinand II, van Oostenrijk) gevoerd.

De vogelenstrijd begint in het Boheemsche woud. De opstand der Tsjechische gereformeerden en de defenestratie van Praag in 1618 waren immers de inzet van de rebellie. De arend wordt toch tot keizer gekozen. Ferdinand II volgde inderdaad den zwakken Mathias op, den 28 Aug. 1619. De meeuwen in verlegenheid (de Tsjechische protestanten) deden er den ooievaar (Frederik V, den Pfalsgraaf) toe besluiten de kroon van Bohemen te aanvaarden. Hij werd ‘coninck ghecoren’ door ‘voghelen ongheacht’, die hem nog eenmaal zouden verscheuren. De meeuwen sloten een verbond met spechten, nachtuilen, roeken en raven en andere vogels, waarmede de Sileziërs, de Moraviërs, Transsylvaniërs en andere bondgenooten van Frederik V bedoeld worden. De koekoek en de Putoir, die het ‘accoort van weerden’ houden, wijzen op de vorsten, die Frederik V trouw bleven; de hanen, die zich eerst willen ‘beraeyen, en sien hoet sal vergaen’ zullen wel de Franschen zijn, die in den strijd een dubbelzinnige houding aannamen; de ‘voghelkens cleyn van lijven’, die aanraden den ooievaar te verjagen vooraleer hij hen opslikt, stellen waarschijnlijk de kleinere protestantsche vorsten en de Protestantsche Unie voor, die Ferdinand's plotse verheffing met leede oogen aanzagen; de sperwer, de valk en de kraan, die den arend getrouw blijven, zijn de keurvorst van Saksen Jan Joris, en de andere vorsten,

ILLVST^MVS IOANNES, COM. DE TSERCLAES DOM TILLI, BARO
DE MORBAYS, DOM. DE BALLAST, MONTIG. HOLERS,
HEESWYCK DYNTER ETC
Pet. de Iode sculp. Ant. van Dyck pinxit Mart. vanden Enden excudit Cum privilegio

PORTRET VAN GRAAF J. TSERCLAES VAN TILLY,
gegraveerd door Petrus de Jode naar Antoon van Dyck.

die voor de rechten van den keizer gaan strijden. Dan komt de griffoen uit Duitschland aangevlogen, en samen met de ‘sperwers aan alle zijen,’ zal hij den ooievaar uit zijn nest verdrijven en er meteen de ‘eieren, die vuyl stincken’ uitwerpen. De griffoen is blijkbaar Tilly, die het leger der Katholieke Liga aanvoerde met Bucquoy en andere veldheeren, en Frederik de bekende nederlaag toebracht.

Het gedicht besluit met een oproep tot de vogelen om hun strijd te eindigen en de opperheerschappij van den arend te erkennen.

GEDENKPENNING
geslagen ter eere van Graaf Tserclaes van Tilly.

X. Tot de Brabantsche strijdliteratuur, ontstaan naar aanleiding van het avontuur van Frederik V van Bohemen, behoort ook een gedicht, waarvan hier de uitvoerige titel volgt en dat het nummer 4 (Januari 1621) uitmaakt van A. Verhoeven's *Tydingen*:

EEN CORT VERHAEL VAN EENEN nieuwen Draeck ende Afgoden van Hollant / mils hoe deselve de H. Schriftuere misbruycken / willende ende begheerende dal den Marquis Spinola haerlieden aenbidden sal / ghelijck den Propheet Davidt aen den Hemelscen Vader ghedaen heeft. ENDE OOCK VAN DIE GROOTE HEERLYCKE / Miraculeuse Victorie in den slach van Bohemen by die sladt van Praegh met ooc het innemen van die selve stadt Praegh die de Hooft-stadt is vant Coninckrijck van Bohemen. Ghestelt in Rijme seer ghenunchlijck om lesen. Ghemaeckt door eenen Liefhebber. Eerst ghedruckt den 15 Januarius 1621. T' Hantwerpen / by Abraham Verhoeven / op de Lombaerde veste / inde gulde Sonne.

Op het titelblad bevindt zich een kleine houtsnede, een zevenkoppigen draak voorstellende. Elke kop vertegenwoordigt één van de protestantsche bondgenooten. Kop A, die zich het hoogst verheft, is Prins Maurits (‘Den Godt van die Calvinisten van Hollant’); de afgehouwen kop B, waarnaast

een gevallen kroon ligt, is Frederik V (‘Het Paltssen Hooft met die Croon van Bohemen’). Eenige geknielde figuurtjes worden door den draak pezooed; het zijn ‘die Calvinistische Predicanten die haar selven nu buyghen, om des Draecx memmen te moghen suyghen’.

In een voorrede wordt er op gewezen, dat er ‘ontrent vijf maenden geleden’, dus in Augustus 1620, te Amsterdam een ‘boecxken’ verschenen was ‘vol laster ende Blasphemien teghen den Alderhoochsten Godt, den Paus, den Keyser, den Coninck van Spagnien, ende oock teghen den Marquis Spinola’.

Het hier bedoelde pamflet is zonder eenigen twijfel n^{r} 1793 uit de *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten* (eerste afdeeling verz. van Fred. Muller, naar tijdsorde gerangschikt door P.A. Tiele, Dl. I), en waarvan de volledige opgave luidt: *Den uyt-toght van Spinola, met een Pater-noster voor zijnen Godt met drie kroonen*. (Eerst int Hoog-duytsch beschreven door Johannes Thuryn, Professor tot Padua. In 't Neder-duytsch over gheset. Ende nu wederom van nieuws, met by-vouginghe van eene cleyne Nae-rede herdrukt, naer de Copye voorghegeven quansuys ghedruckt te zijn buyten Romen, in 't Jaer 1620, doch t'Amsterdam in de Boeckwinckelen openbaer-lycken aen elck yder verkocht... 1620).

Verscheidene psalmen en het Onze Vader worden hier toegepast op de politieke gebeurtenissen in het voordeel van Prins Maurits en de Staten. Niet alleen de katholieken keurden een dergelijke aanwending van de H. Schrift af, maar ook de remonstranten noemden het een misbruik, zooals blijkt uit een narede op dit pamflet.

In *Den uyt-toght van Spinola*, beweert de Antwerpsche ‘liefhebber’, hebben de Hollanders ‘haer selven Goden ende Mauritius Godt gemaeckt’. De heiligschennis bestond hierin, dat door toepassing van zekere teksten uit de Psalmen Davids, de Hollandsche pamflettist den Prins Maurits en de Staten vergelijkt met God en Spinola noodzaakt zich aan hen te onderwerpen en heD te eeren alsof zij werkelijk de Godheid waren. Zoo zijn de calvinisten, schrijft de Antwerpenaar, ‘met haeren vader den duyvel op den hoochsten trap (der zondigheid) ghecomen’. Zij stellen zich zelven in de plaats van God en willen als God aangebeden worden, zooals de Antichrist het doen zal en zooals Lucifer het deed voor zijn val. Maar zooals Lucifer ‘terstont van boven neer ghestooten werd’, zoo zijn de calvinistische ‘Blasphemateurs’ nu ook in Bohemen gestraft voor hun overmoed.

De overwinning bij Praag is nu voor den Brabander een gelegenheid om op het Hollandsche heiligschennende boekje te antwoorden. Zoo besluit de voorrede met de volgende woorden: ‘Aangesien wy nu door die Gracie Godts dese groote Victorie behaelt hebben teghen die Rebellen van Bohemen, 500 sal ic die occasie waer nemen ende op die voorgaende lasterlycke punten

antwoorden, met oock een verclaringhe van die miraculeuse victorie, ghelyck ghy hier nae hooren sult, vaert wel en leest met verstant'.

Het gedicht, dat daarop volgt, rekent eerst af met de heiligschenners en legt vooral nadruk op de vele wandaden en wreedheden, die de Hollandsche calvinisten in hun eigen land tegen de katholieken en tegen de Arminianen begingen. Vooral de uitdrijving van zekere Arminianen en de halsrechting van Oldenbarneveld (13 Mei 1619) ontroerden den dichter zeer.

> Haer eygen broeders al / t'is wonder om te hooren
> Die sy met groot: gheschal / soo wreedelyck verstooren
> Die in een groot ghevaar / soo langhen tijdt gheleden
> Ja meer dan veertich iaer / met haer hebben ghestreden
> Om vryheyt van het Lant / haer schatten oock ghegeven
> Die nu met groote schant / wt Holland zijn verdreven
> Sy gaen voort int ghespan / als wreede helssche honden
> Haer alderbesten man / die hebben zij verslonden
> Die in haer grootste noodt / haer diende al zijn daghen
> Sy hebben hem gedoodt / en bloedelijck / verslaghen.

Daarna komt het geleidelijk tot de zaak van de troon van Bohemen.

> Dit was haer niet ghenoech / in boosheyt te braveeren
> Maar hebben spae en vroech / Godt oock gaan blasphemeeren
> Sy hebben Godt gheraeckt / in zijn Troon triumphant
> Haer selven nu ghemaeckt / die Goden van Hollant
> Het scheen sy hadden macht / over die Coninck-rijcken
> Maer Godt die toont zijn kracht / met schande zij nu wycken

De dichter ergerde zich ook buitengewoon aan den spot, waarmede de Hollandsche calvinisten den Keizer en den koning van Spanje bejegenden toen Frederik V den troon van Bohemen had beklommen, en hij maakt hier een rechtstreeksche zinspeling op de prent en het gedicht, te Amsterdam uitgegeven onder den titel van *De Roomse Roffelpot* en waarover wij verder spreken (zie Hoofdstuk V). Over die spotprent schrijft de Antwerpsche liefhebber:

> Aensiet haer laster snoodt / en oock haer groote looghen
> Van Keyser Conick groodt / daer volck door is bedrooghen
> Den Keyser groot van eer / en Coninck goedertier
> Sy loopen even seer / en spelen op een lier
> Den Keyser die staedt daer / zijn pluymen al berooft
> Dit wort van Satans schaer / in Holland nu ghelooft
> Al dit en noch veel meer / loopt daer nu achter straten
> En steelen Godt zijn Eer / den Keyser sy niet laten
> Haer kracht is in den mont / en in haer vuyle prenten
> Int hert een quaden gront / vol slangen en serpenten.

De straf is niet uitgebleven. De overwinning der keizerlijken bij Praag en de tocht van Spinola in de Pfals worden als dusdanig voorgesteld. In dit Brabantsche gedicht wordt de groote schuld van het Boheemsche avontuur onvoorwaardelijk op den hals van Holland geschoven. Wat met de Boheemsche rebellen gebeurde staat ook de Hollandsche te wachten.

Hier hebt ghy nu ghehoort / den Paltsen vlucht met schande
Hy moest oock aldaer voort / en loopen achter Lande
Hy laet nu daer het Rijck / daer hy in was ghecomen
Spinola van ghelijck / heeft hem zyn Lant afnomen
Den Pals nu desolaet / en dat door Hollans rancken
Is nu in pover staet / mach Hollant wel bedancken
Wat Praegh nu is gheschiet / al door haer groote prachten
Sal Hollant met verdriet / in corten tijdt verwachten
Den draeck vol haet en nijdt / laet nu die hoofden hanghen
Hy sal in corten tijdt / die straffe Godts ontfanghen
Wy bidden u o Godt / laet ons met u in vreden
Als het onsalich Lodt / sal daelen na beneden.

Zooals wij zagen werd in het gedicht reeds gezinspeeld op den dood van Oldenbarneveld en de twisten tusschen Arminianen en Gommaristen. In een toemaatje komt de Brabantsche ‘liefhebber’ daar nog eens op terug, onder den titel *Beclach van Hollant*, en doet vooral het gemis aan vrijheid in Holland uitschijnen.

Och! Barnevelt is doot / t'is al verkeken
De liberteyt is wt Hollant gheweken
Zy zijnder nu al qualijck aen /
Luters / Paeps / oft Arminiaen:
Niemant mach leven naer zijnen sin
De Gommaristen hebben t'velt in.

XI. *Nederlandsch Blasoen oft Emblema van desen teghenvoordighen tiit, met een corte declaratie daer van*, een los blad beschreven bij F. Muller[1], verscheen zonder plaats- noch drukkersnaam, doch stellig in het Zuiden, met jaartal 1621. Het is eveneens een satire op Frederik van Bohemen, zijn nederlaag en de uitblijvende hulp der Staten.

De prent vertoont den Hollandschen leeuw, die vol angst in zijn tuin gedreven wordt door Spinola [Plaat O] en zijn leger. De Hollanders en Zeeuwen onder de gedaante van otters vluchten naar de Zee [P]. Andere Hollanders trachten te rooven op West-Indië [T], maar worden 'daar door den koning van Spanje verdreven. Andere weer [Q] vragen te vergeefs hulp aan de koningen van Frankrijk en Engeland.

1 *Beredeneerde beschrijvijving van Nederlandsche Historieplaten* [Deel IV, n^{r} 1431 B] 's Rijks-Prentenkabinet, Amsterdam.

NAAMLOOZE SPOTPRENT
bij het *Nederlandsch Blazoen*.

Verder zien wij den Boheemschen leeuw, die naar Holland wil vluchten [G], achtervolgd door den graaf van Bucquoy [K].

De keizer [D] en de Roomsche Kerk [E] worden door God beschermd [A].

Het gedicht bezingt Gods rechtvaardigheid, die de hoogmoedigen straft en de barmhartige ootmoedigen beloont. Dit heeft hij opnieuw bewezen door den keizer en de Roomsche Kerk te beschermen tegen Frederik van Bohemen.

Een Leeuw was opgberesen heel rebelle
Thegen den Arent onverflouwt
Hy toond' hem teghen Ferdinand seer felle;
Maer siet / het hem nu wel berouwt.
Met schanden moest hij [G] vluchten wt den lande /
De croon en scepter liet hy daer:
Hy viel / och lacen! leelijck door de mande /
Syn mutse quam daer in gevaer.

De Boheemsche leeuw werd aangevallen door den arend (den keizer); den beer (den hertog van Beieren) [H]; en den ‘ruyten crans’ van Saksen, (den keurvorst) [I]. Doch het was Bucquoy, die hem de zwaarste slagen toebracht [K].

Bucquoy een helt / wiens vrome dapperheden
De wereld door zyn wel bekent /
Heeft desen boosen Leeuw met cloecke seden
Met wapen dapper aengherent.

De leeuw verloor de kroon en den scepter van Bohemen en ging op de vlucht als een haas naar het ‘hecken’ van den Hollandschen leeuw. Toen deze zijn Boheemschen collega zoo deerlijk gesteld zag, kreeg hij van angst ‘wonder stuypen’, Vooral toen hij op den hoop toe door Spinola werd aangevallen, als door ‘een jagher met veel hondert bracken’, die hem achterna zette tot aan de zee.

De Hollanders (uitgebeeld als otters) gaan nu bijstand vragen bij hun vrienden, maar te vergeefs.

En soo de valsche otters dat vernamen /
Ter zee-waerts [P] naemen hunnen keer /
Daer stonden dese bracken al te samen /
En vonden gheenen vijant meer.
Een deel van dese Otters [Q] ginghen swemmen
Met haestigheyt naer Enghelant /
Daer meynden sy heel fraey aen land te clemmen /
Om soo te cryghen onderstant.
Maer desen struyc [R] heeft hun seer hert gesteken /
En NIET ghegheven op 't request /
Ter zee-waerts zijn sy weder in ghewecken /
Om daer te maken hunnen nest.

Sy quamen oock eens aen de Lelie [S] gaepen /
Maer sy gaf soo een stercken geur /
Dat dese Otters stonden daer als apen /
En metter spoede liepen deur.

En zoo de otters nu hopen in WEST-INDIEN nog veel voordeel te halen, dan zullen zij daar door waterhonden (de Spaansche schepen) tegengehouden worden.

IN DIEN sy in een [T] vremde ge WEST te maeyen
Noch voorders denken sonder gront /
(Want tis het ghene daer sy nu op craeyen /
Hier op nu watert hunnen mont:)
Daer sullen niet ontbreiten [V] waterhonden /
Die dese Otters al te stout
Verjaeghen sullen: sy zijn al ont-bonden /
Sy sullen d'Otters maken cont.

Een gebed om vrede sluit het gedicht:

De Heer der Heeren wil ons van daer boven
Het ghene dat ons saligh zij
Ghenaedigh gheven / dat wij moghen loven /
Van allen ons vijanden vrij /
Sijn name boven alle hoogh verheven /
En nae den quaden oorloghs staet
In peys en vrede allegaeder leven /
En vlieden al rebellie quaet. Amen.

XII. In 1620 leidde Frederik Hendrik een militairen tocht naar de Pfals. De vorsten der Protestantsche Unie hadden de hulp der Hollandsche Staten ingeroepen tegen Spinola, die in de afwezigheid van Frederik V, den Pfalsgraaf-koning van Bohemen, diens erfland wilde veroveren. Op 9 September werd Frederik Hendrik met ongeveer 2500 Staatsche ruiters en 2200 Engelsche hulptroepen, onder bevel van Sir Horatio Vere, naar Heppenheim verzonden waar hij het leger der Duitsche protestantsche vorsten ontmoette. Daar was hij getuige van de grootste oneenigheid en besluiteloosheid. Toen daar het nieuws aankwam van de Boheemsche nederlaag bij den Witten Berg, werd de verwarring nog erger. Op het einde van de maand werd Frederik Hendrik naar Holland terug geroepen[1].

A. Verhoeven's *Tydinghen* van Januari 1621 (N^{r} 10) bevat een gedicht op dien tocht van den Hollandschen prins. Het stuk is opgevat als een klacht van Frederik. Hendrik zelf over zijn nutteloos optreden, en draagt als

1 P.J. Blok: Frederik Hendrik (Amsterdam, J.M. Meulenhoff, 1924). Blz. 52.

titel: *Aenslaghen van den Prince Hendrick Frederic van Orangien in den Unions Krijch*.

Wt Hollandt ik geschickt bin /
Om inden Pals te hebben groot gewin
Maer en bevinde niet datmen de saecke recht heeft ghewoghen /
Alsoo is Hollandt ende ick bedroghen /
Dan in die Contreyn zijnder Heeren veel /
Een yeghelijck wilt hem berijcken heel /
Daar is veel gheclaps ende luttel raedt /
Grooten aenslach ende luttel daet /
Om dieswille dat zy niet en verstaen de saeke
Soo over compt den Pals alderley ongemaecke
Wat batet voor den slach te triumpheren /
Ende daer naer te doen het Landt verteren...

Frederik Hendrik schetst den gemoedstoestand van de edellieden in de Pfals, van de rijkssteden, de boeren, de soldaten, die allen ontmoedigd zijn en de nederlaag voorzien.

De Hollandsche prins komt dan tot het besluit naar huis terug te keeren.

In somma naer dat ick sien ende kan smaken /
Ten sal tot gheen victorie connen gheraken /
Om t'onder te brenghen die Spaensche macht /
Syn wij alles te seer lichtveerdigh bedacht /
Om te haspelen hebben zy garen genoech /
Diet hem spint[1] is ons veel te cloeck /
Watmen daer van voor Lijnwaet sal weven /
Sal de Rebellen en Hollant doen beven /
Ick laet de Vorsten Godt bevolen /
Sy moghen haer saken naer het beste doen sonder dolen /
Ende trecken naer Hollandt met lust /
Daer is het nu oock ongherust.

1 Spinola.

IV. Heldenzang van Olivier de Wree ter eere van den Graaf van Bucquoy - Het ‘Kinder-coningh-spel’

De krijgsondernemingen tegen den Pfalsgraaf Frederik V ontleenden in onze gewesten een deel van hun populariteit aan het feit, dat veel onzer landgenooten als oversten of soldaten in de regimenten van den Graaf van Bucquoy aan die krijgsverrichtingen deel namen. De Graaf van Bucquoy zelf, geboren te Atrecht in 1571, was een kind van dit land, algemeen gekend en geacht, en drager van de Belgische krijgsfaam in het verre Oostenrijk. T'Serclaes, graaf van Tilly, die aan het hoofd stond van de legerbenden van den keurvorst Maximilaan van Beieren, bondgenoot van den Keizer in dezen strijd, was overigens ook een Belg. Naast die twee eerste-plan-figuren staan daar nog Willem Verdugo, Huyn van Geleen, Jan Altringer, Ernst de Suys, Ernst van Mansfeldt, Philips van Merode, Jan de Werth, Willem de Melun, Karel de Croy, Gillis de Haes, Albert van Arenberg, Jan van Lede, Willem de Lamboy, Graaf Henin Littard en andere kapiteinen meer van Waalschen of Vlaamschen oorsprong, die met hun dappere Belgische troepen de zaak van den Keizer en den katholieken godsdienst hebben voorgestaan.

Vooral de Graaf van Bucquoy gold te onzent in de 17e eeuw als een soort nationale held, - met dien verstande, dat zijn landgenooten prat gingen op zijn militairen roem. Men vertelde hoe de hertog van Parma hem naar Frankrijk meenam, nauwelijks dertien jaren oud, om ginder deel te nemen aan allerlei krijgsverrichtingen. Men bewonderde hem als zes-en-twintig-jarig kolonel, reeds met wonden bedekt en met roem beladen Hij was de held van de belegering voor Kales en Ardres en de dappere gouverneur van Atrecht. Hij onderscheidde zich onder don Francisco de Mendoca, in Holland;

PORTRET VAN CAR. DE LONGUEVAL, GRAAF VAN BUCQUOY,
gegraveerd door L. Vorsterman naar P.P. Rubens.

te Nieupoort; te Oostende; te's Hertogenbosch; onder Spinola te Wachtendonck, Krakau, en Rheinberg; en zijn loopbaan kreeg een echt heroïsch karakter gedurende den dertigjarigen oorlog[1].

Toen hij in dienst trad van Keizer Mathias om Bohemen te bedwingen en ginder aankwam met zijn Belgische troepen, die zich bij het beleg van Oostende onderscheiden hadden, was hij daar zooals de keizer zelf zegde, ‘de hoop en het vertrouwen van de goeden en de schrik van de boozen’.

Na Bucquoy's heldhaftigen dood voor de vesting Neuhäusel (1621) werd hij in zijn vaderland algemeen gevierd.

Niemand minder dan Rubens schilderde zijn portret in een buitengewoon rijke decoratieve omlijsting van allegorische en mythologische figuren, zooals Hercules, de Eendracht, de Zekerheid, Bellona, en allerlei krijgsatributen, die als het ware de apotheose uitmaken van zijn heldhaftige loopbaan en van zijn overwinningen ten voordeele van keizer en kerk.

Vernulaeus, de gevierde professor der Leuvensche hoogeschool schreef Bucquoy's *Laus Posthuma*[2]. Lambert van Vlierden bezong hem als den ‘Belgischen Hercules’ in Latijnsche verzen[3]. En de Brugsche dichter, Olivier de Wree, licenciaat in beide rechten, schreef: *De vermaerde Oorlogh-Stucken van den Wonderdadigen Velt-heer Carel de Longueval, ridder van 't Gulde Vlies, Grave van Busquoy, Baron de Vaux*, enz., hoofdzakelijk gesteund op het werk van Vernulaeus.

Wij meenen in elk geval dit gedicht voor een werk van Olivier de Wree te mogen houden, ofschoon het later, in 1679, door J. Bapt. en M. Clouwet voorgesteld en uitgegeven werd als een werk van den ‘soet-vloyenden Poëet Lambertus Vossius, tot Brugghe op-ghequeeckt ende gheoeffent in de letteren door de mildtheyt ende Sorghe vanden vermaarden Wredius’.[4]. De eerste uitgave van *De vermaerde Oorlogh-stucken van Grave van Busquoy* verscheen inderdaad vier en vijftig jaren vroeger, in 1625, kort na Bucquoy's dood, met de vermelding op den titel: ‘Gedicht door Olivier de Wree’[5]. Ook in het ‘Cort begryp van het Privilegie’, dat op de laatste bladzijde van deze uitgave gedrukt staat, bevestigt Olivier de Wree tot tweemaal toe, dat hij auteur van dit werk is. Wij meenen dus, dat het vanwege de Clouwet's een vergissing was het gedicht aan De Wree's leerling, Lambert de Vos, toe

1 Zie: Charles Rhal: ‘Les Belges en Bohême ou Campagnes et Négociations du Comte de Bucquoy’, Brussel, C. Muquardt, 1850.
2 Leuven, Dormalius, 1622.
3 In handschrift bewaard.
4 Alle de Wercken van Lambertus Vossius, Brugge, Wed. en Erfgenamen van J. Clouwet, 1679. Opdracht aan Mr. Pieter van den Driessche. (Bibliotheek Universiteit Gent, H. 631.)
5 Brugge, By Nicolaus Breyghel, inde Noordsantstrate, 1625 (Universiteitsbibliotheek te Gent: B.L. 5749^{0-2}).

te schrijven. Zij deden hetzelfde voor de *Menghel-Dichten; Fyghesnoeper; Bacchus-Cortryck* en voor *Venus-Ban*, twee andere werkjes van Olivier de Wree, in 1625, bij denzelfden uitgever, Nicolaus Breyghel, te Brugge, verschenen. Zelfs het proza-epistel, waarbij De Wree zijn *Venus-Ban* opdraagt aan Dionysius Christophorus, bisschop van Brugge en de Brugsche wethouders Floris van den Eechoute, Roelant de Gras, en Nicolaas de Schietere, onder dagteekening 29 Wintermaand 1614, wordt letterlijk herdrukt, doch ditmaal met Lambertus Vossius' naam eronder, in de uitgave van *Alle de Wercken* van dezen laatste, door de Wwe Clouwet in 1679 bezorgd.

Zonder verder bewijs van het tegenovergestelde, beschouwen wij dus *De Vermaerde Oorlogh-stucken* als een voortbrengsel van Olivier de Wree's Muze.

De heldendaden van den Graaf van Bucquoy werden verheerlijkt in het Fransch, Latijn en Spaansch. Waarom niet in de Vlaamsche taal? Olivier de Wree meent, dat het 'Nederlandsche lant' meer redenen heeft dan andere landen om Bucquoy te bezingen, immers

> 'Daer d'ander spreken veel alleen van hooren seggen;
> En sou den Vlamingh dat niet alsoo wel uyt-legghen
> Die veel heeft self be-ooght?'[1]

Het ware 'onbeleeft', zoo Vlaanderen Bucquoy niet huldigde. En Vlaanderen is niet onbeleefd, integendeel, het is 'van beleeftheyt een waere winckel', verzekerd De Wree. Zoo het totnogtoe aan dien plicht te kort kwam, dan was het uit louter nederigheid. De Vlaamsche muze vreesde, dat haar 'luyster niet klaer ghenoegh en blonk' om een held als Bucquoy te bezingen. Maar sedert 'dien tael-gheleerden *Heins*', 'dien Ghentschen Nachtegael', 'nu korts' door 'Phoebus en al de Musen syn Dichten in het Vlaems' had doen lezen, achtte De Wree die taal nu ook waardig om de daden van Bucquoy te vereeuwigen en hy zou zich daarmee belasten.

De Wree toekent Bucquoy eerst als een echt edelman, wiens opvoeding hem heelemaal voor den handel der wapenen en der strategie had voorbereid. Hij stelt hem tegenover de vele edellieden van zijn tijd, die 'sonder vroomigheyt (zyn) gheerne vroom ghenoemt' en geeft bij die gelegenheid een weinig vleiend beeld van de levenswijze dier edele 'stratenpronckers'. Zij dobbelen en 'verkeeren'; houden op met studeeren nog vóór de twaalfde maand schoolgeld betaald is; 'wapperen achter straet, moy met een poprappier'; hun schermschool is meest bij hun 'hayr-barbier'; zij 'quisten den schoenen tijdt met springhen en met dansen'; houden de wacht voor 't huis 'van

1 Blz. 1.

eenigh Venus-dier'; klagen maar steeds van *m'amie* liggen den heelen tijd in hun ledikant op zachte pluimen, of 'rinkelrooien' langs de baan. Bucquoy daarentegen studeert, is bedrijvig op het slagveld, wakkert de strijders aan, slaapt in open lucht op de 'zwarte eerd', en in zijn leven is elke daad een les.

Daarop schetst De Wree tal van roemrijke episoden uit de militaire loopbaan van Bucquoy. Hij toont hem bij Atrecht en prijst er zijn heldenmoed; bij Hulst, dat hij helpt innemen, op 18 Augustus 1596; en bij Oostende, gedurende het berucht beleg in 1601. Hij beschrijft ons zijn deelneming aan den tocht van Spinola in Friesland, en somt al de voordeelen op, die zij daar samen bevochten:

> '... Bey te saem (hebben) als leeuwen onversaeght
> Gantsch Hollandt op het lijf een koude korts ghejaeght:
> Het welcke (soo men meynt) kreegh dan een achterdincken,
> En liet van doen af aen den hooghen moedt wat sincken;
> Wanneer 't vrywillighlijck den Coningh gaf de handt,
> Om voor twaelf jaeren tijdts te maken wapen-standt.
> O wenschbaer oorloghs-end, dat voor-komt uyt het vechten!
> O kloecken Capitein die 't soo weet uyt te rechten,
> Dat al des vyandts landt door sijne stappen beeft.
> En liever tot verdragh hem selven ondergheeft!'[1]

Nu bezingt De Wree de heldendaden, die Bucquoy verrichtte in den dienst van den keizer van Duitschland; het ontzet van Weenen; de verovering van verscheidene steden in Bohemen en Moravië; veldslagen allerlei in samenwerking met den hertog van Beieren; zijn dapperheid en zachtmoedigheid bij de inneming van Prachadits en Pisec; en vooral zijn merkwaardig gedrag in den slag bij Praag in 1619.

Hier wordt uitvoeriger schildering gegeven dan bij de vorige episoden. Men merkt duidelijk, dat de gebeurtenissen bij Praag voor den Vlaamschen dichter een grooter belang hadden dan de andere even roemrijke feiten uit Bucquoy's leven.

Bij het beschrijven van den slag bij den Witten Berg wordt al dadelijk den lof gemaakt van Bucquoy's Belgische troepen:

> 'De Walen dringhen op, de kloeck-ghemoede Walen:
> Wat hun de plaets beneemt, dat kan den moedt betalen.
> Al 't Nederlandsche volck ter rechter-handt ghestelt
> Heelt af-ghebeten kloeck het eerste strijds-ghewelt.'[2]

1 Blz. 13.
2 Blz. 34.

Wat volgens De Wree het aandeel was van die troepen in den slag bij Praag, blijkt verder uit hetgeen hij zegt over Bucquoy's laatsten kamp tegen den vorst van Transsylvanië, Bethlen Gabor, en over het gevecht bij Emmerich, waar de held het leven verloor.

‘Hy gaet; maer hy gemist de Vlaemsch' en Walsche kracht
Waer op hy inden noodt altijdt te steunen, placht:
Syn Nederlandsche volck, de moedighste soldaten,
Die had hij inden slagh voor Praghe meest ghelaten;
Iae door't' gansch Bemen-rijck was uytgestort hun bloet
Twelck brocht den Keyser weer syn beste Beemsche goet.
Syn meeste Legher-deel dat waren Duytsche gasten,
Kleynhertigh, en vervaert den vijant aen te tasten’[1].

Een niet onverdienstelijk gedeelte in De Vos' gedicht is dat waarin hij de korte regeering van den Pfalsgraaf als koning van Bohemen vergelijkt met een kinderspel op school, dat enkel duurt tot de meester komt.

‘Doen heeft het gantsche volck den Pals-graef af-ghesworen.
En voor den huerlingh, den echten Heer verkoren:
Het Palsche jock was hun al langh te voor verleedt;
Sy sweiren Keysers wet met eenen nieuwen eedt.
Ghelyck als inde schoot tot kinderlycke saken,
De kinders onder hun een Koningh somtydts maken;
Sy passen op syn wet, sy buyghen hunne knien,
En sweiren al te doen helghen hy sal ghebien.
De croon staet op het hooft, den scepter is in d'handen,
Als of hij meester waer van steden en van landen:
Hij smijt een fel ghesicht op d'heele kinder-schaer:
Het is al Koningh voor, het is al Koningh naer.

1 Blz. 46.
Guillaume: *Histoire des Gaxdes Wallones an service d'Espagne*. Bruxelles F. Parent, 1858, blz. 5.
De zoogenaamde Waalsche infanterie-troepen waarin ook veel Vlamingen dienden, werden voor het eerst min of meer regelmatig ingericht door de hertogen van Bourgondië. Ten tijde van Keizer Karel hadden zij reeds een goede faam van dapperheid verworven. De gouvernante Margaretha van Oostenrijk liet drie Waalsche regimenten samenstellen, die zij onder het bevel plaatste van graaf Gilles van Berlaymont, Jean de Croy, graaf van Roeulx, en graaf van Mansfeldt. De hertog van Alva licenciërde echter deze regimenten zoodra hij in de Nederlanden kwam. Korten tijd nadien liet hij door den graaf van Berlaymont een nieuw regiment van 2000 man inrichten. Dit aantal steeg zeer spoedig. Toen Alva onze gewesten verliet waren er meer dan 20,800 Belgische soldaten bij de Spaansche troepen ingelijfd.
In 1603 werden die regimenten omgezet in *tercios* en hun aanvoerders namen den titel van *mestres de camp*.
De laam van strijdvaardigheid dier eenheden was algemeen verspreid, en werd nog grooter ten gevolge van hun schitterende medewerking bij het beleg voor Oostende. Bij het sluiten van het twaalfjarig bestand gingen deze troepen oorlog voeren in Italie en kort daarop overlaadden zij zich met roem gedurende den dertigjarien oorlog onder het bevel van den Graaf van Bucquoy. In 1631 waren er zestig compagniën, verdeeld in tien *tercios* van 1,8OO ieder. Hun voornaamste aan voerders waren burggraaf Andrine, Charles Stassin, Jacques de Hennin, graaf Fresin, Frans Stoppelaer, graaf Cruyquenborg, e.a.
Op het einde van de 17e eeuw waren de Waalsche benden heelemaal in verval gegaan. De officieren zelf moesten uit bedelen gaan.

Maer komt den meester dan in sijne school ghetreden,
Soo is hij Koningh af, men hoort daer niemaat spreken;
S'en vreesen dan niet meer den kinder-koningh-staet;
Maer hebben d'oogh alleen op's meesters handt-palmaet.
Soo gaet het met den Pals, en met die van Bohemen;
Sij hebben sonder recht een Koningh willen nemen,
En hun onwijselijck ghestelt in sijn bevel,
En zoo ghespeelt een jaer het kinder-coningh-spel.
Maer als den rechten Heer komt tot sijn ondersaten,
Dan wordt den Pals veracht, versteken en verlaten;
Syn jaerigh koninghrijck en dunckt hem gheenen tijt;
Hy wordt behalven dit, noch al het sijne quijt.
Den radeloosen Pals was hoogher op-gheresen,
Omdat hem sijnen val te swaerder soude wesen;
Hy stont nu op den top met d'hoogste tack in d'handt;
En is van boven-neer ghevallen in het zandt.
Hy meende tot in t' nest des Arents soo te klemmen,
En heel het Duytsche-Landt met eenen voet te temmen:
Busquoy met eenen slagh heeft hem ter aerd' gedruckt,
En heel het Christenrijck uyt sijn ghewelt gheruckt'[1].

1 Blz. 40.

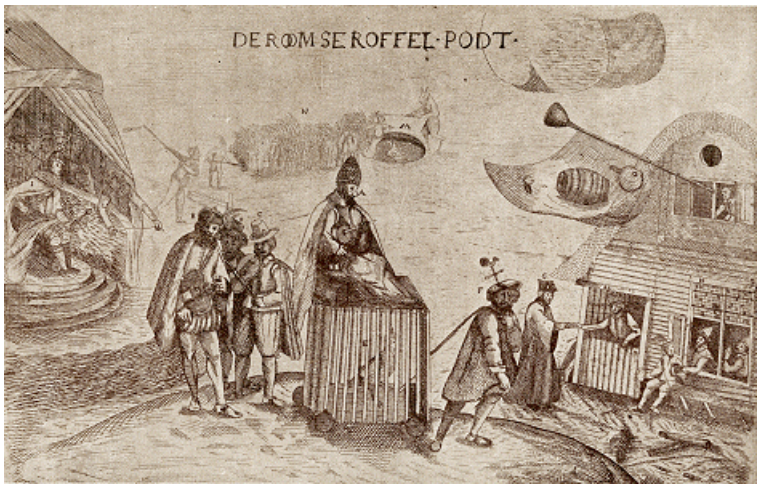

NAAMLOOZE SPOTPRENT
bij de *Roomsche Roffelpot*.

V. De Roomsche en de Calvinistische Roffelpot - ‘Den krancken Gier’

De strijdgedichten, die wij in dit hoofdstuk behandelen, behooren eigenlijk ook tot den cyclus, waarin de lotgevallen van den Pfalsgraaf-Koning van Bohemen worden besproken. Daar ze echter als ‘roffelpotstukken’ pro en contra gewoonlijk samen vermeld worden, geven wij hun in ons overzicht een afzonderlijke plaats.

I. In 1620, kort na de kroning van Frederik V tot koning van Bohemen, verscheen er te Amsterdam een spotprent met gedicht, getiteld *De Roomse Roffel-Podt*, gericht tegen den Paus, den Keizer en den Koning van Spanje, die door de gebeurtenissen in Bohemen zwaar getroffen heetten.

Dit pamflet wordt vermeld bij Muller *Nederlandsche Historieplaten*, Dl. I, n^{r} 1422, en draagt het volgend adres: ‘T' Amsteldam, Men vindtse te koop by S. Theunis Marckt / op de Hoeck vande Keyser-Straet / inde dry groene Claver-bladen. Anno 1620’[1].

Wij laten hiernaast een reproductie drukken van de plaat, die zich boven het gedicht bevindt. Haar beteekenis zal uit de bespreking van het gedicht van zelf duidelijk worden.

De titel luidt: *T' Samen-Sprekinge tusschen Twee Boeren en de Boeckverkoper*. Miewes en Keesje zien voor de deur van een Amsterdamsch boekverkooper een prent hangen, waarvan zij den zin niet begrijpen. Keesje kan wel verklaren, dat de man, die men daar op een ‘hoender-kou’

1 Amsterdam's Rijks Prentenkabinet. Er bestaat ook een verkleinde copie van hetzelfde pamflet. Zie Muller, *Nederl. Historieplaten*, n^{r} 1423.

voortkruit, de Paus is, doch weet niet meer te antwoorden wanneer Miewes hem vraagt:

De Paus! nou moet ick mijn bepissen
De Paus op 't Hoender-Kot! Wel waerom niet daer in?

Daarop besluiten beiden hun licht aan te steken bij den winkelknecht. Miewes begint:

Myn dunckt ick word noch immen ouwe daghen mal.
Voor deur daer hangt een brief daer het ick in staan kijcken /
Maer'k weet niet hoese hiet / of waer ickse by sal lijcken /
My dunckt t' is van de Paus.

De boekverkooper is bereid de gewenschte uitleggingen te geven, op voorwaarde dat de twee boeren hem een stuiver meer betalen. Zoo gaat dan het gedicht voort:

BOECKV.

Dit is een Boere Kroegh / as kacx gemaeckt na 't leven / [H op de plaat]
Een boere kermis Vriend / je weet wel wat ick mien.

KEESJE.

Ja sonder twyfel vrient / wy hebben 't wel esien /
Wy hebben 't wel espeult met sulcke Noble basen /
Die kan / Banck / Stoel en Tang al wierpen door de glasen
Sonder yemandt te ontsien / 't was groot / kleyn / hoogh of leegh
't Was in een kroegh / Broershart / daar ick dat Japickje kreegh /
Soo dat ick het my verstae / en weet wat kroeghen in het.
Maer 'k word nou oud en koud / soo dat ick het uyt myn sin set.
Maer / ey vertelt my voort. BOEKV. Sie dit's de Paus van Romen
Die met zijn aenhanck vast alhier om Goodswil komen.

MIEWES.

Maer waerom is het doch datty op de Roffel-pot speelt?

BOECKV.

Dat is om dies wil / dat hy alle boosheyt teelt /
En roffelt tot verraet van Lant / van Volck / van Steden /
Tot moort / branden / vergift / en andre swaricheden /
Gelyck gebleken is / en oock noch daglycx blyckt.

Verder legt de boekverkooper uit, dat de gekroonde liereman [B op de plaat] de koning van Spanje is. Hij wordt met dit speeltuig voorgesteld:

Omdat hy yder een in slaep te soecken speelt /
Om zijn wre'e tyranny schyn-heiligh te ghebruycken /
Gelijck hy kortelingh ons meende te doen duycken
Met een loos langsaem spel / onder zijn lastich juck /
Daer me hy menich mensch onlydelyck heeft gedruckt /
Ja doet het noch den Moor / Oost en West-Indianen /...

De vogel, die in de kooi zit [E op de plaat], is een arend, ‘berooft van zijn geveert’, en stelt den Keizer Ferdinand II voor. Men laat hem ‘om splint’ aan de boeren zien. De aflaatbrieven brengen geen geld meer op, ‘de Vagevyers Tas’ is ledig, het te slim geworden volk koopt geen ‘bullen’ meer, en verspilt zijn geld niet langer aan zielmissen.

De man met den weerhaan op het hoofd en zijn ‘bonte Pels / het binnenst' buyten aen’, die den wagen voort trekt [F], is de keurvorst van Saksen, Jan Joris. Hij stond eerst aan den kant der Protestantsche Unie. Men had hem aangeraden de kroon van Bohemen aan te vragen. Hij weigerde zulks te doen, doch werd boos toen ze aan Frederik V werd geschonken. Onderden invloed van zijn kapelaan Hoe van Hoenegg, die door Ferdinand omgekocht was, koos hij kort daarop partij voor de keizerlijken. Zoo komt het, verklaart de boekverkooper, dat hij nu meeloopt in dezen Roffelpot-optocht.

Een Jezuïet [G op de plaat] ‘past op den ontfanck’, ‘en seyt gheveynsdelyck den ghever daer voor danck, na haar oud' gebruyck’,

Bij den koning van Spanje staan Spinola [C] en Bucquoy [D]. Zij spelen hun accoord op de lier, maar het klinkt valsch en zal niemand aanlokken.

Onder den troonmantel zit Frederik V, de nieuwe Boheemsche Koning [I]. De vederen, die men den arend heeft uitgetrokken, worden in zijn mantel genaaid door een ‘bont-wercker’ [L].

Keesje stelt nog een vraag:

> Maer wat voor volck is hier nou by syn Majesteit
> Die 'ck achter an sie staen [K]? BOECKV. Dat syu de protestanten.
>
> **MIEWES.**
>
> Hoe seg jy dat? BOECKV. Ick seg de Vorsten van de Landen
>
> **MIEWES.**
>
> Ja nou versta'k het wel / je say 't ierst in Latijn.

De dichte drom [N] op het achterplan is samengesteld uit papen en monniken, die door den Boheemschen boer [O] verjaagd en door den duivel in de hel, den ‘papenhemel’ [M], worden gedreven.

En dan eindigt het gedicht als volgt:

> **KEESJE.**
>
> Wel hoe veel ghelt het stuck?
>
> **BOECKV.**
>
> Soo veel.
>
> **MIEWES.**
>
> Kom lang mer ien die suyver is van druck
> Nou Keesje as je wil soo meughen wy wel gaen.
>
> **BOECKV.**
>
> Ick danck jou voor jou gelt.

KEESJE.

Kom peuren wy wat aen.

Onder den tekst bevinden zich nog twee strophen, die wij hier overdrukken:

d'Inventeur tot het gemeene Volck

Ick bid stoot u niet aen
Eenich van dese zaken,
Want het is maer ghedaen
Om d' Liefhebbers te vermaken.

Ick segghet maer wt spot,
Dies hoop ick 't gheen ghevaer leyt,
Hoewel dat vaeck een sot
Wel geckend' seyt de waerheyt.

NAAMLOOZE SPOTPRENT
bij den *Calvinischen Roffelpot*.

II. Toen de zaken in Bohemen, na den slag bij Praag, een gansch andere wending hadden genomen en de katholieke legers nu in het voordeel waren, liet het antwoord van katholieke zijde op den *Roomsen Roffelpot* niet lang op zich wachten. Brabant antwoordde aan Holland met *Den Calvinischen Roffel Pot, T' Samen-sprekinghe tusschen twee Schippers ende eenen Kraemer (T' Hantwerpen. Men vindtse te koop inde Huyvetters-straet, in 't gulde sout-val*, 1621). Dit stuk wordt vermeld in Muller's *Nederlandsche Historieplaten*. Dl. I W. 1431[1].

Te gelijkertijd met den Nederlandschen tekst verscheen er ook een Fransche vertaling van, bij den zelfden uitgever: *Le Roffel-pot des Calvinistes, Colloque entre deux Maroniers, & ung Marchandt. (A Anvers. On les vent en la rue dicte l' Huyvetter-state, ou Salier d' Or*, 1621)[2].

Boven het gedicht *Den Calvinischen Roffel-Pot* bevindt zich een kopergravuur, die de tegenstelling wil zijn van de prent op den *Roomsen Roffelpot*. Wij geven er hier eveneens een reproductie van.

De Antwerpsche dichter zorgt er voor den lezer te verwittigen, dat zijn *T' Samensprekinghe* wel degelijk een antwoord is op den Amsterdamschen *Roomsen Roffel-pot*.

Het gedicht begint, even als het voorgaande, met een aardig tooneeltje, dat ons naar de werkelijkheid schetst hoe het bij de verkoopers van dergelijke pamfletten destijds wel eens toeging.

Twee Hollandsche schippers, die een week te voren nog te Amsterdam waren en daar den *Roomsen Roffel-pot* hadden gezien, zijn nu te Antwerpen en willen er bij een kramer wat nieuwe lectuur koopen om op hun terugvaart mede te nemen. De kramer deelt hun mede, dat hij inderdaad wat nieuws heeft ‘van Praag in Bohemen’, waarop een van de Schippers dadelijk invalt:

SCHIPPER.

Van Praegh? Dat wil ik ghern te schepe met me nemen.
Want t' is al nieus waer dat ons volckjen nu naer vraghen
'T is wat bat als een weeck, dat wij wat wonders saghen
Tot Amsteldam, by Theunis' marckt. KRAEMER. Wat was toch dat?

SCHIPPER.

Ten heught wij naus dat ick oynt suicks heb ehadt.
Een man die werdt gevoerd op 't hoender-kot: waer in
Een Arend sat ontveert, dat is wel een vremde sin;
Men seydt d'een was den Paus, en Roomschen Roffel-pot:
Den Keyser d'ander, die ghestelt in 't selve kot,
Heel kael en deerlyck stond, berooft van al syn veeren:

De Antwerpsche kramer had juist die Amsterdamsche plaat als ‘wat nieus’ ontvangen, en had ook een andere plaat ‘daar tegen’ gevonden, die

1)Ex.'s Gravenhage, 's Rijks Prentenkabinet.
2)Ex. Antwerpen, Museum Plantin-Moretus.

hij aan de Schippers kon laten zien. Ongeloovig, wenschen de Schippers te weten wat er wel ‘tegen’ den *Roomsen Roffel-pot* kon ingebracht worden.

SCHIPPER.

Daer jeghens? Watten praet. Is Praegh niet weder in
Voor Koninck Frederick Pals? en heeft hij niet 't bewin
Van 't Beems Rijck, en den staet, des landts Morez en Slesen[1](?)
En korts gheluckelyck, dat seght men noch by desen;
Verslaghen 's Keysers volck met Conte de Boucquoy?

KRAEMER.

Och maet, ghelooft dat niet, want seker 't is al hoy.
Hoe ketelt hem den Geus, daer 't hem het meeste iuckt?
Want anders en soud' niet meer willen syn ghepluckt,
'T en waer dat men hem gaef een bal om me te spelen.
Armen Calvyn, hoe sal dit spel u noch vervelen?
De kans is nu verset, 't is allom faillekant;
De mosselen die ghy riept, waren noch verr' van 't lant.

Onmiddellijk maakt een van de Hollandsche bootgezellen de kribbige opmerking: ‘Ik zie, jeij bent Papau!’. De kramer antwoordt, dat daar niets aan gelegen is, maar dat hij niet doet als de anti-papauwen, die enkel ‘leugens te baene brengen’. Daarop geeft hij dan de verklaring van de plaat.

KRAEMER.

Der Calvinischen Roffel-pot is sijnen naem
En past op den Roomschen Roffel-pot seer bequaem.
Hier wordt ghebeeldt den aerdt der booser Calvinisten,
Die Koningh' en Princ' stout, door vele nieuwe twisten
Op schijn van iever groot, hun landt en steden rooven,
En dat het soo betaemt, doen vast de hun ghelooven.
Om te stercken hier me de Calvinische Kercke.

SCHIPPER.

Kraemer, je bent Papist, maer bitter, als ick mercke.

KRAEMER.

'K en doe. Maer ick sien ghern' dat men ten rechten wandelt.
Ist reden, dat Canali, soo met Koningen handelt?
Siet Princen toe, siet toe dat dit oproerich Ras
Verdruckt wordt in hun saet, al eer sy krijghen was.
Oft anders ist ghedaen, van u, end' uwen staet:
Vranckryck u dat wel leert, en Duytslant metterdaet.
'T is hun al eens, van waer sy kroon en landen krijghen,
Verjaghen 't edel bloedt, alleen naer roof sij hijghen.
O Gommarisch ghebroedt, is dit Predestinaci?
Soo wil Godt ons behoen voor sulcken helsche naci.
'T is vryheydt van ghemoet, al vryheydt dat ghy krayt,

1 Moravië en Silezië.

Moort vry, rooft vry, braot vry, tot dat de kans eens drayt.
Dit leert het louter woordt der Calvinisten Godt,
Dat mach een ondersaet syns Oversten ghebodt
Vertreden sonder straf, en nemen of syn goedt,
Al soud' met hen den Turk verghieten 't Christen bloedt.

Onlanx van 't Keysers hooft den Calvinischen Paltz
Heeft af ghelicht de kroon van Boëm: eergierich, valsch,
Had' eerst tot Francfort hem erkend in Keyserskeus,
Voor Koninck van Boheem, [siet hier de trouw van Geus!]
En met een dubbel hert vol Calvinisch venijn,
Teghen syns vaders raedt, selfs Koninck willen zijn,
Hierom syn landt tot roof ghegheven is ten besten,
De Croon is hem ghemist, ghevlucht is hij ten lesten,
Met syn verraders al, die sonder macht, of ghelt,
Hebben met schaed' ghevoelt het Catholyck ghewelt.
Adieu ontveerden Paltz, adieu Koninch van Bemen,
Den wech naer S. Reynuyts meucht met u Ras nu nemen[1].

De echt volksche zinspeling op het gilde der verloopen pierewaaiers, doorbrengers en havelooze zwervers met hun fictieven patroon Sint Reynuyt, dien wij alleen uit de heiligenlijst onzer folklore kennen, geeft aan het slot van deze toespraak van den Antwerpschen kramer evenals zijn taal een echt gewestelijke tint, die zelfs in de Fransche vertaling behouden blijft. Daar worden de twee laatste verzen inderdaad als volgt overgezet:

Adieu indigne *Palz*, adieu beau Roy des Bohemois,
Le chemin des Saint Raynuts pouves vous prendre en chois.

Een Franschman, die niet op de hoogte is van de Nederlandsche folklore, zal stellig om de beteekenis van dien ‘chemin des Saint Raynuts’ al even verlegen zijn om den zin van ‘le roy lap’ (Koning-lap), die op een andere plaats in dezelfde vertaling van den *Calvinischen Roffelpot* voorkomt. In het Nederlandsch vat men dadelijk, dat met de ‘Calvers’ de Calvinisten bedoeld worden, zooals dit verder in het gedicht het geval is, doch waar in de vertaling gesproken wordt van ‘les veaulx honteusement se glissent et rendent’, zal een Nederlandsch-onkundig lezer ook wel voor een raadsel staan. Het Fransch van de vertaling, die wij hier krijgen, is al even Brabantsch als het oorspronkelijke Nederlandsen.

Nadat de schipper den kramer had doen opmerken, dat hij totnogtoe nog niet van zijn plaat gesproken had, krijgen wij eindelijk de verklaring van de spotteekening.

KRAEMER.

Den Arent hier ghekroont den Keyser presenteert, [A]
Die den verwonnen Palz, nu onder hem verneert, [B]
Ruckt croon en schepter af. En de ghetrouwe vorsten [C]

1 De uitdrukking ‘zijn glas *rein uit* (gansch leeg) drinken’ gaf aanleiding tot het verzinnen van een heilige: *Sinte Reynuyt*, de niet kerkelijke patroon van de drinkebroers, doorbrengers, e.a. die hun have en goed verloren hadden. In de 16e eeuw wordt dikwijls van dien fictieven heilige gewag gemaakt, vooral in de uitdrukking: ‘in de schuit van Sinte Reynuyt varen’ = ten onder gaan.

Hem cieren met 't Gartier[1] (van spijt soo moet hij borsten)
Verloren in de vlucht. Dies de Nacht-Uylen ruymen, [D]
Den Arent wordt ghevult met vele nieuwe pluymen.

SCHIPPER.

Seght wat beduyt des Ton? KRAEMER. 'T is het Heydelberchs vat [E]
Daer Koninck lap op rijdt, die van te sloecken sat
Eylaes sijn teere maegh heeft ghierigh overladen,
Dus spout de steden uyt, sonder langh te beraden.

SCHIPPER.

Maer wat beduydt 't ghespan? KRAEMER. De kale Protestanten [F]
Die voor de deur nu gaen als schamele trawanten,
Voor Frederik hunnen Vorst. Den Buyl is 't eind ghekomen [G]

SCHIPPER.

Wie zijn die achier gaen? KRAEMER. Bullion[2], die met d'onvrome [H]
Scholieren van Calvijn, hebben dit spel berockr,
'T en is naer hunnen tant niet al te wel ghekockt.
Hierom de broeders al, met d'hoofden by een loopen,
Om met ghemeynen ral hun spillen te verkoopen,
Cappruynen treckense aen, met eenen langhen neus, [I]
De spil in d'asschen leyt, 't is uyt, Vive le Geus.

SCHIPPER.

Ay toch secht my de rest: wat gaet daer boven bij?

KRAEMER.

Dat 't Predikants ghespuyts met Staten Ruyterij [K]
Die sonder gheldt oft buyt naer 't Gasthuys komen druypen:
De Papen houdent velt, de Calvers gaen nu sluypen [L]
Want dit spel over langh is ghepredestineert,
Wie hem t' onrecht verheft, wordt met recht haest verneert.

De kramer heeft de schippers zoo zeer beïnvloed, dat zij hem een aanzienlijke hoeveelheid *Calvinische Roffelpotten* koopen om ze naar Holland mede te nemen.

SCHIPPER.

He Kraemer, is 't u belieft,

1 In de Fransche vertaling: ‘Les loyaulx Electeurs l'addornent avec la *Gartiere.’ Fartier, Gertier* komen in het oude Fransch voor naast *jarretière*. Hier wordt bedoeld de orde van den Kouseband, die de Palsgraaf in den slag bij Praag verloor. Zie hierover: *La Fartiere Perdue on Veritable Recit de la prinse de la Royalle ville de Prague*... (z.j.z.n. Verzameling Thysius n^{r} 1259) ‘En la fuyte avons tué grand nombre de leurs soldats, particulièrement des Hongrois, & gaigné 24 enseignes tant de la cavalerie, qu'infanterie. Entre autre choses a esté trouvée en la campagne, l'ordre de la Jartiere d'Angleterre, que le Palatin souloit porter’.
2 Henri de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon en Prins van Sedan (Zie ons hoofdstuk III, blz, 70).

Ick wilde dat je mij een dosijn daeraf erieft.

KRAEMER.

Seer gheerne. Want voor mij 't vertieren is de baete.

SCHIPPER.

Nemt ghelt. Ick segh Adieu. Wy gaen, eert wordt te laete.

Onder aan het blad vindt men de volgende berijmde ironische verontschuldiging over het satirisch karakter van het gedicht:

Den Leser moet niet zijn ghestoort,
Want dit tot allen tijdt behoort,
Die segh al 't ghene dat hij wilt,
Antwoort verneemt, d' hy niet en wilt.

III. *Den Krancken Gier*, een spotprent met twee gedichten, aangeteekend bij F. Muller (Dl. I, n^{r} 1476)[1], in zekeren zin bedoeld als een antwoord op den *Roomsen Roffelpot*, is insgelijks gericht tegen de eerzuchtige ondernemingen van den Pfalsgraaf, koning van Bohemen.

De prent stelt den nieuwen koning voor als een kranke gier, uitgestrekt op een bed, en omringd, aan den eenen kant, door den Koning van Frankrijk en eenige Duitsche vorsten, die hem veeren uit de vleugels trekken; aan den anderen kant door den Spaanschen geneesheer, die hem tracht te redden; den paus, die hem de biecht wil afnemen, en eenige belangstellende vrienden. De gier lijdt vooral aan een kropgezwel, waarin de Pfals steekt, die hem door Spinola ontnomen werd. Op den achtergrond trekt een optocht van Boheemsche burgers en boeren, heeren en prelaten, naar de moeilijk te bereiken bedevaartplaats van St Frederik, die in de nevelen verborgen ligt. De vrede is, na al het gebeurde, voor Bohemen lastig om herstellen.

De verklaring der spotprenten wordt gegeven in twee gedichten. *Den Spaenschen Doctor spreeckt van de kranckheyt des siecken Giers* en *Der Bisschoppen en Prelaten, Heeren, Burgers en Boeren bevaertgesangh, gaende voor den Siecken naer Sint Frederick*.

In het eerste gedicht stelt de dokter vast aan welke ziekte de gier lijdt:

> *Mira mira Signor* den siecken wilt begeven /
> Hy hygt / hy stent / hy snickt / ick twyffel aen syn leven /
> De siecte die hem dus tot uyterens toe beknelt
> De Palz steeckt inde krop / dats dat hem soo ontstelt.

De afvalligheid van Frankrijk en de Duitsche steden en vorsten, die Frederik aan zijn lot overlieten, wordt allegorisch voorgesteld door het uitrukken van de veeren van den gier. Dit beeld is zeker een antwoord op den *Roomschen Roffelpot*, waar gespot wordt met den keizerlijken arend (Ferdinand II) die door de Bohemers en Frederik V ‘van zijn geveert berooft’ werd.

Gaat dit uitrukken van veeren aldus voort, dan zal, voorspelt de dokter, de dood van den gier daarop volgen. Zulks laat veronderstellen, dat *Den krancken Gier* uitgegeven werd vóór den slag bij Praap en de vlucht van Frederik V, toen de eindcatastrophe nog niet was ingetreden.

De Paus, ‘de beleefde Pastoor van Romen’, raadt den Pfalsgraaf aan:

> Al pache, al pache, ghy moet u gaen bereyden /
> Want seker blyct de ziel wil van het lichaem scheyden /
> Bedenct nu wat voor quaet / dat ghy al hebt gedaen /
> En waer uyt dese sieckt ten eersten is ontstaen /

1 's Rijks Prentenkabinet, Amsterdam.

NAAMLOOZE SPOTPRENT
bij *Den krancken Gier*.

Dat is dat ghy te veel *plus ultra* wilde spelen /
Dat moet van onderuyt / oft boven uyt der keelen /
  Eer dat ghy komt tot biecht / ghy overgeven moet/
  Wat ghy gewonnen hebt voor onrechtvaerdich goet /
Mits ick u eer niet kan van souden absolveeren /
Voor ghy 't onrechtich goet tot eygenaer doet keeren.

En daarop spreekt dan de kranke gier zijn biecht. Hij bekent het kwaad, dat hij heeft gedaan en meent dat er volstrekt een bedevaart naar St Frederik moet ondernomen worden.

Onder het gedicht, dat wij zooeven bespraken bevindt zich: *Der Bisschoppen en Prelaten, Heeren, Burgers en Boeren bevaertgesangh, gaende voor den siecken naar Sint Frederick*, en een strophe, die ‘den wensch des dichters’ bevat:

Dat vrede en eendracht malcanderen toch custen
Soo sat het duytsche ryck in soete vree te rusten,
Wat lant was haers gelyck, van alls in overvloet?
Van koorn en van wyn daer al aff leven moet?
De lantman sou weer gaen en tyen aen het ploegen,
Een yeder aen syn werck sich wederom sou voegen,
De koopmanschap sou oock als voren weder gaen,
Geleertheyt en de konst weer open souden staen,
Gods waerde kerck die sou weer als te voren bloyen
Het volck sich soude meer, nu tot de deugd bemoeyen,
Om straffen te ontgaen diet lant steets voelen moet,
Dat tot sijn beternis proeft Godes berde roed!

HET VERDRINKEN VAN HOLLANDSCHE VISSHERS
DOOR VLAAMSCHE KAAPVAARDERS.
Prent bij *Nieuwe Spaensche Tyrannie*.

VI. Kaapvaart en Overmoed Jan Jacobsen († 1622)

Het is bekend dat Duinkerken, van het einde der 16e eeuw af, een echt nest was van kaapvaarders, die gesteund door de Spaansche gouverneurs, een zeer gewichtig aandeel namen in den strijd tegen de Staatschen.

Reeds in 1583 richtte Parma in deze stad een admiraliteit in en kwam de particulieren, die kaapschepen wilden laten bouwen en uitvaren, krachtdadig te gemoet. Deze maatregelen hadden dusdanige gevolgen, dat de Staten-Generaal al spoedig de strengste straffen uitvaardigden tegen de Duinkersche kaapvaarders, die hun in de handen geraakten. Zonder genade werden zij verdronken, ‘de voeten gespoeld’, zooals het heette. Op den Scheldemond en langs de Vlaamsche kust werden Zeeuwsche schepen belast met de bestendige bewaking der vlugge rooffregatten. De koopvaardijschepen verlieten de Hollandsche havens niet meer zonder convooi van oorlogsbodems. De stoutmoedigheid van de Duinkerkenaars was echter zoo groot, dat ze niettegenstaande al die voorzorgen de zwaarste schade aan de Hollandsche vloot berokkenden.

Hun dapperheid werd spreekwoordelijk en later vinden wij ze nog verheerlijkt in een volksliedje, waarin wij stellig een woordspeling op den naam van Jan Bart mogen zien:

> Al die willen te kapren varen
> Moeten mannen met baarden zijn...[1]

De veldtochten door de Prinsen Maurits en Frederik Hendrik in Vlaanderen ondernomen hadden meer dan eens tot doel Duinkerken te bedwingen en aan haar kaapvaart een einde te stellen.

1 De Coussemaker: *Chansons des Flamands de France*, II, blz. 260.

Het Twaalfjarig Bestand had dien strijd op zee voor eenigen tijd stil gelegd, maar nauwelijks was die korte tijd van vrede geëindigd of Duinkerken zond weer haar kaapschepen uit, en ditmaal voegde Oostende, na het beleg weer in Spaansche handen gevallen, er de hare bij.

De Vlaamsche piraten stonden nu tegenover Mooi-Lambrecht, Houtebeen, Swartenhondt, Alteras, Marinus de Hollare, den jongen Tromp, De Ruyter en andere helden, wier namen in de geschiedenis van de Hollandsche zeevaart uitblinken, en toch kende hun durf geen grenzen. De door hen behaalde voordeelen, schrijft Prof. P.J. Blok, overtroffen die der Hollanders en der Zeeuwen wel tienmaal. Zelfs oorlogsschepen werden soms door hen genomen en het aantal der gewone koopvaarders, die hun in handen viel, bedroeg honderden, ongerekend de verliezen meermalen door de visschersvloot geleden, waardoor alleen Enkhuizen eenmaal honderd buizen in één jaar zag verloren gaan'[1].

Ook de Oostendsche kaapvaarders onderscheidden zich in menig gevecht tegen de Hollandsche vloot.

De *Tydinghen* van Abraham Verhoeven wisten meer dan eens de dappere wapenfeiten dier ondernemende bootslieden te vermelden. Vooral het jaar 1622 was rijk aan berichten in dien aard. N^{r} 33, verschenen in Maart 1622, deelt mede, dat de Markies Spinola de kaapvaart van Oostende en Duinkerken uit, zeer sterk had ontwikkeld. 'Diepziende herssenen', schrijft de *Tydinghen*, 'betrouwen vastelijck dat het den eenighen middel is / om de Hollandsche waterslacken haere Horenkens in het Huyseken te doen duycken / al waermense dan met een spelleken sal wt trecken'. De mogelijkheid om rijken buit op te doen wordt onverholen als prikkel tot de kaapvaart voorop gezet. 'Hier sijn alreets sommighe Bootsgezellen van den Buyt soo rijck gheworden / dat sy voortaen als Heeren in lust en weelde moghen leven. Waer over den aenwas van kloeke Gasten daghelijckx seer groot wort'. In n^{r} 47, van April 1622, vindt men verslag over een buitengewoon winstgevende kaapvaart ondernomen door Kapitein Cornelis Wittebol, die verscheidene buizen in den grond boorde en een paar rijkbeladen Hollandsche schepen te Duinkerken binnenbracht. Het commentaar van de *Tydinghen* luidt als volgt: 'Dit sal een groote beroerte in Holland ende Zeelandt maecken / Jae sien de Broeders noch te hoop te loopen / wandt daer en leyt niet een Staten schip voor de costen van Vlaenderen / sy sullen zeggen wy zijn verraden / T'is jammer datter niet meer van onse schepen in zee en zijn want sullen de Moghende Heeren Staeten veel spel leveren / hopen met de andere Schepen die vast noch sullen ghereet ghemaeckt

1 *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, II, blz. 552.

worden binnen Oostende / de Broeders te gaen dapper besoecken / de Heere verleene ons Victorie'. N^{r} 52 van hetzelfde jaar brengt weer verslag over nieuwe voordeelige tochten van Wittenbol en andere kapiteins als Dierickx en Willem. Er wordt ook gewag gemaakt over den aanvoer van talrijke stukken geschut uit Mechelen, Bergen, Bourbourg en andere plaatsen om altijd maar nieuwe schepen te bewapenen. Er ligt overmoed in het bericht der *Tydinghen*: 'Het is eenen lust om zien hoe kloeckmoedich ende onversaecht de Gasten ter Zeevaert inghaen / het schijnt sy niet meer op de Hollandsche Oorlochschepen en passen dan oft het maer Nootschelpen en waeren', N^{r} 76 en n^{r} 92 van Juni 1622 vertellen weer nieuwe heldendaden van Admiraal Haseltijn en vooral van Kapitein Wittebol. Wij citeeren maar één staaltje: 'Den XIIII (Juni) is Capitein Wittebol, smorgens ten elff uren comen by *Cales* met volle zeylen / met de Bourgoensche Vlagghe boven wt / sonder te weten wat Oorloch-schepen hier oft op de Vlaemsche Costen laeghen / ende ghelijck hy te vroech quam om dat ghetijde tot Duynkercken op te loopen is hier (Kales) twee uren lanck hardt by de stadt met zijnen Prijs blijven Laveren / met alle zijn Vlagghen wt / t'hoonende een Romeyns Feyt / weerdich om te noteren oft inde Chronijcke te stellen / want noyt schip alleen in deser voeghen dit heeft dorven doen oft bestaen'. Bij het meedeelen van dergelijke overmoedige stukken haalt de courantier zijn hart op in het schelden op de 'Koeymelkers', 'Kees-Eters', 'groote Poltrons', zooals hij de Hollandsche oorlogsschepen heet.

De Hollandsche volkspoëzie hield zich met deze verontrustende zee-exploten der Vlaamsche vrijbuiters ook meer dan eens bezig. Zoo vonden wij een los blad, uitgegeven 'Te Haerlem, by Adriaen Roman, Anno M.DC.XXVII', voorstellende het verdrinken van Hollandsche visschers door Vlaamsche kaapvaarders, met een daarbij passend strijdgedicht getiteld: *Nieuwe Spaensche Tyrannie, in Nederland op de Noord-Zee gepleegde*[1].

Isabella en Spinola worden voor die wreedheden verantwoordelijk gesteld en met vermaledijdingen overladen. Over de wanbedrijven zelf schrijft het gedicht:

> Foeij ongehoorde daed! de luydjens die maer varen
> Tot winning van hun brood te werpen in de baren!
> De luyken toe te doen / de schepen doorgeboord /
> Op dat daer 't arme volck ellendig sy versmoord!
> Foeij God-vergeten volck! vermeynde katholijcken!
> Die wijd een and'ren aerd doet in uw wercken blijken.

1 F. Muller: Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, Deel I, n^{r} 1563 ('s Rijks Prentenkabinet, Amsterdam).

Is dat goed katholykx te graven in den vloed
En afgrond van de see die u geen leed en doet?

Het ware ridderlijker indien de Spaansche schepen aldus te werk gingen tegen de gewapende marine. Maar daar zijn ze te laf voor.

Verhaelt het so gy kont op onse boots-gesellen /
Die uw geweld en magt sich tegensstellen /
  En ons gewapend volck: brengt dat de oorlog mee
  Daer geen quartier en is / werpt die eens in de see.
Maer het en lust u niet daer slagen te behalen /
Gy soektze niet die u met sulcke munt betalen /
  Daer is maer kruyd / en lood / daer is maer galg en bast /
  Of voet-gespoel in see / of diergelijk aen vast.
Maer op het reysend volk en vischers sijt gy mannen /
En die mishandelt gy als wolven / en tyrannen:
  Doch dese is de aerd der wreede bloode bloen /
  Tgewapende te vlien / en't naeckte leed te doen.

Na er zich over verheugd te hebben, dat de vijand aldus zijn waren aard vertoonde, zoodat het Hollandsche volk geen de minste waarde meer hecht aan den ‘schoonen schijn’ der leugens, die totnogtoe rondgestrooid werden om het te paaien en te lokken, wijst de dichter op de noodzakelijkheid voor de Hollandsche marine om de eigen kusten te verdedigen en veilig te houden vooraleer naar verre zeeën te zeilen om handel te drijven.

Maer hoort eens Batavier / ik moet dy oock wat seggen /
En dit woord stil en vrij in dijne oren leggen /
  Gy loopt vast wyd en breed met vloten Oost en West;
  Tis wel: maer vrijt vooral en eerst dijn eigen nest.
Gy soud met onse Maets wel uyt de wereld lopen /
En laten dit gespuys op onse kusten stropen /
  En voogd syn van de See die hier aen Neerland paeld;
  Dit batavierd niet wel / dit is geen eer behaeld.

Het gedicht eindigt met een oproep tot de Noord-Nederlanders om vroom te leven, ten einde gods straffen te mijden en den Spanjaard uit hun land te houden.

Wij vestigen hier in het bijzonder de aandacht op een heldhaftige daad door een Oostendsche kaapvaarder verricht bij een van de blokeeringen zijner stad door Hollandsche oorlogsschepen, die het uitvaren der vrijbuiters wilden beletten.

De door ons bedoelde episode deed zich voor op 3 October 1622. Zij wordt ons verteld in een volksgedicht, dat wij aantroffen op n^{r} 36 van de

losse bladen van 1. Van Paemel, onder den titel: *Liedeken van den kloekmoedigen Kapiteyn Jan Jacobsen, die alleen met zijn volk vegte tegen zeven Hollandsche schepen*[1]. Deze druk is van veel jongeren datum dan het lied zelf, dat zeker gedicht werd kort na de gebeurtenis, waarvan het een relaas geeft. Het dagteekent dus van omstreeks 1622 en mag een plaats innemen in de reeks politieke strijdliederen uit de eerste helft der 17e eeuw. Het belicht den strijd op zee, waaraan zooveel van onze kustbewoners hebben deel genomen.

Jan Jacobsen was de zoon van Michiel Jacobsen, geboren omstreeks 1550 te Duinkerken[2], een koen zeevaarder, die meer dan vijftig jaren in den dienst van den koning van Spanje stond en omstreeks 1623 overleed. Uit zijn huwelijk met Laurentia Wens werden er twaalf kinderen geboren, waaronder zeven zoons. Een van zijn dochters trouwde met Michel Bart, grootvader van Jan Bart.

Jan Jacobsen vergezelde zijn vader al heel vroeg op zee en verwierf er een buitengewone behendigheid in de kaapvaart. Na het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, kwam hij zich te Oostende vestigen. Hij bezat er op de Groote Markt een pakhuis, zooals blijkt uit de notariëele 'staten van goederen', opgesteld in 1650, waarin sprake is van het 'pakhuis van wijlen Jan Jacobsens'[3].

Alberic de Crombrugghe vertelt den heldendood van Jan Jacobsen in de *Biographie Nationale*. Zijn verhaal komt in hoofdzaak met dat van ons lied overeen.

Op 3 October 1622, wilde Jan Jacobsen gebruik maken van den dichten mist om eenige zware slagen toe te brengen aan de Hollandsche vloot, die Oostende blokeerde. Hij slaagde er in het Admiraalschip van Herman Kleuter en nog twee andere schepen in den grond te boren. Toen de mist opklaarde, vereenigden zich de Hollanders tegen hem. Door een overmacht omringd, moest hij zich overgeven of bezwijken. Langen tijd bleef hij nog weerstand bieden en bracht den vijand gevoelige verliezen toe, doch toen zijn manschappen bijna allen gewond of gedood waren en zijn schip zóó gehavend, dat hij den stijd ging moeten opgeven, wierp hij een brandende lont in het kruit en liet zich met zijn vijanden in de lucht springen.

Het feit dat ons lied nog lang na de gebeurtenis gezongen werd, bewijst dat het voor onze voorouders een groote aantrekkelijkheid bezat. Evenals in de talrijke liederen gewijd aan Geeraard Abrahams, bijgenaamd 'Lekker-

1 Universiteitsbibliotheek te Gent.
2 Beaucourt de Noortvelde: *Biographie Ostendaise*. Oostende, 1900.
3 Mededeeling van den hr. C. Loontiens, bibliothecaris te Oostende.

beetje', die zich onderscheidde door zijn buitengewone dapperheid in een gevecht tegen Kapitein Breauté, een Franschman in Hollandschen dienst, in 1600[1], vonden de Zuid-Nederlanders in den lofzang op Jacobsen's heldendaden de gelegenheid om in een eeuw, die hun weinig anders dan nationale vernedering bracht, met vreugde en met een vaag gevoel van groeiende vaderlandsliefde over eigen helden en eigen krijgsroem te zingen.

Het *Liedeken van den kloekmoedigen Kapitein Jan Jacobsen* drukken wij over in de 'Bijlagen'.

1 Zie over deze gebeurtenis in ons hoofdstuk over inneming van Breda door Spinola in 1625.

VII. Brandschatting van Brabant door Frederik Hendrik in 1622

Na afloop van het Bestand was Frederik Hendrik opnieuw generaal der Staatsche ruiterij geworden en werd door zijn broeder Maurits, in Mei 1622, met 4000 ruiters en 1500 voetknechten, van Breda uit naar Brabant op strooptocht gezonden.

Het doel van de onderneming was dubbel. De Staatsche troepen wilden eerst beletten, dat de Spaansche legers uit Zuid-Nederland voltallig deel zouden nemen aan den veldtocht in de Pfals tegen Frederik V, Koning van Bohemen. Verder had Frederik Hendrik als opdracht de contributie te innen, die de Heeren Staten opgelegd hadden aan de bewoners van Brabant, en die deze laatsten op bevel van de regeering der Aartshertogin niet betalen mochten.

In zijn *Nederlandsche Hitorieplaten* (Deel I, n^{r} 1457)[1] vermeldt F. Muller een los blad, dat door de Hollanders naar aanleiding van dien brandschattingstocht werd uitgegeven. Het is voorzien van een koperplaat, - links de aartshertogin Isabella voorstellende op haar troon, omringd door verscheidene raadslieden, terwijl een afvaardiging van Brabantsche boeren haar een rekwest aanbiedt, vragende hen tegen den Prins te beschermen; - rechts de gebrandschatte landstreek in vogelvlucht.

Onder de prent staat het volgende opschrift. *Waerachtige beschrijvinge van de tocht op den derthienden Mey 1622 nae Brabant gedaen, door den Doorluchtigen Prince syn Ex^{cel}. Hendrick Frederick, geboren Prince van Orangien, Grave tot Nassau, &c*.

1 Prentenkabinet te Amsterdam.

Waerachtige beschrijvinge van de tocht op den derthienden Mey 1622. nae Brabant
gedaen, door den Doorluchtigen Prince sijn Excel. Hendrick Frederick, geboren Prince van Orangien, Grave tot Nassau, &c.

PRENT
bij de ‘Waerachtige Beschrijvinge van de tocht op 13 Mei 1622’.

De tekst geeft de beschrijving van den tocht. Wij vernemen daar, dat de Prins op 13 Mei 1622 uit den Haag naar Breda trok, ‘alwaer het rendez-vous van het voetvolck was’. Op 14 Mei werden te Breda de laatste schikkingen getroffen voor de expeditie. Op 15 Mei begon de opmarsch. 's Middags werd geëten en gerust te Rijckevorsel. Om vier uur 's namiddags zette het leger zijn tocht voort over Grobbendonck, den ganschen nacht voorttrekkende, ‘ende vermits de wegh gheweldigh quaet Ende het voetvolck seer moeyelyck in 't marcheeren was / trad sijn Ex^{cel} Prins Hendrick selfs van syn Paerd af ende marcheerde in 't vuylste van den wegh anderhalf uyr mede te voet / om 't Voetvolck moed te gheven ende te vermanen / den arbeyd lichter te dragen’. Op 16 Mei kwam het leger 's morgens vóór Herenthals, ‘al waer sijn Ex^{cel} een aenslagh op gemunt hadde’, maar wegens de vermoeidheid van de soldaten en het verdwalen van een troep voetvolk, zag de Prins van zijn voornemen af en trok verder. Te Herenthout vertoefden de troepen wat om zich te ‘refrecheren’. 's Nachts kwamen zij te Itegem en trokken daar over de Nethe. Op 17 Mei begaven zij zich naar den Demer, waar zij op ‘ses kleyne Pontjes’ een brug over de rivier sloegen, tusschen Rustenburgh en de schans van Neyden. Daar vonden zij ‘een trop Boeren in 't gheweer staen om (hen) de passagie te beletten’. Niettegenstaande dit verzet rukten de Hollanders vooruit en deden den vijand vluchten ‘op 't huys te Rustenburgh’, dat zij beschoten met 54 kanonkogels, tot de vijand zich ‘met compositie’, overgaf, - ‘44 soldaten al tsamen Walen / ende omtrent 80 Boeren’. Daarna gingen de ruiters en voetknechten van den Prins rustten te Haecht, Wespelaer, Tielendonck en Meerbeeck.

‘Des anderen daeghs's morghens belaste sijn Ex^{cel} de Ruytery de dorpen in Brandt te steecken die weygerigh waren Contributie aen de Ho. Mog. Staten te geven / waerop sich de Ruytery in troupen verdeylt heeft. Marquet branden rondom Leuven, de Heere Potles en Fuller rondom Brussel, Ryhoven om Machelen, al (waer sij daeghs te vooren ghevyert hadden om de victorie in de *Palz* / dan die vyeren druckten haer harten wat meer als het ander hun verheugden.) De Boeren waren meest gevlucht met haer Paerden / Beesten / ende ghereetste mobelen / die gebleven waren / waren seer hardneckigh / ende mits de heylighe daghen en de Kermis haer noch in 't hooft lagh / meest droncken / soo datter in de seventich soo dorpen / gehuchten / als Heere huysen afgebrand zijn / de Dorpen die contributie gaven wierden verschoond’.

Nadat de Prins vernomen had, dat Graaf van den Bergh sterke troepen rondom Mechelen en Leuven concentreerde, en ‘nae dat hy het geheele land onder contributie ghebrachfc had’, begon hij den aftocht over Aerschot, dat zijn brandschatting betaalde, over Gheel en Turnhout naar Breda.

De Hollanders waren over den afloop van dien tocht heel voldaan. Zij verzekerden in dit vlugschrift hun doel volkomen bereikt te hebben. Zij hadden Graaf Hendrik van den Bergh belet den hertog Christaan van Brunswijk te vervolgen, het heele land gebrandschat, ‘den vijandt de meeste schade ende effronte van de werelt gedaen’, en vooral aan de Zuid-Nederlanders laten zien, dat de gouvernante niet bij machte was hen behoorlijk te verdedigen. ‘D'Infante ende den Marquis konden den brandt op negen plaetsen rondom Brussel in 't midden en in t'beste van haer landt sien opgaen / dewyl sy al haer krijghsvoick soo schoon nae Duytsland gesonden hadde / dat sy niemandt om haer eyghen landt te beschermen noch om ons te resisteren t'huys ghelaten hadden: waer over alsoo de Onderdanen (die tot onderhoud der krijghsluyden groote schattingen opbrochten) met recht groote misnoegen hadden / hebben sy sulcx den Hartoginne by Requeste gheremonstreert / versoeckende dat sy ons op een ander tijd beter toetsen soude / het welck ick ghetrouwelyck heb over-geset ende u E. dit selve in rijm ben mededeelende’.

En dan volgt het berijmde, gefingeerde rekwest onder opschrift: *Remonstrantie van de gemeente in Braband aende Doorluchlighe Hartoginne Isabella, Clara Eugenia, Infante van Spagnien*. Daaruit blijkt, dat de Aartshertogin aan de Brabantsche gemeenten verboden had de schattingen te betalen, die de Heeren Staten eischten als voorwaarde om in Brabant niet meer te plunderen of te rantsoeneeren. Haar regeering vroeg zelf schatting om eigen troepen te onderhouden en daarmede de Hollandsche invallen te weren. Door den tocht van 1622 was nu bewezen, dat de Aartshertogin meer bezorgd was om de overwinning der Spanjaarden in de Pfals dan om de veiligheid van haar eigen onderdanen.

Wy hebben Hertogin u menighmael voor desen
Vertoont den droeven staet van ons gedurig wesen,
Om d'inval die wel licht mocht in ons land geschien
Vermits ghy ons de schat te geven deed verbien
Die ons wiert afgeeyscht met recht van d'Heeren Staten
Waer voor sy ons in rust beloofden weer te laten
En ons met plunderingh, met branden, noch rantsoen
Te Quellen; jae noch ons, noch d'onse leed te doen.
Nae welcken soeten stand des rusts wy arme menschen
Verklaerden op het hoogst te hopen en te wenschen,
En graegh de schattingen (soo billyck ingesteld)
Te geven, om t'ontgaen 't gevaer van haer geweld.
Maer uwe hoogheyd liet hooghmoedigh sulcx verbieden
Jae dreygden ons met straff soo 't immermeer geschieden
En ried' ons voor hun macht te hebben niet meer schroom
Als voor een Molick in een rype karseboom,

Wes halven ghy gebood dat wy opbrengen souwen
Ons milde schattingen om krijghsvoick t'onderhouwen
Waer door wy souden hun manhafte tegenstand
Doen bieden, en met loff bevryen onse land,
Dat hebben wy gedaen ons kassen, onse kisten,
Jae wat wy op gelooff daer toe te krygen wisten
Geleeght en opgebracht, en dat op sulcken voet
Dat elck besitten sou met vreed syn lyff en goet,
Het kryghsvolck wort vergaert, die sent gh'in and're landen
Waer mee gay terght 't geduld der duldige vyanden,
Ghy volght haer vrienden nae, 't welde ons noch u aengaet
Dewyl ghy al ons land haer tot een proye laet,
Dit neemt Prins Hendrick waer, hy komt ons selver manen
Och! als het kryghsvolck maent, dat kost de Boeren tranen
Dat kost haer in 't gemeen haer welvaert, goet en bloet,
Jae al daer sy langh suyr hebben om gewroet.
Denckt nu eens Hertogin, hoe moeten wy besweren
U lust tot heerschappy met een onend'lyck trueren,
En hoe wy moeten noch gedogen tot ons schaed,
Datmen beyd' spot en hoon op onse halsen laed.
D'een seyd dat wy ons selfs recht Kievitten betonen
Bevliegende meer lands als wy beschermen konen,
En d'ander scheld ons weer voor Koeckoecken, en sluyt
Dat wy, gelyck sy doen, ons eyers leggen uyt.
Wy soecken heerschappy voor and're te verwerven
En laten midlertyd ons eygen land verderven,
Verbranden in 't gesicht, van ons, van u Me-vrou.
Jae selfs van den Marquis die ons beschermen sou.
Onlijdelijcke smaet! wy vuyren tot haer schanden.
Sy vuyren tot ons schaed, verbranden onse landen,
Wat roerd ons Brabanders victorien in de Pals
Waer mee wy halen soo veel moeytens op ons hals?
Dat wy, O Hertogin! ons eygen land bewaren
En laten, soo God wil, den Pals in Duydsland varen,
Dat wy ons eygen huys beschermen eerst voor al.
En dan ons buermans huys beschutten voor den val.
Dat's wyse luyden werck: maer wy, ô arme sotten!
Sijn dapper besich om oos vyand te bespotten,
Wy spelen van de Pals, hoe hy verloeren is,
Had Soest haer groote schat gevonden soo gewis
Als hy gevonden is! had Munster, Paderborn
Doch haer Rijcksdaelders weer soo seecker in den horn!
Het sou soo mennigh Paep, soo mennigh Non wel komen,
Dien dat en vrij wat men so onlanx is benomen,
En hadden wij soo wis ons goet, ons huys, ons hoff,
't Welck nu al tsamen ligd bedoven in de stoff!
Hoe groot waer ons geluck! nu kennen wy niet leven

En daer word u alleen de schuld van toegeschreven,
Hel is, O Hertogin alleen u hoogemoet,
Die ons dit droeve elend, dit onheyl, lijden doet.
Want onse buyren, die in contributie saten.
Die hebben sy gerust en ongequeld gelaten,
En niemand was soo koen die haer het minste leed
Het alderkleynst verdriet noch overlast aen deed.
Wy hadden insgelyx ons schattingen soo garen
Gegeven, daer sy ons me sochten te beswaren
Maer ghy, O Hertogin, ghy woud het niet toestaen
Hoe dapper wy by u daerom oock hielden aen
En nu sy onversiens ons vallen in den landen
Laet ghy ons onbeschermd, vernielen en verbranden.
Is dit verdragelijck? staet dit in recht of re'en?
Ick denck dat al de werld met ons sal seggen neen,
Derhalve Hartogin hebt ghy de schuld van allen,
Wy syn om uwent wil in dit verdriet gevallen,
En soo ghy door de Biecht geen penitentie doet
En ons geleden, schae ten deelen niet weer boet,
Sal ons onnosel bloet u noch ten jonghsten dage
Voor Gods rechter stoel beschelden en beklage,
En Brabant niet alleen, maer Vlaenderen sal den dagh
Vervloecken, doen het u alleen regieren sagh.

II. Het lag voor de hand, dat Brabant tegenover de Hollandsche voorstelling der gebeurtenissen de Brabantsche zou plaatsen, en op de Hollandsche satire met een even vinnige Brabantsche zou antwoorden. Een los blad in uitzicht geheel overeenkomend met het zooeven besprokene, insgelijks voorzien van een koperplaatje, het gebrandschatte land in vogelvlucht voorstellend, bracht den Brabantschen ‘wederstoot’. Waarop het Hollandsche blad de Aartshertogin het smeekschrift der Brabantsche boeren ontvangt, staan er op het Brabantsche blad dansende duivelen. Het spotblad werd uitgegeven zonder plaats- noch drukkersnaam, alleen met de melding in fine: *Ghedruckt int Jaer 1622. In schoonen daghe met claere Sonneschijn*. Het pamflet wordt vermeld door F. Muller in zijn *Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten* (Deel I, n^{r} 1458)[1].

Het opschrift luidt: *Den Tocht van de Brandstichters, met de Antwoorde op een Lasterlijcke Caerte, van de Gheusen in Hollandt wt ghegheven / op hunne Victorieuse BRANDT-STICHTERIJE, Gheschiet in de Maent van Mey, 1623*.

De Brabantsche auteur beschouwt Nederland nog steeds als een eenheid. Wanneer de rebellige Hollanders komen plunderen in het Zuiden, dan benadeeligen zij een deel van hun eigen vaderland.

1 's Rijks Prentenkabinet, Amsterdam.

NAAMLOOZE SPOTPRENT
bij *Den Tocht van de Brandstichters*

‘Als trachtende gheacht te willen wesen de booste quaet-doenders van de werelt / *hebben hun zelven In hun eyghen gheboren Nederlandt* ghethoont als Heydensche ende Barbarische Christenrijck-bedervers’.

Hierop wordt dan verslag gegeven over de expeditie. De Hollanders zonden drie troepen over den Demer, en plunderden in de buurt van Brussel, Mechelen en Leuven. Zij verbrandden in de zeventig plaatsen ‘ende om vilaynicheydt soo wel teghen Godt te thoonen als teghen de menschen / soo en hebbense niet ghelaeten om drye kercken te Branden’.

Over den aftocht schrijft de Brabantsche pamflettist: ‘Dit ghedaen zijnde so hebbense alle de haest gemaeckt dat hunne moedicheydt verdraghen cost / (ghelijck de maniere van vrome Roovers ende Straedtschenders ghemeynlijck is) om door te loopen eer dat mense cost aencomen / nemende hun ghestolen Ghoet / met Beesten ende oock Ghevanghene menschen mede: Laetende een menichte van onnoosele menschen achter in groote Eilende ende verdriet / die sy sonder compassie hebben geruyneert ende bedorven’.

In Holland terug, hebben zij ‘door faute van eenighe andere cleyn victorikens / om groote Triumphe van te maecken’ heel veel ophef over dien tocht gemaakt en daarvan een ‘Caerte ofte Printe’ uitgegeven, waarop eenige boeren aan de Aartshertogin een rekwest overhandigen.

Eén voor één worden de argumenten van dat gefingeerde smeekschrift samengevat en weerlegd.

Wat het opleggen van contributie aan Brabant door de Heeren Staten betreft, ontslaat zich ons pamflet van alle bespreking met wat scherts in het midden te brengen. ‘De Geusen voegen hen nae de Reden / ghelyck de verckens naer de reyndelijckheyt / ende daerom willen sy hier hebben / dat de Boeren segghen in hunne Request, dat de Contributie wordt hun van de Hollandsche Staeten aff ghe-eyscht / met *Recht en Reden*’.

In het gefingeerde request werd gezegd, dat de Aartshertogin haar troepen naar andere landen zond en intusschen haar eigen land liet ‘bederven’. Het Brabantsche pamflet doet natuurlijk opmerken dat de ‘Geusen hun zelven (hier) Landt-Bedervers’ heeten.

Het request beweerde ook, dat de boeren er over klaagden, dat men de soldaten naar de Pfals had gezonden, in plaats van ze in Brabant te houden om het land te verdedigen. ‘Hier door bekennen de gheusen /’, antwoordt het Brabantsche spotschrift, ‘dat hadden onse soldaten hier int' Landt gheweest / die nu buyten-slandts zijn / sy en souden soo stout niet hebben gheweest om over den *Demer* te comen Brandt-stichten. Maer hadden de Geusen den Pfaltz-Graeve tot Rebellie teghen den Keysern iet op gheroeyt / hy hadde moghen in zijn Landt gerust blijven / ende ons voick de Gheusen in dese Landen ander werck ghegheven hebben dan Brandt-stichterye’.

Het request wijt de schuld van de ellende der boeren aan den hoogmoed der Aartshertogin, die hen verbood de Contributie te betalen. Nu de Hollanders op het onverwacht in het land vallen, laat zij de boeren onbeschermd. ‘Syn dit niet oprechte Wlenspiegeis /’, luidt het Brabantsche antwoord, ‘sy zeggen dat de Hertoghinne laet die Boeren onbeschermt vernielen en verbranden! Wie vernieltse en verbrandtse? De Geuzen: Soo bekennen de Geuzen dal sy vernielders ende verbranders zijn van onbe schermde Boeren / Och barmhertighe Hypocryten / beclaeghen sy de Boeren die sy zelver bederven! Hoe begheerlyck is oock de Wolff dat den schaep-herder eenen goeden staff in de handt heeft om de schaepen te beschermen. Men moet hier naer het zegghen van de Geusen ghelooven dat zy gheen vernielers zijn wt quaetheyt / maer alleenelijck om datter gheen beschermenis van de Boeren teghenwoordich en was’.

Eindelijk had het request de Hertogin aangeraden te biechten, penitentie te doen en de boeren de geleden schade te vergoeden. Zoo ze dit niet deed zou zij daarover op den dag des Oordeels rekenschap voor Gods Rechterstoel moeten geven, en niet alleen Brabant, maar ook Vlaanderen zou den dag vervloeken, waarop zij alleen de regeering in handen nam. Het Brabantsche antwoord is hier het heftigst in zijn volksche dialectiek: ‘Hier barst nu over hoop te zamen wt /’, luidt het, ‘het vuylste Overgeefsel van Gheus-Gereformeerde Zotheyt ende Malitie. De Hertoghinne wordt gheraeden van Gheusen dat sy door de Biecht soude Penitentie doen / om de Fauten van vernielinghe ende Brandtstichtinghe / die sy bedreven hebben. De Ghepredestineerde dieven diemen voortaen in Hollandt zal willen hanghen, moghen dierghelycke Redenen ghebruycken tegen de Schouthets / om de schaede weder op te rechten van de ghene die zy berooft hebben / ende hunlieden laeten vry ghaen / naer Ghereformeerde Recht en Reden. - Aenghaende den dach des Oordeels / Ick ben verwondert dat de Gheusen van zulcken dach willen vermanen / want door haere maniere van doen sy en laeten niet blijcken dat sy van zulcken dach weten. - Daer sy zegghen dat alsoo verre de Hertoginnie so niet en doet / dat niet alleen *Brabandt* maer ooc *Vlaenderen* den dach vervloecken zal dat sy in t'gheheel Regieringhe is gecomen. Beziet eens dese Malle Hollanders sy willen hebben dat niet alleen *Brabandt* maer oock *Vlaenderen* zullen hun voor Monsters achten die een *Princesse* derft Ordonneren wat sy behoort te doen nae het Geus-ghereformeerde Recht ende redelijckheyt / Wiens Rechtveerdicheyt ende alle haere andere deuchden so ontallich zijn / ende de gheheele Werelt soo wel bekent / dat de *Envidia* zelver is beschaempt om haer te lasteren / Ende de Onderzaeten van dese Provintien die onder haer ghebiedt schuilen den dach te recht Ghebenedijden moghen dat sy in

PORTRET VAN ALBERT EN ISABELLA,
gegraveerd door Carel van Sichem.

t'Landt ghecomen is / ende den dach oock niet min / dat sy in t'gheheel Regieringhe is ghecomen'.

Op dit betoog volgt een spotdicht tegen Frederik Hendrik, 'op de wijze van Gulielmus van Nassouwe', op eigenaardige wijze ingeleid. Coppen, een gereformeerd koster, 'onverzien van Dienst/ volghende den Brandt-Tocht hopende datter voor hem wat moechte vallen te bedienen', bleef uit vrees achterwege toen het leger den Demer overtrok en ging daar dicht bij de brug, achter een haag zitten, 'om van veers te zien hoe dat het Spel aff loopen zoude'. Hij zat daar zoo lang, dat hij er bij in slaap viel. 'Ende soo heeft hij ghedroomt dat soo de Tydingh in de Hel quam / dat de Gheusen over den *Demer* wilden ghaen Brandt-stichten / soo riep *Lucifer* eenighe van zijn Oorblaesende Duyvelkens / hun belastende hen terstondts te maecken by de Geusen / om hunlieden in te gheven wat sy zouden doen / De Duyvels quamen terstondts gheloopen en marcheerden onsichtbaerlyc met de Gheusen / aldernaest de Bevel-hebbers / om die Instructie te gheven'. De 'Duyvelkens' gingen op een heuvel staan om alles goed te volgen. En 'doen zy zaeghen hoe de Brand-stichterye aenghinck sy creghen alsulcken behaeghen daer inne / dat sy ghinghen terstondts lustich Danssen / want sy hadden ooc een Moesel mede ghebrocht / ende soo sy Dansten soo zongen sy oock'.

Zie hier de tekst van hun duivelsliedeken:

Henricus van Nassouwe, is eenen vromen Helt /
Hy is ons wel getrouwe / en dient ons zonder Gelt /
Hy destrueert de Landen / en sticht, een tweede Hel /
Met Kercken te verbranden / hy doet zijn dinghen wel.

Hy stelt het al in roeren / hy draecht hem wonder fijn /
Hy oorlooght teghen Boeren / daer geen Soldaten en zijn
Hy beydt hem niet te warmen / al stoockt hy wel het vier /
Hy stelt het in Alarmen / en maeckt hem dan van hier.

Neerlandtsche Huguenotten, schenden hun eygen Landt /
T'syn vierich Patriotten / sy stekent al in Brandt /
Sy thoonen hun goede herten / met brandende bescheet /
Sy duyzenden doen zmerten / die hun noyt deden leet.

Aenziet dees heerlycke wercken / van onse vrienden al /
Sy branden daer dry kercken / wy letten op t'ghetal /
Wy hebben drye vyanden / en daer wt wy verstaen /
Dat dese Kercken branden / is hun te trots ghedaen,

Wy moghen lustich zinghen / en nemen ons plaisier
De Geusen doen ons dinghen / met yverich bestier /
Sy gaen ons ver te boven / in t'stellen boosheyt voordt /
En doen de Lie ghelooven / sy doent nae Goddes woordt.

Loff en eewich memorie / wy wenschen desen Tocht
Dat een Brandtsticht-victorie / soo schoon heeft voorts ghebrocht /
Wel moghen Geuzen voeren / om dat schoon Sincxsen spel
Blydschap van dese maeren / sal spreyen door de hel.

Hierop werd Coppen de Coster wakker en de brandstichting ziende, ondervond hij 'dat alle Droomen geen bedroch en zijn'.

III. Bijzonderheden over deze strooperij en brandstichting van Frederik Hendrik's troepen vinden wij nog in een vlugschrift van 1622, dat onder zijn gefingeerde opgave van plaats en drukkersnaam toch heel duidelijk Abraham Verhoeven als drukker laat herkennen. In de aanwijzing: '*Ghedrut in een Aenworpinghsche straet daer de menschen ingaen en de Sonne stil staet*' lezen wij natuurlijk met aangename verrassing over de nauwkeurige etymologische afleiding van den naam der stad: Gedrukt te Antwerpen op de Lombaarden-vest in de Gulden Zon (uithangbord van A. Verhoeven). De gebruikte letters en het houtsneetje op den titel wijzen overigens ook op Verhoeven's drukkerij.

De titel van dit vlugschrift luidt: *Hier / wat wonder wat nieuws / van de Ghereformeerde Brandt-/stichterye van de Geusen. / Ghediscoureert, In een Herberghe onder weghen / Mechelen ende Leuven. / Tusschen Claes de Claegher, eenen Boer / Ende Rombout Rond-wt eenen Borgher. Ghedediceert aen alle de Wereldt*[1].

De schrijver vertelt, dat hij, te paard van Leuven naar Mechelen reizende, onderweg in een 'Wt spanninghe' wat ging pleisteren. Daar ontmoette hij een burger uit Mechelen en een boer uit Meerbeke. Zij hadden elkander aangetroffen voor de herberg, 'ende gelijck het gheen haeven en was om voorby te zeylen' waren zij daar binnengekomen om bij een pot bier wat te praten. Daar de boer zeer klaagde over schade en verdriet, door den strooptocht veroorzaakt, noemt hem de schrijver 'Claes de Claegher', en daar de burger van Mechelen over alles cordaat en open zijn meening zegde, krijgt hij den naam van 'Rombout Rond-Wt'. Uit de 'propoosten' van burger en boer, m het vlugschrift weergegeven, vernemen wij wat de Brabanders zooal vertelden over de oorzaak van Frederik Hendrik's brand-schattingen en over het verloop van zijn tocht.

Rombout Rond-Wt zegt daarover: 'Sy hebben dat moghelyck ghedaen wt eenen geretormeerden yver / en daerom quaemen sy oock in de weecke van Sincxen / wt hun ghestolen Stadt van Breda met ontrent derthien compagnien Gereformeerde Ruyters / wiens peerden oock also wel ghere-

1 Catalogus van de Tractaten, Pamfletten, enz. aanwezig in de bibliotheek van I. Meulman, bewerkt door J.K. Van Wulp, Deel I, n^{r} 1829 (Universiteitsbibliotheek te Gent).

formeert waeren als de ghene die daer op saeten / (ick meyn van verstants weghen de Reformatie van de Religie aengaende) / ende alsoo met ontrent dry ofte vier duyzent voetgeusen al onder het Commandement van Graeve Heyndrinck van Nassouwe zijnse over den Demer ghecomen / daer sy van te vooren wisten geen resistentie en was / ende over dese Rivier gecomen zijnde soo heeft desen Graeve de Revengie van de slach ia het Palatinaet teghen Dourlach willen vromelijc verhaelen / op treffelijcke schueren / gheweldige Boeren huysen / en on-overwinnelijcke open Dorpen / niet verghetende steen-ghemetste Kercken / want zonder Kerck-schenderije en heeft gheen Gheusche Reformatie voortghanck'.

Als reden van den tocht geeft het vlugschrift dus op een weerwraak over de nederlaag, die de Markgraaf van Baden-Durlach op 6 Mei 1622 te Wimpten opliep van wege Tilly, die de inneming van de Pfals aldus triomfantelijk voortzette.

Spottender wijze worden nog anderen redenen gefantaseerd, die natuurlijk meer uitstaans hebben met de satire dan met de geschiedenis.

Zoo weet Rombout Rond-Wt, dat de Pfals-gravinne 'onlanckx van kindt gelegen' was en dat Frederik Hendrik, als peter van het kind genoodzaakt was een rijk geschenk te 'vereeren'. 'Wie weet', voegt hij er bij, 'oft eenighe subtijle geesten ghelijck daer nu in Hollandt veel sijn / die alle dach meer en meer nieuw middelen practizeeren om aen geit te gheraecken / sal hem gheraden hebben om onder de Brabantsche Boeren eenen Buyt te haelen / daer dese vereeringhe wt comen mochte'.

Van het niet betalen van een door de Staten aan de Brabanders opgelegde contributie is hier geen sprake.

Rombout weet ook een ironische verklaring te geven over de keuze van de Pinksterdagen voor den strooptocht: 'Men moet noteren dat de Gheusen professie maecken om alle dinghen naer Godts woordt te Reformeeren / ende soo moet men weten dat op den Sincxsen dach den Heylighen Gheest is op d'Appostelen ghecomen in het schijne van vierighe Tonghen / door de welcken sy vervuldt zijn gheweest ende de ghave oock ontfinghen om te spreken met alle Taelen / nu comen de goede Geusen oock op de feeste van Sincxsen met vierighe Lonten / en steecken Kercken in brandt om te thoonen dat sy vervult zijn van den onheylighen Geest / die wt den Hemel quam / daer de Calfsteert de clinck is om occasie te gheven datmen in alle Taelen (die de kersten menschen spreecken) van hunne wonder wercken zullen moghen vertellen'.

Op een andere plaats zegt Rombout: ' 't Is met de Gheus-Ghereformeertheydt soo verrre ghecomen dat sy dencken dat quaet doen wel doen is / ende datse daerom niet quaets ghenoech doen en connen / ende soo machmen dan

peysen dat sy dese Brand-stichterije bedreven hebben om het licht van hunne Ghereformeertheyt tot de Wereldt te thoonen / want daer stael gheschreven / *Laet v licht soo schijnen voor de menschen dat sy v goede wercken woghen sien*, ende soo hebben sy nu oock ghedaen / want men heeft van de Vesten van de Stadt van Brussel den roock op elve plaetsen t'seffens sien opghaen'.

De brandschatting was stelselmatig ingericht, beweerde men. Claes de Claegher had 'ghehoordt dat de geusen een lijst mede brochten / waerin dat het al gheschreven stout wat voor plaatsen huysen en kercken dat sy branden souden / en wat niet', waarop Rombout antwoordt: 'Dat can wel wesen / want al hun dinghen wilt nae de schrift ghedaen sijn / ende ick soude oock meynen dat de Pacht-hoeve die sy verbrandt hebben / dat de Jesuyten toehoorde was gheschreven in Capitaele letteren / op datmen te beter daar op letten soude om die niet te vergeten / want het sonde een van de quaedtste gheusche souden sijn gheweest / om dat quaet niet te hebben ghedaen'.

Die tocht heeft, zooals Claes de Claegher beweert, aan Frederik Hendrik bij de Brabantsche boeren den naam 'Heyntien den Brandtstichter' bezorgd. In de Brabantsche strijdliteratuur is die bijnaam gebleven. Vele gedichten, die later, tijdens den veldtocht van 1635-36 geschreven werden, duiden Frederik Hendrik aldus aan.

De verdere beschouwingen, die in de samenspraak tusschen Claes en Rombout worden gemaakt hebben geen rechtstreeksche betrekking met den strooptocht van 1622. Het zijn verklaringen van Spaanschgezinde loyauteit en vooral anti-protestantsche beschimpingen betreffende de leer der praedestinatie en den strijd tusschen Arminianen en Gommaristen. In een vorig hoofdstuk hebben wij op dergelijke beschouwingen reeds gewezen.

De Brabantsche auteur van dit spotschrift is een overtuigd verdediger van den koning van Spanje. De Hollanders beschuldigen den vorst Een onrechte van tyrannie, beweert hij. Dit zijn looze streken waarmede zij de onwetenden zoeken te misleiden. 'Waer het saecke dat den Coninck van Spagnien geen ondersaeten en hadde dan Hollanders alleen / soo moghten meer sotten sulckx ghelooven / maer hebbende van soo veel natien meer als Hollanders ofte Nederlanders daer niet een van dien claghen can van Tyrannie / soo ghetuyghense al te saemen dat de Hollanders lieghen'.

Ware Claes de Claegher koning, 'soo groote patientie zoude (hij met) ghetoont hebben' en Rombout beaamt het: 'Ick sie wel Claes dat ghy eenen Coninc waert dat ghy t'hem anders cuysen soudt'.

VIII. De Inneming van Breda door Spinola in 1625 - Bréauté's en Grobbendonck's

Prins Willem Van Oranje moest, volgens de Pacificatie van Gent, Breda in zijn bezit krijgen. Daar er aan dit besluit geen gevolg werd gegeven, belegerde hij de stad en veroverde ze in 1577. In 1581 ging ze weder naar de Spanjaarden over. In Maart 1590, na de bekende verrassing met het heimelijk binnen de vesting gebrachte turfschip kwam Breda opnieuw in handen van de Prinsen van Oranje. De toen 23-jarige Prins Maurits oogstte daarbij heel wat roem.

In 1624 begon Spinola haar te belegeren en nam ze in, na 11 maanden, op 2 Juni 1625. Ze bleef in Spaansch bezit tot in 1637 Frederik Hendrik er zich meester van maakte, op 6 October.

De inneming door Spinola in 1625 ten voordeele der Aartshertogen werd langs Brabantsche zijde in hooge stemming gevierd.

In 1626 gaf B. Moretus de *Obsidio Bredana* van Herman Hugo uit[1].

Dit boek is een lofzang op den overwinnaar Markies Spinola. Het vertelt zeer uitvoerig het verloop van de belegering. Technische en anecdotische bijzonderheden bevinden er zich naast elkander en meer dan een beschouwing geeft ook blijk van psychologisch inzicht in de persoonlijkheid van de hoofdacteurs van het krijgsbedrijf vóór de veel omstreden Brabantsche stad.

In het begin is het bij Prins Maurits en de Hollanders een overmoedig zelfvertrouwen. In Holland vertoonde men kluchten en boerden om Spinola, '*den Spaanschen boecha*'[2] belachelijk te maken. Men bracht onder het volk een

1 In 1629 verscheen een tweede druk; in 1627 een Spaansche en in 1631 een Fransche vertaling.
2 Hispanica Bombomachia.

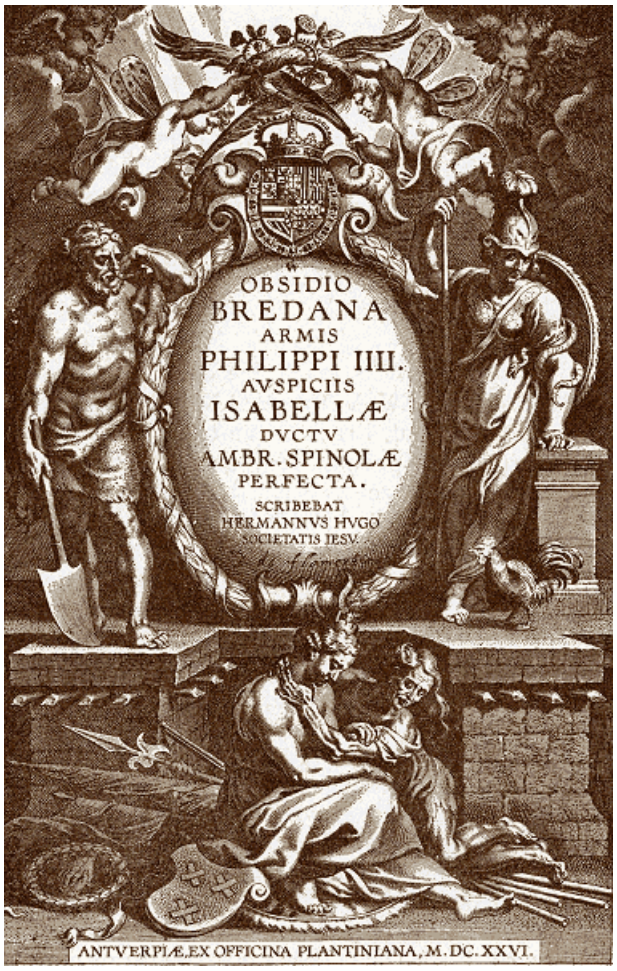

TITELBLAD VAN DE ‘OBSIDIO BREDANA’
(B. Moretus, 1626)
Gravure van C. Galle, naar de teekening van P.P. Rubens.

spotprent in omloop, den Spaanschen koning voorstellende, met een lantaarn op zoek naar Breda, naast den Markies Spinola, die wanhopig in de haren krabde omdat de onderneming niet slaagde. Prins Maurits bleef voorloopig in den Haag, volstrekt zeker, dat er voor Breda geen gevaar was. Hij beweerde, dat Spinola beter zou doen, naar Gheel te gaan, waar men de gekken geneest, dan wel naar Breda[1].

Maar weldra zag het er anders uit. Na vruchteloos gepoogd te hebben de belegeraars te verdrijven, werd Prins Maurits wanhopig. De ziekte, die hem toen steeds heviger en heviger kwelde, wordt door H. Hugo toegeschreven aan het mislukken van zijn pogingen tot ontzet van Breda. 'De spijt daar niets te kunnen aan veranderen ondermijnde hem langzamerhand', schrijft de *Obsidio*, 'en veroorzaakte, naar men zegt, een tering, die den Prins zou

PENNING
geslagen bij de innemmg van Breda in 1625.

wegsleepen'. Wat verder wordt die beschouwing nog herhaald: 'Prins Maurits stierf in den. Haag, gelukkig nog, dat hij het verlies van zijn stad Breda niet overleven moest. Men zegt dat de laatste woorden, die hij uitsprak, een vraag waren naar het lot van Breda: waaruit men gemakkelijk kan opmaken, dat hij stierf van verdriet geen hulp te kunnen bieden aan deze plaats, waarvan de verovering weleer het begin was van zijn overwinningen en zijn faam'[2].

Wat er ook van zij, het beleg voor Breda was de groote bekommering van Prins Maurits op het einde van zijn leven[3].

Aan het hoofd van 18.000 man was de geduchte Spaansche veldheer de Brabantsche stad komen omsingelen. Niettegenstaande de merkwaardige versterkingswerken, die Maurits als zijn meesterstuk op dat gebied beschouwde; niettegenstaande de ervaring en den moed van de bezetting onder het bevel van den gouverneur Justinus van Nassau; werd de toestand van Breda

1 *Obsidio Bredana* (1629), p. 17.
2 Id. id., p. 93.
3 P.J. Blok: Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, Deel II, p. 523 e.v.

MAURITIUS D.G.AUR.PRINC.COMES NASS.MARC.VERÆ ET VLIS.COM.BELG.PROVGUB
EQVITI REGI ORDINIS GARTERII. obyt Anº. 1625. ætatis suæ. 59.

MAURITS VAN NASSAU, PRINS VAN ORANJE,
gravure van P. de Jode.

hachelijker met den dag. Het Staatsche leger was opgerukt met 30.000 man, aangevoerd door den Prins, om Breda te ontzetten. Spinola wist zich echter zoo goed in te graven en zijn positiën met overstroomingen en aardwerken zoo te versterken, dat de Staatschen er niet in slaagden om hem te verdrijven.

Dit ontmoedigde Prins Maurits, wiens krachten intusschen meer en meer slonken ten gevolge van een leverziekte, waaraan hij sedert lang reeds leed. Hij zag zich genoodzaakt het leger te velde te verlaten en naar Den Haag terug te keeren.

De pogingen tot ontzet van Breda, werden nu voortgezet onder leiding van Maurits' broeder, Graaf Ernst Casimir, die in deze onderneming niet fortuinlijker was. Zijn leger werd geteisterd door ziekte en het ongunstige weder verhinderde zijn krijgsverrichtingen. Zelfs de medewerking van Ernest van Mansfeld[1], die met ongeveer 20.000 man uit Engeland was overgekomen, en van Christiaan de Jongere, hertog van Brunswijk, bisschop van Halberstadt, bijgenaamd ‘der tolle Halberstädter’[2], bracht geen gunstigen keer in den toestand.

Prins Maurits voelde zich zoo verzwakken, dat hij zijn broeder Frederik Hendrik bij zijn ziekbed liet komen en hem den dringenden raad gaf om zoo spoedig mogelijk een huwelijk aan te gaan ten einde de belangen van den Staat en van het huis Nassau te verzekeren.

Frederik Hendrik, die toen reeds meer dan veertig jaren oud was, huwde een paar weken nadien Amalia van Solms, en werd door zijn broeder in overleg met de Staten tot kapitein-generaal in het leger benoemd.

Op 23 April 1625 overleed Prins Maurits.

Buiten zijn kommer om het lot van Breda en zijn ziekte, had de Prins gedurende de laatste jaren van zijn leven nog allerlei andere redenen tot misnoegen en moedeloosheid. De staatslieden, die hem moesten helpen en steunen, bleken niet altijd op de hoogte van hun taak. Zijn populariteit verminderde met den dag en zijn harteloos gedrag tegenover Oldenbarnevelt wierp voor velen op zijn gansche persoonlijkheid een donkere schaduw.

Deze gemoedsgesteldheid van Prins Maurits en de benarde toestand, waarin Breda zich bevond, worden geschetst in een Brabantsch gedicht, dat

1 Ernst van Mansfeld stond vroeger in Oostenrijkschen dienst en behoorde tot den katholieken godsdienst. In 1610 was hij naar het protestantisme overgegaan en voerde met de opslandelingen in Bohemen strijd tegen Graaf Bucquoy. In 1625, met een door Fransch en Engelsch geld aangeworven leger, op weg naar Duitschland, nam hij gedurende korten tijd deel aan het beleg voor Breda.

2 Christiaan van Brunswijck (1599-1626), bisschop van Halberstadt, streed in dienst van Prins Maurits in de Nederlanden. Trad in dienst vanden Pfalsgraaf Frederik toen deze de kroon van Bohemen aanvaardde. Werd in 1622 door Tilly verslagen te Höchst. Trok dan met Ernst van Mansfeld naar den Elzas en later naar de Nederlanden, waar hij weer in dienst trad van de Staten Generaal.

OVERGAVE VAN BREDA,
door Velasquez (Madrid, Prado).

in populairen vorm dezelfde opvattingen ontwikkelt, die wij in de *Obsidio Bredana* hebben aangeteekend.

I. Ziehier de titel van het bedoelde gedicht: *Den PALATIN troost MAURITIUS Prince van ORANGNEN, stervende van droefheyt, om dat hy syn stadt van Breda, belegeert (sic) siet, en niet en can ontsetten: ende om die Staten van Hollant die hem niet toe en willen loeten slach te leveren, den Prince hem seer beclaecht* (zonder plaats- noch drukkersnaam)[1].

Het is een samenspraak tusschen den Pfalsgraaf Frederik V en Prins Maurits op zijn ziekbed.

De Palatijn begint:

> Wat ist hier dat u let / seght my waer hebdy pijn
> Leghdy nu sieck te bedt / ist tijdt om sieck te sijn?
> Wildy u schoon B r e d a nu in den noot verlaten
> Wat hopt ghy van die macht van u H e e r e n S t a t e n?
> Die u soo gunstich sijn dat sy met Goet ende Bloet
> U bystant sullen doen / verliesdy soo den Moet?

Zult gij den 'Genevois', Spinola, toelaten 'twee vliegen in eenen lap' te slaan, Breda en u zelf? Zult gij door uw getreur den Oranje-boom, die in zijn fleur was, nu doeu 'verslunsen'? Komaan, zet nog eens 'uw groene pluym' op, en vat goeden moed! Al was Breda nog een koninkrijk, een Prins als gij mag om haar verlies geen droefheid laten blijken. De Spanjaard zou te veel 'in zijn vuist lachen'.

Gij hebt mij zelf zoo dikwijls getroost, zegt de Pfalsgraaf, toen ik op de genade van vreemden moest leven. Toen ik mijn eenjarig koninkrijk verloor, was ik alles kwijt; zoo gij Breda verliest, dan hebt gij nog heel Holland, dus geen reden om te treuren.

Op al die vragen en beschouwingen antwoordt Prins Maurits met een lange klaagrede, die de kern van het heele gedicht uitmaakt.

De Prins begint met een psychologische overweging:

> Sulcx is altijdt geweest het leven vande menschen
> Wat rijckdom dat hy heeft sal noch om meerder wenschen.
> Van eersucht noyt versayt maer willende altijdt
> Opclimmen naer die Son voor eenen cleynen tijdt
> Het wanckelbarich Rat d'welck hem op t'leste steygert
> Op eenen oogenblick al t'hooch opclimmen weygert.

1 Verzameling Thysius. Cataloog Petit, n^{r} 1469.

A. SPINOLA,
door Antoon van Dyck

Daarna gewaagt de Prius over de vermindering zijner populariteit en over de moeilijkheden met de Staten, die hem in al zijn plannen niet volgen. Zij dragen de schuld, beweert hij, van zijn mislukking bij Breda, de zoo geliefde stad, die hem gaat ontsnappen.

Dees S t a t e n die ick heb gedient nu al myn leven
Nu my die saeck[1] aengaet siet hoe sy my begeven.
Siet hoe ick mijn B r e d a dat ick soo seer bemin
Verlies om dat ick heb gevolcht der Staten sin
Noch B r e d a niet alleen doet my die Doot verkiesen
Die H u y s e n schoon verciert die ick daer moet verliesen.
Noch d'lustich R u y t e n - B o s c h gheen Eeuwe noch geplant
Ick achte elcken Boom soo vele als eenen Tant.
Het L i e s en M a s t e n - B o s c h het eenich in dees Landen
Het eene wort vervoert het ander moet verbranden.

De schrijver van dit gedicht was blijkbaar goed op de hoogte van de topographie der Bredasche omstreken. Met het Ruytenbosch bedoelt hij het Reigerbosch, vroeger gelegen achter het bekende kasteel van Breda, thans militaire Academie. Dit bosch werd omgehakt tijdens het beleg der stad in 1624. Het Liesbosch en het Mastbosch bestaan nog heden, met dien verstande dat zij beiden door hernieuwde aanplantingen steeds in stand zijn gehouden. Het Mastbosch is gedurende de belegeringen van Breda in 1624 en 1637 herhaaldelijk verbrand, terwijl een deel van het hout gebruikt werd door de belegeraars om versterkingen op te werpen. Het Mastbosch ligt ten Zuiden van de stad, het Liesbosch meer westelijk tusschen Princenhage en Leur[2].

Dan gaat het verder over de ondankbaarheid der Hollanders.

Dit is al mijnen loon dit is al mijnen danck
Die heb ick trouwelijck gedaen my leefdach lanck
Ick heb al mijnen tijdt en ionge ieucht versleten
Als eenen c l o e c k e n C a p i t e y n in alles my gequeten,
Int dienen van een Landt soo vol ondanckbaer volck
Dat sy allen mijnen dienst maer achten als een wolck.

En dan komt hij te spreken over den benarden toestand van Breda:

Nu om een arme Stadt van my soo seer bemint
Wie daer tot sulcken lof en bolwerck heeft gedient
Om dat sy mijne is die moet ick sien vernielen
Want een ontalbaer volck sien ick daeromme krielen,

1 Ontzet van Breda.
2 Mededeeling van den heer J. Mynssen, archivaris te Breda.

Begraven wel soo sterck dat al die gansche macht
Die ick van Oost en West daer teghen heb gebracht
Want ick om mijn B r e d a gedaen heb sulcken wonder
Die werelt omgekeert dat boven was is onder.
Den F r a n s en E n g e l s m a n heb ick gebracht te velt
Den D u l l e n [1] is te peert / gewapent is M a n s f e l t .
Maer al met cleyen moet het archste noch van allen
En weten sy niet waer den Leger aen te vallen.
Soo moet ick elders sien te vinden een soo coen
Al waert tot inde Hel om bystant ons te doen.

Dan spreekt hij over zijn dood en uiterste wilsbeschikking. Hij verlangt te sterven vóór Breda zich aan een ander heer overgeeft. Hij benoemt zijn broeder tot zijn opvolger en hoopt dat deze de stad beter zal weten te behoeden. Hij zou, volgens het gedicht, aan zijn onwettige kinderen al zijn goed schenken en op de laatste ure hun moeder trouwen. Dit komt met de werkelijkheid niet geheel overeen. Prins Maurits bedacht met een aanzienlijk legaat zijn beide natuurlijke zoons Willem en Lodewijk, alsook hun moeder Vrouwe van Mechelen. Van een huwelijk *in extremis* was er geen sprake. Verder schonk hij nog geldelijke legaten aan vijf andere zijner bastaardkinderen[2]. Daarop beveelt hij zijn ziel aan den Heer en hoopt, dat hij in den hemel zal komen en er een plaats vinden naast 'Barnevelt den Sant daer hy sidt sonder Hooft'.

Adieu Breda Adieu want sterven wille ick eer
Eer ick u inde macht sien van een ander H e e r
Ick maeck mijn erfgenaem Graaf H e n r i c k myaen broeder
Die sal van nu voortaen toch wesen u behoeder
Maer geeft hem beter loon dan ghy my hebt gedaen
Ons steden die u sijn wilt beter die bystaen.
Al mijn vercregen goet myn Kinders sullent houwen
Want in dees leste ure wil ick haer Moedertrouwen,
Nu siele treckt vry uyt want B r e d a ben ick quyt
Mijn B r e d a en ick wy nemen ons afscheyt
Myn siel ghy sijt verlost verlreckt uyt slichaems banden
Int scheyden wilt die Heer ontlanghen in syn handen
By Barnevelt den Sant daer hy sidt sonder Hooft
Wy hebben doch altijd! in een Geloof ghelooft.

Op dit gedicht volgt een *Graf-gheschrift* op den Prins, waaruit wij afleidden, dat ook het besproken stuk na den dood van den Prins werd uitgegeven.

1 Halberstadt.
2 C.M. Van der Kemp: Maurits van Nassau, Deel IV, p. 167. P.J. Blok: Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, Deel II, p. 531.

NAAMLOOZE SPOTPRENT
bij: *Treurfeest der Calvinisten*.

Hier in dees coude aerde leyt eenen P r i n s begraven
Die sieck wort als de hulp der S t a t e n hem begaven.
T'belegh van sijn B r e d a soo sterck rontom beschanst
Met blijven op de Mee heeft by t'onset vercanst
Nu hy met t'Swerelts macht gheen bystant can verworven
Is in den Staten spijt van groolen rou gestorven.

Het toeschrijven van de mislukking van het ontzet aan het te lange vertoeven te Mede, een dorp op een paar mijlen afstand van Breda, was langs Spaansche zijde algemeen. Het is de uitlegging die ook gegeven wordt door H. Hugo in zijn *Obsidio Bredana*[1]. Daar wordt o.a. verteld, dat er over dat lange talmen te Mede, tusschen de Staten en Prins Maurits oneenigheid ontstond, zoodanig dat de Prins met ontslag dreigde[2].

II. F. Muller maakt in zijn *Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten* melding van een Brabantsche spotprent met gedicht op de inneming van Breda in 1625 (Deel I, n^{r} 1524)[3]. *Treur-feest der Calvinisten, midtsgaeders de wtvaert van Breda, T'Samen-sprekinghe tusschen eenen Brabander, ende Hollander*. Naam van graveur en drukker ontbreken, doch de uitgave draagt als adres: *Men vindtse te koopen te Antwerpen in de Huydevetterstrate, in onse L. Vrouwe*.

De prent toont eerst [A] een postbode, die de goede tijding van de inneming van Breda aanbrengt en geld krijgt van de verheugde Brabanders. Verder zien wij er de uitvaart van de stad Breda [B], voorgesteld door een turfschip (zinspeling op de verrassing der stad in 1590) met rouwdoek omhuld [E], omringd door kalveren (Calvinisten), die brandende kaarsen dragen; gevolgd door de afgevaardigden van de Calvinistische Liga, die den katholieken koning bestrijdt; en voortgetrokken door twee ezels, bereden door ‘Mansfeldt den verrader’ [F] en ‘den dullen Halberstadt’ [G]. De groep [D] stelt de verhongerde gemeente Breda voor; [H] het garnizoen en de kranken uit het gasthuis van Breda; [I] Prins Frederik Hendrik met een brandende schoof (zinspeling op den bijnaam van ‘brandstichter’, dien de Brabanders hem gaven); [K] ‘Hendrik Bocxhorinck[4], Predicant van Breda, met Sybil sijne oude concubijn’; [L] de Hollandsche gemeente in oproer bij het vernemen van het verlies van Breda; en [M] de stad Breda alsook een groepje Spaansche ruiters, die den begrafenistocht met vreugde bekijken.

1 Obsidio Bredana (1629) p. 43.
2 Obsidio Bredana (1629) p. 76.
3 's Rijks Prentenkabinet, Amsterdam.
4 Hendrik Boxhorn of Bocherinc, geboren te Brussel in 1545, overleden te Leiden in 1631. Hij was pastoor van St Germanus te Thienen en ging naar het protestantisme over. Hij was predikant te Breda in 1625 en Sibylla Stijns met wien hij in den ecbt was getreden onderscheidde zich gedurende het beleg door de bevolking aan te zetten om het beeld der O.L. Vrouw in de kerk te vernielen (Zie volgend Hoofdstuk).

Het gedicht onder de prent is voorgesteld als een samenspraak tusschen een Hollander, die vol vertrouwen is in het weerstandsvermogen van Breda, en een Brabander, die reeds van den val der stad heeft gehoord. Toen hij te Antwerpen aan de Schelde wachtte om zijn reis naar Holland voort te zetten vernam hij daar de tijding. Men verkocht daar langs de straat ‘den Brief’, die het nieuws meldde. Hij had er zich een aangeschaft om onder weg te lezen.

De Hollander en de Brabander gaan samen in het gras zitten om hem te bekijken en te lezen. Het gedicht beschrijft dan de spotprent, die er zich boven bevindt.

De B a e r die ghy hier siet / is d' V V t - v a e r t v a n B r e d a
Ghestelt op het T o r f - s c h i p , en die daer ryden na /
Zijn al de Princen hoogh en Staten adherenten /
Met 't Calvinisch ghedruys / die onlanghs hunne tenten
Hebben tot groot confuys in Brabant aenghebracht;
Maer hebben noyt bestaen te proeven's Koninghs macht /
Oft noyt ghekent soo kloeck / om 't Convoy te beletten /
Veel min dat sy met kracht souden B r e d a ontsetten.
Dies komen achter t'Baer, bedeckt met rouw kappruynen /
Naest hun een m a g h e r s c h a e r , die als vervaste ruynen
Den B i j b e l met T o e b a c k alleen daer brenghen uyt.
En want daer onder t'dack bewaert wierdt de T o r f s c h u y t
Tot een ghedenckenis / dat vijf en dertien jaeren
Gheleden / sy de Stadt ghebracht heeft in dangier,
Komt nu in dees triomph te pas tot vrolijck vier

. . . . . .

Die t w e e die aen de b a e r met E s e l s zijn ghespannen /
M a n s f e l d t en H a l b e r s t a d t twee seer vermaerde mannen
Alsoock de dieren zijn / daer sy op zijn gezeten;
Gaen nu met C a l i s - b e n d verstooten en versleten.
M a n s f e l d t boos instrument / ghelyck verraders pleghen /
Met sijn M e l a e t s c h e K l e p gheeft hem in alle weghen
Daer wat te halen is / profijt dat is de kans.
Van dierghelyck alloy is oock den D u l l e n H a n s ,
Onnutter als een gans / soeckt dach en nacht te suypen
Gaet om den vrijen brom voor de K a e s ' c a m e r druypen.

Over Prins Frederik Hendrik zegt de Brabander het volgende:

Den Prince van Nassou, veel eer en lovens weerdt /
Die onlanghs naer 't verkrygh van dit Gouvernement /
De K e r e k v a n O o s t e r h o u t met branden heeft geschendt:
Ghelyck over dry jaer / hy oock in Brabandt dede /
Van waer hy koe en kalf en schapen brachte mede.
'Tis een seer vromer Heldt / daer boeren zijn te straven.

ANTON SCHETZ, BARON VAN GROBBENDONCK
gravure van Bern. van Soemeren.

Predikant Bockxhorn wordt op zijn beurt met bitterheid geteekend:

Dat is B o c k x h o r i n c k snoot / vol valscheydt en bedroch /
Die eerst met syn Sybil droock van het L u t h e r s soch /
Maer korts door boosen wil / hem by de C a l v e r s paerde
Ghelyck den Weer-haen drayt / nu d'arme hanen gaerde /
Nu werde G o m m a r i s t , ontrouwich en meineedich
Als dees kans is ghemist / maeckt hem alleen onledich
Om te stillen t'oproer van dees versufte natie
En troosten d'avontuer met de Predestinatie.

De Hollander vindt dat het heele gedicht maar een klucht is, doch raadt den Brabander aan zijn ‘Brief’ voorzichtig op zak te houden om in Holland geen onaangenaamheden op te loopen.

Gedurende de belegering van Breda in 1625 deed zich een geval voor, dat een nieuwe populariteit schonk aan een wapenfeit, dagteekenend van voor vijf en twintig jaren en waarop de Brabanders en de Vlamingen al dien tijd en nog lang nadien in gedichten en verhalen zeer prat gingen. Wij bedoelen het gevecht op de Vuchter Heide bij 's Hertogenbosch, op 5 Februari 1600, tusschen Gerard Abrahams, bygenaemd Leckerbeetjen, en den Heer van Breauté[1], en hun gevolg.

Opgehitst door de onophoudende tergingen van den kapitein Breauté, in Hollandschen dienst te Geertruidenberg, verlangde de luitenant G. Abrahams van zijn bevelhebber den Heer van Grobbendonck[2] te 's Hertogenbosch, de toelating om zich in een gevecht van man tot man met zijn uitdager te meten. Er werd besloten dat twee en twintig Brabanders[3] zouden vechten tegen twee en twintig Franschen in Staatschen dienst.

G. Abrahams sneuvelde, zijn broeder Autoon en zijn schoonbroeder ook, maar de overwinning bleef aan de Brabanders, die ook den Heer van Breauté doodden.

Den Graef[4] setter dry Lackerbeetken /
Seffens aen synen mondt /
Lackerbeetken is doodt gheschoten /
Synen neef wiert seer door-wondt /
Synen broeder en ginck niet loopen /
Daer blevender dry terstondt.

1 Pierre de Breauté (zoon van Adriaan, Luitenant Generaal van Normandië) kapitein der ruiterij in Staatschen Dienst. - Zijn zoon Adriaan-Pierre, van wien verder sprake, werd geboren op 8 Januari 1599. Hij sneuvelde in den leeftijd van 19 jaren.
2 Antonius Schetz, baron van Wesemaal, kapitein der kurassiers in dienst der Aartshertogen, Gouverneur van 's Hertogenbosch en Leuven. Te zijnen voordeele werd de heerlijkheid van Grobbendonck op 4 Meert 1602 tot baanderij verheven, en op 3 Juli 1637 werd hij tot graaf van Grobbendonck benoemd. Hij stierf in 1640.
3 Er was een Waal bij uit het land van Artois: Jean de l'Epine.
4 Breauté,

HET GEVECHT VAN LEKKERBEETJE,
teekening van Sebastiaan Vranckx, gravure van Johannes a Doetecum.

Doch en lieten sy haren moet niet sincken /
Al wast daer soo vergaen /
Men hoorden de sweerdekens klincken /
En teghen malcanderen slaen /
Men sacher daer sesthien sincken /
Van die Hollandsche vaen[1].

In dit feit vonden de Zuid-Nederlanders de gelegenheid om den krijgsmoed der hunnen hoog te roemen en telkens zij het noodzakelijk achtten een bewijs van hun dapperheid te geven, wezen zij op het gevecht op de Vuchter Heide. De schilder- en graveerkunst zoowel als de volksliteratuur maakten zich van dat onderwerp meester. Daar het gevecht van Leckerbeetken buiten de tijdruimte valt, waarin wij onze strijdgedichten gingen zoeken, weiden wij hier over de graphiek en de literatuur betreffende dit onderwerp niet uit. Wij vestigen alleen de aandacht op de prent, die Joannes à Doetecum graveerde naar Sebastiaan Vranckx, en C. Visscher in 1631 uitgaf; alsook op het boekje *Den Slagh van Leckerbetjen teghens den Heers van Breauté, voorgevallen op de Vughter Heyde ontrent s' Hertogen-Bossche den 5 Februari 1600*, nog in 1772 uitgegeven te Mechelen bij J.F. Van der Elst[2]. Deze beide documenten bewijzen hoe lang de herinnering aan Leckerbeetje levendig bleef[3] en op het volksgemoed voortwerkte.

In welken geest de volksliteratuur over dit geval schreef, toonen ons treffend de volgende regels, die wij uit het Mechelsche drukje van 1772 overnemen:

'Wynighen tydt naer dit gevecht zijn in het licht gekomen verscheyde Liedekens ende Rymdichten, verheffende grootelyckx de kloeckmoedigheyt der Brabanders, spottende met den hoogen moedt der Franschen, de welcke in het jaer 1581 binnen *Parys* eene Comedie hadden gespeelt (die in druck uytgaet) daer sy waeren soeckende naer het hert der Brabanders[4], welcke voorsyde Liedekens dienden tot antwoorden, dat het hert der Brabanders

1 Een nieu Liedeken van de Historie ende den Slagh van Lacker-beetken, op de wijze: Als Susanneken suer siet, etc. (Los blad, Universiteitsbibliotheek te Gent, Acc. 6765).

2 Museum Plantin-Moretus, B. 3660.

3 Zie over het gevecht op de Vuchter heide: 'Bulletins de l'Académie royale', 1843, 1e Deel - 'Bulletins de la Commission royale d'Art', 1e Serie, Deel VI, blz. 301. - Dr. C.R. Hermans: *Bijdragen tot de Geschieden is van Noordbrabant* (Deel I, blz. 426, 427, 439, 447, 447), gedichten op Lecker-beetjen, Breauté en Grobbendonck in het Nederlandsch en in het Fransch. - Dr. P. Leendertz: *Het Geuzenliedboek*, Deel I, p. 79, een lied. - Ch. Verreyt: 'Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis', Deel III, blz. 161: Klaegh-gedicht over de Doot van G. Abrahams. - P. Bor: Gelegenheyt van's Hertogen-Bosch ('s Gravenhage 1630, blz. 71), jaardicht op den dood van Breauté. M. van Dalen: *Recueit van de notabelste besoignes ende resolutien, die in den Krijgs-Raede deser Landen voorgevallen ende genomen zijn, sedert den 13 Martii 1597, bij de Greffiers Antoni van Dalen* (synen vader ende groot-Vader) *sorghvuldighlyck opgesocht* ('s Gravenhage, 1675, blz. 53) - R. Verstegen: *Epigrammen en genuchelycke Epitaphien* (Mechelen, H.Jaey, 1617, nr 91): *Epitaphie van den Vromen Gerard Abrams*. - J. Bochius grafschrift op G. Abrahams in *L. Beyerlinck Opus Chronogr.: A. van Meerbeeck*; en J.F. Foppens: *Hist. Episcop. Silvaeducem*.

4 Zie ons hoofdstuk XI. De hier bedoelde comedie vonden we niet terug.

gevonden was in het jaer 1583 den 17 Januarij tot *Antwerpen*, wanneer den Hertogh van *Alencon* aldaer wird uytgeslaegen, mede in 't jaer 1600 op den 5 Februarij op de Vuchter Heyde in het gevecht waer van hier is gesproken[1].

De herinnering aan dat alles werd in 1625 weer opgefrischt door een gevecht, dat ongeveer in dezelfde voorwaarden werd geleverd vóór Breda, tusschen een groep Staatsche en een groep Aartshertogelijke soldaten. Uitgedaagd namens de Fransche adellijke officieren uit het Hollandsche leger, begaf zich de Graaf van Nassau met Kapitein Steenhuys, en twee officieren der ruiterij, Kapitein Botberghe en de jonge luitenant Grobbendonck, zoon van den bevelhebber van 's Hertogenbosch in 1600, vier ruiters van de vijandelijke troepen te gemoet, waaronder de zoon van Breauté, die onder de oogen van Grobbendonck vader gevallen was. De jonge Breauté was het, die aan Spinola geschreven had om dit gevecht aan te vragen ten einde zijn vader te kunnen wreken.

Ziehier hoe H. Hugo in zijn *Siège de la ville de Breda* het verloop van het gevecht schildert: ‘Le comte de Nassau s'estant attaché à l'un des soustenants, receut un coup de pistolet dans l'arcon devant de la selle de son cheval, dont la flame luy frisa la teste. Breauté, haut à la main & en courage, se prit à crier tout pour un coup: A moy, à moy, qui voudra, à Breauté: voicy voicy le, iour qui vengera la mort de mon père. Et puis poussa son cheval contre le lieutenant du ieune Grobendonck, auquel il porta à faux son coup de pistolet; mais l'autre ne le manqua pas, car il luy mit le sien dans les flancs de si bonne façon, que perdant aussi tost le caquet, & se tenant avec la main au pommeau de la selle, il fit la culbute du haut de son cheval: ainsi les deux Grobendoncks, père & fils, ont triomphez des Breautez, père & fils, qui, de gayeté de coeur, estoient venus deffier leur réputation’[2].

1 Het Mechelsche drukje van 1772 (J.F. Van der Elst) maakt ook gewag van een *Lettre de Briauté, Gentilhomme Normand, Capitaine de Cavalerie, autrefois en Garnison à Gertrudenberg écrite de l'autre monde à Messieurs les Plénipotentiaires François l'ann*, 1710. Naar de auteur verzekert werd deze briet overhandigd aan de Fransche gevolmachtigden D'Huxelles en Abbé de Polignac op hun bijeenkomst op het einde van den Spaanschen successie-oorlog voor het bespreken van den vrede te Geertruidenberg met de Staatsche gezanten Buys en Van der Dussen, die op geen enkel punt aan de verlangens van den Franschen koning wilden toegeven. (Blok: ‘Geschiedenis van het Nederlandsche Volk’, Dl. III, blz. 334). In dezen brief wordt zoogezegd door Breauté zelf o.a. het gevecht op de Vuchter Heide verteld. Wij halen eenige kenschetsende passages aan: ‘Je sentis d'abord que j'avois eu tort de dire que les Brabançons n'étoient que des lourds yvrognes, & qu'il ne falloit qu'un François pour en terrasser trois’. Bréauté verlelt, dat hij gevangen genomen werd door den eenigen Waal uit de Grobhendoncksche groep, en voegt daar bij: ‘Les Brabançons furent un peu mortifiez de voir que l'honneur de me prendre étoit tombé sur un Walon, il y a un peu d'émulation entre les Walons & les Flamans - Si je fusse tombé entre les mains d'un Flamand, je crois qu'il ne m'auroit pas donné de quartier; en effet; tandis que Jean l'Epine me le donnoit, ils lui crioient: à pleine têete, assommez le, les Walons sont moins emportez & plus humains que les Flamands; Jean l'Epine sans s'émouvoir de ces cris me donna quartier & me traita honnêtement; & même il témoigna du déplaisir, quand il vit qu'on m'assomoit aux portes de *Bois-le-Duc*...’.

2 H. Hugo: *Le Siège de la Ville de Brenda* (Antw. Officina Plantiniana, 1631, blz. 47).

IX. Brabantsche Spotdichten op de Nederlaag van Christiaan IV van Denemarken te Lutter in 1626 - Richard Verstegen

Evenals de figuur van den Pfalsgraaf Frederik V van Bohemen het middenpunt der belangstelling was gedurende de eerste periode van den Dertigjarigen Oorlog, zoo vestigde vooral Christiaan IV van Denemarken de aandacht op zich in het tweede tijdperk van dien bloedigen strijd der Katholieke, Liga tegen de Protestandsche Unie.

De Brabantsche strijdpoëzie, die zooals wij reeds zagen, de internationale verwikkelingen van de heele contra-reformatie-beweging met evenveel hartstochtelijkheid volgde als de episoden van dien strijd, die zich op eigen bodem voordeden, kon natuurlijk niet onverschillig blijven voor de wederwaardigheden van Christiaan IV, en de Antwerpsche dichters en uitgevers brachten ons noodzakelijk ook satirische uitvallen tegen dien vorst op wiens tusschenkomst de gereformeerden zooveel verwachtingen hadden gebouwd.

Omstreeks 1625 had Oostenrijk met zijn katholieke bondgenooten zulke vorderingen gemaakt, dat de Duitsche protestanten het ergste vreesden. In hun nood riepen de gereformeerde vorsten de hulp in van Christiaan IV. Hij liet zich tot een veldtocht overhalen, maar werd door Tilly volledig verslagen te Lutter bij Brunswijk op 27 Augustus 1626.

I. *De / droevige / traenen, van eene Hollandsche / Bibel suster /, waer by ghevoehgt is de lamentalie / van noch meer andre van de Reformatie*/, een brochure uitgegeven te Antwerpen, door A. Verhoeven, z.j., bevat een paar

gedichten, waarin het Brabantsche oordeel over die gebeurtenissen wordt uitgedrukt[1].

De droevighe Traenen..., bevatten de klacht van een vrome Hollandsche 'Bibel-Suster' over al de misrekeningen, waaronder haar geloofsgenooten toen gebukt gingen. Natuurlijk gluurt achter elk van haar woorden de 'Schadenfreude' van den Katholieken Brabantschen dichter.

> Comt broeders comt / en Susters in den Heere /
> Wij moghen Psalmen singhen laeten staen /
> Den windt ghekeert is / teghen onsen keere /
> En wy och armen sijn daer qualick aen /
> Elck een van ons / die onlanck alsoo bly was /
> Meer claeghen mach / dan oyt deed' *Ierewins*.

Op I Augustus 1626 had Ernst Casimir, in dienst van Frederik Hendrik, het stadje Oldenzaal wel bemachtigd, doch de 'Bibel Suster' achtte dit een onbeduidend voordeel, dat niet opwegen kon tegen al de tegenslagen, die de protestanten in den Dertigjarigen Oorlog te lijden hadden.

> Wat mach ons *Ouden-zeels* victorie maecken?
> Wat isser toch met sulcken nest bedreven?
> Wat willen wy daer veel van ligghen praeten?
> T'is cleyn profeyt dat ons dat Dorp can gheven /
> Oock onder ons ghebiet t'can lang niet duren /
> Door dien wij gingent maecken sonder muren.

De groote overwinning, die de Keizerlijken te Lutter behaalden, werd eerst in Holland verzwegen en tegengesproken, beweert de Bijbel-zuster, maar weldra 'wisten de kinderen het op de straten'. Dan mochten de 'ouderlinghen van de consistorie' en de 'predicanten op hun stoelen' weenen en zuchten. Zij hadden zooveel van den veldtocht van Christiaan IV verwacht, maar alles was verkeerd geloopen. Nooit was hun hoop zoo hoog gespannen geweest. Ze hadden biddagen ingericht, gepredikt, psalmen gezongen, gevast, maar dit alles had niet mogen helpen. Ook hadden zij in dien strijd zes 'ghealieerde vrienden', die elk op zich zelf zeer machtig waren en over flinke legers beschikten, maar toch held het niet gebaat.

De 'Bibel-Suster', die heel goed op de hoogte van de politieke gebeurtenissen blijkt te zijn, spreekt dan beurtelings over die verscheidene bondgenooten: Prins Frederik Hendrik, Mansfeld, Bethlen Gabor, de Oostenrijksche 'boeren', den Zweedschen en den Deenschen koning. Al de verwachtingen op die helpers gebouwd, werden te leur gesteld. Vooral de nederlaag van

1 Museum Plantin, Antwerpsche Drukkers, 263 (104).

Christiaan IV maakte geweldigen indruk. De ‘Bibel-Suster’ voelt er de hand Gods in.

Maer van den sesten legher / och eylacie /
Daer al ons hope was meest ghefondeert
Hoe is daer overvallen de disgratie
Dat noyt can wesen gherecovereert?
Men mach nu aen *Denemarcken* wel bemercken
Dat dit schijnt meer te sijn als menschen wercken.

Een crachtich legher had hy daer by een /
Van Ruytery en wel cloeck volck te voet /
Costen daer aen en spaerden hy oock gheen /
Veel volck in langhen tijdt veel costen moet:
Maer hoe verdrietlijck is het dan om hooren /
Oncosten / tijdt / en volck / en hope verloren?

Deze nederlaag ontnam den moed aan de andere bondgenooten. ‘Ghereformeertheyt (leed) gheen cleyn domagie’. De hoop van den Boheemschen Koning Frederik V om nog eens zijn kroon terug te winnen is nu voor goed verijdeld.

Wie sal nu bij ons Beemschen Connick gaen?
Hem aen te preecken langher patientie /
Den slach van Praghe heeft hem veel leef ghedaen /
Maer desen slach van meerder consequentie /
Heeft niet allen ghedestrueert den *Deen*
Maer al de rest gheslaghen oock met een.

Na nog wat uitgeweid te hebben over het noodlot, dat al degenen vervolgt, die met den Pfalsgraaf aanspanden, gewaagt de ‘Suster’ van Tilly, den gevreesden held, die, naar zij meent, beter zou gedaan hebben, monnik te worden in plaats van veldheer! Dan zouden de protestanten zulke bittere slagen niet hebben geleden.

Tilly, Tilly, wat hebt ghy al ghedaen?
Wie hadde ghedroomt de cans alsoo cost keren?
Hoe is den Deenschen Connick nu daer aen /
Die hem heeft vluchtich moeten retireren?
En hoe het voorts met hem sal moghen wesen
Hy te verwachten staet / niet sonder vresen /

Desen *Tilly*, alsoo ick hebbe verstaen /
Hem als een Monick toont in syn ghebeden:
Had hy met een de cap ghetrocken aen /
Soo had hy ons ghelaeten dan met vreden /
En men had niet gheseyt / dat wel soo seer
Syn beden holpen hem / als syn gheweer

K'en can my niet verwonderen ghenoech /
Dat hy ghevanghen heeft en doot gheslaeghen /
Meer dan 't ghetal sijns eyghen volck bedroech /
Hoe is te meer ons ongheluck te claeghen /
En hoe te meer moghen ons diepe suchten
Vermeerderen onser vyanden ghenuchten

Het was de ‘Bibel Suster’ als iets wonderbaars opgevallen, dat Tilly deze schitterende zegepraal behaalde juist op den verjaardag van Keizer Ferdinand's kroning, op 27 Augustus.

Zij klaagt er verder over, dat de onderneming tegen Vlaanderen, die Frederik Hendrik wilde ten uitvoer brengen terwijl de koning van Denemarken slag leverde, ook teenemaal mislukte.

Na de inneming van Oldenzaal had Frederik Hendrik inderdaad zijn leger in alle haast laten inschepen langs Rijn en Waal naar de Schelde en naar Sas van Gent. Een talrijke voorhoede was onder bevel van Kolonel Philippe de Levin, heer van Famars vooropgezonden naar Kieldrecht, maar Famars' trage opmarsen belette Frederik Hendrik den vijand te verrassen, zooals hij het hoopte. Hij zag zich genoodzaakt om onverrichter zake naar Emmerik terug te keeren

Ter wijlen wy met honderden van schepen
Meynden in Vlaenderen iet te attenteren
Deerlyck in Duytsland wirdt den Deen ghenepen /
En wy van Vlaenderen moesten wederkeren:
In Duytslandt schaed / in Neerlandt schandt geschiet /
Dobbel verlies t'gheluck ons seffens biet.

Wat is toch de oorzaak van al die rampen? vraagt zich de ‘Bibel-Suster’ af.

Soudt oock aen onse Reformatie lieghen?
K'en weet niet / of ick spreken wit / of swieghen?[1]

Blameert my niet / lieve broeders / dat ick spreeck
Of ick de patientie had verlooren /
Ons fondamental bouwsel schijnt maer weeck /
Ick vrees wy moghen wel wat anders hooren /
Men can hoogh in de locht gheen vogels vatten /
Noch hope doen leven door ghedurich schatten

1 De zuivere *i*-klank rijmt hier weer met den *j*-tweeklank *ij*, uitgesproken als zuivere *i*. Zie blz. 61. Wij vinden het o.a. ook bij Richard Verstegen (*Exercitien van Verlandt*, Antwerpen, G. Verhulst, 1641 p. 12):

Maer so ghy sulcs bedectelyc *verswieght*
Hoe kan men kennen dat ghy niet en *lieght*?

Wat blijft er ons nu te doen? ‘Van den Peys’ spreken. De ‘Wtheymsche vrienden’ zullen er genoeg van hebben altijd maar geld te storten zonder goed gevolg. Niemand zal ons nog in ‘onse querel’ bijspringen.

> Want als fortuyn siet op de menschen stuer /
> Vrienden verlaeten hun de selve uer.

De keizer zal zijn macht zien vermeerderen. Hij zal in gansch Duitschland gevreesd worden.

De koning van Spanje zal zijn middelen zien aangroeien. De ‘Hooghmogende schoon Heeren Staeten’ zullen integendeel verzwakken en hun schulden zien stijgen. Ze gaan ten onder.

> En dat ik dorf / ick gaf daer op sententie /
> Dat ick het comen sie / in apparentie.
>
> Adieu adieu / myn droefheyt is te groot /
> Om voorts de rest te comen hier verhaelen /
> Wy weten selver niet ons eyghen noot /
> Doch niet hoe dier wy mogent nog betaelen /
> Ten zy dat Godt ons gheven wilt de weet /
> Waer onse deucht / en recht remedie leet.

II. Die *Droevighe-Traenen van de Bibel-suster* worden gevolgd door een tweede stuk, de *Clachten van eenighe Dienaeren des woorts, en andere yverige bedroefde Broeders ende Susters van de Geusche Gereformeertheyt*[1]. De gespanjoliseerde Brabantsche schrijver viert hier zijn ironiseerende meewarigheid op dezelfde wijze den teugel, door allerlei meer of minder bekende of louter gefingeerde Hollandsche gereformeerden te laten treuren over den toestand die hun door de nederlaag van Koning Christiaan IV geschapen werd.

Franciscus Gommarus, de tegenstander van Arminius, komt de eerste met zijn klacht aan de beurt:

> Hoe dickmaels hebben wy den Heer ghebeden
> Voor desen Deenschen Coninck Christiaen,
> Maer de Predestinatie is de reden /
> Dat het met hem contrarie is ghegaen
> Had men gheweten dat hy soo moest vaeren /
> Wy hadden veel ghebeden moghen spaeren.

Na Gommarus hooren wij Johannes Bogerman, hethoofd van de Dordtsche Synode; N.N., predikant in Zeeland, die te vroeg voorspeld had, ‘dat

1 Museum Plantin, Antwerpsche Drukkers, 263 (104, blz. 13).

Antwerpen (nu) voorzeker' (aan Holland) zou behooren; C.D. woordendienaar te Dordrecht; en N. Muysenhol, gewezen woordendienaar te Breda, die na de tijding over den Deen vernomen te hebben, geen beteren raad weet:

'Dan dat (hy) wesende van droefheyt vol /
(Zich) retireer in (zijnen) muysen hol'

Elk van die bedroefde broeders geeft als het ware een satirisch puntdicht ten beste, waar niet alleen op de politiek-godsdienstige gebeurtenissen, maar nu en dan ook op persoonlijke aangelegenheden gezinspeeld wordt. Dit is bv. het geval voor Hendrik Boxhorn[1], en zijn vrouw. Sybilla drukt zich uit als iemand, die maar weinig vertrouwen meer heeft in hetgeen Boxhorn predikt:

Maer sout' oock waer zijn / datmen zeyt soo sterck?
Is dan den Deen verdreven voor ghewis
Ghaet het voorwaer niet anders in zijn werck /
Soo zietmen wel / dat Godt niet Geus en is;
En aenghezien het is alzoo gheschiet /
Preeckt nu zoo zeer teghen de Papen niet.

Deze Sybilla werd in Brabant een zeer gehate figuur nadat zij oorzaak werd van het vernielen van het beeld der H. Maagd in de kerk te Breda in 1629. H. Hugo in zijn *Obsidio Bredana*[2] schrijft over deze heiligschennis: 'L'exécution en fut faite par l'inspiration de Sybille la prestresse & propheteresse (s'il plait aux Dieux de l'agréer pour telle) femme de Henri Boxhorinck, Flamendial et Ministe de Breda, iadis Prestre de l'Eglise Romaine: car l'oracle de ceste Sybille avais prophetisé six mois après le bouclement de Breda, qu'infailliblement la ville tomberait entre les mains de l'ennemi, si on ne brisoit l'image de la Mère de Dieu, laquelle avoit esté iusqu'alors inviolablement conservée'.

De 'byzit' van Johannes Lemnius[3], 'wtgheloopen Monick / en woordendienaer by de Geusen' laat ook haar klacht-puntdicht hooren:

Maer *Fan* wat denckt u nu van deze zaecken?
Dit mach ons wesen wel een droeven dach:
Gaet dit zoo voorts / hoe zullen wy gheraecken?
Wie weet waer toe dat dit noch comen mach?
Och lieve *Fan* waert ghy gheweest een ruyn /
De Cap waer noyt ghehangen op dea tuyn.

1 Zie vorig hoofdstuk.
2 Blz. 122.
3 Zeer waarschijnlijk de Joh. Lemnius, die als predikant stond te Prinseland bij Breda. Hij deed, intrede in de classe van Breda om te dienen tot Prinseland op 4 Dec. 1616 (Acta der Provinciale en Particuliere Synoden, uitg. Reitsma en Van Veen III, Arnhem, 1894). Hij stierf in 1634 (Acta der Particuliere Synoden van Zuid-Holland, 1621-1700, uitgave W.P.C. Knuttel, 1e deel 1908).

Wij vernemen nog de klacht van ‘Textvast Tanneken Groenwijf van Amsterdam’; van ‘den onpatienten Weerdt in den Reyggher in den Haghe’; van ‘eenen yverighen Driakel of Diaken te Rotterdam’; van N.N. ‘Pfarherr van de Luytersche Ghemeynte binnen Amsterdam’; en van ‘den ghezworen Placcaet-Drukker’ van de Heeren Staten, die aanraedt

> ... ‘datmen strickt verbiet
> Door een Placcaet / en dat op groote peen /
> Dat niemant daer van meer zal moghen spreecken /
> D'welck eensdeels dienen can / om ons te wreecken.

De laatste aan het woord is de bekende ‘Broer Janssen Oudt-Courant Drucker tot Amsterdam’[1], wien een gevatte reclaam ten voordeele van A. Verhoeven in den mond gelegd wordt:

> Myn Pers en lettren waeren al ghereet
> Te Drucken de victorie van den Deen,
> Maer t'is met ons victorien al maer scheet /
> Papouwen crijghen die / wy crijghen gheen:
> Wy moeten langher nae victorie toeven /
> T'is nu den keer van Abraham Verhoeven.

Voor de beteekenis van de politieke rol van A. Verhoeven's *Tydinghen* is deze passage van belang. De vlugschriften uit de *Gulden Sonne* te Antwerpen waren om zoo te zeggen de officiëele katholieke berichten en beschouwingen over de gebeurtenissen van dien tijd.

In een Hollandsch naamloos spotschrift[2] tegen de sermoenen van de paters Jezuïeten te Antwerpen en vooral tegen Pater Maximiliaan van Habbeke[3], die gedurende het eerste kwartaal der 17e eeuw een gevierd predikant was in de Scheldestad, komt een passage voor, waaruit blijkt, dat protestanten het voor zeker hielden, dat Abraham Verhoeven bij het opstellen van zijn *Tydinghen* zich door de Jezuïeten en door Pater van Habbeke in het bijzonder liet inspireeren.

Ziehier deze passage:

> PAUWEL: ‘Door dien... Pater Maxmiliaen *Abraham Verhoeven* in zijn gazetten so ghecouragieert ende gestijft heeft / sal ick niet connen naer laten daer wat mede van te verhalen / want hy nu noch te meer bulderen sal.
> PETER: ‘Abraham Verhoeven ghelooft die dan soo lichtelyck dat Pater Maximiliaen ende de syne hem wijs maect?

1 De bekende Amsterdamsche journalist, die zich later noemde ‘out-courantier in het legher van S. Princ. Exc.’. Zijn oudste uitgaaf is gedagteekend uit 1603. Zijn naam komt nog voor op een Tydinghe van 1643 (Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek).

2 *Continantie van Peter en Pauwels binnen Antwerpen, van wat nieus*. (Verzameling Thysius 1448) Universiteit Leiden.

3 Geboren te Brussel 1580; kwam in de orde 1596; schreef verscheidene bundels met Latijnsche verzen; gevierd prediker te Antwerpen, te Brussel en te Brugge; overleed in 1637.

> PAUWEL: ‘Ja hy in trouwen / want sy de visitateurs zijn. Oock hout het Verhoeven soo met de Spagniaerts / dat hy seydt: Al sach ick de Spagniaerts als Poltrons doorloopen, ende datse niet vechten wilden. Ick soude evenwel drucken datse de cloeckste ende beste Cavaliers van den Coningh waren’.

De puntdichten uit de *Clachten*, die wij zooeven bespraken, doen ons onwillekeurig denken aan soortgelijke rijmpjes van R. Verstegen, heelemaal in denzelfden geest en met dezelfde strekking opgevat. Wij bedoelen vooral enkele stukjes uit zijn *Exercitien van verstandt in varieteyt van scherpsinnighe Epigrammen ende Epitaphien*, die wij evenals sommige andere werken van R. Verstegen ook gedeeltelijk moeten rangschikken onder de door ons behandelde strijdliteratuur[1]. Hij bestemde die puntdichten voor een publiek van lezers die hij belang wilde doen stellen in allerlei zaken van wat hooger orde dan degene in verouderde volksboeken verhandeld.

> Maer vallense te swaer voor hun verstant
> Dichten die lichter sijn sy moghen soecken /
> Als *Tijs van Schilden* of *Oudt Hellebrant*[2]
> Die ergens moghen leggen noch in hoecken...[3]

Deze Exercitien bevatten een groot getal anti-geusche epigrammen op allerlei hebbelijkheden zinspelend, ‘op de pretentie van de Geusen van te wesen goede patriotten’; op hun pretentie, ‘dat sy hebben een ghereformeerde Religie’; op de onzichtbaarheid van hun kerk; de oudheid van hun godsdienst; op hun keuze van den Woensdag, den Mercuriusdag (God van 't bedrog) als biddag; en nog talrijke andere zaken meer. Verstegen is hier als naar gewoonte fel anti-calvinistisch en anti-Hollandsch. Soms weet hij een geestige ‘pointe’ te vinden, die ons de lectuur van al dat schelden en schimpen zonder veel elegantie niet al te zeer doet betreuren.

Niet onaardig zijn b.v. de twee volgende epigrammen. De eerste over ‘Het wel wenschen van een Geusche Predikant en van syn Vrouwe’:

> Een Calviniste Predicantens vrouw /
> Die niet geerne sach haer man veel sitten lesen /
> Maer om dat hy op haer meer letten soud /
> Sy wenschten oock dat sy een boeck mocht wesen /
> Wel seyde den predikant doen zy so sprack /
> Dat ghy een boeck waert / waer ick wel te vreden /
> Op de conditie twaer een Almanack /
> Want ic dat wenshen sou om seker reden /
> Jae seyde de vrouw de reden is wel claer /
> Een nieuwe te moghen hebben alle jaer.

1 Antwerpen, G. Verhulst, 1641 (Museum Plantin).
2 Bekende Volksliederen, Zie Fl. van Duyse: *Het ouds Nederlandsche Volkslied*. Deel I, p. 66, p. 37.
3 *Exercitien*, p. 8.

En dan dat andere over ‘de Mirakuleuse gave van Ananias den knopmaker van Amsterdam’:

Ananias van Amsterdam van dien /
Al ist dat hy niet letter-wijs ea was /
Maer met knopmaken wist wel om te gaen /
Als iemand anders en oock wel soo ras /
Maer hy een vrou had seer in 't lesen cloeck
En zy hem voor las al dat hy begheerden
En soo zy las de texten uyt haer boecken
Hy haer en anderen stracks de meyningh leerden /
Och wat een gave / weerdigh is hy gepresen
Van uyt te leggen / dat hy met kost lesen.

GRAAF B.P. DE FONTAINE,
groot-baljuw van Brugge en het Vrije, bevelhebber van het garnizoen der stad, gravure van L. Vorsterman.

X. Brugsche Liederen over den Veldtocht van Frederik Hendrik in Vlaanderen (1631)

In 1631 ondernam Frederik Hendrik in Vlaanderen een veldtocht, die op een totale mislukking uitliep.

Het doel was Duinkerken te overmeesteren. Zooals wij het reeds in een vorig hoofdstuk schreven, maakte deze stad de zee onveilig voor den Hollandschen handel en veroorzaakte aan de Staten-Generaal groote onkosten, door hen te verplichten de koopvaardijschepen te laten convoyeeren.

De prins liet eenige troepen liggen te Wezel en bij de Schencke-schans om de Hollandsche grenzen te verzekeren, en met het gros van zijn leger trok hij naar Vlaanderen.

Hij scheepte in met 250 vendelen voetvolks, 70 cornetten ruiters en 50 stuks geschut; landde te Watervliet en rukte op naar Brugge, waar hij een viertal dagen voor de wallen bleef liggen.

Daar vernam hij echter, dat het leger van den Spaanschen koning op hem afkwam, ten getale van 17.000 man voetvolk, 5000 ruiters en 43 stuks geschut. De prins vond het geraadzaam die aanzienlijke macht niet af te wachten en vertrok, weer inschepende om zich m veiligheid te gaan leggen te Druynen bij Heusden en te Oostgeest bij Bergen op Zoom.

De aftocht van het prinselijk leger wekte niet alleen veel vreugde in Vlaanderen en Brabant, maar prikkelde ook den spotlust onzer voorouders, die in deze gebeurtenis een welgekomen gelegenheid vonden om zich over den geduchten Hollandschen veldheer vroolijk te maken.

Wij bespreken in dit hoofdstuk een drietal gedichten van Brugsche herkomst, waarin de mislukking van Frederik Hendrik vóór de Vlaamsche

stad bespot wordt. Wij vermelden daarbij eveneens twee Hollandsche liederen, die als antwoord op de aanvallen der Bruggelingen werden geschreven.

Wij vonden de meeste dezer liederen in een vlugschrift z.p., z.j., getiteld: *Een spottelijck / Liedeken ende lauw, / op den Tocht des Prins in / Vlaenderen / bij de Liefhebbers van l Broer Cornelis tot Brugghe uytghegheven / ende ons overghesonden. l Met een l Wederklanck ende Foey-Iauw / daer teghen. / Ghedruct int laer ons Heeren*, 1631 /[1].

De titel leert ons dus, dat het een Hollandsche uitgave is, waarin twee Vlaamsche spotliederen, vroeger te Brugge verschenen, herdrukt werden met hun wederlegging. Uit den titel blijkt nog eens te meer hoe de Hollandsche protestanten telkens en telkens weer de herinnering opwekten aan den beruchten Pater Cornelis Adriaenszoon Brouwer, minderbroeder te Brugge, overleden in 1581, en zijn apocriefe, vieze sermoenen[2].

I. Het eerste gedicht werd geschreven door Jacob Labus, koperslager binnen Brugge[3]. en draagt het volgende opschrift: *Een nieu Liedeken / inhoudende / Den Tocht / die den Prince van Orangien / ghedaan heeft in Vlaenderen / ende hoe hij ontrent de Stadt / Brugghe quam ligghen / mitsgaders hoe hij van de selve heeft moeten / wijcken / ende met kleyn'eere wederom vertrecken / ende walter noch / meer ghedenck-weerdichs te deser oorsake gheschiet is. (Op de wijse van Breda / oft: Sint lob wilt mij in den noodt by staen &c.)*.

Het is een soort kronijklied, waarin al de episoden van den mislukten tocht op naïeve, soms grappige wijze verteld worden. Het stuk heelt een echt volkschen klank. Er komen verzen en wendingen in voor, die aan oudere liederen herinneren.

> Hoort alle te samen een nieu Liedt /
> Ter eeren 't edel Rijc van Spangien...

1 Verzameling Thysius 1691 (Universiteit Leiden).

2 Zie Kruitwagen: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Dl. IV.

3 Jacob Labus was een van de voornaamste leden van de Brugsche rederijkerskamer *De Heilige Geest*. De heer R.O. Parmentier, stads-archivaris te Brugge, heeft, mij met groote bereidwilligheid heel wat inlichtingen over dien weinig bekenden koperslager-poeët verschaft. Op 10 October 1616 presenteert hij: ‘over zijn dootschult de somme van thien schellynghen grooten Vlaems’ te betalen na zijn overtijden. (*Doodschultregister van het Rederijkersgild van den H. Geest over de jaren 1616-1703*. Blz. 6). In margine werd daar later bijgeschreven, dat de doodschuld betaald werd in 1657. *Het Geboorte- en Overlijdensregister der St-Jacobsparochie* in 1657, Brugge, 4e boek, leert ons dat J. Labus stierf rond 15 October 1657. In 1640 was hij proost van de H. Geest- kamer. Op 4 Mei 1642 vertoonde de H. Geest een a ‘speelken’, waarvan Labus de facteur was. Op. 6 Januari 1644 speelde hij de rol van den koning in *Philippus ende den Dronkaert*. Op 6 Januari 1647, vertoonde hij: *De Vryage van Mercurius ende de herderinne Pandrosa ende haere susters*. Op het Quasimodofeest in 1651 was hij ‘prince van eeren’ en stelde hij de berijmde *Caerte van eeren* op. (Dit alles uit *Resolutieboek van het rederijkers-gild van den H. Geest over de jaren* 1640-1709).

De Prins van Oranje is met veertig duizend man in Oost-Vlaanderen gekomen. Hij landde aan te Watervliet.

Dit landen duerde dry daghen langh
't Scheen dat het was gras uyter eirde:
Naer Maldegem namen zy den ganck
Dees Geusen te voet en oock te peirde:
Hun harrenas blinckte voor de son:
Orangien / Nassau met Duc de Bouiljon.

De prins liet aankondigen, dat de landlieden niet zouden gehinderd worden, maar hij hield zijn woord niet.

Den eersten Juni ontrent den noen
Te Maldeghem de trommels sloeghen:
Men rieper; men sal niemants misdoen
Landtslien wilt u tot blijven voeghen
Den prins van Orangien verbiet de vlucht
Elck blyve gherust en onbeducht.
Den Prins van Orangien met woorden soet
Sprac; Landslie blyft als d'onvervaerde:
Ick sal elck gheven tot syn behoedt
Aen Kercken en huysen sauve-garde;
Al waren u huysen en kercken vol gout:
Vreest niet: maer op myn woorden betrout.
De Landslien bleven wel ghemoet /
Betrouwend' op dees Princens woorden:
Sy seyden; En syn de Geusen niet goet?
Maer hoe bermhertich / Wat goe' oorden!
Sy wierden met woorden alsoo verdooft:
Maer 't eynde wiert al hun goet gherooft.

De tocht ging naar Brugge, waar het magistraat onmiddellijk voorzorgen nam voor het verweer[1]. Elkeen werd gewapend.

Het was seer lustich om aen te sien
Hoe elck hem pooghde vroegh en spade:
Den Edeldom met de ambachtslien
Die'trocken t'samen in parade:
De Gheestelijcke die deden goe' wacht
En ronde op ronde den gantschen nacht.

De troepen van den Prins van Oranje naderden, plunderend en brand stichtend. De kloeke kapitein Heer van Gits bewaakte de schans bij de Steen-brugghe op de vaart en wilde die niet opgeven. Graaf van Fonteyne[2]

1 Zie C. Custis: Jaer-boecken der stadt Brugge, Dl. III (Brugge, 1705, blz. 227-229).
2 Graaf B.P. de Fontaine, groot baljuw van Brugge en het Vrije, bevelhebber van het garnizoen van Brugge.

ZILVEREN SCHOTEL,
gedreven door L. van Nievkerke en geschonken aan Graaf de Fontaine,
na den aftocht van Frederik Hendrik (1631).

kwam hen daar zelf halen en bracht hen naar Brugge met nog vijf duizend man van 't Hasegat,

Ziehier wat de Brugsche jaarboeken over dit geval vertellen: '(De Prins van Oranje) meynde dese stad op het onvoorsienste seer gemackelijck te overmeesteren; te meer, om dat hy wel wiste, dat de Bruggelingen, volgens hunne Privilegien geene vremde soldaeten begeerende, niet kloeck genoeg en souden zijn hem te wederstaen. Dog verstaende, dat de inwoonders, buyten hunne gewoonte en syne meyninge, reeds vijf duysent soldaeten binnengelaeten hadden, en dat den Graef Jan van Nassau met een grooter leger van 's Konings troupen seer haest stond te volgen, is hy onverrichter saken op den 4 Junii te rugge gekeert.

Vredius hiervan mentie makende (Sigilla Vredii fol. 296), segt, dat hy alsdan Tresorier van de Stad zijnde, geduerig besig was met wapenen, en andere noodsaeckelyckheden onder de Gemeenten uyt-te-deelen, en dat hy naer het aftrecken van den vyand gemaeckt heeft het navolgende Jaer-schrift: AURIACUS BRUGAM VENIT, VIDIT, ABIIT.

De Princesse IsabeIIa, Gouvernante van het Land, verstaen hebbende hoe dat de Bruggelingen, voorsiende het groot perijckel van den aenkomenden vyand, geene swaerigheyd gemaeckt en hadden de vremde hulp-troepen binnen te laeten, alhoewel sulcx strijdig was tegen hunne Privilegien, heeft aen hun den 8n Junii daer-naer, eenen Brief van danckseggingе geschreven'[1].

Er werd ook aan den Graaf de Fontaine, uit erkentelijkheid voor de uitstekende militaire voorzorgen, die hij nam, een zilveren schotel aangeboden, waarop de Brugsche edelsmid Loys van Nievkerke den aftocht van Frederik Hendrik zeer kunstig heeft voorgesteld. Deze schotel bevindt zich in de *Koninklijke Museums voor Kunst en Geschiedenis* te Brussel en werd langen tijd ten onrechte gehouden voor een geschenk, destijds aan Alex. Farnese aangeboden. De geleerde oud-conservator van deze Museums, Joz. Destreé, heeft dat alles op ernstige gronden terecht gewezen en beslist aangetoond wie de ware bestemmeling en de maker van dit kunstgewrocht waren[2].

Doch keeren wij thans tot het lied van J. Labus terug.

Intusschen had de Prins van Oranje zijn kwartier ingericht op het Bever-houtsveld. De Brugsche dichter-koperslager vertelt heel leuk hoe de prins daar goede sier maakte in het wagenkot van 't Blauw Kasteelken[3], daar

1 Jaer-boecken der Stad Brugge,... by- en vergaedert uyt menigvuldige Autheurs (Brugge: P. van de Capelle, 1738, Deel II, p. 409).

2 Bulletin des Musées royaux d'art et d'histoire, 1931, September, n^{r} 5, blz. 146.

3 Zie Beverhoutshof of Blauw Kasteel: Gilliodts-Van Severen, *Introduction aux coutumes des Bourg de Bruges*, blz. 412. Zie nog over *Blauw Kasteel*, K. de Flou, *Woordenboek der Toponymie*, Dl. II, 139-140. Waarschijnlijk zoo geheeten omdat het met schaliën bedekt was. (Zie K. de Flou, W. id., 137, Blauwhuis). Dit kasteel heet ook *Beverhoutshof* omdat het bij het Beverhoutsveld ligt (Zie K. de Flou, W. id. Dl. I, 929).

HET BLAUW KASTEELKEN OP BEVERHOUTSVELT

op het torentje klom om Brugge van verre eens te zien en daarmede zoo blij was.

De Geusen Prince hielt sijn quartier
Op Bever-hout-velt onder de molen
Men sach hem oock maecken goede cier
Op 't blau Casteelken onverholen:
Hy hadde wel kleyn betrouwen in 't Slot
Sijn tafel die stont in 't waghen kot.
Wanneer sijn maeltijdit nu was gedaen
Hy sprack daer toe de pachters vrauwe
Nu moet ick op het torreken gaen
Dat ic de Stadt van Brugg' aenschauwe
Vier schellinghen heeft hy daer ghetelt
En seyd: segt den Prins gaf my drinc gelt
Maer doen hy daer in de venster lagh
Keerd' hy 't ghesicht aen alle zyden:
En als hy de Stadt van veer aensagh
Begost syn herte te verblyden.
Hy mach 't in Hollaadt wel gaen bedie'n
Dat hy Brugge heeft van verre ghesien

Toen zond de prins een van zijn ‘trompetten’ naar Brugge met een ‘brief’, doch men begroette den bode daar met het kanon, zoodat hij spoedig naar zijn heer terugkeerde. 's Anderendaags vernam de prins, dat Graaf Jan van Nassau met het Spaansche leger op hem aanrukte. Onmiddellijk maakte hij zich uit de voeten. Zijn leger vertrok, onder weg nog allerlei wandaden verrichtend.

Den vyant is haest gheretireert
Daer 't volck moet contributie gheven
Maer contributie noch sauvegaerd
En heeft de Lands-lieden niet bewaerd.
Op Oelem[1] de vrauwen gheschoffiert
In's maus aensien / 't moet God vervelen
Peerden en Koeyen / en al 't ghediert
Al wat daer was sagh men hun stelen
De tarwe noch groen wiere af-ghesneen,
't Is grouwelyck tquaet dat sy daer deen.
Te Berrenem[2] (dit oock vry ghelooft)
Dry sauvegarden had de Kercke
Sy hebben die evenwel berooft
Kasulen / Kelcken dat elck mercke
Sy liepen daermee de Kerck rondom
En riepen D o m i n u s v o b i s c u m .

1 Oedelem.
2 Beernem.

DE BEVERHOUTSCHE MOLEN,
thans nog c ‘Oranje-molen’ geheeten.

De prins scheepte zijn leger weer in en vertrok zonder eenig voordeel behaald te hebben.

Nu Katholycken blyft wel ghemoet
Al had dat boos volck hun vermeten /
Te wasschen hun handen in 't Papen bloet
Godt die en heeft ons niet vergheten:
Wy zyn beschermt door Godes macht.
Laet ons hem loven dagh ende nacht.
Looft God in Brugge minst ende meest
Wat lof en zyn wy hem niet schuldich?
Lof Vader / lof Soon / lof Heylich Geest
Lof een almachtich God dryvuldigh /
Lof die ons ghemaeckt hebt onversaeght
Lof die ons vyanden hebt verjaeght.

II. Het tweede lied is *Eenen / Jauw / op den Tocht des Prins van Orangien naer Brugghe, / in Mey M.DC.XXXI door M.I.E. Schilder, op de Stemme: Edel Artisten koen, &c*. Het woord 'Jauw' met de beteekenis van 'Uit-jouwing' wordt in de Brabantsche volkspoëzie van de eerste helft der 17e eeuw zeer dikwijls gebruikt[1]. Wij zullen er nog voorbeelden van aantreffen.

Het aftrekken van het prinsenleger wordt aan gemis aan moed toegeschreven.

Wech Bataviersche Blom /
Wech Prince van Orangien:
Waer is u hooghen rom /
Daer ghy med' trotste Spangien /
Als ghy niet en durft wachten
Die ghy-lien noemt Papauw /
Waerom wy tot verachten
U gheven eenen Jauw.

De hooggespannen verwachtingen van den prins werden bitter ontgoocheld en daarover 'jouwt' de Brugsche poëet verscheidene strophen lang. Wat dreef den prins op de vlucht? Was het Graaf de Fontaine? Was het 'den kloecken helt Nasauw'?[2].

Of was 't den wijsen raet
Van al de Brugsche Heeren;
Die ras tot onser baet
De 'en 't garnisoen vermeeren /

1 Jouw = Jo was oorspronkelijk een vreugdekreet. Ironisch opgevat wordt het een kreet van bespotting.
2 Jan van Nassau.

En brochten in de wapen
De Burgery niet flauw?
Secht / Batavierſche Schapen
Daer wy vau roepen Jauw

Het was God 'lofsaeme', die den hoogmoedigen prins vernederen wilde en hem belet heeft de Vlaamsche 'Nymphe' te schoffieren zooals hij hef met de 'Maeght' van Brabant had gedaan. Nu zal de prins niet meer kunnen spotten met het Spaansche bloed. Hij kan aan de Staten gaan vertellen, dat hij van ver de straten van Brugge gezien heeft. Al zijn bondgenooten konden hem nog de overwinning niet bezorgen.

Kost u het Frans ghespuys
O Prins / niet beter helpen?
Of 't Inghelsche ghedruys?
Wie sal u droefheyt stelpen?
Den Swed' en kan niet maecken:
Ghy ziet als een Fissauw[1]:
De Maeghdenburghsche saecken[2]
U gheven eenen Jauw.

Zoo de prins tegenslagen heeft in zijn veldtochten, dan moet hij zich daarover in Vlaanderen niet komen wreken, zooniet krijgt hij een 'Jauw'. En dan komt het besluit:

Wech dan Oranſchen ſtam /
Wech blijft van onſe meuren:
Als ghy in Vlaender quam
Om onſe Nymph' te ſcheuren /
Ghy waert onwijs van ſinnen /
O Prince ſeer ontrauw:
Wilt Chriſti volde beminnen /
Soo krijghdy ghenen Jauw.

Onder het gedicht lezen wij *Vidit I.V.V.A.B.*[3] en de lijfspreuk *Vernieuwt in Deught*.
Op die beide gedichten werd van Hollandsche zijde gereageerd.

III. Het eerste antwoord is gericht tegen de twee Brugsche spotzangers te gelijk en is getiteld: *Een Wederklanck / Teghen den Iauw van M.I. Schilder / Ende over een Nieuw Liedeken van / Jaques Labus, Koper-slagher binnen Brugghe. / Inhoudende / Den Tocht des Prins van Orangien. / Op de wijse: Betteken voer na Mariemont*.
Onder het gedicht bevinden zich de volgende

1 Marterdier ook visse geheeten (Fransch: putois. Waalsch: ficheau Engelsch: fichew).
2 Op 10 Mei 1631 was Maagdehurg door Tilly stormenderhand ingenomen en in asch gelegd.
3 Joannes Van de Velde, archipresbyter Brugensis (werd aartspriester op 1 Jan. 1623 en stierf in 1635).

aanduidingen: *Vidit I.B. Fecit E.D.M.* en het rijmpje *Het nieu verheucht, / Alst in heeft Deught*, dat blijkbaar een antwoord wil zijn op de lijfspeuk van den Brugschen schilder M.I.E.

O Domme Volck wat Jauwt ghy uyt
Met Lied'kens Gods Kerk onse Bruyt?
Papouwen, Papouwen,
Uw singhen is Bahals gheluyt:
Hoe sal het u berouwen!

Het heele stuk is in den toon van dezen aanhef. Het lag natuurlijk voor de hand, dat de aanvallen van de twee Brugsche rijmers zouden vergeleken worden met de in Holland zoo bekende apocriefe sermoenen van Broer Cornelis, die te Brugge had gepredikt. Wat zij schrijven heet de Hollandsche auteur ‘Cornelis Broers ba, ba’. Verder gaat het tegen den Paus; ‘Vervloeckt is hij, die hem gelooft’; en tegen de aanbidding der beelden:

Och of God gave dat ghy wist
Hoe seer ghy van Gods Woord afmist
Papouwen, Bapauwen,
De Beelden daer men dus om twist
Soud ghy wel haest uyt mauwen.
De Beelden van een stomme Block,
Verciert met Afgods goude Rock'
Soud ghy niet eeren in Kercx hock,
Maer aerselincx aenschouwen.
Der Santen en Santinnen eer,
Met al de Poppen van Paus Heer,
Papauwen, Papauwen,
Verwierpt ghy met een lust om-veer,
En riept, helpt ons Nassouwen.

Indien de Brugsche ‘schilder’ en ‘kooperman’ klaar zagen in de toestanden, dan zouden zij tegen de Maranen strijden voor de vrijheid. Zij worden uitgenoodigd om hun spotdicht te herroepen en Nassau te volgen:

Daerom herroept u domme Jauw
Ghedenckt des heyls dien u Nassauw,
Papouwen, Papouwen
Aenbieden deed ter goeder trouw,
Laet af van spot en spouwen.
Of anders ist voor u te laef,
En ongheluck voor uwen staet,
Papouwen, Papouwen,:
Want uwen Paus is Duyvels Maet,
Syn dienst zyn Duyvels klauwen.

IV. Het tweede antwoord is van dezelfde hand. Het is ook onderteekend E.D.M. *De Deught Verheught*. De titel luidt: *Foey-Iauw op het Advijs Vernieuwt in Deucht, Ghestelt van M.I.C. Schilder onder zijn lauw*.

Het is een tamelijk onbeduidend rederijkers-rijmenspel, waarin de twee 'Brugsche Quanten', de 'cooper-man' en de 'schilder-knaep', bespot worden en verguisd omdat zij hun 'afgods stadt' in de ondeugden-leer van 'Broer van Dort' (Broer Cornelis) willen behouden. Dat ze maar voortgaan te Brugge met hun santen aan te roepen, omgangen te houden en dies meer! Hun 'Jauw' zal weldra veranderen in rouw en Nassau zal hun meester worden.

V. Er is een derde lied van Brugschen oorsprong, dat zinspeelt op de mislukte belegering dier stad door Erederik Hendrik in 1631. Het is in het Fransch gedicht en herinnert ons aan den hertog van Vendôme, zoon van Hendrik IV en Gabrielle d'Estrées, onderbevelhebber in het leger van Frederik Hendrik.

Uit naam van den Prins van Oranje eischte hij Brugge op in een brief, waarbij hij den bisschop en een drietal vertegenwoordigers der gemeente verzocht naar de Beverhoutsche heide te komen om daar te aanhooren in welke voorwaarden de prins zijn intrek in de stad zou nemen. Eenerzijds beloofde hij den sodsdienst te eerbiedigen en niets te doen dat de welvaart van het land kon schaden, anderzijds dreigde hij met al de oorlogsrampen zoo hij zijn zin niet kreeg[1].

De Bruggelingen hielden geen rekening met dit verzoek en bereidden zich om met de wapenen weerstand te bieden. Zij antwoordden met het volgende spotlied, dat door Kervyn de Lettenhove wordt medegedeeld:

Cetle lettre de Vendosme
Ne nous sert que de fantosme,
Car le lyes, ni l'oranger
N'ont la force de changer
Aux Brugeois le premier estre
Et quitter leur prince et maistre

Bruges est une bonne ville,
Un terroir assez fertile,
Perle et fleur des Pays-Bas
Mais l'orange n'y croist pas.
Il faudroit du sang répandre
Pour avoir tel pied en Flandre.

1 Kervyn de Lettenhove: *La Flandre pendant les trois derniers siècles*, blz. 236.
A. Van Speybroeck: *Wandeling rond Brugge* (Brugge F. Claeys, 1885, blz. 82 e.v.). - Id. Id.: *Environs de Bruges. Beverhoutsveld* (Brugge, J. Claeys, 1885).

XI. Krakeel rondom een problematisch Esbattement - Het ‘Verkeerspel’ door Jan van der Veen - L. Vossius' Hemelspraken van den H. Bloeddag

Rondom den hiervoren besproken mislukten veldtocht van Frederik Hendrik ontstond er een heftig letterkundig krakeel, waaraan Hollandsche en Brabantsche rederijkers deelnamen, en waaraan Prof. J. te Winkel in het IVe deel van zijn *Ontwikkeling der Nederlandsche Letterkunde* (2^{e} Druk, p. 41) eenige woorden heeft gewijd.

Het is een niet genoeg te prijzen verdienste van Prof. J. te Winkel, dat hij om zoo te zeggen de eenige is, die met meer aandacht de Zuid-Nederlandsche literatuur der 17^{e} eeuw onderzocht en daar in dit geval weer een bewijs van gaf, doch wij voelen ons genoodzaakt om zijn oordeel hier te herzien, te wijzigen en aan te vullen.

Wij lezen bij Prof. J. te Winkel het volgende: ‘(In 1631) werd door de brave Retrosijns’ van Antwerpen een batement gespeeld tot beschimping van Frederik Hendrik, die in de Lente van 1631, een aanval op Duinkerken had beraamd, maar, toen de Spaansche veldheer, de marquis De Santa Croce, op zijne hoede bleek te zijn, zijne troepen weer had doen terugtrekken. Nu werd ‘t' Antwerpen op 't toneel 's Prinsen beelt gedragen, gelijk een dode man verwonnen of verslagen’; een dokter kwam op om het lijk te ontleden: overal werd naar het hart gezocht, maar te vergeefs: 't was nergens te vinden, totdat men eindelijk ook het onderste gedeelte van het lichaam onderzocht, en zoo waar, daar werd het hart ‘recht achter in den hiel’ gevonden: het was den Prins in de schoenen gezakt.

‘Evenmin als andere schimpdichten op den Prins bleef ook dit spel in de Noordelijke Nederlanden onopgemerkt, en toen kort daarop de vloot van Graaf Jan van Nassau op het Slaak door den Zeeuwschen vlootvoogd Marinus

van Hollare eene schandelijke nederlaag had geleden, moesten de Antwerpenaars met hun ‘Jan de Mossel-vanger’, zooals Graaf Jan spottend genoemd werd, op hunne beurt den spot verdragen, hun tegenklinkend uit het *Verkeerspel*, een vermakelijk gedicht van den Deventer dichter Jan van der Veen’.

Tot hiertoe Prof. J. te Winkel.

Het lijdt geen twijfel of de geleerde beoefenaar van onze literatuurgeschiedenis had van dit Antwerpsche esbattement tegen Frederik Hendrik alleen kennis door het *Verkeerspel* van Jan van der Veen[1]. De aanhalingen in zijn korte inhoudsopgave heeft hij woordelijk uit dit gedicht overgenomen.

Ziehier het fragment waarin Jan van der Veen over het Antwerpsche esbattement gewaagt:

t' Antwerpen op 't Tonneel word 's Princen beelt ghedraghen
Ghelijck een doode man verwonnen of verslaghen /
Na datmen langhe wijl sijn beeltenis besach
So quammer (na ghedaent) een Doctor voor den dach
Men maeckten overslagh met vele dreckx van reden
Des Princen inghewant dat sondemen ontkleden /
Op dat een yeder mocht besichtighen het hert
Het welck van yeder een voor vroom gehoudea wert /
Men socht met alle vlijt daer 't herte plach te legghea.
Maer neen men vond 't daer niet / men riep wel wat is dit.
Doe wast soeck hier soeck daer oft ginder niet en zil /
't Was alles te vergeefs / men socht aen alle zijen
Het gantsche Lichaem deur / tontbracker aen geen snijen
Daer na het quam soo wijt men raektea na bene'en /
De dijen worden met de cuyten op ghesne'en /
Daer is veel hekelingh bij dit verzoeck gheresen
Men seyde sulcken Prins sou daer geen hart by wesen
Ten langen lesten riep een grove lompen fiel
Ha / ha / hier leyt het hart recht achter in den hiel /
Daer creet men over hoop, men jouden op den dooden
Dat was soo veel geseyt Prins Hendrick den bloden /
Wat dunckt u van dit spel ist niet een sotte cluyt
Maer vrienden toeft noch wat het spel is noch niet uyt.

1 Wij kennen twee uitgaven van dit werk: a) Jan van der Veen's Verkeerspel met sommige Antwerpsche teghendichten. Hier achter volcht het Verkeer-Spel. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1631 (zonder opgave van plaats noch drukker. - Exempl. Bibliotheek der Hoogeschool te Gent); - b) Jan van der Veen's Verkeer-spel op 't Batement nu kortelingh binnen Antwerpen, tot schimp van den Prince van Orangjen uyt-gebeelt. Met oock het teghen-dicht op Jan van der Veens Verkeerspel. Noch is hier bij ghevoecht syn kaets-spel / Oock volght hier alle het gene, dat over Ende weder tegen malcanderen gemaeckt is. Bij Daniel Jansen t'hoffjen / Boeckdrucker 1632. (Bibliotheek Hoogeschool te Leiden). Het *Verkeerspel* komt ook voor in de verscheidene drukken van J. van der Veen's *Bruylofts en Zegezangen* (Verzamelde werken, Amsterdam 1642, 1659, 1660, 1663, 1703 en 1745). Jan van der Veen werd te Haarlem geboren in 1578 en stierf te Deventer in 1659. Hij was apotheker en besteedde zijn vrijen tijd aan verzenmaken.

Het esbattement zelf zal voor Prof. Jan te Winkel zeker even onvindbaar geweest zijn als voor ons. In de overgebleven bescheiden van de Antwerpsche rederijkerskamer is er geen spoor van aan te treffen, en het komt ons volstrekt niet gewaagd voor te onderstellen, dat bedoeld esbattement nooit gespeeld, en wellicht nooit geschreven werd.

De Antwerpsche rederijkers hebben in elk geval bij kennisneming van Jan van der Veen's gedicht met nadruk gelogenstraft, dat zij ooit dergelijk spel zouden opgevoerd hebben. Zij beschuldigen den Deventer dichter die heele geschiedenis te hebben uitgevonden om hen hatelijk te maken.

Bij zulk krachtig verweer van de Antwerpenaars verwondert het ons, dat Prof. J. te Winkel over de vertooning van dit esbattement spreekt als over een feit waaromtrent geen de minste twijfel bestaat.

Zes Antwerpsche rederijkers hebben naar de pen gegrepen om hun verontwaardiging over Van der Veen's pamflet in vers-maat neer te schrijven. Vijf onder hen gaven hun verzen uit in *Het Verkeerspel met sommige Antwerpsche tegendichten* en onderteekenden ze respectievelijk met de kenspreuken *Steunt op Godt, Ick can noch leeren* (Frans Bruyninckx)[1], *Ick leef door de doot, Brandt in Liefde* (Geeraard van den Brande, een van de werkzaamste leden van den *Olijftack*)[2], en *E vero Salus*. De zesde gaf zijn gedicht afzonderlijk uit, geteekend *Godt mijn schut* (zie blz. 177). In een later gedicht van jan van der Veen, *Krucken-Dans*, waarover wij straks een woordje zullen zeggen, worden Frans Bruyninckx en Verstocken als twee Antwerpsche dichters genoemd. Een van Van der Veen's vrienden had hem die twee namen medegedeeld[3]. In het *Kaatsspel ofte Weder-Steuyt / op de Leughen-Laster / thegen hem uytghespoghen / door eenich nameloos Antwerps licht ghebroedsel. Ghedruckt by Daniel Janssen, Anno* 1632, door den zelfden Jan van der Veen, worden eenige onderstellingen gemaakt om te weten te komen wie achter het anagram *E vero Salus* kon schuilen. De Antwerpsche rederijker maakte zich daar vroolijk over. Van der Veen had enkel aan den vriend, die hem Verstocken en Bruyninckx bekend maakte, naar zijn naam moeten vragen:

> Die had u mynen naem oock seer wel konnen seggen
> Jae mynen handel ampl en wandel uytgeleggen.
> Want die aen yder een t' Hantwerpen is bekent.

En Van der Veen heeft geen redenen om het hem en de andere Antwerpsche rederijkers ten kwade te duiden, dat zij hun gedichten met hun naam niet onderteekenden.

1 F. Van der Haeghen: Dictionnaire des devises (Le Bibliophile Belge, X, 1875).
2 Id. id.
3 *Antwerpsche Weder-Botten* (zie verder in dit hoofdstuk), p. 23.

Wij syn het soo gewent: 't is rymers oude wijs /
By hun ghedicht alleen te stellen hun d e v i j s /
En H u g h e n s [1] doet het wel / Wilt- ons daerom niet schelden.

Frans Bruynincks loochent beslist, dat het satirisch esbattement tegen Frederik Hendrik ooit of ergens in Braband opgevoerd werd. Hij brengt zelfs ridderlijk hulde aan den moed van den Prins van Oranje en zijn geslacht! Wij halen uit zijn *Antwoorde aen den Laster-Loghen-dichter Jan van der Veen, op zijn Verkeerspel* de desbetreffende passage aan:

Maer al ist dat u Prins / uyt Vlaend'ren is gheweken,
Daer aen ea blijckt niet dat hem sou een hert ontbreken.
Hij heeft hier voor ghetoont sijn cloeck en moedich hert
Waaneer hij door fortun' soo hooch verheven wert /
Als hy vercreghen heeft verscheyden schoon victori /
Tot roem van sijn gheslacht / en tot syn eer en glori.
Waerom ghy haaghe-bast / acht ghy dan herteloos
Dijn hoochgheboren Prins? en soeckt door valscheyt boos
Uwen vileynen schamp' / een ander op te draghen?
Seght scrobber / vuylen uyl / antwoordt my op mijn vraghen,
By wie / waer / op wat dagh / is desen schamp vertoont?
Seght loghen-dichter seght / waer u ghetuygen woont:
Soeckt vry gans Brabant door / g'en sult daer vinden gheene /
Ghy zijt den lasteraer / ghy seght dat maer alleene.

Na een heftigen uitval tegen den lasteraar, vraagt Bruynincx zich af hoe Holland een dergelijken boef nog vrij over straat laat gaan, en hij herhaalt nog eens dat een Brabander geen prinsen op dergelijke wijze beleedigt.

Wat Holland, wat is dit? Hoe sal ick dat verstaen:
Dat ghy soo snoode boef laet over straten gaen /
Die uwen vromen Prins / den braefsten van u helden /
Soo schandich dorst versmaen / en sonder hert uy tbelden.
Oft ommers soo hy seydt / den al te plompen fiel/
Dat het gesoncken was / tot onder in den hiel,
En om dat desen guyt / dit onghestraft sou segghen:
Gaet hy dat op den hals der Retorijckers legghen.
Hy seydt dat wij tot schamp / dit hebben uytphebeelt /
En op ons trots Tooneel / soo openbaer ghespeelt.
En tot des Princen smaet / sijn beeltenis doorsneden /
En soo syn hert ghesocht / in al te mael de leden.
Hy Hecht ghelyck een dieff / dat sweir ick voor ghewis /
Ten is ons doente niet / de Princen te verachten /
Met dwase schampery: wy konnen dat wel wachten.
Maer desen hang-broeck spot / met synen eyghen Heer /
En op een anders naem / treft hy hem aen syn eer.

1 Constantijn Huygens.

De Antwerpsche poëet, die als kenspreuk *Ick leef door de Doot* aannam, was niet minder geërgerd dan F. Bruyninckx tegen den ‘vileyn’ die zooveel leugens ‘uyt de vuyst gaet suygen’; tegen den ‘Princen eere-dief”, die ‘dees saeck’ op de Antwerpenaars kwam ‘dringhen’[1].

Geeraard van den Brande is even beslist in zijn logenstraffing van den prinsensmaad en in zijn eerbied voor het huis van Oranje. Hij vraagt aan Van der Veen:

> Waerom soeckt ghy dees vleck Antwerpen in te vrijven?
> Heeft yemant op 't Toneel oyt sulcks hier sien bedrijven?
> Als 't gheen dat ghy versiert, tot laster en tot smaet,
> Van uwen eyghen Prins, ghy Eer-dief vals en quaet.
> En om u lasteringh met schyn-deucht te bedecken,
> Soeckt gh'ons te branden in dees schandelycke vlecken.
> Verr' moet van ons Tooneel verhuysen sulck ghewoont,
> Waer op dat menich spel ghespeelt is en vertoont,
> Tot lof van eenich Prins, wiens daet wy doen herbloyen
> Soo langh die Hipocren' Parnassum sal besproeyen
> Wij weten dat den Prins van den Orangie-stam'
> Ut cloecker helden bloet eerst synen oorspronck nam
> Noyt is bij ons ghedacht, dat wy hen souden schelden[2]
> Cleyn-moedich, en daer hy noch sonder hart wt belden.

Het gedicht van *E vero Salus* herhaalt dezelfde gedachte met dezelfde verontwaardiging.

> Verwaende logenaer, waer is ten toon ghestelt
> In ons Antwerpia (wilt my dat toch ontfouwen)
> D'ontledingh' van den Prins? waer was die te aenschouwen?
> Ghelijck ghy dat aldaer soo zekerlyck vertelt.
> Segt op en houdet staen, en isset niet ghelogen.
> Neen; tis ghedroomt oft wel uit uwen poot gesogen,
> Oft yerwers een, als ghy, die heeft het u ghezeyt,
> Schaemt u der lasteringh dees'logens te versinnen,
> Spreect waerheyt, ghy sult eer en salicheyt gewinnen,
> Want door de waerheyt compt den mensch' tot salicheyt.

Godt myn Schut, in zijn afzonderlijk uitgegeven gedicht *Schut-Waerheyt Teghens het valsch Verkeerspel tot schimp van Brabandt, ende lasteringhe van de Antwerpsche reden Const-beminders*,[3] spreekt ook in denzelfden zin.

> Hy lastert; en waerom? hy seyt, d a e r i s g h e d r a e g h e n
> 't A n t w e r p e n o p T o n n e e l i n s c h i j n o f t w a e r v e r s l a e g h e n

1 Aen Jan van den Veen, Eereloosen Prince-schencler en schandaal van alle Poëten.
2 Aen Jan van der Veen op sijn lastering der Vrouwen.
3 Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1632, z.n.; z.j. (Bibliotheek der Nederlandsche Pamfletten, verz. Thysius; bewerking van L.D. Petit, Dl. I, n^{r} 1806), Universiteitsbibliotheek te Leiden.

d' A f b e e l d i n g h v a n d e n P r i n s : den lasteraer die lieght,
O l o g h e n - r i j c k e V e e n v selven ghy bedriegt.
Ghy seght het is verthoont, naer recht moet ghy dat thoonen,
Ghy moet, soo veer' ghy v logenen verschoonen,
Bewijsen waer, voor wie dit soude sijn ghespelt,
Door wie dees iente clucht, soo aerdich wt-gebelt.
Daer is ghebreck van thooa, ick com' tot mijn vermeten
Misschien is v de plaats, en Camers naem vergeten,
Ist G o u b l o m ? V i o l i e r ? O l i j f t a c k ? gbeen van dry:
Wie heeft het dan verthoonf? Wie? Niemant niet als ghy,
Ghy zijt de roer-vinck V e e n , ghy zijt den princen blamer...

Een dergelijke eensgezindheid bij de Antwerpenaars is toch wel van aard om te doen twijfelen aan de gegrondheid van Van der Veen's beschuldiging.

Wij willen volstrekt niet beweren, dat de Antwerpsche rederijkers tot iets dergelijks niet in staat waren. Wel integendeel! De aftocht van Frederik Hendrik maakte grooten ophef in de Scheldestad en was voor onze rijmers een welgekomen gelegenheid om zich te wreken over den spot, waarmede de Hollanders de nederlaag van Spinola voor Bergen op Zoom in 1622 hadden bejegend. Een van de poëten in de polemiek tegen Van der Veen betrokken, Geeraard van den Brande, had o.a. in zijn bundel *Poëmala*[1], twee sonnetten laten verschijnen: *Op den uyt-tocht van den Prins van Oraignen Frederik Hendrick van Nassouwen uyt Vlaenderlant, in 't Jaer* 1631.

De Hollanders moeten het daar verduren:

O Batavieren dwaes hoogh-moedich op gheblasen,
Ghy meynt ghy hebt F o r t u y n ghegrepen by den haer,
Die wispeltuiich keert eer dat men't woort ghewaer,
U waenwijs trots ghemoet sal u noch doen verdwasen.

Waer sijn u schimpers nu met al haer spottich rasen
Die S p i n o l a den. Helt soo last'rich seyden naer,
Dat hy als eenen hondt oft Boeren reykel maer,
Voor B e r g h e n , nam de vlucht veel bloeder als de hasen.

Denckt nu ghy Lasteraer of dit niet recht en past
Op uw eyghen P r i n s , in u ghemoet eens tast
Dien nu met schant de vlucht uyt Vlaend'ren heeft genomen
Ghelyck als X e r x e s oock uyt 't Landt der G r i e k e n dee,
Die met syn schepen schier bedeckten gans de zee:
Wie schimpt die sal den smaet oock selver overcomen.

De Hollandsche ‘lasteraars’, die Spinola na zijn nederlaag voor Bergen op Zoom in 1622 bespot hebben, waren nog al talrijk[2], doch de in dit

1 Zie: *Het Laven van Jounnes van den Bosch* door G. van den Brande (Antwerpen, bij Geeraerdt van Wolsschaten, 1631) Koninklijke Bibliotheek te Brussel, II 25957.

2 Zie o.a.p. 469: *Nieuw Geuzenlied-boek*, door H.J. van Lummel.

gedicht van G. Van den Brande speciaal bedoelde ‘schimper’ is Jan J. Starter. De Antwerpsche rederijker nam immers de voorzorg in den rand te laten drukken, dat hij het tegen den dichter van den *Frieschen Lusthof* had, wiens *Ghedicht over't Ontset van Bergen op den Zoom* inderdaad zeer scherp en bitter was voor den Spaanschen veldheer. Het gedicht van Van den Brande bevat overigens rechtstreeksche zinspelingen op de volgende verzen uit Starter's satire:

> (Hij vlucht) gelyck een rekel met de start tusschen de beenen,
> gelyck een schuwen uyl, gelyck een blooden Haes...
> gelyck als X e r x e s het vermaerde Grieken dee,
> Die door syn schepen scheen te decken d'heele zee[1].

In het tweede sonnet ontwikkelt G. van den Brande daaromtrent dezelfde thema's: God heeft de Hollanders getroffen om hun hoovaardigheid, zij moeten zich herinneren, dat het geluk veranderlijk is van aard. Dit alles getuigt wel van het reinste leedvermaak, maar een *crimen laesae majestalis* is het zeker nog niet.

Het treft ons ook dat Jan van der Veen's verweer tegen de Antwerpenaars zoo zwak is. Hij heeft inderdaad op hun beschuldiging van laster geantwoord in zijn *Kaatsspel*, doch weet niet anders in te brengen dan dat ‘men’ in Holland ‘zegt’ dat het beleedigend esbattement wel degelijk vertoond werd, - dat de opvoering niet in het openbaar plaats had, maar in't geheim; en dat de Brabanders tot zoo iets zeker in staat waren... vermits hun ‘Broeders binnen Ceulen’ den Pfaltzgraaf[2] wel als een bedelaar hadden durven voorstellen. *Si ce n'est toi, c'est donc ton frère*. De overtuigende kracht van deze wederlegging is niet bijster groot. Het is een antwoord van iemand, die in het nauw gebracht, zich met spitsvondigheden zoekt te redden. Wij laten Van der Veen even aan het woord. Hij spreekt over zich zelf in den derden persoon:

> Gy segt dat hy het Spel heeft wtten duym gesogen
> Dat 's ummers bol en dick en tastelijck gelogen,
> Wat heeft hy meer gedaen als wat in rijm gestelt,
> Dat hier gansch Neerlant deur, voor waerheyt is vertelf,
> De vroomste die daer leeft die kan men soo bedriegen,
> Die zegt van dat men zeyt, dat houtmen voor geen liegen,
> En of gy't schoon verstraft en schendelijc verdooft
> Soo wert het noch voor waer van duysenden gelooft,
> Van velen noch gehoort, van zommige gezworen,
> En gij alleen sijt doof, en hebt soo groote ooren.

1 J.J. Starters *Frieshe Lusthof* met inleiding en aanteekeningen van Dr. J. van Vloten (Utrecht, Bosch en Zoon, 1864), p. 348.
2 Frederik V, Koning van Bohemen.

Men seyt het is gespeelt maer niet in 't openbaer.
Geheymt het so gy wilt men zeyt tis lijcwel waer
Ist waer of is 't gejockt 'ken wilt niet gaen bekijcken,
Het quaet wort licht vermoet van u of uw's gelycken,
Al draecht ghy uwen roem, dat gy sa zuyver sijt,
En nummer eenich Prins geeft spottelijck verwijt,
En niet en sijt gewoon daer grillen van te speulen:
Wat hebben toch gedaen u Broeders binnen Ceulen[1]
Van onsen Palatijn, of ist een misverstaat?
Daer wert hy afgebeelt als platter achter lant,
Eu hadde aen den arm een Rotterdamsche degen,
En ging soo huys by huys, gelyck de sulcke plegen.
Hem volchde sijn Gemael met sac met pack en kint,
Beroyt, verscheurt, besmeert: of is dit oock al wint?
Of weet gy hier niet van? Soo wilter na vernemen,
En ooc hoe dat hy spooch de kroone van Bohemen,
Dan doch sy laten 't nu, het spelen sijn sy moe,
Het schijnt sy hebben daer, al vry wat reden toe,
Ic laet om cortheyts wil meer daeden te beschrijven,
Laet Ceulen Ceulen sijn, wy willen by u blijven:
Men sal oock op u doen, eens doen recht ondersoeck
En halen 'oud en 't nieuw te samen witen hoeck...

Van der Veen stelt zich bijzonder antipathiek aan door in tegenstelling met de Antwerpenaars, die in hun verweerverzen althans, Frederik Hendrik's moed erkenden en over het geslacht van Oranje met eerbied spraken, onophoudend strijdlustige en bitter krenkende zinspelingen te maken op aartshertog Albert en Koning Philips. Hij beschuldigt Albert ervan Anneken van den Hoven te Brussel levend te hebben doen begraven in 1597. Hij schrijft ook dat Philips II door de luizen was opgeëten. ‘De Bloethont (werd) daerdoor van 't snoode lijf berooft’.

Bij Van der Veen was er een psychologische reden aanwezig, die er hem wellicht kon toe aanzetten om de geschiedenis van het beleedigend esbattement uit te vinden. Hij behoorde tot de felle calvinistische partij, die van geen verzoening met het Zuiden wilde hooren, en er dus belang bij had de openbare meening in Holland tegen het Zuiden op te hitsen, desnoods door uit de lucht gegrepen verhalen.

Zoo de Antwerpsche rederijkers wel degelijk de waarheid zegden, en zoo het veel besproken esbattement werkelijk een mythe was, waar had Jan van der Veen dan die grap van het in de schoenen gezonken hart vandaan? Moeilijk is het dit met zekerheid te zeggen. Van der Veen heeft ze in elk geval niet zelf uitgevonden.

1 In den rand staat als aanduiding voor den tijd: ‘Naert verlies van Praghe’.

In de *Antwerpsche Wederbotten* beschuldigt F. Bruyninckx den Deventer spotter zich te verdedigen tegen zijn aanvallen met ‘gheraepte Aeperij, gherooft uyt ander spuelen’[1]. Heeft Van der Veen wellicht de mop van het gezonken hart in een van de hier bedoelde spelen gevonden? Wat er ook van zij, wij troffen ze aan als hoofdthema in de inhoudsopgave van een andere, ons ook onbekend gebleven, politieke tooneelklucht, gericht door het Fransch gevolg van den hertog van Alençon tegen de Antwerpenaars!

In 1594 liet Leo de Meyere bij Arnold's Conincx te Antwerpen een groot Fransch gedicht verschijnen, onder den titel *Prosopopée d'Anvers*, ter gelegenheid van de blijde inkomst van Aartshertog, Ernest. Hij geeft daarin een overzicht op de geschiedenis van Antwerpen in de laatste jaren en ergert zich onder meer over den ‘tas de fraucillons’ zooals hij ze noemt, die de Fransche furie op hun geweten hebben. Hij verwijt hun, dat ze de bevolking van Antwerpen in een kluchtspel beleedigden en zegt er ons genoeg van opdat wij zouden kunnen vaststellen, dat het hoofdthema van dat tooneelwerk opentop hetzelfde was, als dat van de klucht, volgens Van der Veen door de Antwerpenaars tegen Frederik Hendrik gericht, - natuurlijk met dit ééne verschil, dat de man met het hart in de schoenen ditmaal de Antwerpenaar was! - Ziehier de bedoelde passage uit de *Prosopopée*:

> Va or, farceur François, va en tes comédies,
> Va gaudir les Flamens aux âmes peu hardies,
> Va leurs coeurs au solier dévalez retrouver;
> Peu expert anatome, ils t' ont fait esprouver
> Qu'ils ont le coeur ès mains et non pas en la bouche
> Comme toy, qui tousjours fais d'elle l'escarmouche.

Met dit citaat kunnen wij echter niets meer bewijzen dan dat een dergelijke geestigheid tot de meer gebruikte satirische thema's van dien tijd behoorde[2].

De rederijkerswist naar aanleiding van Frederik Hendrik's aftocht uit Vlaanderen was met het *Verkeerspel* van Jan van der Veen, de ‘tegendichten’ en de *Schut-Waerheyt* der Antwerpenaars en het *Kaets-spel* van Jan van der Veen nog niet geëindigd.

De vijf eerste Antwerpenaars beantwoordden weer het *Kaets-spel* met een reeks gedichten, waarop wij in dit opstel terloops reeds hebben gewezen, nl. *Antwerpsche Weder-Botten van de Qualyck-ghekeerde Ballen van Jan van der Veen. Oock wordt by gevoecht het Kaetsspel van Jan van der Veen op*

1 T.a.p.,p. 11.
2 Zie nog ons hoofdstuk over de inneming van Breda, in 1625.

de Antwerpsche Dichten (z.n., Gedruckt int Jaer, ons Heeren Anno 1632; 8° 30 blz.)[1].

Met evenveel heltigheid en met nog meer scheldwoorden dan in hun eerste schriften verwijten de Antwerpenaars Van der Veen dat hij gelogen heeft.

De eene schrijft:

> De naeckte waerheyt wijst, dat wij ghelooven moghen
> Dat ghy het Princen spel hebt uyt den duym ghesoghen[2].

De andere verklaart even beslist:

> Dat Van der Veen lieght dat weten al de luyden
> Gheen wel geslepen breyn en kan dit anders duyden.
> Siet maer syn lastering' en d'uytvlucht oock daer by
> Die kaelder is dan kael en fraey van lammerij[3].

De Antwerpenaars ergeren er zich vooral over, dat Van der Veen in de boosheid volhardt en niettegenstaande hun logenstraffing zijn beschuldiging maar gedurig herhaalt Zij verwijten hem dat met echt volkschen humor:

> Ghy slacht de boose vrouw die altijt luys-poock riep
> Tot haren echten man / hoe wel hij haer in 't diep
> Van eene borne liet tot aen de gronde sincken:
> Het water boven't hooft / tperijckel van verdrincken
> En heeft haer niet belet / al was sy schier verstickt /
> Maer stack haer duymen op en heeft daer me geknickt[4].

Verder weerleggen zij de zwakke argumenten waarmede Van der Veen zich verdedigd had en nemen afscheid van hem met een geleerde vergelijking. Zij noemen hem als kwaadspreker een evenknie van Pietro Aretino en, evenals men het voor den Italiaanschen satirist deed, zou men op Vander Veen's graf mogen beitelen:

> Dat hy van yeder quaet te segghen was ghewent,
> Behalvens Godt alleen, die hij noyt hadd' ghekent[5].

Jan van der Veen wilde echter het laatste woord hebben en zond den Antwerpenaars, die hij ditmaal ‘retcroswijntjes’ noemt in de plaats van ‘retrocijnties’, weer een gedicht toe: *Krucken-Dans / toe geeygent de vijf Lamme Antwerpsche Weder-botter / De swacke moet Moes eten. (Tot Deventer*,

1 Universiteitsbibliotheek te Leiden, Afd. Thysius, n^{r} 1808. In dit exemplaar komt V.d.V.'s *Kaatsspel* niet voor, niettegenstaande de titel het zou doen vermoeden.
2 T.a.p., p. 5.
3 T.a.p., p. 8.
4 T.a.p., p. II.
5 T.a.p., p. 26.

Bij Sebastiaan Wermbouts Boeck-drucker / woonende op de Poot in de Vergulden. Bybel, Anno 1632)[1]

Volgens Van der Veen gaven de ‘Wederbotters’ niets anders dan ‘kindtsche belachelycke ende Breynnelose dreyghementen’ en ‘onabele Leugenen’, uitingen van hun ‘Gespanjoliseerde’ harten. Hij spot met hun kreupelverzen:

> Nu willen sy om prys met ons op Crucken dansen /
> Daar zijn sy Basen van omdat het Creupels zijn.

Deze *Krucken-Dans* schijnt de laatste naklank van het krakeel te zijn.

Uit dien twist tusschen Hollandsche en Brabantsche rederijkers willen wij nog een paar punten bespreken omdat ze ons op treffende wijze zekere uitzichten van de taal- en letterkundige verhoudingen tusschen Noord en Zuid in de eerste helft der 17e eeuw helpen schetsen.

Onder de middelen, die Van der Veen in zijn *Verkeerspel* gebruikt om de Brabanders te bespotten, behoort ook de caricaturizeeriug van hun met dialectvormen en bastaardwoorden doorspekte rhetorische taal, waarvan de *Spaansche Brabander* van Bredero ons een staaltje wilde geven

Van der Veen vertelt, dat de Gentenaars en de Bruggelingen bij het vernemen van Frederik Hendrik's aftocht heel blijde waren en hij neemt hun dat nog zoo kwalijk niet. ‘Waeromme souden (sy) niet? De roede (was) van de rugh’. Maar de Brabanders maakten het bonter. Zij speelden het beleedigende gelegenheidsstuk. En daar gaat Van der Veen tegen hen te keer als volgt:

> Maer ghy o Brabant weet u vreucht te coloreren
> Gy zijt galjaert actif gentil om t'iventeren
> Iet raers subtil plaisant divin en gracieux /
> U genereux ghemoet dat affronteert de Geus
> Hoe soet is u discours modest en amiabel
> Harmonieus u zangh u jesten agreabel /
> O Ja ghy surpasseert den Fraschen courtisaen
> In acten van amour / in, som om kort te gaen
> Ghy syt geparfumeert met veelderlije graci /
> U moeders gheladeert door alderhande Naci /
> Want jeder is een strick voor vremde Cappelaaas,
> Dus is u aen ghedrayt 't Italiaans en Spaans /
> Ooc 't Frans en 't Portugees: doch 't Brabants schijnt het meeste/
> Dat maeckt u soo ydoon alard 'minjoot vaa geeste /
> In alles seer habil notabel puer en jent.
> Maar weynich van u volck dat sijn monpeerke kent,

1 Exemplaar in klein 4o op de Hoogeschool-bibliotheek te Gent. Een andere uitgave in 12o op de Hoogeschool-bibliotheek te Leiden (*Nae de Copye* tot Deventer Bij S. Wermbouts, enz.).

Ick saan en plaan en sal 't oock mainteneren,
Dat Brabant heelt de fleur van wel te componeren /
Injenieus expert / daer sijn de practisijns /
Antwerpen ghy floreert van brave Retrosijns /
Hoe facondeus heeft lest het puyck van u Poeten
Den Prins syn blodicheyt notoirelyck verweten /
Ter cause (soo ghy segt) dat hij met grooter haest
Uit Vlaenderen vertrock heel fantastyck verbaest /
Den inhout van dit spel dat salmen hier ageren /
Audientie Messieurs men sal 't gaan prononceren.

De Antwerpenaars waren natuurlijk zeer gekrenkt door de smadelijke wijze, waarop in deze verzen over hun vrouwen werd gesproken en zij betaalden Van der Veen met gelijke munt door even kras op de Hollandsche vrouwen al te geven.

Godt mijn Schul komt heftig op tegen de beleediging dat de Antwerpenaars een bastaard-gebroed zouden ziju, en vraagt of Van der Veen bij het uitbrengen van dit verwijt wel gedacht heeft aan het verblijf van Engelsche garnizoenen in Zeeuwsen Vlaanderen en elders.

... Maer eerst moet ick v vraeghen
Waerom ghy ons vernaempt een b a s t a e r t S p a e n s - g h e b r o e t ?
'T is om t'Spaens garnisoen, dees sluyt reen is sy goet?
Wat seght ghy Z e e l a n t ? ja hoe sal men dan weerleggen,
Als yemant, V e e n s ghelijck, van R a m m e k e n s sal segghen,
Van V l i s s i n g ' en den B r i e l [1] du bastaert Engels ras
Doen elcken een van hun tot onderpande was
Ghelevert aen D u d l e y [2]; met voorweet van de S t a e t e n
Quaemt ghy in slavernij door d'Engelsche soldaeten?
Wanneer dat V l i s s i n g h e n door S i d n e y [3], en den Briel.
Met Enghels garnisoen geheerst wird door S i c i l [4]
Sijt ghy als doen gheprimpt door alderhande N a t i ?
V struyckens voortsgebrocht door vremde g e n e r a t i ?
De Zeeuwsche suyverheyt en ombevleckte tucht
Is die daer door besmet? wel Veen waerom gesucht
Syt ghy wt sulcke saet en mengeling' ghesproten?
Ghy sijt met sulcke sop verseecker overgoten,
Ea daerom meynt ghy ons te maecken v ghelyck.

Niet minder gevoelig werden de Brabantsche rederijkers getroffen door het spotten met hun taal en hun rhetorika.

1 Rammekens, Vlissingen en Den Briel werden in 1585 door de Staten als pandsteden aan Koningin Elisabeth geschonken om haar hulp in geld en troepen tegen Spanje te verkrijgen.
2 Robert Dudley, graaf van Leicester, Elisabeth's gunsteling, die aan het hoofd der Engelsche hulptroepen in Nederland werd geplaatst.
3 Philip Sidney, dichter en krijgsman, overste in het leger van Dudley te Vlissingen,
4 Thomas Cecil, overste in Dudley's dienst, in den Briel.

Zij verwerpen vooral verontwaardigd het verwijt van het overdreven gebruik der bastaard woorden. De rederijker, die teekent *Ick leef door de Doot*, betoogt daartegen als volgt:

> Waerorn verwijt ghy ons, die wthemsch'-hoofsche streken?
> Weet ghy wel, botte muyl, dat plachten soo te spreken
> Al die hanteerden oynt, de redens-const, al om
> Soo wel in HOLLANT als in 't BRABANTS-Hertochdom?
> Ick meyn dat eerst de const, van d'uythemsch te vermijden
> In BRABANT aen den dach ghekomen is by tijden[1].
> Dat Lief Velt d'eerste weeck van Bertas heeft vertaelt:
> Waer door hy overal, veel eeren heeft behaelt.

Nauwkeurig is de bewering, dat alle rederijkers, zoowel in Noord als Zuid, zich aan de taalverbastering door het gebruik van uitheemsche woorden bezondigden. Ook waar de Antwerpenaar voor Brabant de prioriteit opeischt in de beweging der taalzuivering heeft hij gelijk, maar minder juist is het te zeggen dat met Theodorik van Liefveld, die bij Rutgert Velpius ie Brussel in 1609 de vertaling van de *Eerste Weke* van Du Bartas' Schepping uitgaf, het purisme ‘aen den dach gekomen’ is. In 1566 werd de Antwerpenaar Pleter Heyns reeds door Guicciardini geroemd omdat hij in zijn gedichten ‘alle *uytlandtsche* woorden schouwde’, en nog vroeger, in 1553 had de Antwerpsche schepen Jonker Jan van de Werve zijn *Schat der Duytscher talen*, een woordenboekje van bastaardwoorden met de vertaling in zuiver Nederlandsch, uitgegeven om tot de taalzuivering bij te dragen. Coornhert (1561) en Spieghel (1584) kwamen met hun taalzuivering achteraan, doch oefenden op dat gebied, in Holland althans, meer invloed uit.

Van beteekenis is het in elk geval te kunnen vaststellen, dat de Antwerpenaars zich tegen dit verwijt van taalverknoeiïng beslist te weer stellen. Zij voelden dus blijkbaar ook de noodzakelijkheid om hun taal zuiver te houden, en waarlijk, bij het lezen van de gedichten, die zij tegen Van der Veen lieten verschijnen, worden wij getroffen door de bijna totale afwezigheid van bastaardwoorden. Hun taal is zoo vrij van vreemde smetten als die van deu Hollander[2].

En wij moeten niet veronderstellen dat zij zich voor deze gelegenheid speciaal bewaakten om zuiver te schrijven, want de *Poëmata* van Geeraard van den Brande, die niets met de hier besproken polemiek te maken hadden,

1 Kantteekening van den dichter: † ‘A. 1608’.

2 De Brabander liet zich gemakkelijk verleiden tot het gebruik van uitheemsche, meestal Fransche woorden omdat hij ze, gezien het gebruik der Fransche taal in zijn onmiddellijke omgeving, beter verstond. De Hollander was in de 17e eeuw meer purist uit louter overweging van nuttigheid en natuurlijkheid. Al dat Fransch was voor hem als ‘Blictri by de Philosophen’, zooals N. Stenius zegde in de voorrede tot zijn vertaling van de *Regels en Besluyten van het Concilie van Trente* (1657). Zie L.C. Michels: Vertalingen van het Trentse Concilie (Tijdschrift voor Taal en Letteren, 1929, p. 209).

zijn al even ver verwijderd van de zestiendeeuwsche verfranschte rederijkerstaal als zijn satirische gedichten tegen Jan van der Veen.

Geeraard van den Brande zegt het zijn Hollandschen tegenstander heel duidelijk, dat de Antwerpenaars der 17e eeuw de bespottelijke taal, die men hun in den mond legde, verwierpen, en voor een overdrijving van Bredero hielden. Zij kenden dus heel goed den *Spaanschen Brabander*, die een comisch element zocht in de caricatuur van het Brabantsen taaleigen, en verweten aan zijn auteur een factisch taaltje te hebben geschapen tot groot jolijt van zijn Hollandsche toeschouwers. En het Brabantsch dat Van der Veen bespotte kende hij alleen maar uit Bredero's blijspel.

> Ghy moght gewis, gy moght wel houwen uwen spot
> Met onse Retorijck, ghy dwaes vermeten sot.
> U dunckt dat ghy alleen de wysheyt hebt ghesogen,
> En dat hier niemant niet sou tegen u vermoghen.
> Ghy spot met onse tael, gerooft wt BREROOS geest,
> Om cieren u ghedicht, ghy botte plompe beest,
> Wy connen al soo wel, als ghy, het wthems mijden,
> Trodts u, ghy lamme fielt, wech stoot dees beest besijden:
> Set hem daert licht vertreckt, dat ver' van hem verschilt
> Want hij de waerheyt siet, en niet bekennen wilt.

Wij hebben hier een belangwekkend oordeel van Brabantsche tijdgenooten over Bredero's Brabantsch. Zij erkennen het niet als echt, zooals andere Brabanders het wel deden voor het Brabantsch, dat Huygens laat spreken in *Trijntje Cornelisdr*[1]. Dit versterkt het oordeel daarover reeds uitgebracht door Dr. H. Smout en Prof. Dr. C.C.N. de Vooys, en geeft ook meer kracht aan hetgeen A.A. Verdenius er over schreef in *Vreemde Taalelementen in onze, Kluchten en Blijspelen*. De voorspoed en de groei der Hollandsche steden in de 17e eeuw wekte daar een gevoel van superioriteit, dat geneigd was ‘in het andere het mindere te zien’. ‘Grappig en minderwaardig werden gevonden de dialecten der andere Noord- en Zuidnederlandsche gewesten’, en de klucht- en blijspeldichters vonden daar aanleiding in om allerlei dialecten ‘in mih of meer verhaspelden vorm’ als comisch element in hun werk aan te wenden. Dit dialectgebruik werd echter niet altijd consequent volgehouden. Verdenius verklaart ons zeer gevat de oorzaken daarvan. ‘Onvoldoende kennis en slordigheid van den auteur zullen dikwijls de reden zijn, maar toch is een dergelijke inconsequentie ook meermalen opzettelijk in zooverre, dat het ‘andere’ dialect, de afwijkende taal, slechts hier en daar

1 Zie: *Briefwisseling van Constantijn Huygens* ('s Gravenhage, M. Nijhoff, 1911 tot 1917. - Dl. V.p. 300). Zie onze studie *Constantijn Huygens en Zuid-Nederland* (‘De Moretussen en hun Kring’, Antwerpen, V. Resseler. 1928).

even wordt gemarkeerd, aaugestipt, door een enkelen afwijkenden klank, een woord of constructie. Voor het beoogde doel is dit gewoonlijk voldoende en de toehoorders zullen bij deze methode den kromspreker met minder inspanning kunnen volgen. Men mag, dunkt me, aannemen, dat in de eerste plaats markante, opvallende afwijkingen in de kromspraak van den vreemdeling op den voorgrond komen, misschien zelf worden overdreven: het min of meer overeenkomstige wordt genivelleerd. Bij Van der Veen is iets dergelijks gebeurd en het overvloedig gebruik van bastaardwooorden, opzettelijk uit de verouderde taal der retrocijnen bijeengehaald, moest het voornaamste comische effect te weeg brengen.

Uit de gedichten der Antwerpsche rederijkers blijkt een tamelijk ernstige bekendheid met de Noordelijke literatuur. Zij kenden niet alleen Bredero, maar nog tal van andere schrijvers.

Met de meeste waardeering spreekt *Ick can noch leeren* over de Hollandsche dichters; alleen is het maar jammer dat een ‘rotte vrucht’ als die Van der Veen onder al dat ‘uytghelesen fruyt’ geduld wordt.

Hoor den lof der Noord-Nederlandsche poëten uit den mond van dien zeveutiendeeuwschen Antwerpenaar:

> Ghy Hollaadt, Zeelandt zijt vermaert door al de weirelt
> Vol treffelyck ghemeent / en steden schoon bepeirelt:
> Maer dat aen uwen naem / een groote oneer gheeft /
> Dat is dat sulcken fielt / in u syn wooning' heeft,
> Ghy hebt den braven Cats, den soetsten der Poeten:
> Als HENSI[1], HUYGENS, HOOFT, daer mogd' u van vermeten,
> Oock 't vruchtbaer NIEUWELANDT, die baren uwen roem.
> Veel ander geesten cloeck / die ick hier niet en noem,
> Hun wercken zijn bij ons / soo loffelyck verheven /
> Dat yder wie die leest / schijnt weder te herleven.

Met andere woorden herhaalt G. van den Brande dezelfde gedachte:

> Hollant, ick weet ghy baert veel cloecke brav Poëten,
> Die boven op Parnas oft Pindus sijn gheseten:
> Maer soo ghy desen kent, voor eenen van u schaer:
> Soo 'n acht ick niet een sier u lieden allegaer,
> Neen, neen, den soeten Cats noch Hensius[1], daer neven,
> En moghen u niet den naem van Broeder gheven....

Uit deze verzen blijkt eens te meer de groote populariteit van Cats in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de 17e eeuw. Ook die van Daniel Heinsius wordt er door bevestigd. Ze worden hier naast elkander genoemd zooals de pastoor van Bouchaut, Willem van der Elst, het in 1621 in zijn *Gheestelycke Dichten* reeds deed, toen hij schreef: ‘Wie de rechte wet van dichten soeckt

1 Heyns.

1 Heyns.

te leeren, (sal hem) tot Heinsius en Cats profytlyck keeren'. Huygens en Hooft werden gelukkiglijk ook tot de grooten gerekend door enkele onzer Antwerpsche rederijkers. Wat Huygens betreft, hebben wij vroeger reeds aangetoond hoe ruim zijn vriendenkriug in het Zuiden was. Eigenaardig is het, dat hier D. Heyns en Willem van Nieuwelandt onder de Noord-Nederlanders genoemd worden. De eerste werd immers te Gent geboren in 1580, de tweede te Antwerpen in 1584. Voor D. Heyns kan aangebracht worden, dat hij naar Holland trok, er voor goed bleef wonen en al zijn werk aldaar uitgaf. W. Van Nieuwelandt ging op vijfjarigen leeftijd ook met zijn ouders naar Amsterdam wonen, doch in 1609 keerde hij naar Antwerpen terug en werd er zelfs in 1615 ouderman van den *Olijftack*, waar veel stukken van hem werden opgevoerd. In 1628 verliet hij Antwerpen evenwel voor de tweede maal om er niet meer weer te komen. Daar hij in 1631 te Amsterdam gevestigd was, beschouwden hem de Antwerpsche rederijkers niet meer als een van de huunen.

Nu wij de vraag naar de waardeering der Hollandsche poëten bij de zeventiendeeuwsche Zuid-Nederlanders even aanraken, weze het ons veroorloofd hier nog een paar citaten bij te voegen, waaruit in de eerste plaats de onbetwiste populariteit van Cats weer blijkt. Een Brugsche rederijker, M.D. Baque, richt tot Jan Lambrecht in de liminaria van diens *Schoonheidts Ramplot* (Brugge, W^{we} J. Clouwé, 1661) een lofdicht, dat voor de Catsvereering der Vlamingen al bijzonder kenschetsend is. Men gelieve echter op te merken dat Baque's oordeel ongeveer dertig jaren later komt. Wij laten het hier volgen:

> Ick meyne C a t z i u s en waere noyt ghestorven,
> Indien by hadd'gheleeft in onse Vlaemsche locht:
> Maer daer wiert daghelicx soo veel papier bedorven
> In Hollant, dat den Man 't niet langher lijden mocht.
> Hoe heeft hy 't Hollands Volck syn hollen romp ghelaeten;
> Ghemerckt sy schrijven staegh gheheele Bybels vol?
> Omdat hun Rymen zijn ghelijck als ydel vaeten,
> Het L a n t is wel vol sandt, maer 't volk van binnen h o l .
> Maer waer syn Gheest moght zijn, beghint nu eerst te blycken
> Door dit soo cleen verhael, waer in sy crachtich speelt:
> Sy heeft een tydt ghedoolt' en socht naer haers ghelycken,
> Tot dat sy Lambrecht vondt, die dit heeft voort gheteelt.
> Hoort Vrienden, wilt voord-aen u bracke Dichten staecken,
> Sendt liever u papier naer onse Brughsche stadt:
> Ons Reden-rijckcen Prins sou meerder Boecken maecken,
> Hadd'hy 't papier, dat ghy onnuttelick bekladt.

In hetzelfde boek vroeg een zekere S.V. zich af, waarom Jan Lambrecht dichtte. Het was om Vlaanderens dichtroem hoog te houden tegenover

Holland. Lambrecht zocht Cats en Heinsius te evenaren, die S.V. overigens als Vlamingen opvordert! De Hollanders mochten Huygens en Vondel houden. Die ‘stonden de Vlamingen niet aan’!

Ziehier het citaat:

> T'is om yder te doen weten,
> Dat in Vlaend'ren zijn Poëten;
> En dat juyst allen 't verstant
> Niet en woont in 't Holle-lant.
> Wel is waer, wy moeten strijcken
> Zeyl voor Cats, en Heyns oock wycken:
> D'eenen was een Gentenaer,
> D'ander van niet wijt van daer.
> Hollaat magh op haer niet rommen
> Die van ons Landen commen.
> Huygh, en Vondel, gaet haer aen:
> Die ons oock niet aen en staen.

De antipathie, die de apotheker-dichter Jan Van der Veen in Zuid-Nederland had opgewekt, beperkte zich niet tot de Antwerpsche rederijkers. Hij heeft ook het middel gevonden om enkele Brugsche dichters tegen hem in het harnas te jagen.

In de liminaria van het zooeven genoemde gedicht *Schoonheydts Ramp-Lot*[1], waarin de Brugsche Prince van de Hoofkamer van den H. Geest Jan Lambrecht het droefeindigend leven vertelt van de schoone Jehanne van Parijs, komt o.m. een gedicht voor, onderteekend door L.V. Brandenburgh, waarin J. Van der Veen onder handen genomen wordt voor de dwalingen, waarmede hij de geesten van het Vlaamsche land ‘te naer quam’.

Het gedicht is belangrijk in menig opzicht, zoodat wij het hier in zijn geheel laten volgen.

> Den g r o o t e n v a n d e r V e e n, of emmers die voor desen,
> Een deel te waen-wys was, en meende g r o o t te wesen,
> Heeft menigh-mael te los gedwaelt in sijn verstant
> Wanneer hy quam te naer de Geesten van ons landt;
> Wanneer hy heeft gemeent dat door syn schimp-gedichten
> Den V l a e m s c h e n L i e v e n hem, of Hollant zoude swichten,
> Doch dat ment hem vergeeft dewijl hy heeft g e m a l t,
> Gespot naer sijn verstant, en als een geck ghekalt:
> Wij weten, en ick meen'dat Hollandt moet bekennen
> Dat hier soo wel als daer oock M a e t s en Mannen b e n n e n,
> Ja met een woort geseyt; neemt wech dat Vlaend'ren raeckt
> Gantsch Hollaut wort van roem en veders quijt gemaeckt.

1 Uitg. Brugge, Wwe J. Clouwé, 1661.

Den soeten L a m b r e c h t V o s [1] heeft preuf hier van gegeven
Als hy den R a s e b o l [2] en H o l l a n d t dede beven;
En siet, naer dat de doot hem sneet het leven af
In sijnen geest weerom gekomen uyt het graf:
Siet desen L a m b r e c h t aen, die V a n d e r V e e n comt groeten,
En leeren das ons' Maets voor niemant strycken moeten:
Siet desen L a m b r e c h t aen, die ons, en hollant toont
Dat mijnen Vossius noch eens te Brugghe woont.

Jan Van der Veen heeft dus de Vlaamsche dichters in hun letter - en taalkundige eigenliefde net zoozeer gekrenkt als hij het met de Brabanders deed.

Bij het onderzoeken van zijn volledige werken vinden wij inderdaad een passage, waar zijn spot bepaald tegen de Vlaamsche dichters gaat. In het luimig *Feestdicht* op de bruiloft van Laurens Jansen de Malines met Anna van Mansdalen (1628)[3] zoekt Van der Veen naar een middeltje om aan zijn vers een comischen toon te geven en hij vindt er niets beters op dan het gedeeltelijk te schrijven zooals de *Vlaemsche Lieven* het zou gedaan hebben. Met dezen Lieven bedoelt hij natuurlijk de Vlaamsche dichters allen bijeen. Dan komt *Den Vlaamsen Poëet Lieven* aan het woord en geeft een erbarmelijk knoei-taaltje ten beste:

Ik komme hier met reverentie,
Om u te groeten met eloquentie,
Om na myn inginieuse scientie,
Ende begaafde Inventie,
Van dese Gehuw'de te maken mentie,
By soo verre ik mach hebben credentie...[4]

Zoo komen er vier en twintig van die *entie*-rijmen achtereen, tot J. Van der Veen, oordeelende, dat de grap nu lang genoeg geduurd heeft, er zelf een einde aan stelt met een uitval tegen den Vlaamschen Lieven:

Neen, ick laat den Vlaamsen L i e v e n
Houden zyn geleerde Brieven,
Ik en ken de kruyden niet,
'k Houdet met myn oude Liet,
Ghy die biddet voor Poëten,
Wilt toch L i e v e n niet vergeten,
Wilt toch L i e v e n : lieven Heer,
Geven geen Geleertheyt meer,
Misschien L i e v e n sou de leken
Niet gelieven an te spreken,

1 Lambert de Vos, advocaat en dichter, te Brugge, midden der 17e eeuw.
2 Zinspeling op een gedicht van J. van der Veen (Zie ons hoofdstuk over de inneming der Schenckeschans).
3 Zie: Over-zeesche Zege- en Bruylofts-sangen (Amsterdam, F. Pels, 1644), blz. 275.
4 Blz. 282.

Nochtans L i e v e n is de deught
L i e v e n menich Mensch verheugt.
L i e v e n is gestijlt op reden,
L i e v e n maakt een Huys vol vreden
L i e v e n werd 'ick nummer moe,
Dus ga ick na L i e v e n toe,
Want men salder Bruyloft houwen,
Lieven is een Vrient van Trouwen.
Soete Lieven veel geluk
Jon ik u, en nummer druk....

Na deze zuurzoete spotternij geeft Van der Veen dan eindelijk zijn Heilwensch aan de getrouwden, op eigen ‘ouwerwetsche wijs’, want ‘Javaanse Poëzy verstaat (hy) niet met al’. Met dezen laatsten steek nam hij van den Vlaamschen Lieven afscheid.

Het zal niemand ontgaan, dat het gedicht van Brandenburgh een rechtstreeksch antwoord is op deze Lieven-grappigheden.

In zijn *Verkeerspel* heeft Van der Veen de Vlamingen ook onder de figuur van Lieven voorgesteld, in het eerste vers:

Doe onsen Delfsen Mars Mooy Lieven dede beven,
Door dien hy sich met macht in Vlaand'ren had begeven....

Van der Veen kon blijkbaar aan den lust niet weerstaan om daar, waar hij er maar eenigszins gelegenheid toe vond, met de spreek - en schrijfwijze der Zuid-Nederlanders te spotten door er een caricatuur van te geven. Dit achtte hij stellig het beste middel om zijn Hollandsche superioriteit te doen gevoelen.

In den *Zege-Sangh* gedicht bij de inneming van het *Sas van Gent* door Frederik Hendrik (1644), geeft hij andermaal een staaltje van dien humor. Hij laat een groep Vlaamsche vluchtelingen ‘in haer gewoone tael’ klagen en jammeren over de nederlaag der Spaansche troepen. Tal van Vlaamsche dialectische eigenaardigheden, zooals het weglaten van de *h* waar ze moet uitgesproken worden, en het uitspreken van dezelfde letter waar ze moet wegvallen; het dubbel gebruik van het voornaamwoord van den eersten persoon ('k hoore kik de trom, 'k ant ik hicke niet bevroen); het overvloedig gebruik van vreemde woorden; en andere localismen meer worden hier overvloedig en over het algemeen met kennis van zaken aangewend.

O! Batjen zijn dat geen schudden?
Die d'onnosle Vlaamsche Cudden,
Die ons arme slechte lien,
Zoo turberen en doen vlien,
up, up Bayken en Pierine,
Gille, Joos en Jacomine,

Betteken en Philipien,
Up, up, up, waar es Cousien,
Waer es kalle en hons Pauline,
Waer es Pierken en Josine
Waer es Mayken van den Blok?
Met aer jente blauwe Rok
Waar es Tayaert, waar es Floorken?
Waer es Soetjen, waer es Joorken?
Neem dit goet up uld're Nek,
En ghy Ansken 't Vleesch en 't Spek,
Roeltjen draaght ghy dees' platelen,
En ghy Moentjen dee's percelen,
Lacen 'k oore kik de Trom,
Nu gaet deure en sie niet om
Coppen, Mailiaert en Machieltjen
Draeghje gild're 't Vlas en 't Wieltjen,
'k Volge kik met Bersebe,
En neem 't Waffel Isre me:
Musen, Mollen, Slang en Slecke
Ebben ollen, huis en plecke
Ende wildre ebben niet,
't Erte bestme van verdriet,
Noynt e wais hons rust gebooren
Specken, Waelen van te vooren,
Ebben ons gestribuleert
En vileyn gepersequeert,
Met aer roven en schoffieren,
Geen zoo slem als dees Putieren,
En nu es et Geus gedrocht
Lacen in hons landt gerockt,
't Es te wond're om te sommen,
Oese hover zijn gecommen
'k Ant ik kicke niet bevroen,
't Moet 'k en weet niet watte doen,
Ba 't zyn snode looze linkaerts,
't Ien hons Specken zijn maar stinkaerts.
Lonkaerts, pronkaers vul fenyns,
Kerken-Ing-len, Camer-Swyns,
Galge-Lamren, Beule-Schapen,
Pockige Bordelen-Apen,
En een weirelt vul verdriet,
Batjen anders zynse niet,
Ont, noch kat, noch Rat, noch katre
En soen kommen hover 't watre.
Daer 't practikigh Geus geveirt
Hover kam, ba 't es expeirt,
't Zyn te glorieuse werken,

Zoo te vliegen sonder vlerken,
Ba wat sals gewerden noch,
Lacea, Jacen, och, och, och,
Al de Elsche generatie,
Al 't gebroetsle der temtatie,
Al et Serpentyns fenien,
Peyse kik (na myn ingien).
Zal hons kommen visiteren,
En up 't laest noch tormenteren,
d'Eene plaege'es nau up 't rek,
Fluck es d'andre in de plek:
Dan 'k eb ik diversche maelen,
Ooren koeuten en veraelen,
Dat noch nieuwers naer den Geus,
Es zoo fel noch regourues,
Met forcering of tormenten'
As den spek met zyn Adrenten,
Dat zyn Oogheyt in et veldt,
Goede ordere up alles stelt,
En eef't volck in zyn subjectie,
Deur justitie en correctie,
Ba dat waere jent en goet,
Waar 't alsoo 'k greep ieke moet,
'k Weinschte 'ik dan dat hy de Specken,
Deste up aer essebecken,
Datse liepen in erreur,
Alle voor der Ellen deur,
Nu 'k set ikse be te gaere
Zoo 'k ik maer in vridom waere.

Uit het gedicht van L.V. Brandenburgh in de liminaria van Joost Lambrecht's *Schoonheydts Ramp-Lot*[1] zou men wellicht kunnen opmaken, dat Lambertus Vossius alias Lambrecht de Vos, de bekende Brugsche advocaat-dichter, rechtstreeks tegen Jan van der Veen geschreven heeft. Dit is echter niet het geval. In de uitgaven van *Alle de Werken van Lambertus Vossius, t'saemen by een vergaedert door Jan Baptist ende M. Clouwet*[2] komt geen enkele toespeling op Van der Veen of op een van zijn geschriften voor.

L.V. Brandenburgh heeft alleen willen zeggen, dat alhoewel Van der Veen met minachting sprak over de Vlaamsche dichters, in Vlaanderen toch ook ‘maets en mannen’ waren, d.w.z. flinke schrijvers, zooals b.v. Lambrecht de Vos en na hem J. Lambrecht.

Toen L.V. Brandenburgh schreef:

1 Brugge, J. Clouwé, 1661.
2 Brugge, Wed. en Erfg. van J. Clouwet, 1679.

Den soeten Lambrecht Vos heeft preuf hier van gegeven
Als hij den R a s e b o l en H o l l a n d t dede beven...[1]

kon hij alleen denken aan zekere *Hemel-spraken voor den Brugschen H. Bloedtdagh*[2], waarin Vossius herhaaldelijk zeer heftig tegen de Hollanders uitvaart.

Het was de gewoonte te Brugge bij den jaarlijkschen uitgang van de H. Bloedprocessie, in het begin der maand Mei, een allegorisch tooneelwerk te vertoonen, geschreven door een der Brugsche poëten. Lambrecht de Vos had die taak op zich genomen in 1641, 1642, 1643 en 1644. De twee laatste *Hemel-spraken* zijn in hoofdzaak aanvallen tegen Holland en de ketterij, geschreven onder den indruk van de politieke en militaire gebeurtenissen, die in die jaren aan Frankrijk en de Vereenigde Provincies in onze gewesten weer tal van voordeelen bezorgden, waartegen het Spaansch bestuur machteloos bleek[3].

In de *Hemel-sprake* van 1643 begint *Vlaenderen*, een der allegorische personnages, met de volgende klacht, die de tijdsbekommeringen zeer duidelijk samenvat:

En ick, helaes! en ick, verwesen tot het sorghen,
Ellendige Vlaander-landt, moet vreesen voor den morghen.
Wanneer den tijt van 't jaer ten schoonsten komt te staen,
Dan kommen alder-eerst mijn meeste vreesen aen;
De posten komen op met over-droeve maeren:
Hoe dat de Geusen hier, de Franschen daer vergaeren
Van 't Ooste komt de Geus, van 't Weste komt den Frans,
En voeren teghen mv. elck zoo veel duysentMans,
Sou ick te rustee gaen, de klinckende trompetten,
Die komen gantsch den nacht myn slape-rust beletten;
Soeck' ick wat mijn vermaeck, dien hollen trommel slagh
Maeckt my een deusigh hooft den gantsch-geheelen dagh.

En dan wordt het een debat, waaraan deelnemen: *de Ketterye, Sluys en Aerdenburgh*, als gereformeerde Staatsche steden, 's *Hertogenbosch*, de katholieke stad, die zich beklaagt over calvinistischen geloofsdwang, de *H. Kercke, Brugghe* en *Damme* als katholieke Spaanschgetrouwe plaatsen. De *H. Kercke* spreekt de twee laatste steden moed in als volgt:

Zoo Brugghe, Damme zoo : en laet u niet verboffen
Van dat onsaligh volck, met blaesen en met stoffen;
Daer is noch menigh Borst, noch menigh vrome Helt,
Die zich met goedt en bloedt, voor u te weire stelt

1 Schoonheydts, Ramp-Lot: blz. A, verso.
2 Pirenne: *Histoire de Belgique*, Tome IV, p. 280.
3 Blz. 262.

Maer ghy en moet alleen op menschen niet betrauwen;
Den Hemel moet het doen, op Godt soo moet ghy bauwen:
Dus offert hem, van daegh' met nederigh ghemoet,
Ghy, Damme, 't H e y l i g h C r u y s [1], ghy Brugge,'t H e y l i g h B l o e d t [2].

Daarna komen *Godt den Vader, den Sone* en de *H. Maria* ook ten tooneele. De Moeder Gods pleit, met warmte ten voordeele van Brugge opdat haar zoon de vrome stad in zijn hoede zou nemen, waarop *den Sone* haar de verzekering geeft, dat hij Brugge zal sparen om zijn moeders wil.

De smeekbede van Maria tot de H. Drievuldigheid is zeer kenschetsend voor de gevoelens der zestiendeeuwsche Bruggelingen tegenover de Hollanders.

Godt Vader, soon, en Gheest, ten sal u niet mishaeghen
Dat ick u Majesteyt den grooten noodt komm' klaeghen
Van mijne Brughsche stadt, van mijne Borgherij:
Hoe dat zij wordt ghedreycht door Geuse-Tyranny,
Dat volck, dat snoodste volck, dat noyt en was gheboren,
Dat vyand-volck van u, van my, en u verkoren,
Dat over-duyvelt volck, dat volck dat langhs hoe meer,
We'er-spannigh wordt aen u, en sijnen rechten Heer,
Sy komen, jaer op jaer, en dreyghen te vernielen
Mijn wel-beminde Stadt, vol Catholycke zielen;
Sy kommen-op, vol trots, vol laster, en vol spijt,
En spreken teghen ons onlijdelick verwijt,
Sy zullen, over-al, die kostelicke wercken,
Ons Beelden, ons Autaers, ons Cloosters, en ons Kercken,
Doen vallen over-hoop, en trappen met de voet,
U H e y l i g h S a c r a m e n t, u over-weerdigh B l o e d t.
Soon.' kont ghy dit verwijt, en dese lasters hooren;
Soud' ghy dit konnen sien, oock sonder u te stooren?
Waer zijn u blixems nu? Soon' waer is uwen schicht?
Daer ghy mé straffen zult dat ketters boose-wicht?
Doch, Kindt, is 't uwen wil, u Volck noch meer te plaghen,
Moet u beminde Bruydt, u Kerck', noch meer verdraghen:
Wie dat gy straffen wilt, om u Heer', en om my,
Spaert doch mijn Brugsche stadt, myn Landen van het Vry'[3].

De *Hemelsprake* van 1644 is heelemaal in denzelfden geest opgevat. Ten gevolge van het vertrek van den veldheer Cantelmo maakte Holland zich gereed om Vlaanderen te overvallen en de klachten van L. Vossius hadden meer actualiteit dan ooit gekregen.

1 De kerk van Damme bezit als relikwie een stuk van het H. Kruis.
2 Blz. 267.
3 Blz. 268.

Nederland, eenmaal zoo rijk en machtig in eendracht, begint de *Hemel-sprake* met een jammering over de verdeeldheid die nu onder haar bewoners heerschten haar ten ondergang zal brengen.

Het besef der Nederlandsche eenheid leeft nog bij Lambert de Vos. De strijd, dien hij hier schildert, in 1644, schijnt voor hem nog niet een strijd tusschen twee verschillende natiën, maar een broederveete in den schoot van één en hetzelfde vaderland. Deze opvatting spreekt althans duidelijk uit de volgende klacht van *Neder-landt*:

> Europa siet my aen, ick sit u hier ten tooghe:
> Hier hoor' ick, en ick sie, daer faelt my oor en ooghe;
> Hier hebb ick reuck en smaeck: daer is 't al ramp en rooy.
> Hier ben ick frisch en groen: daer droog' en dorr' als hooy.
> Aen d'een zy' wel te pas: aen d'ander zy' verevelt;
> Aen d'een handt ben ick los; aen d'ander handt gheknevelt;
> Het een been heb ick vry: het ander is gheboeyt;
> Den eenen voet is gauw: den anderen vermoeyt;
> De rechte zijd' is gaef, vol-bloedigh en vol-lijvigh:
> De slincke zijd' is lam, veraermoedt en katijvigg;
> Aen d'een zijd' wel gedeckt: aen d'ander naeckt en bloot:
> Hier sieck: en daer ghesont: hier levendigh: daer doot,
> Soo haest en was 't verstant ('t welck moeste zijn gedwongen,
> In 't block-huys van 't geloof) niet van den band gesprongen;
> Of strackx wierd het gheloof bestormt van kettery',
> En dees heeft nu ghekant myn-selven teghen my[1].

Doch al spoedig neemt het antagonisme *Vlaenderen* en *Hollant* de overhand en de broeders staan fel en heftig tegenover elkander als rasvijanden. Ze zweepen elkanders driften op. *Hollandt* zingt in strijdrhytmus, op de wijze van *La belle Caliste*:

> Allerem-allarem, t'is over den tydt;
> Soldaten, dat gy te beene zyt;
> Den winter is deure: den somer komt-aan;
> De trommelen roeren: trompetten slaan;
> Op op dan Oranje, tot spyte van Spanje
> Gaat Vlaander aan boort:
> Wij zullen 't verwoesten, met brand en moort:
> Zoo 't niet en wilt hooren naer zoet accoort[2].

En *Vlaenderen* antwoordt, niet minder strijdlustig:

> Allarem-allerem, past op u gheweir,
> Dat stoffen, dat boeffen en doet my geen deir;

1 Blz. 274.
2 Blz. 267.

Al dreyg-je my seer, noch en ben ick niet doot;
Ick hebbe noch cruyt, en ick hebbe noch loot:
Den Heere zal Spaenje, in spijt van Oraenje
Doen alle bystandt,
En gheven 't ghetrouwe Vlaender-landt,
Op alle de ketters d'over-handt[1].

't Gaat op een schimpen en spotten, vooral over verschil van godsdienst, tot de *Enghel van Brugghe* den hemel weer om steun vraagt, en met de voorspraak der *H. Maria*, van *Godt den Vader* de belofte krijgt dat de stad gespaard en onder de hoede van *Godt-Sone* zal gesteld worden:

Den tijd is nu op handen,
Dat ick dat god'loos volck, van die rebelle landen,
In mynen grammen toorn, sal onder-soecken gaen,
En gheven hem den loon, van dat het heeft ghedaen
Ick heb ghenoegh ghehoort, al hebb' ick stil-gheseten,
Dat kettersche verwijt, en duyvelsche vermeten:
Maer 't heeft my nu verveelt; en daer-en-boven oock
Hebbe' ick van daegh' ontfaen, dien soeten offer-roock
Van 't Heyligh Brugsche B l o e d t : om dit, en om u Moeder,
Maeck' ick u, van die Stadt, den eeuwighen behoeder[2].

1 Blz. 277.
2 Blz. 281.

TITELBLAD
van de *Pompa Introïtus Ferdinandi* (C. Gevaertius), gravure van T. van Thulden naar P.P. Rubens.

XII. De Blijde Inkomst van den Prins Kardinaal als Landvoogd (1635)

De feestvreugde en de blijde verwachtingen van de Zuid-Nederlandsche bevolking bij de aanstelling van den Infant Don Ferdinand van Oostenrijk, broeder van Philips IV, tot landvoogd in 1633, kwam schitterend tot uiting bij zijn inhaling in de voornaamste steden van het land.

Don Ferdinand was een jonge man van vijf en twintig jaar, verstandig en wilskrachtig, zacht van inborst en vroom doch zeer krijgslustig, niet gezind om weer een Bestand te sluiten, maar vast beraden om het Spaansche gezag in de Nederlanden door een flink geleiden oorlog te vestigen. Hij was in Zuid-Nederland dadelijk populair. In de pamflettenliteratuur van dien tijd heet het van hem: ‘Ce brave Ferdinand qui est bon et beau comme les Philippes, hardy en belliqueux comme les Charles soubs lesquels autrefois (ces) Provinces ont été si fleurissantes’[1]. Het werk van Don Diego de Aedo et Gallart, in het Fransch vertaald door Jules Chifflet, en in 1635 te Antwerpen uitgegeven bij J. Cnobbaert: *Le Voyage du Prince Don Ferdinande*, vertelde hier met alle bijzonderheden de roemvolle feiten door den Infant te Nordlingen verricht.

Vooral te Antwerpen werd hij met echte geestdrift onthaald. Daar had Rubens een weidsch decoratieve stadsversiering ontworpen, waarvan de afbeelding ons bewaard bleef in de beroemde *Pampa introïtus*, met gravuren van Van Thulden en tekst van Gevaertius[2].

1 Responce d'un bon vassal du Roy Catholique aux manifestes publiez, par le Roy de France touchant la guerre par luy déclarée contre la couronne d'Espagne, au mois de Juin de la présente année M.D.XXXV.

2 Zie over deze blijde inkomstfeesten te Antwerpen ons werk: *Uit het Plantijnsche Huis* (Antwerpen, V. Resseler, 1924) blz. 179: De Chifflets met den Prins Kardinaal en Prins Thomas in de Plantijnsche Drukkerij 1635).

Cæli gryphes, Vindex & Fulmen Iberæ,
Certa Salus Belgis, Deliciumq; suis.
FERNANDVS sic ora gerit: sic Martius ardor
Et Pax Augusta spirat in effigie.

RUITERPORTRET VAN PRINS FERDINAND
door P. Pontius, naar P.P. Rubens, vers van C. Gevaertius, uit de *Pompa Introïtus Ferdinandi* (C. Gevaertius).

In dit opstel wijden wij alleen onze aandacht aan de geschriften in de volkstaal verschenen ofschoon er ook in het Latijn heel wat uitgegeven werden over de deugden van den Prius Infant en de verwachtingen, die zijn komst hier verwekte.

Te Antwerpen verschenen nog in het Latijn: de *Inscriptiones Arcuum triumphalium et Pegmatum Antverpiae erectorum honori sereniss. Principis Ferdinandi Austrii* (B. Moretus, 1635); en de *Purpura Austriaca hierobasilica, sacram et regiam serenissimi principis Ferdinandi, hispaniarum infantis, S.R.E. Cardinalis, imaginem colore panegyrico repraesenlans* van Erycius Puteanus (J. Cnobbaert, 1635).

Voor Gent werd buiten het verder door ons besproken boekje, nog uitgegeven: G. Becanus'... *Ser. Principis Ferdinandi Hisp. Inf. Introïlus in Gandavum* (Antwerpen, J. Meursius, 1636).

Te Brussel was het Sebast. Tychonius, die de ontvangst beschreef in: *Bruxellensium Triumphus serenissimo Principi, Hispaniarum Infanti, Ferdinando Archiduci Austriae, S R.E. Cardinali, Belgium ingredienti erectus* (J. Mommaert, 1635)[1]

Ook over de blijde inkomst te Brugge krijgen wij verslag in: *Idea honoris publici serenissimo Principi Ferdinando S.R.E. Cardinali, Infanti Hispaniae ab Senalu Populoque Brugensi exhibiti, cum eam ipse urbem triumphali ingressu honoraret die* 25e *Januarij anno* 1635. (Zonder naam van drukker).

I. De volkspoëzie heeft van deze Antwerpsche plechtigheden een beeld gegeven in het lied, dat J.F. Willems in zijn *Oude Vlaamsche Liederen*. (1848) uitgaf en Flor. van Duyse in *Het Oude Nederlandsche Lied* (II, p. 1797: *Onlangs sijnde vol onrusten*).

'Jupijn', zegt de dichter, had vernomen, dat 'Vrou Belgica' in de droefheid zat.

> Liefste, sprak hy, schoon bepeerelt,
> Hebt gy niet den besten heer,
> Machtiger als een ter werelt;
> Waerom klaegt gy dan soo seer?
>
> Sy, bekreten, sprack: Wilt weten,
> Mynen heer is verre geseten:
> Hy en hoort niet noch en siet
> Wat my dagelijckx geschiet.

Jupiter stelde Belgica gerust met de verzekering, dat de Spaansche koning een nieuwen en goeden landvoogd ging benoemen.

1 Zie: *Kort Relaes van de Triumphante Inkomste des Prince Cardinaels in de Stad van Brussel, den 4 November Anno 1634*. (T'Hantwerpen, By Abraham Verhoeven, op de Lombaerde veste inde gulde Hant).

Soo sal hy u eenen seynden
Van sijn aldernaesten bloet
Soete moeder, u behoeder
Dat sal sijn den eygen broeder
Van sijn Spaensche Majesteit.

Belgica berichtte dit aan haar beste kinderen Brussel, Brugge, Antwerpen en Gent opdat zij, ter eere van den nieuwen prins, ‘peckvier’ zouden ‘doen blaecken’.

Belgica drukt de hoop uit dat de verwachte Prins-Kardinaal vrede en welvaart zal brengen.

'k Hoop, dat hy soo sal regeeren,
Dat wy vrinden ondereen
Samen sullen accordeeren
Dat verstooten worde geen,
Een Brabander of Hollander,
Vlaminck, Zeeu of alle d'ander,
En wy samen, klein en groot,
Winnen vriendelyck ons broodt.

Toen Antwerpen dat hoorde begon ze zich onmiddellijk in feestdos te steken.

Met cieraeten in de straeten,
Costelyck en boven maeten,
En een arcke triumphael
Voor den Prinse Kardinael.

Dan wordt de blijde inkomst van den Prins-Kardinaal te Antwerpen, op 17 April 1635, in de vijf laatste strophen beschreven. De zes gilden stonden buiten de stad en schoten salvo's, ‘dat de roock de lucht vervulden’; de ‘wijken lieten hun geschiet ook blijken’.

Toen de Prins daer binnen quam,
Sach men niet dan vier en vlam.

De burgemeester ‘Tsucher’ reed naast den Prins en wees hem

Al de wercken van die arcken,
Waer den prins kon aen bemercken
Wat voor costen dat de steë
Al tot synder eeren dee.

De verlichting en het vuurwerk op den Onzen Lieve Vrouwetoren worden als iets wonderbaars voorgesteld. Tweemaal in den nacht kwam de prins dat schouwspel aankijken.

De vier laatste verzen drukken den vurigen wensch uit, dat God het hart van den prins met liefde voor het volk zou vervullen.

Laet ons raemen al te samen
En Godt bidden, sonder blamen,
Dat hy 's prinsen hert soo bint,
Dat de reyne liefd verwint!

II. De Antwerpsche priester Hubertus Neeffs heeft een paar werkjes gewijd aan de grootsche intochtsfeesten ter eeren van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen. Hij gaf eerst in Vlaamsche kreupelverzen de omschrijving en de uitlegging van al de opschriften, die zich bevonden op de door Rubens ontworpen triomfbogen, -arken en andere toestellen. Dit boekje verscheen bij Lauwereys van Diest te Antwerpen in 1638[1] onder den titel: *Corte Wtlegginghen van alle de Triumph-wercken ghemaeckt ende ghestelt ter eeren den Doorluchtichsten Prince Cardinael Ferdinandus Infante van Hisp. op syn blyde incomste Binnen de Stadt van Antwerpen, den* 17 *April* 1635, *overgeset door H.M. Hub. Neefs, Priester*.

III. In het zelfde jaar liet hij onder de kenspreuk *Os cordi concordet*, bij denzelfden drukker, een soort van dichterlijk verslag verschijnen over alles wat bij het prinselijk bezoek te Antwerpen voorgevallen was. De wijdloopige titel van dit tweede werkje luidt als volgt: *Corte Wtlegginghen ofte By-voeghsel vanden gheheelen Triumph-wegh ghemaeckt ende ghestelt ter eeren des Doorluchtichsten Prince Cardinael Ferdinandus Infante van Hispanien. Op syne blijde incomste binnen de Stadt van Antwerpen den* 17 *April* 1635. *Mitsgaders van alle het gene schrijvens weerdich ghepasseert is / ter wijlen den Prince Cardinael t' Antwerpen heeft gheweest*[2].

Nu is het wel de moeite waard om eens te luisteren naar de geestdriftige en tevens kinderlijk naïeve dithyrambe, die Hubertus Neeffs over al dat feestbedrijf heeft geschreven.

Wanneer men duysent schreef ses hondert vijf en dertich
Thien daghen in April en seven, heel blijhertich
Fris sittende te peerdt Don Ferdinandus tradt
Als Gouverneur van 't lant t' Antwerpen in de stadt
Als hy den dach te voor met menichte van schepen
In een vergulde jacht van weerde onbegrepen
Op 't Kiel ghelandt te voet heeft in 't Casteel vernacht,
Waer dat vergadert was schier al d' Antwerpsche pracht.
't Casteel gaf lustich vier, de stadt dé van ghelycken
Op 't Scheldt, op Cattenbergh ende duysent wt de wijcken:
De locht was niet dan vlam, niet dan gheschoten vier:
Het water van het Scheldt was heet gheworden schier.

1 Antwerpen: Stedelijke Hoofdboekerij (K. 7620).
2 Id. (K. 7620*bis*). (t' Antwerpen By Lauwereys van Diest / op S. Jans Brugh / inde dry witte Hasewinden).

DE MAAGD VAN ANTWERPEN BIEDT PRINS FERDINAND EEN LAUWERKRANS BIJ ZIJN AANKOMST IN DIE STAD,
gravure van T. van Thulden (Uit: G. Gevaertius' ‘Pompa Introïtus Ferdinandi in urbem Antverpiam’.

Van's morgens vroeg was er een buitengewone drukte in de mool versierde stad. Er was zooveel volk op de been, dat het wonder mocht heeten zoo er ‘veel niet en versmachtten’. De prins deed dan zijn intrede en veroverde alle harten, en vooral vrouwenharten, door zijn schoonheid en minzaam voorkomen.

Hy quam vast aen de poort daer hem met groote weerde
T u c h e r u s [1] wilcom hiet en leyd' hem voorts te peerde
Door heel den blijden wech, altijt ontdeckt sijn hoot
De Keysers poorte in, daer hem een Bagge boot
Een wel vercierde maeght: daer saghmen eens sijn wanghen
Met al te schoonen root vol maiesteyt behanghen.
Den blijden wegh beg host, den Prins zat op een peerdt
Dat onghetwijfelt was wel duysent croonen weerdt.
De dekens rontom t' peert der gulden met flambeeuen,
Het volck van alle cant en dede niet dan schreeuwen
Siet daer den Prins, den Prins, Godt gev' hem doch voorspoet
Dat hy ons Nederlandt in rust eens stellen moet,
Daer rijdt hy, spaert o Godt doch desen vromen helt,
De vroukens riepen oock: Siet wat een schoonen belt:
Siet wat een frischen man! hoe staedich van manieren!
Siet eens hoe vriendelyck laet hy syn ooghen swieren!
Dit was rontom t' geroep.

Zoo gaat de tocht door de stad en de prins bewondert alles wat men daar te zijner eere had opgetimmerd. Over het vuurwerk, twee avonden na elkaar, weidt H. Neeffs met even groote opgetogenheid uit.

Den avont-stont quam aen, terstont scheen heel de stadt
Niet dan in vier te staen, niemant wast die vergat
Te steecken iet in brand om den Prins te vereeren,
En deden schier den nacht in claeren dach verkeeren,
Maer wat sal ick voor d'eerst gaen schrijven met de pen
Van al het constich werck? Voorwaer, voorwaer ick ben
Te plomp en t' ongheleert, want wie sou connen schrijven
Ten eersten t' vier dat scheen de heel locht door te drijven
Het seerich slangich vier dat wt den Thoren spranck
Dat op de Meyre stout twee blyde avonts lanck.
Ick seght en hebt ghesien (en wil u niet bedrieghen)
Ghelyck ten thoren wt wel duysent sterren vlieghen,
Wel duysent slanghen oock: en de Societeyt
Die heeft oock fray ghethoont haer groote aerdicheyt:
Gheheel hun plaetse door en sachmen niet dan lichten,
En hunnen Muer becleet met constighe ghedichten:
Den eersten avont spranck daer om hoogh een Casteel;
Den tweeden dagh te peerdt sat onsen Prins gheheel

1 De Burgemeester.

Verheven in de locht, en drayde met de winden
Schier nergens vast gemaeckt, seer fray en vremt om vinden
Was dit bevallich werck; t' Collegie van Gelyck
Hadt veele fraeycheyt constich en aerdelyck
Voor hunne poort ghestelt, daer spronck de ketterije
Des avonts in de locht en als een gaelderije
Was hunne plaets beset tot aen den grooten hoff,
Waer in sy door een spel vercreghen grooten loff.
Den Prins was soo verblydt dat hy sonder mistrouwen
Twee avonts achter een het vieren quam aenschouwen.

Den derden dag ging de Prins-Kardinaal de aloude Plantijnsche drukkerij bezoeken, waar Balthasar Moretus onder de oogen van den vorst een latijnsch hulde-adres drukte. De gevoelens, die in dit stuk worden uitgedrukt, en die H. Neeffs uitvoerig paraphraseert, zijn zeer kenschetsend voor de verhoudingen tusschen de Zuid- en de Noord-Nederlanders te dien tijde. Voor Moretus waren de Hollanders geen vijanden, maar jammerlijk bedrogen rebellen, die uit onwetendheid den Koning van Spanje waren afgevallen, doch door toedoen van den Prins Kardinaal wellicht terug te brengen waren tot hun wettigen heer.

Wij begrijpen licht hoe Balthasar Moretus over de Hollanders veel milder en gunstiger oordeelde dan sommige andere zijner stad- en tijd-genooten. Hij onderhield drukke handelsbetrekkingen met het Noorden, had er veel familieleden en vrienden, en was vóór alles een voorstander van den vrede zooals zijn vriend Rubens.

Zie hier hoe Neeffs de Latijnsche volzinnen van Moretus omdicht.

O Koninclycken Princ', die uwe legher-crachten
Gheluckick hebt ghevoert by d'on winbare machten
Des Keysers en des Vorsts van't cloecke Hongers-rijck,
Die ghy by naer bestaet, en syt in naem ghelyck,
En soo ghelycker-handt verwonnen de vyanden
Die teghen't Roomsche rijck voor Nortlingh' tsamen spanden;
Thoont den Hollander eens oock u onwinbaer macht
Hjij die geen vyandt maer rebell' moet syn geacht;
Jae geen rebell', maer eer maer iammerlijck bedroghen
En door ontwetentheyt den Coninck afgetoghen.
Tempt hem gheluckelyck door uwe Broeders cracht,
Door Aytonaes raet, syn hooverdij versmacht.
Door Oostenrijcks bestier wilt hem gheluckich dwinghen
En vrindelijck weer-om tot synen Coninck bringhen,
Op dat ghy Nederlandt hebbend' in rust ghebracht
Van yder Vader moeght van 't Landt worden gheacht
En soo heel triumphant den groeten naem vercrijghen,
Dat ghy peys hebt ghemaeckt, en d'oorloghe doen swyghen.

Dit is den goeden wensch die alle menschen bly
U wenschen goeden Prins en onse Druckerij
Door uwe comst verheught om haere jonst te tooghen
Ghenaedich F e r d i n a n d ghedruckt heeft voor u ooghen.

Na gesproken te hebben over de opvoering van *Perseus en Andromeda* door de 'Violieren'en het leggen van den eersten steen der Carmelietenkerk, toeft de dichter wat langer bij de plechtigheden, die de Jezuïeten hadden ingericht.

Den Vrydach t' geen hy sach can ick u qualyck segghen
Oft schryven met de pen, want doen sach hij die Kerck
Die van heel Neerlandt is wel 't costelijckste werck;
De Jesuiten Kerck van binnen en van buyten
Seer treffelyck verciert, daer menichten van Luyten
En clavercingelen en alderhande spel
Het aerdtsche Paradijs voor ooghen stelden wel.
Wel twintich soo my docht daer Claversingels waeren,
Wel hondert, iae noch meer soo luyten, fluyten, soaeren
En stemmen onder een. Naer noen nam syn playsier
Al regende het seer, te sien op wat manier
De jonckheit t' sijnder eer te Iesuyten speelden,
'T scheen dat hem hier te syn int minst niet en verveelden.

Na nog, als een staaltje van Ferdinands godsvrucht, verteld te hebben hoe hij bij het ontmoeten van een berechting[1], uit zijn koets sprong en met heel zijn gevolg het H. Sacrament tot aan het huis van den zieke vergezelde, eindigt H. Neeffs met Gods zegen in te roepen over den jongen vorst.

...Ghy Godt die aensiet den Princ' u soo vereeren
Wilt u bermhertich oogh van hem doch noyt afkeeren,
Maer geeft hem raet en daet, beschermt hem, staet hem by
Dat hy verjaeghen mach de blinde kettery,
Die 't Heylich Sacrament niet anders doet dan blaemen,
Die met u woorden spot, d o o r w i e n s d u y v e l s c h r a e m e n
O n s N e e r l a n d t i s g h e s c h e u r t , g e l e u r t , g h e r u c k t v a n e e n ,
Helpt desen jonghen helt, dat quaet gheraetsel scheen
Verpletten, smijten doot, vernielen en verjaeghen;
V e r e e n i g h e n o n s l a n d t , d a t w y s o o g e e r n e s a e g h e n ,
I n e e n g h e l o e f e n t r o u w , i n d e u g h t , g o d v r u c h t i c h e y t .

1 De gansch bijzondere vereerig, die de Prins Kardinaal aan het H. Sakrament des Altaars wijdde, blijkt o.a. nog uit een mooie gravure, door Erasmus Quellinus ontworpen, door C. Galle uitgevoerd, en door M. van den Enden te Antwerpen uitgegeven: 'Praestet Fides supplementum sensuum defectui'. Deze plaat werd aan den Prins Kardinaal opgedragen door And. Aloysius de Zamora, S.J. te Leuven (1638). Het is deze plaat, die door een Hollandschen graveur werd gecopiëerd en als titel voor Vondel's *Altaergeheimenissen* werd gebruikt.

De door ons gecursiveerde verzen wijzen er weer op, dat, volgens verscheidene onzer volksdichters, alleen de ketterij de oorzaak was van de scheuring der Nederlanden en dat de hoop op vereeniging van Noord en Zuid in één en hetzelfde geloof, op dat oogenblik bij velen nog levendig was.

IV. De poëet-schermmeester Christophorus van Essen begroette den Prins-Infant met hooggeschoeide verzen in een boekje, dat verscheen bij de W^we^ Jacob Mesens, te Antwerpen, onder den titel: *Roepende Faem / over de Blijde, Langh-ghewenschde / ende aenghenaemste / Incomste / Vanden Doorluchtighsten Prince ende Heere / Heere / Ferdinandus / Infante van Hispanien, / Prince Cardinael / ende Gouverneur der Nederlanden. / Commende inde vermaerde Stadt / Antwerpen / den* 17 *April, in den Iaere / neer* L*an*D*en*, *z*ll*t* V*erb*LII*t*, *o*Ver VVV*en fer* DI*nan* DUS. / .[1]

Het werkje begint met een berijmde opdracht aan den Voorzitter van den Geheimen Raad, Petrus Roose, onder wiens ‘Protectie’ Chr. van Essen zijn *Roepende Faem* de wereld inzendt.

Daarop volgt een gedicht *Fama,* waarin de dichter Antwerpen aanzet om haar treurnis nu te laten varen. Er zijn betere tijden in aantocht, en Prins Ferdinand komt!

't Is nu langh ghenoech ghecreten:
Schorst u traenen, schorst u nat,
Desen tijt die greyt u bat,
Als die ghy nu hebt versleten
Pijn, en anckst, en smert vervliedt
Als men weder blydschap siet.
Stut u treuren, stut u suchten,
Thoont een vrolyck blijd' ghemoet,
Zijt vervreucht in overvloet,
't Zijn nu tijden van ghenuchten...

De Antwerpenaars zaten met ‘uytgheteerde caecken’ bij ‘Schaldis graeuwe vloedt’, gelijk de Hebreeuwen uit den Super flumina Babylonis-psalm,

Die bij Babels water-stroom
Hingen 't spel aen eenen boom,
Die van droefheyt nauwlyckx songhen,
Die met suchten en getreur,
Stelden hun hun droefheyt veur,
Die haer handen staedich wrongen,
Die met een betraende caeck,
Huylden over hunne saeck...

1 Universiteitsbibliotheek te Gent. B.L. 94631.

Nu wordt het anders. De prins komt, voorafgegaan van een schitterende faam. Hij zal de redder van stad en land zijn. Chr. van Essen zingt het zijn landgenooten toe.

Dat (de Prins) comt tot onser hoede,
Jae, voorseker en ghewis
Tot al ons' behoudenis;
Dat hy is van Godt vercoren,
Dat hy is als Princ' ghestelt,
Als een herder in het velt;
Dat men hem als Vorst moet hooren;
Dat hy ons is toeghelot
Als oft waer ons aerdsche Godt;
Dat hy ons oprecht komt weyden;
Dat hy is, die ons bewaert;
Dat hy niet sijn selven spaert;
Dat hy ons sal selver leyden
In de deughde-rijcke baen
Waer men sekerlyck mach gaen;
Dat hij landen ende steden,
Sal bevrijden door sijn macht;
Dat hy houden sal de wacht
Over ons sijn mede-leden;
Dat hy hoogh en leghen staet
Sal bevrijden voor het quaet.

Er is dus reden om verheugd te zijn. De geleden pijn is voorbij. De prins zal de Nederlanders bevrijden van hun belagers. De vijanden van het Oostenrijksche huis en van den waren godsdienst zullen verslagen worden. Nu zal bitter ontgoocheld zijn, al wie daar eens beweerd had:

‘'t Sal noyt gheschieden
Dat de droeve Belgis-lieden
Sullen's Coninckx Broeder sien,’

De prins is thans te Antwerpen als vertegenwoordiger van den ‘eyghen Heer!’.

Eerst na die twee gedichten komt de *Roepende Faem* met haar snorkende Alexandrijnen aan de beurt.

Wie met ‘fenynich hert’, ‘kefferijen’ en ‘haeterijen’ beweerd had, dat de [prins nooit naar de Nederlanden zou komen, moet nu een toontje lager zingen.

Die 't noyt ghelooven woudt, nu siet ghy t' uwer schanden
Den Coninclycken Princ' in onse Nederlanden:
De wanhoop' is nu uyt' wat seght ghy van dit stuck?
Hy is tot uwer spijt: maer tot ons baet en g'luck.

GEDENKPENNINGEN
geslagen ter eere van den Kardinaal Infant.

De benijders, die Chr. van Essen hier bedoelt, zijn de Hollanders, en met een overvloed van scheldwoorden geeft hij nu uiting aan zijn heftig vijandelijke gevoelens tegen hen. Zelfs in een pamflet-gedicht lijkt het geschut van dien Antwerpschen schermmeester wel wat grof.

Wat meynt ghy Hollandts man? afvallich snood' gheslachte
Van 't nieuw versierd' geloof, en van ghestolen machte,
  Van vremdt ontroofde eer, en van eens anders goedt,
  Ghewisseld' van den aert, van een verkeert ghemoedt.
Roofhaekigh' water-kat, naer-sate van de simmen
Ghesell des Noordtschen Beyrs, en eygenaers van 't grimmen,
  Versott' in u gekef, verdwelmd' in haet en nijt,
  Verdoofd' in redens-oor, en saeyers van 't verwijt,
Gheveynsde inde trouw, vergeters uwer eeren,
Ophitsers der Ghemeynt', trouw-loose uwer Heeren,
  Goud-winnes sonder Mijn', ge-eerde, sonder eer,
  Verachters uwes stams, vernieuwer uwer leer,
Wat denckt ghy die wel eer de wapen van Hispan'en
Door wankeloose trouw verkeerden in Oraign'en
  En maeckten u tot 't ghen, hetghen' ghy niet en waert;
  Tot schandvleck van u selfs, en on-eer uwer aert:
Wat praet ghy van de compst van onsen Princ' en Heere,
En van syn trouw Ghemeynt', die hem thoont rechte eere?

De Hollanders hebben veel geluk gehad, te land en te zee, maar dat zal niet blijven duren. Al dat voordeel hebben ze overigens maar verkregen door miskenning van het heilig gezag van hun vorst, egoïsme en andere zondige practijken.

Al die verzen zijn buitengewoon belangrijk omdat ze onbewimpeld zeggen wat er toen stellig in menig Brabantsch gemoed aan wrok en vijandschap tegen de Hollanders lag opgestapeld.

Weet seker dat ghy-lien de vlaggh' niet stets sult vueren,
Dat Goliaths gepoch niet alle-tijt can dueren.
  Ghij peynst door hovaerdy te hebben in u handt
  De onbepaelde zee, en al ons Conincks landt;
Ia, aller Princen macht die dunckt in uwe ooghen
Van Wanckelijcken staet: en die sich hoort te booghen
  Voor u waen-wijsicheyt, en quaet-vercreghen staet,
  En datt' u al betaemt' alst maer is tot u baet.
Het dunckt u loutter g'luck, dat ander achten sonde;
Al quetst' ghy vrienden selfs, als u niet smert de wonde;
  U deirt gheen vrienden huys, als ghy by 't vier u warmt,
  U dunckt ghewonnen goedt waer med' ghy and're armt.

Gaan wij te ver als wij in de drie laatste verzen van dit fragment een zinspeling zien op het dooden van den Antwerpschen handel door het sluiten

sluiten der Schelde, dat de Hollanders van 1585 af doorzetten? De vrienden die gekwetst worden, en het benadeelde vriendenhuis, zullen zeker wel bedoeld zijn als Antwerpen en de Antwerpenaars. Hun leed deerde de Hollanders niet, die voor de ellende der Zuid-Nederlanders gevoelloos bleven.

De *Roepende Faem* voorspelt, dat de goede tijd voor Holland nu gedaan is.

De vrucht is nu ghecipt, den oost is in-ghedraeghen;
En naer het lieflijck weer volght reghen, wint, en vlaeghen;
Den Somer is voor-bij, het isser al ghemaeyt,
Het vet is van den pot, het g'luck rat is ghedrayt,
Den handel is ghedaen, u coopers en vercoopers
Oorsakers van u g'luck zijn vluchtigh' ende loopers;
Dat al u quaet ghespin, gheheelijck is bekent,
Soo wel by vremde liën, als die hier zijn ontrent.

De Duitschers, die zich totnogtoe door de mooie woorden der Hollanders lieten misleiden, keeren zich nu ook tegen hen. Hiermede zinspeelt Chr. van Essen natuurlijk op het deelnemen der keizerlijke troepen aan den veldtocht door den Prins Kardinaal aangevoerd.

U lieffelyck ghevley met schijn-vergulde woorden
Dat menich Hooch-duytsch hert verleyden en becoorde
Ontluystert haere cracht, en 't wordt, niet meer gheacht
Als d'Exters sot geclap, waer med' een ieder lacht,
Sy zijn de treken wijs, sy kennen nu u stricken
Waer-mede dat ghy hun wel eer wist te beclicken:
Sy zijn nu aengehitst, elck thoont nu wat hy can,
Ghy brochtse aen den haeck; sy staen nu voor den man.

Daarop begroet het gedicht geestdriftig de komst van den Prins Kardinaal, van wien alle heil voor Nederland en den Katholieken godsdienst verwacht wordt. Vooral Antwerpen moet zich in die komst verheugen.

Waer blyft ghy ryp verstandt van onse Scheld-bewoonders,
Volherdich ondersaet, en trouwe Prinsen-croonders.
Comt, siet Antwerpia, de wijt-vermaerde stadt
Ontfanght op desen dach een Coninclijcken schat,
Een schat, een Heer, een Princ' van Coninclijcken stamme
Wiens lief'-bewoonich hert gelyck is aen een vlamme
Wies onbepaelde vier tot aen de wolcken raeckt
En dat ons Nederlandt door sijne hitt' vermaeckt.

De lof van den Prins Kardinaal wordt uitvoerig gezongen. Hij kwam, door God gezonden om zijn volk te helpen. Wat David was voor Israël, dat zal de Prins Kardinaal zijn voor Nederland.

Besiet syn groene ieucht, syn schoon en lieflijck wesen,
En't aengenaeme blondt, dat wy van David lesen,...

Het parallelisme tusschen Davids en Ferdinands daden wordt tot in bijzonderheden uitgewerkt, vooral met verwijzing naar de veldtochten van den Prins Kardinaal in Duitschland. De Vereenigde Provinciën pochen op hun macht, doch hun wacht het lot van den reus Goliath.

Wat poocht ghy Goliath? wat stuft ghy op u machte,
Ghy langh verdwaelde volck van 't Nederlandsch gheslachte?
Wat roemdy van u Zee, en vast-betuynde landt,
Dat ghy van uwen Heer onthoudt met groote schandt?
Men vondt wel uws ghelycks, die nochtans zijn verwonnen,
Gheen coorde is soo sterck, die niet weer wort ontsponnen.
Al wat van 's menschen handt ghemaeckt is oft ghemetst,
Dat wordt van 's menschen weer ontmuyert en becletst.
Soo langh den Heer ons straft, soo windy in u strijden,
En als hy ons ontfermt soo comdy selfs in 't lijden:
Als sich syn volck bekeert, soo houdt de straffe op
En 't ons-ghemeynde quaet valt dan op uwen cop.

Hier komt Christoffel van Essen nog eens terug op de afvalligheid der Noord-Nederlanders en hun opstandigheid tegen hun vorst. Hij toont zich een overtuigd voorstander van het koningschap bij de gratie Gods en is beslist gekant tegen elk begrip van volkssouvereiniteit.

...Men gaet den Coninck laken,
Men tijght hem wonders aen van onbehoorde saken:
Men maeckt het alsoo crom, soo schorft, soo slim, soo quaet
Op dat men comén soud' tot een ghemeynden staet.
Heeft niet den Heer ghesalft de Coninghen der aerden?
Wil hy niet dat men die oock houden sal in waerden?
En zijn hun onderdaen? Maer u verkeerden aert
Stets teghenspannicheyt en rebellie baert.

Brabant is trouw gebleven en verheugt zich nu in de komst van ‘'t coninclijcke saet’. Deze blijdschap zullen de Noord-Nederlanders nooit kennen. Zij hebben al de voordeelen van de heerschappij des Konings verbeurd en van de Staten niets dan onaangenaamheden in de plaats gekregen.

De Coninclycke Liefd' die' ons soo langhe hoeydde
En als een Voester-vrouw opqueeckten ende voeydde
Soo menich langhen tijdt; die heeft ons nu voorzien
Van't Coninclijcke saet: die wy ons dienst aen-bien,
En achten dat het g'luck sich sekerlijck sal keeren
Waert van ghevallen is, tot onse echte Heeren:
Die door den rechten wech beheerschten 't Nederlandt,
En thoonden aen het landt hun trouw en onderstandt,

Als Coninck u beval doen leefden ghy in vreden;
Nu staten u gebien soo breeckt men landt en steden.
Den Coninck nam u af een slecht en cleyn tribuyt
De staten trecken u schier 't vel van uwe huyt.
Het was een Paradijs by onses Conincks tijden;
By uwe Statens-tijt soo ist een hoff vol lijden.
Te voor was elck gherust, men wist van geen gevaer,
Nu hoort men niet als druck en alle quade maer:
De vrientschap was ghemeyn, men leefden onghescheyden:
Nu mach men vrienden selfs nauw wachten noch verbeyde:
Elck een bewoonden doen met vred' syn erv' en huys,
Nu ist hun al-te-mael beswaerenis en cruys.

Het derde gedicht in dit bundeltje is weer getiteld *Fama* en bezingt het geluk der landen die door hun eigen Heer worden bestuurd. ‘Belgis-landt’ zal nu ook dat geluk genieten. De blijde tijden gaan aanbreken.

Stelt u ongluck wat ter zijden,
Woonders van het Belgis-landt;
Waer den oorlogh is gheplant;
Waer men moet geduerich strijden;
Waer men voor sijn ooghen siet
Niet als elendt en verdriet.

Tijt en stonde can sich keeren,
Dat die nu den tyt verslijt
In 't ghetraen en in 't ghecrijt,
Sijne vreuchden moet vermeeren;
En ghenieten met ghenucht
Waerom dat hy heeft ghesucht.

Godt die thoont u nu den ghenen
Welcken aen hem heeft behaeght;
Dat hij u in handen draeght
U, ó B e l g i s , te verleenen
Tgen' daer ghy naer hebt gehaeckt,
En dat aen u herte smaeckt.

V. Van zijn heftige anti-Hollandsche gezindheid had Chr. van Essen reeds in 1634, het jaar voor de intrede van den Prins Kardinaal, blijk gegeven in een gedicht, dat wij hier ook even vermelden:

Waerom? Daerom: ende Waerheydt tot de Hollandsche Vrede-Haters, Inden WAEROM *wordt verthoont wat schade hunne ongherechtighe oorloghe medebrenght, wat onheyl uyt hunne Ketterye ende rebellie ghecomen is, ende hoe dat het af-vallen van t'Catholijck Geloof de goede manieren verandert, ende hun tot alle quaet drijft. In den* DAEROM *wordt verthoont hunnen aert ende greticheyt*

tot der Catholycken Geestelijcke goederen, ende hun eyghen baet. In de WAERHEYDT *sommighe exempelen hoe dierghelijcke ghevaeren zijn*[1].

In dit sluk, op een los blad 'ghedruckt t'Hantwerpen by Philips Michielsen' blijkt Chr. van Essen vooral verbitterd omdat de Hollanders den strijd tegen Spanje voortzetten en zich niet willen onderwerpen aan hun wettigen heer. Twintig strophen lang vraagt hij waarom ze in hun boosheid volharden.

Waerom haten? waerom nijden?
Waerom vechten? waerom strijden?
  Waerom bloet op bloet ghestort?
Waerom tweedracht? waerom clachten?
Waerom schampen / en verachten?
  Waerom met een sweert ghegort?

Waerom soo veel schampe-boecken
Uytg-hestroyt in alle hoecken
  Van des werelts wijde rondt?
Waerom soo veel leughen-talen
Aen een yeder te verhalen?
  Waerom toch den leughen-vont?

In een even groot aantal strophen wordt dan op dat herhaalde 'waarom' geantwoord. De Hollanders doen dat alles omdat ze afgeweken zijn van het katholiek geloof en 'rebelleeren' tegen hun eigen koning. Ze wenschen land en steden te winnen; de katholieken te kwellen; zich te verrijken ten nadeele der kloosters; de priesters te bespotten; de boeren te berooven; hun eigenbaat te bevredigen; het goud der Spaansche vloten of der 'coopschepen uyt den west' te kapen; te stelen wat een ander gewonnen en gespaard heeft; de 'ketterijen' en 'dwaelderijen' van hun valsche leeraars en 'guychelaren', Luther, Calvin, Beza, Gommarus, Arminius e.a. te verspreiden, enz.

In de tien laatste strophen wordt dan voorspeld wat die hardnekkige boosdoeners te wachten staat. De straffen, die de groote zondaars, van wie de Bijbel spreekt, eenmaal hebben getroffen, zullen ook op de hoofden neerkomen van de Hollandsche rebellige ketters.

Hoe C o r e , D a t h a n , A b i r o m
En haere byghevallen somm'
  Twee hondert vijftich zijn gevaren:
De aerde ded' op haeren mont
De Hell hun al ghelijck verslont
  Omdat sij 't Hooft rebellich waren.

1 Cataloog Meuleman & VanderWulpen, n^{r} 2298.

De straf die A b s o l o n bequam
Doen hy sijns Vaders scepter nam
Can ons de heylig'schrift vermelden:
Den boom die diende hem voor een galgh
Dry lancen scheurden synen balgh
Die t'samen siel en lichaem velden.

N a b u c a d n e z a r s hooverdy
Syn vreetheyt en syn roovery
Syn moorden en syn Tempel schenden
Ded' hem verand'ren in een beest
En hiel noch weet, noch sin, noch geest
En deed' hem leven in ellende.

Den Tempel-roover B a l t a z a e r
Woud' sijnen Vader volghen naer
En drincken uyt des Heeren vaten:
De straf die volghde t'quaet bedrijf
Hy moest sijn ziele en sijn lijf
En Coninckrijck en leven laten.

H e l i o d o r rooft Kercken-schat
Maer wert terstont grau-blau en plat
Van 's Heeren Engelen geslagen.
A n t i o c h u s rooft Tempels-goedt
En stort soo veel onnoosel bloet
En sterf met jammer ende clagen

So voeren Kercke-roovers daer:
En allen die hun volgen naer
Sal sulcx oft diergelijc geschieden
Godt straft altijt den kercken-roof
Godt straft 't afvallen van 't geloof
En hem can niemant niet ontvlieden.

VI. Tot dezelfde populaire literatuur, ontstaan bij de blijde intrede van Don Ferdinand te Antwerpen, behoort nog een werkje, waarin vooral de feesten beschreven en de zinnebeeldige beteekenis uitgelegd worden van de versieringsmotieven, die op straat en plein waren opgericht. Bedoeld boekje uitgegeven te Antwerpen bij Godgaf Verhulst (1635), draagt den volgenden titel: *Triumphael Incomst vanden Doorluchtichsten Prince Cardinael Ferdinandus Infant van Hisp. Binnen Antwerpen den* 17 *April* 1635. *Waer in verthoont woort / Hoe den Prince in 't aencomen is ontfanghen gheweest, wie in 't voorijden hy ghevolght heeft, wat het Casteel ter sijnder eeren heeft ghedaen / Item hoe de Stadt hem venwacht heeft, wat booghe oft poorte sy tot synder eeren heeft op-gherecht, met de wtlegginghe wat die bedieden. / Waerby gevoecht is veel*

particuliere wercken op den wegh vande Borgers op-gerecht: ende ten lesten wat den Prince inde 8 *daghen binnen Antwerpen heeft gedaen*[1].

Buiten de zoo wijdloopig aangekondigde beschrijvingen bevat het boekje eenige berijmde fragmenten. die ook kunnen gerangschikt worden onder de volksgedichten ter eere van den Prins Kardinaal, die ons in dit hoofdstuk bezig houden. Het zijn meestal vrije verdietcschingen van de Latijnsche gedichten, die zich op de eerebogen en -zuilen bevonden[2]. Wij verwijzen alleen volledigheidshalve naar die verzen en nemen er slechts één staaltje van over, weer een blijde begroeting van den gewenschten redder:

De lanck gewenste Son, en 't noyt genoech gepresen
Licht van het Spaense rijck onlanckx hier opghereser
In ons droef Nederlandt, Antwerpen heden siet.
Sijt wilcom F e r d i n a n d wy sijn in' uw ghebiet,
O Coninckx Broer en bloet! nae u wast dat wy wachten,
Al lanck stont ghy geprint in allen ons ghedachten,
T'is langen tijt geweest, F e r n a n d van alle mensch
V, van den Noortschen slach[3] noch root, te sien, den wensch.
Siet hoe u d'Nederlandt sijn half verwoeste steden
Niet droef meer, maer vol hop', en blijschap toont u heden
Ons trooster ghy alleen, alleen ons hulper sijt,
Door u ist dat alleen can beteren den tijt,
Den tijdt, den quaden tijdt, cont ghy alleen verjaghen
En geven ons den Peys, den voorspoet, in ons daghen,
Den noyt verwonnen Mars uw leytsman is en vrindt,
Victori ciert uw' hooft; dus corts ons hoop begint.

VII. Een dergelijk werkje werd ook uitgegeven naar aanleiding van 's prinsen intocht te Gent, en wel door de samenwerking van David Van der Linden, voor den Latijnschen, en zijn goeden vriend, den dichter-priester Joost de Harduyn, voor den Nederlandschen tekst. Deze beschrijving der Gentsche feesten werd gedrukt en uitgegeven te Antwerpen bij Hendrik Aertssens, in de witte Lelie, 1635: *Goeden Yver tot het Vader-land ter blijder Inkomste van den Coninckklycken Prince Ferdinand van Oosten-rijck, Cardinael Infant, Gouverneur der Neder-landen ende Bourgoignen binnen de stad Ghend*[4].

Merkwaardig is de toon van gehechtheid aan eigen grond en eigen geschiedenis, die in dit werkje herhaaldelijk doorbreekt. Het is heelemaal doortrokken van onloochenbare Vlaamsche vaderlandsliefde.

1 Museum Plantin-Moretus, A. 3907.
2 Zie hierover ook: Emblematica Gratulatio principi Cardinali Ferdinando exhibita (Officina Plantiniana, Antwerpen). Museum Plantin-Moretus, A. 995.
3 Nordlingen.
4 Museum Plantin-Moretus, A. 4576 [2].

DE PRINS KARDINAAL ONTVANGEN TE GENT AAN DE BRUGSCHE POORT,
gravuur van P. de Jode (Uit G. Becanus S.J.: *S.P. Ferdinandi Triumphalis Introïtus in Gandavum*,
uitg. J. Meursius, Antwerpen 1636)

'T en is noch on-eer noch oock schand
Dat yeder mint syn V a d e r - l a n d ,
En dat den G h e e s t yet heeft ghewrocht
T e r e e r', daer hy is opghebrocht.

Dit zijn de eerste verzen, die Van der Linden-De Harduyn op het titelblad lieten drukken als een soort motto, om het karakter van het werkje aan te geven.

Het is een uitvoerige beschrijving van de versiering der stad Gent en van de plechtigheden, die er bij de blijde inkomst van den Prins Kardinaal plaats hadden, op 16 Januari 1635. Meer dan een versieringsmotief getuigde uitdrukkelijk van loyale verkleefdheid aan het Spaansche huis en vast vertrouwen in de deugden van den Infant. Met nadruk werd er op gewezen, dat het graafschap Vlaanderen zich tegenover den Koning van Frankrijk steeds zelfstandig en vrij had kunnen houden. Onder het beeld van de maagt van Vlaanderen stonden de woorden: *Invicta Gallo - Noyt Fransch*, waarover Van der Linden-De Harduyn de volgende uitlegging gaven: 'Te weten. Daer alle andere Graven / Princen / ende Baender-heeren van 't Rijcke / zijn ghevallen in de maghe van den Koningh/ende niemand 't sijne en heeft behouden / dan den Grave van Vlaenderen / hoe wel ondersaet van de Croone'[1].

Met geestdrift wordt de Prins Kardinaal begroet als aanbrenger van gerechtigheid en vrede:

Welaen, nu is hy hier, laet staen u bitter kermen,
Den Prince, wilt, ó Ghend, uw borghery beschermen,
Hy is al onsen heyl, ons hulp', en toeverlaet,
Hy is de vaste steun, daer 't gheele Land op staet.
Door hem en sal den Leeuw het Vee niet meer aen-reesen,
Noch 't wolledrachtigh dier de gaghel-wolven vreesen,
Leeft dan, o Prince, leeft; nu en' tot allen tijdt:
Want ghy de lust van d'Aerd, en van den Hemel zijt[2]

Natuurlijk ontbraken ook hier de zinspelingen niet op de overwinningen, die de Prins-Kardinaal op de slagvelden reeds had behaald.

De Fame vlieght de wereld rond,
Om yeghelyck te maken kond
Den bloeden-strijd voor Nordelinghen,
Alwaer men sach den Sweedschen hoop,
Met een verschricktheyd op de loop,
En datter bleef te niéte bringhen.

1 Blz. 15.
2 Blz. 17.

VUURWERK TE GENT BIJ DE BLIJDE INKOMST VAN DEN KARDINAAL INFANT, gravure van P. de Jode (Uit G. Becanus S.J.: *S.P. Ferdinandi Triumphalis Introïtus in Gandavum*, uitg. Antwerpen, J. Meursius, 1636).

Soo dat dan of den Lauwer-krans,
Die van u hooft gheeft eenen glans,
O machtigh Held, u is bedeghen,
Op hop' dat uwe windbaer hand
Noch voor 't bedruckte Vaderland
Behalen sal ghelijcken zeghen.

De treurige toestand, waarin de oorlog Vlaanderen had gebracht, was te Gent op treffende wijze voorgesteld door het beeld van een half naakte vrouw, aan wier borsten eenerzijds een wolf en anderzijds een vos zuigende waren. Dit was, getuigen Van der Linden en De Harduyn, ‘ghetrocken uyt seker voorseghinghe / oud ettelijcke hondert jaren / ende voor eenigen tijd gevonden inde Abdije van Eeckhaut tot Brugge / ende in druk uytgegeven by een seker geleert man van onsen tijd’[1]). De prins moest Vlaanderen van die twee wreede plagen bevrijden. Dit wordt gewenscht in het volgende gedicht van De Harduyn, waarin alweer vaderlandsliefde en vaderlandsche fierheid met historische herinneringen aan de nederlagen, die Vlaanderen aan Frankrijk toebracht, en het bestijgen van den Byzantijnschen troon door Boudewijn van Constantinopel heel beslist opklinken.

Vlaenderen die schoone Maeghd,
Die oyt yeder hebb' behaeght,
En de rijckste diemen vand
Van 't gheheele Neder-land,
Een(s) het alderliefste Kindt,
Dat den hemel heeft bemint,
Bloeyend' altijd in 't ghebod,
En den dienst van mynen G o d ,
Met de wapens soo voorsien,
Dat ik dood' of dede vlien,
Alle dat my quam te nae.
Soo ick tot syn schand en' schae
Menigh reysen hebb' beroert
T'Rycke, dat de L e l y voert,
Iae dat meer is, als ick sat
In de B y s a n t i n s c h e Stadt,
Met de C r o o n , en met den S t a f ,
Die men in mijn handen gaf,
Hield' ick my alsdoen ghelyck
Met het Roomsche K e y s e r - r i j c k ,

1 Hier is sprake van de bekende profetie van Lubrecht Hauscilt, abt van den Eeckhoute te Brugge (1347-1417), geschreven omstreeks 1400: *Imago Flandriae*, en herhaaldelijk herdrukt. Men zag er de voorspelling in van den toestand van Vlaanderen tusschen 1568 en 1605. (Zie *Biographie nationale*, v. Hauscilt; en Beaucourt de Noortvelde: *Description historique de Notre-Dame à Bruges*, blz. 306-308).

Zie F. Muller: Nederlandsche Historieplaten, Deel I, n^{r} 305 en n^{r} 1206.

Maer helas! het is verkeert.
Nu soo ben ick heel onteert,
Van dit leelick vremd gheveirt,
Dat mijn herte-bloed verteirt,
En' dat sijnen bloeden-dorst
Soect te blusschen aen mijn borst.
Och! helas! och! ich beswijck,
Groote Prins van O o s t e n - r i j c k !
Och! ghy zijt als nu alleen,
Die my slissen kan 't gheween,
Uyt de perss', en uyt 't verdriet,
Daer ghy my soo diep' in siet.
Komt my t' hulpe, t' is hoogh tijd,
Van dees Dieren my bevrijd.
Oft soo niet, het is gedaen,
Korts moet ick verloren gaen:
Want soo ick uw hulpe derf,
In myn eyghen graf ick sterf.

Ook in den pastoralen toon werd de Prins Kardinaal begroet. Hij werd voorgesteld in een arcadisch landschap als een herder, die voor de ‘kooien’ moest komen zorgen, na den dood van Amaryllis, ‘eene herderinne van hooghe gheboorte... korts te vooren overleden’. De ‘kooien’ zijn natuurlijk de Nederlanden en Amaryllis de Aartshertogin Isabella. De allegorie wordt verder doorgezet, waar de herder ook opdracht krijgt om de schapen te verdedigen tegen ‘den ontrouwen Damon’, den Prins van Oranje, ‘ende andere door haat ende nijd ten ongelijcke ende by gheweld ontdreven’, zijn bondgenooten. Daar begroetten hem dan ‘herderen ende herderinnen / uyt de ghewesten van daer ontrent / voorsien met Lulle-pypen / moesels / Quenen[1]) / Lieren / Fluyten / ende Bommen’. Hun lied luidde als volgt, geheel in den tijdstijl:

Kom Bosch-godinnen alghelijck
Den God van het Arcadi-rijck,
Dien nieuwen P a n , dien Herder-eer,
Doet langhs alhier nu sijnen keer.
Siet, hy komt ghinder uyt het waut.
T'sa dan, u Vee wat op-waerts stauwt:
En binnen dien, dat 't hem gheneirt,
En 't Claver-rijcke gras af-scheirt.
Gaet, pluckt tot sijnen wille-kom,
Allederande Cruyd, en Blom,
Als Rosmarin, en Camomil,
Lavender, Mageleyn, en Dil:

1 Kiliaen geelt dit woord met de beteekenis van doedelzak (‘quene’, *Fland*, j. moesel, *tibia utricularis*). Oorsprong onbekend.

Als Myrthus, Thymis, ende Lisch,
De Martagon, en de Narcisch.
Pluckt violetjens, en' daer by
Oock menighe schoon Acoly'
Veel Roosen, Blommen van Damas,
Hepatica, en Irias.
Plucht Hyacinten, en Penséen,
En komt daer mé hier aenghetreên.
Komt stroyt s' hem allegaer op 't lijf,
Het sal hem sijn een soet bedrijf,
Het sal hem wesen tot een vreughd,
En voor oas schaepkens groote deughd.

Weer op een andere plaats werd de Prins Kardinaal voorgesteld onder de gedaante van Androdus, ‘treckende eenen grooten doren / ende perssende het etter uyt den poot van eenen vervarelijcken Leeuw’. De gewonde leeuw was het benarde Vlaanderen, zooals blijkt uit de volgende verzen van De Harduyn:

Dit ongheduldigh Dier, verminckt in eenen doren,
Lagh treurigh in sijn hol, met synen poot versworen,
Waer by gheval oock neemt Androdus syn vertreck,
Wie hy met een beweegt, verthoonde syn ghebreck.
Den doren track hy uyt, en d'etter die daer gaerde,
Waervoor hem dese beest beleefdelijcken spaerde,
Soo V l a e n d e r e n , helas! oock in haer langhe pijn,
Wensht u, ó groote P r i n s , tol haren Medicijn.

Op een ander tooneel stonden, op ‘verheven basementen’, de zes graven van Vlaanderen uit het huis van Oostenrijk, Keizer Maximiliaan I, Philips I, Karel V, Philips II, Philips III en Philips IV, als om den Prins Infant tot voorbeeld te dienen. Zij spraken hem aan als volgt:

Wy Helden staen hier om te sien
D'eer, die u die van G h e n d aenbien,
En hoe sy uw' Inkomste vieren.
T'sa Ferdinande schept nu moet:
Want soo ghy zijt ons eyghen bloed,
Sult ghy dees' Landen wel bestieren.

Hier hebdy stoffe vroegh en spae,
Volght uw' Voorvaders stappen nae,
Die nerghens zijn te kort ghebleven.
Soo suldy zijn als wy gheloont,
Met Lauwer-kranssen hier bekroont,
En dan vervoert nae t' eeuwigh leven.

Uit alle opschriften sprak voor en boven alles een vurig verlangen naar den vrede, dien de Prins Infant zou brengen. Het volgende gedicht van

De Harduyn drukt dien wensch uit in tamelijk gelukkige beeldspraak en welluidenden vorm.

Ghelijckerwijs dat 't hem heeft aen,
Die met een sieckte light bevaen,
Wanneer de duyster Aerde smoocken
De langhe nacht traegh over-roocken;

Hy keert, hy wend in onghedragh.
En seght, hoe langh is 't van den dagh?
Ha! siet men noch van by oft verre,
De wemelingh der Morghen-sterre?

Soodanigh is uw' Neder-land,
Soo langh ghestaen te roof en brand,
Och Coningh, send ter lester bede,
Die langh ghewenschte Gulde V r e d e !

VIII. Toen het nieuws van de aanstelling van den Prins Kardinaal tot gouverneur ook in Noord Nederland doordrong, werd het daar op een heel andere wijze onthaald en naarmate het krijgsgeluk den jongen vorst toelachte werden de uitvallen tegen hem bitterder en scherper. Wij zullen later de gelegenheid hebben om daarop te wijzen. Onder de pamfletten vermeld door J.K. Van der Wulpen[1] komt er een kort gedicht voor, dat waarschijnlijk even na de benoeming van den Infant tot landvoogd door strijdlustige Hollanders werd uitgegeven. Wij laten het hier volgen.

Beter bloo Jan / Als een doo Man

O Spaenschen Coninck sent ghy weer
Een Cardinael of Geestlyck Heer,
Die Nederlandt hier wil bespien?
De Geus en mach geen Papen sien:
Want tspaens gewelt het Spagniaerds sop
Dat steeckt de Geus noch in syn krop
En 't Spaensche rot en 't Spaensche bloet
Dat dede nimmer Neerlandt goet,
Van outs van nieuws soo menich Iaer
Daeromme laet de Spagniaerts daer
In Spaengien daer sy zyn als helt,
De Geus vermach geen Spaens gewelt:
Maer stelt een Neerlandts trouwe vrint
Die Neerlants recht en welvaert mint
In Vryheytscracht en vredens leer
Dat is der seven Landen eer;

1 Cataloog van de Tractaten, Pamfletten, enz. uit de bibliotheek Meulemans. N^{r} 2296.

In staets gebiedt van 't Spaens gewelt
Daer Fredrick Henrich als een Helt
Voor strijt en waeckt met sorch en vlijt
Met gansch syn heir door Godt bevrijt.
Geen Spinola: of and're trots,
En vreest noch Berck noch Bergerrots:
Noch 'tsercke schansken Philipijn
Wil van u niet beheerschet zijn,
Hout toch u rust, behaelt gheen schant,
Laet hier in vreed, dit Nederlandt;
En 't volck dat stedesopwaerts siet:
Tot Godt die hun sijn seeghen biedt.
Hier naer een beter.

IX. F. Muller geeft in zijn *Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten* (Deel I, n^{r} 1729) een los blad op met een gedicht in dertig zesregelige strophen, onderteekend met het devies: *In verdriet duldigh*, en getiteld: *Antithesis, ofte tegenstellingen der Triumphante Inhalinge van den Doorluchtighsten Cardinaal Infant binnen der Stadt Antwerpen*[1] (Zonder plaats noch drukkersnaam). Achter de kenspreuk schuilt de schrijver Jacob van der Does, die in 1634 zijn inschrijving nam als Leidsch student en daarbij den leeftijd van zestien jaar opgaf. In 1645 werd hij advocaat bij den Hove van Holland[2]

De praal en pracht bij de blijde intrede van den Kardinaal Infant ten toon gespreid, zette kwaad bloed in Holland en deze *Antithesis* is een uiting van dit humeur.

De Kardinaal komt naar de Nederlanden in naam van zijn broeder, den Spaanschen koning, maar de Nederlanders erkennen dat koningsgezag niet meer.

Wij zijn geen Spaenschen Conings slaef /
Maer elck sijn Hartogh / Heer / of Graef /
Die ons is trouw / getrouwe.

De gouverneur heeft ongelijk zich in te beelden, dat hij in de Nederlanden sympathiek is.

'Tis M i s dar ghy veel vrienden meent
Hier in het Landt te vinden / neent /
'Tsal zijn een deerlijck M i s s i n g h ,
Ghy meent u Hoogheyds naem geacht
Soo groot te zijn dat yeder tracht
Naer u / maer 't is quae gissingh.

1 's Rijks prentenkabinet te Amsterdam.
2 F. van der Haeghen: Dictionnaire des Devises (Le Bibliophile, X, 1875, p. 217).

Zelfs de katholieken in de Nederlanden zijn anti-Spaansch. Zoowel als de gereformeerden hebben zij de Spaansche tyrannie niet vergeten.

Veel zijn goet P a e p s , maer niet M a r a e n s ,
Goet C a t h o l i j c k , maer niet goet S p a e a s ,
'Tis ons gegeven t'eten
In onse Pap, dat niemant souw /
'Tzy G e u s , M e n n i s t , of hoe Papouw,
U T y r a n n y vergelen.

Antwerpen doet verkeerd met den Prins Kardinaal zoo rijkelijk te ontvangen. Wie weet of zij met hem niet het paard van Troye langs de Keizerspoort binnen haalt en aldus haar eigen ongeluk voorbereidt?

Dat ghy A n t w e r p e n hem onthaelt
Soo heerlijck / in mijn sinnen maelt /
En werckt een schrick en vreesen /
Of niet by u door K e y s e r s P o o r t
't T r o y a e n s c h e P a e r t getrocken voort
Tot op u Marckt moght wesen.

Antwerpen heeft te gauw het leed vergeten, dat de Spanjaards haar berokkend hebben. De uitgeweken Antwerpenaars in Holland weten het echter nog.

'Ten is de S c h e l t R i v i e r e niet/
Maer L e t h e s die voor by u vliet /
Die u heeft doen vergeten
V i l l i a c o F o r a (?) 't droevigh spel /
Dat vroom / en veel trouw Burgers wel
Noch heught / by ons geseten,

Er werden destijds meer brandstapels opgericht voor haar gereformeerde burgers dan er nu triomfpalen staan.

Is yemant onder u die leeft
Die van 't voorgaende kennis heeft /
Dat veel / en meerder staecken /
Tot 't branden om 't geloofs wil aen /
Als uw T r i u m p h - P i l a r e n staen /
Een Spanjaert dede maecken?

Hebt ghy dan aen 't S p a e n s m o o r d e n lust
Dat ghy hem dus syn handen kust /
Komt A n n a v a n d e n H o e v e
U niet in 't sin / en duysent meer /
Die sy daer levend' opte M e e r
In d'aerd en 'tvuyr begroeven?

Het huis van Oostenrijk, waaruit Ferdinand gesproten is, heeft zijn gelijke niet in moordzucht, tyrannie en hoovaardij. Ook Ferdinand heeft die ondeugden van zijn geslacht.

Hy komt van E d o m ,[1]) siet het bloet
Daer mee besprenght is Rock en Hoet /
Het is al bloet der vroomen /
Ghy beter dees als A l b r e c h t hout /
Dat 't Jongh verbet'ren soud' het Out
Dat zijn maer enckel droomen.

Antwerpen verwacht veel te veel van den Prins Kardinaal. De ontgoocheling zou bitter kunnen zijn.

U **S.** u **P.**. u **Q.** en **A.**
Die ghy soo prachtigh stelt / hier na
Wel averechts moght lesen /
A. my **Q**uaet **P**andt ist voor de **S**tadt /
En Brabants welvaert die doch hadt
Hier voor ons leeren vreesen.

My dunckt het oudt C a p e r n a u m
Wel nieuw moght worden / dus siet om
By tijdts A n t w e r p e n prachtigh
Om een goet heenen komen / want
Die ghy soo prijst is een I n f a n t ,
Tot u bescherm onmachtigh.

Ghy siet dat hy maer M i s s e n [2] kan/
Het is al M i s wat hy tast an /
Stelt vry op hem 't betrouwen /
En hem een S a i n c t op d'aerden maeckt /
Naer mijnen A l m e n a c k u naeckt
Nochtans een geroot berouwen.

Dan volgt een oproep tot Antwerpen om haar betrouwen te stellen in ‘'t edel huys van Oranje’.

Dat ons naest Godt dus langh bevrijt
Tot hartzeer / leet / en Spaenschen spijt /
Van syn Tyrannigheden /
U hart niet langer en verhart /
Ghy siet doch niet dan enckel smart
Dat u komt toe gereden.

De Antwerpsche katholieken kunnen hun geloof behouden, geen Hollander zal hen om godsdienstzaken verontrusten.

1 In de Bijbelliteratuur worden met den naam Edom de vijanden van Israël bedoeld.
2 Zinspeling op de missen, die de kardinaal lezen moest. Tevens op te vatten met de beteekenis van *Zich vergissen*.

Behout u Mis met vry gemoet /
Leeft onbeschroomt als yeder doet
  Tot noch in syn belyden /
't G e l o o f n o c h z i e l die niemant siet
Als God alleen / sal met verdriet
  U niemant daer bestrijden.

Niettegenstaande die verzekering van verdraagzaamheid, gaat de spotdichter toch over tot ironische beschouwingen over geestelijke zaken. Hij schrijft het mislukken van den slag te Avins bij Hoei[1] toe, aan het niet inrichten van processiën bij de blijde intrede van den Infant.

Maer noch een Mis-slagh grootst van al
Ick u I n f a n t noch wysen sal /
  Ghy zijt een G e e s t ' l i j c k H e e r e ,
Maer hebt in al dees Werelts pracht
Niet op P r o c e s s i e n ghedacht
  Eens u P a t r o o n ter eeren.

Dit hebt ghy int vergeet ghestelt /
En daerom is de S l a g h i n ' t V e l t
  By H o e y soo af-geloopen /
Ghy weet die ons P a t r o o n e n ken
Dat van haer met Processien
  Haer bystant is te koopen.

Als de Prins Kardinaal goed bedevaarten en processiën houdt, dan kan hij wellicht eens in Den Haag geraken, wat hem als militair verlangen toegeschreven werd. De pamflettist ironiseert daarbij, dat het den Prins Kardinaal daar zoo goed zou gaan als destijds Jan van Nassau, die eenige jaren te voren in een schermutseling bij Wesel gevangen werd, doch tegen hoogen losprijs weer op vrije voeten geraakte. Hij noemt hem den Admirant omdat hij op het Slaak met de Spaansche vloot in 1631 een geweldige nederlaag had geleden. De Prins Kardinaal zou men echter in Den Haag niet eenige weken, zooals Jan van Nassau, maar eenige jaren houden.

Comt siet doch eens die schoone plaets
Waer d'Admirant en wy goe maets
  Wel eenigh weecken waren /
Maer soo ghy komt hout dat voor vast /
Sult zijn soo aengenamen gast /
  Voor weecken niet / maer Jaren.

1 Zie: *De Veldtocht van 1635-36* (volgend hoofdstuk).

Betrout ons vry u waerdigheyt
Ons noch al inden Hoofde leyt /
  Ghy sult aen ons bevinden
Een oprecht hart / maer vry gemoet /
Dat niet en kan haer watje doet
  Aen 't Spaens Jock laten binden.

De laatste strophe bevat een zinspeling op de opmarsch van Frederik Hendrik's troepen naar den Demer en Brabant, waarover wij in het volgend hoofdstuk handelen.

Adien d' A n v e r s, adieu d' I n f a n t,
Ick moet stracx nae de Deemer kant /
  't Geen hier aen moght ontbreecken /
Daar van / en van een ander dingh
Ick meen S e c r e e t, / en mondelingh
  Syn H o o g h e y t selfs te spreecken.

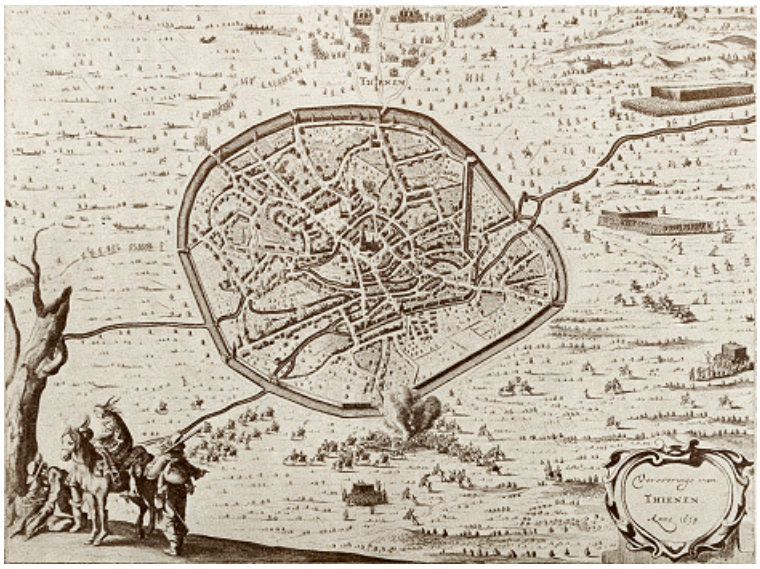

PLATTEGROND BIJ DEN AANVAL OP THIENEN, 1 JUNI 1635.
Naamlooze gravure.

XIII. De Veldtocht van 1635-1636 De Plundering van Thienen

De krijgsverrichtingen ondernomen in 1635-1636 door de verbonden Hollanders en Franschen tegen de Spaansche Nederlanden heeft in de Zuidelijke literatuur, zoowel Latijnsch-geleerde[1], als populair-Nederlandsche en Fransche, luiden weerklank gevonden.

Een groot aantal gedichten van allen aard werden naar aanleiding van gebeurtenissen, die zich toen voordeden. door bekende en onbekende dichters geschreven.

Dit hoeft ons niet te verwonderen. Het gold immers een onderneming, waarvan het gezag van den koning van Spanje over de Zuidelijke Nederlanden afhing, en waarbij onze gewesten al de angsten en verschrikkingen van den oorlog en tevens de vreugden der overwinning kenden.

De Republiek der Vereenigde Provinciën en Frankrijk, onder ingeving van Richelieu hadden besloten, kost wat kost, de Zuidelijke Nederlanden aan Philips IV te ontrukken. Zij koesterden een dubbel plan. Zij zouden van dit gewest een onafhankelijken staat maken onder hun beider protectoraat, op voorwaarde, dat de inwoners tegen den koning van Spanje in opstand kwamen. In geval het land daartoe niet te bewegen was, zouden de beide bondgenooten het eenvoudig, volgens een reeds vooraf gemaakte overeenkomst, onder elkander verdeelen. Zij richtten een oproep tot de Belgen om hen aan te zetten het Spaansche gezag te verwerpen, doch het tegenover-gestelde gebeurde.

1 Zie: Nic. Vernulaeus: *Triumphus Lovaniensium* (Leuven, Ph. Dormalius, 1635). - *Fama posthuma Francorum Hollandorumque proternitas* (Ex praelo datum Thenis Geldenaci et Disthemii, apud Viduas et Pupillos. M. DC. XXXV). Zie: '*Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas'*, Kon. Bibliotheek Brussel, n^{r} 5060, stuk 59.

De eendracht rondom den populairen Kardinaal-Infant, den held van Nordlingen, werd sterker en inniger dan ooit. De veldtocht ontwikkelde zich in ongunstigen zin voor de Hollanders en de Franschen.

In den beginne hadden zij successen te Avins bij Hoei, waar de Fransche maarschalken de Châtillon en de Brézé de troepen van Prins Thomas van Savoye versloegen; en te Thienen, waar zij de zeer zwak verdedigde stad innamen en plunderden; doch van dat oogenblik af keerde de kans. Het hoofddoel van de bondgenooten was Brussel in te nemen, doch daar de Kardinaal-Infant daar flink op zijn hoede bleek te zijn, waagden zij niets tegen deze stad. Toen poogden ze Leuven te veroveren, doch werden daar verjaagd door de troepen, de studenten en de heele bevolking. Vermoeid en slecht voorzien van levensmiddelen, trokken de verbonden legers zich op Roermonde terug, in groote wanorde en onophoudend aangevallen door de Brabantsche boeren, die hun veel verliezen toebrachten.

De Kardinaal-Infant had intusschen hulptroepen uit Duitschland gekregen, onder bevel van Octavio Piccolomini. Hij rukte naar het Noorden op en veroverde de Schenkeschans, Goch, Limburg en enkele anderen plaatsen. De Franschen die in de Betuwe overwinterden, werden daar zeer gehavend door hongersnood en aanstekelijke ziekten[1].

In 1637 namen de gebeurtenissen voor de Hollanders weer een gunstiger verloop. In 1638 liepen zij evenwel de nederlaag bij Calloo op. Doch over deze laatste feiten hebben wij het thans niet. Wij beperken ons tot de plundering van Thienen en den mislukten aanval op Leuven, die den dichtlust der Brabantsche rederijkers en andere volkspoëten in hooge maat opwekten. Wij vinden de bewijzen van die litterair-politieke geestdrift in al onze pamflettenverzamelingen en in het *Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas* (1635-1636), reeds in deze studie geciteerd[2].

Toen de Hollandsche en Fransche legers na den slag bij Avins zich te Meersen met elkander vereenigden, 40.000 man sterk, wilde Frederik Hendrik door Brabant trekken om Brussel te gaan innemen.

De Prins Kardinaal had niets verwaarloosd om dit gewest in staat van verdediging te stellen. Hij liet zijn leger post vatten langs de beide Gheeten, waarvan hij de oevers vesterkte, en vestigde zich zelf te Thienen in het Refugium van de Park-abdij. Hij zag echter al spoedig in, dat de verdedigingslijn, die hij gekozen had, niet gunstig was, en trok zich terug op de Dijle tusschen Leuven en Mechelen, toen de Hollandsch-Fransche troepen reeds

1 Zie: H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, IV, p. 275. - P.V. Bets: *Veldtogt der Franschen en der Hollanders in België ten jare 1635, en O.L.V. van Troost te Thiënen*. (Leuven, C.J. Fonteyn, 1859). - P.V. Bets: *Histoire de la Ville et des Institutions de Tirlemont*, Dl. I, p. 159. (Leuven, C.J. Fonteyn, 1860).

2 Koninklijke Bibliotheek te Brussel n^{r} 5060.

over St-Truiden eu Zoutleeuw op Thienen aanrukten. De hulptroepen, die de Prins Kardinaal uit: Duitschland verwachtte, waren overigens niet aangekomen en zoo dorst hij de kansen van een gevecht tegen een overmachiigen vijand niet wagen.

Binnen Thienen had de Prins Kardinaal een bezetting van ongeveer 1200 soldaten gelaten, onder bevel van Don Martino de Los Arcos, die zijn klein leger aanvulde met burgers uit de gilden, de rederijkerskamers en de ambachten, tot zelfs met monniken, die hij uit den vrede van hun kloosters opriep.

Het verhaal van de inneming van Thienen en de plundering, die er op volgde, werd door verscheidene ooggetuigen geschreven. P.V. Bets in zijn *Histoire de la Ville et des Institutions de Tirlemont*[1]) gebruikte een drietal van die auteurs om een eigen beschrijving van de verwoesting der Brabantsche stad samen te stellen: 1° een handschrift van de moeder-overste van het Annunciadenklooster te Thienen: *Gedenkwerdige avonturen, altracien ende verstroyingen, jae martelie ende verwoestinge die de Annunciaten binnen Thienen hebben geleden*, A. 1635[2]); 2° een handschrift van den kroniekschrijver Pelckmans; en 3° het bekende werkje van Erycius Puteanus: de *Obsidione Lovaniensi*[3]). De Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten van Louis D. Petit vermeld nog onder n^{r} 1902 een *Waerachtig Verhael van het innemen van Thienen*, van Zuid-Nederlandschen oorsprong. In een Fransen lied op de wijze van 'Leandre', worden in 25 zesregelige strophen ook al de euveldaden opgesomd bij de inneming van Thienen gepleegd: *Relation triste et veritable des cruautés et tyrannies que les deux armées: Hollandaise et Française ont faict dans la ville de Tillemont*[4]).

Wij troffen in de *Chonyck van Nederlant*[5]) (1533-1636) over die heuglijke inneming weer een ander verslag in proza aan. De schrijver van dit relaes is Jan Jaquinet. Hij noemt zich zelf op verscheidene plaatsen. 'Ick Jan Jaquinet stout alsdoen op de selve veste het spel aensiende, wesende alsdoen eenen ionghen van ontrent de twintigh jaren aut, met het geweer in de handen'. Wat verder nog: 'Als ick Jan Jaquinet ook ter poorten uytgeloopen was...'[6]).

Deze Jaquinet of Jakinet, wiens naam wij totnogtoe in geen biografisch woordenboek of letterkundige geschiedenis aantroffen, is een Thienenaar, die

1 Leuven, C.J. Fonteyn, 1860, Dl. I.
2 Herdrukt in P. Gilbert Remans O.F.M.: Driehonderdste Verjaring van de Aankomst der Zusters Annontiaten te Tienen, 1629-1929) (Antwerpen, 1929. Blz. 69).
3 Antwerpen, J. Cnobbaert, 1636.
4 Brussel, Antoine Mercans, 1935. Exemplaar in het 'Recueill de pièces relalives aux Pays-Bas' (1635-1636), stuk n^{r} 4.
5 Hs. n^{r} 7198 van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.
6 Blz. 194

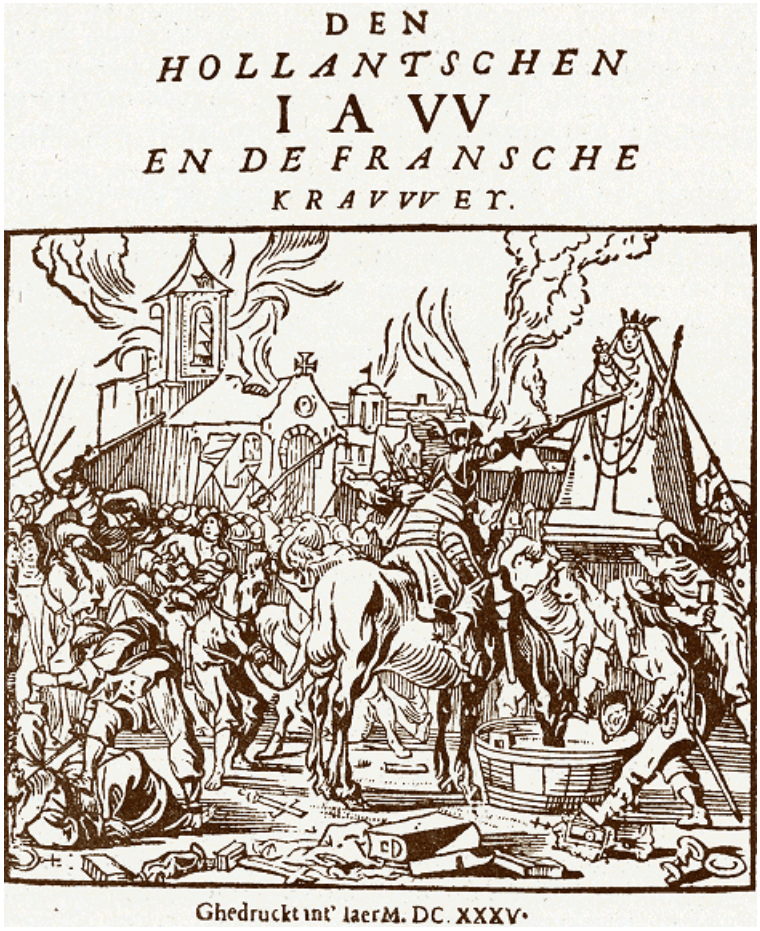

TITELBLAD
van *Den Hollantschen Jaw en de Fransche Krauwey*.

heel wat kronieken en ander werk van historischen aard op zijn actief heelt. De Koninklijke Bibliotheek te Brussel bezit niet minder dan zes lijvige bundels van hem in handschrift. Buiten de *Chronyck van Nederlant*, bevinden zich daar een *Chronyck van Brabant* in twee deelen (van 639 tot 1569, en van 1570 tot 1984) (n^{r} 5956), *Brabantsche Cronyck* (n^{r} 5657), de *Princelycke Cronyck van Brabant* (n^{r} 5658) met de levensbeschrijving van allerlei personnages uit de geschiedenis van Brabant, *Cronycke der Nederlanden* (1500-1603) (n^{r} 5659) en *Historie der Nederlanden* (1612-1683) (n^{r} 5184).

In die kronieken heeft Jaquinet verscheidene gedichten ingelascht, waarvan hij er verscheidene opvordert als eigen werk. Op het verslag over de inneming van Thienen in de *Chronyck van Nederlant* laat hij verscheidene anti-Fransche en -Hollandsche hekeldichten volgen en onder één daarvan schrijft hij: ‘me fecit Jan Jaquinet’. Wij durven daar niet uit afleiden, dat al de gedichten, die daar over den veldtocht van 1635-36 voorkomen, van zijn hand zijn. Wij betwijfelen dit zelfs zeer sterk daar ze zoo slordig opgeschreven werden, vol fouten tegen spelling, taal en versificatie. De dichter-zelf zou zijn geesteskinderen met meer zorg behandeld hebben. Daar de nota ‘me fecit Jan Jaquinet’ maar onder één van die gedichten staat, moeten wij wellicht juist daarom aannemen dat de andere niet van hem zijn. Zekerheid bezitten wij daaromtrent evenwel niet en het is niet uitgesloten, dat enkele van de gedichten, die van Thienschen oorsprong schijnen te zijn, zooals b.v. *De lange logen-Tong van Piet Noot-man met eeren ghecort door den Heer advocaat van Thienen*, waarover wij verder spreken, wel uit de pen van Jaquinet vloeiden.

I. Het grootste dier gedichten vonden wij terug, veel volledіger en met beter verzorgden tekst, in een brochure getiteld: *Den Hollandschen Jaw en de Fransche Krauwey*, Ghedruckt int Jaer M. DC XXXV[1]). Zonder eenigen twijfel is de tekst in de *Chronyck van Nederlant* een zeer onbeholpen copij van deze brochure.

Het gedicht is een soort van rijmkronijk, waarin het verloop van den veldtocht van Frederik Hendrik tegen de Spaansche Nederlanden wordt verteld. De inneming en de verwoesting van Thienen maken er het belangrijkste deel van uit.

De schrijver spreekt eerst over het sluiten van het Hollandsch-Fransch verbond en het doel daarbij beoogd; over de voorbereiding in Holland, waar iedereen verplicht werd daarvoor geld te storten; en over de gedwongen inlijving van jong en oud in Frankrijk ‘om soo't getal te maken’. De

1 Exemplaar in: ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’ (1635-1636), stuk n^{r} 1.

Franschen kwamen langs Luxemburg binnen om zich met de Hollanders te ‘versaemen’. Prins Thomas en graaf Bucquoy trokken uit om hen tegen te houden, doch werden verslagen ‘boven Huy de stadt’. Gelukkig bleven de Franschen na hun overwinning ter plaatse. Dit scheen wel Gods wil te wezen, want waren zij verder het land in gerukt, zij zouden het ‘sonder stoot’ hebben genomen. De Prins Kardinaal was voor ‘al soo grooten tocht’ niet gereed. Het volk ook had zich aan dergelijken inval niet verwacht en had meer getracht zijn steden te versieren met mooie gebouwen dan de vestingen te onderhouden. De kloosters hadden er alleen naar gestreefd om het aantal hunner leden te vermeerderen in den dienst des Heeren.

Nu plaatst de Prins Kardinaal zijn troepen en geschut langs den ‘Demerkant’[1]), maar op raad van Marquis van Aytona en Prins Thomas ontwijkt hij het gevecht tot hulptroepen zijn macht zouden komen versterken. Toen de Bondgenooten naar Thienen oprukten, waar Prins Ferdinand zijn hoofdkwartier had, trok hij zich terug naar Leuven, waar hij zich versterkte met hulp van ‘kleyn en groot’.

Dan zijn de Hollanders en de Franschen met ‘een turckx hert’ op Thienen afgekomen.

De schrijver aarzelt nu om te vertellen wat er toeu gebeurde.

Geen ‘eerbaar hert’ zal gaarne hooren het verhaal van ‘een soo branden groot, van een so rooven rouw’ en van ‘een soo moorden vreet’. ‘Een turckx hert, sou sulck geen wreedheyt toonen’. Maar toch ‘het moet geschreven syn’. Al ‘schudt en beeft en queelt en sucht’ de schrijver bij dit werk, toch gaat hij alles vertellen tot schande van ‘het hollants grauw’ en van het ‘fransch gesnorr’.

Daags na H. Sacramentsdag, terwijl veel burgers nog in de kerk baden, den 9 Juni, kwam de vijand voor de wallen. Hij eischte de stad op, onder bedreiging van verwoesting en uitmoording. De burgers wisten niet wat te doen. De huurlingen waren verdeeld in twee groepen. De eenen wilden de stad overgeven, de anderen niet. Toen werd hun bevel gegeven de wapens neer te leggen en te vluchten zoo goed als't ging. De burgers trachten een overeenkomst te treffen met de Hollanders, maar terwijl ze daar nog mede bezig waren, kwamen de vijandelijke troepen langs een anderen kant reeds de stad binnengedrongen en liepen door de straten, roepende: ‘Tue, tue! Slaat dood!’. Nu schildert de auteur al de wreedheden door de soldaten gepleegd. Mannen en vrouwen, oud en jong werden vermoord. In de groote kerk roofden de plunderende benden het goud- en zilverwerk, dat het volk daar placht te dragen in oorlogstijd. Het hoogwaardig Sacrament, dat nog

1 In de *Chronyck van Nederlant* staat ‘Ghetenkant’.

uitgestald stond, wierpen zij ten gronde en maakten zij tot buit. Zij plakten de gewijde hostiën op de poort van de kerk. Zij mengden er in de haver van hun paarden. Zij smeerden hun laarzen en hun paarden met de H. Olie; gooiden de kerksieraden in het vuur; sneden de ooren en den neus af van een Mariabeeld in de kerk; doorschoten het beeld van O.L. Vrouw der zeven weedommen tot zeven maal toe; stalen schilderijen, die zij naar Holland voerden om ze te verkoopen[1]; enz. Voor dat alles zijn ze gestraft geworden, verzekert de auteur, zinspelende op hetgeen bij den aftocht na het beleg voor Leuven gebeurde. Iedereen, die ze dolende aantrof langs het land, deed zijn best ze te dooden. Men heeft er zelfs verscheidenen uit wraak neus en ooren afgesneden. Dat was de wet der wedervergelding. Het ging hun ongeveer als dien geus Jan Swyck, die er zich op roemde naar Halle den neus van O.L. Vrouw te gaan afsnijden en voor hij dit had kunnen doen zelf den neus werd afgeschoten. De auteur verklaart gezien te hebben hoe men Hollanders en Franschen neus en ooren afsneed, die ‘de menschen kochten voor goet gelt’.

Dit geval van Jan Swyck, een soldaat van Olivier Temple, was in de 17e eeuw zeer bekend. Het gebeurde in 1580, volgens Justus Lipsius, die het onder de mirakelen van O.L.V. van Halle rangschikt in zijn *Diva Virgo Hallensis*[2].

Tot de verwoestingen van Thienen terug keerende, vertelt hij hoe het gasthuis werd in brand gestoken, zoodat de zieken noode vluchten konden en er moesten sterven. Zij brandden ‘al wat vonck kost grijpen’ en schonden vrouw en maagd zonder eenige schaamte. Over dat schoffeeren geeft de schrijver allerlei ijselijke bijzonderheden, die ‘den reynen geest’ hem verbiedt verder uit te breiden. Door al die onmenschelijke daden werden de burgers aangezet om te vluchten naar Doornik of naar Gent of naar een andere versterkte stad. Ook de boeren vluchtten met vrouw, kinderen en vee. De kloosters op het platte land liepen ledig.

Velen trekken naar ‘de steden klein en groot’, waar allen op hooger bevel, burgers, studenten en monniken, met de schop in de hand moesten helpen om bolwerken en schansen op te werpen.

Toen er nu te Thienen niets meer overbleef ‘aen lyftoght en proviand’ wilde het leger van Frederik Hendrik naar Leuven trekken, maar langs een omweg over Florival, door het Soniënbosch, om de schansen en blockwerken van den prins te ontwijken. Onderweg staken de Hollanders en de Franschen alles in vuur en vlam en zetten hun gruweldaden voort, waarover de dichter

1 Deze laatste bijzonderheid staat alleen in het handschrift *Chronyck van Nederlant*. De twee verzen: ‘Jae schilderijen oock hebben sy, uytter kercken gestolen / En in Hollant gevoert verkocht ten mach niet syn verholen’, ontbreken in den gedrukten tekst.

2 Antwerpen, J. Moretus, 1604 (blz. 23)

nogmaals zijn verontwaardiging uitspreekt. Toen de Prins Kardinaal vreesde, dat de vijand het op Brussel had gemunt, verliet bij Leuven ea ging haastig zijn troepen verdeelen in al de dorpen rondom Brussel, waar weer iedereen de Spaansche soldaten hielp om versterkingen op te werpen en de aanvallers te verdrijven. Zoo kon de Infant beletten, dat Brussel overrompeld werd.

Toen de vijand

> ...klaerlyck sach dat hy niet kond' opdoen
> Voor 's Princen schoone stadt; dat hy moest seggen loen[1]
> Als hij geen voordeel wist van Brussel te verwinnen.
> Dat hij geen gaeren grof van syn vlasch konde spinnen...

heeft hij, steeds voortplunderend, het Soniënbosch verlaten en is met zijn ‘gansenen treyn’ voor Leuven verschenen.

Hier schonk de Heer het geluk der wapenen aan de verdedigers der stad. De dichter prijst de dapperheid van Preston en zijn lersche soldaten, die met succes bekroonde uitvallen deden, eu van Grobbendonck, die niet minder onversaagd was. Daar overvielen ook de ‘hongervorst’ en ‘prins dorst’ de troepen van Frederik Hendrik, die ‘beschaemdelyck’ moesten wijken. Zij mochten nu ‘haesop spelen’ en ‘haesenpooten’ aannemen,, want ook ‘Den Duytsch en den Cro-at’, de verwachte hulptroepen van den Infant, kwamen hen bestoken. Zij trokken met ‘gestilden hooghmoet’ naar het gebied der Staten, en onderweg kregen zij ‘grooten jouw’. 't Was iedereen een ‘lust te tieren en te iouwen’.

> Peyst hoe hy (de Hollander) in zijn maegh sal komen dit verknouwen
> Al hadt in groot verdriet geweest soo man als vrouw
> Triep even wel al jouw, om hem te doen meer rouw.
> Geus neef hadt jouw gekocht, hij wild'ons jouw doen knouwen
> Maer hij iouw eten moest, dan wel met hertsen rouwen.
>
> Den Frans den fijn gesel kreegh een soo fraey krauwey
> En krouwde soo zijn vel: dat hij hem wenschte vrij
> Te wesen tot Parijs / om hem daer te vermeyden
> Hij 'n wilde geensins meer sulck een krauwey verbeyden
> Maer 't was voor hem te laet, sy self hy krouwen moest
> Omdat hij met krauwey ons Brabant hadt verwoest.
> Hy kreegh voor 't lest krauwey, en moest hem dapper spoeden
> Ut vrees van een krauwey te krijgen van ons roeden.

Het gedicht eindigt dan met een dank tot God, waarin een zekere verheffing van hart en geest met te loochenen is en weldadig aandoet na de ietwat gezochte platte woordspelingen van de vorige passage.

1 Zich verstoppen. Loen spelen = Verstoppertje spelen.

O christe u sy lof, die ons soo hebt gespaert
Van al dat boos gespuys, dat ons soe hadt vervaert
Met sulck een machtigh heyr, twelck wij, u ware kindren,
Niet konden door ons selfs noch pletten noch verhindren
U handt, u groote handt heeft ons hier by gestaen
Wij 'n konden anders niet dit quaet door ons ontgaen.
Wy wel door onse sonden verdienden sulcke plaegen
Verdienden wel (segh ick) sulck rouwe krygsche slaegen:
Maer laet den aenslach hun beproeven metter daedt
Die sy met valschen vont en met seer boosen raedt
Ons onlanckx wilden doen, laet hun, o heere, leeren
U machtigh boven al te eeren, Heer der Heeren,
Waer voor van eersten af wij hebben u bekent
En kennen sullen voorts, iae tot ons lesten ent
Daerom u wese eer, in allen eeuw der eeuwen
Dat ghij ons hebt verlost van dese wreede leeuwen.

II. *De Blauwe Scheen* is een geestig spotdicht in den populairen toon over Frederik Hendrik's mislukte pogingen om Brabant te winnen, uitgegeven met verzonnen naam van drukker en plaatsaanwijzing: ‘Gedruckt tot Amsterdam op het hoecxken vande Creupelstraet / bij manck Joosken / gheswooren drucker van de quade tijdinghen int Jaer 1635’[1]. Zeker is dit geen Hollandsch gedicht en naar alle waarschijnlijkheid komt het van een Antwerpsche pers.

Onder dit berijmd pamflet-gedicht staat gedrukt: ‘Ghetrocken uyt de Brabbelinghe van Roomer Visscher’. Dit is eveneens een verzinsel, want in bedoeld werk van den dichter der *Zinne-poppen*[2] komt er niets voor, dat maar eenigszins met het gedicht op de *Blauwe Scheen* van Frederik Hendrik kan vergeleken worden. Zelfs niet het zuiver erotisch gedicht *Het Lof van een Blauwe Scheen*, dat er in voorkomt[3].

De Zuid-Nederlandsche dichter kan met zijn bewering niets anders bedoeld hebben, dan dat de toon van zijn gedicht luimig en spottend is als die van de *Brabbelingh*. Hij ook heelt hier als R. Visscher ‘met den narre-stock rondgeloopen’ om jok en kortswijl ten beste te geven.

Brabant, dat Frederik Hendrik veroveren wil, wordt op traditioneele wijze voorgesteld als het meisje, dat hij te vrijen verlangt, en had de Zuid-Nederlandsche dichter nu werkelijk Roemer Visschers *Brabbelingh* willen benuttigen, dan had hij daar heel gemakkelijk de noodige elementen kunnen

1 Zie: ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’ (1635-1636), Koninklijke Bibliotheek te Brussel (n^{r} 5060), stuk n^{r} 11.
2 Amsterdam, Joh. van Ravesteyn, 1669
3 Utrecht, A. Oosthoek, 1923, p. 43.

vinden om te toonen hoe aanlokkelijk die Spaansch-Brabantsche vrijster voor den Hollandschen vrijer was. Het is immers in het zevende ‘Schock van Quicken’, dat het aardige versje voorkomt, waaruit blijkt welk een grooten invloed de elegantie der Brabantsche vrouwen in Holland uitoefende:

De Meyskens van de courtosye,
Stellen op Brabands haer fantasye;
Op Brabands setten sy het kap;
Op Brabands is 't huyfken met den oorlap;
Op Brabands zijn haer lubbekens gesel;
Op Brabands is haer fluweelen klet;
Op Brabands knoopen sy haer mouwen;
Op Brabands fronsen sy haer bouwen;
Op Brabands seggense ja voorwaer;
Op Brabands spreken sy alle gaer;
Op Brabands singense haren sangh;
Op Brabands makense haren gangh;
Op Brabands
Amsterdamsche Dochters doet mij bescheydt,
Schaemt ghy u van de Hollandsche bottigheydt?

Van dit alles maakt de Zuid-Nederlandsche dichter geen gebruik. Hij stelt alleen vast, dat Frederik Hendrik, de vrijer, een blauwe scheen heeft opgeloopen, en geeft daarvan de redenen op in een over het algemeen passende en doorzichtige allegorie. Zoolang de vrijer alleen was in het veld, was hij de baas, maar zoodra de vijand opkwam, ging de bangerik op de vlucht. Hij had iets ondernomen boven zijn macht. Hij was in zijn zwarte kleed niet aantrekkelijk genoeg; kon, met flerecyn gekweld en in pelsen gewikkeld, het meisje door zijnen persoon niet behagen[1]. Hij had de gunstige gelegenheid niet kunnen vatten en had bovendien de vrijster te slecht getracteerd, door brand te tichten in haar huis, de ‘dochters’ te ‘krachten’, zijn woord te breken, en allerlei andere euveldaden, die evenveel zinspelingen zijn op hetgeen te Thienen gebeurde. Hij had de hulp gevraagd van een ‘volcksken van seer lichten aert’, dat machtiger was dan hij en om dezelfde vrijster dong. Een vrijer, die ‘niet vrijen derft alleen’, die de universiteit (hier de stad Leuven) ontvluchtte vóór hij Ovidius' *De arte amandi* had ingestudeerd en pocht op wat hij nog niet bezit en bovendien nog veinst, kan niets anders dan een blauwe scheen oploopen.

1 Men weet, dat Frederik Hendrik jichtlijder was. Reeds betrekkelijk vroeg kwelden hem de aanvallen dier kwaal. Menige krijgsonderneming moest hij wegens zijn jicht uitstellen of schorsen. Op het einde van zijn leven was het niet alleen zijn lichaam, maar ook zijn geest die er door geteisterd werd. (Zie: Prof. P.J. Blok, ‘Frederik Hendrik’, Amsterdam, J.M. Menlenhoff, 1924 Blz. 210). Men beproefde o.a. Frederik Hendrik's jicht te genezen met het ‘vloeibaar goud’ van dokter Andreas Cnöffelius uit Polen.

Ten slotte krijgt Frederik den raad om, als hij nog uit vrijen gaat, den Leeuw. (Holland) niet meer te paren met den haan (Frankrijk). Met een zinspeling op de oude diersage, waaruit men leert dat de leeuwen voor het gekraai der hanen op de vlucht gaan[1], wordt verzekerd, dat een dergelijk verbond nooit voordeelig kan zijn. Ook moet Frederik Hendrik niet meer iemands vrouw of bruid gaan opvrijen. Brabant is voor haren heer, den koning van Spanje, alleen.

Wij geven het volledig gedicht in de 'Bijlagen'.

III. Zoölogische fantazijen in den aard van de onmogelijke samenwerking van leeuwen en hanen, zooals er in de laatste stroof van de *Blauwe Scheen* voorkomen, werden door andere, dichters tot heele pamfletten uitgewerkt. Dit is het geval in een stuk van C.V.E., uitgegeven te Brussel bij Anthoni Mercans 'in't Straetken van der Elst thegen over het Begghijn-hoff'[2]. Uit den titel van dit spotgedicht, dat weer de Franschen wil treffen, blijkt al dadelijk, dat buiten den haan, de dieren hier een andere allegorische beteekenis krijgen: *De Hane-vlucht ende haere gherechtighe straffe / Ende 't noyt-ghehoorde-Nieuws / Hoe den* HANN *met den* VOS *ghepaert is / tot groot verderf van de trouwe Nederlanden Die altesamen door het aenzien allen van den* ARENT *ghevlucht zijn / eewighe schande ende oneer achterlaetende*.

Er komt in C.V.E.'s gedicht ook een leeuw voor, maar hij vertegenwoordigt alleen de Zuidelijke Nederlanden. De Noordelijke worden voorgesteld door den vos. Het militair verbond van Holland met Frankrijk was de samenkoppeling van vos en haan. De Keizerlijke arend dreef ze op de vlucht. Uit dit spotgezang blijkt ook hoe' de Reinaert-de-Vos overlevering te onzent nog sterk voortleefde. Er worden rechtstreeksche zinspelingen op het beroemde dierenepos gemaakt.

Deze geest der Reinaerdie vinden wij terug in een gedicht, ook op een los blad met nog een paar andere[3] uitgegeven, door denzelfden drukker Anthoni Mercans: *Kluchtige Vrijagie oft t'samenspraeke tusschen Reynaert den Vos ende die Maeghte van Loven, nodende het belegh der selver stadt / Anno 1635 Op de wijse: Jan de Nivelle, oft / Lest gingh ick my vermaecken*.

Reinaert is hier Frederik Hendrik, die met vossen en hanen de Leuvensche maagd zoekt te winnen!

1 Zie: M. Sabbe, *Dierkennis en Diersage bij Vondel* Antwerpen, G. Janssens, 1917, blz. 105).

2 Zie: 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas' (1635-1636), stuk n^{r} 32.

3 Zie: 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', stuk n^{r} 24c. De twee andere gedichten op hetzelfde blad handelen: 1° over de inneming van de Schenckeschans; 2° over de boosheid der Franschen bedreven in de Nederlanden.

Vau vossen ende haenen /
Als ick brengh op die baenen /
Ontfanght dat u belieft.

Zoo dringt Reinaert aan, doch de maagd is met dit aanbod niet gediend. Zij wil ze buiten zien blijven, voor haar vestingen.

Stelt buyten aen't half maenken[1]
U vosken ende haenken /
Sy zijn my veel te mal.

Ze konden ook blijven bij den Leuvenschen vestingtoren 'Verloren kost', waar ze nog te eten zouden vinden!

Maar Reinaert-Oranje weet hoe het daar verliep:

Sy zijn daer heel verloopen /
Daer is gheen aes te knopen. /
Ten is niet wel gheluckt /
Verbrandt zijn daer hun pooten /
Hun becktkens zijn verstooten /
Myn haentkens zijn ghepluckt,[2]

Op dien luchtigen, echt volkschen trant gaat de 'kluchtige vrijagie' voort.

De zoölogische verbeelding wordt nog heel wat spitsvondiger in een kort proza-pamflet, getiteld *De Botte Schalckheyt der Hollandsche Vossen ende Fransche Kieviten ontdeckt ende in den vlucht gedreven door den Ferri-voraenschen Struysvoghel van Oostenryck*[3]. Frederik Hendrik en de Hollanders heeten er 'den grooten *vos* met alle de kleyne'; de Fransche veldheeren en hun soldaten zijn de 'twee Smids (maréchaux) met veel lichte *kieviten*'. Zij vallen in Brabant om er hun holen en nesten te maken, alsook stallen voor het *Kalf* (Calvinisme). Zij vonden in Brabant al dadelijk een *pluyme*, die den *Ferrivorans Strutio* zich vrijwillig had laten ontvallen. Hierin ligt natuurlijk een zinspeling op de eerste successen der verbonden te Thienen. Er wordt inderdaad verteld dat 'den vos' die 'pluyme' verbrandde en 'met deghene die daer waeren' geleefd heeft zooals nooit een Turk of tyran het deed. Zoo wordt de heele veldtocht tot een soort dierenallegorie, waarin ten slotte de strutio, die tot verduidelijking van het zinnebeeld ook al eens *Anstruche* geheeten wordt, al het ijzer en staal der vossen en kievits opeet, met de hulp van den Italiaanschen *Kleinmensch* (Picolomini)!

1 Deel der versterkingen.
2 Dezelfde allegorie ligt ten grondslag aan de *Andere T'saemenspraecke tusschen Vos-Neef ende Haen-Neef gheschiet voor Loven in een Tent daermen den klaeren Fonteyn-wyn tapte* (Rec. 47 [2]). Zie ook: 'Rymdicht Hoe den Vos de Crane noodt ende hoe sy d'een den anderen bedroghen hebben / ende t'samen van honger zijn vertrocken' (Rec. 54 [2]).
3 Samen met het gedicht *De Vette Schencken*, waarover verder, in 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas' (1635-1636) stuk n[r] 34.

Op een soortgelijke beeldspraak is nog gebouwd het gedicht DIE NEUSWIJSCHE NIJPTANGH/ *van Cattus ende Gallus twee dieren versaemt / Hollandschen ende Fransoischen legher genaemt (Het is ghemist En 't ghelt verquist)*[1].

> Van twee dieren sal ick sprecken
> Maer met tweederley verschil
> Hoort wat dat ick segghen wil /
> Bij den Cater wordt gheleken /
> Hollants volk en Frans den Haen
> Die op aventuren gaen.

De Hollanders worden hier als katten voorgesteld in herinnering aan de Catti van Tacitus:

> Want in die Latijnsche boecken
> (Ist dat ick hier niet en mis)
> C a t t u s een Hollander is.

IV. W.S.D., die zich voorstelt als een *Thiensche Maeght*, helt een opgeschroefden klaagzang aan in onvervalschten rederijkersstijl over het lot van haar geplunderde moederstad. Het gedicht is getiteld: *Een droevigh beklagh van een Thiensche Maeght over de Tyranny van de Francoisen ende Hollanders, alle hun schelmstucken verhalende met bloedighe tranen. Ghedruckt door het bestier / van swerten inck en wit papier. 1635*[2]). Niet alleen in den titel, maar ook nog op verscheidene plaatsen in het stuk zelf drukt de auteur er op dat zij een vrouw is. In dezelfde brochure komt nog een soortgelijk gedicht voor: *Het sweermoedigh considereren / by ghebrocht met eenen poetelycken zin / het welck gheschiet is binnen de Stadt van Thienen: hoe zij geleeft hebben met die heylighe dinghen / ende oock van 't heylighe Sacrament / soo van den Hollander als Francoysen. Om voor kurieuse gheesten ghelesen te worden*. Dit tweede stuk is met geen naamletters onderteekend, doch de stijl laat vermoeden, dat het van dezelfde hand is.

Allerlei overbekende rekwisieten uit de voorraadkameren van onze voedsterlingen der Muzen worden in het *Droevigh Beklagh* benuttigd om een denkbeeld te geven van de ontzetting, die de verwoesting van Thienen te weeg bracht. ‘God Jupijn’ wordt aangeroepen om met de bliksemkracht de wolken te doorscheuren en aldus te kennen te geven hoe het onmenschelijk bedrijf van den vijand hem mishaagt. ‘Son en Maen’ worden verzocht te treuren. Den ‘bracken dau’ der tranen wordt bevolen ‘uyt te barsten’, om te getuigen hoe ellendig het lot van Thienen is, dat ‘ander Troja’!

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk n^{r} 42.

2 Zie: ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’ (1635-1636), Koninklijke Bibliotheek te Brussel n^{r} 5060, stuk n^{r} 5.

In dien stijl gaat het dan tegen de ‘Geusen’ en den ‘Francoys’, die fielten, die ‘vuyl Lichtmissen’, die hebben durven ondernemen, waaraan de schrijfster, ‘eerbaar maeght’ als zij zich zelf noemt, niet eens durft te denken. En toch somt het gedicht dan al de bekende gruweldaden op, te Thienen bedreven. Nooit hebben zelfs de Turken meer harteloosheid betoond. Ook de heiligschennissen, het vertrappen van het H. Sacrament, het uitstorten der H. Olie, der hostiën, enz., alles reeds in een hiervoren besproken gedicht opgegeven, worden weer geschandvlekt. ‘Waerom scheurt d'aerd nu niet om dese groote souden’! God heeft zijn wraak genomen te Leuven. Alles wat daar met den vijand gebeurde, was de vergelding voor zijn baldadieheden binnen Thienen.

Het swaermoedigh considereren is nog meer dan het voorgaande gedicht met mythologische sieraden (?) en conventioneele, zoogezegd dichterlijke beelden opgedirkt. Hier treft ons een voor den Rubenstijd zoo kenschetsende vermenging van Heidensche en Christelijke thema's.

‘O.L. Vrouw ter Thienen’, wordt vergeleken met de godin Ceres, terwijl Hertog de Châtillon en Prins Frederik Hendrik vereenigd worden in de figuur van Erysichton, den zoon van den Thessalischen koning Triopas. De omwegen om tot die vergelijking te komen waren niet bijster ingewikkeld. De Grieksche sage vertelt ons immers dat Erysichton een heilig, aan Ceres gewijd heester verwoest had en daarvoor bestraft werd, met een onverzadigbaren honser, die hem geheel ten onder bracht en hem noodzaakte zijn eigen ledematen te eten. Ceres's boschje werd gelijk gesteld met het heiligdom waar men O.L. Vrouw te Thienen vereerde en de heiligschennende daden der Hollandsche en Fransche troepen met de heiligschennis van Erysichton. De nederlaag van die legerbenden bij Leuven, gepaard met de kwellingen van honger en koude, die zij daarbij leden, is overeen te brengen met de straf van Erysichton.

Ceres' heester wordt ons zelfs geschilderd net alsof het een mirakuleuze, katholieke beevaartplaats was:

> Daar was eenen boom seer schoon ende seer hoogh verheven /
> Van eeckelen plaisant van den ouden B a u c i s over bleven.
> Als eenen bosch waeren seer groot die tacken uyt-ghespreyt /
> Desen Eeckel-boom seer schoon was C e r e s toe-gheweyt.
> Jae daer in kostmen zien haer over-groote daeden /
> Ick segh men kost daer sien haer wercken vol genaeden.
> Naer desen boom plaisant hadden den inwoonder groot verlangen
> Ja dickwijls zeer verciert met Roose-kranskens om-behanghen.
> Schoon tafereelkens net waerender oock aen-ghebonden /
> Van haer miraeckelen schoon / van blinde/ kreupelen /omgesonden.

Het gedicht weidt dan weder uit over al de goddelooze daden, waarmede

de vijand in de Thiensche kerken zijn geweten bezwaarde. ‘Den oppersten *Jupiter* het Goddelijk wesen schoon’ besloot tot wraakneming en belastte Prins Ferdinand daar mede. Hij zou Erysichton en ‘al zijn adherenten’ de lenden breken en verjagen ‘uijt haer tenten’.

Naar echten retrozijnen-trant eindigt het gedicht met een acrostischon op den naam van Prins Ferdinand, waarin de heerlijkheden van den verwachten ‘peys en goeden vred'’ bezongen worden.

> Fonteyntens sullen daa melck voort-bringhen /
> En om alsoo soetelyck den Fleer te loven
> Revieren sullen goudt- stroomen uyt-dringhen /
> De sonne sal haer verheughen van boven /
> In vrolyckheydt sullen die voghelkens singhen /
> Noort / Oost / Zuyt / West sal haer heel verblijden /
> Als-dan sal M a r s van droefheydt zijn handen wringhen /
> Naturelycke vreught sal Midas seer benijden /
> D'aertrijck en wilt hem toch niet meer lyden /
> Ukinderen toch aensiet / wilt droefheydt keeren /
> Soo sullen wy bly met deught-konst vermeeren.

De verdienste van die vergelijking van Frederik Hendrik met Erysichton mogen wij niet geheel aan den dichter van *Het Swaermoedigh consider en* toeschrijven. Het is zeker, dat hij zooals zooveel andere rederijkers rechtstreeks of onrechtstreeks in de keuze van mythologische vergelijkingen den invloed van K. van Mander's *Uytleggingh op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis*[1] heeft ondergaan. Daar wordt inderdaad het geval van Erysichton reeds voorgesteld als een bewijs van de straffen, die de ‘Godslasteraers en verachters gemeenlyc’ treffen ‘t'zij aen hun persoonen / oft goederen’[2].

V. De Prins Kardinaal was pas drieëntwintig jaren oud, toen hem het landvoogdschap over de Spaansche Nederlanden door zijn broeder Philips IV werd toevertrouwd. In de spotternijen, die de Hollanders tegen hem richtten, werd van dien jeugdigen leeftijd herhaaldelijk gewag gemaakt en ‘het kind’ werd de geijkte schimpnaam, waarmede de vijand den jongen gouverneur en veldheer aanduidde[3].

1 Amsterdam: C. Lodewycksz, van der Plasse. 1616.
2 Fol. 65.
3 Bij de blijde inkomst van Ferdinand te Brugge kon men op een der straatversieringen het volgende lezen:

> Vocere Ferdinande licet Infans, *vir es*:
> Nam quisquis infans tal is est, ingens *vir est*,
> Dum Martiales ordinas leges, *vir es*,
> Dum castra fundas, ut diu perstent, *vir es*,
> Tua castra fundas, Sueca dum fundis: *vir es*,
> Ita vere primo dum vires, vere *vir es*,
> Ita vere primo dum metis, mirus *vir es*:
> Virosq ferro dum metis, plusquam *vir es*.

Zie: *Idea honoris publici* etc.

Op dat thema werd natuurlijk door de dichters gefantazeerd, niet alleen in liederen en satiren, maar ook in tooneelspelen. Er werden ‘in 't heymelijcke’. en ‘in 't publieke comedien ghespeeld’, waarin de Kardinaal Infant voorgesteld werd als een ‘kindeken in de wiegh’, dat gedurig moest gepaaid worden.

De Zuid-Nederlandsche dichters lieten niet na op dien spot te antwoorden. Wij vonden twee gedichten, op een los blad gedrukt[1], die dezen hoon den Prins Infant aangedaan zoeken te wreken. Het eerste is getiteld: *Het Sorghvuldig wieghen / ende t' ghedurigh paeyen / van t' kindeken in de wiegh / door sommighe goedhertighe Brabanders in t' heymelijcke ende eenighe / bermhertighe Hollanders in t' publieke Comedien ghespeelt. / Hoe de selve door 't overvloedige wieghen ende t' meningvuldigh paeyen, hebben ghemaeckt dat het niet en is moghelijck om in slaep te krijghen*. Het tweede stuk is een *Consolatie voor de Broederlijcke Wieghers om den prince van Oraigne te paeyen met de woorden die sy tot onsen Hoogh-gheboren Prince Cardinael ghesproken hebben*,

Het Sorghvuldigh Wieghen begint met een gevatte zinspeling op de sage van den Brabantschen hertog Godevaart III[2], die nog geen jaar oud, gedurende den slag van Hansbeek, in zijn wieg aan een eik gehangen, den strijdlust der Brabanders zoo aanvuurde, dat zij de overwinning op die van Grimbergen behaalden. Zoo de Prins Infant een kind is, dan is het er een als die Godevaert in de wieg, die de zegepraal aan de Brabanders verzekert.

De spotters zouden beter doen zich te bedenken, want zij weten niet wat hun te wachten staat. Het kind zal Holland in zijn macht krijgen.

> Moeyt Backer met u broot- moeyt Coopman met uw'el /
> Moeyt nayer met den naet / en laet het kinderspel.
> Laet vrij het spotten staen / en al uw' dul verwijten /
> Ick hoop hij sal eer langh in Vrisse boter bijten /
> Hij sal uw' ouden kaes van Gaud' en Gravesandt
> Ter plaets daer ghy hem maeckt noch krijghen in de handt.

En dan komt er een andere vergelijking, ditmaal aan de mythologie ontleend. De Prins Infant wordt voorgesteld als de pas geboren Hercules, die in de wieg, de twee reuzenslangen doodde, door de afgunstige Juno op hem afgezonden. De twee slangen zijn de Hollanders en de Franschen, beide tegelijk door den Infant verslagen.

> Vliet voorder Junons slangh op Herculi ghesonden
> Hij heeft u bij den neck / ghij zijt al half verslonden;
> G'en kunt niet voorder meer / hij heeft u bij cien neck /
> Gelijck hij onlanckx noch voor N o r t l i n g h met den beck

1 Zie: ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’ (1635-1636), Koninklijke Bibliotheek te Brussel, n^{r} 5060, stuk n^{r} 22a, 22b.

2 Zie: A. De Cock en Is. Teirlinck, *Brabantsch Sagenboek*, III, p. 58 (Gent, A. Siffer, 1912).

Syns Arentschlijcke macht het hooft heeft afgeten:
En is u dese smert soo haestelijck vergeten?
Voorwaer hij sal u nu soo tacken[1] dat ghy noot
Sult komen meer te bert: maer blijven eeuwigh doot.

Daar is ons nog een gedicht bekend, waarin de sage van Hercules in de wieg op den Prins Infant op dezelfde wijze wordt toegepast. In de Brabantsche strijdliteratuur rondom den veldtocht van 1635 onstaan, blijkt deze vergelijking dus wel een geliefkoosd thema. Het hier bedoelde gedicht bevindt zich in *Den Hollandschen ende Franschen Bitebau*[2], met den titel: *Ter eeren syn princeliicke Hoogheydt d' Infante Cardinael*.

Alcmena had' ghebaert den son' die met zijn kracht
Des wereldts monsters al heeft kloecklijck om ghebracht /
't Kindt lagh noch in de wiegh / I u n o twee slanghen sont /
Die met haer draeyend' lijf hem swierden om den mont.
Maer hij toekomend' helt als werelt heeft ghehadt /
Heeft met zijn handen teer de slanghen beyd' ghevat /
End' haer met vlytigheydt de kele toe-gepranght /
Ghelyck den sperwer ras de musschen snellijck vaught.
G'hebt qualijck wel gesien P r i n s F e r d i n a n d e d'lant
En zijt ghegroet / ghe-eert als Heer van alle kant;
Siet wat dat nijdigheydt en ketterije doet /
Uyt staets gheleertheyt brenght sy slanghen metter spoet.
D'een uyt den Leli-bos / en d'ander uyt den plas
Daar bij het kalversbloet veel souts te drincken was.
Het scheen sy souden fel u P r i n s hebben vernielt /
Maer ghy met vromigheydt en wysheydt waert besielt
G'hebt qualijck om te slaen u harnas aenghedaen
Dees draken zijn verdwenen / en als een wolck vergaen.
D'een om van gheten-kost te reck'nen met den weert /
D'ander om met een jau[3] te berijden 't houten peert.

Niet alleen in verzen, maar ook in schilderijen werd de Prins Infant als slangendoodende Hercules voorgesteld. Dit was o.a. het geval op een triomfboog opgericht te Gent bij de blijde inkomst van Kardinaal Ferdinand aldaar[4].

In *Het hooge vliegen en t'leeghe dalen van Icarus*[5], een gedicht waarin Holland en Frankrijk in hun mislukte onderneming vergeleken worden bij den bekenden tragischen held der Ovidiaansche metamorphose, wordt de

1 Treffen.
2 Zie: 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas' (1635-1636), Koninklijke Bibliotheek te Brussel n^{r} 5060, stuk n^{r} 30.
3 Uitjouwing.
4 Zie: *Goeden Yever tot het Vader-Land* door J. de Harduyn en D. van der Linden (Antwerpen, H. Aertssens, 1635, blz. 81).
5 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', stuk n^{r} 36.

Prins Kardinaal door zijn vijanden als kind bespot, door een Brabantschen rederijker andermaal als Hercules gevierd:

> Het kint, het wiegigh kint, het kint van u veracht
> 't Wil H e r c u l e m volgen naer, het kint dat wilt met kracht
> Het alder-quatste quaet, dat der slimps van alle
> 't Fenynghste fenyn, 't broetsel van de galle,
> De twee-ghehoofde slangh sal rucken uyt het hert...

De *Consolatie voor de Broederlycke Wieghers* keert den spot eenvoudig om en stelt Prins Frederik Hendrik als het kind voor, dat moet gewiegd en gepaaid worden, daar het nu, na den tegenslag bij Leuven, van honger weent en roept om naar huis te mogen gaan. Voor den volkschen dichter bood dit thema een welgekomen gelegenheid om zich vroolijk te maken en hij doet het dan ook met een naïeve gulheid, die toch niet zonder verdienste is.

> Bedroefde Broeders komt / met die uyt goeder deught
> Hebt aen de wiegh gheweest / waer in dat ghy vermeught
> (Met dat ghy 't sijt ghewent / k'en wil u niet bedrieghen)
> In plaets des C a r d i n a e l s den P r i n s in slaep te wieghen
> Den P r i n s , den vromen P r i n s , die ghy soo deftigh prijst /
> Die nu met al zijn macht van grooten honger grijst /
> Och hoe roept hij om huys! Hoe wiste ghy te grayen /[1]
> Dat hij niet was met mem oft soetigheydt te payen!
> Seght na / na / sus / sus / sus / na / na / mijn liefste vaer /
> Maer neen hij roept hij beert / 'k wou dat ick 't huyswaerts waer:
> Singht / singht het kinders liet / waermee sij zijn te stillen /
> O neen hij sal den sanck van u ghebleet niet willen:
> Bekijft hem straffelijck / maer ach het kindt soo tiert
> Dat ghij 't weerom als voor met soete woorden viert /
> 't Heeft buyck pijn soo ghy meynt / en ziet oft hem met schanden
> Van achter niet en vuylt / eylaes het zijn de tanden
> Waerom dat het soo schreeuwt / waerom dat het soo krijt...
> . . . . . .
> Och, och 't roept even seer / k'wil thuys zijn thuyswaerts treden:
> Ke nemet kint eens op / 't wilt van u zijn ghebeden /
> Het wilt ghedraghen zijn / ghesollebott / ghesust /
> Ghesweirt / ghewilt / ghevat / ghedout / ghecackt / ghecust.
> Al weer ist niet een sier; al weer ist niet met-allen
> Maer altijdt op het plat van 't huys te zijn salt vallen.
> Och noch den besten raet / den kackstoel vat die aen /
> En set hem daer wat in / 't zal daer me zijn ghedaen
> Laet hem met 't klaterken daer in de handt wat spelen
> Op dat hij door 't gheroep van 't huys niet komt te quelen,
> Tschijnt dat het is ghedaen door 't lieve klaterspel:
> Maer neen 't is weer al niet / naer huys is zijn bevel.

1 Te raden.

Vrijt / streelt / sust soo ghij wilt / den Prins wilt t'huyswaert wesen /
T'is 'thuys wat dat hij roept / met t'huys waer hij ghenesen
Hij gaet / maer siet hij gaet: och armen can noch niet /
Den valhoet is ewegh die hij voor L o v e n liet.
Den gaenstoel heeft hij noch van Thienen wat behouwen /
Waer in hij nu noch staet / waer in hij is t'aenschouwen.
Had hij zijn leyers van ter V u r e n Hoff noch aen /
'Twaer met zijn krijten doch en al 't geschreeuw ghedaen.
Maer hij en heeft geen meyt / die hem kan voorder leyden /
Hij heeft gheen Berghen meer daer hij op rusten can /
Geen wael' / geen Poel' / geen boer / geen loer / geen Prins / geen man/
Wie dat hem draghen wilt / om ghelt niet meer te coopen /
Maer voormaels uyt het lant / vol schant en soul verloopen /
Komt Broeders Susters komt / seght gheenen C a r d i n a e l
Maer eenen wie gevoet is in de Delfsche sael.
Vraeght of hij suycker wilt / oft soete spaensche vijghen /
Hij sal met sulcken cost doch in de wiegh niet swijghen.
Vraeght oft hij boter wilt die t'uwaerts wort ghemaeckt
Vraeght oft gheen Tesselaer in zijnen mont en smaeckt.
Hij roept och waer ick daer / och mocht ick dat verwerven /
Soo waer ick in mijn landt / soo sou ick hier niet sterven!
Ke Broeders wieght hem soo (hoe speeldy nu den aep)
Wieght, wieght soo dat hij nu ten minste raeckt in slaep'.
'Tminst segghen t'best.

Eenmaal Frederik Hendrik als kind voorgesteld, kon niets de Brabanders beletten daar mee voort te gaan. Na de inneming van de Schenkeschans verschijnt weer een spotdicht met dezelfde scherts. *Den Rollewagen van den Prince van Orangien* (Gedruct buyten's Graven Hagen, Het Schans bij den Rollenwaghen)[1].

Maer siet wat een verkeer,
Die meynden te wesen een Heer
Is nu een kint ghemaeckt,
Baba in den Rollenwaghen!
. . . . . .
Ha, ha, ha, ha, ha, ha,
Dat kindeken soete Baba
D'welc ons daer heeft gequeelt
Doet lachen ende vroolijc wesen.

VI. Onder de menigvuldige klachten en jammeringen, die uit de Spaansche Nederlanden opgingen, na de verwoesting van Thienen, is er een, waardoor wij bijzonder getroffen werden wegens den kijk, dien wij er krijgen

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', stuk n^{r} 40.

op den gemoedstoestand van die Zuid-Nederlanders, welke van Spanje niet hielden, maar door het onmenschelijke optreden van de Hollandsche troepen er toe gedreven werden toch de Spaansche politiek te verkiezen en den Prins Kardinaal te volgen. Wij bedoelen de *Afbeeldinghe van den courtoisen Franschen ende ghenadighen Broeders-aert, gheschildert met het onnoosel bloedt der Borghers van Thienen. Midtgaders een Trompette verweckende alle Nederlanders ende vrome catholijcken / om goedt ende bloedt te waghen voor hun Gheloof ende Vaderlant. Ghedruckt tot Weenen / by Hendrick van Thienen in de Bloedt-straet*[1].

'Aertrijck, locht en zee' worden aangeroepen om te getuigen van den rampzaligen toestand van Nederland. De vijand moordt en plundert verwoed. Thienen is er een sprekend bewijs van. Haar burgers zijn verjaagd, haar krijgslieden gevangen, en het ergst van al, vrouwen en maagden, priesters en kloosterzusters onteerd en gedood. Is dat de courtoisie der Franschen, is dat de goedaardigheid der Hollandsche 'broeders'? Het is onmenschelijk wat ze doen. De auteur beschrijft hoe kinderen onder de oogen van vader en moeder de hersens ingeslagen worden, en roept weer het medelijden in van 'aertrijck, locht en zee', wat hij heusch voor de hoogste uiting van de smart schijnt te houden.

In 't bijzonder tot de Hollanders richt de dichter de vraag, waarom zij zoo handelen? Is het om het goed te vergelden, dat hun de Zuid-Nederlanders deden, die toch maar 'na rust en vred' verlanghen'?

Het past den Hollanders waarlijk niet te zingen van de Spaansche tyrannie en van de 'Goetheydt van de Staten'. De Hertog van Alva was te verontschuldigen zoo hij vroeger de 'roey' in de hand nam. Hij was immers gezonden om het land te straffen. Maar de Hollanders, die opgeven te komen om hun 'naeghebuer (te) beschermen', hebben al een zonderlinge manier om hem in hun 'bermhertigh ermen' te nemen!

En dan schijnt de dichter weer op gemoedelijker toon aan het redeneeren te gaan. Niettegenstaande alles, noemt hij de Hollanders nog 'vrienden'. 'Noch sal ick u soo naemen, want immers zijn wij noch een volck een bloed te samen'. Wat heeft hen bewogen om zoo te handelen? Is het hun ketterij ? Heeft hun prins deze wreedheid gezogen uit de borst eener Fransche vorstin[2].

'Ken weet niet wat het is, en 't is al te gader
Het Geus is altijt wreet, het Fransch altijt verrader

1 Zie: 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', Koninklijke Bibliotheek te Brussel, n^{r} 5060, stuk n^{r} 3. Z.n. of p.

2 Hiermede wordt natuurlijk gezinspeeld op de Fransche afkomst van zijn moeder L. de Colligny.

Maar meer nog dan al hun gruweldaden verwijt hun de dichter vol bitterheid de lasteringen en den spot, die zij tegen den katholieken godsdienst richten. Dat kan hij niet dulden en nu steekt hij de ‘trompette’ om alle Spaansche Nederlanders eendrachtig ten strijde te roepen ter verdediging van hun kerk en vaderland. Hij wakkert zijn landgenooten aan om hun misnoegen tegen Spanje en den Spaanschen aard te temperen, want deze antipathie wordt maar gebruikt om hen te misleiden, verzekert hij.

U Borghers spreeck ick toe / u blom der Nederlanden
Die noch eens zijt ghesift / die noch eens door dit branden
Gheproeft zijt van u Godt / ghelyck het gout in 't vier /
U alleen spreeck ick toe / hoort my en komt eens hier.
Wat haet ons teghen dien / oft teghen 't geen te kraeven /
Terwijl ons 't Spaens mishaeght / soo worden wy verrayen:
Door schijn van bet'ren staet / verliesen wy ons Kerck /
En op 't pretext van peys / soo doet den geus zijn werck.
Men gaf ons hoop van peys / daer wy soo wat me-spelen /
Den Spanjaert wort gheverft / om ons hem te vervelen.
Soo leelijck als hy can / gheloovet my tis waer /
Als kinders gheeft men ons / een pop een Bommelaer.
En als soo vermomt / ons hersens en ons sinnen /
Soo laten wy goets-moets / ons Landen overwinnen.
Soo laten wy geschien / dat niet en dient vertelt /
Soo lijdt Godt en ons eer / en Kerck al dit ghéwelt.

Er is maar één middel om daar een einde aan te stellen: met Spanje vrede nemen en zich rondom den Prins Kardinaal scharen.

En hoe langh sal het zijn dat wy soo sullen schroomen /
Soo langh tot dat vergaen / al deze vieze droomen /
Van Spaensche tiranni / en van den betren staet /
Die wat hy soude zijn / wy nu sien metter daet.
Laet ons niet zijn soo slecht / en laet ons soo niet dolen.
Maer dat ons sy voor al / het recht en Godt bevolen.
'T recht wijst ous onsen P r i n s , Godt leert de rechte Kerck:
Laet ons op desen steen gaen bouwen beter werck:
Het sweert / zy ons truweel / het lichaem vleesch en beenen /
Gekalckt met Geusen-bloet / dat sullen sijn ons teenen.
Den Bouman is bereyt / en toont met zijn root-kleet /
Dat bloedt-verf hem en kan / noch schande doen noch leet

‘Volgt den Prins-Kardinaal’, besluit het gedicht, ‘Hij is de man, dien het vaderland noodig heef’.

Hij is de man, die het vaderland noodig heeft.
Aensiet hem wel / en seght / dits Spaens en Neerlants bloet,
En soot niet anders can / noch anders niet magh komen
Oft Nederlants prieel / moet tweederley blommen

Op queken in een perck / van ons een Spaens aertsoen
Soo vieren wy den man die hier toe is van doen.

In denzelfden geest is het gedicht opgesteld, dat wij op een los blad aantroffen onder den titel: *Bedroeft Nederlant aensiet den bermhertigen, courtoysen aert vande Hollanders ende Franschen aen al de weerelt betoont, in het bermhertigh ende royael innemen vande stadt Thienen den IX. Junig M.DC.XXXV. De Rechte Waerheyt*[1].

Is dit een Hollants hert? wel sijn dit broeders cueren
Tot Nederlants bederf den Fransman op te hueren?

Zoo vangt het gedicht aan. Verder somt het al de gruwelen op, die de Franschen te Thienen begingen en eindigt met de verklaring, dat Brabant in deze voorwaarden volstrekt niet wil hooren van de beloofde vrijheid en dan maar liever den Prins Kardinaal zal volgen.

Soo dit de vrijheyt is die ghy belooft ons landen
T'onteeren vrouwen volck / te moorden en te branden,
Sy lust ons seker niet / en weten 't u oock danck
Dat ghy toont wie ghy sijt aen uwen eersten ganck.
Vertreckt vry sijt ghy wys / want blijft ghy langher luymen
Godt en den C a r d i n a e l verbiet u haest het ruymen:
Want hy sal / en wy me / noch vreken (denckt dat vry)
Met al ons goet en bloet dees Turckxe tyranny.

VII. Veel bijval genoot blijkbaar ook het gedicht: *Geus-Franschen Haes-op voor Loven (Den 3 Julius 1635)*), dat wij behandelen met de gedichten over de gebeurtenissen te Thienen voorgevallen omdat het aanleiding gaf tot een polemiek in verzen, waarin het vooral ging over de verwoesting van deze laatste stad[2].

De auteur van den *Geus-Franschen Haes-op* was voornemens niet meer te dichten omdat de voorgenomen belegering van Leuven door Hollanders en Franschen hem zoo neerdrukte, doch toen hem de tijding bereikte, dat de Alma-mater-stad ontzet, en de belegeraars op de vlucht geslagen waren, kwam bij hem de oude dichtlust weerom wakker. Hij kreeg last van de muzen om te openbaren hoe het spel voor Leuven was vergaan.

Hij deed het in den schertsend, hekelenden trant. De poging van de Fransch-Hollandsche legermacht om Leuven in te nemen stelt hij voor met een bekend, destijds bijna geijkt beeld, nl. het opvrijen van de Leuvensche ‘stedemaagd’ door Mars.

1 Universiteit Leiden, Cataloog Thysius, 3993.
2 Zie: W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de Pamflettenverzameling in de Koninklijke Bibliotheek van den Haag*, n^{r} 4387, (uitg. z.n. en z.p. in 4°). - Een andere uitgive in folio plano bevindt zich in het ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’ (Koninklijke Bibliotheek te Brussel, n^{r} 5060).

Thienen kon hem niet meer behagen, Diest en Aerschot trokken hem niet aan, om Brussel te winnen was er geen kans daar de Prins Kardinaal te scherp waakte, maar Leuven, die hier met den naam van de wijze Pallas getooid wordt, wilde hij volstrekt in zijn bezit krijgen. Met geweld komt hij voor de stad, laat er de Oranje- en lelievlaggen hoogmoedig waaien en zendt zijn trawanten uit om Pallas te manen hem haar vriendschap te schenken zoo ze niet als Thienen van maagd een ‘gheschonden Vrou’ wil worden. De maagd wijst Mars' averechtsche vriendelijkheden van de hand. Zij vindt hem te berooid, zijn troepen te afgemat en te uitgehongerd om hem maar eenigszins te vreezen. Zi] raadt hem integendeel aan zoo spoedig mogelijk haar omgeving te verlaten zoo hij niet wil, dat zij hem verjaagt en de Dyle verft met Fransch en Hollandsen bloed.

Van beeldspraak veranderende, laat de dichter aan degenen, die er zich mochten over verwonderen, Leuven deze nieuwe Fransche en Hollandsche heeren te zien weigeren, door Pallas zelf uitleggen waarom ze van die gasten niet wil. Deze passage is niet zonder zekeren gloed geschreven en behoort tot de beste deelen van het gedicht.

Maer Loven hoe soo trots? Pots duysent slabrementen /
Waaneer hebt ghy ontseydt t'aenveerden nieu studenten?
Dees gasten komen, nieu den eenen van P a r i j s
Van L e y d e n komt den G e u s , om hier te worden wijs.
Sy souden geerne sien oft ghy hun wilde leeren /
Wat recht dat oorlof geeft / Godts Tempels te ont-eeren
Sy souden geeren u doen seggen / t'hunder baet /
Dat kinders doot te slaen nu niet meer Turcks en staet /
Dat vrouwen kracht is eer / en Maeghden scheyndery /
Dat Rooven 's Koninckx Landt en is geen dievery.
Ja dat geoorloft is om sijn vyant te krencken /
Op sijne Moeders eer die last lijdt niet te denken /
Dat drijven / door den Buyck sijns Moeders / in het lijf
Sijns vijandts het geweyr en is geen boos bedrijf.
Dat als men siet profijt mach sonder reden jaegen:
Vry Heeren uyt hun Landt / en d'ondersaten plaegen
Met vier / sweert / en musquet: sy hebben dit geleert
Wel elders / maer van u willen sij zijn geeert /
Met tijtel van Doctoor in dese hupsche consten /
Daerom aenbieden sy soo vierich u haer jonsten:
Maer 'tis best dat ick swijgh eer ick Minerva stoor:
Want my dunckt dat alreets dat ick haer gramschap hoor.
Ick eeren dese Guyts? ick maecken hun Doctoren /
Die dragen op hun hooft wel dobbel M y d a s ooren?
Mijn school is te gheleert voor dit bot G e u s ghereck /
Hun brein is veel te kleyn / sy zijn te bot van beck.

'Ken leer niet dat hun dient / want ick leer Princen eeren
Die ons van Godt gestelt zijn als ons Over-Heeren /
Ick leer rechtveerdich zijn / te geven yder tzijn /
Ick leer elck met sijn vat in echt te vreden zijn /
Ick leer 't geen men aen Godt belooft heeft t'onderhouwen /
Ick leer dat Paepen oft Non vermogen noyt te trouwen /
Ick leer dat Beulen zijn die swanger Vrouwen slaen:
Ick leer dat dieven zijn die uyt om rooven gaen /
Ick leer dat fielten zijn die Maeghdekens verkrachten /
Ick leer dat Turcken zijn die kinderen versmachten /
En werpen in het vier / of steken op de Pijck /
Die noch niemandt oyt en deden onghelijck.
Ick leer dat Duyvels zijn die Tempelen verbranden /
Die kloosters rooven uyt / die met hun belsche handen /
Het heylich Sacrament (o dat den Hemel scheur)
Hun peerden ia de crib bestaen te worpen veur.
Ick leer dat die sulckx doen weert is in S t i c x te blaecken.
Wat souden sy dan toch te Loven komen maecken.
Die houden dit voor deucht en voor gheoorloft werck /
Die achten voor geen sond' te schenden Cluys oft Kerk:
Ick leer mijn volck voor Godt en hunnen Koninck strijden /
En sy vervolgen Godt en Koninck t'allen zijden
Men maeckt tot L o v e n noyt (F r a n s G e u s dit wel verstaet)
In een verboden Konst yemant Licenciaet.
Gaet henen naer Parijs daer g'hebt bebost te leeren /
Doet u daer als Doctoor in dese Consten eeren.
Te Leyden wacht men u wordt daer vrij Botteloer,
Daer men niet kent uyt een de Priesters Vrou oft Hoer.

Hierop raadt Pallas de vreemde troepen nogmaals aan zich terug te trekken, zoo zij willen ontsnappen aan de slagen der Kroaten, die met Piccolomini ter hulp van den Kardinaal Infant waren aangekomen. Zoodra de Geus en de Frauschman dat hoorden, dachten zij dat het maar het best was te vluchten.

Terugkeerende op het eerste beeld, spot de schrijver met Mars, die zijn vrijster zoo gemakkelijk loslaat, en sluit met de volkswijsheid: *Vrijt noyt boven uwen staet*.

VIII. Dit gedicht zette in Holland kwaad bloed en lokte een hoog scheldend antwoord uit van Pieter Nootman. Volgens het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* was deze een Amsterdamsch rederijker (1601- †1652), die zich later in den Haag vestigde en daar als factor van ‘De Jonge Bataviers’ in 1629 naar aanleiding van de inneming van's Hertogenbosch den tekst schreef van een gelegenheidsstuk: *Verthoningen over de heerlijcke... victorie van 's Hertogenbosch, beleydt door Frederick Henrick* (Delft 1629,

herdrukt in 1630). Hij is ook de opsteller vau een pamflet tegen den Leuvenschen hoogleeraar Erycius Puteanus, die eerst in zijn *De Induciis belgicis* 1617 (z. pl. noch n.) en nadien in zijn *Belli et pacis statera, qua indiciae auspicio regis inter provincias regias et faederatas tractari caeptae expenduntur* (Leuven C. Coenesteyn, 1633) de Hollanders trachtte te overtuigen, dat het voor hen gewenscht was met den koning van Spanje vrede te sluiten. In zijn *Oprechten Waegschaels-Evenaer* (Den Haag, 1633) schaart Nootman zich naast Gaspar Barlaeus' *Anti Puteanus* (1633) en andere Hollanders, die de redeneeringen van den Leuvenschen professor verwierpen[1].

De *Geus-Franschen Haesop* zocht hij te weerleggen in *Orangens-Leliens-Blijf-Faem: ghebasuynt teghen den lasterlycke en Naemloose Loghen-dichter van den Geus en Franschen Haes-op. ('k Moet het boose Logens blaffen met de naeckte waerheyd straffen)* (z.n.z.p.)[2]. Nootman valt de *Spaensche-Basterd-Tongh* aan, die Frederik Hendrik's eer had trachten te rooven, met allerlei soms erg gezochte scheldwoorden. Die ‘raesbol’, die ‘snorkend’ meent

> Dat hy het A n t w e r p s - M e r g h , en 't B r u s s e l s - V l a e m s c h -BA-Y'IAN
> Spijt G i s t e l , en C o l i j n in M a e t nu trotsen kan.

Nootman bespot dus de gebrekkige verskunst van zijn tegenstander, terwijl hij hulde brengt aan twee Zuid-Nederlandsche rederijkers uit de 16e eeuw, Cornelis van Ghistele en Colijn van Ryssele, den auteur van den *Spiegel der Minnen*, die zijn bewondering wegdragen. De dichter van den *Geus-Franschen-Haes-op* is ‘een *ezel* aan de Lier’.

Nootman schrijft verder, dat er niet de minste reden was om te roepen, dat Leuven ontzet en Frederik Hendrik gevlucht was. Zoo de Hollandsch-Fransche troepen zich terug trokken was het geenszins uit vrees voor den Prins Kardinaal.

> Dat wy zyn geweecken,
> Is niet dat ghy ons hebt het Legher op doen breecken,
> Maer dat (vermits ghy noyt ten vollen zijt gemeynt)
> Ons V o l c k sou zijn ververscht, door A r m o e d ' wat verkleynt:
> Want daermen rugwaerts deynst, om door een weynich wachten
> Het heel vermoeyde Heyr te geven meerder krachten,
> Is nimmermeer gevlucht; maer is geseyt: s i e t t o e !
> Ick koom u daed'lijc by, weer met een scherper roe.

Nootman voorspelt dat Frederik Hendrik toch eens Leuven, de ‘Minervale Tempel’, zal binnen rukken, zooals hij het deed te Grol, te Maestricht en in Den Bosch.

1 Zie ook over P. Nootman: *Paquot*: Memoires pour servir à l'Histoire littéraire des 17 Provinces Tome XII, p. 195.

2 Zie W.P. Knuttel: ‘Catalogus van de Pamfletten-verzameling’, enz., nr 4388).

Hy steeck syn snydich S w a e r d noch soo niet in de schee,
Voor dat hij L o v e n heeft, ja 'tgansche Brabant mee.

De Prins Kardinaal, dat ‘wieghkind’, zal eerlang smeeken om naar zijn broertje, den Spaanschen koning Philips IV, te mogen wederkeeren. Hij zal gaan voelen dat het ‘hartsbegeeren’ van de Nederlanders is: geen Spanjaards meer, maar Nederlandsche Heeren.

Om buyten (hunnen) D w a n g h dees L a n d e n s e v e n t h i e n ,
Geschaeckeld aen e e n s n o e r te heerschen, en gebien.

Op de beschuldiging van brand, moord, plundering, ‘vrou - en maeghde kracht’ tegen de troepen van Frederik Hendrik aangevoerd, antwoordt Nootman, dat de Zuid-Nederlanders daar zelf de oorzaak van waren. Volgens de wetten van den krijg, beweert Nootman, mag een te zwakke stad, haar Heer niet ‘van (haar) muren keeren’. En met ‘Heer’ bedoelt hij, zooals blijkt uit een kantteeking, niet den eigen landsheer, maar den veldheer, dien men niet kan wederstaan. Met deze bedenkelijke redeneering wordt het geval van Thienen uitgelegd.

Doen wy in 't Accoort ons leger op u velden,
Gantsch sonder quaed vermoen, tot onse intreck stelden
Doen hebd ghy T h i e n e n , ach! onweetend' wat ghy deed,
Gedondert op dijn Held, die voor u Vryheydt streed,
Hy, siende dese smaet en 't wederspannigh brallen,
Sprack 't Oude krijghers-Woordt: tsa mannen haere wallen,
Met al dat daer aen-kleeft, dat geef ick u tot buyt,
Om dat haer swacke kracht, myn inkomst heeft gestuyt,
Hier siet ghy wel te recht, Heer Advocaat van Thienen,
Waerom, en waer toe oock de Oorloogs-wetten dienen,
Hier siet ghy uwen Put, die ghy laes hebt ghemaeckt'
Met u Verkeerde-Schop, en selfs daer in gheraeckt!

Het was dus haar halsstarigheid, die Thienen ten val bracht. Zoo ging het ook Maagdeburg, herinnert Nootman, hierbij zinspelend op de vreeselijke verwoesting dier stad door de troepen van den Oostenrijkschen keizer, onder het bevel van Pappenheim in 1631. Dat de schrijver van den *Geus-Franschen-Haesop* dit overwege, raadt Nootman, dan zal hij uit de nebbe van zijn loome pen geen ‘stygiaensch’ vergift meer laten leken en niet meer de schande worden van dit ‘rijm-rijcke Land’.

Nootman's gedicht lokte op zijn beurt berijmde weder-antwoorden uit in het Zuiden. Wij kennen er een paar.

De tekst van het eerste bevindt zich in een brochure getiteld: *De lange logen Tongh van Pier Noot-man met eeren ghecort door den Heer Advocaet van Thienen aengaenden den Geus-Franschen Haes-op Ghestelt door den Advocaet*,

ende Den Oraingien-Lelie-Blijf-Faem ghebasuynt door Pier Noot-mans. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1635[1].

Als inleiding tot zijn gedicht geeft de auteur de volgende nota:

> Aen den Leser
> Alsoo naer het voorvluchtigh vertrek van de Françoisen ende Geusen voor Loven, den 3 Julio 1635 seker Lief-hebber de selve voorvluchtigheyt mette waerheydt wat belachen hadde, in een Dicht ghenaemt, *Den Geus-Franschen Haes-op voor Loven* / soo is dat een sekeren Geuschen uyl de strael der waerheydt niet verdragen konnende, teghen het selve Dicht heeft beghinnen te blaesen, den Autheur daer van scheldende als een loghenaer, de wreetheyt van Thienen bedreven Thienen selver wijtende, ende den Koninghlycke Prince CARDINAEL niet spaerende: soo ist dat den boven-schreven Liefhebber de penne weder in de hant genomen heeft ende desen nacht-uijl' wat vernestelt de waerheydt klaerder ontdeckende, ende soude de laster-dicht van Pieter Nootmans, ghenaemt *Orangie Lelie blijffaem* hier voor ghedruckt hebben; maer is als den druck onweerdigh achtergelaeten. Alleen zal den Lezer weten, dat alle de woorden in dese naer volghende Dicht met claerder letteren gheschreven, syn oft laster-woorden, oft redenen; soo teghen den Prince, als teghen den Autheur, opgheworpen door Pier Noot-mans, maer nu door den Autheur selver met meerder recht Pieter Noot-man op den hals ghedrongen.
> Vaert wel / leest ende verstaet.

In de *Grove Loghen-Tonghe* wordt Pieter Nootman o.m. gescholden voor ‘bastaert Antwerps kint’. Daar hij volgens het *Nieuw Nederl. Biografisch Wdb.* te Amsterdam geboren werd in 1601, meenen wij uit deze woorden te mogen afleiden, dat P. Nootman waarschijnlijk de zoon van een uitgeweken Antwerpenaar was.

Het gedicht is een felle scheldpartij: Nootman heet er ‘los gheschroefden cop’, ‘plompen loghendichter’, ‘vergalden bot’, ‘stouten blaffer’, ‘snotvinck’ en dies meer.

Hij wordt er vergeleken bij een beest, waarin de ‘lastertong’ der slang, de valsche streken van den vos en de wreedheid van den wolf vereenigd zijn. Dat noemt de Thiensche advocaat wat ‘sammelen in Nootman's raepen!’. En al mocht Nootman ‘bersten’ van spijt, hij moet Ferdinand's heldendaden bij de Schenkeschans en in de Betuwe nog eens hooren roemen. De slagen die de Hollanders en de Franschen daar treffen zijn de straf voor hun ‘Turcx bedrijf’ in Brabant en vooral te Thienen. Dat alles is nog maar een begin. Prins Ferdinand zal zijn werk voortzetten, en overmoedig roept de Thiensche advocaat uit:

> ...Hij en sal syn sweert niet steken in de schee
> Voor dat hyH o l l a n t heeft / V r i e s l a n t en Z e e l a n t mee.

1 Zie: ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’ - Koninklijke Bibliotheek te Brussel, n^{r} 5060, stuk n^{r} 44. - Het gedicht bevindt zich ook in hef hs. *Chronycke van Nederlandt*, t.a.p., p. 228.

Nootman moet echter geen wreedheden en gruweldaden vreezen van Prins Ferdinand en zijn troepen. Hij is veel te genadig. Nootman en de Hollanders zouden beter doen zich aan hem te onderwerpen.

> Toont ghy hem maer ootmoet / keert tot zijn Broeder weer /
> Hy sal 't voorleden quaet castijden nemmermeer
> Hy sal niet een hayr om u misdaeden krencken;
> Maer sat u zijn genay / sijt dat voorseker schenken.
> Och saeght ghy hem maer eens / ick wed / gheheel u hert
> (Soo lief-getal is hy) tot hem ghetrocken wert.
> Komt komt t' is tijts genogh / komt voorts uyt alle hoecken
> Komt valt hem al te voet / en wilt genay versoecken,
> Comt eer hy syne roey laet vallen op u huyt
> Daer u O r a i g n e n niet sal konnen helpen uyt.

Niettegenstaande die uitnoodiging om Prins Ferdinand te erkennen, kan de Thiensche advocaat toch niet nalaten de heele geschiedenis van al de wreedheden en goddeloosheden te Thienen gepleegd met een overvloed van bijzonderheden nog eens op te halen, met de verzekering, dat alles onder ‘eedt verklaerd’ is.

Hij weerlegt Nootman's bewering, dat de schuld van dat alles aan Thienen zelf zou liggen,

> De wetten van de krijgh voorseker anders leeren /
> Die leeren dat soo wie in tijts genaed begeert /
> En die hem overgheeft is de genade weert.

Thienen had geen schuld, 't Was alles ‘voorslagen raet’, verzekert de dichter aan Nootman en de Hollanders:

> Ghy meynden soo den schrick t'gheheel lant aen te jaghen
> Om sonder wederstant sijn sleutels u te draghen.

Maar het tegenovergestelde gebeurde. Het verzet werd krachtiger dan ooit.

De vergelijking van Thienen's lot met dat van Maagdeburg wordt ook weerlegd; Maagdeburg stak zich zelf in brand.

Het gedicht geeft tot besluit den raad aan Nootman om in het vervolg de waarheid niet meer met logendichten te bestrijden, en spottend klinkt het eindvers:

> Nootmans, ist niet groot verdriet
> Mijnen naem te weten niet?

Het tweede gedicht tegen P. Nootman verscheen op een los blaadje, zonder naam van drukker noch plaats, doch onderteekend met de naamletters A.N. De titel luidt als volgt: *Den uylen Bril voor den laster-dichter*

P. Nootmans. Goet om het quaet ghesicht te beteren, en wel te zien den Geus en Franschen Haes-op[1]*. Gheprint den 18. Julij / Anno 1635.*

Het is een heftige scheldpartij tegen Nootman zonder kenschetsende bijzonderheden.

> P. Nootmans is ontsint, een Snorck en Logen-stichter.
> Een los-geschroefden-bloedt, een Blaffer-reden-dichter,
> Een hersseloos gedrocht, een vuyl dry-coppigh-beest,
> Een schen-brock sonder reen: en sijnen blinden geest
> Gaet alle quackelaers in lasteringh te boven,
> Siet nu hoe Geus en Frans haes-op zijn en verstoven,
> Ghy Esel aan de Lier, speelt tragher, heus en stil,
> Maer wilt den uyl niet sien, wat baet hem keers oft bril.

IX. a) F. Muller maakt in zijn *Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten* (Deel I, n^{r} 1754) gewag van een koperplaat ontworpen door P. Nootman, gegraveerd door W. van de Lande, en uitgegeven ‘in 's Graven-Haghe, by Ludolph Breeckeveld, Boeck-drucker, woonende op 't Speuy, 1636’. Onder deze plaat liet P. Nootman een gedicht drukken, door hem geschreven en voorzien van het volgende opschrift: UNITI BELGII HIEROGLYPHICUM *oft Vereenickt-Neder-landts* ZINNEBEELD / *aff-beeldende de Hooge Roem-waerde bescherminge Godes, waer mede onse Nederlanden, voor vardere Tyrannische in-breuck onser Vyanden, door den Wijs-begaefden en Zeghen-rijcken Raed der Ed. Hoogh-moghende Heeren die Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, en door het kloek beleydt van syn Excell*. FRED'RICK HENRICK *Prince van Oragnien, Vaderlyck tot noch toe bewaert zyn gheweest*[2]. Het gedicht dagteekent uit de periode die valt tusschen de inneming van de Schenckeschans door den Prins Kardinaal en haar herovering door Prins Frederik Hendrik.

De plaat stelt de Hollandsche tuin voor, verdedigd door Frederik Hendrik tegen den Prins Kardinaal Ferdinand. Het gedicht geeft de beschrijving en de gewenschte commentaren bij de grafische voorstelling.

Na in zeer gezwollen stijl de Godheid aangeroepen te hebben opdat zij ‘zijn penne’ zou ‘stuyren’ en ‘haer blye drupp'len’ zouden getuigen hoe zijn ‘hert van blijdschap op moet hupp'len’ om de aan Nederland verleende hemelsche bescherming, toont Nootman ons hoe Frederik Hendrik de Vereenigde Provinciën verdedigt; de Tweedracht en het Geweld onder de voeten treedt; in den tuin den ‘schoon Oraignen-Boom’ plant, daar de steden Wesel, 's Hertogenbosch en Maestricht heeft vrijgevochten en met

1 Cat. Meuleman & Van der, Wulpen, n^{r} 2323.
2 's Rijks Prentenkabinet, Amsterdam.

SPOTPRENT
bij *Uniti Belgii Hieroglyphicum*,
gravure ontworpen door P. Nootman, geëtst door W. Van de Lande.

de voorzichtigheid de slang bewaard. Hij stelt Frederik Hendrik voor als de leeuw, die zijn klauw slaat naar ‘d'oogh-mickers’ van zijn landen.

Dit blijckt aen F e r d i n a n d een S c h o o l - k i n d noch van R o m e n
Die met sijn stompe Bijl is van ter zy gekomen
Recht nae der b l o o d e n aerd, omvellen flucx ter neer
Hetgeen hy namaels noch (door u) sal geven weer.
Hy dacht (ô veer verdwaelt!) door dese dwersche slagen
Gans H o l l a n d totte K r o o n van Spaignen wech te dragen:
Hy dacht ick heb de M a a c h t verstelpt in haer geween
Maer liep (door uwen R a e d) een r e c h t e b l a e u w e S c h e e n
Hier door wierd hy ontstelt, ontroering van sijn zinnen
Doet hem en al sijn V o l c k veel Tyrannij beginnen,
H y m o o r t , h y b r a n d , h y b l a e c k t , h y s c h e n d t , h y w o e d t , h y s l a e t ,
Hy t i e r t , hy b r u l t , en s c h r e e u w t met sijn gebecten R a e d ;
Dies stort d'onnoosle B o e r een plas van heete tranen
Die haer een snelle vloed tot vwe Voor-zicht banen,
En klagen G o d , en V, de W r e e t h e y t en 't G e w e l t
Waer meed' het S p a e n s c h e l u c k haer eerloos houwt beknelt.

Al die misdrijven zetten de Nederlanders aan om dapper te strijden voor het behoud van hun vrijheid. De overwinning zal hun toelachen.

Maer op ons N e d e r l a n d komt 't helre licht nu schijnen
Hetgeen 't M a r a e n s c h e H e y r doet als de S n e e u verdwijnen.
Ons woord de Z e g e n - k r o o n door G o d e s h a n d gestiert
Die S t a e t e n R a e d voor 't L a n d met W y s h e y d steets Lauriert

b) Het antwoord van het Zuiden op dezen aanval liet zich andermaal niet lang wachten. Er werd eveneens een plaat uitgegeven, geïnspireerd door die van P. Nootman, doch in gansch tegenovergestelden geest opgevat. Bij dit zinnebeeld komt ook een verklarend gedicht. Het blad draagt noch plaats- noch drukkersnaam, doch het volgende opschrift geeft duidelijk zijn Brabantsche herkomst aan: *Waerachlig sinne-beeldt van den teghenwoordighen staet van Nederlant. Weerleggende een vals-sinnebeeld in Hollant wtgegeven door* P. NOOTMANS. *Ende wtleggende den teghenwoordigen Lants-staet door den Heer* ADVOCAET VAN THIENEN[1].

‘*Noot-man* (Nooit man) maar altijdt *beest, Noat-man* maar *fiel* der *fielen*’, zoo spreekt de advocaat van Thienen zijn tegenstander aan en geeft aldus van meet af den fellen scheldtoon aan van het gansche gedicht. Hij vraagt aan Nootman of hij de slagen vergeten is, die hij vroeger ontving, zoodat hij opnieuw een ‘loghen en lasterprint’ durft in het licht geven. De advocaat van Thienen laat de lage krakeeltaal niet los.

1 F. Muller, Op. cit. Deel I, n^{r} 1752 ('s Rijks Prentenkabinet, Amsterdam).

Ghy l o g h e n - s w a n g h e r s o e g h wel weert dat u in 't baeren
Van sulck een h e l s c h g h e s p o o c k wt d'hooft ghevallen waeren
De hersens al ghelijck; s c h e l m weerdich aen een galgh
Ghehanghen met u print; boef weerdich die den balgh
Met J u d a s berst in twee: weert van den honde geten;
R o m p van een l e g i o n t w i s t - d u y v e l e n beseten
Die onsen, vromen P r i n c , en g o e d e r t i e r e n h e l t
Al waer hy N e r o self oft P h a l a r i s beschelt....

Alles wat Nootman tegen den prins uitbracht wordt als leugentaal verworpen. De Prins Kardinaal is nooit van de deugd afgeweken, bij het innemen van de Schenckeschans heeft hij nog treffende blijken van zijn goedheid en edelmoedigheid gegeven.

Vraegt daer eens 't vrouwen volc (als hy 't f o r t overmanden)
Oft hy daer yemant liet ghebeuren leet oft schanden?
Oft hy daer Maeghden heeft berooft haer weeriste blom?
Oft hy daer kinders heeft ghebraeyen? oft rontom
Ghewentelt in hun bloet? Oft d'ijser van syn sporen
Daer de vercrachte wijfs, van achter en van voren
Gheprickelt heeft het lijf? Oft hy daer heeft syn hant
Gheheven, en gheseyt s t e c k t h e e l d e e s p l a e t s i n b r a n t ?
Oft heeft hy daer gheseyt m i j n v o l c k m o e t a l s o o v i e r e n
D a e r i c k c r i j g h d ' o v e r h a n t ? Soo ghy G e u s c h - F r a n s c h e g i e r e n
Te T h i e n e n (dat altijt tot u verwyt sal staen)
Door A s m o d e u s raet bloetdorstig hebt ghedaen.

Indien maar een deel van de euveldaden door Nootman den Prins Kardinaal toegedicht, waarheid waren, dan zou God hem met de zwaarste straffen mogen treffen.

Dan soud hy (als den G e u s c h) sich moeten t'alle sijen
Behelpen met v e r r a e t , met s t a d s - v e r c o o p e r i j e n
Met anders P r i n c e n - h a a f , met d ' a r m g e m e y n k e n s g o e t
Met n e u s - t a n d - p e n s e n - g e l t i a e v y f d e n d r u p p e l b l o e t ,

De twee laatste verzen bevatten zinspeling op de vele belastingen, die geheven werden voor de krijgsverrichtingen van Frederik Hendrik en op de klachten en de onwilligheid, die daardoor in verscheidene Hollandsche en Zeeuwsche steden veroorzaakt werden.

De volgende verzen wijzen op de uitvoer-moeilijkheden die de Staten bedachten om de Zuidelijke Nederlanden te treffen.

Ick weet wel wat ick segh, ick weet hoe d'arme Z e e u w e n
Die leven by den vanck, wtsinnich schier, nu schreeuwen,
En roepen (wel met recht, eylacen) overluyt;
Dat m'hun met de L i c e n t oock de schrapprayen sluyt,

NAAMLOOZE SPOTPRENT
bij *Waerachtig Sinnebeeldt van den teghenwoordighen Staet van Nederlant*.

Den C a e s , en B o t e r - b o e r met sijne heete traenen,
En g e l d e l o o s e b o r s genoecksaem u vermaenen
En claeghen sonder troost de wreetheyt en ghewelt
Daer t'Coopmanschappen slot (door S t a e t e n nu ghestelt)
Hun deyrelijcken med'ghekelt hout en gedwongen.

De Hollandsche boeren wenschen, dat ‘den hals der staeten omgewrongen’ werd, en verlangen ‘*vrij* (te zijn) onder *Spaensche iuck*!’

De Zuid-Nederlanders blijven onverschillig tegenover deze tolmaatregelen der Staten. De smokkelhandel (het ‘lorsendrayen’) bezorgt hun toch alles wat zij uit Holland noodig hebben!

Dan, hout ghy vry u goet, cont ghy ons gelt ghederven
Wy sullen daerom noch van cou, noch houger sterven
En sluyt al t'geen ghy wilt, het l o r s e n d r a y e n doch
Sal ons aenbrengen 't goet in overvloet; en noch:
Soo F e r d i n a n d u s maer den wech wil open setten;
En gheen l o r s c h oft ghedraey met teghenstant beletten;

De Prins Kardinaal, die uit Spanje door Duitschland zoo triomfantelijk in de Nederlanden kwam, zal door Gods macht voort geholpen worden en het geweld van zijn Hollandsche, Zweedsche, Fransche en Turksche vijanden overwinnen. De plaat verklarende, verzekert de advocaat van Thienen dat de Prins Kardinaal met zijn zwaard [B op de plaat] de Hollanders zal treffen. De Staten, die door P. Nootman aangeduid werden met het beeld van de slang, symbool van de voorzichtigheid, die de veroverde steden wist te behouden, worden in het Brabantsen gedicht voorgesteld met het zelfde beeld van de slang, maar ditmaal als symbool van boosheid en arglist. De Prins Kardinaal verplette haar den kop [D], verplichtte haar reeds de ingeslikte vesting der Schenckeschans en Limburg uit te spuwen[1] en zal nog andere steden uit het lijf der slang doen springen.

Haer B a b y l o n i s c h e s l a n g h sal hy soo dapper douwen,
Dat sy sal noch eer lanck met pijn wt moeten spouwen
Al 's Coninckx lant en erf die sy heeft ingeslockt
Siet hoe sy leyt alreets gheptettert en gecrockt,
Dat haer de S c h e n c k e s c h a n s is wt den buyck gesprongen:
En Limborch haer oock is dweers door d e L e ontvrongen.
Dat veele steden noch door d'eyschelijcke pijn
Van F e r d i n a n d i tré op hun wtcruypen sijn.

De slang kan Ferdinand niet ontsnappen want zooals het in de Bijbel staat (Spreekwoorden 21): Tegen God den Heer is voorzichtigheid geen raad [E].

1 Na de inneming van de Schenckeschans bezette Ferdinand Goch, Kleef en Gennep,

De Nederlandsche leeuw ligt in zijn tuin vol schrik [F]: *Intus timor es*, 2 Corinth. 7 [A], nu het Duitsche bondgenootschap uiteenvalt [G] en Zweed, noch Turk, noch Franschman hem voor de slagen van Ferdinand bevrijden kan.

> Nu hy den D u y t s c h e n k n o e p soo seer ghebroken siet,
> Dat hem noch S w e e d', noch F r a n s noch T u r c k en can (och ermen)
> Voor d'opgeheven hant van Ferdinand beschermen....

Het kwaad door de rebellen bedreven, moest wel groot zijn, vermits God hen thans voortdurend met zijn slagen treft, de eene na de andere.

> Dus soomen w t d e s t r a f d e s o n d b e h o o r t t e w e g h e n
> W a e r d o o r h y i s v e r d i e n t ; e n s o o m e n w t d e n s e g h e n
> V o o r g a e n d e d e u g h t b e s p e u r t ; ghy, die nu sijt in pijn
> Oordeelt hoe groot u sond' van 't iaerent wel moest sijn,
> Waer voor u Godt voor d'eerst met hongers noyt quam plaegen
> En daer naer sonder slach van 't P a p e n h o f veriaegen;
> En door een vrou of twee doen schampen gaen wt D i e s t ;
> Wt Schenckeschans daer naer, niet met verraet oft list,
> Maer met cloeck moedicheyt en rasicheyt beloopen.

Zoo Holland nu zelf lijdt ten gevolge van de strooptochten en brand-schattingen van Ferdinand's soldaten, dat het dan even denke aan al het leed, dat de Hollandsche troepen in het Zuiden hebben veroorzaakt.

> En lijdt ghy nu verdriet met knevelen en stroopen
> Peyst eens hoe menich mensch eerst ghy doen dolen hebt
> Peyst eens hoe grooten goet ghy eerst ghestolen hebt.
> Siet ghy u huys in brand, peyst om u T h i e n e n s branden
> Siet ghy u vrou onteert, peyst op d'oneer en schanden
> Van u aen menich maeght, vrou, wev' en non bestaen
> En peyst n u i s t m y n s t r a f d a e r i c k m e d ' h e b m i s d a e n

Zoo Holland totnogtoe de Schenkeschans niet heeft kunnen terug veroveren, het is dat God Ferdinand begunstigt. Hij zal dit in de toekomst blijven doen[1].

1 Over de verwoesting van Thienen leze men nog: Fr. de Quevedo Villegas' *Carta al sereniss. Luis XIII en razon de las nefandas accisiones y sacrilegios execrables que cometio... en la villa de Tillemon en Flande...* (Brussel, Velpius, 1636) Koninklijke Bibliotheek te Brussel, V.H. 26841.

LOVANIVM
Aenwijsinghe vande gheleghentheyt der Stadt Loven,
Situation de la Ville de Louuain, & siege y fait le 24. de Iuin. de l'An 1635.

BELEG VOOR LEUVEN DOOR DE HOLLANDERS EN DE FRANSCHEN, gravure van A. Pauli.

XIV. De Veldtocht van 1635-1636 - Het Beleg en Ontzet van Leuven

Na Thienen verwoest te hebben, overmeesterden de verbonden Fransche en Hollandsche legers Diest (15 Juni 1635) en Aerschot (17 Juni). Bij het klooster van Florival trokken zij over de Dijle en kampeerden te St-Achtenrode, Ottenborch en Waver. Op 21 Juni waren zij te Tervueren en op 24 rukten zij naar Leuven, op.

De Prins Kardinaal had den ouden, dapperen Anton Schetz, baron van Grobbendonck, die zich vroeger bij drie belegeringen van 's Hertogenbosch en in een menigte gevechten onderscheiden had, tot Gouverneur van Leuven aangesteld. Hem stonden ter zijde Grobbendonck's eigen zoon, Lanceloot Schetz, van Grobbendonck, Baron van Wesemael, en Jan Koenraad van Aubermont, Heer van Ribaucourt, beide met hun regimenten, die Maestricht en 's Hertogenbosch hadden belegerd. Luitnant Eynhoudt met zes honderd Duitsche soldaten van het regiment van Graaf Adolf van Embden en de jonge, maar strijdlustige Iersche troepen van Kolonel Thomas O'Preston volledigden de groep van Leuven's verdedigers.

De Prins Kardinaal zelf hield zich met zijn volk in de buurt van Vilvoorde, doch vermeed een beslissenden slag te leveren, daar hij sterke hulptroepen uit Duitschland verwachtte, waarmede hij dan meester zou zijn over het verloop van den veldtocht.

De Fransche en Hollandsche legerbenden. verschenen voor Leuven op Sint Jan-Baptista's feestdag (24 Juni). De Prins van Oranje liet door een wapenheraut de overgave der stad eischen. Grobbendonck weigerde cordaat en drukte er tevens spottend zijn verwondering over uit, dat Frederik Hendrik zich aanstelde alsof hij zijn verworven naam en faam voor Leuven wilde verliezen.

Toen ging de strijd met zijn afwisselende episoden aan den gang.

Komt het nu door den roes der overwinning, ofwel door de aanwezigheid onder de verdedigers van talrijke studenten der Leuvensche Hoogeschool, wij weten het niet, maar zeker is het, dat alles wat over dit beleg voor Leuven door onze landgenooten werd geschreven een onloochenbaar karakter heeft van opgeruimde, frisch-vroolijke bravoure, die den heelen strijd voorstelt veel meer als een opgewekte sportoéfening dan als een tragische gebeurtenis. Alles valt mee, de dapperste daden worden verricht alsof het een spel was, het goed humeur der belegerden verzwakt geen oogenblik, het is werkelijk de krijg in feeststemming!

De geest treft ons reeds in een populair anecdotisch verslag over dat wapenfeit, rijk aan sappig vertelde, teekenende bijzonderheden: het *Waerachtigh verhael van de Belegeringhe van Loven gheschiedt door de Hollanders en Franchoysen in 't Iaer ons Heeren* 1635, *met andere notabele Dinghen van hen, t' samenghevoeght, voor ende naer uytgherecht*, verschenen te Antwerpen bij Jacob Mesens, op de Lombaardeveste, in de Gulden Bybel, Anno 1635, den 3 Augusti[1].

De burgers, de studenten en de geestelijkheid nemen met de soldaten deel aan de verdedigingswerken. Allen zijn in de weer met schop en houweel om halve-manen, schansen, borstweringen en wallen op te werpen of grachten te delven, waar het door Grobbendonck werd bevolen. Elkeen wilde op de gevaarlijkste plaats post vatten en de gouverneur moest zelf de troepen op de wallen verdeelen ‘op datter geenen twist tusschen de soldaten oprysen en sonde’. Ribaucourt stond met zijn mannen tusschen de Brusselsche en de Heversche poort; Preston bij de Mechelsche en de Wyngaardpoort; Eynhoudt bij de Aerschotsche en de Diestsche poort; Wesemael bij de Thiensche en de Percksche poort.

De Leuvensche burgerij had maar één vrees! De onervarenheid van de jonge lersche huurtroepen. Men vond het verkeerd, dat zij op de gevaarlijkste plaats, vlak tegenover den vijand werden opgesteld. De oudere Waalsche en Duitsche soldeniers zouden daar beter gestaan hebben. Preston, hun bevelhebber, was echter vast besloten op dien strijdpost te blijven: ‘Seer cloeckmoedigh roept (hij) syn volck altesamen / ende vermaentse seer vierighlycken / seggende dat dit was d'eerste ghelegentheyt om eer te behalen / datse noydt in belegerde steden en hadden geweest / datse ghesteld waren om't spits af te bijten ende den vijant te bespotten. Dat niet alleen hun eere /, maer d'eer van alle Iersschen / welcke natie sy representeerden / hier in gelegen was / indien sy hen cloeck ende vroom thoonden: dat alle catholijcken

1 ‘Recueil de Pièces relatives aux Pays-Bas’ (1635-1636). Kon. Bibliotheek Brussel, n^{r} 5060, stuk 6.

in Ierlandt groote blijschap souden maecken indien zij hen mannelyck ende vromelyck droegen; ter contrarie groote droefheyt / indien zij't metter schanden maeckten: dat hij hem oorlof gaf den krijgh te verlaten / indien datter iemant was die sich oft door onervarentheyt oft door vreese verschoonde: datse altemael die wilden blyven hen souden voor oogen stellen oft de stadt te beschermen / oft te sterven. Hierroepense eenvoudighlijck / datse sich ghewilligh ten strijde begeven hadden / niet door luyheidt / maer om eer ende glorie te cavelen; datse geensins en wilden wijcken / maer hem gehoorsaem zijn tot de leste druppel bloets / noch dat den vyant de stadt niet becomen en soude ten zy over hun doode lichamen'.

De studenten vormden een groep van ongeveer 1200 man. Zij stonden onder drie 'capiteynen'; de theologanten onder 'mijn Heere ab Angelis, Bosschenaer, Doctoor inder Godtheyt'; de anderen onder 'Vignacourt, Doctoor in beyde de Rechten', en Kedinga, 'onlangs in den Duytschen krijgh / hier meer als over twintigh jaren soldaet'. Hun opperbevelhebber was 'den wijd-beroemden Heere Robles, Prost tot S. Peeters / Cancellier van d'Universiteyt / ende der privilegien Conservateur'.

De vurigheid tot den strijd was bij de studiosi al even groot als bij de jonge Ieren. 'Twee nachten warense in de Halle; den eersten nacht wast redelycken wel / maer den tweeden nacht hebbense gheprotesteerd datse wilden de wapenen afleggen ten waer datmense aende vesten wederom stelden / seggende dat in sulcke becommernissen geenen tydt en was om te rusten / ende de studie d'Oorloghe niet en gedoogde / principalyck soo naer; zijn dan daer naer ghedurighlyck op de Burcht ende op de vesten gheweest'.

Op 27 Juni werd een hevige aanval van de Franschen gelukkig afgeslagen. De vijand verloor meer dan duizend man. 'Van onse zijuder twee gebleven / twee gequetst / ende twee borgers gequetst'. 'Die van d'Universiteyt ende de Magistraat hebben (bij die gelegenheid) de soldaten mildelyck getracteerd / ghelyck oock sommige particuliere'.

Dagelijks waren er schermutselingen op verschillende punten en steeds met voordeel voor de belegerden. De Universiteit en de Magistraat gaven zich intusschen veel moeite 'om de soldaten te spysen ende te vermaken'. 'Jassenius, Doctoor inder Godtheydt / met Doctoor Paridanus', voor de Hoogeschool; de burgemeesters en de burgers Pulle, Loonbeeck, Borghgrave en anderen, 'besorghden de soldaten dagelycks van kaes / bier / ende soldt'.

Als een van de bewogenste momenten in den strijd wordt ons de aanval geschilderd van Prins Frederik Hendrik tegen den *Verloren Cost*, een hoogen toren op de stadsvesten, waarop zich Grobbendonck bevond om al de ondernemingen van den vijand gade te slaan. De belegerden antwoordden

met een tegenaanval, voorzichtig en handig voorbereid. Ze trokken er dapper op los. ‘Tscheen dat de soldaten ten danse ginghen?’ schrijft het *Waerachtigh Yerhael*. ‘Als sy over de grachte gecropen waren / ende achter't coren lagen / liet Grobbendonck een blad wit papier vanden *Yerloren-cost* vallen / tot teecken dat sy souden aenvallen’. De troepen van den Prins van Oranje werden uit hun werken geworpen en verloren 416 man, ‘nae's vyants eygen belijdt’. Op den *Verloren-cost* werden twee kanonnen geplaatst ‘om de Franschkens die achter den bergh van Calvarien laghen wacker te maecken. Met d'eerste scheuten treffen sy soo / dat de Franchoysen al dansende uyt hun barracken sprongen en ons volck seer deden lacchen’.

Aan buskruit en munitie hadden de belegerden geen overvloed, alhoewel ‘datmen met 2 meulens poeder maeckte / der welcker minste op eenen dagh 40 pondt groff / ende 20 pondt fijn poeder maeckte’. Dit was den Prins Kardinaal niet onbekend en hij zond een troep van omtrent 400 ruiters met kruit en lonten naar Leuven om de stad bij te staan. Ze kwamen langs omwegen, gedurende den nacht, tot aan de Tiensche poort. ‘Grobbendonck wel ondersoekende ofter geen verraet en schuylde / laetse in / ende steeckt vier uyt in teeken van goet succes. Den Wachtmeester draeght de tijdinge aen de Wyngaert poorte / dat ons secours aen de Thiensche poorte was. Hier beghinnen d'Ierschen in hun tael te roepen ende eenpaerlyck te schieten / segghende: *Naer Parijs, naer Parijs; A moy, a moy*. De studenten ende borgers op de vesten / van deze blijdschap verwondert; d'oorsake verstaende lossen oock al seffens. Bespotten de Francen / ende roepen: *Naer Parys, naer Parys*’.

Al die dagen bleef dezelfde opgewekte, blij-overmoedige geest onder de belegerden. Het *Waerachtig Verhael* geeft daar nog meer staaltjes van, die wij kortheidshalve niet alle meedeelen kunnen. Nog enkel het relaas van een krijgslist, die verteld wordt alsof het een spel gold, ‘T'is ghebeurt’, schrijft het *Verhael*, ‘dat eenen Hoogh-Duytsch sy selven verborghde achter eenen thuyn oft eenigh rijs van boomen / van waer hy ghemackelijck cost sieu wat den vyandt uytrechtede. Desen hadden sijn medegesellen ghedurigh in d'ooge. Als desen dan sagh dat den vyandt de wapen neder-legghende de schup inde handt nam / gaf syn medeghesellen een teecken. Terstont zijn sy stillekens aenghecomen ende hebben naer den vyandt gheschoten / ende zijn te rugghe ghetrocken eer den vyandt de wapen inde handt hadde. Alsser weder wat rust was / ende den vyandt aen het werck was / heeft den selver weder teecken ghedaen / ende sijn ghesellen zijn weder stillekens aenghecomen ende hebben nae den vyandt gheschoten / als voor / ende zijn weder te rugghe getrocken. Dit heeft geduert tot dat den Commissaris siende veel van sijne ghequetst ende doodt / het werck ghestaeckt heeft’.

Het *Waerachtigh Verhael* weet ook te vertellen over den nood aan drinkbaar water, waaronder de belegeraars leden. ‘Sy moesten allen hunnen dranck uyt de Dijle tappen, want daer was seer groot gebreck van bier door den heelen leger / soo datse moesten eenen pot water uyt de Dijle twee stuyvers / jae vier stuyvers doorgaens betalen. Hier uyt quam dat sy geen broodt / oft seer slecht gebacken van gestampt coren etende ende water spaerlijck genoech drinckende / met veele sieckten ende cranckheden overvallen wierden’. Dit is dan ook de voornaamste reden geworden van den aftocht der Hollanders en Franschen.

Toen de Ieren in den nacht van 4 Juli een uitval tegen de Franschen deden, vonden zij al hun schanswerken en batterijen ledig en van geschut ontbloot. Bij het aanbreken van den dag zag men van op den *Verloren-cost*-toren, dat de vijand het beleg had opgebroken en vertrokken was. Er was groote blijdschap bij soldaten, studenten en burgers; ‘de kinders ende dochters’ loopen met hoopen naar de verlaten werken. Na den middag kwamen er vier honderd Croaten te Leuven aan, de voorpost van de uit Duitschland aan den Prins Kardinaal gezonden hulptroepen. Onmiddellijk joegen ze met groot geweld'de vluchtenden op en brachten hun groote schade toe

De ontzetting der stad Leuven werd aan de wonderbare tusschenkomst van de Heilige Maagd toeschreven en om dit heuglijk feit te herdenken ging er van 1635 af elk jaar op den eersten dag van Juli een processie van dankzegging uit[1].

I. Onder de menigvuldige studenten, die op de wallen de bedreigde stad verdedigden, waren stellig er enkele vaardige rijmers, die in satirische verzen hun vijandelijk gevoel tegen de Hollanders en de Franschen uitten. Naast de gedichten, waaruit onloochenbaar de geest van de rederijkers der Leuvensche

1 Zie over het beleg voor Leuven: Rabies ac clades Franco-Batava sive nefandum, immale et gehennale Thenarum Excidium, exantlatà à Victoribus Lovaniensibus obsidione, turpissimo dedecore et fuga ipsos in Auctores versum. Ad veritatis veram lucem secundis curis concinnabat F(ranc) M(ercator) Lovanii, Typis C. Coenestenii, 1635. - E. Puteanus, Historiae Belgicae, liber singularis de obsidione Lovaniensis (Antverpiae, 1636). - Expeditio Hollando-Francica in Brabantiam, vulgo La Conqueste de Brabant, Facta Mensibus Junij et Julij A^{o} 1635, Apud Joan. Oliverium, et Cor. Coenestenium (z.j.) (Zie Cataloog Meulman-Van der Wulp, n^{r} 2320).- N. Vernulaeus: Triumphus Lovaniensiam (Lovanii, Ph. Dormalius, 1635). - Jentaculum Lovaniense, sive de obsidione Lovaniensis a duobus, Hollandorurn et Gallorum, exercitibus a 24 Junij ad 4 Julij 1635 (Latijnsche spotdichten over het opbreken van het beleg van Leuven). - Relation concernant ce qu'il s'est passé tant en l'armée de nostre serénissime prince Cardinal qu'en celle des ennemis auprès de Louvain et... de ce qu'est arrivé an siège de la mesme ville M.DC.XXXV. - B. Heymbachi: Diva Lovaniensis, Leuven 1665, - G.M. Vander Beucken: Wonderbaren Bystand van de Alder-Heyligste Maeght... in de... Collegiale Kerk van den H. Petrus binnen Loven (Leuven 1757). - A. Goovaerts: Het beleg van Leuven in 1635 door een Ooggetuige (Dietsche Warande, 1895, blz. 308). - H. Van der Linden: Geschiedenis van de stad Leuven (Leuven, Aug. Fonteyn, 1899, blz. 237). - L. van der Essen: Charles de Wignacourt, capitaine des étudiants pendant le siège de Louvain en 1635 (Bulletins de la Commission royale d'histoire, 1924, t. LXXXVIII, p. 205).

kamer, *de Roose*, spreekt, komen er enkele voor, die, te oordeelen naar hun geleerde toespelingen op wetenschap en academieleven, blijkbaar het werk zijn van een of andere studiosus. Zeker is dit het geval voor het grappige gedicht *Den Ombyt van Loven ofte van de Belegeringe der Stadt van Loven / door den Hollantschen ende Franschen legher*. (*Den vierden druck / verbetert*.), zonder naam van plaats of drukker[1].

Het vroolijk hekelende karakter van dit stuk wordt al dadelijk opgegeven in een rijmpje op het titelblad, onder een houtsneetje, dat een ontbijtend gezelschap voorstelt:

> Wie isser (seght my doch) die oyt verbieden sagh,
> Dat een die lacht, het waer u niet bedieden magh.

De titel van het gedicht, eigenlijk een ‘spel’, een tweespraak, ‘tusschen eenen Pedaen ende eenen Boer’, is een zinspeling op een gezegde van den vijand, dat herinnerd wordt in de strophen 62-65. Na de verwoesting van Thienen zegden de Fransche en Hollandsche veldheeren, dat zij Leuven gingen nemen als ontbijt, Brussel als noenmaal en Antwerpen als avondeten. Bij de mislukking van hun onderneming lag de bespotting voor de hand, dat ze zonder den waard hadden gerekend.

Wij meenen, dat met ‘pedaen’ hier het Fransche ‘pédant’ bedoeld wordt, doch met de etymologische beteekenis. Immers *pedante* is in het Italiaansch een schertsende vervorming van *pedagogo* = pedagoog. Naar den Italiaanschen oorsprong van het woord sprak men eerst uit *pedante*, later *pedant* en *pedan*[2]. Uitgaande van deze laatste uitspraak kan de Nederlandsche vorm ‘pedaen’ ontstaan zijn, zooals plebaan uit pleban ontstond.

De pedaan vraagt aan den boer welke laam de Prins van Oranje geniet. Het is een koeiendief en een brandstichter, luidt het antwoord, met een toespeling op de brandschatting die de Prins in Brabant hield in het jaar 1622[3]. De Franschman overtreft hem echter nog in de schelmerij. Daarop volgt dan een opsomming van al de wanbedrijven door de verbonden troepen te Thienen gepleegd. Vergeleken bij het geweld van dit ‘Antichrist gheslachte’, is het zoogezegde Spaansche juk wel licht.

> Is dat 't verlos van 't Spaensche jock
> Dat ghy van u doet wachten?
> Dat Spaensche jock te swaer sou syn
> Dat zietmen nu wel anders /
> Aen al dat dertel Fransche schyn /
> En roovers van Hollanders.

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, Kon. Bibliotheek te Brussel, n^{r} 5060, stuk 15.
2 Littré: *Dict. de la Langue Française*, III, cf. Ménage.
3 Zie ons hoofdstuk VII.

Dan vraagt de pedaan hoe het komt, dat de Prins Kardinaal Thienen ontvluchtte. Zijn Waalsche troepen hadden nochtans gezworen, ‘le teste de Dieu!’, dat ze den Franschman gingen verjagen.

De boer geeft dan een antwoord, dat men eerder uit den mond van een studax zou verwachten. Wijken is niet altijd vluchten, verzekert hij; toen hij nog ‘onder meesters was’ en nog ‘pedanizeerde’[1], las hij in het *Epitome* van Florus (Lucius Annaesus julius) hoe Fabius (Cunctator) in de Punische oorlogen Hannibal op die manier overwon.

Frederik Hendrik hoopte den Prins Kardinaal met twee legers te overrompelen, maar dit leerkind[2] was hem te vlug, het werkte *piano* tot de verwachte hulptroepen uit Duitschland kwamen.

Nu dringt de boer aan opdat de pedaan op zijn beurt wat vertellen zou over het beleg voor Leuven en over Frederik Hendrik, den ‘Brandtstichter’, die reeds dertien jaren vroeger in Brabant het eerste ‘proefstuk gaf van zijn helsche scharen’ en het nog bonter aan boord legde dan Marten van Rossum in 1542. Deze herinnering aan de strooptochten van den Gelderschen kapitein en zijn belegering van de oude Academiestad wordt in de strijdgedichten van 1635 dikwijls herhaald.

De pedaan spot eerst met de geringe schade, die de ‘vijftien honderd’ kanonschoten op de stad Leuven gelost, hebben aangericht: wat puyn ‘van een quaeyen muer’, twee dooden, een boerin getroffen terwijl zij ‘haer koey gingh weyden’, wat schrik bij de Minnebroers ‘door't rammelen van leyen’ en wat gaten in de muren, waardoor nu de katers gemakkelijk zouden buiten geraken om op muizejachfc te gaan!

De boer wil meer inlichtingen. Daarop beschrijft de pedaan de plaatsing der troepen tusschen de verschillende poorten, de aanstelling der bevelhebbers en veel andere zaken meer, die heelemaal overeenkomen met het relaas uit het *Waerachtigh Verhael*. Hij teekent Grobbendock ‘oudt vaillant personage’, die Ribaucourt, Emden, Wesemael en Preston aanstelt. Vooral over de lersche jonge troepen weidt hij uit. Zij roepen voortdurend ‘Gretge, gretge’, wat in hun taal ‘Couragie’ wil zeggen, en volgen onverschrokken hun dapperen aanvoerder.

> De Walen zijn als Leeuwen vreet /
> Den Vlamingh van ghelycken /
> De Duytschen staen als muren breet /
> Eer sterven als te wijcken.

Verder gaat het over de medewerking van de burgers, studenten en religieuzen en over het goed humeur van al die troepen.

1 In een van de paedagogiën te Leuven studeeren.
2 Zie ons Hoofdstuk over De Verwoesting van Thienen, XIII.

Den Ir die speelde met kaert /
Den Wael die zongh en dansten /
Den Duytse heeft den moes-pot bewaert /
Daer al zijn hert naer lansten.

De Franschen lagen te Terbank, te Diependaal en in het kasteel van Heverlee. De Hollanders kampeerden te Herent, waar ‘d'amonitie lagh’ en waar Oranje keukens liet maken, kelders om er Delftsch bier in te leggen en ovens ‘om zoete-koeck te backen!’ Een ironische toespeling op het gebrek aan drank en brood bij zijn troepen.

Waarom ging de vijand naar Leuven als hij het op Brussel had gemunt? vraagt de boer.

't Was beter op't hof zyn ghelagh
Als in een school te koopen.

De pedaan beweert dat er drie redenen waren. De vijand kwam een beevaart doen in het land ‘te St-Huybrecht in Ter-Vueren’[1], maar hij verbrandde er de kerk, stal de sieraden op het kasteel en ‘schendde de Capucintkens’[2]. Zoo Père Joseph (Francois Leclere du Tremblay), de vurige Kapucijner, de zoogenaamde *Eminence grise*, vriend en raadsman van Richelieu, dit te weten kwam, merkt de pedaan ironisch op, zou hij er zich wel over ergeren en den Franschen maarschalk Châtillon bij den koning zeker van rooverij beschuldigen. De tweede reden waarom Leuven voor Brussel aangevallen werd, was dat het ontbijt toch voor het noenmaal moest genomen worden!

De derde reden was, dat Prins Frederik Hendrik, en de Fransche Maarschalken Châtillon en De Brezé te Leuven wilden promoveeren ea den ‘Meesters rock’ verkrijgen. Dit laatste is een spotthema, dat in deze strijdliteratuur rondom het beleg voor Leuven herhaaldelijk gebruikt wordt en waarop wij dadelijk nog meer nadruk zullen leggen.

Leuven wil van de drie promoveerlustigen niet hooren. De pedaan ontwikkelt de redenen met allerlei geestige zetten, die alleen te begrijpen zijn voor wie goed op de hoogte is van de universitaire zeden en gewoonten dier dagen.

Wij vinden er b.v. een zinspeling op het *curriculum* dat de student in godgeleerdheid moest doorloopen om eindelijk *baccalaureus formatus* te worden. Na drie jaren studie in den Bijbel en in Thomas van Aquino's

1 Cf. Em. H. van Heurck: Saint Hubert et son Culte en Belgique (Verviers, G. Leens, 1925, blz. 36).

2 Cf. Sander Pierron: Histoire de la Forêt de Soigne (Bruxelles, Ch. Bulens, 1905, blz. 424). Het Kapucijnerklooster te Tervueren had veel te lijden van de Hollandsche en Fransche troepen, die in 1635 in het Soniënbosch legerden.

Summa werd de student eerst *baccalaureus cursor*. Na een tweede studieperiode en het afleveren van een handschriftelijk werk over een boek uit het Oude of het Nieuwe Testament kon hij *baccalaureus sententiarius* worden. Na het doorwerken van de twee eerste boeken der *sententioe* kon de hoogste graad van *baccalaureus formatus* verworven worden[1].

De spottende zinspeling op *cursor* (looper) en de vlucht van de belegerende Hollanders en Franschen lag voor de hand en komt dan ook herhaaldelijk in onze gedichten voor.

Wy argueerden metter daet
Dat ons Academie
De D o c t o r s s u b c a m i n o haet /
En wy den sprongh verbien.
. . . . . .
Dees menschen waren noch soo mal
's En wisten noch gheen wetten /
Zy feesten hun d r o o g h a c t e al
Die volghen moet twee vetten.
  Want die wel wettigh soeckt den naem
Van B a c c a l a u r e a t u s ,
Die moet eerst c u r r e n s zijn bequaem
En daer na noch F o r m a t u s
  Den reghel was (Godt zy gelooft)
Seer spaerlyck van hun eten /
En drincken heeft haer noyt het hooft
Beswaert om niet te weten.
  Maer sy zijn bot / zy moesten noch
't Collegi-bier gaen drincken /
(Dat Kuyt heet) 't heeft soo soeten locht /
En sal 't verstaat niet krincken.
  In't V e r c k e n is 't insonder goet
In C a s t r o wat en vetten:
Dat Lelies als een toet-steen soet /

1 L. van der Essen: 'Une Institution d'Enseignement supérieur sous l'Ancien régime (L'Université de Louvain 1425-1797', Brussel, Vromant, 1921, blz. 407).
'Het baccalaureaat was of eenvoudig (*simplex*) of het werd *formalis* genoemd, het eigenlijke baccalaureaat. De promotie tot het eerste, die na een streng examen geschiedde, was voor allen verplichtend bij den aanvang van het tweede studiejaar, en wel vóór den 13^{en} December, het feest der H. Lucia. Die zich voor dien tijd niet aanbood, beliep de boete van een gulden; en verzuimde hij het baccalaureaat te verwerven vóór 2 Februari, dan waren de professoren, op verbeurte van 6 gulden, gehouden hem buiten de lessen te sluiten. Wilden de eenvoudige baccalaurei naar het licentiaat dingen, dan moesten zij eerst op plechtige wijze een of andere stelling der wijsbegeerte verdedigen, ten overslaan van 16 medeleerlingen, 4 uit elke pedagogie: aldus verkreeg men het eigenlijke baccalaureaat (*baccalaureatus formatus*). In de maand Juni van het tweede jaar begon de daarvoor bestemde tijd en eindigde in de eerste 14 dagen van September'.
Pater Ailard: Ant. van Gils, blz. 16.

Des V a l c k s soud' u zeer letten[1].
Maer nu recht op den vijfden dagh
Sonden den Graef S t i r o n[2]
Om vraghen oft hy worden magh
Doctoor in 't rechten van C a n o n,
Het scheen oft in zyn argument
Den Duyvel was gheseten /
Hy maeckten 't S i l l o g i s m u s endt
In D a b i t i s te weten.
Wij antwoorden hen op zijn schots
Den Rectoor sprack met reden:
Men handelt hier met ons soo trots
Niet maer eerlyck en met vrede.
Wilt gij worden Licentiaat
Soo is 't voor al van noode
Dat u Pedel[3] naer T h i e n e n gaet
Om vrienden gaen te nooden.
Sy kosen doen liever te zyn
Den vierden dagh van Julius.
Met minder moeyten ende pyn
Een C u r r e n s Baccalaureus.

De vijanden gingen op den loop omdat Piccolomini aankwam met zijn Croaten, die als echte duivels bekend stonden. Oranje vond het toen maar beter de ‘pedeanen’ te verlaten. Hij ging terug naar *sijn* ‘Pedagooghen’, naar de ‘Staten’. De studie te Leuven viel hen veel te zuur.

De Franschen wisten niet goed waarheen. Het gedicht hekelt dan nog zeer scherp hun verbond met de Calvinisten en hun kerkroof.

In Frankrijk zelf was er misnoegen onder de partij der streng-vrome katholieken tegen Richelien om wille van zijn bondgenootschap met de Hollandsche ketters. *A fortiori* was de ontstemming der Zuid-Nederlandsche katholieken over deze overeenkomst nog veel heftiger.

Père Joseph en Richelieu worden hierbij rechtstreeks aangevallen:

P è r e J o s e p h à l a g a r d e d e D i e u,
L e C a r d i n a l l e m e s m e:
E t i l f a u t q u e s o n R i c h e l i e u
S e c h a n g e d e B a p t e s m e.
Hij heeft de kerck langhe noch
Doen rooven in dees landen /

1 De vier scholen of ‘pedagogiën’, waar de lessen der Leuvensche faculteit gegeven werden. Het *Varken*, zoo genaarmt naar de herberg het *Wild Verken*, die in de buurt stond. De *Burchtschool* in de Burchtstraat; de *Lelie*, naast het huis van dien naam; de *Valk* in het huis van dien naam.

2 Waarschijnlijk Graaf Herman Otto van Limburg en Bronkhorst, heer van Stirum (1592 - † 1644), sedert 26 Januari 1635 kolonel van regiment n^{r} 2. (Nieuw Nederlandsch Biografish Woordenboek).

3 De *bedelli* waren de dienstknechten van de Academische overheid.

Die t'al ziet met zijn Godlyck oogh
Heeft noch zijn rechters handen.

De pedaan vraagt dan aan de doctoren uit de Sorbonne of zij den kerkroof en den ‘infamen opzet’ van de Fransche troepen ‘absolveeren’.

Wie is doch uwen Casuist /
Die toelaet dese wercken /
Dat Brizé wel-doet daer hy mist /
Teghen Godt en zijn Kercke.

En hier laat de pedaan de gelegenheid niet voorbij gaan om eraan te herinneren, dat verscheidene Fransche officieren, en Maarschalk de Châtillon in de eerste plaats, hugenoten waren. Deze toespeling komt in de pamfletten-literatuur over den veldtocht van 1635 herhaaldelijk voor[1].

Ick laet het Castillon noch toe /
Qui à seul Dieu confesse,
En is van penitentie moe /
Se mocque de la Messe.

De pedaan verwijt de Franschen vooral, dat ze de katholieke Academie-stad aan de Calvinisten wilden overleveren:

Maer onsen Academi-stoel
Gheeft ghy-lie aen' Calvinus
En dolft de waerheydt in den poel /
Die ons leert Augustiuus.

Door hun verraderlijk optreden willen de Franschen het gezag der Spanjaards in de Nederlanden breken, maar daartegen komt de pedaan ook beslist op.

Den Spaignaert is den rechten Heer
Van Neder-landt in 't ronde /
Ghelyck ons de Historie leert /
Den bandt / den dagh en stonden.

De pedaan voorziet de tegenwerping, dat hij niet bevoegd is om over die zaken te oordeelen. Men zal hem doen opmerken, dat zulks ‘materi van staet’ is en dat hij op dat gebied niet beslagen is. ‘Goed’, wederlegt dan de pedaan, ‘ik weet dat er een staatsphilosophie is, maar weet niets van staatstheologie’. En van zijn geleerdheid geeft hij blijk, door er aan te herinneren, dat er in de geschiedenis van het Christendom een voorbeeld te vinden is van

1 In het Fransche leger waren ook de hertog de Rohan, de Maarschalk de la Force en nog veel andere aanvoerders hugenootschgezind. (*V. Responce d'un bon vassal du Roy catholique aux manifestes publez par le Roy de France*... M.DC.XXXV. Zonder naam noch plaats. ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, n^{r} 38).

een godgeleerde die ook zoo verkeerd redeneerde, namelijk Willem van Occam. In den Franciskanerstrijd over de armoede schold hij Paus Johannes voor ketter, en steunde Keizer Lodewijk van Beieren hartstochtelijk in zijn strijd tegen het Pausdom.

Seght my daer een in 't Christenryck:
't Is O c c a m na myn raeyen /
Die eertyts Keyser Lodewyck,
Oock van de zelve draeyen
Den Paus een web geweven heeft.
Dit weten wy P e d a n e n ...

En laat de Sorbonne ook al zulke onaanneembare leerstellingen ‘opgetimmerd’ hebben.

...die Godt meerder wijsheydt geeft
Gaen u-lie wercken laken.
Dees schudden dickwijls hunnen kop /
En by haer selven peyzen
Dat de Theologie te koop
Is in dit schoon Paleyse.

Deze laatste uitval is zeker gericht tegen de opvattingen van Richelieu betreffende de betrekkingen tusschen de katholieke kerk en den Staat. Hij was uit politiek opportunisme zeer toegevend tegenover de gereformeerden en wilde de hand hebben in de heele leiding der katholiek kerk in Frankrijk. Het parlement, de Sorbonne en de universiteit hielden zich, onder zijn ingeving, bezig met geestelijke zaken, zoodanig dat de bisschoppen herhaaldelijk met die lichamen in oneenigheid geraakten. Zijn staatsopvattingen volgden dezelfde lijn als de katholieke kerk, maar hij wilde de kerk in dienst van zijn staatkundige opvattingen hebben.

Het hoofdthema van *Den Ombijt*, namelijk de voorstelling van het beleg voor Leuven als een ontbijt, volgens het woord aan den Prins van Oranje toegeschreven, komt evenals de meeste andere thema's verscheidene malen terug in de politieke strijdgedichten, die wij hier behandelen[1]. In een gedicht, waarop wij later nog zullen terug komen, nl. *Het Geusengheschreeuw behelsende hoe de Gommaristen / Mennisten ende Arminianen hebben gheroepen over die groote Victorie*[2], gebruikt de auteur deze zinspeling met echt volkschen humor. De Prins van Oranje, heet het daar, was eens op reis gegaan ‘om de Maeght van Loven te kussen’.

Om sich te bereyden eenen ombyt
Op een tafel vol verwyt.

1 ‘Recueil de prèces relatives aux Pays-Bas’, n^{r} 7.

2 Id. id., n^{r} 16.

Op dees ombyt quam gheen pottaige
Maer schotels genoch van kleyn couraige
Elck omstaender die hadder wel een
Dees spijs die was daer heel ghemeen
Het mes en lagh niet langh ter zijden
Het begost terstont ons borse te snijden
T'sautvat en oock den Mostardpot
Waeren vervult met Brabants spot.
Daer waren teliooren vol van spyt
Servetten van grooten benauden tyt
Men broght hem noch op dit ghericht
M u s i e c k van Liekens in B r a b a n t gedicht
Van vrees ghemaeckt het ammellaken
Hoe cost dees ombyt den p r i n s gesmaecken
Noch sochten de proevers den besten beet
Sy branden hun tong t' was noch te heet
Het eerste beet-jen was groot verdriet
Den p r i n s die nampt / maer at het niet
Men riep om wijn / men riep om dranck
Om dat de spys den p r i n s bevanck
Men broght hem daer maer eenen stoop
Hy roock maer eens / hy kreegh den loop.
Hy liep ras hy stiet zijn been
Hy stiet een groote blauwe scheen
Die hem dit jaer niet sal ghenesen
Oft 't moet een goeden Meester wesen.

II. Twee Fransche liederen op de Leuvensche belegering zijn hoogst waarschijnlijk ook uit een studentenpen gevloeid. Ze komen beiden voor op een los blad, zonder naam van drukker noch jaartal, doch waarschijnlijk uitgegeven in 1635 te Brussel bij Ant. Mercans[1].

Het eerste is getiteld: *Chanson nouvelle sur l'assiegement, de Louvain, attenté par le Prince d'Orange & le Marquis de Chastillon Marechal de France, & le Marquis de. Hus, le* 24 *de Juin* 1635 *& delaissée le* 4 *de Juillet. Sur le chant, La Royne d' Angleterre, &c. ou bien, Diogenes le sage*.

Dit lied vertelt de voornaamste gebeurtenissen van den heelen veldtocht in chronologische orde met bijzonderen nadruk op de gruweldaden te Thienen gepleegd. Dan komt het omstandig verhaal van het beleg voor Leuven: De voorbereiding aan beide kanten; het oprichten van de vijandelijke batterijen ‘dedans la criquerie’, het boschje met kriekenboomen waar Markies de Brézé, bij de hoeve van Diepenbeek, zijn tenten had opgeslagen, en bij de

1 Id. id., n^{r} 29. - L. van der Essen geeft er twee strophen van in zijn *Notre Dame de St. Pierre* (*Louvain*) ‘Siège de la sagesse’ (1120-1927). (Leuven, J. Peeters, blz. 100).

kapel op den Calvarieberg; de aanstelling van Grobbendonck's medebevelhebbers en de inlijving van de burgers en de studenten. De uitvoerige behandeling van dit laatste punt verraadt den student-dichter.

Le Recteur Magnifiqne
d'Ave[1] scientifique
Donna commandement:
Que chacun en parade
Aux Halles viste & rade
Compare incontinent.

Ceux de la Theologie
De la Philosophie
Si tost ont comparu:
Docteurs et Canonistes
Licentiers & Iuristes
Un chacun est venu.

Allen waren opgewekt, vroolijk, strijdlustig.

Augustins, Jesuites,
Cordeliers, Carmelites,
Estoyent deliberez:
Comme valeureux gendarmes
De donner les alarmes
Aux Chrestiens reniez.

Juristes comme fouldre
Vouloient du tout resouldre
Ces François à la mort:
Theologiens pareille,
C'estoit donc grand merveille
De veoir un si bel ord.

. . . . . .
Ces François longue-chausse
Lanturlu à la mode
Crioient à moy à moy:
Nous autres d'un courage
Faisant du plomb servage
Disiont à toy à toy.

De nuttelooze beschieting van den *Verloren-cost*-toren (la tour peine perdue) en de verschillende poorten wordt bespot Met nadruk wordt gewag gemaakt van den dood van den Markies de Varennes, die sneuvelde bij een stormloop tegen de Leuvensche buitenwerken.

1 De rector was toen Antoine Dave. Zie over hem en zijn gedrag tijdens hel beleg: Paquot: Mémoires, IX, p.328.

Messieurs les capitaines
Vous perdez donc vos peines
Vous perdez tous vos gens:
Ou est marquis de la Varenne,
Qui durant la Caresme
Mangeoit chair librement?

Il est aux Antilopes
s'Il est la, qu'il s'endorme
Jusqu'au grand jugement:
Il attend la les autres,
Pour de leur crime & fautes
Compter absolument.

Dan komt de vreugde na den aftocht der vijanden. Het was ‘faut' d'amonition’, beweerden de Franschen toen ze moesten heengaan. Het was ‘faute de courage’ antwoordt de dichter. De eer van de overwinning wordt aan God en aan zijn Heilige Moeder gebracht en er wordt een luid vivat geroepen voor den Koning van Spanje, den Keizer van Duitschland, den Prins Kardinaal en al wie deel nam aan de verdediging van de stad, die haar ‘maagdelijkheid’ bewaarde.

Vive Lovain pucelle,
La sage aussi la belle,
Vive les habitans,
Vive la Theologie,
Et la Philosophie,
Et les Estudians.

Het tweede lied heet ook *Chanson nouvelle, composée durant l'assiegement de la fameuse & florissante Université de Louvain. Sur le chant, Ie m'en va demain*. Het zet in met een strophe rechtstreeks tot de studenten gericht.

Estudians sages,
Monstrous noz courages,
Il n'est pas trop tard...

Het zijn eerst de Franschen, die het moeten ontgelden omdat zij, gewoon in hun land wijn te drinken, hier het water uit de Dijle zoo duur moesten betalen.

Un pot d'eau couste,
Pour en faire la souppe
Deux soulz & demy...
. . . . . .
Nostre Dille est bonne
Pour ces bous yvrognes
Leur rougir le nez

Dan is het de beurt aan den Prins van Oranje, die zoo overmoedig had beweerd dat Leuven maar een ontbijt voor hem zou zijn.

Pensez qu'ne ville
Si sage & gentile
N'est qu'un desjunez...

Het spotthema van de mislukte Leuvensche promotie van den prins wordt hier ook even opgedischt met de bekende zinspeling op den te doorloopen cyclus der baccalaureus-studiën.

Le prince d'Hollande
Comm' aussi sa bande
Est faicte Bacelier
Courant; non formelle,
Et ny licentiez.

Zooals blijkt, zijn het in zekere maat dezelfde gedachten en grappige zetten als in *Den Ombyt*, die hier opnieuw gegeven worden.

De Châtillon, ‘tres bon Calviniste’, meende te Leuven te herhalen wat hij te Thienen had uitgericht, maar dit mislukte. Daar hij de menschen niet treffen kon, schoot hij, om zich te wreken, op *Verloren-cost* en op de muren der stad.

Het gedicht eindigt met een hartige verwensching der Franschen.

Tous ces gens de France
Disont par louage
Qu'ils sont tres-chretiens,
Ces sont parpaillots[1]
Chacun le *sçait* bien,
  Briser les images
Pour complir leur rage
Voila les chrestiens?
Au diable François
Vous ne valez rien.
  Adien donc faülx traistres
Adieu François traistres,
H a e s o p[2], à Parys
Car vos pastez chauds
Ne sont pas icy.

III. Wij hebben reeds herhaaldelijk het niet onaardige motief aangetroffen van de Leuvensche Academie, die de Hollanders en de Franschen weigert onder haar studenten op te nemen. Het komt episodisch voor in den *Geus*

1 Schimpnaam voor de Calvinisten.
2 Zie ons hoofdstuk over Thienen, hoofdstuk XIII, kap. VII.

Franschen Haes-op voor Loven, in *Den Ombyt*, in een van de Fransche *Chansons Nouvelles*, die wij alle reeds bespraken, in *Den Hollantschen Willecom*, en nog elders.

In een ander gedicht wordt dit thema de hoofdgedachte en zeer uitvoerig behandeld. Hier zijn het niet de Franschen en de Hollanders in het algemeen, die afgewezen worden, maar wel bepaald de Prins van Oranje, Frederik Hendrik.

Het stuk werd uitgegeven op een los blad zonder naam van plaats of drukker. Het rijmpje:

> Lovens Maeghdom heel en gans,
> Was noch niet voor Geus en Frans.

dat wij aantroffen op den *Geus-Franschen Haes-op voor Loven*, bevindt zich hier ook, zoodat wij daaruit meenen te mogen besluiten, dat beide gedichten wellicht van denzelfden dichter zijn, die het eerste stuk onderteekende met de spreuk: 'Vryt noyt boven uwen staet'[1].

Dit gedicht bevindt zich volledig in de 'Bijlagen'.

In *Den Hollantschen Willecom*[2] wordt dit thema nogmaals van een anderen kant bekeken.

Dit gedicht wordt voorgesteld als '*waerachtichlijck uytleggende hoe aengenaem het aen de Hoochmoedighe Heeren Staten generael is, dat hunnen* PRINCE VAN ORAIGNEN, *niet langer in Brabant gebleven en is*'. Het stuk werd uitgegeven zonder naam van plaats of van drukker, doch met de volgende grappige pseudo-aanduidingen:

> Gedruckt t' Utrecht, t' was slecht.
> By Jan van Hilten, in de Hollantsche stilte,
> Ordinaris Courantier, nu sonder plaisier
> Van de Hooghmoedige Staten, hebbende Brabant verlaeten.
> Int laer M.D.C. vyfendertich, als sy waren cleynhertich.

In dit gedicht wordt het voorgesteld alsof men zich in Holland ongerust maakte omdat Frederik Hendrik naar Leuven en niet naar Leiden op de Academie onderzoeken ging of hij *Iustum Bellum* voerde.

> Och Prince wat ghink u hier-me aen
> Waerom sydy niet te Leyden gegaen
> Daer souden de Doctoren u hebben geseght
> En allen de Rechten soo uytgeleght
> Dat ghy met macht die ghy hadt in handen
> U moeght meester maecken van alle Landen...

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas' (1635-1636). Kon. Bibliotheek te Brussel, n^{r} 5060, stuk 12. Hel gedicht komt ook voor in hel handschrift *Chronycke van Nederlant* (1523-1636). Kon. Bibliotheek te Brussel, n^{r} 7198, blz. 225.

2 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas'. Kon. Bibliotheek te Brussel, n^{r} 5060, stuk 8.

Te Leuven heeft men hem andere leerstellingen voorgehouden, die voor hem nadeeliger waren. En hoe kostelijk is die reis geweest! Het is maar goed, dat de prins terug gekeerd is. Hij had zich ook voorgenomen den Prins Kardinaal ‘Hollants te leeren!’ maar, jawel, de discipel heeft den meester op de vlucht gedreven!

O dit en zijn gheen meesters trecken
Te maecken dat de Discipulen metten meester gecken...

Den Hollantschen Willecom ontwikkelt verder andere thema's. De Hollandsche Staten stellen hem voor zich niet langer meer aan de nederlaag en de schande bloot te stellen.

...'t Is niet met allen
Datter menighen Ruyter is ghevallen /
Want die en hooren nu niet met pijn
Het verwyt dat zy gaen loopen zijn.

Niettegenstaande alles heeten de Staten hunnen prins welkom, maar ze begrijpen niet waarom hij ‘die lichte Fransen’ heeft mede gebracht. Zij dachten het ergste van dat volkje.

Ten is gheen cleyn, verstaet ghy dat,
Een roye te haelen tot zijn selfs gat.

Herhaaldelijk maken de Brabantsche strijdgedichten uit de jaren 1635 en -36 zinspelingen op de moeilijkheden, die de Staten ondervonden om het noodige geld voor Frederik-Hendrik's veldtochten van de Hollandsche en Zeeuwsche bevolking te verkrijgen. *Den Hollantschen Willecom* drukt deze gedachte tamelijk geestig uit:

Ick vreese zy en sullen niet weer willen gheven
Het is geschaepen zy en gheven gheen ghelt
Ten sy wyse dwinghen met ghewelt
Wy seyden lestmael 't was den lesten keere
Dat zy souden gheven oft contribueren
Maer wy en hadden niet wel ghepeyst
Wat ghy verteert als ghy naer Brabant reyst
Is allen dingen daer soo dier
Soo blyfdy op een ander mael beter hier
Om ons te sien ons Keesen vercoopen
T'is u meer eeren als gaen te loopen...

Er wordt nog voort gespot over den aftocht en over de totale mislukking van de plannen waarbij Holland en Frankrijk overeen gekomen waren om de Spaansche Nederlanden onder elkander te verdeelen.

Voorwaer het is een hert ghelach
Goet te deylen datmen niet ghebruycken en mach.

Den Hollantschen Willecom is onderteekend met de spreuk: '*t Was anders gheschickt*.

In het Fransche pamflet: *La Leçon que la noblesse Françoise et Hollandaise a appris a l'academie de Louvain*, zonder drukkersnaam en met fictieve plaatsopgave 'Imprimé à Paris M. DC. XXXV'[1], wordt het thema van het studeeren te Leuven weer op een andere manier gebruikt en vooral op de Franschen toegepast. In dit vlugschrift komt o.a. een ironisch rekwest voor van de Academische Overheid te Leuven aan den Kardinaal de Richelieu[2]. Daarin wordt gezegd dat de Universiteit aan den Kardinaal zijn 'escoliers' (bedoeld wordt natuurlijk: zijn soldaten) terugzendt 'un peu plus scavants qu'ils n'estoient, quand ils vindrent à Louvain'. Over hun geweldenarijen wordt geestig gezegd: 'A la vérité ils furent un peu desbauchés à leur arrivée en ce pays: mais nous scavons que c'est l'ordinaire des escoliers de faire quelques friponneries, avant que de commencer les estudes'. De Kardinaal moet er zich niet over verwonderen zoo ze nog slechter terugkeeren. Velen hebben hier hun geld, hun kleederen, enkelen zelfs hun ooren gelaten[3]. Al die ongelukken werden veroorzaakt door het slecht gezelschap van 'ellendige ketters', waarin zij verkeerden. De professors van de hooge-school hebben sommige van die liederlijke studenten zoo hardhandig aangepakt, dat de anderen op de vlucht zijn gegaan. Het ergste wat Richelieu's studenten op hun geweten hebben is de heiligschennende verwoesting van Thienen, waar zij zich als suppoosten van den duivel hebben gedragen. Bij zoo iets heeft men moeite om te gelooven, dat de Kardinaal in Frankrijk beschouwd wordt als 'une ferme colomne de l'église'.

Het pamflet begint met een brief van een 'Fransch schrijvend maar Spaansch voelend hart' *A Son Altesse Royale* van Frankrijk, waarin ook vóór alles geklaagd wordt over het anti-katholieke gedrag van de Fransche soldaten. De schrijver klaagt bitter over het beleg voor Leuven, dat hij noemt: 'la levée de bouclier qu'ils out faict devant une ville, qui est le sejour seulement des Religions et des Muses'. Daarvoor werden ze reeds gestraft: 'Ils ont faict experience, que la Minerve qui y réside, est une Pallas dans les occasions'. En dan gaat het tegen Richelieu, 'ce cardinal, qui n'a rien de grand en soy que la dignité qu'il porte & qu'il ne merite pas'. Hij toont zich een vijand van de Kerk. 'Ses principaux ministres sont

1 Universiteit te Leiden, verzameling Thysius 3997.
2 *L'Academie de, Louvain à Monsieur le Cardinal de Richelieu, Salut*.
3 Zinspeling op de verminking die vele Fransche en Hollandsche soldaten ondergingen toen ze van Leuven vluchten.

hérétiques'. God moge Frankrijk en zijn koning van dien 'Anti-Cardinal' bevrijden.

Het derde stuk in de hier besproken brochure is het gedicht *La Leçon de Louvain aux François*.

De Franschen komen af om te Leuven te studeeren.

Louvain ne pourra se deffendre:
Nous y passerons maistr' aux arts,
Ces professeurs sont des couarts:
A l'abord nous les verrons rendre.

Dit is een vergissing, antwoordt Leuven.

Tout beau: vous estes trop meschants:
Ils quitteront bien leurs volumes;
Et pour tailler toutes vos plumes
Les canifs sont assez trenchants.
Louvain plus que vostre Sorbonne
A de science, & de renom.
Vostre argument en droit canon
N'est pas si fort, qu'il les estonne
France vous vous vantez en vain,
Que les Muses vous sont amies
Puis qu'aupres des Academies
Vos nourissons meurent de faim.

De studenten zijn nu op de vlucht en zijn erg boos op Richelieu, die ze zoo in den steek laat en alleen met woorden zal paaien.

Ils font une laide grimace
Contre Monsieur de Richelieu
Qui s'estant faict un riche lieu,
Leur faict espouser la besace.
Ce Prélet plein d'humanité,
De douceur, de misericorde,
A desia faict filer la corde
Pour finir leur calamité
Dieu! qu'il préparé un bel éloge,
Pour ceux qui sont morts en ces lieux:
Ils seront comme petits dieux
Marquez dans son martyrologe.

Daarop volgt dan opnieuw een tamelijk barbaarsche, spottende zinspeling op de afgesneden ooren der Fransche soldaten, en een geestiger uitweiding over den gallischen haan.

Certes ce n'est à l'advanture
Que les Latins bien advisez

Ont du nom de Coq baptisez
Vostre trop superbe nature,
  Sur les pointes des hautes tours
Les coqs sont mis pour girouettes:
La legereté de vos testes
Vous faict faire encor plus de tours
. . . . . .
  Voyez comme sans rien changer
Le coq vous ressemble a merveille:
Puis que par son chant il resveille,
Celuy qui le doit esgorger.

En tot slot komt de volgende woordenspeling:

  Gardez soigneusement vos restes
Car nous ferons d'autres pasquins[1]
Si de grands coqs, comme vous estes,
Vous devenez tous des coquins.

IV. De rederijkers uit de aloude kamer der *Roose* waren over de gebeurtenissen van het jaar 1635 en over het ontzet van hun stad al even geestriftig als de studenten der *Alma mater*. Meer dan een gedicht in de politieke literatuur, dat ons bezig-houdt, is uit die kamer gekomen en draagt er dan ook al de traditioneele kenmerken van.

Wij vestigen eerst de aandacht op het *Rym-dicht ter eeren die Maeght Loven*, verschenen ‘tot Brussel, by Anthoni Mercans, woonende in 't Straat ken vander Elst teghen over het Begghynhoff’ en opgedragen aan al de beschermers van de Leuvensche Kamer[2]. Ziehier de opdracht: ‘Toe-ghe-eyghent den eerbaren Marcus de Man, prince; den edelen Heer Borghe-meester Myn Heer Francoys de S. Victor, over-hooft-man; Peeter van Rivieren, rentmeester, onder-hooftman; Guillam Librechts, Coninck-staebel; midtsgaders alle Over-Dekens / Dekens / Facteur / ende alle Lieff-hebbers der oude ende edele Reden-rycke Kaemer de Roose binnen Loven. V.L.O.D.I.C.R.

Het *Rym-dicht* bevat vijf strophen, die elk met een letter van den naam MARIA beginnen. ‘Nu magh men wel met eeren Loven loven’ luidt het eerste vers. Lovens vroomheid spant de kroon en daarom geniet Loven de goddelijke bescherming! Reeds in 1541 bleek zulks toen Marten van Rossem met zijn Geldersche benden de stad kwam belegeren en door de burgers en de studenten verjaagd werd[3].

1 Spotdichten.
2 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’. Kon. Bibliotheek te Brussel, stuk 13.
3 Deze episode vond eveneens weerklank in de volkspoëzie der 16e eeuw. Zie: Paul Frederieq, *Onze Historische Volksliederen van voor de, godsdienstige Beroeten der* 16e *Eeuw*. (Gent, J. Vuylsteke, 1894. - LXXVI tot LXXX.

In 1583, toen Antwerpen, Brussel en Thienen in handen van de Calvinisten waren, was Leuven op het punt ook in hun handen te vallen. ‘Den vyand was doen boven die mueren / met 't Vendel in de handt’, maar hij werd door de Leuvenaars neergeveld. Dan wordt nog herinnerd aan de moeilijkheden met Prins Maunts en eindelijk aan het beleg in 1635.

Op het *Rym-dicht* volgt in dezelfde brochure *Een nieuw Liedeken ter eeren die Maeght Loven. Of de wyse : Verhenght u Gheesten metter spoel*. Het is een allegorische verwikkeling naar rederijkerstrant. God, Maria en Minerva beschermen de Leuvensche maagd tegen Mars, die haar met geweld zoekt te nemen. Hij liet zich helpen door Vulcanus, die appels zond van veertig poud, doch geene als Venus er naar Paris wierp. Leuven wierp dergelijke veertig-ponders terug, zoodat Geus-neef en de Franschman ‘desolaet’ moesten aftrekken.

Een derde gedicht bevindt zich nog in hetzelfde boekje: *Een ander ter eeren den Prince Cardinael Ferdinandus Infante van Hispaingien / nopende het onrechtveerdigh Oorlogh des Koninghs van Franckrijck Ludovicus den XIII met zijn Hughenotten / ende den Prince van Oraignien met die Hollantsche Calvinisten teghen het Neder-Landt*.

De dichter richt zich tot de ‘edel artisten en die de konste mint’ om ter eeren van den Prins Kardinaal Ferdinand te zingen.

> CALLIOPE, wilt, nu openen mijn verstant /
> Nempt my oock by der handt // Minerva om te schryven /
> Den loff / van den edelen Prins Ferdinant,
> Die Godt hier sandt.

De overeenkomst tusschen Frankrijk en Holland wordt herinnerd, de samenkomst der beide legers, hun eerste succes, de verwoesting van Thienen en al de ergerlijke daden daar bedreven. Eindelijk wordt nog een strophe aan het beleg en den aftocht van Leuven gewijd.

De herkomst uit de kamer der *Roose* wordt aangegeven in twee versjes, die op het gedicht volgen:

> INCARNATIE.
>
> WII ROSELIERS LOVEN U MAEGHT
> WANT GHII GODT EN ONS BEHAEGHT.

Onder het gedicht staat de kenspreuk: ‘*Copt al naer t'best* ROOSELIER’.

Het belangrijkste stuk dat uit de Leuvensche rederijkerskamer kwam is *Die Triumph van den Lovenschen Willecom. Waertoe gheroepen worden allen die omliggende steden / om al-hier Godt te loven ende te dancken van het weldaet*

d'welck hy ons bethoont heeft door het aanbidden van de H. Maeghet Maria. (Ghedruckt in't Jaer ons Heeren / M.DC.XXXV)[1].

Leuven roept welkom tot al degenen, die, na het beleg, gedichten hebben geschreven tot haar eer. Zij biedt aan elk 'van *Rooskens*, soet van *geur* een *blom*'. Dit vers met de woorden *Rooskens, geur* en *blom* in Romeinsche letters, waar al het overige in gothische letters gedrukt is, wijst er natuurlijk op, dat het lofgedicht uit de kamer der *Roose* afkomstig is.

De dichters worden uitgenoodigd om zich thans te verheugen in de overwinning en hulde te brengen aan den Prius-Kardinaal, Grobbendonck, Ribaucourt, Wesemael, Preston, Eynhout, den Rector, den Meyer, Mijnheer Van Winghe en den burgemeester.

Daarna worden de dichters één voor één vermeld niet bij name maar door opgave van den titel van het gedicht, dat zij op de gebeurtenissen van 1635-36 schreven. Zoo krijgen wij hier een rijk repertorium van politieke gelegenheidsgedichten niet alleen over het beleg voor Leuven, maar ook over de verwoesting van Thienen, de inneming van de Schencke-schans en alles wat bij dien veldtocht voor onze dichters bezingenswaardig was. Deze aanzienlijke lijst toont ons, dat in de 17e eeuw, zooals in de 16e, de rederijkers nog voor een groot deel de tolken waren van de openbare meening. Het lijdt immers geen twijfel, dat de meeste dichters, van wie hier een gedicht wordt opgegeven, tot de een of andere kamer van rhetorica behooren, evengoed als de *Roselier*, die hen hier verwelkomt, of Jakinet, dien wij reeds te Thienen onder de zangers aantroffen.

Wij nemen de passage uit *Die Triumph*, waarin al die gedichten aangestipt worden, volledig over en voegen er in voetnota de bibliografische identificatie van de ons bekende stukken bij. Dit kunnen wij gelukkig voor de meesten doen.

> Komt oock F r a n s - G e u s H a e s o p die my seer wel beschrijft
> Al t' gheen is in u pen' / al tot mijnj eer beklijft[2]
> Hoe wel dat M o m u s u / heeft willen wat bespotten /
> Die noch al melter tijt door oneer moet verrotten[3].
> En oock die daer voorhoudt den P r i n s w o r d e n D o c t o o r[4],
> Weet hij is wegh ghegaen / rechts met een M i d a s oor /
> Hy roock my veel te seer al naer O r a i g n i schellen /
> Soo badt ick dat hy my / niet voorder meer soud' quellen.
> Kompt oock die daer beschrijft die K a u s a l o p z i j n h o o f t[5].

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas' Kon. Bibliotheek te Brussel, nr 5060, stuk 53.
2 Id. id., stuk 10. Zie onze bespreking van de stukken over de verwoesting van Thienen, Hoofdstuk XIII, Kap. VII.
3 Zinspeling op P. Nootmans' *Orangens-Leliens-Blijf-Faem*. Zie id. id., Kap. VIII.
4 Zie dit hoofdstuk.
5 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', stuk 9. Wordt door ons verder besproken.

Want ghy hebt hem daer med' zijn sinnen heel berooft /
Ghy weel wel dat het was al veel te wermen weder /
Soo dat hy heeft die K a u s gheworpen boven neder.
Dan kompt gy ooc hier by / die hem maeckt een B l a u - s c h e e n [1],
My dunckt dat ghy daer toe / sekers en hebt gheen reen:
Ghy weet hy is al out / eu loopt als kinders pleghen /
Soo dat by wel van selfs erghens kan loopen teghen /
Die daer schrijft miji T r i u m p h [2], en oock die het B e k l a g h
V a n d e n P r i n s [3] heeft ghemaeckt verwacht ick dagh te dagh.
Kompt S p i e g h e l t G e n s e n u, en aensie u-lie vlecken /
Ghy nu noch nimmermeer / sult konnen gedecken.
Daer meed' komt daer noch een / en roept hem naer H o l l a n t
A l s w i l l e k o m [4] een Heer / ghy weet zijn pyn in't tant /
Die men zijn beste doet / al om hier uyt te trecken /
Ghy soudt soo goeden coop met groote Heeren gecken /
Niet te min komt al aen / ghy waert verabuseert /
En meynden dat syn gelt ghelijck was verteert.
Den D i c h t e r vanden R y m [5] en derf ick niet ontbieden /
Want ick door F a m a hem doen roepen al die lieden /
O n t b y t [6] ghy blijft oock langh / ick meynde u voor d'eest
Te schrijven op de Rol / te teecken op die leest /
Wat gingh u over oock / den O m b y t hem te schencken
Ghy wist ons Kermiss' wel / hadt hem dat doen gedencken /
Hy waer als-nu noch hier / trouwens ontbiedt hem weer,
En geeft hem den O m b y t, en oock al zijn verteer.
Dats waer ick had' bykans den F r a n s c h m a n [7] gans vergeten /
Die anders niet en riep / dan drincken en van eten /
Dat sy t' saemender handt my komen kier ontrent /
Dat men als-nu van al / krackeel maecken een ent.
Hoe schreeuwt ghy oock alsoo / en wacker maeckt die G e u s e n ?[8]
Want ickse niet en soeck / sy hebben langh neusen /
Kompt ghy alleen maer by / ghy weet wel wat ick meyn /
Want ick heel s u y v e r ben / die Geusen seer onreyn.
Noch prys ick u kompt hier / die hun in 't s l a e p w i l t w i e g h e n [9],
Die daer meynden soo hoogh' als I c a r u s [10] te vlieghen /
Die daer bet Erffgenaem / ons welvaert end' s'Lants kint /
Meynden voorwaer te zijn in beyd' zijn ooghen blint /

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', stuk 11. Zie ons hoofstuk over Thienen, Kap. II.
2 Id. id., stuk 7. Wordt door ons verder besproken.
3 Id. id., stuk 17. Id. id.
4 Id. id., stuk 8. Zie dit hoofdstuk.
5 Id. id., stuk 13. Zie dit hoofdstuk.
6 Id. id., stuk 15. Zie dit hoofdstuk.
7 Id. id., stuk 3. Zie ons hoofdstuk over Thienen, Kap. VI.
8 Id. id., stuk 16. Reeds terloops vermeld in dit hoofdstuk.
9 Id. id., stuk 22a 22b. Zie ons hoofdstuk over Thienen.
10 Id. id., stuk 36. Id. id.

Een kindt dat metter tijdt hun noch soo sal doen swellen /
En door M a r s eyghen handt / ter neder sal doen vellen.
Ick peysde niet op u H o l l a n d t s c h e n B i e t e b a u w [1],
Ick weet wel door den noot zijt ghy geworden flauw /
Doet doch aff u marot / en wilt oock by ons blijven /
En maecktse heel vervaert die ons willen bekijven.
Ick en soeck gheenen twist / dan M i n n e l i j c k a c c o o r t
Die dat niet lijden mahh / daetse al springhen voort /
Oft vuertse naer de Dijl al met den R o l l e w a e g h e n [2]
Op datse naer der handt van dorst niet hoeven klaeghen /
Of setse op den N e u s d e n B r i l [3] die hun wel past /
Waer door men werdt ghewaer hy is een onweerdt gast /
Waerom heet ghy den P r i n s oock moet ick weeten vluchten?
Ghy maeckt my heel beroert met dees vremde geruchten.
Kompt brenght hem beyder handt / hy is doch mynen vrient
Ick wil hem gheven al / al dat my niet en dient.
En d'erghste datter is en oock al heb van doene /
Doet ghy daer v l u c h t e n siet die H a e n e n [4] alsoo koene /
Komt brenghts' oock wederom / wilt ghy wesen ghespan /
Oft houde u voor een heel ongestadigh man:
Maeckt dat hy mede kom' N e u s e n a l l e d e r h a n d e n [5]
Al waeren sy groot / als zijn van mijn vijanden /
Oft als den R e u s e n neus / t' sy scheef / krom / ofte recht /
Dat hy van als meed' bringh soo is hy een fijn knecht
Die N y p - t a n g h [6] oock daer by / ofter ghebreck aen waere /
Aen die Neus-wijsche liens / die men hier siet vergaere.
Het l a c h e n e n g h e k r i j t [7], kompt oock al herwaets aan /
Maer kompt l a c c h e n alleen / het ghekrijt laet dat staen.
Die V e t t e S c h e n c k e - s c h a n s [8] en wil ik niet vermuylen /
Die ick veel liever heb' dan allen die nacht-uylen.
Kompt schenkt my yry van als wat ick als nu behoeff /
Kompt M a e r t - s p r a e c k m e t u V r o u w [9], want ick naer u toeff.
Om tot den W i l l e c o m , alles ghereedt te maecken /
Brenght met den W i s s e l b r i e f [10], kan hy tot hier gheraecken.
Met die C r o a t e n al te weten h u n n e n d a n s [11]
Die sy t' saemender-handt / houden al met den F r a n s .

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 30. Wordt verder besproken.
2 Id. id., stuk 40. Zie ons hoofdstuk over Thienen, Kap. V.
3 Id. id., stuk 21. Wordt verder besproken.
4 Id. id., stuk 32. Zie ons hoofdstuk over Thienen, Kap. III.
5 Id. id., stuk 26.
6 Id. id., stuk 42. Wordt verder besproken.
7 Id. id., stuk 47. Id. id.
8 Id. id., stuk 34. Id. id.
9 Id. id., stuk 51. Id. id.
10 Id. id., stuk 41. Id. id.
11 Id. id., stuk 49. Id. id.

De L a n g h e - l o g e n - t o n g h [1] en wil ick hier niet hebben /
Ick sagh hem liever slaen / met stocken op zijn rebben /
Maer wel die het beschrijft / ick weet niet wie hy is /
Maer halvelincx wel ken / ist dat ick niet en mis[2]
I c a r u s [3] kompt oock by / maer wilt hier niet hoogh vlieghen /
Want wy zijn hier te wijs / u selven moght bedrieghen /
Waat hy met D e d a l u s niet vlieghen kost te deegh /
Waer door dat hy den loon al in die Zee kreegh
F r a n s en H o l l a n t s v e r k e e r [4] wift hier oock leeren spelen /
Niemant als nu ter tijt / en magh my hier vervelen
Men leert alhier van als / die sotten maecken wys /
Die daer het eerst verliest / daer naer noch kryght den prys.
Den G e u s e n R e q u i e m [5], wilt den tijdt wat verwachten /
Tot dat w'in P a c e zijn / maer ghy wilt niet vernachten /
Ons oock te komen by / den K o s t e r wilt med'bringhen /
Opdat wy metter tijdt te D e u m moghen singhen.

Met deze lange lijst is de reeks nog niet uitgeput. Dit weet de dichter van *Die Triumph* heel goed en hij richt zich dan tot al degenen, die hij mocht vergeten hebben om ze gezamentlijk uit te noodigen. Hij wendt zich nog in bijzonder tot twee groepen : de dichters die in het Fransch schreven en de dichters van Thienen.

Wat de eersten betreft, wilde de Leuvensche dichter ze eerst uit ‘korzeligheid’ niet uitnoodigen, maar hij weet niet of die dichters Franschen zijn of Walen, die even goed Fransch spreken, en besluit dan maar om ze toch te vragen. Wij hebben hier reeds de twee *Chansons nouvelles* besproken, waarschijnlijk door Fransch-sprekende Leuvensche studenten gedicht. Daarbuiten kennen wij nog *Balet des Franchois et Hollandois en Brabant*[6], de *Complainte du Prince d'Orange sur sa retraite de Louvain*[7] en de *Relation triste et veritable des cruautéz et tyrannies que les deux armees Hollandoise & Françoise ont faict dans la Ville de Tillemont*[8].

Met buitengewone genegenheid is de Leuvensche rederijker bezield voor de dichters van Thienen. Hij prijst vooral de *Afbeeldinghe van den covrtoisen. Franschen ende ghenadighen Broedersaert*[9], het *Droevigh Beklagh van, een Thiensche Maeght*[10] en *het Swaermoedigh Considereeren*[11].

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 44. Zie ons Hoofdstuk over Thienen, Kap. VIII.
2 Zinspeling op de laatste verzen van dit gedicht.
3 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 36, zie ons hoofdstuk over Thienen, Kap. V.
4 Id. id., stuk 27. Wordt verder besproken.
5 Id. id., stuk 42 (2) en 52. Wordt verder besproken.
6 Id. id., stuk 31. Wordt verder besproken.
7 Id. id., stuk 26 (3). Id. id.
8 Id. id., stuk 4. Zie ons hoofdstuk over Thienen.
9 Id. id., stuk 3. Id. id., Kap. VI.
10 Id. id., stuk 5. Id. id., Kap. IV.
11 Id. id., stuk 5 (2). Id. id. id.

Al die poëten zullen samen kermis vieren met de *Rhetorica* van Leuven en jubelen ter eere van den Prins Kardinaal, den redder van Brabant.

V. Sommige hekeldichten op Frederik Hendrik en zijn Leuveusche misrekening werden in den populairen toon der klaagzangen opgevat.

Dit is b.v. het geval met het stuk : *Den Prins van Orangie beclaecht hem dat hij soo qualyck in Brabant heeft geleeft, ende dat hy soo schandelyck de stadt van Loven heeft moeten verlaten*[1]. (Op een los blaadje met de kenspreuk: *Wie soul dencken?* en de melding: *Cum Licentia*.)

Frederik Hendrik heeft geen rust meer sedert hij voor Leuven moest vluchten. ‘O drayende Fortuyn!’ Wie had ooit gedacht dat zijn macht zoo ineens kon gebroken worden? Hij betreurt zijn branden en plunderen, zijn verbond met de Franschen. Hij herinnert zijn overwinningen op Maastricht, Den Bosch, Roermond en Venlo, en voelt nu bitter de nederlaag. Hij wenschte al terug te zijn te 's Gravenhage en bevrijd van de Franschen. De Staten zullen hem niet gaarne met die gasten terug zien. Het spijt hem vooral, dat hij juist die beschaming moest ondervinden voor ‘'t vest der papen’, voor ‘d'oustercke Papen Stadt’ zooals hij Leuven noemt. Hij herinnert aan de Brabantsche bespottingen, aan het *Haesop Brandstichter* tegen hem gericht, en aan het ‘Treeter en Honsvot’ tegen zijn Franschen ‘Compagnion’. Nu weet hij geen raad meer.

> Och of ick waer van hier wat is het my een cruys /
> Och of den Fransman waer van my! en ick waer t' huys.

In denzelfden trant is het Fransche gedicht: *Complainte du Prince d'Orange sur sa retraite de Louvain: Sur la voix dit Pastorale*[2], Zijn bondgenootschap met de Franschen wordt hem bitter verweten.

> Les François ne sont autrement
> Canailles de trahison remplie
> Et neantmoins à eux tu te lie.

Hebben zij niet reeds den degen tegen hem getrokken, onder voorwendsel, dat hij niet vlug genoeg voortgang maakte en dat hun machtig leger aldus als rook verzwond?

Dan komt de spot tegen den prins zelf naar aanleiding van zijn vlucht. Hij leerde te Leuven van ‘Maistre Grobbendonck’ ‘le droit Canon’. Die van Thienen zullen van hem blijven spreken als van een ‘grand boutefeu’ en een ‘grand violeur’. God heeft hem gestraft.

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 17.
2 Id. id., Stuk 29c.

Het is maar best, dat de prins aan niemand vertelle waar hij van daan komt, hij kan er geen eer bij halen.

Het best ware nog, dat hij zich aan den Prins Kardinaal kwam onderwerpen.

Si tu veux faire comme dit le sage,
Pour estre guary de ton mal,
Prend recours au Prince Cardinal,
Et viens mettre tes armes à ses pieds,
De toy vrayement aura pieté,
Moyennant quittant de ta foy fause
Jamais ue reprocherat tes maulx.

VII. Van de goddelijke tusschenkomst in de bevrijding der stad wordt in de meeste gedichten gewag gemaakt, maar er is er één, waarin dit thema met bijzonderen nadruk wordt ontwikkeld. Het is het *Nieu Liedeken waer m betoont wort / dat boven al het Ontset van Loven Godt moet toegheschreven worden. Op de wyse: Ick lagh, en fanfascerden, &c.*, op een los blad uitgegeven ‘tot Loven / By de Weduwe van Hendrick Hastens / Anno 1635’[1].

Leuven mae nu haar rouwkleederen atles's'en en God en de H. Maagd ter eere een lofzang aanheffen. Aan God en ‘nimant el’ heeft de stad inderdaad haar verlossing te danken. Wat waren de ‘vesten cranck’, de poorten ‘van bolwerck onvoorsien’, de zwakke muren, het ‘geschut van cleyn bediet’, de ‘boorgers meest in vreden en ruste opghevoeyt’, de soldaten ‘soo weynich int ghetal’, wat was het heele weerstandsvermogen van Leuven tegenover de twee ‘vyanden fel’, echte ‘Duyvels gesanten’, die haar bestormden dag en nacht? Dat alles was ‘van cleynder baeten’ voor de stad.

Dus hoe dat wy 't gronderen
En insien meer en meer,
Hoe wy ons meer verneren
Moeten voor Godt den Heer,
En segghen met waerheden
Godt en die Maeght voor waer
Hebben voor ons ghestreden
Teghen des helsche schaer

Die hulp van God en de H. Maagd bleek in den nacht toen de vijanden verschrikt op de vlucht sloegen en al hun wapens, kruit en lood achterna lieten. Dit was de straf voor het goddeloos bedrijf te Thienen.

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 20.

Welaen met melodyen
Looft dan tot 's vyants spyt
Godt die vaa alle sijen
Alleen u heeft bevreyt...

In een jaarlijksche huldeprocessie zal de bijstand der Heilige Maagd herdacht worden.

Jaerlyckx wilt oock omdraghen
T' beidt van Godts Moeder soet
Die u van 's vyants lachen.
Oock mede heeft beboet
En die door haar ghebeden
Godts toren heeft ghestilt
Want lanck van uwer Steden
Is sy gheweest den schilt.

Leuven moet dankbaarheid toonen aan al wie haar beschermde.

Soo sal Godt synen seghen
Senden in overvloet
Over al uwe weghen,
Lant, kinders ende goet;
Want danckbaer van weldaden
Te zijn, met herten reyn,
Doet eeuwich der ghenaeden
Hier vloyen Godts fonteyn.

Deze dankbaarheid spreekt eveneens uit een ander lied, dat te oordeelen naar den dichttrant en naar de kenspreuk '*Pluckt Rooskens op* SCHOON HAGHEN' uit de rederijkerskamer *De Roose* afkomstig is. Het werd op een los blad verspreid zonder jaartal, plaats, noch drukkersnaam, onder den titel: *Een nien Liedeken van het Belegh der Stadt van Loven, op die wyse, vreest menschen opder aerden die liggen in sonden subijt*[1].

Het verhaal van al het voorgevallene wordt nog eens kronijkachtig in strophenvorm herhaald om te besluiten met den lof der H. Maagd:

Lof M a r i a , Princes vol weerden /
Godts Moeder ghebenedijt
Alle Coningen opder eerden /
Die moeten u loven altijt /
Ghy hebt ons voor ons vyanden bevrijt /
Die hier wouden comen int L o v e n s crijt
Sy hadden ons doodt ghesworen /
Haer dreyghementen zijn al verloren.

1 Id. id., stuk 14.

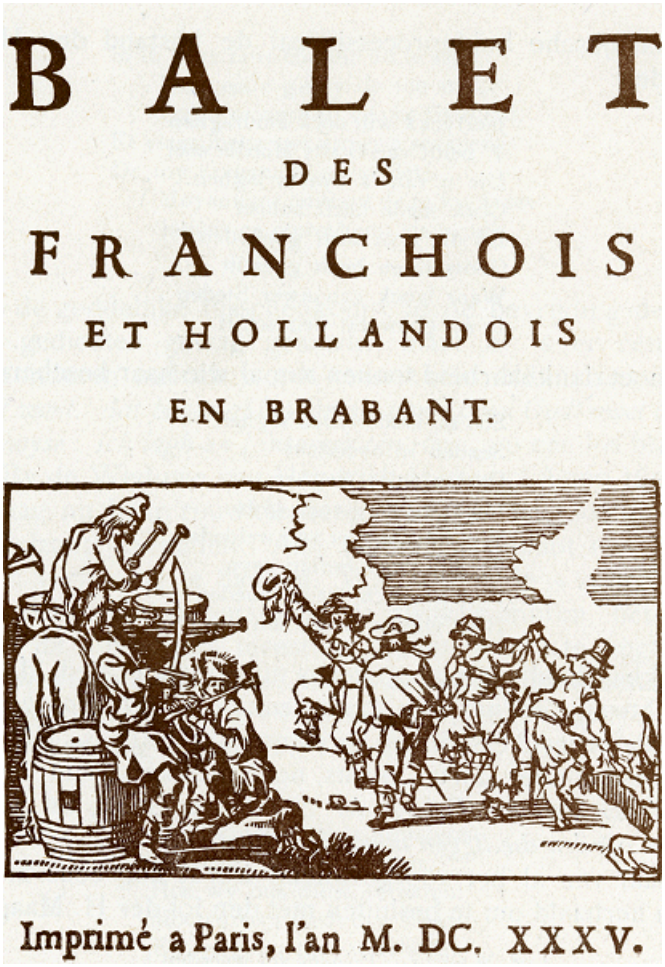

TITELBLAD
van het *Balet des Franchois et Hollandois en Brabant*

Het is het mirakeleuze beeld der *Sedes Sapientia*, dat in de geschiedenis van dit Leuvensche beleg zulk een overwegende rol gespeeld heeft. De heele stad verdroug zich in de St. Pieterskerk, waar het in de groote koor uitgestald was ‘om de noodt van het landt’. De burgers en de studenten kwamen er bidden vooraleer ten strijde te gaan en aan de *Sedes Sapienticae* brachten zij allen de eer der overwinning[1].

Dit blijkt eens te meer uit het Fransche lied, dat L. Van der Essen meedeelt (t.a.p. 101) en waarvan de titel luidt: *Actions des Graces (La ville de Louvain à Notre Dame de St. Pierre en reconnaissance de son divin secours contre les cruelles efforts des ar armées francoise et hollandoise, ayant estez contramts après le siège de dix jours de prendre honteusement la fuite. (A Louvain, chez laz Veffve de Henry Hastens)*.

VII. De vergelijking van een gevecht met een dans komt in onze strijd-gedichten, zooals trouwens elders ook, herhaaldelijk voor. Vooral de Franschen, bij hun nederlaag bij Leuven, worden blijkbaar met voorliefde als dansende voorgesteld. Ook de overwinnende Croaten bij de Schenke-Schans worden, wanneer ze vechten, geschilderd alsof ze een wilden dans uitvoerden. In de meeste gedichten komt deze vergelijking slechts terloops voor in de beeldspraak, maar in een paar wordt ze tot een volledige allegorie ontwikkeld.

Wij citeeren eerst het aardige Fransche gedicht: *Balet des Franchois et Hollandois en Brabant (Imprimé a Paris, l'an M.DC.XXXV)*[2]. Deze plaats-opname is fictief en zeer waarschijnlijk is de brochure gedrukt op de persen van de W[e] van Huibrecht Antoon Velpius, te Brussel.

De heele veldtocht van 1635 wordt geschilderd als een groote danspartij, uitgevoerd door ‘une troupe de France des plus habiles pantalons’ in medewerking met Hollanders, doch het is vooral bij Leuven, dat de dans echt lustig wordt.

Apres faisons mille sottistes
Devant la Ville de Louvain,
Ils creurent que leurs entreprises
Seroient empeschées vain.
  Mais tost une vaillante bande
Des soldats du brave Preston,
Leur fit danser la Sarabande
A la mesure du baston.
  Visemal, & ses compagnons,
A ces troupes de soif taries,

1 L. Van der Essen: Notre Dame de St. Pierre (Louvain) ‘Siege de la Sagess’ (1129-1927, Leuven, J. Peeters, blz. 97).
2 ‘Recueil de pieces relatives aux Pays-Bas’, stuk 31.

Fit bien mettre sans violons
En cadence des Canaries[1],
Les Bourgeois & les Escoliers
Vouloient voir danser la Pavane
Mais les beaux danceurs, non guerriers
Tirerent tost à leur cabane.
En leurs entreprises frivoles,
Se voyans tous mourir de faim,
Ils faisoient mille Cabrioles
Pour avoir un morceau de pain
Leur chefs (o bande desloyale,)
Heretiques comme des chiens,
En pensans danser la Royale,
Ils out dansé les Matachiens[2]
Tandis qu'ils recroient la ville
Par ces beaux sauts, devant nos forts
On les fit danser mille & mille
La Machabée avec les morts.
S'ils pouvoient danser l'Avignonne
Ils le feroient de tresbon coeur:
Maie elle ne leur est pas bonne
Quand notre Prince est le vainqueur.
Ils voudroient sortir de destresse,
Pressez tant de peur que de faim,
Pour danser les bransles de Bresse
En un autre lieu que Louvain.
Il leur faut trousser la malette,
Et faire le dernier balet,
Et que tous dansans la Valette,
Ils nous disent, vostre valet.
Ils fuyent donc sans aucune attente,
Sçachans les croates venir,
En dansant si fort la courante,
Qu'ils ne se peuvent retenir.
Ils firent tres bien pour leur garde
De trainer avec eux du Pont:
Sur lequel dansant la Guimbarde
Ils eviterent un bel affront.
Puis entrans dans les Bergamottes
Nos gens suivirent leurs talons
Pour leur mettre en main des marottes
Il *(sic)* faire rire les Walons.

1 Canarie = oude dans, waarbij zonderlinge gebaren werden gemaakt, om zg. de wilden der Kanarische eilanden na te bootsen, waar vandaan deze dans afkomstig scheen te zijn.
2 Lees: mattasins = bespottelijke dansers met rinkelbellen aan de kleederen. Ook naam van den dans door hen uitgevoerd.

Het andere door ons bedoelde gedicht is *Den Dans vande Schencke-Schans die de Crauwatten dansen in de Betuwe (Gedruckt tot Amsterdam, by Jooris Jansens inde stadt van Utrecht)*. Dit adres is fictief en verbergt een of anderen Brabantschen drukker.

Aan al de steden en provinciën van Noord-Nederland wordt om de beurt iets onaangenaams of dreigends gezegd naar aanleiding van de inneming van de Schenckeschans. Eenige staaltjes maar:

> D o c t o r e n van Leyen wilt verblyen
> Die van L o v e n sullen u de keyen snijen.
> . . . . . .
> Voor ghy dwaes ende mallende Hollandt,
> Compt cust terstont het ghewiechde kint de voeten ende handt.
> . . . . . .
> Seelant ghy hebt gheroepen mosselen / eer sy waeren aen kant
> Daerom neemt den spieghel inde handt /
> Spieghelt u wel / ende en zijt niet langher rebel /
> Of den Leeuw fel ende den A r e n t snel verschueren uwen waeter Otters vel.

Daarop volgt dan *Den Crauwatten Dans*, waarin o.a. de volledige verovering van Holland door den Prins Kardinaal voorspeld wordt. De zes eerste verzen zijn heelemaal op het dansthema gebouwd:

> Wat doen de Crauwaten aen de Schencke-Schans /
> Sy dansen rontom eenen dans.
> Danst den Prins van Orangien me den pas?
> Neen by en can / dan hy singt van verre den bas /
> Maer den Prince Cardinael danst de Pavande de Spaignie /
> Met syn Wallen / Gelders ende t' volck van Allemaignie /

IX. Bij de bespreking van het gedicht *Den Hollantschen Jaw en de Fransche Krauwey*[1] vernamen wij reeds, dat op den aftocht na het beleg voor Leuven vele Fransche en Hollandsche soldaten door de hen achterna zittende ruiters den neus en de ooren afgesneden werden. De auteur van bedoeld gedicht verklaart o.m. zelf gezien te hebben, dat men die neuzen en ooren verkocht ‘voor goed geld’ !

In verschillende andere gedichten over den veldtocht van 1635-36 wordt er van deze onmenschelijke bijzonderheid ook gewag gemaakt. In de *Leçon que la noblesse Françoise et Hollandoise a appris a l'Academie de Louwain*[2] wordt er gesproken van een ‘escadron essoreillé’; van Franschen wier ooren men afsneed opdat ze het nieuws van hun nederlaag niet zouden hooren; en van de Croaten, die zich onderscheidden in dat afsnijden der ooren:

1 Zie ons hoofdstuk over Thienen, Kap. I
2 Universiteit Leiden, Cat. Thysius, 3997.

Certaines troupes Alemandes
En ayants esvanté l'odeur,
Viennent à nous avec ardeur,
Pour nous en faire les demandes.
Ils scavent desia la façon,
Comme on doit couper cette plante.
Chacun porte sa faux trenchante,
Pour en faire bonne moisson.

Een heele brochure met allerlei satirische uitvallen tegen de Franschen werd op het thema der afgesneden ooren gefantaseerd: *Galimatias des oreilles coupées ou le François criant: ou sont mes oreilles? composé par l'Autheur, qui porte nez & barbe, & deux oreilles en teste, non comme plusieurs en France, pendues a la ceinture* (M.DC.XXXV), *On les treuve en Brabant*[1].

Het is een mengsel van betrekkelijke geestigheid en wreedaardige grofheid

De Franschman, die zijn ooren verloor, moet zich troosten want zijn beste lid, zijn tong, die nog goed werkt, heeft hij toch bewaard. Waarom zoo jammeren voor een stuk vleesch? Er worden er bij de vleeschhouwers zulke groote verkocht. De Franschen, die in Brabant hun heele hoofd verloren, zijn er erger aan toe. Het is eigenlijk voor den Franschman een voordeel geen ooren meer te hebben. Hij heeft geen oorlepeltje meer noodig om ze te reinigen, hoeft geen oorbeesten meer te vreezen en moet ook niet duchten, dat hem nog iemand de ‘puce à l'oreille’ zal zetten. Zoo hij doctor wordt, zal men hem niet meer ‘doctor met lange ooren’ noemen. De ooren dienen de Franschen op dit oogenblik alleen nog om slecht nieuws te vernemen. Hij heeft zijn ooren toch niet meer noodig om de mis te hooren, vermits hij de partij der kettersche Hollanders heeft gekozen.

Waartoe zouden hem zijn ooren inderdaad nu nog te pas komen? Misschien om al de pamfletten en spotdichten te hooren die tegen hem gericht worden?

En hier krijgen wij nu een opsomming van verscheidene meestal Fransche schriften, die de politiek van Richelieu en de oorlogsdaden van zijn troepen voor Thienen en Leuven hekelen. Het is een lijstje in den aard van het reeds besprokene uit den *Triumph van den Lovenschen Willecom*, een repertorium van de in het Fransch gestelde Brabantsche strijdliteratuur uit die dagen. Daar worden vermeld: *Le Songe du Flamand*[2], een redevoering over de

1 Universiteit Leiden, Cat. Thysius, 4007.

2 Relation veritable des hauts faits d'armes des Mareschaux de France Chastillon & Brezé en la conqueste du Pays Brabant és mois de Juin, & Juillet 1635. Le Songe du Flamant, ou est inséré un petit discour de la Furie Françoise et de la Retraite Espagnolle. Avec le catalogue d'aucuns Livres nouveaux, traitans d'affaires d'estat, qui se vendront à la prochaine Foire de Francfort. Le tout fort plaisant & recreatif. On les vend à Paris, sur le pont neuf. (Waarschijnlijk een druk van Velpius te Brussel). - ‘Recueil de piecès relatives aux Pays-Bas’, stuk 46.

Furie Françoise[1], de *Catalogue daucuns livres nouveaux qui se vendront à la Foire de Francfort*[1] de *Cruavtes de Tillemont*[2], een brochure over de inneming van de *Schenckeschans*[3], de '*Vingt cinq nouvelles du Messager passé par tout*', de *Prophetie* van den Rabbi Ben-oni; het *Infans in cunis*; de *Leçon*, die de Franschen te Leuven ontvingen[4]; de *Oreilles à vendre; Le Partage avec l'Hollandois & l'Apposition y faite; alsook Le Latin d'un pedant qui desjeune & le disner François*.

De meeste van deze geschriften hebben wij terug gevonden, zooals blijkt uit de hierbij gevoegde voetnota's, doch er blijven er enkele over, waarvan wij totnogtoe geen exemplaar konden opsporen.

De spotternij van het *Galimatias* gaat voort. Al de oude en de nieuwe modes in de Nederlanden komen uit Frankrijk. Laat de Franschen nu ook als een nieuwe mode het afsnijden der ooren invoeren en doen als het beest uit de fabel, dat zijn staart verloren had en dit nadien als een voordeel voorstelde. De Franschen zouden daarbij de volgende toespraak kunnen houden : 'Ha qu'il est difforme d'estre affublé d'oreilles ! qui sont elles autres-choses, que deux boëtes d'excremens, estuis d'immondices, & de gomme, ne ressentant en rien son Arabie, niches aux bestioles nuisibles, portaux toujours ouverts, par où entrent en nos ames la douleur, la crainte, le courroux, la haine, & toutes les passions tres-fascheuses à l'homme. l'homme sans oreilles est semblable aux Anges, car ils n'en portent aucunes: l'homme avec oreilles est comparable aux asnes, lesquels en ont plus d'une, & de fort materielles. Deschargez vous donc, Messieurs, au plustost de ces petits fardeaux non seulement superflux, mais aussi malseans & grandement dommageables. Voulez vous des exemples? (car *verba movent, exempla trahunt*) regardez nos testes, elles sont essorillées, &c. Voila de la matière pour servir d'epilogue au sermon du Renard'.

Wie in Frankrijk ooren te kort heeft, kan er koopen bij den beul, den 'Maistre des hautes oeuvres', te Parijs, die ook het haar voor pruiken levert! Men kan ooren in hout laten maken of bij de ezels halen als men er lange wenscht. Ook bij de hazen zijn er te vinden en die zouden wel passen voor de Franschen, die zoo moedig zijn en zoo vlug kunnen loopen! Maar wie zou hun die ooren aannaaien? De auteur raadt aan zich daarvoor te wenden tot den kleermaker uit een van de Parijsche voorsteden, de voortreffelijke

1 Id. id.
1 Id. id.
2 Relation triste et veritable des cruautez et tyrannies que les deux armées hollandoise & Francoise ont faict dans la ville de Tillemont. (A Bruxelles, chez Antoine Mencans, 1635). - 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', stuk 4.
3 La plus particuliere relation de la Prise du Fort: de Schencke (A Bruxelles, Vve H.A. Velpius, 1635) - 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', stuk 25.
4 Universiteit Leiden, Cat. Thysius, 3997.

namaker van de Bourgondische standaarden en vlaggen, die men, na ze wat gescheurd en met ossenbloed bevlekt te hebben, in de kerk van Onze Lieve Vrouw te Parijs als oorlogstropheeën heeft opgehangen!

Het gaat niet om al de soms smakelooze geestigheden uit het *Galimatias* aan te halen. Ze blijven zeer dikwijls in dezelfden trant en trachten alle voor de Franschen zoo vlijmend mogelijk te zijn.

De Croaten, 'braves sergens à cheval', worden voorgesteld als de 'portes-verges *furoris Domini'*, die op één dag meer straffen ten uitvoer brengen dan de ambtenaren van het hoog gerechtshof, waar veel van de verminkte Franschen zeker veroordeeld werden.

In den ouden tijd werden de dieven in Frankrijk de ooren afgesneden. De Brabanders hebben dit gebruik weer ingevoerd voor de dieven van hun vee, die ook aan Spanje de Nederlanden wilden ontstelen.

Een heel schip met ooren is uit Duinkerke naar Brazilië vertrokken om daar door de menscheneters verorbert te worden, die er gedurende minstens zes maanden pasteien, 'rostissades, grillades & carbonnades' zullen van maken!

De Franschman, die zijn ooren kwijt is moet slechts bij den koning gaan om hem te vragen ze weder te laten groeien. Vermits hij de kliergezwellen (escrouelles) geneest, zal hij dat ook wel kunnen. Overigens Père Joseph heeft den koning van Frankrijk een sterfelijken God genoemd. Hij moet dus ook zulk klein mirakel kunnen verrichten!

De Kardinaal Richelieu kon ook mirakelen doen. In een veldslag in Vlaanderen hadden zijn troepen zes of zeven standaarden veroverd en hij heeft er daar honderd en vier van gemaakt om ze in Notre-Dame te Parijs onder te brengen!

De Franschen waren heiligen, die naar Brabant kwamen om er het nieuwe Hollandsche evangelie in te voeren. Hoe zouden de Brabanders de gelegenheid hebben laten voorbijgaan om van die heiligen eenige relikwieën te verzamelen. De eenen namen hun jassen, de anderen hun hemden, andere weer hun ooren.

'Nostre Lyon Belgique', luidt het verder, 'grandement irrité, comme l'ours de la fable, de ce qu'aviez voulu partager sa peau, s'est rué sur vous tous, & specialement dessus vos oreilles, grand fut le carnage, mais aucuns ont gaigné le haut. Scavez ce qu'il a dit à tous ceux, qui y sont demeurez? qu'il deffend bien rigoureusement, & à peril d'encourir une totalle ruine, dans l'affront & la derision, d'asseoir d'oresnavant quelque accord, contract, marché, ou devise de partage sur sa noble toison, si ce n'est qu'on l'ait au preallable escorcée'.

De Franschen hebben de gewoonte op onze schouwburgen in Vlaanderen

vertooningen te komen geven, vertelt het *Galimatias*, Nu onlangs hebben zij er een bloedige tragedie opgevoerd, met de Passie als onderwerp. Doch de bedoelde Passie is de oorlog, die zoo menigeen onschuldig deed lijden, die de H. Maagd, de heiligen en hun beelden onteerde, en ook den Zaligmaker, onder de gedaante van de H. Hostiën, heeft gesmaad en gehoond. Deze Passie heeft Judassen gekend, ‘traisires à Dieu & à leur Roy’, waarmede stellig bedoeld worden de samenzweerders René van Renesse, Graaf van Warfusée, Hendrik Graaf van den Bergh, en andere ontevreden Zuid-Nederlandsche edelen, die zich in betrekking hadden gesteld met de vijanden van den koning van Spanje, hun wettigen heer. In die Passie was er ook een Pilatus, die zijn handen in onschuld waschte en die toch de oorzaak was van het vergoten bloed, nl. de Fransche koning. En in verband met het afhouwen der ooren paste natuurlijk bij deze Passie ook een Malchus. '‘Et cecy estant, ne vous estonnez point, si faisant aussi quelque personnage en ceste tragedie, scavoir, l'un des ministres de ce *Prince des Prestres*, qui est vostre Cardinal, vous avez rencontré des S. Pierres, qui pour venger le tort que faisiez à leur malstre, vous traitterent en Malchus, & coupperent vos oreilles’.

Zoo de schuldigste van allen, Richelieu, de ooren nog niet verloren heeft, hij zal met wachten de straf toch niet ontgaan.

De Franschen zoeken hun ooren om te luisteren naar het *De Profundis* of ironischer naar het *Te Deum*, dat zal gezongen worden te Parijs voor hun maarschalken bij hun terugkeer uit Brabant.

Maar wat wil de auteur van dit pamflet langer praten? De Franschen zonder ooren kunnen hem toch niet verstaan.

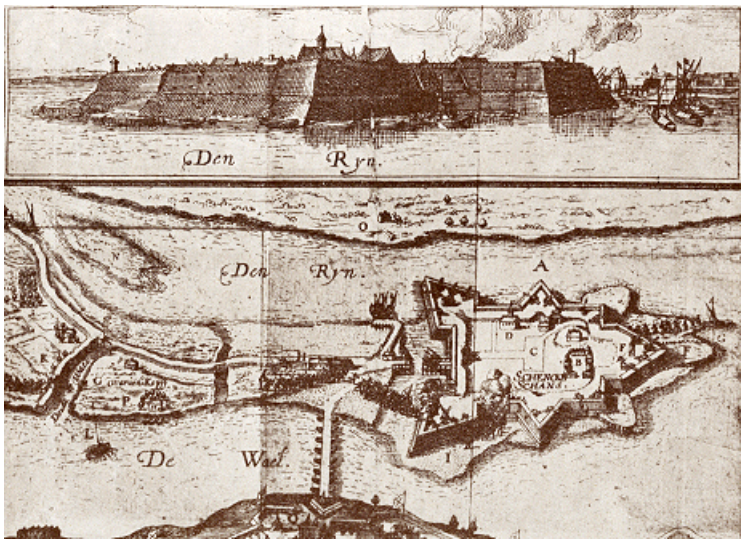

(Boven) DE SCHENCKESCHANS. - (Onder) DE INNEMING VAN DE SCHENCKESCHANS

XV. De Veldtocht van 1635-1636 - Inneming en Verlies van de Schencke - Schans - Het ‘Raffelspel’ om de Schans

De derde belangrijke episode uit den veldtocht van 1635-36, ondernomen door de verbonden Staatschen en Franschen ter verovering der Spaansche Nederlanden, was de inneming van de Schenckeschans.

Na hun mislukte poging tegen Leuven vluchtten de verbonden troepen naar het Noorden, op de hielen gevolgd door de legers van den Prins Kardinaal en van Picolomini. Deze laatste drongen door tot in Gelderland en daar zij er op het einde van de maand Juli 1635 goede kans toe zagen om de Schenckeschans te veroveren, besloten zij dien slag te slaan.

De Schenckeschans was een vermaarde vesting, in 1584 door den kapitein Maarten Schenck gebouwd op het eiland 's Gravenweerd, tusschen Rijn en Waal in de Betuwe. Deze schans, die den naam van haren bouwer droeg, werd, de poort of de sleutel van Holland bijgenaamd. Wie er meester van werd had den weg open naar Arnhem en al de Geldersche steden. Totnogtoe was deze vesting nooit door een vijand ingenomen.

Na zijn aftocht uit de Spaansche Nederlanden zag Frederik Hendrik zich genoodzaakt Graaf Willem, die een aantal grensplaatsen bezet hield, waaronder de Schenckeschans, met een aantal troepen tot zich te roepen, wat voor gevolg had dat de garnizoenen van deze plaatsen zeer verzwakt werden.

Zoodra de Kardinaal Infant vernomen had, dat er in de Schenckeschans niet veel soldaten meer aanwezig waren, zond hij er vijfhonderd man op af, onder de leiding van Joris Eynhouts, luitenant van den graaf van Embden. Geleid door een gids, bijgenaamd ‘den Knapschenkel’, trokken zij 's nachts doorhet land van Kleef tot aan het Spui en het Huis te Rylandt De gouverneur

van Emmerick, in den waan dat deze opmarsch hem gold, liet nog inderhaast, niettegenstaande het verzet van den bevelhebber der vesting, zestig man uit de Schenckeschans weghalen. Toen vernamen de troepen van Eynhouts, dat er nog enkel een honderdtal soldaten in de schans aanwezig waren.

Dan hebben zij zich met aken laten overzetten van het Huis van Bylandt naar 's Gravenweerd. Zij rukten in den nacht op naar de schans en vielen ze bij laag water langs twee kanten te gelijk aan. De bevelhebber Welders verdedigde zich dapper en slaagde er in twee maal den stormloop van Eynhouts' troepen af te weren. Toen kwam een derde troep aanvallers langs achter opdagen. Welders werd gevaarlijk gewond en de totnogtoe onver-winbaar geachte schans was in minder dan een klein uur in handen van Eynhouts.

Al wie op den wal of met het wapen in de hand werd aangetroffen werd gedood. Vrouwen of kinderen waren in de schans niet aanwezig.

I. Al de bovenstaande bijzonderheden ontleenen wij aan een los blaadje, waarop bij een voorstelling en een plattegrond van de Schenckeschans (zie blz. 304), het verhaal van de inneming voorkomt onder het opschrift: *Corte ende waerachtige beschrijvinghe van het Fort van Schencken-Schans, hoe die door een secreten aenslach van des Conincks volck inghenomen is den* 28 *Juli* 1635.

Het blad vond men te ‘coope t'Antwerpen, By Jacob Mesens, op de Lombaerde vest, in den Gulden bybel’[1].

II. Op veel plaatsen is dit verhaal in tegenstrijdigheid met een Fransch relaas te Brussel uitgegeven ‘Chez la Vefve d'Hubert Anthoine Velpius, Imprimeur juré de la Cour, à l'Aigle d' or pres du Palais, 1635’. De volledige titel van deze laatste brochure luidt als volgt: ‘*La plus particuliere Relation de la Prise du Fort de Schencke, sur les Hollandais. Le progrès de l'armee Catholique en Gueldres, soub l'heureuse conduite de l'Infant Cardinal: des armées Impèriales soub celle du Roy de Hongrie. Et l'expiration de la trève entre les 'Royaumes de Polongne et de Suede*’.

Het is werkelijk alsof deze *Relation* geschreven werd om zekere verkeerde of door de Spaansche regeering minder gewenschte voorstellingen van het gebeurde terecht te wijzen. De eerste volzin van dit vlugschrift luidt inderdaad als volgt: ‘Les derniers advis sont toujours les plus certains et mieux circonstanciez, c'est pourquoy on dict communement qu'il faut attandre le boiteux’.

De kreupele bode schijnt wel eerst een omweg te hebben gemaakt langs de regeeringskringen vooraleer bij den drukker aan te landen, want zijn

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, Koninklijke Bibliotheek te Brussel, S., II, 5060, W. 39.

voorstellingen luiden veel gunstiger voor de koninklijke troepen. Waar de Nederlandsche *Beschryvinghe* vertelt, dat al wie met de wapens in de hand aangetroffen werd door de overwinnaars gedood werd en dat er noch vrouwen, noch kinderen in de schans aanwezig waren, schrijft de *Relation* het tegenovergestelde: '...Ceux cy estant entrez glorieusement dans le Fort, ils ont néanmoins usé de la victoire avec toute modération, sans tuer, piller, ou mal-traicter personne. La première chose fut de faire entrer dans l'Eglise tous les soldats et habitants, et congedier les femmes de ceux là, à chascune desquelles ils permirent d'emporter sept on huit patacons, et à celle du Gouverneur cent, le reste demeurant au pouvoir du vainqueur'.

Deze grootmoedigheid werd in de pamfletten tegen de Hollanders herhaaldelijk geprezen in tegenstelling met de wreedheid en de vernielingswoede door de Hollandsche en Fransche troepen te Thienen en elders in Brabant aan den dag gelegd.

Verder deelt de *Relation* mede, dat 300 Geldersche soldaten met wagens en handmolens de Schenckeschans-bezetting kwamen versterken, en dat er later nog 2000 man hulptroepen werden ondergebracht. Nauwelijks in de vesting binnen, konden de Spaansche troepen op den Rijn, drie schepen aanhouden, geladen met kanonnen, acht en negentig duizend pond buskruit, een wind- en een paardemolen, tarwe, rogge, enz. De Gouverneur Welders stierf aan de 'dertien wonden' die hij had ontvangen. Hij werd door een priester uit Kleef bijgestaan en ontving uit diens handen de laatste sacramenten, 'après qu'il a eu abjuré l'heresie et tesmoigné de coesur et de bouche plusieurs actes de contrition'. De nieuwe bezetting groef een kanaal om den Rijn in de Waal te laten loopen, tusschen het fort en de Betuwe. Zoo kon zij de aanvallen aan dien kant beletten en de wateren van Rijn en Yssel van peil verlagen ten einde een inval in de Veluwe te vergemakkelijken.

Op Zondag 29 Juli werd er in de Schenckeschans een dank-processie gehouden en ook te Brussel zong men een *Te Deum laudamus*.

Deze overwinning gaf aanleiding tot een reeks Brabantsche spotgedichten tegen de Hollanders en hun Fransche bondgenooten.

III. Zonder naam van plaats noch drukker verscheen: *De Velle Schencken / die welcke den Prince / Cardinaal / ghevonden heef / Buyten het maegher huys d'welck / de Staten van Hollant dit jaer ghebouwt hebben*. Van dit gedicht raadplegen wij 'Den tweeden druck, vermeerdert ende verbetert door M.B. / Ghedruckt in den Franschen dans / In het fort van de Schinc-Schans/'.

Het is een doorloopende bespotting van Frederik Hendrik's onderneming tegen de Spaansche Nederlanden. Het huis dat hij daar bouwen wilde met

‘Hollants gruys’ en ‘Frans ghespuys’ stond op slechte ‘fondamenten’ van ontrouw en rebellie en moest instorten. Frederik Hendrik was een onbevoegde ‘Bouman’. De spotdichter verlaat het thema van het ‘wanckelbaere’ huis, en wil verder een ‘dronck uit een ander vaetjen’ tappen. Hij gebruikt nu het reeds bekende thema van den Prins Kardinaal door zijn vijanden voorgesteld als een kind. Het kind heeft tanden gekregen!

Ghy achten den Cardinael te jonck
Ghy aensaeght hem, voor een kindt
U ooghen waeren wel verblindt
Ghy hebt hem doorgaens willen wieghen
Hy kost niet slaepen om die vlieghen
Die uyt Vranckryck op hem vloghen.
Die wieghers zijn daer-me bedroghen.
Het kindt wirdt eenen stercken knecht,[1]
Het heeft hem-selver opgerecht
Het kindt stont vast op bey zyn been
Het kindt gingh wel haest alleen
U docht het kreet / zyn kaecken branden /
Twas teecken van den wasch der tanden
Die zyn ghewassen op korten tijdt
Dat t' kindt nu door de S c h e n c k e n bydt
Die tanden zijn van goeden aert
Die tanden dienen niet ghespaert.

De woordspeling op Schenckel-Schinkel-dijbeen (een van de gezochtste deelen van het beest) lag hier voor de hand. Het lekkere beetje dat zij nu in bezit hebben, zal den lust der Spaansche soldaten opwekken om er nog andere in Holland te veroveren. Elke stad, elke streek, die de Prins Kardinaal in het Noorden nog winnen kan, wordt nu ook als een schinkel voorgesteld.

Het zij die komen uyt Westphaele
Oft over den Rhijn oft van den Waele
Van de Beesten van 's Graven-weert
Worden de S c h e n c k e n wel begheert.
Daer vint men altijt vette Vercken
Dat sal den Spaignaert nu wel mercken
Proeft hy hoe den S c h e n c k e l smaeckt
'k Wed' hy 't beentjen niet en laeckt
Al waert maer om het mergh te suyghen
Dat sal de heele B e d u w e tuyghen
De B e d u w e heeft veel schoon ossen
Die zijn al vet men maghse bossen[2]
Sy hebben S c h e n c k e n dick en vet

1 Jongen.
2 Slachten. - Zie Kiliaen: bossen = kloppen, slaan.

Weerdigh hunnen Heer eens voor-gheset/
Den grootsten schenck is door-ghebéten
Men sal voortaen wat merchs eten /
De S c h e n c k was van een groote koe /
Maer daer-me en komt den Prins niet toe.
Sa soeckt Schencken van Patrijsen
Die sal men u in de Veluwe wijsen
Ontbiet nu eens aen die van T h i l t
Dat hy S c h e n c k e n hebben wilt
Van Kappuynen oft van Haenen
Sy zijnse schuldigh ghy moetse maenen
Boyt den Bisschop van U t r e c h t
Op dees S c h e n c k soo died' hem recht
Ontbiet van die van Amsterdam
Om wat S c h e n c k e n van een lam
Kompt hy dan noch wat te kort
Soo seynt den Bode eens naer D o r t
Doet oock die van A r n h e m weten
Hoe ghy schenck hebt leeren eten
Wilt ghy schencken van een hert?
Schrijft aen die van Bommelrewert
Soeckt ghy schencken van End oft Gans
Die vindt men binnen S c h e n c k e n - s c h a n s
Begheerder meer doet eenen wenck
E m m e r i c k brenght u oock eenen S c h e n c k
Staen die soorten u niet aen
Soo moeght ghy eens naer Vrieslant gaen
Doet provisie van dees S c h e n c k e n
Ghy kont H a n s - G e u s daer me krencken.

IV. Dat de Spaansche en keizerlijke troepen, na de inneming van de Schenckeschans, hun jacht op schinkels ernstig voortzetten, blijkt o.a. uit het spotgedicht: *Tsaemen-spraeck / tusschen / die Moert / ende / die Vrauw / over haer / gestolen Koeyen / inde / Betuwe*, zonder naam van drukker noch plaats, 'Gedruckt in de Stadt daer de kans verkeert is'[1].

De 'maert' heeft een troep vreemde ruiters zien aankomen en vraagt aan de 'vrouw' wat voor landslieden het zijn.

Vrauwe / wat syn dit voor gasten
Die hier comen in 't landt /
Ick sien sy draegen quasten /
Hun spraack is onbekandt.
Sy voeren cromme sweerden /
Sy vraegen al naer gelt /

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', Koninklijke Bibliotheek te Brussel, S. II, 5060.

Sy hebben lichte perden /
Sy vliegen over t' velt.

‘Dit zijn Croaten’, legt de vrouw uit, ‘zij komen de Betuwe eens bezien, gij hoeft niet te vreezen’, beweert zij verder geruststellend. Doch de ‘Maert’ heeft de ruwe kerels al aan den gang gezien, en schetst dan tamelijk realistisch een tafereel van hun rooftochten.

Hoe Vrouw zyn dit soldaten?
Ick sachse voor duyvels aen /
Ick hoordense daer praeten /
Ick sachse sterlincx aen,
Docht wat sijn dit voor haenen /
Soudent oock menschen sijn /
Die hier comen ter baenen /
En soo gemonteert zijn.
Ons koeyen ende peerden /
Die inde weyde gaen /
Sy metter haest aenveerden /
En voor hun dreven aen.
Ick riep met luyder stemmen /
Wat gaet u duyvels aen /
Sijt ghy nu heel van sinnen /
Laet toch ons koeyen gaen.
Ons Vrouw sal my bekyven /
Als ick sal t' huyswaert gaen /
Dat ick die koeyen laet dryven /
Laet toch ons koeyen gaen.
Niemant en sprack van allen /
Maer lachten allegaer /
Sy lieten my' al kallen /
Als ick hun volgde naer.
Eenen Duyts quam daer gheloopen /
Potz Slaperment wat is dat /
Wat wilt dese hoere al roepen /
Eenen voet past op haer gat.
Hy stiet my haest ter aerden /
Ick viel in eene gracht /
Al eer ick my omkeerden /
Ick en had dat niet verwacht.

Tot grooter ontzetting van de vrouw vertelt de ‘Maert’ ook nog hoe de paarden der hoeve weggedreven werden.

Den wech die sy daer namen /
Trock recht al naer die Schans
Daer dreven sy te samen /
Beesten met kudden gans.

De vrouw besluit met een bittere klacht over den ellendigen toestand der landlieden. De prins heeft hun geld gekregen en nu is hij niet meer in staat om het land te verdedigen. De Croaten en de prins vereenigt zij in één vermaledijding.

Den duyvel machse haelen /
En oock die pestilence /
Tis nu al niet met allen /
Waer is zijn excellence /
Die ons soud defenderen
Voor al ons gelt en goet /
Nu comen ons braveren
Vremden tot inde doot.
't Gelt heeft den Prins bekomen /
Die koeyen gaen oock voort /
Die peerden sijn ghenomen /
Het wert al wech gevoert.
Nu roepen die Spaignaerden
Haes-op vive le Roy
Ghy en sult hier niet meer aerden
't Lant segghen sy / is a moy.

V. De lasten, die op de Betuwe en ook op de overige gewesten van Noord-Nederland drukken na de inneming van de Schenckeschans, worden nog uitvoeriger opgesomd en besproken in het volgende belangrijke spotgedicht: *T'saemenspraeckinghe / tusschen den Borgher / van Amsterdam / ende den Boer / uyt de Betuwe / Hoe sy hun beklaeghen / over die groote lasten die sy moeten draeghen / t'sedert het overgaen van de Schenckeschans. / Met twee royen is hy weerdigh geslaeghen, Die zijnen wettighen Koningh niet en wilt verdraegen*. (Houtsnede zonder verband met den inhoud) *Gedruct in den grooten NIET / Dobbel betaelen is syn bediet*[1].

De Amsterdamsche burger ziet een boer klagend en jammerend verschijnen en vraagt hem wat de oorzaak is van zijn verdriet. De boer komt uit de Betuwe, waar nu gevochten wordt tusschen Staatschen, Spanjaards, Franschen en Keizerlijken, en hij schildert een treffend beeld van de plagerijen, knevelarijen en plunderingen, waarvan hij en zijn streekgenooten de slachtoffers zijn.

Ick sat gherust / sonder vreese / en alsoo soet
Vrolijck van herten / in mijn Vaders contryen /
In de beste Landen / alder-schoonste weyen
En waeren daer noyt met een achterdincken.

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', Koninklijke Bibliotheek te Brussel, S. II, 5060.

Maar nu is alles veranderd. Hij heeft allen moed verloren en kan de tranen in zijn oogen niet weerhouden.

Daer wy met weye oft boter-melck te vreden waeren /
Ofte ten hoogsten bier; t' is nu al van den claeren /
B o e r t' sa schenckt ons den coelen Renschen wyn /
Gheeft ons daer Haenen en Hinnen met de dosyn /
Daer by noch willen wy schoon Pataconnen /
Al hadde ickse daer met grooter tonnen /
Ick soudese haest hun hebben gegheven.

Het tafereel dat de boer hier ophangt, is zeker wel de moeite waard om er, vooral als tijdsbeeld, de aandacht op te vestigen.

Het staeten volck moeten wy nu logeren
Het K o n i n g h s volck daer by oock contenteren
Van d'een en d'ander worden wy dapper besocht /
Sy comen al oft sy daer uyt de locht
Met menighten waeren by naest ghevallen /
Wat sal ick al segghen? Ick en kans niet callen
Wat dat wy nu al moeten verdraeghen /
Men kan niet doen naer hun goet behaeghen /
Want den eenen en ist niet wel gekockt
Den anderen ist te seer gebrockt
Den eenen te dun / den anderen dick /
Den anderen seyt ick my verstick /
Den eenen gesoeden den ander gebraeden /
Wie soude doch sulcken gasten versaeden /
Den eenen wilt suet den anderen suer
Den eenen die spreeckt daer schamper en stuer /
Den eenen wilt bier / den anderen wyn
Noch wel ghesuyckert...

Al die kwellingen overwegende, richt de boer zijn woede tegen degenen, die er volgens hem de oorzaak van zijn. En die Betuwsche boer spreekt natuurlijk heelemaal in den zin van den Spaansch-Brabantschen dichter van het pamflet. Hij valt alleen uit tegen den Prins van Oranje, tegen de Staten en tegen de Franschen en veroordeelt hun politieke plannen, waarvoor hij gedwongen werd diep in zijn beurs te tasten en die hem nu niets anders dan leed berokkenden.

...Gheplaeght moet zyn
Die ons dese plaeghe op onsen hals
Ghebroght heeft / dien O r a n g i e n vals
Ramp moet hem sijn / ramp oock de staeten
Ramp moet oock wesen de Fransche soldaten /
Ramp moet oock wesen dien boesen raet /

Te conquesteren den Brabantschen staet;
Sy souden ons lasten daer hebben vermindert /
Maer siet sy hebben ons meer gehindert /
Als sy hebben verlaten hunnen eyghenen nest
Nu komen die Croaten ende halen het best;
Soo dat wy voor al ons gegheven ghelt /
Noch moeten hooren ghy B o e r e n telt
Dat silver en gaudt al met der daet
d' Welck ghy de Staeten met hunnen praet /
Daer hebt gegheven u B o e r e n sweet
De Staeten die swoeren al by den eet /
Het sal het leste wesen van uwe lasten
Daerom wilt doch diep in 't borseken tasten /
Want B r a b a n t en V l a e n d e r e n hoort ons nu tauw /
A r t o i s , A n t w e r p e n , ende oock H e n e g a u w ,
Maer siet het verkeer van hunnen disseyn
d' Welck sy seyden dit is doch myn /
En kennen nu niet besitten in vreden /
Noch landen noch dorpen / noch allen hun steden /
Hebbent platlandt ten besten gegheven...

De burger zoekt den boer te troosten met hem te verzekeren, dat de Staten overal soldaten zullen zenden om de Croaten te verdrijven. ‘God beware ons!’ roept de boer, ‘Geen soldaten meer!’ - ‘Ja maar’, weerlegt de Amsterdammer, ‘de Hollandsche soldaten zijn beleefd en tevreden met alles wat men hun geeft’. De boer is volstrekt niet van dat oordeel:

Onse soldaeten zijn meestendeel guyten /
Sy weten te vinden het huynderen kot /
Sy begheren den wyn oock met den pot /
Sy begheren oock ghelt / en andere waer /
Sy rooven het huys ende maeckent klaer /
Sy zijn beleert al naer u praeten /
Had het ghy ghevoelt al met der daeten /
Alsoo en soude ghy doch niet spreecken / siet
Want ick hebbe ghevoelt dit groot verdriet /
d' Experientie doet voor waer vertellen /
Ick en sagh mijn leven noyt sulcken ghesellen /
Die ons Landt met den sweerden moeten beschermen
Sy eten ons op tot op onse dermen...

Op verzoek van den burger geeft de boer nog meer bijzonderheden over de handelwijze der troepen in de Betuwe. Wij denken bij het lezen onwillekeurig aan de bekende prenten, waarop David Vinckenboons levendig en onderhoudend toont hoe de Spaansche soldaten bij de boeren gedurende den oorlog huis hielden.

Al hadde ick noch een jaer ende dagh
En soudet noch niet al konnen segghen
d' Welck ons die soldaeten nu oplegghen
Men soudender Cronycken seer groot aff maecken
Ende seer qualyck tot het eynde geraecken /
Wy kryghen van 't Krijghs-volck soo menighen stoot
Sy maecken ons kael / sy maecken ons bloot.
- Passeren daer Spainiaerds met groote hoopen
Wilte-broodt moeten wy terstont gaen koopen /
't Is niet de bier Patroon / maer wyn met sloopen /
t' Is s c h a m p a B o r a t z o , moeten henen loopen /
t' Is G a l l i n a P a t r o n a , C a p o n a , wy moeten ver-ermen /
Sy steecken soo menigh Haen en Hin in hun dermen /
't Is hun alleveleens waer dat zijt haelen /
- Passeren daer Bourgenoints ofte Waelen
Sy stelen ons de eyeren en de Huynderen mede /
Hoe souden wy konnen betaelen ons bede?
t' Is al verbeurt d' welck niet en is in stede
Moeten snel loopen / oft wy in poste rede
't Is Bouger / meschant / Lutheraen / wy kreyghen /
Ten helpt gheen schoon spreecken / oftestuypen oft neyghen /
t' Is flocx hael de b l a n p a i n , daer by goet bier /
Wy moeten hier slempen en maecken goet cier /
Ick moet het al haelen / daer by noch swijghen /
Oft ick sal Stockvis sonder boter krijghen.
- Passeren daer de Duytschen ofte Croaten /
Dat zijn wel soo wonderlijcke soldaeten /
De verborghen schatten konnen sy daer ghevinden /
Het schijnt datse onse ooghen oock wel verblinden /
Oock onse beste kleederen die wy t' Sondagh draeghen /
De koyen uyt den stal al sonder vraeghen
Ontbinden sy / en gaender mede henen streycken.
Wy hebben het druckelyck sien / en droevigh keycken /
Sy vloecken seer veel by de slaberementen /
Flocx Vader gheeft ons ghelt met elementen
Er bist rijck genogh / noyt meerdere peyn
Gheef ick een schaep daer by een sweyn /
Ten is niet genogh moet gheven den wijn /
Ick wenschte hun dickmael regael ofte fenijn /
Bersten moeten sy daer mede / ramp moet hun scheynen /
Den Duyvel moet hun haelen / en soo verdweynen.
- Passeren daer het Staeten volck / t' is al eene /
Van rooven en stelen / sy maeckent ghemeene /
Konnen oock wel roepen / om gelt / om wijn
Wie soude aldus noch langher willen ghebrielt zijn?
Dedent wy niet / sy ons dapper sloeghen /
Ende met stocken ten huysen uyt-joeghen;

Doen dit P r i n c e Soldaeten / doen dit onse vrienden /
Wy mochten ons wel van den eedt ontbinden /
Sullen wy ons noch soo langh laeten krincken?
De trauwe is ewegh / t' recht sietmen hincken /
Niemant en sietmen de waerheydt voorstaen /
Het welvaeren des landts / siet men heel vergaen /
Daerom wil ick wegh / ende niet verbeyden.

De burger is van oordeel, dat de Betuwsche boer nog geen reden heeft om het land te verlaten. Hij heeft gewis geld en goed verloren, maar zijn vrouw, zijn kinderen, zijn woning zijn nog ongedeerd gebleven. De Amsterdamsche burger wordt hier weer de tolk van de eigen meening van den Brabantschen pamflet-dichter, en maakt den boer duidelijk, dat hij zich nog gelukkig mag achten ontsnapt te zijn aan de gruwelen door de Hollandsche soldaten te Thienen bedreven. En de boer bevestigt dat het waar is:

...Sy hebben de Schencken-Schans vereert /
De Dochters en Vrouwen / en Meyskens allegaer
Hebben ongescheynt gelaeten / dit is doch waer /
Noch branden / noch moorden en hoor ick niet /
Noch datter yet quaets hun is geschiet /...

En waarheen zoudt gij trekken, indien gij uw landerijen verliet? vraagt de burger. Naar de stad, luidt het antwoord. Daarop betoont de Amsterdammer eerst, dat de boer, gezien zijn aard en zijn bedrijvigheid zich volstrekt niet zou thuis voelen in de stad en er diep ongelukkig zou zijn. Overigens het heele stadsleven is ten gevolge van den oorlog onuitstaanbaar geworden. De stedeling is er zoo slecht aan toe als de landman.

't Is nu al anders in de Stadt te woonen /
Dat sal ick gaen met der daet betooaen.
Wy ginghen wandelen naer ons plaisir /
Wy vaerden van d'een tot d'ander quarlier /
Wy roetsten / wy reysden naer onsen sin /
Wy dreeffden den handel / naer 't meeste ghewin /
Wy en wisten van vijandt / noch vijandts ghewin /
Wy waeren sonder vreesen / 't was al vriendt /
Maer t' sint dat wy daer hebben verloren /
De S c h e n c k e - s c h a n s sterck / seer uytvercoren /
Soo sijn wy daer in de steden gesloten /
Als voghelen in een gawoel[1] ofte koten /
Oft ghelyck een muys al in de val /
Komen wy uyt de steden soo verliesement al /
Buyten de muren en zijn wy niet vry
Maer worden gevanghen / geslaeghen daer by /
Altijdt in de Stadt te wesen en is gheen profeyt /

1 Gaiole, gioole, geoole = kooi.

Want ons commenschap[1] daer niet en bedeyt.
De steden en zijn nu oock niet sonder Soldaeten /
Midts dat onse onmachtighe Staeten /
Moeten nu versien de principaelste steden /
Hier op te kreunen / soo hebben wy reden /
Want de soldaeten die in de garnisoenen zyn /
En sullen daer niet wesen voor een kleyn termeyn
Maer blijven daer teenemael op den hals /
Maer op de dorpen qualyck in als[2]
Eenen dagh ofte twee in uwe quartier /
Meught daerom wel maecken sulcken getier?
Laet ons klaeghen die hun jaer ende dagh
In ons huysen hebben / d' welck ick noyt en sagh /
Meynt ghy dan in de Stadt sonder soldaeten te zyn?
Neen Landtsman / want ick segghe u certeyn /
De soldaeten die moeten nu de steden bewaeren /
Anders sullen wy daer qualyck vaeren /
De garnisoenen stellen de staeten seer sterck /
Want de S c h e n c k e - s c h a n s die geeft ons werck:
De steden die noyt garnisoen en saeghen /
Die worden nu besocht met sulcken plaeghen /
De steden die zijn der nu qualycken aen /
Sy moeten nu soo menigh soldaet ontfaen /
Sy zijnder soo deerlijck mede gequeelt /
En allen de waeren die gelden groot geelt /
De traffieck en gaet niet gelyckse plagh /
Daer komen veel borsen al voor den dagh /
Die ydel zijn / wilt dit verstaen /
Veel hebben ghewrocht en luttel ontfaen.

Burger en boer worden het dan roerend eens om den Prins van Oranje en de Staten de schuld van al hun leed aan te wrijven. De burger schimpt op de vlucht van Frederik Hendrik voor Leuven en op zijn onmacht om de Croaten buiten zijn land te houden, waarop de boer nogmaals met nadruk betoogt hoe onverwinbaar de Croaten zijn. In de steden, verzekert de burger, zal het tot een ‘muytineren’ komen.

(Ze) vervloeckten O r a i g n e n / de Staeten daer by /
Sy willen hun drijven uyt de Provincien vry /
En nemen den K o n i n g h hunnen sovereyn /
Niet eer en sullen wy zijn uyt deze peyn.

En de boer stemt daar onmiddellijk mede in. Hij verlangt vurig om te kunnen terugkeeren naar de tijden vóór den opstand, toen alles eendracht en vrede was. Hij pleit geestdriftig voor het goede recht van den koning van

1 Koopmanschap, handel.
2 Te nauwernood alles te samen.

Spanje op de Nederlanden en eindigt met den Prins Kardinaal in al zijn verdere ondernemingen voorspoed en geluk te wenschen.

Godt gave dat wy dien tijdt doch sien mochten /
Te leven eenpaar / ghelijck onse voorauders plochten /
De Landen vereenight / onder een bevel
Des K o n i n g h s : anders en salt noyt wesen wel /
Daer souden veel herten van vreughden opspringhen /
Men souden soo menigh Liedeken singhen /
De vreese der waepenen daer souden vergaen /
Als wy onder onsen wettighen Koningh staen /
Die kan ons bevrijen van allen gewelt /
Daer wy nu soo langhe zijn mede gequelt /.
Want alsoo langh als dit noch niet en is /
Hebben altijt den Krijgh / dit is ghewis /
Den K o n i n g h die sal altijt zijn Landen begheren /
Hierom, sal hy allen zijn croonen werderen /
De Landen zijn hem wettigh / t' is zijn patrimonie goet /
Wat willen wy langher krijghen? Heeft nu eenen voet
Om de Betuwe, Veluwe omvry te maecken /
Seer lichtelijck sal hy aen sijn Steden gheraecken.
P r i n c e dan van Spaignen, wy bidden u gheluck /
Wilt ons bevrijden van het oorlogh stuk /
Wilt ons doch trecken uyt onse tyrannije /
Wilt ons doch verlossen van de Geusche partije
Wilt ons toch brenghen de soete ruste /
Wilt ons doch stellen in 't Landts welluste /
Wilt ons u aensicht schoon ten toone gheven /
Wilt ons den K o n i n g h seer hoogh verheven /
Gheven tot eenen blydelycken soen /
Op dat wy krijghen zijn genaedigh pardoen.

De Brabantsche spotdichters, die met Frederik Hendrik, naar aanleiding van de verwoesting van Thienen en van het opbreken van het beleg voor Leuven, al zoo herhaaldelijk den draak gestoken hadden, vonden nu bij de inneming van de Schenckeschans een nieuwe gelegenheid om hun pijlen tegen den Prins van Oranje te richten[1]. De aanzienlijke reeks schimpdichten tegen hem wordt hier met ettelijke eenheden vermeerderd.

VI. Wij vermelden hier in de eerste plaats: *Den rollewagen van den Prince van Orangien*, met het volgend onderschrift.

Die een ander veracht, seer qualijck bedacht,
En noemt te wesen een kint,
Men siet uyt syn kecken, weert om te begecken
Want hy het selfste bedient.

1 Zie volgend hoofdstuk.

(Voorts hebdy hier noch particulariteit van Schencke-Schans) Ghedruct buyten's graven Haegen / Int Schans by den Rollewaghen[1].

Zooals de titel het reeds aanduidt wordt hier de Hollandsche spot, die den Prins Kardinaal, wegens zijn jeugd, als een kind in een rollewagen voorstelde, door den Brabantschen dichter opgenomen en tegen Frederik Hendrik gekeerd. Nu is de Hollandsche Prins het kind, dat eerst te Thienen en te Leuven 'gestoofd' en 'gepurgeerd' werd en nu in zijn rollewagen voor de Schenckeschans werd gebracht om er 'den tant getrocken' te worden.

> Ontrent de Schencken-schans,
> Daer trocken sy hem gans
> Den tant al wt den mont,...

Het is een merkwaardige tand, gaat de spotdichter voort. Er zaten allerlei onverwachte rijkdommen in. En dan somt hij den buit op van kanonnen, schepen, graan, wijn en dies meer, die bij de inneming in handen van den Prins Kardinaal waren gevallen.

VII. Een ander spotdicht, geschreven na hetzelfde wapenfeit is *Den ghefalierden Wisselbrief van de Philipynen getrocken op Schencke-Schants, Den 28 Juli, &c. Geret, Peter, en Handrick* [Vignet] *Ghedruckt int Jaer* 1635[2].

Gerrit en Pieter wachten ongeduldig op den bode, die hun een wisselbrief moet brengen. Al drie dagen is hij over zijn tijd. Zij maken zich ongerust. Bedoelde wisselbrief is in werkelijkheid het bericht van de voordeelen, die de Prins van Oranje in Vlaanderen heeft behaald. Eindelijk komt de bode Hendrik eu vertelt, dat de wisselbrief in Vlaanderen niet betaald werd, en dat men hem ermede naar de Schenckeschans zoud, waar hij ook alles behalve voldaan werd.

VIII. Bij de zelfde groep kunnen wij nog rangschikken: *Het krijten en lachen van Brabant over het lachen ende krijten van Hollant*, met het volgende rijmpje:

> Lachen en krijten hoort dit bediet,
> d' Welck in H o l l a n t en B r a b a n t geschiet,
> H o l l a n t dat lacht en krijt daer naer,
> B r a b a n t dat krijt en lacht eerbaer.
> Welck is te kiesen in dit gelach?
> Naer te lachen, en veur beklach.

(Alsoo veel hebben die naer / als die voor lachen) / Ghedruct al daer men plagh, / In het krijten, aldernaest den lagh[3].

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', Koninklijke Bibliotheek te Brussel, S. II, 5060, stuk 40.
2 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', Koninklijke Bibliotheek te Brussel, S. II, 5060, stuk 41.
3 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas', Koninklijke Bibliotheek te Brussel, S. II, 5060, stuk 47.

Frederik Hendrik, eerst vergeleken bij den hoogmoedigen Aman, verliest alle kansen in het Zuiden en ten slotte ook de Schenckeschans in het Noorden.

IX. Een eigenaardig gedicht aan den Kardinaal Infant opgedragen ter gelegenheid van de verovering der Schenckeschans, is stellig *Den Bril / op den Neus / vereert aenden / Prince / Cardinael / dienende voor alle gesicht*, uitgegeven met het schertsend rijmpje 'Ghedruckt in het huys, daermen sonder Brill siet', in de plaats van drukkersnaam en plaatsaanwijzing[1].

Dirk de Brillenverkooper prijst zijn waar. Hij heeft brillen voor alle oogen, alle neuzen; voor alle heeren, geestelijken en wereldlijken. Terwijl hij aldus bezig is, ziet hij een voorname groep naderen. Hij wil terzijde gaan, maar Nicolaes de Schipman raadt hem aan te blijven. Het is een buitengewone gelegenheid, die zich aanbiedt.

Neen Derck ghy meught wel blijven, het is den P r i n s I n f a n t ,
Die ons nu is ghekommen uyt Spanien in dit Landt.
Roept eens met luyder stemmen dat ghy brillen vercoopt
Hy mocht wel eenen coopen, als ghyen niet dier verkoopt,
Maer D e r i c k t' sou beter wesen, dat ghy hem presenteert
Een van u beste brillen, en dien hem oock vereert

De Brillenverkooper volgt dien raad en biedt den prins een bril aan, waarmede deze plotseling allerlei nieuwe landerijen, stroomen, steden en dorpen ziet. Hij ontwaart de Betuwe, de Wael, den Rijn, Nymwegen, Arnhem, Morckum, Gorcum, Culenborg, Vianen, Buren, Utrecht, Leerdam, Wyk, Rhenen, enz. Al de plaatsen op wier verovering de Schenckeschans nu vooruitzicht gaf. Een van de geestelijken uit het gezelschap van den prins zet ook den bril op en ziet allerlei nieuwe 'Canonesdynen, Prebenden en Pastorijen', die daar zonder geld zullen te verkrijgen zijn; en een wereldlijke uit het gezelschap ziet door den hem eveneens opgezetten bril heele 'hoopen officien open staen', die nu ook kosteloos zullen uitgedeeld worden!

In de vier laatste verzen wordt dan bekend gemaakt, wat de lezer stellig al gevat had, nl. dat de bedoelde wonderbril, die zulke aanlokkende vooruitzichten opende, de Schenckeschans was.

Wie sou connen verdienen die deugt van desen bril
Geen goet can hem betaelen, coopt vry alsulcken bril
Maer toeft laet hem weer geven den C a r d i n a e l I n f a n t
Dat hy dien mach bewaren, t' is een seer costelyc pant.
Geen schenc is hem gegeven, grooter als Schenckelschans
Gheen schenc is hem ooc beter als dese stercke schans
Neemt nu Prins Cardinael den bril is u vereert
Die Schenc ons had doen maecken die kans is heel verkeert.

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas'. Kon. Bibliotheek te Brussel, S. II. 5060, stuk 21.

De opschudding door het verlies van de Schenckeschans verwekt, was in Holland zeer groot, en hier worden wij er onvermijdelijk toe gebracht om ook een woord te zeggen over enkele Noord-Nederlandsche politieke gedichten, naar aanleiding van deze gebeurtenis uitgegeven. Er wordt in die stukken overigens voortdurend op de Zuid-Nederlanders gezinspeeld.

X. Een eigenaardige weerspiegeling van de gemoedsgesteldheid der verschillende Nederlanders vinden wij in *De Nederlansche Boeren-Twist*, een los blad in plano, zonder naam van drukker noch jaartal uitgegeven[1].

Daar komen met hun oordeel aan de beurt een *Gespanjoliseerde Brabander*, een *Vrijgevochten Hollander* en een *Neutralist*. De twee laatsten blijven vol vertrouwen en keeren zich tegen den eerste, die nu de eindoverwinning door den Prins Kardinaal voor zeker houdt.

De heele toespraak van den Gespanjoliseerden Brabander is in onbeholpen nagemaakt Brabantsch dialect gesteld, blijkbaar met spottende bedoelingen. Wij hebben dit middeltje om zich naar het voorbeeld van Bredero ten koste der Spaansche Brabanders en der Vlamingen vroolijk te maken reeds vroeger in de pamflettenliteratuur zien gebruiken, door Jan van der Veen, tot groote ergenis van de Zuid-Nederlandsche rederijkers Verstocken, Bruynincx en anderen[2].

De Gespanjoliseerde Brabander spreekt als volgt:

Ba 't jan, 'k en he'e ghedacht, dat onsen Cardinael
Soud' hebben, soo valjant, heroyck, en royael
De Geuskens wederom ten Brabandt wtghekreghen;
'T en woor say zidderden voor 't blix' men van sayn deghen.
Wa 't jaes! hoe liep 't ghespuys ('k ick 'k ick lachh' om de kool)
Doen hunliêns sloegh' in 't oor den donder van 't pistool:
Elck woor den Haes te gaeuw, say repten pooten wacker.
En britsten aen den wind' langs koorenkamp, en acker;
Door slayck, en modder heen: ons Glorieuse Prins
Verbaest het Prinske met den roep van luttel winds
Sayn Hayligheedens Loff alleenlayck, is soodaenigh,
Dat woor say ruchtbaer werd, de ketters vliên ruymbaenigh;
Ghelayck noch onlanghs bleeck doe hay met weenigh mans
Soo triumfantelayck innam de Schencke-Schans
Waer mee de Geuskens hay soo dapper nu sal quellen
Dat say hun pypen naer sayn nooten sullen stellen
En buyghen onder 't juck van hunliens rechten Heer,
En legghen nedrigh neêr het opgheraept gheweer,
En ruymen volontier wt d' Oost en Wester landen,

1 Meulman en Vander Wulpen, n^{r} 2325.
2 Zie ons hoofdstuk X, blz. 183 e.v.

Gae mannekens, ke gaet, eer gay 't moet doen met schanden.
Loop huppelincxkens loop, of hay koom met ghewelt,
Want onse Koningh vult de handen hem vol ghelt.
Hay's Koninghs Frere is, en als hay dees Neerlanden
Heeft geinpatroneert, besoeckt hay d' Indisch stranden:
Want hoe kan 't anders sayn dat ons Prins Cardinael
V niet soud kneusen 't hooft door kracht van arm en stael.
Ey lieve Mannekens wat wilt gay teghenstreven
Bid God dat hay uwliens wil beter sinnen gheven,
En 't uytghetoogen swaert steeckt weder in de schee,
Daer is noch kans ghenoch te raecken aan de Vree.
En soo gay 't niet wilt doen kan 't lichtlayck daer toe loopen
Dat gay liens 't met den hals sult altemael becoopen.
Hierom bedenckt goeliens, en neemt een kort beraet,
En bid den Coningh en den Prince om ghenaed,
Sy sayn soo goedertier, sy sullen gnadigh wesen.
En ick sal t' uwen best dry Pater Nosters lesen,
En thien Ave Mary, op dat ons lieve Heer
V tot devoci treckt, en Roomsch, Cath'lijcke Leer.

Uit deze voor-de-gek-houderij blijkt, dat de Brabantsche strijdgedichten in het Noorden wel bekend waren, want de heele redeneering van den Gespanjoliseerden Brabander komt overeen met die van verscheidene Brabantsche pamfletten.

De Vrijgevochten Hollander spot met dat voorbarige, dwaze triomfgeroep. Hij vraagt zich al wat er den Brabander toch bewegen kan om zoo onzinnig te redeneeren. Lotert hem de kei? Is zijn *cerebrum* ontsteld? Met een zinspeling op de bekende felle hekelpartij tusschen Joost van den Vondel aan den eenen kant en den vijand van Samuel Coster en de Academie, predikant Otto Badius *cum suis*, aan den anderen kant, vraagt de Vrijgevochten Hollander of er ‘in 't Bollewerck weer en Otter is geweest’. De Prins Kardinaal heeft nu wel de Schenckeschans, maar zij zal hem niets dan nadeel en vooral veel geldverlies veroorzaken:

Wat is sen winste doch? een houdeloose Schans.
Een kancker in sen beurs, die gouden Pistoletten
Het doodt-byten verbiet, en roesten sal beletten.
Een Meulen die het graen van Peruaenschen oeghst
Soo schandelyck vermaelt, soo gruwelyck verwoest,
Dat men ten andere mael in Spangien weer sal smeden
Gheldt, van de stof daer wy ons Krijghers meed bekleden.

Geen Hollander denkt er aan om het gezag van den Spaanschen koning nog ooit weder te erkennen.

Wat mooght ghy arme sul ons veel aen d'ooren lellen,
Dat wy ons soude weer onder den Spaingiaert stellen,
Ons Vryheydt is te eel, en 't is je groote schandt
Dat jy 't uytheemsch ghedrocht duld in je Vaderland.
Grijp noch een moet, als wy, de Vryheydt staet je open,
En sonder dat en mooghtge ghenen eendracht hoopen.

De Neutralist beweert, dat hij zich in den strijd niet wil mengen omdat hij toch geen verstand van vechten heeft en dat het hem niet kan schelen wie zijn prins is. Hij moet zoowel voor den een als voor den andere ‘schattingh’ geven. Nochtans kiest hij toch beslist partij tegen Spanje. Hij wenscht in vrede te leven.

Doch dat en kan niet zijn, soo langh in Nederlandt
Den Spangiaert heerst, maer als wel die sal zijn van kant.
Daerom soo ist ons best, soo wy ruste begheeren,
Dat wy uyt Nederlandt de trotsche Spangiaert weeren.

Er waren niettemin verscheidene Hollanders zeer kleinmoedig en zij leverden zich over aan klachten en kritiek.

XI. Jan van der Veen, de vurige Oranjeman, dien wij reeds naar aanleiding van Frederik Hendrik's veldtocht in Vlaanderen in 1631 met de Antwerpsche rederijkers in twist zagen, kan dit moeilijk dulden. Hij ergerde zich geweldig over al de pessimistische praatjes, die hij in Holland zelf te hooren kreeg toen de Schenckeschans in Spaansche handen was gevallen en met de kritiek van al die ‘steurluy aan de wal’, al die helden die ‘buyten schoots’ bleven, stak hij op zijn gewone vinnige manier den draak in *Rasebols Chaos. Nae de Copey tot Arnhem, by Jan Jacobsz. Boeckvercooper, woonende inde Catarijnestrate, in de vergulde Persse*, 1635[1].

Verbastert en verbeest geslacht,
Is 's Princen roem uyt u gedacht?

Zoo vraagt hij verontwaardigd aan de weinig heldhaftige praatmakers. Hij heeft vertrouwen in de herovering van de versterking.

Sal een geleende Schencke-Schans
Nu doen verdorren syne Crans?
Ey? Ordeel eens rechtvaardich,
Doch, 't is geen antwoort waardich.

Wat is des vyants winst en cans?
Een houdeloose Schencke-Schans.
Een vlot, daar op een aarden wal

1 Meulman en Vander Wulpen, n^{r} 2326.

En dat, een wat, een niet-met al,
Een luck, van korte vrenghd' en moet,
Een winningh die hem schade doet,
Die als-men 't wel te recht besiet
Soo ist een op-gepronckte niet,
Ja, min als hier, want 't gunt hy heeft
Hem meerder ramp als voordeel geeft.

XII. Jan van der Veen's bitsig pamflet lokte een tamelijk slap antwoord uit: *Slaepbol voor Jan van der Veen Rasebol*[1]. maar weldra kon de strijdlustige poëet-apotheker voor goed victorie kraaien. Zijn voorspelling kwam uit. De Schenckeschans bleek voor de Spanjaards onhoudbaar.

De Prins van Oranje kende te zeer de strategische waarde van de Schenckeschans om van de herovering van deze vesting niet het hoofddoel van al zijn verdere krijgsverrichtingen te maken. Na heel veel krachtsinspanning, slaagde hij daarin op 29 April van het jaar 1636.

Nu was het weer ‘krijten’ in Brabant en ‘lachen’ in Holland! Spotdichters uit het Noorden dienden de spotdichters uit het Zuiden nu van antwoord.

XIII. Reeds in de eerste verhalen van het gelukkige, wapenfeit, die naar oude gewoonte onder het volk verspreid werden, wordt de Brabantsche trots op een harde proef gesteld. In het *Waerachtich Verhael / van de Veroveringhe / Vant vaste ende stercke Fort / Schencken-Schans... getrocken wt verscheyden gheloof-waerdighe / Brieven / gheschreven by eenige Persoonen / van Qualiteyt*. / (Tot Leyden, by Willem Christiaens, woonende in de Nonne-steegh / in den Ghesonden Broeder / 1636)[2], komt o.a. een ‘playsanten Brief’ voor ‘gheschreven uyt Antwerpen / van de groote verslaegentheit die aldaer is / over het verlies van de voornoemde stercke Schans’. Buiten den spot over gemis aan moed en het gewone leedvermaak over de mislukking van de te hoog gespannen verwachtingen, in dergelijke hekelschriften voorhanden, gebruikt de Hollansche schrijver hier weer het bekende Bredero-middel om den Spaanschen Brabander belachelijk te maken. Hij schrijft dien zoogezegden Antwerpschen brief in die karikatuur van met Fransche woorden doormengde Brabantsche gewestspraak, die, zooals wij het zooeven nog herinnerden de Antwerpsche rederijkers Verstocken, Bruynincx e.a. zoo boos maakte.

Wij laten hier de copij van dezen ‘playsanten’ brief volgen ‘Signoor, ende vriendt / mijnen welgheextimeerden Compeere: hier gaet vrij al wat meer om als de Molens. Het waer te bayster / sou kick kick u van alles

1 Meulman en Vander Wulpen, n^{r} 2327.

2 Pamfletten-cataloog Knuttel, n^{r} 4417.

schrayven. Way hebben onse gaten wel gheschrabt. Alhier / en oock te Brussel in 't Hoff / is seer groote murmuratie ende weynich solatie over Schencken-Schans expugnatie. Door het welcke de Onse wel ghemaynt hadden yets Groots ende Notabels te effectueeren / doch het kansken ende mayninghe is misluct: het sal ongetwayffeld in Spaengien een groote alteratie ende verslaeghentheyt maecken / alsoo daer gheen ander persuasie en was / als dat de sleutel ende de Deure om Hollant nu 'teenemaal te vermeesteren ende de ruineeren / in onse hand ende Macht ghevallen was. Men hadde Schencken-Schans hier al ghegheven de Naem ende de Reputatie van's Conincks *Croon*, doch is nu anders uytgevallen / ende is by mayn sielken gheworden des *Conincks Schandalisatie*. Onse groote Meesters ende Commandeurs Del Campo, den Cardinael Infant / Graef Jan van Nassouw / ende den Prins Thosamo / sullen onghetwayffelt haren danck ende gratie bij den Coninck al wech hebben / om dat sij een *Casteel* van alsulcken importantie ende excessive valluatie / 'tsy door onvoorsichtichayt / 'tsy door manequement van couragie / niet hebben konnen mainteneeren. Het extravageert al verre buyten onse fantasaye ende imaginatie / want wij en hadden certayn niet ghetwayffelt ofte wij souden desen somer met al ons valjant ende excellent volcxken / ende met de Keyserse / die alreede met goye Fortuyn sijn afghekomen / heel Gelderlandt / Hollandt / ende de omligghende plaatsen / terribel ende totaelijcken hebben doen sitteren en beven: het mochte nu weder ter contrarien op ons eygben *proprio*, ende op ons mutskens wel aen komen. Wat mayn aengaet / myan goede Compeerken / kick / kick ben seer alteratijf. *Par ma foy*, de Hollanders en sayn alsulcke plompekers niet als men hier op onse modo wel sayt: het geen sij onsen Coninck af-nemen / kennen sij wel behouden ende reserveeren / ende 't geen sy quyt worden of verliesen / kennen sy terstont wel wederom incorporeeren: kick / kick ben mayn sinnen bayster / en late van nu voortaen mayn spillekens in d'assen vallen: kick / kick en hebbe noyt sulcken dolloreusen May-Liedekenn ghesonghen / daerom *Sainct Diego ora pro Nobis*. Vale, mayn ghe-extimeerde compeerken. Wt Handtwerpen, desen laetsten April, 1636. N.N.'.

XIV. Van der Veen dicht op de herovering van de Schenckeschans een pamflet, waarvan de overmoedige toon al fel opklinkt in den titel: *Caille la Boco ofte Muyl-bandt over de zege van Schenckeschans. Verovert door het beleydt des Alderdoorluchtighsten Prince van Oraegnien Fred. Henderick van Nassau, den* 29. *Aprilis, Anno* 1636. Er zijn twee uitgaven van dit boekje bekend: eene bij Jacob van Biesen, te Arnhem[1], en eene bij Joost Broersz, te Amsterdam[2].

1 Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, T. 2561,
2 Id. id., T. 2562.

De Schenckeschans is aan de Spanjaards ontnomen en nu mogen al de Spanjaardvereerders zwijgen. ‘Nu ist te recht *haldt Smoul*, nu isset *kip iour toung*, nu isset *huontje-bek*!’ En zich in het bijzonder tot ‘'t ghebroet der straffe bastaart Moren’ richtend, roept J. van der Veen: *Caille la Boco!*

Wat dunckt u, was de Schans ons winbaer ofte niet?
Of is het door verras, of door verraedt gheschiedt?
Neen wiss'lyck: geen van bey dees midd'len zijn begonnen,
Maer is met vromer handt heel Ridderlyck gewonnen,
Gedwonghen en verheert (hoe treffelyck gemant)
En dat noch maer alleen door s' P r i n c e n R e c h t e r h a n d t ;
Die wel den C a r d i n a e l met al sijn trotse machten,
Daer mede (hoe gering) cloeckmoedigh dorst verwachten.
't Was P i c o l o m i n i , T h o m a s o , en G r a e f J a n ,
Die so van veeren af eens roken aende pan.
Maer door de banghe lucht trock yeder sijnder wegen,
T h o m a s o sloeg een cruys, en gafse sijnen zegen,
En daer mee sloop hy deur, en liet de Schans ia strick:
Wiens hope van ontzet veranderde in een schrick,
Veranderde in ghesucht; soo langhe sy ten lesten,
Met redelijc besluyt, verlieten hare vesten,
Verlieten haer ghewin, met vrolycker ghedacht.
Als doe s' haer viel te buyt, door meerder luc als kracht.

Daarop laat Van der Veen den Prins Kardinaal zelf klagen over zijn misrekening. Hij, van wien Spanje en Oostenrijk zooveel verwachtten, die als de echte ‘ketter-roede’ en ‘Rebbelen-dwang’ begroet was, moest nu zijn heerlijkste trophee, de Schenckeschans, verliezen!

Na met de Spanjaards en Spaanschgezinden afgerekend te hebben, richt zich Van der Veen tot den pamflettist, die tegen zijn *Rasebol Chaos* had durven schrijven. De spotnamen regenen: *Slaep-bol, Rase-bols bekijver, Midas-bol, Seinjoor Podrido, Circes boel, o porco bien vestido*, enz.

Waer is den S l a e p b o l nu, den R a s e b o l s bekijver?
Dat nameloos gediert, die soet vergalde schrijver
Hy moet weer voor den dagh, het Varcken moet uyt 't schot,
En snoepen 't versche Ey uyt kacke-stoeltjes pot.
't Is nu de rechte tijt, de boomen zijn aen 't bloeyen:
O vrienden, die hem kent, wilt doch sijn ooren snoeyen,
En krammen hem de neus, en korten hem de start,
Op dat hy onsen hof niet wederom verwart.
. . . . . .
Nu leidt hy vast en peyst, om syns ghelyck te troosten,
En wenscht de Schaus en 't volck op 't uyterste van Oosten;
Dan 't ghene dat hy wenscht, en wenscht men hem niet weer,
Maer vry wat verder, dat 's by onsen lieven Heer.

XV. Beschouwingen over de inneming en de terugneming van de vesting vinden wij in het stuk van Adr. Iekerman uit Delft, op een los blad gedrukt te Haarlem bij Hans Passchiers van Wesbusch, 1636, onder den titel: *Gedicht van Schencken-Schans, door de Spaensche verrast op den* 28e *July* / 1635. *Ende 's jaers daer aen / op den* 30 *April / door de Graven Wilhelm ende Maurits van Nassau, wederom mannelijck verovert*[1].

Het verlies van de Schenckeschans was voor de Hollanders een beproeving:

> God heeft voorleden jaer om onse grove sonden,
> Een swaren anst en schrick ons op den hals gesonden,
> Als hy de Schencken-Schants, den sleutel van ons Land,
> Den Spaenschen Cardinael soo licht gaf in de hand.

De vijand liet al dadelijk door boden overal berichten, dat heel Holland voor hem nu open lag. Nu zou het gedaan zijn met de rebellen. De Prins Kardinaal twijfelde er niet meer aan. De dichter laat hem zegebewust doch weinig aristocratisch zeggen:

> Den Hemel strijt voor my, ick kom hier effen kijcken,
> En gae terstonden-aen met hare sterckten strijcken:
> Haer principaelste Fort vermann'ick metter haest,
> Ick bons haer op de muyl, en maeckse gantsch verbaest.

Dan somt de Prins Kardinaal al de steden op, die hij in Holland de eene na de andere zal veroveren. Hier weer schijnt het Hollandsche gedicht ironisch den gedachtengang van een reeds besproken Brabantsch spotgedicht te herhalen. De prins laat zijn volk in de Betuwsche klaverweiden wat rusten, maar hij gaat onverwijld Holland verder inrukken.

> Hier op marcheer ick voort naer Utrecht; biedt die stadt
> My eenig tegenweer, so schiet ickse strax plat.
> Als ick de hecken daer heb na mijn sin verhangen,
> En order heb gestelt, so richt ick mijne gangen
> Na 't moedig Amsterdam, en hael daer al den buyt,
> Die sy heeft ingeslockt, met mijn soldaten uyt.
> Dan legt my Haerlem naest. 'T geen dat ons onderwegen
> Voor komt, dat sal terstond gevoelen onsen degen.
> Wee Haerlem, soo 't weer als voor dry en sestig jaer
> Haer tanden ons laet zien! geen hoop dat ick het spaer,
> So gae ick voort en voort, en meen niet eer te rusten,
> Voor dat ick aen dat volck geboet heb mijne lusten...

Iekerman legt in den mond van den Prins Kardinaal de vreeselijkste bedreigingen tegen de Hollanders. Heeft hij ze eenmaal in zijn macht, dan zal hij ‘zijn volk scherpelijck bevelen te worgen en te kelen’.

1 Meulman en Vander Wulpen, nr 2347.

Maar de kans keerde!

> Doe dese bergen dus juyst negen maenden waren
> Bevrucht geweest, en tijd was even om te baren,
> Quam springen voor den dag een geckelycke muys:
> Sy gaven ons de Schants, en peurden weer nae huys...

God was Holland zeer gunstig gezind, ‘Dies zijt ô Batavier in God den Heer verblijd’.

Wil Holland echter in 't vervolg 's Hemels woede ontgaan, dan moet zijn volk een beter leven gaan leiden. Over het zondig bedrijf in Holland wordt uitvoerig uitgeweid. Gods naam wordt er misbruikt; de dag des Heeren wordt er niet in acht genomen; men leeft er vol nijd als de wolven en de beren; er wordt gekeven, gevochten, en misbruik gemaakt van sterken drank; er heerscht ontucht, er wordt gestolen, bedrogen, gelogen, enz. Dat Holland op zijn hoede weze, besluit de boetprediker. De Heer slaat Holland gade. Zoo het zijn rechte wegen gaat, zal het bij hem heil en genade vinden.

> Bekeeren wy ons niet, wy worden noyt bevryt
> Van oorlog, of van pest, of neringlose tijt.

XVI. De hoofdgedachte van het gedicht *Dronckenmans Droom, En nuchteren uytlegginghe van dien, op het verliezen en wederwinnen van Schencken-Schans* (tot Utrecht. Ghedruckt bij Hermannus Ribbius, Boeckvercooper woonende bij Sint Jans Dam, Anno 1636[1]) is heelemaal dezelfde. Na een herinnering aan het dubbele oorlogsfeit, wordt nagegaan wat de oorzaak van het verlies der Schenckeschans wel mocht geweest zijn en volgens den auteur, die wel een geestelijke schijnt te zijn, was het een straffe Gods wegens het zondige leven van het Hollandsche volk.

> Men siet dat dagelijcks de sonden hoger klimmen
> En steygeren met cracht tot aen den hemel toe /
> In plaats van beteren de menschen veel verslimmen
> Men terght den Heer te lang / men maeckt hem al te moe.
> Wel wonder ist dat Godt geeft heyl geluck en segen
> Aen sulck ondanckbaer volck / dat so zijn eer vercort
> Een volck dat waerdich waer met vyer en sulpher regen
> Gelyck als S o d o m a te worden overstort /
> Groot wonder ist dat Godt / als d'appel van zijn oogen
> Een volck bewaert / dat so ontheylicht zijn verbont /
> Een volck dat waerdich waer te worden uyt-gespoogen
> Van Godes mondt en 't lant tot inder hellen gront.

1 Pamfletten-cataloog Knuttel, n^{r} 4420.

De mislukte tocht in Brabant en het verlies van de schans zijn vermaningen geweest van Gods toorn. Nu heelt hij zich over Holland weer ontfermd en het is billijk dat van deze overwinning Hil ‘alleen de croone draecht’. Wat er gebeurd is, weze voor Holland een les.

Op dat doch dees' genaed' ons altijt sy voor oogen
Ghy Ouders maeckt dit werck uw' lieve kind'ren vroet
Vertelt haer hoe de Heer het landt heeft uyt-getogen
Dees' splinter uyt het ooch / dees' dooren uyt de voet
Den dooren is nu wech / laet ons nu niet meer hincken
De splinter zijn wy quijt / laet ons nu voor ons sien
Dat wy noch voet noch ooch weer quetsen of vermincken
Bewaert ons Heer en laet dat doch niet meer geschien.

XVII. W. Grootman brengt op den algemeenen dank- en biddag, die ter herdenking aan de overwinning werd gehouden, *Arnhems Brand-offer en Zeeg-offer over het wederwinnen van Schencken-Schans* (Z. pl. z.j.), een gedicht waarvan het rhetoricaal gesnork niet in overeenstemming is met het blijde gevoel, dat den schrijver moest bezielen[1].

XVIII. H. Houfijser wordt door het succes strijdlustiger. Hij schrijft onder den titel *De Gheest van d'Oude Prins Wilhelmus verschijnt den vorst Prins Henrick van Orangien na het weder overgaen van Schencken-Schans*, (Amsterdam, J. Fredericksz Stam, 1636)[2] een gedicht, waarin de geest van den Zwijger aan zijn zoon een heele uitrusting en krijgsvoorraad brengt om den strijd hardnekkiger dan ooit tegen Spanje voort te zetten.

Myn soon, ick breng u myn Casket,
Dat Spanjen heeft te rugh gheset,
Ziet hier mijn blancke Harrenas,
Wiens flick'ren dat zyn hertseer was,
Musquetten breng ick u hier mee,
Waer door ick hem gantsch maeckte dwee
Dees coghels (op de rechte maet
Gegoten) Spanjen proeven laet.
Vier-ballen, van een wonder kracht,
Die heb ick u hier oock ghebracht.
. . . . . .
De wraeck is Spanjen aengheseydt,
Ick laet het aen u kloek beleydt.
Daerom, staet op, maeckt u gheree.
Ick schey. O! Spanjen, wee! wee! wee!

1 Pamfletten-cataloog Knuttel, n^{r} 4419.

2 Id. id., n^{r} 4418.

DE KARDINAAL INFANT WORDT DOOR GUSTAFF WILLEM VAN NASSAU VERLOST VAN SCHENCKESCHANS
Naast den Kardinaal bevinden zich de Paus, de koning van Spanje en de Keizer.
In de wolken: Frederik Hendrik en de koning van Frankrijk op een zegewagen.

XIX. *De Verlossinge des Cardinaels*[1] is een spotprent met verklarenden tekst in dichtvorm. De Kardinaal Infant wordt er voorgesteld gezeten op een bedwongen razenden stier. Graaf Willem van Nassau verlost hem van de Schenckeschans: De Paus, de keizer en de koning van Spanje zijn bij deze operatie aanwezig. In de wolken rijden Frederik Hendrik en de koning van Frankrijk op een zegewagen.

Over het innemen en het verlies der Schenckeschaus zijn er ons nog een drietal gedichten bekend, die wij hier samen behandelen omdat ze aanval en verweer weergeven met gebruik van dezelfde allegorie als hoofdthema. Het beleg, de inneming en het ontzet van de befaamde vesting, wordt hier voorgesteld als een dobbelspel met wisselende kansen.

XX. De aanval komt van Hollandsche zijde. Het is een prent, een groote tafel voorstellend, waarop door den Prins Kardinaal tegen Frederik Hendrik om de Schenckeschans gedobbeld wordt. Naast den Prins van Oranje staan de koning van Frankrijk en Richelieu. De Prins Kardinaal is geflankeerd door den keizer, den koning van Spanje, de bisschoppen van Keulen en Mainz en den Paus. Onder de tafel liggen de Kleefsche, Guliksche en Neder-Keulsche boeren, die het gedurende den inval van den Prins Kardinaal zoo hard te verduren hadden[2]. De prent draagt het tweetalig opschrift: *Het vorstlycke Ravelspel*[3] *om Schenckenschants. Le Ravel des Princes pour le Fort de Schentks*.

Een gedicht verklaart de prent.

'De Pauselijcke Heylicheyt', begint met den Prins Kardinaal voorzichtigheid aan te raden.

> Om dit listich spel te winnen /
> Dient seer scherp opghelet;
> Cardinael wet vry u sinnen /
> Anders raeckt ghy achter 't net /
> Want den Prins heeft veele jaren
> En gheluckigh oock ghespeelt
> Ja is hier soo in ervaren /
> Dat zijn handen zijn vereelt...

Let op, maant de Paus, zie goed wat ge doet, Kardinaal en laat vooral het 'vuyl ghespuys' der Croaten niet te baldadig te keer gaan.

1 F. Muller: 'Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten', dl. IX, n^{r} 1750 ('s Rijks Prentenkabinet te Amsterdam).

2 F. Muller: 'Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten', dl. I, n^{r} 1747 ('s Rijks Prentenkabinet te Amsterdam).

3 Het hier bedoelde spel is stellig hel dobbelspel, gespeeld met drie steenen, zooals op de platen blijkt. *Rafle* is in het Fransch een speelterm, een teerlingenworp bedoelende, waarmede men alles wint (rafler).

Hier Vorstlycke Rauwspel om
Schenckenschans
Le Ravel des Princes pour
le Fort de Schenks
Ach vale we dien tspel is verloren.
Door myn Veerkycker ick
Tontset impossibel ick sie geen kans.
Diabolos de Prins die Wint de Schants.

SPOTPRENT OF HET HERNEMEN VAN DE SCHENCKESCHANS DOOR FREDERIK HENDRIK.

gravuur van S. De Pas.

De Prins Kardinaal is vol overmoed en luistert niet naar wijzen raad. Hij speelt voort:

Ick wil / ick sal / ick moet het winnen /
Het spel dat is al half mijn.
Dit 's een worp / soo moest komen /
Dat 's een smack die vry wat raeckt:
Nu moet Hollandt sittrich schromen /
'k Heb haer vryheyt nu ontschaeckt.

De Prins van Oranje is al even tuk op het spel. Hij bekent, dat de inneming van de Schenckeschans voor hem een nadeel is, maar toch weet hij dat de Prins Kardinaal vol vrees is voor den verderen afloop van den strijd.

't Spel dat is noch niet verlooren
'k Sie een sinck /die sinck is goet
Vriend hoe klinckt dat in u ooren?
Maeckt u dit geen swack ghemoet?
Hadt ick dese sinck versweegen /
't Waer u vry wat weert gheweest /
Ghy hadt wel wat meer gekregen /
Daer ghy nu voor slaghen vreest.

De Prins Kardinaal verhoovaardigt zich op het bezit van de schans, en houdt het voor zeker, dat hij nog andere successen behalen zal.

'k Heb al vast de hooghste ooghen /
't Rafel is mijn wel gheluckt /
'k Heb u soo wat herts onttooghen
Dat u inde nieren druckt.
'k Heb u diep ghenoech gheslaghen
Eenen dooren in den voet /
Dat heel Hollandt sal beklaghen
En alreede treuren doet.
Nu daer loopt het spel weer heenen /
Dese worp gaet voor mijn /
Holla! handt / laet gaen de steene
Dubbeletten sullent zijn.

Wat prins Frederik Hendrik ook moge dreigen met invallen in Brabant en dies meer, de Kardinaal gaat hardnekkig voort met alles, zelfs zijn kardinaalsmuts op het spel te zetten. Hij wil er Brabant aan wagen en ook al de rijkdommen, die in overvloed uit Indië naar Spanje gebracht worden. Hij gaat in zijn speeldrift zoover, dat de koning van Frankrijk meent hem tot bedaren te moeten brengen:

Cardinael wilt soo niet beeren /
Voor al eer ghy 't ende siet /
Want het s p e l kan lichtlyck keeren /

En weer brenghent al tot niet.
Als de s t e e n is aen het hollen /
Lichtlyck neemt sy noch een keer
En sy komt eens om te rollen /
Soo leyt 't bovenst onder weer /
Siet de alderhooghste boomen /
Schent den Blixem alder meest /
Daerom wilt u selver toomen /
Denckt 't is op syn hooghst geweest.
Maer ghy slacht den Mossel-man /
Die riep wie wil Moss'len koopen[1]
Eer hy noch eens was aen stran:
Maer den bloet is door de stromen
Die het schipjen ransden aen /
Met syn moss'len om ghekomen /
Soo kant oock met u licht gaen.

De Fransche koning meent, dat een hoofd ‘met jonge haren’, als dat van den Prins Kardinaal, voor Holland niet past. Hij zal zich met al zijn macht en geld tegen de plannen van den Infant verzetten.

De koning van Spanje, de keizer en de bisschop van Keulen moedigen den Prins Kardinaal daarentegen aan om te volharden.

De bisschop van Mainz en de Kleefsche boeren klagen bitter over de plunderingen van de troepen van den Infant.

Moort ach moort! eylaes wat plagen!
Ach wat droefheyt en ellende!
En wy kunnen niet meer dragen /
Maeckt dit spel toch tot een endt /
Och ghy maeckt ons al tot armen /
Laet dit rooven branden staen:
Hoort d'onnoosle boeren kermen /
Neemt dit droevtch klaghen aen.
Wie kan sien met drooghe ooghen
Dat syn dochter werf gheschent /
Dat syn Vrou hem wert onttoogen
Die hy voor sijn liefste kent.
Wie kan sien syn waerste panden
Staen onnoosel in het vier?
En haer heel tot asch verbranden
En noch blyven even fier.
Ach het sijn te wrede daden /
Wee! ach wee! ghy boose borst:
Die soo sonder te versaden /
Na het bloedt der menschen dorst.

1 Zinspeling op den katholieken Jan van Nassau, die in 1631 met de Spaansche vloot op het Slaak door Hollare verslagen werd.

SPOTPRENT
bij *Het Misluckt Raphelspel*

P h a l a r i s die wil ick roemen /
Die noyt sulcx heeft ghedaen.
Heylich soud' ick N e r o noemen
Mocht hy van den Doodt opstaen.
'k Hoor d'onnoos'le zielen zuchten /
En haer roepen wraeck! op wraeck!
Wee! hoe wilt ghij noch ontvluchten
't Straffen van soo wreeden saeck ?
Heere wilt dees plaghen wenden /
Siet eens aen dees droeven staet /
Maeckt dit spel doch tot een ende /
Eer het gantsche landt vergaet.

De dichter laat dan door den Paus zelf al dat oorlogvoeren afkeuren, dat toch maar dient om den hoogmoed van den een of anderen vorst te bevredigen. Zijn Heiligheid smeekt om vrede:

Laet ons doch niet meer vergieten /
'k Bidt / soo veel onnoosel bloet /
Want het sou Godt eens verdrieten
Laet ons met een reyn ghemoet
Nae die gulde vrede trachten /
Die den Lantman soo verheucht/
Die het alles kan versachten
Met een onvervalste vreucht.

Het gedicht eindigt met den lof van Prins Frederik Hendrik, die aangemoedigd wordt om voort te ‘spelen’ tot hij de overwinning behaalt.

XXI. Van Spaansch-Brabantsche zijde werd op dit gedicht geantwoord met het *Misluckt Raphel Spel van den Prince van Oragnien (Le Jeu de Raphel failly du Prince d'Oragnie)*, een los blad met spotprent en verklarende verzen[1], z.j., z.n.

De Prins Kardinaal staat voor de tafel te spelen, omringd door den koning van Spanje en den keizer. Achter hen ligt een Engelsche vloot met zilver beladen. Frederik Hendrik is zoozeer ontmoedigd door den gelukkigen worp, dien de Prins Kardinaal komt te doen, dat hij op de vlucht slaat. Richelieu houdt hem echter tegen en de koning van Frankrijk biedt hem een zak geld aan opdat hij het spel zou voortzetten,

Het verklarend gedicht meldt eerst het verschijnen in Holland van het hiervoren besproken spotdicht. In het Zuiden bleek men vooral gegriefd door bewering, dat de Prins Kardinaal geen middelen meer had om voort te

1 1 F. Muller: ‘Berendeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten’ dl. I, n^{r} 1749 ('s Rijks Prentenkabinet te Amsterdam).

spelen en zijn muts te pand wilde stellen. Dit wordt aanleiding om een tegenstelling te maken tusschen de armoede in Holland en de rijkdommen waarover de Prins Kardinaal nog beschikt in Brabant en Spanje.

Slechte bloyers / malle sotten /
Wie en soud' met u niet spotten /
Dat ghy in u dwaes ghedacht
U soo kittelt dat ghy lacht.
'T is gheen noot hy heeft noch schijven /
Hy laet syne Muts noch blyven /
Hy en is noch aen gheen landt
Om gheleenden ghelt verpandt...

De zinspeling op den financieelen steun, dien Holland van zijn bondgenooten ontving is hier duidelijk. Daarbij komt er een andere, die even klaar is, op de zware belastingen in Holland.

Hy en sal noch gheene clachten
Noch oock geen verwijtingh wachten
Dat men hier perst uyt met leet
d'Armer ondersaten sweet /
Daer veel tafel-siecke gasten
Sitten naer wat broot en vasten.
Hier en wort gheen last op last
Op den armen hals ghetast /
Terwen / Coren / Wijnen / Bieren
Verckens / Koyen / Ossen / Stieren /
Comen onbelast ter mert
Daer het al verhandelt wert /
Sonder dat daer iemant kekelt
Dat hy wort te veel ghehekelt /
Dat den kost hem staet te dier
Eer dat hy gheraeckt aen't vyer /
Als men daghlijcx siet gheschieden
By u arm' versufte lieden
Die met vrijheyts losse schijn
D'alderslimste slaven zijn /
Als sy niet en sien oft weten /
Niet en drincken / niet en eten /
Niet en draeghen aen hun gat
Als gheschoren en gheschat.

De koning van Spanje is er nog niet zoover aan toe als de Hollanders. Hij moet nog geen schepen reeden om op roof te gaan ten einde oorlogsgeld te hebben. De Prins is wel in Holland binnen gevallen, doch dat brengt geen stoffelijk voordeel aan. Spanje heeft dat met noodig, het bezit ‘swerte slaven’, die goud en zilver uit de mijnen halen, en daarmede kan het den oorlog

voortzetten en de Schenckeschans in zijn macht houden. Holland zal zijn muts moeten te pand zetten!

De Prins Kardinaal is nog maar pas het spel begonnen en heeft nog niets dan overwinningen behaald. Hij heelt Frederik Hendrik totnogtoe altijd doen ‘gaen als de kreften’.

> Achterwaerts voorby
> Vele plaetsen op een ry /
> Ghisteren Thienen / Leuven heden /
> Morghen Diest / met andere steden /
> En door Limborgh met ghedruys
> Lancx de Schenckeschans naer huys,

Dat Holland op zijn hoede weze, want Ferdinand zal daar ook het liedje zingen, dat hij zoo triomfantelijk aanhief te Nordlingen, voor de Zweden.

> Godt sal onsen Prins bewaren /
> En al is hy ionck van jaren /
> Hy kan worpen stouter aen
> Als Prins Hendrick heeft ghedaen.
> Soud' hy niet? ist u vergheten?
> Oft en hebt ghy 't noyt gheweten /
> Dat hy 't dulle Sweetsche bloet /
> Heeft ghetreden met de voet /
> Doen hy deed' voor Nordelinghen
> 't Noortsche volcxken sprongen springen
> Op het spelen musicael
> Van syn fluyten van Metael /
> Hy wort alle daghen stercker
> Alle daghen cloecker wercker /
> Wacht u soo hy voor een stadt
> 't Noortsche Liedeken hervat.

Frederik Hendrik begint zijn vertrouwen te verliezen. Wat moeite hij zich al geeft, het spel vordert niet, en hij voelt, dat zijn zakken ledig zijn, ‘leegh van ghelde vol van windt’. En wat hem nog het wanhopigst maakt, is het nieuws dat vrije schepen aan de Vlaamsche kust geland zijn met zilver voor de ‘munters van ons landen’.

> Die doen hooren al den dach
> 't Cletsen van den hamer-slach.

Dit zijn de schepen, die de kunstenaar op de prent achter Ferdinand en den koning van Spanje heeft geteekend.

De Prins van Oranje is zoo ontmoedigd, dat hij wil vluchten.

> Ay wat sien ick all' des' dinghen /
> Connen hem soo heftich dwinghen /

SPOTPRENT
bij *Het geluckich Eynd van het Vorstelyck Raffelspel*.

Dat hem vreese sonder ghelt /
Buyten alle hope stelt.
Daerom wilt hy 't spelen staken /
En vertreckx ghereetschap maken /
En worpt van hem met gheschal
't Raphel-spelen van misval /
Waer F e r d i n a n d u s niet ghecomen
Schenckeschans waer niet genomen.

De dichter raadt Frederik Hendrik spottenderwijze aan toch te luisteren naar den Franschen koning en naar Richelieu, die hem geld verschaffen om voort te spelen. Het gerucht deed de ronde, dat deze laatste zelfs de hulp der Turken ging inroepen om den strijd tegen Spanje voort te zetten. Naar aanleiding van dit nieuwsje valt de Brabantsche volksdichter den Franschen Kardinaal heftig aan.

Ja ick heb daer hooren sneurcken
Dat hy wacht veel duysent Turcken
'k Ducht hy sal int lessen wel
Hulp ontbieden, vande hel /
T'waer dan best om niet te falen
Dat hy die ghinck selver halen /
En dan een gheluck voorwaer /
Dat hy wierdt ghehouden daer.

Maar de Brabander heeft goed praten, hij merkt wel, dat Frederik Hendrik het strijdterrein verlaat.

(De Prins Kardinaal) behouwt het velt
Tot den Somer onghequelt,
Ghy mooght gaen in alle hoecken
Nieu financie-sacken soecken.
Desen naem is wtghegaen /
En de duyvel sietmer staen /
Borsen sonder ghelt bevonden
Dat's de duyvel t'aller stonden.
Wel ghy gaet dan? noch een woort /
Eer ghy naer den Haegh trect voort
Neemt doch Prince van Oragnien /
Noch dees groet van die van Spagnien /
Dat s'u wachten op de baen
Als den Winter is ghedaen /
Luckt het eer, soo macht u schroomen
Als den Somer weer sal komen.

XXII. Toen de Schenckeschans terug in Hollandsche handen was, kwam op voorgaande Brabantsch gedicht een antwoord : *Het geluckich Eynd*

van het Vorstelyck Raffelspel om Schenckenschans (Le heurensse fin du Jeu des Princes pour le fort de Schenck). Het is insgelijks een vliegend blad met spotprent en uitvoerig gedicht, z.j., z.n.

Vóór de speeltafel staat op de prent prins Frederik Hendrik, die een gelukkigen worp deed, ‘cies en cinck’ zooals in het verklarend gedicht gezegd wordt. De Kardinaal krabt zich bij dien worp wanhopig in de haren. Achter hem trekken zich de Paus, de keizer, de koning van Spanje en de bisschop van Keulen terug. De graaf Jan van Nassau ziet door een verrekijker dat de Prins Kardinaal het spel verloren heeft. Richelieu volgt met belangstelling de overwinning van Frederik Hendrik. De geestelijkheid van Gulik, Kleef, Keulen en Bergen, ligt te kermen onder de tafel omdat haar schrale vastentijd te lang duurt, en de Kleefsche boeren dansen op den achtergrond omdat ze van de Spaansche troepen verlost zijn.

Elk van de personen, die op de prent voorkomen nemen om de beurt het woord in het gedicht, dat zich onder de prent bevindt.

De Prins Kardinaal begint:

'k Mach te recht mijn Hooft wel klouwen /
'k Sie dat dees H o l l a n d s c h e B r u y d t ,
Die ick dacht voor vaat te trouwen /
Scheyter nu geheelijck uyt,
'k Hebber alles aen-gehangen /
Geldt noch Volck oyt gespaert /
Om van haer te zijn ontvangen:
Maer sy acht mijn haers niet waert.

Fortuin is hem ongunstig geweest. Oranje is thans haar lieveling. De Prins Kardinaal zal dan ook met dat vrijen naar de Hollandsche bruid uitscheiden.

De Prins van Oranje is daarentegen vol vreugde en vertrouwen. Waar had de Infant toch zijn zinnen toen hij met dergelijk spel aanving? Hij dacht het reeds gewonnen te hebben, maar hij deed als de specht, die meent den boomstam doorboord te hebben, als hij tenauwernood de schors geraakt heeft. De Infant heeft ‘de slach niet om te vrijen de schoon Hollandsche maeght’. De splinter, die in den poot van den leeuw stak, heeft de Kardinaal er zelf uitgetrokken, en nu is het victorie in Holland. Moest Ferdinand in den strijd volharden, dan wacht hem de Prins van Oranje met nog allerlei middelen, o.a., belemmerende licenten voor het handelsverkeer tusschen Noord en Zuid.

Hebt ghy noch wat by te setten
'k Sal 't u lustich houden uyt /
Silver / Goud / of Pistoletten /
Tot het Spel u selver stuyt /

En om u wat bet te quellen /
Wil ick tot mijn voordeel gaen
De Licenten open stellen
En u met u selven slaen.
Maer ick wil het niet bewimp'len
'k Loof ons krygen heeft een gat /
En u Beurse is vol rimp'len /
En berooft van meest haer schat.

De Paus is van meening, dat het nu genoeg geduurd heeft en dat de vrede moet bewerkt worden.

De Keizer stelt vast dat de tusschenkomst van zijn Croaten tot niets heeft gestrekt. Het spel is mislukt en er is niets beters te doen dan er een einde aan te stellen. De bisschop van Keulen is dezelfde meening toegedaan en heeft spijt van de hulp, die hij aan de Prins Kardinaal heeft verleend.

Ook de koning van Spanje heeft er genoeg van. Het spel valt hem te duur. Hij wil wachten tot hem nog eens uit Indië nieuwe schatten toekomen. Dan is de kans misschien gunstiger.

Alleen Kardinaal Richelieu is in zijn nopjes. Frederik Hendrik moet nog harder slaan. Frankrijk zal er zich om verblijden.

De geestelijken, abten, prelaten, abdissen en regulieren van Gulik, Bergen en Kleef eindigen de reeks met hun klachten. Zij hebben nu al lang genoeg ontberingen geleden gedurende al den tijd van den krijg in hun gewesten.

Dese ingestelde vasten
Duert ons vry al wat te lang /
't Zijn voor ons te zware lasten /
't Maeckt ons hert en lever bang /
d' Heringh die wy eertyds lieten /
Voor de Leeck-broers int gemeyn,
Konden wy dit nu genieten /
't Sou een H e m e l s brockjen zijn :
Hier is qualyck noch te krygen /
Stickend' Vlees verdorven Vis :
Doch daer wil ick nu van swygen :
Want het in de Vasten is /
Even-wel ick sou het eten /
Als de noodt gaet aen de Man
Machmen wel de Wet vergeten /
En een tydt daer wycken van /
Maer die hongere Soldaten
Hebben alles opgesmeert /
En ons min als niet gelaten /
En het merrigh uytgeteert /

't Most al na den Krygsman springen
Voor een dicke vette worst.

De verheugde boeren zingen een *Lied tot blydtschap van haer verloste plagen, op de Stemme: Van Jan de Nevelle*[1]. Eenige strophen zullen voldoende zijn om den trant van dit lied aan te geven.

Tsa laet ons nu vrolyck singhen,
Domineeren, dansen, springen,
En roepen uyt de borst,
Tot lof van die ons Steden
Set weer in haer vryicheden
O kloeck Nassousche Vorst.

Laet ons Myrten-kransen vlechten,
Om aen 't waerde Hooft te hechten,
Van desen vroomen Heldt,
Die soo menigmael zijn leven
Int peryckel heeft gegeven,
En ons weer vry gestelt.

Lof zy u o wijse Staten,
Die ons oock niet hebt verlaten,
Die door raed en wys beleyd
Van die ons Vrouwen onteerden,
Moorden, branden, destrueerden
Geluckigh hebt bevrijd.

1 Jean de Nivelles.

XVI. Schimpdichten tegen Prins Frederik Hendrik

De persoonlijkheid van Frederik Hendrik wordt in een aantal Brabantsche gedichten fel gehekeld. In dit hoofdstuk bespreken wij enkele van de eigenaardigste dier persoonlijke aanvallen. Ze werden geschreven naar verschillende aanleiding, doch zijn in hoofdzaak bedoeld als schimpzangen tegen den prins.

1. DEN HOLLANTSCHEN ENDE FRANSCHEN BITEBAU. *Twee Leghers in Brabant onlancx met grauw verschenen Maer door de Spaensche son sijn sy subit ver dwenen. - Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. - De berghen zijn bevrucht: wat komter voor den dagh (Het crogghen is ghedaen) een muysken met ghelagh. - Als ghy van berghen leest denckt dat die Franschen zijn, Soo sult ghy verre sien sonder belet te sijn*[1].

Dit gedicht, zonder opgave van plaats of drukkersnaam verschenen, is een doorloopende bespotting van de Hollandsche en Fransche legers en hun veldheeren, die als ‘bietebouws’ voorgesteld worden.

Het begint met een uitvoerige paraphrase van het bekende ‘parturiunt montes’, dat als motto wordt aangegeven. Daarop volgt de toepassing van deze fabel op den Prins van Oranje, die, met Brabant en Vlaanderen, allerlei eergierige plannen voorhad, doch bij de poging tot verwezenlijken deerlijk mislukte.

> Hy had in fantasy verscheyden sinnebelden /
> Daer Brabant 't schoon juweel lagh lieflyck in en spelden /
> Ende die vlaemsche Bruydt van menigh helt bemint /
> Ghelyck die in eenen droom veel goudt en schatten vint.

1 Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 30.

FREDERICO HENRICO D.G. PRINCIPI ARAVSIONENSIVM
COMITI NASSAVIÆ, CATTIMELIBOCH. VIANDÆ. DIETZIÆ,
LINGÆ, MEVRSIÆ. BVRÆ. LEERDAMI ETC MARCHIONI VERÆ
ET FLISSINGÆ BARONI BREDÆ GRAVIÆ ETC

PORTRET VAN FREDERIK HENDRIK,
gravure van P. Pontius naar A. van Dyck

De prins had echter den moed niet om alleen uit veroveren te gaan, hij vroeg de hulp van de Franschen.

Maer want hy niet en dorst alleen haer spreken aen /
Heeft met hem aengheleyt den Franschen courtisaen.
Op dat den appel schoon / soo 't scheynt / in zijnen naem
Met Lelien verciert sou wesen aenghenaem.

Maar die listen baatten niet, men kende de valsche beloften van Geus en Franschman. De ‘ghetrouwe patriotten’ weigerden op de voorstellen der vijanden in te gaan.

Ergo t' moest zyn ghewelt / men gingh de trommel slaen
Om met een grimmend' hert Neerlant verwinnen gaen
G'lijck X e r x e s gaepte wyt om Grieclant in te slocken /
Maer eer hy 't had' gheproeft verslickte aen de broeken.

Overal bood men wederstand. Na de verwoesting van Thienen dacht de Prins van Oranje, dat alles hem en den Franschman ging in den schoot vallen.

Loven dry daghen werck / B r u s s e l quam int passeren /
M e c h e l e n sprack van selfs / k' en salt niet refuseren /
Daer naer D e r m o n d e volght / en t' heele Landt van Waes /
H u l s t is in onse handt / A n t w e r p e n sonder aes.
A r t o i s en H e n e g o u sal winnen dien Helt
Die liever V e n u s saegh als M a r s vechten in 't velt ..

De Prins van Oranje dacht zich reeds hertog van Brabant.

Schenckt, Prins, van Brussels gout u vrouw een carakant
Want sy gheworden is D u c e s s e van Brabant.

Maar de prins had gerekend zonder den waard. Hij verkwistte nutteloos veel duizenden. Zijn heele plan viel in duigen. Zoo hij na dit alles door de Staten bekeven wordt, geeft de dichter hem als raad:

Nemt de Philosophi van L o v e n t' uwer baten.

En zoo de Staten niet tevreden zijn, moet hij zijn troost maar bij de Synode zoeken.

De Franschen kunnen ook onverrichter zake naar huis keeren en aan Père Joseph vertellen wat ze uitrichtten.

Gaet henen Chastillon met uwen Franschen hoop /
Gaet weer naer Vranckryck t' spel is daer beter koop:
Want ghy toch dansen wilt / herstelt u snaren nu
By J o s e p h ongerust / oproerigh Richelieu.

HOUTSNEDE
bij *Nieuws, T'Geusen Rou-Mael en Fransche-Courante* (Verklaring op blz. 347).

II. Voor de bekende uitdrukking ‘een blauwe scheen oploopen’, die in een door ons vroeger besproken gedicht op den mislukten veldtocht van 1635-36 en Frederik Hendrik wordt toegepast[1], bestaat er een zuiver Brabantsch-Kempische weerga, nl. ‘met de kous op den kop thuis komen’ d.w.z. ergens met schade en schande van afkomen[2]. Deze laatste volksche zegswijze wordt herhaaldelijk gebruikt in de Brabantsche strijdliteratuur.

Ook plastisch werd ze voorgesteld in een houtsnede, verschenen in *Nieuws, T'Geusen Rou-Mael en Fransche-Courante (Ghedruckt, Tot Delft / by den Courantier* / 1635)[3]. Deze plaatsopgave is hier natuurlijk weer fictief en wij staan voor een zuiver Brabantsch pamflet. De tweede titel toont het duidelijk genoeg aan: *Nacht-gevlucht des Frans en Geusen leghers, voor de stadt Leuven, door 't vroom, wijs, en voorzichtigh beleyt, (naest Godt) van den Prince Ferdinand, goedertieren, Natuerlijcken Heere der Nederlanden, den derden Julij*, 1635.

De houtsnede, waarvan wij hierbij een reproductie geven, stelt allerlei feiten en personuages voor in verband met den veldtocht van 1635. Op den achtergrond onder de letter A zien wij de stad Thienen in brand. B stelt een rots voor met een uil er boven op. In de grot bevinden zich Hendrik van Bergh en sommige andere Zuid-Nederlandsche edellieden, die tegen den koning van Spanje samenzwoeren en op de hulp van de Hollanders en de Franschen rekenden, om hun plannen te verwezenlijken. Ziende wat al verwoestingen en geweldenarijen de vijandelijke legers aanrichtten, komen deze sameuzweerders tot de overtuiging dat ‘zij de uilen zijn’[4]. Bij D zien

1 Zie hoofdstuk XIII, blz. 239.

2 A. De Cock: Spreekwoorden en Zegswijzen (Gent, Ad. Hoste, 1906, blz. 202).

3 Universiteit Leiden, Cataloog Thysius, n^{r} 3999.

4 Hendrik was de zoon van Willem IV, graaf van Bergh, en Maria van Nassau, oudste zuster van den Zwijger. Na eerst gestreden te hebben aan de zijde van zijn zwager, ging Willem van Bergh naar den kant der Spanjaarden over. Zijn zoon Hendrik volgde dit voorbeeld. Hij schitterde in de Spaansche cavalerie en behaalde merkwaardige krijgssuccessen voor den koning te Grol, Dortmund, Zoesl, Lipstad, Goch, Vinen en elders. Na de inneming van 's Hertogenbosch door de Staatschen, begon men langs Spaansche zijde de trouw van H. van Bergh te verdenken. Hij werd door den Markies van Aytona bij Philips IV beschuldigd van verraad. Noch de Infante Isabella, noch de koning dorsten maatregelen treffen tegen hem. Dit duurde tot H. van Bergh met Renaat van Renesse, graaf van Warfusée, openlijk tegen den koning ging werken. Beide edelen sloten een overeenkomst om door verraad het Spaansch bestuur in de Duidelijke Nederlanden omver te werpen. Ze maakten een samenzwering met den Prins van Oranje en den koning van Frankrijk, waarbij zij zich verbonden om de Zuidelijke Nederlandenm tot opstand te brengen. In geval van welslagen zouden de beide verraders rijkelijk beloond worden met geld en goed; Brabant, Limburg, Gelderland, de heerlijkheid Mechelen en Vlaanderen zouden ingelijfd warden bij de Vereenigde Provincies; en Luxemburg, Atrecht, Henegouwen, Namen, Rijssel, Dowaai, Orchies en Kamerijk zouden in het bezit van Frankrijk komen. In 1632 begon het spel. H. van Bergh liet Venloo, Roermond en Straelen in handen van Frederik Hendrik vallen, en richtte tot de landvoogdes en de staten en steden een manifest, waarin hij het Spaansch bestuur aanvalt en zijn besluit om de Zuidelijke Nederlanden te bevrijden bekend maakt. Van Bergh en Warfusée hadden te veel beloofd aan den Prins van Oranje. Het leger, de staten en de steden bleven den Spaanschen koning getrouw en de samenzwering mislukte. In dezelfde zaak waren ook betrokken Albert de Ligne, prins van Barbançon, de graaf van Egmont, de prins van Epinoy en F. de Carondelet, deken van Kamerijk.

wij de Franschen op de vlucht. Zij voeren een *courante* uit, zegt de pamflettist. E toont ous de soldaten van den koning en den keizer, die de verbondenen verdrijven. F stelt den Prins van Oranje voor met hazenpooten en een brandstichters-fakkel, die hij tegen de aarde uitdooft. Hij knaagt aan ‘het hammeken is op’ en draagt de kous op het hoofd. De personnages, aangeduid door G, stellen de Hollandsche Staten voor, die ook de kous op den kop hebben. H is de vaas waarin de roeden ‘in de pis liggen’ en l is het ‘heerlyck Geusen-Bancquet’ bestaande uit lijken en doodshoofden.

De tekst van het *Geusen-Rou-Mael* is ingedeeld, naar het voorbeeld van een maaltijd, in een ‘pottagie’, verscheidene gerechten en schotels en het ‘banquet’ of nagerecht.

De ‘pottagie’ is het substantieëlste deel van het gedicht. Het ‘Nassousche bloet’, dat allerwegen brand stichtte en geweldenarijen bedreef, moest wijken voor Leuven. Zijn furie was ten einde. De prins stond niet meer voor begijntjes, maar voor mannen.

Het gedicht begint de opsomming van Frederik Hendrik's daden tegen Zuid-Nederland van af 1631 toen hij Vlaanderen en Brugge bedreigde. Het maakt gewag van zijn mislukte pogingen tegen Breda in 1634, en weidt dan uit over Thienen.

> Theatre van verdriet / van wreetheyt uytghelesen;
> Daer dien kroese kop / syn grimheyt moest uytspouwen...

Met de felste kleuren schildert de dichter hier de Thiensche gruwelen. Dat was de ondergang van Frederik Hendrik.

Hij had de Brabanders eerst gepoogd op zijn hand te krijgen met allerlei mooie beloften. Vooral over godsdienstverdraagzaamheid en vrijheid gaf hij hoog op.

> Hy quam met soet ghevley / en vol fenijnsche streken /
> Der wetten vryheyt eerst / aenbieden niet te breken;
> Maintenu van 't gheloof / en yder sijnen staet /
> Sprack hy / behouden sult / daerom my binnen laet.
> 'k Wil u niet tot slaven maecken / maer komt als vrinden /
> Onthalen Frans met my / sult onser sachtmoet vinden /
> Sult niemant vreemts subject / of kennen Heert' wesen /
> Als 's lants-gheboren-volck / 't puyckjen uytghelesen.

Maar men deed opmerken, dat in Holland alle godsdiensten vrij waren, zelf de Joodsche, en alleen de katholieke verguisd werd, beschimpt en verstooten. Dit gaf Leuven ‘quaet bedencken’. De stad dacht ook aan de valsche beloften van Willem van Nassau aan de katholieken. Hij hield maar woord tot hij meester was en verdrukte nadien de katholieken zonder genade Leuven herinnerde zich dat, en had ook geen vertrouwen in het beroep, dat

het eventuëel zou kunnen doen op de franschen, indien het, overheerd, eenmaal hetzelfde lot onderging. Men gaat geen hulp zoeken bij den duivel.

> Derhalven Leuven versien / met Theologanten /
> Met Juristen veel / en treffelijcke quanten /
> Daer van 't Geus ghebroet / niet een heeft desghelijcken /
> Die riepen stadigh aen / d' Geus men moeste wijcken.
> Den Geus men moeste wycken / veel meer / ooc als de pest /
> Indien men van 't vuyl gheboeft / niet wilden sijn vernest.
> Datmen nerghens / vondt by d'schrift of Justiniaen /
> Dat een ondersaet / syn Heer / Coninck / mocht verraen.

Leuven zou strijden voor ‘Godts ghebode leer’ en voor Prince Ferdinand, den eigen Heer, uit Keizer Karel's zaad geboren. Dat was het bescheid dat Leuven bracht. Toen Nassau dat vernam wierp hij de schapenvacht af en liet den wolf zien. Zijn opzet tegen Leuven mislukte. Er kwam hongersnood onder zijn troepen, zij vluchtten en de dichter van het *Geusen-Rou-Mael* beweert, dat er duizenden van die vluchtenden ‘met gelt’ vereerd werden om brood te koopen.

> Siet Geus / ons Prins Ferdinand verwacht hier van den loon /
> Doet syn vijant goet om te verwen 's Heniels vroon.

De vijand ‘spillebeende’ weg! Zoo Nassau ooit versterkte steden innam, beweert ons spotdicht, dan was het met behulp van schelmen zooals ‘Berghs-man den verrader’, zinspeling op Hendrik van Bergh, die in 1632 Venloo verliet, met slechts een zeer zwak garnizoen voorzien, toen Frederik Hendrik naderde, wat voor gevolg had dat de stad capituleerde. Dezen verrader worden dan de felste straffen toegewenscht, waaronder naar 's dichters opvatting de ergste zou zijn, dat ‘geen mensch, maar een Beer hem moest verslinden’. Dit verklaart op de houtsnede, juist onder C (Hendrik van Bergh), de aanwezigheid van een beer, die er echter niet zeer bloeddorstig uitziet!

De verrader, die ‘tot guide heeft ghedient’ moet nu maar samen met den vijand vluchten naar een oord waar ‘gras noch loover was / noch son och mane schynt’, en waar hij ‘stadigh branden’ zal. Bij de duivelen zal hij zijn waar hij past.

De verzen, die verder als gerechten en schotels van het *Rouwmael* opgedischt worden, zijn anders niet dan bespottingen van de Hollanders en de Franschen. Er ligt weinig oorspronkelijks in. Wij stippen er alleen een passage uit aan, waarin fel aangedrongen wordt op steun en getrouwheid voor Prins Ferdinand.

Hoort nu vrienden al-te-samen / niemant uytghesondert
U Heere sijt ghetrou / eer den blixem op u dondert /
Eer hy u versmachten doet / met u kindren in d'wieghe /
Eer hy u tot polver brant / als aertsche stof doet vervlieghen.
Isser Priester / die wel bidt / ghedurich sal hy roepen /
Heere sterckt toch onsen Prins en wilt sijn hert verkloecken /
Isser Schrijver / die wel schrijft / laet hem sijn penne voeren /
Tot des Koninckx loff / en eer / noch stellen 't lant in roeren.
Isser Ruyter in het velt / of een vromen Campioen /
Die neme Forten / Sterckten in / de wercken syn 't die 't doen.
Isser eenigh machtigh Heer / verheven inde state /
Dat hy hem ghtrouwlijck quijt / sijn Koninck / Prins te bate.
Isser Borgher / slecht en recht / die sal sijn lichaem gheven /
Eer syn Heer verdreven wert / en hy met kind'ren sneve,
Isser Landtman wel versien / met granen in sijn schuren /
Hy sal kijcken tweemael om / en sien / wie syn / syn buren.

En daarop volgt dan weer een heftige uitval tegen de verraders:

Isser erghens in een hoeck / verrader die noch schuyle /
Die kome voor den dagh / en sie / syn Meester pruylen.
En laet sijn boosheyt varen / wil hy niet / k'sal hem klampen /
Met noch verraders meer / kop op kop / en doen stampen
In een Mortier verplettert / en gheven dan te drincken /
Haren vader / van 't verraet / wiens beend'ren rotten / stincken /
Ten sy / sijnen mag'ren bast ghesterckt ghevult wert heden /
Met Clock-spijs / sop / en dranck / van veel verraders leden.

De getrouwen drinken op den Prins Kardinaal.

Doch ghy / die trouwlijck van herten dobbelt sijt ghemoet /
Drinckt nu / met santeen om / misschien watter dat toe doet.
Drinckt dat u Godt seghent / en roept hart / met luyder stemmen /
Vive le Prince Ferdinand: ist uyt? wilt eens hemmen.
Maer yder een / die gae nae huys / kijcken nae sijn kelder /
Want dit Rou-mael is t' slecht / daer is bier / noch wyntjen helder.

III. De spottende volksuitdrukking ‘de kous op het hoofd’ is het hooldthema geworden van een gedicht, waarin den draak gestoken wordt met al de misrekeningen en onvervulde beloften van Frederik Hendrik[1].

De volledige titel luidt als volgt: DIE LUSTIGHE KAUS OPT HOOFT. *Behelsende d'oprechte verclaeringhe van alle groote schatten ende Buyten, vercregen byden Prince van Oraingnien met zijne Fransche Hollanders, inde vermeende overinge van het Lant van Brabant, Vlaenderen, &c.*, met fictieve plaats- en

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 9.

drukkersnaam: *Gedruckt inden Hage, by Peeter Janssen Broers, gesworen Drucker vande Hoochmogende Heeren Staeten* 1635.

Prins Frederik Hendrik komt na den veldtocht uit Brabant terug, beladen met zwaren buit. Dan gaat men onderzoeken wat er in die vracht al te vinden is, doch het eenige van beteekenis, dat de prins meebracht, blijkt ‘de kous op het hoofde’ te zijn, d.w.z. de schande van de nederlaag. Men vindt er boerenkleederen en -gerief van de plunderingen; kolen uit den brand, dien de prins stichtte; ‘doosen vol van vrouwen cracht’, zinspeling op de schoffeering der vrouwen te Thienen; briefkens voor het hospitaal ten behoeve der zieke soldaten; ledige tonnen, die meer rieken naar water dan naar bier; Fransche vloeken, démentis en défis; schoenen ‘met hazensmeer bestreken’;

Fransche Haentens licht van veer,
Die comen troetlen t'Hollandts hoen.
Soo sy te Brussel wilden doen,
Hoe wel die Haentens van Parys
Niet en zijn van seer grooten prys,
Sy zijn heel mager uyt geteert,
S'en zijn het Hoendercot niet weert.
Moer hoe slecht dat het oeck al is,
't Is al waer van de Fransche mis.

Daar komt nog allerlei uit de zakken met buit, als b.v. Fransche pokken, schurft, lazerij en andere ziekten en ‘het vel van de beest, die noyt gevangen is geweest’.

En daarvoor hadden de Staten zooveel millioenen gegeven! Er moest toch nog iets anders meegebracht worden uit Brabant.

Laet my eens u Instructie lesen,
Laet my den Inventaris sien,
Dat sal het claerder ons bedien;
Off laet ons lesen het Tractaet
Tusschen den Frans en onsen Staet.
Daer stont al wat meer uytgedruckt,
My dunct ten is niet al geluckt,
My dunct dat daer al dapper feylt
Van datter wesen moest gedeylt.
Wel Loven, Brussel, Brugge en Gent,
Die en zijn hier noch niet bekent,
Antwerpen, Mechelen en Bredae,
Dat is hier oock al even nae.
Dermonden en 't Landt van Waes,
Dat is hier oock niet, lieven Baes.
Thienen, en Aerschot, Landen, Dist
Eens ingenomen, weer gemist,
Den wissel die wy gaven daer

HET

Geusen gheschreeuw

Behelsende hoe de Gommaristen / Men-
nisten ende Arminianen hebben gheroepen over die groote Victorie / ende
hoe sy hebben ghemuyckt over die kleyn glorie dit jaer in Brabant
verkreghen. Hoe sy onder hun ghediscoureert hebben over
den staet van't Landt.

Den tweeden druck verbetert ende vermeerdert.

Dit is ghedicht, buyten Maestricht
En oock ghedruckt, als't was misluckt
Den Holla-franschen aenslagh, op den selven dagh
Men maghse wel koopen, met groote hoopen
Om te draeghen, naer s'Graven-haeghen.

TITELBLAD
van het *Geusen-gheschreeuw*.

Die valt voorseecker wat te swaer.
Voor L o v e n gequist al ons cruyt,
En allen ons provisien uyt,
Met al die rest vant Magasyn,
Dat moet hier by memorie sijn.
Hier wordt nogal wat meer gemist
Daer men hier seer had op gebist.
Den Berch en al den grooten schat
Die was te Brussel in de Stadt,
Die schoon Iuweelen van het Hoff,
En al die meubels groot en groff,
En het rantsoen van elcke stadt
Op soo veel tonnen gouts geschat
Dat moet hier oock zijn by geleyt,
Gelijcmen aen ons had geseyt
Ick vind' hier uyt getrocken staen
Van dese dingen niet ontfaen.
Dus als ickt al well overleg,
My dunckt dat ick met reden seg,
Dat 't beste dat gy hebt gerooft
Dat is die schoone Kaus opt hooft.

IV. HET GEUSEN-GHESCHREEUW *behelsende hoe de Gommaristen / Mennisten ende Arminianen hebben gheroepen over die groote Victorie / ende hoe sy hebben ghemuyckt over die kleyn glorie dit jaer in Brabant verkreghen. Hoe sy onder hun ghediscoureert hebben over den staet van 't Landt. (Den tweeden druck verbetert ende vermeerdert)*. Onderaan het titelblad, zonder opgave van plaats of drukker, het volgend rijmpje:

‘Dit is ghedicht, buyten Maestricht
En oock ghedruckt, als 't was misluckt
Den Holla-franschen aenslagh, op den selven dagh
Men maghse wel koopen, met groote hoopen
Om te draeghen, naer 's Graven-haeghen’[1]).

Het gedicht is opgevat als een samenspraak tusschen een Gommarist, een Mennist en een Arminiaan.

Ze gaan gedrieën al wandelende wat praten, en zien de menschen de *Nieuwe Tydingh* koopen met nieuws over den Brabantschen tocht van den prins. Zoo vernemen ze dat Thienen in brand staat, besluiten dadelijk dat de prins overwinnaar is en nu in Brabant al zal gaan verkrijgen wat hij wenscht.

Dit is noch al maar t' beghin
Den Prins die treckt het Lant voort in

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’, stuk 16.

De Gommarist roept al victorieus:

Vive de Geus is nu het woort
Nu moeten al de Papen voort
Maer het is nu al ghedaen
Niemant en kan hem wederstaen
Thienen ghebrant tot stoff en assen
Sal Brabant doen op den haspel passen

De Arminiaan doet wel opmerken, dat het wreedaardig optreden van den prins niet zoo voordeelig is, want in de plaats van vrees en gedweeheid, verwekt het geweld soms heftig en volhardend verzet. De Gommarist is echter van een tegenovergesteld oordeel.

Beiden meenen dat Holland en Zeeland nu voor goed bevrijd zijn en in vrede zullen leven. Het geld, dat ze aan den prins voorschoten, zal in Brabant goede rente geven.

Zij lezen verder in de courant en vernemen dat Diest zich heeft overgegeven.

Compeer zijn dit gheen lieve dinghen
Moghen wy nu gheen Liekens singhen
Singhen lustigh met luyder stemmen
Oraignen sal noch Spaignen temmen
Oraignen is een groyenden boom
Hy wast wel over den Demerstroom
Hy sal ons deylen van zijn vruchten
Sy bly laet Brabant en V l a e n d e r e n suchten
Die sullen op-brenghen veel meer ghelt
Als wy den P r i n s nu hebben ghelelt.

Zij lezen ook van de overgave van Aerschot. Nu gaat de prins naar Leuven. De Arminiaan kan zijn blijdschap niet bedwingen bij de gedachte dat de prins daar Hertog van Brabant zal worden.

Och Maet hoe wordt myn hert vervult
Den P r i n s wort daer als Hertogh gehult
Hy is nu Hertogh van Brabant
Dat is recht spijs naer zijnen tant
Hy sal sijn Hoff te Brussel hauwen
Hy sal den Spaignaert wel benauwen
Den Prins is Hertogh lieve Maet
En is dit gheenen groeten staet.

De prins krijgt bovendien nog Vlaanderen, de Franschman Artois en Henegouwen. Zoo is de regeling, die in de maand Maart tusschen de bond-genooten werd besproken en die nu zoo goed als in orde is. In breede trekken komt deze voorstelling overeen met het ontwerp van verdrag dat op ingeving

van den handigen Franschen ambassadeur in den Haag, Hercule de Charnacé, was aangenomen. Daarbij zouden de in de Zuidelijke Nederlanden te veroveren gewesten verdeeld worden. Luxemburg, Fransch-Vlaanderen, Artois, Namen, Henegouwen, Doornik en Kamerijk zouden aan Frankrijk gegeven worden; de overige gewesten Vlaanderen, Brabant en Limburg zouden aan Holland komen. Deze regeling werd behouden in het offensief en defensief verdrag, dat op 8 Februari 1635 tusschen de Staten en Richelieu gesloten werd.

Dit vooruitzicht verheugt de drie vrienden zeer, en de Gommarist stelt voor daarop een glas te ledigen.

Laet ons een Pintjen drincken gaen
Laet ons hier op een weynigh letten
Laet ons hier op een pyp-je setten
Laet ons eens drincken op dees cans
De ghesontheyt van den G e u s e n F r a n s .

Gommarist en Arminiaan rekenen vooral op de vele ‘officien’ die nu in Brabant, Vlaanderen en Artois te krijgen of te koopen zullen zijn. De Gommarist heeft een zoon, die daar naar een betrekking uitziet.

T'is nu den tijdt fortunen te maecken
Mijn Zeun sal aen d'office gheraecken.

De Mennist zoekt die vreugde wat te bedwingen. De kans kan nog keeren. De Arminiaan en de Gommarist zijn integendeel zeker van de overwinning. Als zij lezen, dat het leger van den prins voor Leuven is gekomen, juicht de Gommarist het uit:

Loven is d'ombyt
Smorgens te L o v e n /te B r u s s e l ten noene
Te M e c h e l e n heeft hy niet te doene
De Stadt hoeft niet belegert te wese
Sy geeft heur selfs van groote vreese
Och Maet nu isser gheen twyffel aen
Het Liecken is uyt t' is nu ghedaen

Langzamerhand komt het drietal echter tot de kennis van den volledigen aftocht.

MENNIST:

Ons volck schrijft noch uyt T e r - v u e r e n
De B r u s s e l a e r s zijn nu ons ghebueren
Den P r i n s die heeft hem vast vermeten
S. Jans dagh snoenens te Brussel t'eten.

GOMMARIST:

Siet ghy wel Maet / ick had het gheseyt
Dat Loven niet meer was / als d'ombyt.

ARMINIAEN:

Wy hebben Ter-Vueren t'is deel van 't hof
Maeckt nu Lieckens / en singht hem lof
Die ons soo lustigh heeft verlost
Die nu te B r u s s e l heeft den kost
Die nu te B r u s s e l zijn hof op rydt
Dat hy ghewonnen heeft met den stryt

GOMMARIST:

Wy willen prysen dat edel bloet
Wy willen prysen zijn kloeck ghemoet
Wy legghen nu al ons twyfel neder
Den p r i n s keert H e r t o g van B r a b a n t weder.

MENNIST:

Maet sullen wy een Hertogh inhaelen
Soo en moghen wy daer aen niet faelen
Wy moeten hem voor den eersten keer
Inhaelen / ontfanghen met groote eer
En maecken A r c k e n triumphant
Schrijven daer op van allen kant
Den G r a e f wirt p r i n s en nu H e r t o g h .

GOMMARIST:

Dat u eerst behaeght / t'is eeren genoech
Laet ons dit siugen laet ons dat schrijven
Den p r i n s moet H e r t o g h van B r a b a n t blijven

ARMINIAEN:

Och Maet comt hier noch beter nieumaer
Wy bersten van achter dat is klaer.

MENNIST:

Maer wat staet ghinder noch beneven?

ARMINIAEN:

Maet dat heeft Papist geschreven
Hy schrijft ons Leger is noch voor L o v e n
Dat en sal ick immers niet ghelooven.

GOMMARIST:

T'is een leughen dat is ghewis
Ick wed den p r i n s te B r u s s e l is
Te Brussel magh hy wat zijn ghebleven
Te Brussel zijn veel O f f i c i e n te gheven.

Hy moet veranderen al die raeden
Hy en heeft het op Loven niet gheladen.

ARMINIAEN:

Wat sou hy te L o v e n soo langh doen
Ghister hielt hy te B r u s s e l zijn noen
Ons Courante brenght het mede
Hy is te B r u s s e l in de stede
K'set dobbel teghen enckel te gheven
Want t' is ons uyt T e r v u e r e n gheschreven

MENNIST:

T e r v u e r e n en is niet verre van daer.

GOMMARIST:

Ghelooft die tyding / die is waer

ARMINIAEN:

Hier is noch al naerder tydingh

GOMMARIST:

Ick hoop t'sal zijn tot ons verblijdingh.

ARMINIAEN:

Van B r u s s e l wordt veradverteert
Dat ons een Legher te rugh keert
Om weer te trecken naer A e r s c h o t

GOMMARIST:

Maet loofF-je dat soo siet-je sot
Wie magh uytstroyen dese cluyten
Dat zijn Papen oft zijn guyten
Die benyden 's P r i n c e n deught
Oft benyden onse vreught
Die benyden ons verblyden
Stelt die nieumaer toch ter zyden.

MENNIST:

D i e s t en Aerschot, Loven daer by
Allen die Steden die hebben wy
Wie duyvel son ons P r i n s nu deeren
Wie sou ons P r i n s te rugh doen keeren
Men hoort toch van den Spaignaert niet
Hy vreest dat hy ons Legher siet.

ARMINIAEN:

Die tyding spreckt van Duytsch secours

Gommarist:

Die dat schreef die was jalours
Het is een narre oft t' is een geck
Ick acht die tydingh niet een dreck.

MENNIST:

Maet laet ons een poos-jen swijghen
Wy sullen naerder tijdingh krijghen
Den courier sal ons gherieven
Hy brenght expresse P r i n c e n -brieven
Die mellen den Duytsch gearriveert
T' is tijdt den p r i n s te rugghe keert.

GOMMARIST:

Maet ghenomen het waer nu soo
Beyde ons Leghers en zijn niet bloo
Ons p r i n s is noch al meester in 't velt

Hy salse thoonen zijn ghewelt
Hy hoeft maer eens den Frans te waegen
Om die moffen in zee te jaeghen.

ARMINIAEN:

Ons prins en sal voor hun niet wijcken
Hy sal hun onder ooghen kijcken
Want gy magh: hy slaetse in route
Die niet ontloopt betaelt de boete /
Sulckx is de spraeck / t' ghemeyen advys
Want ons p r i n s wyckt /hy is een lys.

MENNIST:

Siet d'een Post compt op d'ander
Sy accorderen al op malkander
Wat willen wy roepen wat willen wy keken

Sy segghen ons volck op moest breken
Sy braken op sy moesten wycken.

ARMINIAEN:

Soo mogen wy naer huys gaen stryken
Quade tijdingh is altijt waer
Wy hebben te vroeg gepocht myn Vaer.

GOMMARIST:

Och die tijdingh is te quaet
Siet hoe t' volck tuyswaert gaet
'T volck verliest nu heel den moet
'T is teecken de tijdingh is niet goet.

ARMINIAEN:

Is dat soo waer: ick hoop noch neen
Soo sinckt ons moet heel in den teen
Soo sinckt den moet heel in den schoen
C o m p e e r wat sal u Zeun nu doen.

En nu komen de klachten los. De prins zal dan maar hertog geweest zijn in den geest, zooals de Pfalsgraaf eens koning was. Daarvoor was het niet, dat er zooveel geld werd uitgegeven.

Met een hertog zonder goed zijn zij niet gediend. De Gommarist zegt spottend, dat Brabant den intrest van al dat geld zal betalen, maar dat zij hem zelf zullen moeten halen. De Arminiaan is wanhopig over al dat verlies.

Den prins sal ons niet meer uytstrycken
Al sou hy B r a b a n t noyt bekijcken
Wy hebben ons eyghen goet verset
Wy hebben ons eyghen winst verlet
Wy en hebben geen gelt noch goet gespaert
Maer siet Maet waer ons geldeken vaert
Ons inwoonders hebben 't al ghegeven
Seer luttel behouden om te leven
Sy hebben met heur sweet vergheert
Dat t' seffens in Brabant is verteert
Men acht niet hoe zy 't moeten haelen
Men seght: ick wil / men moet betalen
Soo haest als 't gheldeken is ghetelt
Soo treckt den Prins maer eens te velt
Hy comt haest weer / hy verovert niet
T' ghelt blijft achter / ghelyck ghy siet
Men doet gheen rekeningh / noch bewijs
T' blijft al aen d'oorlog / maect m'ons wijs.

ARMINIAEN:

Wy ondersaeten wy moetent al lijden
Wat de Staten verrotsen / verrijden

Is ons ghelt op / den P r i n s comt weer
Morghen predicktmen / gheeft al meer /
Ghy weet dit is zijn oude deunt-ie

Hy sal wel sorghen voor zijn seunt-je
Maer sou hy wagen oft sou hy springen
Hy moet dat deunt-ie nu niet singhen.

Het is bekend, dat de prins dikwijls enkel met groote moeite de noodige gelden voor het onderhoud van zijn troepen kon verkrijgen. Holland gaf gewoonlijk het gemakkelijkst en verkreeg met behulp van de West-Indische Compagnie de gewenschte leeniugen en voorschotten. De overige provinciën waren steeds moeilijker tot geldsteun te bewegen.

Dat moet ophouden. De prins vraagt maar altijd geld, maar hij geeft niets in de plaats. En nu krijgen de Hollanders de Franschen nog te herbergen op den koop toe!

Ghy siet men brenghtse ons op den hals
Sy en konnen geen duyts / en wy geen wals
Wy en sullen malkanderen niet verstaen
Dees dinghen sullen my op 't herte slaen
Want comen sy hier / ons Vrouwen staen aen
Wy en mogen niet eens ten huyse uytgaen
Oft wy sullen zijn in groote pijn
Van vreese sy by ons Vroukens zijn

De drie vrienden zien het zeer donker in. De Fransche troepen zullen veel kosten van onderzoek en als zij niet meer betaald worden zullen zij ‘muyteneren’. De Spanjaard komt oprukken naar Holland en zal zich daar wel over het gebeurde te Thienen wreken. De felle Croaten zullen de Hollanders met dezelfde maat willen meten.

Nu komen de praters ertoe om Prins Maurits verre boven Prins Frederik Hendrik te verheffen. Hij was meer bezorgd om het welzijn der gemeente en trok niet zoo licht op avonturen uit. Wie is het dan toch, die den prins aldus beïnvloedt en hem aangeraden heeft Leuven aan te vallen? De Gommarist beschuldigt beslist een van de voornaamste militaire medewerkers van Frederik Hendrik, den ruiteraanvoerder Stakenbroek, het plan voor de belegering van Leuven opgevat te hebben. Dat zou Stakenbroek den prins alleen ingegeven hebben om het recht op de ‘thienden’ van Schyndel te krijgen. Ook de aanvoerders Morgan en Brederode waren erbij toen de prins zich zoo ‘fataal verslickte’.

De prins heeft zich vooral onderscheiden in het loopen. Hij zou met een haas kunnen wedijveren. Hij had zijn ‘mael’ wel bij zich, maar ze was ledig, hij had het geld in Brabant gelaten om bij het loopen niet gehinderd te worden. Hij en zijn soldaten liepen ook zoo vlug omdat hun maag niet overladen was. De Arminiaan fantazeert voort op het thema van het zware geld:

Doen wy hem telde soo schoone gelde
Om dat hy sou trecken over t' Schelde
Doen had men t' gelt met groote hoopen
Doen costmen met eenen loop niet loopen
Te B r u g g e , te G e n d t oft oock op 't S a s
Om dat onsen P r i n s dus gheladen was
Men rusten daerom langh by M a e s t r i c h t
Tot dat de borse wat was ghelicht
T'is al ghelijck ghy hebt ghehoort
Sy en costen met allen dat gelt niet voort
T' gelt dat ons P r i n s doen noch behiel
Dat op den wegh noch lastigh viel
Moest hy daer naer ghelijck ick segghe
By Loven voor een ombyt aff-legghe
Om dan licht te loopen naer D e r m o n d e
Men misten den wegh men liep te R u e r m o d e .

De prins wil niet geweten hebben wat hij te Leuven heeft uitgericht. De Arminiaan vertelt het dan nog eens in een geestige, volksche taal, die zeker fel in den smaak der toenmalige Brabanders viel. Wij hebben deze passage medegedeeld in ons hoofdstuk over Leuven.

V. Van den *Geusen Requiem* zijn ons twee verschillende uitgaven bekend. De eerste komt voor samen met *Die Neus-wijsche Nijptangh / Van Cattus ende Gallus twee dieren versaemt / Hollantschen ende Fransoischen Legher genaemt*[1]; zonder naam van plaats noch uitgever. In de tweede komt de *Geusen Requiem* alleen voor, met de fictieve plaatsopgave: *Ghedruckt voor Loven, onder den blauwen Hemel, in den Haes-op*, 1635[2]. Te oordeelen naar den druk lijkt deze laatste uitgave afkomstig uit de drukkerij van H. Velpius te Brussel.

Waarom is de prins uit Leuven terug gekeerd? vraagt het gedicht. Heeft hij er zoo gauw Latijn aangeleerd? Smaakt het Leuvensch bier hem wellicht niet? Of hinderde hem het geluid van het orgelspel? Hiermede wordt natuurlijk het kanonnenvuur bedoeld. René van Renesse, Graaf van Warfusée, die, zooals we reeds zagen, een van de voornaamste leiders was van de tegen Spanje misnoegde Zuid-Nederlandsche edelen, was in 1622 naar den Bosch gegaan en had daar pogingen aangewend bij den prins om hem te bewegen gezamenlijk met Frankrijk een inval in de Zuidelijke Nederlanden te doen. Hij had den prins den toestand in het Zuiden voorgesteld als zeer gunstig voor een dergelijke onderneming. Bij de uitvoering van dit plan liep alles mis. ‘Die orghel gaf soo grof gheluyt’ voor Leuven, dat de prins ‘zijn

1 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’ stuk 42. Zie ons hoofdstuk over Thienen.
2 Id. id., stuk 52.

schuyt van kant' moest steken. Het ontbijt te Leuven beviel niet. Den 'Tienschen kees' die 'tusschen die tanden stack', kon niet weggespoeld worden omdat het 'Lovens bier ontbrack'! Grobbendonck hield de 'Lovensche kan by d'oir'! De prins moest vertrekken.

't Was tyt voor u om gaen
Als de Duytsche Helden quamen aen
Met hunne maleflessche en kromme messen
Wat docht u van die tael / sy spraken al van fressen

Dan ging de prins naar Diest 'laveren', maar daar heeft het zeer vermaarde bier zijn 'maeghe beswaert'!

De toestand der Hollandsche kas is bedenkelijk. Er zit niets meer in den Oost-Indischen spaarpot. Waar is er nu nog crediet te vinden? Men zal wat nieuws moeten zoeken. Een belasting op de neuzen en de ooren zou niet veel opbrengen.

Want daer zijnder veel in Brabant bleven
Door die Boeren zijnde ghedesespereert...

Niettegenstaande de gruweldaden te Thienen bedreven, heelt de Prins Kardinaal veel gewonde en zieke Hollandsche en Frausche soldaten te Brussel in het hospitaal doen verzorgen.

Siecken en ghequetsten in quantiteit
Sijn uyt compassie naer brussel gheleyt
Den goeden Prince Infante Cardinael
Heeft hun verleent het Hospitael
Wilt dit u herten noch niet bekeeren
En dien Prins met loff vereeren...

De dichter herinnert verder aan de oude prophetie, die voorspelde dat Oostenrijk eens de wereld van alle ketterijen zou zuiveren.

Niettegenstaande zijn verbond met de Franschen valt het Heynken niet mee, en als dan 'den Hongerschen Helt' zal afkomen, dan zal het nog veel slechter gaan. En dan komt nog 'den Loranois ter baen' met zijn 'Kempenschen haen, die by Nordlinghen soo lustigh kraeyden'.

Dan magh Richelieu wel gaen studeren
Pour le Roy tres-chrestien te menteneeren
Hy moght met zijn bicht wel spreken
Van al zijn verraet en valsche treken...

En Frederik Hendrik en de 'hooghvochtighe Heeren Staeten' zijn er niet beter aan toe.

VI. Een der felste spotgedichten tegen Frederik Hendrik, waarin hij niet alleen in zijn politieke en militaire daden, maar ook in zijn particulier leven scherp wordt aangevallen is: *De schat-kist / der langh verborghen Renten / id est / d'Ondeught van Oraignen die komt nu als een presente in den / Schoot van Spaignen. / In manier van t' samen-koutinghe. / vergadert tusschen eenen Hollander ende Prins Hendruck. / van Oraignen. / Alias den Brandt-stichter* (1635).

Op het titelblad bevindt zich het volgend rijmpje:

> Gheprent van eenen B r a b a n d e r /
> Ghedicht van eenen H o l l a n d e r /
> Tot eer des Prins van Spaignen,
> Tot schant des Prins Oraignen,
> Die in T h i e n e n stack den brandt,
> Die door den Prince FERDINANT,
> Verdreven wert uyt t' heele Lant,
> Veriaeghet wert nu uyt Brabant,
> Met alle zijn lichte Franssen,
> Met alle zijn groote hanssen,
> Die nu helaes moet segghen loen,
> Die niet en heeft konnen op-doen,
> Door secours des A r e n t s macht,
> Die hy niet en hadde verwacht.

De bevestiging, dat het gedicht door een Hollander zou gemaakt zijn is in tegenspraak met het beslist Brabantsche karakter van zijn taal.

De Hollander hoort allerwegen kwaad spreken over den Prins van Oranje. Iedereen scheldt hem voor ‘vagebond, vuylen snoo Trauwant, treyter, brandt-stichter’ enz. Hij is in Brabant gekomen met ‘natien noch lichter als hy’, met de Franschen, die wel goed zijn om ‘den haes te jaeghen’ of ‘de gans te werpen’ maar volstrekt niet om te vechten. Wat wil de prins toch aanvangen met dat gespuis, dat alleen denkt aan rooven, moorden, schoffeeren, enz. waardoor hij ook in kwaden naam kwam.

De prins verwondert er zich over zoo aangesproken te worden. Hij bekent dat zij hem bij de Brabanders ‘infaem’ gemaakt hebben door hun gedrag te Thienen.

> Maer wats om eene stadt /
> Is dat soo veel bysonders?

Deze vraag geeft den Hollander natuurlijk de gelegenheid om al den afschuw uit te spreken, waarmede de vernieling van Thienen de Brabanders vervulde.

> Bysonders, Hoe derfdy seggen dat?
> 't Is duysentmael meer wonders
> Dat d'aert niet open-berst
> En in d'afgront der hellen

Godt u daetelyck verspert
Met al u snoo ghesellen.

Nu merkt de dichter wel dat dit vreeselijk ‘kop-ghespins’ door Frederik Hendrik zelf werd uitgedacht. God zal zich te zijner tijd daarover wreken. Het branden der stad was den prins niet genoeg. Hij liet kloosterzusters onteeren, ‘Gods lidtmaten’, Gods ‘Bruyts’ schenden.

Tegen deze beschuldiging verzet zich de prins. Wegens den fellen rook van den brand kwam hij niet in de stad. Hij liet wel rooven en plunderen.

Maer Maeghden te verkrachten /
Off vrouwen te onteeren /
(Hy) noyt in syn gedachten
Had sulckx te commandeeren.

De Hollander antwoordt op deze verontschuldiging met een heftigen uitval tegen de bandeloosheid van prins Frederik Hendrik toen hij noch jong was:

Want Vrouwen te hantieren
Sulckx zydy wel ghewoon
Oft Dochters te schoffieren
Daer toe plaght u persoon
Sich lichtlijck te begheven /
Als ghy noch Jonghman waert /
Kan ick ghetuyghen gheven
U hoerachtigen aert
Te hebben wel bemerckt:
Waer in Maurus u Broeder[1]

1 Het ongeregelde levensgedrag van Prins Maurits is gekend. Hij bleef ongehuwd maar had nauwe betrekkingen met verschillende dames. De twee zoons, die hij verwekte bij jonkvrouwe Margaretha van Mechelen, een gewezen hofdame van Prinses L. de Coligny, heeft hij erkend. De vijf andere kinderen die uit zijn betrekkingen met andere dames gesproten waren, bleef hij beschouwen als bastaarden. (Zie P.J. Blok, ‘Geschiedenis van het Nederlandsche Volk’, II, blz. 532).
In Mr. C.M. Van der Kemp: *Maurits van Nassau*, (Rotterdam, 1843) Dl. IV. blz. 400, vinden wij de volgende aanhaling uit De la Pise (blz. 808) over Prins Maurits: ‘II n'y avoit beauté vue et pucelle, dont il n'entreprit la chasse: toutefois le secret couvroit l'offense, Jupiter se déguisoit le plus souvent en pluie d'or pour voir ses maîtresses, et ce grand Mars ne marchoit que dans les obscurités de la nuit, toujours en cachette de la clarté du soleil’. Bij Van der Kemp (blz. 401) lezen wij nog: ‘Volgens Meerman, *Vergel. der Gemeeneb*., II 'blz. 266, schijnt H. de Groot in een aldaar aangewezen plaats, op het Hof van Maurits in 't stuk der wulpschheid te zinspelen en aan hetzelfde ook eene meer algemeene invoering hier te lande van huizen der ontucht toe te schrijven’.
Toen Frederik Hendrik jong was, volgde hij in alles en niet het minst in losheid van zeden zijn ouderen broeder na. Het ruige soldatenleven, het dappere drinken en verdere loszinnigheden hadden de twee broeders gemeen, tot spijt van hun moeder, die met leede oogen zag, dat Frederik Hendrik, niettegenstaande al haar voorzorgen ‘le singe de son frère’ werd, zooals zij het met bitterheid schreef.
Wat de neigingen van Frederik Hendrik voor de zwakkere kunne betreft, was onze pamfleltist ook volkomen op de hoogte. Het is bekend, dat de prins, na den tijd der veldtochten, in den Haag met bijval het hof maakte aan het ‘kortgehield’ geslacht. Hij hield bijzonder veel van een zekere freule van Asperen, ‘al was zij blijkbaar niet de eenige die zijn gunst genoot’. (Prof. P.J. Blok: *Frederik Hendrik, Prins van Oranje*, Amsterdam, J.M. Meulenhoff, 1924, blz. 21). Omstreeks 1618 schonk hem Catharina de Breuns, een burgemeestersdochter uit Emmerik, een bastaardzoon, de latere Frederik van Nassau (id. id., blz. 44).

U ghenoegh heelt versterckt
En als een Hoere-broeder
U dickwils voor-gegaen.
En ghy, als een wilden droes
Met andere kleeren aen
Trock dickmaels nae 't Paddemoes
Een plaetse wel bekent /
Oft nae de Kasawaris /
Des Heeren Hoer convent /
En and're plaetsen meer / 't is
Een ieder kennelycken.
t' Paddemoes oft Lepelstraet
Oft t' Bovendaelsche wycken
t' Komt al op eenen graet.

De pamfletdichter, die zoo schreef over het verkeeren van ‘Mooi Heintje’ in verdachte buurten te Antwerpen, te Brussel en in den Haag, vond er dan ook al geen bezwaar in om te onderstellen, dat de prins aan de ontuchtige gruwelen te Thienen kon hebben meegedaan!

De prins geeft toe, dat hij, in zijn ‘voorgaende’ leven, zich ‘somwyl’ daartoe had ‘begheven’, maar hij vraagt den dichter om dat nu alles te laten rusten. Het is ‘nu soo langh gheleden’. Te Thienen heeft hij alleen laten brand stichten, meer niet. En dat deed hij om de ‘natien van Brabande’ bang te maken. Hij dacht immers spoedig heer van Brabant te worden en te te Brussel zijn leven te eindigen.

Met deze verwachtingen drijft de Hollander den spot door de klucht aan te halen van twee studenten, die zochten een boer te bedriegen en zelf bedrogen uitkwamen. De prins zal de Brabantsche steden niet winnen door bedrog en verraad. God zal dat verhinderen en hem straffen evenals voortijds Pharao, die met zijn heir in de Roode Zee omkwam.

De prins bekent, dat het er zoo begint naar uit te zien. Hij, die zich schier heer van Brabant waande, zal nu moeten vluchten. Dat is een schande, die hem de dood zal aandoen. En hij weet niet goed waarheen te vluchten.

Ieder is nu op de been
Om my te massacreren /
Waer ick loop / gaen / oft staen
Al warent maer de kindren
Sy soecken my te slaen /
Te krencken en te hindren.

Deze laatste verzen maken gebruik van de bekende voorstelling, van den Prins Kardinaal als een kind. De Hollander schertst natuurlijk over de kleinmoedigheid van Frederik Hendrik, die op de loop gaat voor een kind.

Soo ghy ons Prins van Spaignen
Maer een kindt seght te zijn /
En stelt hem in de wieghe /
Jae soeckt hem met fenijn
En verraet te bedrieghen
Neen neen ten, is gheen kint
Dat wort ghy nu ghewaer.

Frederik Hendrik bekent dat hij zich inderdaad vergist heeft, doch beweert om zich te verontschuldigen, dat iedereen hem opgestookt heeft om Brabant te overrompelen.

Voorwaer ick was verblint
Ick seght en t' is klaer
Door veel opstoockers valsch
Die my nu soo ick merck
Sochten rechts om den hals
Te brenghen in B r a b a n t s perck /
Jae selfs de Heere Staeten
Lieten my noyt gherust
k' Liet my oock licht bepraeten,
Want ick had selver lust
Om kinderschool te houwen
Voor ongheleerde klercken
Om haer de kracht Nassauwe
En wijsheydt te doen mercken.
Maer och, t' is waer ick kent
Ick vind my selfs bedroghen /
Tis my een groot torment
Te sien nu voor myn ooghen /
Dat ick die Meester scheen
Nu selver ben maar knecht /
Jae minder als t' kindt kleen
Soo ick noemde t' onrecht
Den P r i n c e F e r d i n a n d t
Die sulckx doet anders blycken
Wie door zijn kloeck verstandt
My uyt sijn Landt doet wycken.
Hoe luttel peysden ick
Op d' A r e n t s groote macht
Waer voor ick my verschrick
Als my komt in ghedacht
Dat hy soo haestelijck heeft
Tot hier toe konnen vlieghen.

God ondersteunt Prince Ferdinand, luidt het antwoord, want de snoode ‘trafijcken’ van Frederik Hendrik mishagen hem. Wiens hulp Oranje ook

moge vragen, van Franschen, Schotten, van den duivel zelf, hij zal niets vermogen tegen de Croaten en hun geweld. Hun naam alleen drijft Frederik Hendrik reeds op de vlucht. Brabant zingt ‘gaudeamus’ en ‘Te Deum laudamus’. Dit is het einde van Oranje's begoochelingen.

Frederik Hendrik wenscht zich dood. Hij kan nergens meer ontkomen.

> Och waer sal ick noch gaen /
> Want ick met groote hoopen /
> Vind over-al op de baen /
> Veel Koningsche soldaeten /
> En noch die ick meer vrees
> Veel Keysersche Crowaeten.

En op de vraag van den Hollander of hij die werkelijk zoo vreest, klinkt het antwoord:

> En soud ick die niet vreesen?
> Een volck alsoo vaillant
> Mannen soo uytghelesen
> Jae die een gheheel lant
> Door haer groote coeraegie
> (En d'Ordre van F e r n a n d t
> Die als een kloecke paegie
> Door zijn vernuft verstant
> Haer soo wel weet te stieren)
> Soude brengen heel t' onder.

Dan brengt de Hollander het nieuws dat de Schenckeschans ingenomen is, dat de Veluwe en de Betuwe in handen van Prins Ferdinand zijn, en dat het Sticht van Utrecht bedreigd is. Dat is de straf voor de ontrouw aan Koning en Heer van Frederik Hendrik en zijn voorvaderen. Het is de straf, herhaalt de Hollander nogmaals, voor hetgeen te Thienen gebeurd is.

> Verrader is u naem
> Een verrader was u vader
> Die Godt en zijn Koningh t' saem
> H o l l a n t als een verrader
> Onthouden heeft en noch
> Verandert zijn gheloof /
> Ea maeckt zijn zelven och!
> Des Duyvels eyghen roof /
> En oock al zijn geslacht
> Eeuw'lyck ghebracht ter schanden.

Wie zijt gij dan, vraagt de prins, die ons zoo durft verachten en schandvlekken? Daarop geeft de auteur dan een aantal bijzonderheden over zijn persoonlijkheid en in een naamlettervers maakt hij zich zelf bekend. Hij

beweert geboren te zijn te 's Gravenhage en ‘meest op-gevoet’ te Delft. Zoo komt het, dat hij zoo goed ingelicht is over het jongelingsleven van den prins. Hij kwam o.a. dikwijls op het hof, en zag daar, dat hetgeen hij ‘voor de lien met zijn handen’ maakte, door den prins met de tanden werd verscheurd. Uit een kantteekening van den auteur[1] blijkt de bedoeling hier te zijn, dat de auteur bakker was. Het waren de broodjes door hem gemaakt, die de prins at. Zoo had hij hem, had hij het gewild, elken dag kunnen vergiftigen! Zijn naam lezen wij in het vers: ‘IN VREE GI LEVEN SULT’: IVGILS, of I. van Gils.

Weet en dit seecker zyt
Ghy P r i n s van kleynder eeren
Dat ick wel derf mijn Stadt
En geboort-plaets u verhaelen /
In 's Graeven-Haegh weet dat
Wontmen my eerst in dwaelen /
Daer ghy houdt huys / van daer
Segh ick / ben ick gheboren
Te D e l f t meest op-gevoet
Van waer ghy zyt gheboren.
Ghekipt en uytghebroet /
k' Heb somwyl oock gheweest
Op 't Hof daer ghy brasseerde
Daer ghy dick onbevreest
Met u boelen boeleerden.
Jae k' heb dickmaels ghesien
Dat t' gheen ick met mijn handen
Ghemaeckt heb / voor de lien
Ghy scheurde met u tanden.
k' Had konnen alle daegh
U doen bersten en vergheven
Soo had gh' in s' G r a e v e n - H a e g h
Ghe-eyndight u boos leven
Leeft voort-aen met ghedult
Myn naem wilt hier oock mercken
In Vree GI. Leven Sult
By leecken ende klercken
Soo ghy wilt af-stant doen
Van quaet en ketterie
Jae sal naer mijn bevroen
Al u verraderie
U moorden, rooven, branden
En t' schenden van Gods Tempels
Al t' gheen ghy in veel Landen

1 Id est, Ghebacken.

ALDER-HANDE SOORTEN
VAN
HOLLANSCHE
ENDE
FRANSCHE
NEVSEN
Van vrempde ghedaenten.
Ghedruckt ter Neuſen/ ontrent Bier-blier by Haſianzenus
Snupttaert anno 1635.
Met permiſſie.

TITELBLAD
van *Alder-hande soorten van Hollansche ende Fransche Nevsen*.

Ghedaen hebt / tot exempels /
Strecken / iae tot meer eeren
Van u en Godt almachtigh
Dus wilt u haest bekeeren
Tot d' Heylighe Kerck eendrachtig.

De prins, verwonderd dat een Hollander hem zoo had durven aanspreken, zal over zijn bekeering eens nadenken, waarop de Hollander bij wijze van slot nog eens aandringt.

Och Prins wilt u wat spoen
Eert voor u wert de spaede
Heb ick somwyl misseyt
Teghens u reputaty
t' Gheen somwyl boven leyt
Moet uyt / al gheeft gheen graty
Alsoo het spreeckwoort duyt.
Maer k' bid des niet te minder
Dat Godt u als eeu Bruyt
Wilt brenghen sonder hinder
Daert altyt is victory
En vreught is sonder blaemen
In zyn Hemelsche glory
En ons altesaemen. A m e n .

VII. ALDER-HANDE SOORTEN VAN HOLLANDSCHE ENDE FRANSCHE NEUSEN VAN VREMPDE GHEDAENTEN. (Vignet voorstellende een Fransen en een Hollandsch soldaat met zonderlingen neus) *Ghedruckt ter Neusen / ontrent Bier-vliet by Nasianzenus Snuyvaert anno* 1635. *Met permissie*.

Dit door en door volksche spotgedicht somt in bonte rij al de ontgoochelingen op, die het mislukken van den veldtocht van 1635-36, bij de Hollanders en de Franschen teweeg bracht: de ontgoocheling van den prins, de Staten, den ‘Haegschen President’, de heeren van den Raad, den fiscaal, den griffier, de soldaten, de koks, tot de muizen toe, die niet een kruimel in het kamp meer te eten vonden. Allen kregen fantastisch groote neuzen van allerlei vormen en gedaanten. Ook de Franschen krijgen merkwaardige neuzen: Chastillon, Brézé, vooral Kardinaal Richelieu. De Predicanten, de vrome broeders, de Bijbelzusters, de rekenmeesters, de kooplieden, de de drukkers die zich reeds hadden gereed gemaakt voor het uitgeven van nieuwsmaren over de verwachte en thans mislukte overwinning, allen staan met ontstelde neuzen. Dan komt nog het nieuws van de inneming der Schenckeschans de ontgoocheling verhoogen. De Hollandsche Staten, die geen geld meer vonden, kunnen niets beters doen dan een taks stellen op de neuzen, die nu ‘grooten treek hebben’.

Dit geestig gedicht volgt in de bijlagen.

VIII. HET DROEVICH, EN MISTROOSTICH BECLACH *van de seer verblijde Brabanders: over het sybijt afscheydt; oft onverwachten maer wel ghewensten Adieu van hunnen liefghetalligen gefalleerden* HERTOGH *den onversichtigen Prins* HENDRICK VAN ORAIGNIE. *Ante victoriam encomium canis. Ghy roept Harinck eer hy int net is*[1]. Dit is de titel van het spotgedicht, dat zonder naam van drukker noch plaats verscheen met het volgend rijmpje, onderaan op het titelblad:

> Tot Antwerpen gedruckt int Mannekenpis;
> Daer Drucker, noch Druckerye en is,
> Ontrent, vast by de gelasen trappen,
> Daer niemant den Dichter sal verclappen.
> En soo wie den selven wel soude willen weten,
> Hy is heden ghestorven, en morghen vergheten.

In tamelijk vlotte verzen en in den vorm van een spottend afscheid, na de nederlaag bij Leuven, hekelt de spotdichter het heele ondernemen van Frederik Hendrik.

> Adieu P r i n s , wel wilt ghy gaen vlieden?
> Wy'n weten niet wat het mach bedieden /
> Dat ghy vertreckt op dit termyn.
> Wat mach hier van de oorsaeck zijn?
> Het scheen ghy waut hier blijven woonen
> En wilden u doen Hertoch croonen /
> Hoe comt u afscheydt soo subiet?
> Hoe staet ghy soo ontstelt en siet?
> Ick staen verbaest k'en weet wat peysen
> Omdat ghy alsoo vroech gaet reysen.

Thienen en Leuven worden herinnerd, het optreden van den Prins Kardinaal en vooral de verrassende aankomst van Picolomini met de keizerlijke troepen. Uit deze passage blijkt eens te meer wat voor een hoogen dunk men in Brabant over dezen veldheer had. Schamper richt zich de dichter tot Frederik Hendrik:

> Den Keyser sont u een present
> Met Picolomini bekent.
> Ick bidd'u wilt toch wat vertoeven;
> Ghy sult van dese gieft eens proeven:
> Sy is van wonderbaeren cracht:
> Want soo het blyckt / s' is groot geacht.
> Alsoo ghy dees' maer en sult smaecken /
> Ick weet; ghy'n sult niet t' huys geraecken /
> Haddy maer eenen beet van dien

1 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas'. W. 35. Koninklijke Bibliotheek te Brussel, n^{r} S. II, 5060.

Ghy 'n soud naer ons niet omme sien
Tgheen ick u segh / ten is geen Fabel /
Dees' spijs is eenen Duytschen Zabel.
Och haddy desen eens geproeft!
Soo hadt ghy ieust dat u behoeft.
Om ander spijs en soudt niet dencken:
Want dees soudt u te hert' lyck krencken /
Haddy hier maer eenen sneken af,
Ghy soudt gaen cruypen naer uw graf.

De vlucht kan Frederik Hendrik niet redden. Hem staan nog erger dingen te wachten.

Ghy sult uw' hooft noch anders crauwen
Het spel en gaet hem nu maer aen
Qualijck is d'eerste scheen gedaen...

Ironisch wordt de roem van den Hollandschen prins voorspeld:

Men sal belasten de Poëten
Dat s'uwen lof niet en vergeten /
Die u toecomt door desen streydt:
Ghy hebt u groote eer bereydt.
Laet ons eens sien oft can gewesen
En oft ghy weert zijt oock gepresen:
Wy sullen vinden sonder mis
Dat ghy en zijt noch vleesch noch vis.
k Wouw wel dat ick u niet en kende
Want ghy zijt P r i n s van C a l i s bende.

Overmoedig spreekt de dichter hier over het geleden leed alsof het alles voor de Brabanders zoo maar een pretje was geweest.

Ghy waert seer qualyck voor ons Steden
Den Cincken-pas wy moesten treden;
Door uw' getrommel en gefluyt
Spronck creupel ionck en oudt daer uyt.
Men hoorde niet dan puer genuchten:
Men sach daer niet dan alle cluchten:
Yeder maeckten sich aen den dans
Soo knechten / Vrouwen / Meyskens / Mans.
Het wilden all' met u eens dansen;
Om soo te sien de mood' der Franssen
Die 't best sy connen dats hun spel
Van ons te aendoen groot gequel.
Het was ghenucht om te aenschouwen
Al het geschiet van uw Cartouwen
Als wy trompetten hoorden slaen /

Tscheen wy te bruyloft moesten gaen.
En soo wy saghen uwe vieren /
En soo wy hoorden all' uw tieren /
Soo wierden wy soo sterck gemoet /
Dat in ons sieden all' ons bloet.
Wy creghen wonderlycke lusten,
Die wy in F e s t o P e t r i blusten /
Als wy moetwillich sonder noot /
Sloegen ontrent vijfhondert doot!

In Holland zal men den prins welkom heeten, schimpt de Brabander. Hij komt immers met veel buit:

Vol gout en silver zijn uw schuyten
D'welck ghy hier hebt geconquesteert /
Maer g'hebt wel thienmael meer verteert.

En als afscheidsgroet roept ons spotgedicht den prins nog honderd scheldwoorden en averechtsche lieftalligheden achterna.

Wech! Wech! ghy Schuympot / die ons Boeren
Berooft hebt en ons Landt doen roeren /
Ontstelt heddy Hemel / en Eerdt:
Wat is nu al uw' rooven weerdt
Gaet aen ghy vreeden Turck vermeten /
Ghy hebt uw' eer seer wel gequeten.
Gaet aen ghy fel bloetgierich hondt!
Vliet van ons ween ghy Helschen grondt!
Gaet ghy moordaedich Mariane!
Loopt Vosken nood noch eens den Haene:
Roept hem tot hulp als uwen gast;
Die soo op uwen Haspel past.
Vaert wel ghy onbeweechlyck herte /
Ghy put vol van fenijn en smerte /
Adieu Lanteerne sonder licht /
V u l c a n i Kindt / met M a r t i s wicht.
Gaet aen ghy ongeneesbaer kancker
Gaet aen ghy vuyl beroersten ancker:
Gaet aea o zee van ongenaet
Die ons gebrocht hebt in dit quaet.

En zoo gaat het nog een heelen tijd door! Intusschen wordt den prins nog zijn heulen met ‘verraders’ als Hendrik van Bergh aangewreven:

Om u voordaen doen te beminnen /
Gebruyckt rypsinnisch uwe sinnen;
En volcht noyt geenen Treters raedt
Oft anders comdy in den haet.

Hy sal bederven al de Staten
Die ons nu onlanckx ginck verlaten
Tis C o n t H e n d r i al vanden Berch,
Van 't hooft tot in den nagel erch.

Daarmede is de stortvloed van verwijtingen ten einde.

Ick en wil u niet meer beswaeren...

Zoo besluit de dichter. Wij vragen ons af wat hij er nog wel had kunnen bijvoegen.

IX. HET FRANS ENDE HOLLANTS VERKEERSPEL, *Uytlegghende hoe de cans verdrayt is in het spel d'welck onlanckx begost is by den Fransman ende Hollander*[1]. Zonder jaartal noch aanwijzing van plaats, geeft dit gedicht alleen de volgende schertsende aanduiding over zijn herkomst:

Ghedruckt in den Swygher
By den Hollandschen crygher,
Als was verspelt,
Het Hollandts gelt.

Het is een echt Brabantsch spotgedicht naar taal en inhoud, gebouwd op het in onze populaire strijdliteratuur herhaaldelijk voorkomend thema van het verkeerspel als allegorie voor den oorlog met zijn kansen en wisselvalligheden.

Het gedicht begint met er aan te herinneren, dat Frankrijk en Zweden een bondgenootschap sloten tegen Oostenrijk (tractaat van Baerwald, 32 Januari 1631). Richelieu en Gustaaf Adolf zouden het groote spel tegen den Keizer wagen. Deze stelde echter tegenover het militair spelerstalent vau den Zweedschen vorst dat van den dapperen Pappenheim en van Wallenstein of Waldstein, hertog van Friedland-Gitschin.

Deze laatste, die op Gustaaf Adolf aanvankelijk schitterende successen behaalde, ging echter het bekende dubbelzinnige spel spelen, waarover het gedicht spreekt als volgt:

Doen begost te spelen den F r i d t l a n d t
Die brocht by naer het spel tot schandt
Desen begost te c a t e l y n e n
Hy stelden t'spel in quaey termynen
Men sach hy t' willens al verspelde
Keysers goet en Keysers gelde
Had hy int spelen voort ghegaen[2]

1 'Recueil de pièces relatives aux Paxs-Bas', stuk 27. Kon. Bibliotheek te Brussel, n^{r} S. II, 5000.

2 De Bo geeft *kalynen* met de beteekenis van 'fleemen, flikflooien, de mouwe vagen' en verwijst naar het Fransch câliner. Hier gaat de zin van 'de mouwe vagen' meer over naar 'valsch, onoprecht handelen'.

T'waer metten Keyser nu ghedaen
Ghy weet wat datter comen can
Van eenen die spelt C o r e m a n [1],
Men stiet den desen vuyt het perck
En gaf hem loon / recht naer zijn werk.

Dit is, in enkele woorden samengevat, de opvatting van onzen pamflettist over den afval en het tragisch einde van Wallenstein, die door zijn blind geloof in een gelukkig gesternte tot den ondergang werd gedreven.

Na Wallenstein's dood had het spel moeten uit zijn, doch Richelieu wilde dat het voortgezet werd. Nu traden voor den Keizer op de veldheeren Graaf Rudolf Colloredo van Waldsee, een van de weinigen die Wallenstein in zijn verraad niet gevolgd hadden, en Mathias Gallas, die in werkelijkheid over de Keizerlijke troepen het opperbevelhebberschap voerde, dat althans namelijk aan's Keizers zoon Ferdinand, Koning van Hongarije, was toevertrouwd. Zoo werd het bloedige spel geleid tot de nederlaag der Zweden onder de muren van Nordlingen, op 6 September 1634. Daar was ook de Kardinaal Infant Ferdinand onder de keizerlijke spelers plaats gaan nemen.

Men sont in haesten oock ghesante
Naer den Cardinael I n f a n t e
Dat hy het spel wat sou vermeeren
Het was een spel van grooter eeren
Hy quam naer zijn Cousins begeren
Om alles wel te dirigeren
Men spelden daer naer hunnen Raet
Sy naemen eenen slach te baet
Sy sloeghen partye vuyt het Bert
Dees slach was tot het spel veel weert
Die slach die maeckten goet verkeer
Partye verloos / en stont niet meer...

De Zweden verloren Gustaaf Graaf van Horn, die gevangen genomen werd bij Nordlingen en acht jaren opgesloten bleef te Ingolstadt en te Burghausen. Saksen en eenige andere Duitsche vorsten lieten de Zweden los en sloten met Keizer Ferdinand den vrede van Praag (Mei 1635). De Franschen en de Zweden behielden nog het bondgenootschap van Bernard van Saksen Weimar en zetten den oorlog voort. Zij hadden destijds Lorreinen gewonnen, en al was het ‘met boeverij’ geschied, zij wilden thans voortspelen tegen Ferdinand.

1 *Koren-man spelen* = zich met de tegenpartij verstaan om een derde te bedriegen. Zie Kiliaan: colludere, collusorie agare tertij fallendi causa, coire, & de emolumento communicando pacisci, alterius circumueniendi causa: inter se de pretio conspirare, quò pluris frumenta vendantur: quod negotiatores frumentarij solent. & Praevaricari in litibus forensibus; rem ex composito gerere.

Doch die 't verloor doet zijn calenge[1]
Hy spelt wederom / t' is nu revenge
Hy heefvet spel by-naer gheleert
T'was eerst Tictack / t'is nu verkeert
Hy vindt den F r a n s opt spel versoth
Al verliest hy 't al / Oock zijn Cappot
Dat hy van t' spel hem niet can myden
Al soumen hem zijn oor afsnyden
Soo lanck als F r a n s iet sal behouwen
En sal dit spel niet mogen flouwen
Al waer het lichaem moe ghespelt
Syn geest hem noch tot spelen quelt /

De groote schuldige, die den Koning van Frankrijk tot het voortzetten van den oorlog drijft, is Richelieu, die in dit alles een goede gelegenheid meende te zien om de macht der Habsburgers te verminderen en de grenzen van Frankrijk tot aan den Rijn te brengen. Er wordt hem hier nog eens flink gezegd wat al kwaad hij aldus veroorzaakte.

R i c h e l i e u oock op gheblaesen
Doet hem naer dit spel soo raesen /
Hy vint my dunckt in zijn Brevier
Dat het spelen is plaisir /
Maer hy leest de beste uren
Die connen niet altijt ghedueren /
O R i c h e l i e u t'is quaeden Raet
Die niet betaemt aen uwen staet!

Er is al zooveel verbeurd! Wat zal dat spel nog kosten

Der Kercken eer heeft meest verloren
Compt u dit noch niet te voeren?
O Coninck der Christianiteyt!
En Richelieu die d'oorsaeck syt!
En drae-cht dy Godt noch geen respect
Die ghy aldus zijn eer ontreckt?
Dat ghy zijn eer treedt onder den voet
Met vergiet van soo veel bloet /
Dat hy de ketters secoureert
En onrechtveerdich goet begheert /
Niet aensiet / Godt / duyvel oft hel
In u onrechtveerdich spel /
Om eens te cryghen soomen looft
De Keysers Croone op u hooft.

Dit laatste verwijt gaat rechtstreeks tot den koning van Frankrijk. Dat hij van die kroon lïever afzie, ze is veel te zwaar voor een ‘lichthoofd’ als hij.

1 Uitdaging.

Hij zet evenwel het spel voort, waaraan nu ook Frederik Hendrik gaat deel nemen.

Ghy weet / al wat de groote doen
De clyne volghen hun fatsoen /
De curieuse moetent al leeren
Al souden sy hun goet verteren,
Dit heeft in B r a b a n t wel ghebleken
Daer Prins Hendrick quam gestreken.

De verwoestingen en gruwelen van den veldtocht van 1635-36 worden dan weer herinnert, maar in de vreugde der overwinning geschiedt dit nu alles op luchtig, vroolijk spottende wijze.

(De Prins) liep om 't spel haestich ras
Hem docht dat hy groot Meester was
Om dat hy cost spelen metter vlamme
En 't vuylste spel van t r o u m a d a m e
Daer toe noch spelen van beuls alloyen
Van levenden te maken doyen
Hy heeft dat spel lanck ghehanteert
C a l v i n u s had hem dat gheleert
T'was zijn mirakel men weetet wel
B r a b a n d e r s spelen noyt sulcken spel.
De F r a n s k e n s stonden hem oock by
Niemant speelden meer als zij
Sy speelden dickwijls metter caert
Met verlies van hunnen baert.
Dit spel dat viel hun wat te dier
Sy hadden daer in gheen plaisier.
Sy hadden liever wat te rollen
Maer dat costen noch meer bollen
En 't was te grooten arrebeyt
Daer was te luttel spys bereyt
Dit spelt-ien waeren sy haest moe
Sy creghen ydel buycken toe

Al de tegenslagen van Frederik Hendrik worden hier weer ironisch opgesomd, doch wij gaan ze hier niet verder volgen, uit vrees in herhalingen te vervallen. De slotsom blijft altijd, dat de Hollandsche prins een slecht speler is.

T' Verkeerspel is seer delicaet
Het wilt ghespelt zijn op zijn maet...

Het gedicht eindigt met een lange opsomming vol leedvermaak van al de ontgoochelingen en misrekeningen der Hollanders.

Gy had niet dan blyschap voor de hant
Nu niet dan droefheydt in Hollant
Men hoorde niet dan v i v e l e g e u s
En nu houdt elck zynen neus
Die daer riepen haesop Papauwen
Sietmen nu hun ooren crauwen
Die raesden den Paep moet loopen
Schynen door de strop ghedroopen
Die de Munnicken schickten vuyt
Maeckt in Hollant groot ghemuyt
Die soo vierich had' ghepocht
Schaemt te comen op de locht,
Die groot maeckten hunnen staet
Comen nu niet eens op straet,
Die het gelt gern' heeft ghetelt
Is nu alder-meest ontstelt,
Die d'officien wouden cryghen
Moeten nu seer stille swyghen,
Die haeckten naer dat Papen goet
Hebben creghen cleynen moet,
Die de Lieckens had ghedicht
Brenghtse nu niet veel int licht,
Die niet als sontheydt woude drincken
Laet den moet gheheelyck sincken...

Zoo gaat het nog tientallen verzen voort, om te besluiten:

Het zijn al vruchten van 't verkeer
Als den knecht beroept den Heer.
Als het spel dan is versuymt
Dan staet den G e l d e r gins en luymt[1]
Hy peyst ghedueric om zijn borsen
Hy doet niet dan op 't spelt-jen knorsen.
Ist soo niet Prinsken van Hollant?
Gae get soo niet aen uwen cant?
Acht men u in dit spel niet bot?
Coeckt men niet in den preutelpot?
Prins wort u lust daer mee gheblust
Soo hout u voortaen wat gherust
En wildy volghen goede leer
Spelt teghen uwen Heer niet meer.

X. *Het Vluchten van den Prince van Oraignien met de Hollantsche Ondersaten, voor d'aensicht des Prince van Spagnien, met de Keysersche Croaten*[2]. Zonder andere aanwijzing, dan het spotrijmpje:

1 Herinnering aan de verwoesting aangericht door de troepen van Kardinaal Ferdinand in Gelderland.
2 ‘Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas’. Koninklijke Bibliotheek te Brussel. S. II, 5060, stuk 37.

Gedruct buyten Amsterdam
In den Haen al sonder kam.

Dit ook is een Brabantsch schimpdicht tegen Frederik Hendrik. Het is blijkbaar het werk van een rederijker, die meer bekommerd was om zijn kinderlijk rijmenspel dan om een pittigen inhoud.

De Hollanders zijn uit Brabant gevlucht. De troepen van den Prins Kardinaal hebben hen achtervolgd en de Schenckeschans ingenomen.

Het gedicht geeft ons de klachten van de bewoners der Betuwe, die opgejaagd worden en al de rampen van den oorlog moeten verduren. Hoor maar hoe erg zij het zich voorstellen!

Noch in een jaer, oft langher van daer,
Willen wy eten oft buysen...[1]

Het zijn de plannen van Frederik Hendrik, die hen zoover hebben gebracht.

Beclaecht moet sijn Orangien disseyn!
Met vingeren ende duymen
Moet wesen bespot, als eenen sot,
Alsulck een stuck te drijven,
T'gaet nu om goet, voor vlees en bloet
Voor kinderen ende wijven.
O Franschen raet! brengt ons dit quaet
Wy sijn nu al bedorven,
Prins Henrick siet, wat een verdriet
Heddy voort ons verworven?

Dan richt zich het gedicht ook tot de prinses van Oranje, de mislukte hertogin van Brabant.

Princes Mevrouw, draeght nu den rauw,
Als ghy u gaet versetten,
Ghy loopt, en vlucht, met Karosse gherucht
Wilt hier eens toch op letten.
G'hadt u beroemt Brabant dat compt,
En u Princes te maecken.
T'is wel verkeert, den Prins onteert
Hoe sulder toe gheraecken?
Vlucht dan seer snel, wy weten wel,
Ghy syt geleert geworden
In Brabants vluchten.

Dan schetst het stuk weer al de wreedheden, die te Thienen plaats grepen, en als tegenstelling wordt dan gewezen op de humane wijze, waarop de Spaansche troepen zich gedroegen bij het innemen van de Schenckeschans.

1 Drinken.

Daer en is niet geschoffiert, noch gemoort, noch geviert,
Met branden ofte voncken.

Prins Frederik Hendrik had de verwaandheid van Goliath. De Prins Infant heeft hem als een nieuwe David verslagen, maar hij blijft mild van gemoed. Hij noodigt de vluchtende Betuwers uit om terug te keeren:

Compt weder soo vrye, tot allen den tye
't Kint[1] sal u wel bewaren
Met syn soete cracht, weest wel bedacht
Wilt u toch onderworpen
De lasten groot hij minderen doet
Van steden ende dorpen,
Noch goet, noch ghelt, met vreet ghewelt.
En soeckt hy u te stelen,
Gelijck de staeten, met allen hun praeten ..

De Prins Kardinaal komt als een Salomo die 'peys' zal schenken.

XI. *Den Nederlantschen Phaëton / Duc d'Alençon, Lowys de Bourbon / met den Prince van Oraignen / Hoe sy hebben willen sitten inden waeghen / van Spaignien, hebben in blaecken en branden / Gestelt onse Nederlanden /*[2].

Dit satirisch gedicht is ook hoofdzakelijk tegen Frederik Hendrik gericht al maakt het gewag van feiten en personen, die hem voorafgingen. Onder den titel bevindt zich het volgende rijmpje, dat rechtstreeks den Hollandschen prins bedoelt.

T'is daer al te slecht, alsmen maer is knecht,
Te willen wesen Heere.
Ick segge dat oprecht, dit is sijn goet recht,
Te vallen in oneere.

In de plaats van de opgave van drukkersnaam en -adres, die ontbreken, krijgen wij een spottend kreupelvers, dat zonder eenige pittigheid alleen scheldbedoelingen heeft.

Gedruckt in den solfersteck
Daermen siet den grootsten geck,
Die syn horens als een sleck,
Steeck daer op, crijght op den beck,
Van de clauwen van den Speek[3]
Siet wat eenen groeten leck,
Heeft becommen ORAIGNIE vreck,

1 Prins Kardinaal.
2 'Recueil de pièces relatives aux Pays-Bas'. Koninklijke Bibliotheek te Brussel, S. II, 5060, stuk 58.
3 Spanjaard.

Int beginnen sulcken keck,
Wort geworpen met den dreck,
't Sal hem wesen als een peck,
In syn huys met syn ghereck.

Het gedicht begint met een beschrijving van de vreugde en de heerlijkheid, die in de natuur heerschen bij het verschijnen van de zon, voorgesteld als Phoebus, met zijn gouden wagen. Daarna wordt aangetoond hoe Phaëton, de onbevoegde zoon van Phoebus, den wagen niet besturen kan, het heelal in brand steekt en ten slotte door Jupiter uit den wagen wordt geslingerd.

Dan komt de toepassing van deze oud-classieke mythe op de Nederlandsche toestanden.

De koning van Spanje was de weldoende zon, die voor de ‘troebelen’ de Nederlanden heerlijk bestraalde en er vrede en welvaart deed heerschen. Philips II wordt er als een wijze vorst voorgesteld.

Wie sal ons doch geven, de gulde tijden te leven
Die Coninck Philippus den II. daer heeft ghegeven
In zyne regeren in allen vreuchden ende recreatie
Genuchelyc gespel, gesanc met een ambulatie?

Het leven vóór de beroerten wordt geschilderd met arcadische kleuren. Het lijkt wel een Paradijsleven te zijn geweest! De herinnering aan Alva, den Bloedraad, en dies meer schijnt heelemaal uitgewischt.

Den Edelman men siet in zijn Heerschappyen
Over Bosschen, velden, bergen, ende valleyen
Hy syn welluste neemt int vlieghen ende iaghen,
Den Ackerman den acker doorsnijt in zijne dagen
Ooc de velden doorwandelt in het menigh sayen
Sonder vreese becommert met zijn aertsgewas te mayen,
De vruchten in de schueren doet met groot verblyen
Tot een onderhout in zyne oude tyen,
Den Coopman synen handel doet op diversche Landen
Besteelt syn goet met gewin op andere panden
Sonder ergelist, maer gaet hem verbreyen
Naer Indien, Spaignien, Italien en andere contreyen,
Den Borger in sijn wercken met groot gewin,
Die aerbeyt, leeft gerust naer zijnen sin,
De Bisschoppen, Prelaeten, Prosten en Abdeyen,
Cloosters, Goedts-huysen, oock Canonincsyen,
Leven met een accordt, in het openbaere
Sy loven, sy dancken den Heere met stemmen claere
Dit al doet dien schoonen sonnen schyn
Die daer overgueldt allen syn termyn
Indien, Spaignien, Italien, met dese Nederlanden

Geeft sijn accordt, met sijne milde handen,
Maect daer een vergulde werelt saen
Als hy syn gulde straelen heeft gheslaen
Op onse Nederlanden die daer in synen tijt
Syn in accord, daer en was noch haet noch nijt
In syn eenpaerlijck end eenvoudigh regeren.

Maar dan is Willem van Oranje begonnen met al zijn opstandig bedrijf. Hij heeft den hertog van Alencon ‘in den wagen gezet’ en als een nieuwe Phaëton heeft deze onervaren menner een ramp veroorzaakt. Hij regeerde willekeurig en onrechtvaardig en hij verwekte in 1582 de Fransche furie.

Maer siet de Leeuwen die den wagen trocken beneven
En hebben hem niet ghekent, voor den wettighen Heere
Hebben uyt geworpen sonder eenige eere
Wt A n t w e r p e n vermaert, oock uyt alle Landen...

En nu is er in 1635 weer een nieuwe Phaëton, die den Nederlandschen wagen wil mennen. Ditmaal is het een afstammeling van Willem van Oranje.

Van een quaede Cray, gelijck daer wort gheseyt
Coemt oock een quaet ey...

Wij krijgen daarop het heele verhaal van Frederik Hendrik's verbond met den ‘treterschen François’ om de Zuidelijke Nederlanden onder hen beiden te verdeelen en den ‘wettighen Heer’, den koning van Spanje, ‘uyt te sluyten’.

Den natuerlijcken, wettelijcken, ende goedertieren,
Vreedsamighen, goedhertighen in alle manieren,
Getrocken door de Coninclycke Leeuwen[1]
Die alle gedierten doen beven met hunne schreuwen,
Die daer met den Keyserlycken A r e n t is ghepaert,
Dien uyt te sluyten, o gy geusschen aert
't Sal doen bloet vergieten, tis verloren moet,
Ghy daer uwe coppen teghen muren stoot,
Oft ghy t'uwer hulpe hebt het dryhoofdigh dier,
Prince van Oraignien, Chastillon, Brese schier,
C e r b e r u s dryhoofdigh met des heyren cracht,
Hebt daer in getreden lichtveerdich, ombedacht
In des Conincx waegen, ten sal niet sijn altijt
Want ghy en sult de aerde gheven gheen iolijt
Maer wel een verdriet als Phaeton ons bracht
Als ghy met ghewelt tot regeren tracht

1 De Nederlanden.

De gruwelen van Thienen, de verwoestingen te Tervueren, het beleg voor Leuven en de overwinning op de Schencke-schans worden andermaal verteld en tot besluit komt de volgende uitval tegen Frederik Hendrik en de Franschen:

> Prince van Oraignien met uwen Franschen trop,
> Die daer voor den Arent hebt ghespeelt hasop,
> Meyndy dat Conincx waghen den uwen doch sal sijn
> Sijt daer te licht ghevonden, ghy syt daertoe te cleyn,
> Sijt daer te licht ghevonden, in uwen heeten brant,
> Sijt daer te licht ghevonden, te wesen een tyrant,
> Sijt daer te licht ghevonden, te wesen uw Fransche ras,
> Sijt daer te licht ghevonden, te loopen uyt den pas,
> Sijt daer te licht ghevonden, int Conincx goet te deylen
> Sijt daer te licht ghevonden, doch wilt ootmoet beleyden
> Sijt daer te licht ghevonden, de Leeuwen willen swaer
> Gheladen sijn, en trecken den wettigden eenpaar.

XVII. Bij de Overwinningen te Calloo en te St Omaars (1638)

Onder de krijgssuccessen die de Kardinaal Infant Ferdinand op de legerbenden van Frederik Hendrik behaalde, neemt de overwinning te Calloo in 1638 een belangrijke plaats in.

Wij wenschen deze episode niet opnieuw in al haar bijzonderheden te vertellen. Papebrochius, Mertens en Torfs en menige anderen hebben dit reeds ten overvloede gedaan. Laten wij enkel het geval in zijn groote trekken herinneren, ter opfrissching van het geheugen onzer lezers.

Na in 1637 Breda te hebben ingenomen, wilde Frederik Hendrik ook Antwerpen veroveren. Hij zond graaf Willem van Nassau-Siegen, gouverneur van Heusden en Sluis, met een aanzienlijke legermacht over Den Doel naar Calloo en Verrebroeck, op een paar uren boven Antwerpen. Van daar uit moest de Gouverneur van Sluis den aanval steunen, dien Frederik aan den tegenovergestelden kant tegen de stad zou ondernemen.

De Kardinaal-Infant wilde dit plan verijdelen en liet Graaf Willem onmiddellijk aanvallen. In de meening, dat hij met een overmacht van Spaansche troepen te doen had, beval de Hollandsche veldheer aan zijn regimenten, op 17 Juni 1638, zich op Liefkenshoek terug te trekken. Op dat oogenblik werden zij door de Spanjaards overvallen en verloren zij veel dooden en gevangenen alsook een buitengewoon rijken krijgsvoorraad.

Het aantal dooden werd op 3000 geschat, waaronder Maurits, de eenige zoon van Graaf Willem. Drie standaarden en vijftig vaandels werden buit gemaakt, zes en twintig veldkanonnen, twee fregatten, twee vlotbruggen en tachtig schuiten met mondbehoeften en munitie.

Aldus werd de poging van Frederik Hendrik tegen Antwerpen verijdeld.

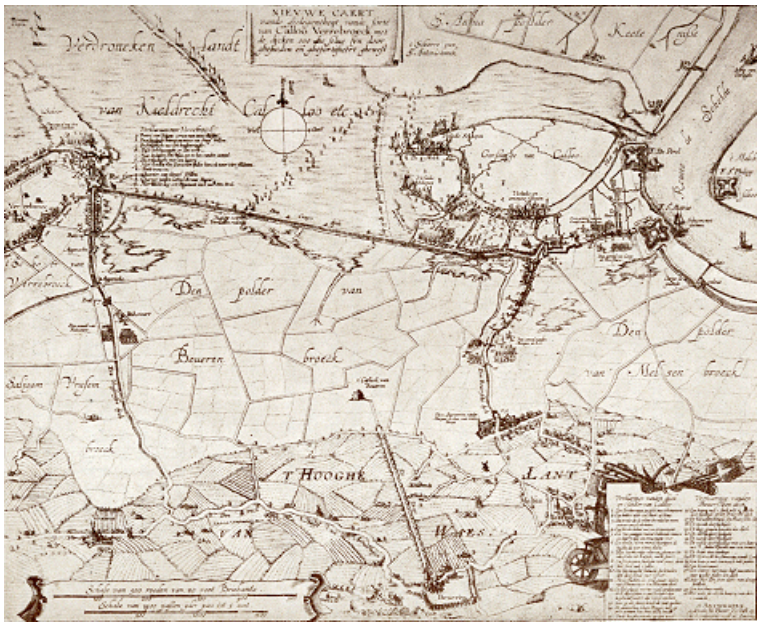

KAART VAN DE FORTEN VAN CALLOO, VERREBROECK, ENZ.,
Uitgegeven door P. Verbist te Antwerpen.

Bijna te gelijkertijd behaalden de luitenanten van den Kardinaal Infant, Prins Thomas van Carignan en Graaf Piccolomini, een even schitterend succes bij St-Omaars op de Fransche bondgenooten van Frederik Hendrik, die zich genoodzaakt zagen hun beleg voor deze stad op te breken.

De overwinning bij Calloo werd te Antwerpen als een triomphantelijk mirakel toegejuicht. Ze werd door den Kardinaal Infant en door de bevolking aan de wonderbare voorspraak van de H. Maagd en den H. Aloysius a Gonzaga toegeschreven[1]. Een *Te Deum* werd onder grooten toeloop van volk in de aanwezigheid van den Prins Kardinaal in de O.L. Vrouwekerk gezongen, en Rubens ontwierp den bekenden zwierigen zegewagen, de *Gloria Calloana*, die in den ommegang te Antwerpen uitreed en in 1641 in de *Pompa introitus* door Van Thulden werd uitgebeeld. Niet alleen de overwinning te Calloo maar ook die te St-Omaars behaald, werden op den Rubenswagen herdacht.

Ziehier hoe de geestdrift en vreugde, die te Antwerpen heerschte bij het vernemen der overwinning, beschreven worden in een populair gelegenheidsschriftje: *Den seghe-riicken / Triomph-boghe / oft beschriivinge / van de victorien vercregen / tegen de Hollanders / in 't Landt van Waes, / ende / teghen de Fransoysen / voor S. Omer. Midtsgaders van de victorien teghen deselve Fransoysen in Italien ende Elzas. / (T'Hantwerpen By Martinus Binnart, inde Hoogstraet inde Bonte Koeye, Anno 1638. Cum consensu superiorum*[2]: 'De tijdinghe van dese victorie den 22. 's morghens heel vroegh binnen Antwerpen ghekomen zijnde / heeft sulck een blijdschap onder de borgherije ghemaeckt / dat die met gheen penne en kan beschreven worden. Ja ontallycke menschen zijn terstonde naer Calloo gheloopen / om te sien de plaetse van dese hemelsche victorie; van waer schier niemandt weder en quam / oft sy brochten iet mede van des vijandts reliquien. Vele hebben orange-sluyers mede ghebrocht / daer mede comende over de brugghe- braveren: ende schier acht daghen langh heeft dese pelgrimagie gheduert... Doen wierden oock de veroverde schepen de Schelde op aen de Werf ende Engelsche kaeye ghebrocht / die de borgherije quam sien met een ongheloovelijcke menighte ende blydschap'.

De gemoedsstemming van de Antwerpenaars, naar aanleiding van de Calloo-overwinning, wordt ook zeer juist weergegeven in een brief, dien Balthasar Moretus I aan zijn neef Theodoor, hoogleeraar te Praag, onder dagteekening van 25 Juni 1638, liet geworden[3]. Het is alles vrome dank-

1 Papebrochius: Annales Antverpienses T. IV, p. 387.

2 Ex. Stedelijke Hoofdbibliotheek te Antwerpen. N. 2391, blz. 19-20. Een andere brochure *Den victoricusen Lauwerkraus van sine Coninghl. Hoogheidt Ferdinandus* (Antwerpen M. Binnart, 1638) geeft ongeveer denzelfden tekst. (Meulman en Van der Wulpen, n^{r} 2438).

3 Arch.-Plantin, Reg. CIIIIL, blz. 354.

baarheid om de hulp verleend door God en vooral door de H. Maagd. Maurits, de zoon van Willem van Nassau, had een O.L. Vrouwebeeldje, in de kerk van Calloo gevonden en in het vuur geworpen met de spottende woorden: Wij zullen de... van Maria verwarmen. Hij had zich met zijn soldaten ook vergrepen aan het beeld der H.H. Apostels Petrus en Paulus. Dit alles werd gestraft door den dood van Maurits en de nederlaag der Hollandsche troepen.

Het geval met Graaf Maurits wordt in het zooeven genoemde vlugschrift *Den seghe-riicken Triomphe-boghe* verteld als volgt: 'Hy was eerst van de Spaensche ghevanghen / ende hadde quartier verkreghen: maar alsoo sijn volde ondertusschen eenen aenval dede / meynde hij wederom te eschapperen / waer over hy doodt gheschoten wierde. Ende alhoewel het een saecke is die ordinarelijck ghebeurt / dat een cloeck soldaat inden oorlogh sijn leven laet; soo staet hier nochtans te bemercken / dat den doodt van desen Graef Maurits is gheweest eene pure straffe van Godt almachtigh: want hy hadde daeghs te voren inde Kercke buyten Calloo doen op het vier smijten ende verbranden het beeldt van de weerdighe Moeder Godts Maria / met de selve gheckende ende spottende / waerom dat sy niet was wrekende het onghelyck dat men haer aen dede: hadde oock doen in stucken kappen de beelden van S.S. Peeter ende Pauwels Patroonen van de selve Kercke / met vele byghevoeghde blasphemien ende Godtslasteringen: welck allegader met syne ooghen aenghesien heeft den tambour majeur van Sinte Marie / de welcke alsdoen van den Colonel Catriz om eenige affairen daer henen ghesonden was'[1].

De heiligschennis waarvan de Hollandsche vorst, hier beschuldigd wordt, heeft ook F. Van den Enden geschandvlekt in een Latijnsch gedicht verschenen in de liminaria van Bartholomeus de los Rios'. De *Hierarchia Mariana* (Antw. Moretus, 1641): *Caloa post stupendam illam serenissimi Principis Ferdinandi Victorian S. Virginis Mariae triumpho nobilitala, per statuam B. Mariae de Victoria ibidem triumphali pompâ collocatam à Rev. admodum atque Eximio P.M.F. Bartholomaeo de los Rios & Alarcon, Ord. Eremit S. Augustini, S. Th. D. & Serenissimo Principi Cardinali Infanti à sacris concionibus; in reparationem honoris Virginei, sacrilegâ combustione statuae Marianae per Wilhelmi Nassouij filium istic violati: descripta a Francisco Vanden Enden, medico Antverpiano*.

Een bewijs van den grooten ophef, dien de mislukte aanval op Calloo in de Nederlanden maakte, meenen wij te mogen zien in de nu nog gebruikte zegswijze: 'Leelijk van Kalooi komen', die onzesinziens door Taco H. De Beer en Dr. E. Laurillard[2] ten onrechte verklaard wordt als een zinspeling

1 Blz. 13-14.
2 Woordenschat ('s Gravenhage, 1899).

op den mislukten aanval van Alex. van Parma in 1585 op Calloo. De gevechten van 1638 vonden veel meer weerklank in de volksliteratuur en zoolang men mij geen tekst aanbrengt van de zegswijze 'leelijk van kalooi komen', die dagteekent van vóór 1638, houd ik het er voor dat de zegswijze verband houdt met de gebeurtenissen van 1638.

Op verscheidene varianten van Jordaens' bekend schilderij *Zoo de ouden zongen, zoo piepen de jongen*, zingt een oud man een liedje, waarvan de titel te lezen staat op het blad, dat hij voor zich houdt: *Een nieu liedeken van Collo*. Dit schilderij dagteekent van 1640, een paar jaren na de historische gebeurtenis. Wij mogen hierin zeker het bewijs zien, dat de volksdichters zich bij die overwinning niet onbetuigd lieten[1].

Een van de eersten die zijn geestdrift uitte was Pater Adriaan Poirters. Hij deed het in twee Nederlandsche gedichten, één op Calloo en één op St Omaars.

Na de beschrijving gegeven te hebben van de krijgsverrichtingen te Calloo en van het vreugdebedrijf, dat daarop volgde te Antwerpen, schrijft Papebrochius in zijn *Annales Antverpiensis* het volgende[2]: 'Ik mocht in dit geval niet nalaten te zeggen, dat de Eerw. Adriaan Poirters, de twee overwinningen te Calloo en te St Omaars vierende, zonder zija naam bekend te maken, zijn eerste gedicht in de landstaal uitgaf, en dat met het verbazend geluk, het gemak en den stijlglans, die bewonderd worden door de lezers van zijn talrijke geschriften, doorzaaid met allerlei episoden in verschillende maat'.

Dit beteekent dus wel dat Pater Poirters een Nederlandsch gedicht schreef op de overwinningen te Calloo en St Omaars.

Volgens Papebrochius hoorde zeggen, genoot dit naamlooze stuk veel bijval en werd herhaaldelijk herdrukt. 'Dit eerste (gedicht) werd onthaald, zegt men, met den grootsten lof, en zeer dikwijls gedrukt en herdrukt; daar het (gedicht) naamloos is, zou het, indien het teruggevonden of geïdentificeerd werd, verdienen hier een ander maal medegedeeld te worden'[3].

Het door ons vertaalde citaat uit Papebrochius steunt op Sotwell (South-well), die in zijn *Bibliotheca Societas Jesu* (1676) twee gedichten aan P. Poirters toeschrijft, op de gebeurtenissen van 1638: 1° *De Victoria Serenissime Pricipis Cardinalis Ferdinandi et Batavorum clade ad Calloam 1638, 21 Junii*, en 2^{0} *De*

1 Zie M. Rooses: *Jordaens' Leven en Werken* (Antw. 1906) blz. 81. Bedoelde schilderijen bevinden zich te Würzburg (Paleis), te Ukkel (Verzameling M. van Gelder), te Brussel (Verz. Van Renynghe de Voxvrie).

2 Dl, IV, blz. 387: 'Non tamen omiserim quod in prioribus duabus ad Calloam et Audomaropolim victoriis celebrandis R. Adrianus Poirters initium fecerit, tacito licet nomine vulgandorum rhythmo vernaculo poematum, mira illa facilitate et felicitate, quam cum nitore styli mirantur omnes, quotquot opuscula eius plurima legunt, interspersa varii metri episodiis'.

3 Dl. IV, blz. 387: Het laatste deel van dezen zin is niet heel duidelijk. 'primum maximo plausu exceptum saepiusque cusum ac recusum *dicitur*; quod, quia anonymum est, vel cum reperitur, vel cum agnoscitur, dignum alias hic apponi'.

MISLUKTE AANSLAG DER STAATSCHEN OP CALLOO.
Altaarstuk in de kerk te Calloo. Gravure van C. Galle naar Van Thulden.

Victoria Serenissimi Principis Thomoe Sabaudi et Comitis Piccolomini in Morinis, anno 1638. Papebrochius beroept zich op Sotwell met de woorden: 'Recensentur illa in altera Bibliothecae Jesuiticae editione anni M.DC.LXXLI'.

Die beide gedichten waren in het Nederlandsen.

Papebrochius kende het werk van zijn collega Poirters zeer goed. Na diens overlijden (Mechelen, 1674) ontdekte Papebrochius den tekst van het *Heilig Hof van Theodosius* den Jongere, in Holland, bij den oud-secretaris van den pater-dichter. Hij liet het drukken naar het handschrift te Antwerpen bij G. Thieullier in 1696. Ten gevolge van zekere omstandigheden draagt het werk den naam van den leperschen drukker J.B. Moeremans[1].

Uit de inleiding tot dit *Heiligh Hof van Theodosius*[2] door Papebrochius blijkt ook dat althans het gedicht van Poirters op den slag bij Calloo Nederlandsch was. Mij roemt eerst het talent, waarmede de Pater Jezuïet zijne moedertaal wist te schrijven en wijst dan op het Calloo-gedicht. 'Maar boven alle naturelycke gaven scheen in hem uyt een selsame lichtigheyt, om alles watter voor viel op rym te stellen, als eenen recht gheboren poët in ons moederlycke tale, klaer en soet-vloeyigh, met seer eygene woorden, ongedronghen en onverbastaert in uyt-sprake: gelyck syne menichvuldige rym-dichten en rymloose seden-lessen, door hem in het licht gebrocht genoegh bewysen. *Dit heeft hij alder eerst openbaer doen blycken in het jaer 1636, als des Koninck wapenen, onder 't beleyt des Prince Cardinaels, gesegent wierden met die overtreffelijke victorie op den Hollands-staten leger voor Calloo, daer den vrydom der stadt Antwerpen, nu in 't uyterste gevaer staende, mede bleef versekert. Alle verstanden wierden doens opgeweckt om de gemeyne blijdschap met danck en lof-dichten te betuygen: ende onsen Adrianus heeft een soo treffelijke beschryvinge der heele geschiedenis op rym gestelt; datse, alhoewel sonder naem des auteurs in 't licht gebrocht, meermaels door de persse heeft moeten passeren*'.

Verscheidene andere bibliographen maken ook melding van een gedicht van A. Poirters op de overwinning bij Calloo. J.F. Foppens geeft onder de geschriften van den schrijver van *Het Masker van de Wereld*[3] op: *Carmen de Victoria Sereniss. Principis Cardinali Ferdinandi ad Caloam, anno 1638 die 21 Junii, sepius recusum*.

C. Sommervogel[4] stipt aan: *De Victoria serenissimi Principis Cardinalis*

1 Id. Id. 'Ceteris in Bibliothica relatis addiderim *Aulam Sanctam Teodosii Junioris*, quam post eius mortem, Mechliniae obitam M.DC.LXXIV, feliciterque aput eius olim amanuensum repertam in Hollandia, ex autographo hic Antverpiae imprimendam dedi, iconibusque, ut pleraqui eius cetera sunt, illustrandam anno M.DC.XCVI typis Henrici Thieullier; ob quasdam eius temporis circumstantias, praefert nomen Jo. Bapt. Moeremans, Typographi Iprensis'.

2 Antwerpen, G. Thieullier, 1696.

3 Bibliotheca Belgica, Dl. I, blz. 18.

4 Biblioth. de la Compagnie de Jésus, Dl. VI, blz. 927.

Ferdinandi, et Batavorum clade ad Calloam 1638, 21 Junii, Edidit, sed sine suo nomine, carmen quod maximo plausu exceptum est et saepius excusum.

Deze laatste mededeeling werd ontleend aan Sotwel[1], doch De Backer[2] wees ze, naar Sommervogel verzekert, terecht en beweerde dat bedoeld gedicht van Vernulaeus was.

Zoo ontstond er een oogenblik twijfel bij ons. Dit was ook de meening van P. van Miert, die in *Studiën* over die gedichten van Poirters sprak. Hij schrijft daar o.a. 'Het gelegenheidsvers onder I (Sommervogel VI, 927) *De Victoria... Thomae Sabaudi* kan even goed oorspronkelijk in 't Nederlandsch als in 't Latijn geschreven zijn. Zou het nog in een gedrukten of geschreven bundel schuilen? Een fortuinlijke dag brengt het misschien eenmaal te voorschijn. Het andere vers over den slag bij Calloo moet aan Vernulaeus worden afgestaan'[3].

Pater Poukens, bibliothecaris van de S.J. te Antwerpen, deed ons het groote genoegen zich voor dit geval te interesseeren en aan te toonen, dat het een vergissing is een van de beide gedichten aan Vernulaeus toe te schrijven. De laatste volzin van P. van Miert is de echo van Sommervogels bewering: 'Cette dèrnière pièce est de Vernulaeus', zooals onze twijfel ook op hetzelfde gezegde steunde.

Pater Poukens wees er ons op, dat Sommervogel A. De Backer (auteur van de tweede uitgave van de *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jesus* 1872-76) verkeerd begrepen had.

A. De Backer (1872 - Deel II, col. 2040) herhaalt de gegevens van Sotwel, maar voegt er bij: 'Cependant, d'après la notice qui se trouve en tête de *Heylig Hof*, etc. (Ipres 1696), ces deux poèmes sont en flamand. Ces deux pièces doivent être bien rares: je n'ai vu qu'un fragment de la 1°, les pages 49 à 55...'. Maar in zijn Deel III, col. 2423, teekent hij hierbij aan: 'Erreur. Ce fragment doit être de Vernulaeus. Triumphus ob caesos ad Calloam Batavos, a Rhetoribus Academicis collegii Porcentis celebratus Stylo Nicolai Vernuaei. Lovanii apud Jacobum Zegers anno 1638, 4° pp. 48. Cette harangue est suivie de Joci triumphales, en vers élégiaques, qui vont jusqu' à la page 55'.

A. De Backer zegt dus niet dat het door Sotwel aangehaalde gedicht op den slag te Calloo van Vernulaeus is, maar alleen dat hij een fragment van een gedicht van Vernulaeus verkeerdelijk beschouwd had als een fragment van het aan Poirters toegeschreven gedicht op den slag te Calloo.

1 Bibliotheca scriptorum societatis Jesu (1676)

2 Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus, nouvelle édition (1872), Dl. II, kol. 2040 en vooral Dl. III, kol. 2423.

3 Tijdschrift voor godsdienst, wetenschappen en letteren, 108e deel (1927, 2e halljaar, blz. 473).

De twee door Sotwel en Papebrochius vermelde gedichten op Calloo en St. Omer door P. Poirters waren dus wel Nederlandsche gedichten en wij meenen te mogen aannemen, dat wij den ‘fortuinlijken dag’, waarover P. van Miert spreekt, thans beleven en wij de hand gelegd hebben op de beide Nederlandsche gedichten, die Poirters wijdde aan Calloo en St. Omer.

I. Wij bespreken eerst het stuk op Calloo: *Den Hollantschen Cael-af van Calloo. T'saemenspraeck tusschen eenen Hollandtschen Borgher ende Schipper. Ghedruckt's Graevenhaege inden ghequetsten Orainge-appel*. Het draagt geen andere aanduidingen. Zeker is het niettegenstaande de fictieve plaatsopgave geen Hollandsche druk, hoogst waarschijnlijk een Antwerpsche. Het gedicht is ongetwijfeld Zuid-Nederlandsch. Als jaartal kunnen wij 1638, het jaar van den slag te Calloo zelf nemen[1].

De wijze van bewerken, verstrant en taal zijn heelemaal in den echten Poirterstrant[2].

Een Hollandsche burger, die wonderveel verwachtte van den tocht naar Calloo, ontmoet een schipper, die de Schelde komt afgevaren, en vraagt hem nieuws over de militaire ondernemingen.

> Wel lieve Maet, hoe roe-je soo?
> Van waer de komst, van 't fort Caloo?
> Ey, seght ons eens, ghy fynen baes,
> Syn wy al diep in 't landt van Waes?

De spreekwoordelijke rijkdom van deze streek had het Hollandsche leger daarheen gelokt, meent de burger.

> t'Is een overvloedigh landt
> En vol van buyt aen alle kant.
> Vol van rijck volck, en niemandt erm,
> Den lantsman sit daer wonder werm,
> En draeght een wambais vol borat
> Trots iemandt vande naeste stadt:
> Hier by twee mouwen van sattyn,
> Daer moeten immers schyven sijn.
> En sweert fluweel op sijnen schoof,
> Wat duuckt u Maet van desen roof?

Over de militaire voorbereidingen weet de burger ook te vertellen en het lijdt voor hem geen twijfel of Antwerpen zal ditmaal in handen van den prins vallen.

1 Exemplaar in het Museum Plantin-Moretus.

2 Dr. Edw. Rombauts heeft het gedicht philologisch onderzocht en besluit ook, dat Pater Poirters er de auteur van is. *Verslagen en Mededeelingen van de Kon. VI. Academie*, Februari, 1932, blz. 131). In het zelfde opstel toont Dr. Edw. Rombauts op afdoende wijze aan dat de twee gedichten van Poirters op Calloo en St Omer wel degelijk in het Nederlandsch geschreven werden.

Al worter hier en daer in Schelt
Soo menigh hondert zeyl ghetelt
Noch isser meer als dobbel vracht
Van nu af op den Doel gebracht.
Ick wou dat onsen Prins terstont
Oock al syn waghens derwaelts sondt.
Maer seght eens is de brugh gheleydt
Ghelyck men ons hier heeft gheseydt,
De een beneden Oosterweel,
En d'ander boven aen 't Casteel?
Ick sie het is nu Spaengiaert uyt,
Antwerpen wordt dit jaer de bruyt.

Den Seghe-riicken Triomph-Boghe verzekert, dat het Hollansche volk een blind vertrouwen had in den goeden uitslag van de onderneming tegen Antwerpen. 'De mare liep doen heel Hollandt door / dat Antwerpen nu haest soude hun wesen / ende men maeckte daerom over al sulcke blijdschap dat het niet en can genoeghsaem beschreven worden. Ja m verscheyden steden saten de gebueren by malckanderen op strate / goede chiere makende over de victorie; ende alle die daer voorby passeerden / wierden aenghehouden om te eten ende te drincken. Het was al: Sa Vlaenderen is onse: Godt heeft ons sijnen seghen gegheven: de Marie schanse is ghewonnen / Antwerpen is beleghert. De Predikanten abuseerden het volck in hunne sermoonen / dat het nu al ghedaen was datmen soo langhen tijdt hadde op handen ghehadt / dat nu Monicken ende Paepen voordts moesten / etc. waerop dat vele persoonen groote sommen ghelts waren verweddende / dat Antwerpen eer twee maenden soude Staetsch wesen. Noch hadden sy daer couranten ghedruckt / in de welcke sy het selve den volcke openbaerlyck wijs maeckten / midts oock eenighe copere printen / de gheleghentheyt van het innemen vande Peerle ende Sinte Marie / ende de blocqueringhe van Antwerpen presenterende: ja de Predikanten selve hebben sulcks in hunne sermoonen verhaelt / soo dat de vreugde / die de Hollanders in dese versierde victorie maeckten / boven alle maten excessivelyck groot was'[1].

Niet alleen Antwerpen is bedreigd maar nog een heel groot deel van Zuidelijk Nederland. De burger is ook op de hoogte van de ontworpen ondernemingen tegen St-Omaars en Fransch Vlaanderen en meent dat zij een voorspoedig verloop nemen, niettegenstaande het Spaansch verweer en de heldhaftigheid van Lanceloot Schetz, van Grobbendonck, Baron van Wesemael, den dapperen veldheer.

Doch wal seyt den Spaenschen raet
Dat al het landt verloren gaet?

1 Blz. 12.

Dat Vlaenderen daer wordt aangetast
En hier van onse kant verrast?
Ghelooft moet sijn den grooten Heer
Voor 't landt van Waes en Sint Omer:
Want naer ons Courantiers berecht
Soo gaet het daer al even slecht.
De stadt is Frans, t'is al ghekleirt
Al heeft sich Weesmael kloeck gheweirt,
Den tocht gaet nu op Mardyck voort
En legghen soo te landt aen boort.

Die tocht van de Franschen naar de zee was voor hun Hollandsche bondgenooten van het hoogste belang, want in geval van welslagen zou aldus het gevaar, dat de Hollandsche zeevaarders voortdurend op de Zuid-Nederlandsche kusten van uit het Duinkerksche kapersnest bedreigde, een einde nemen. En dat ook behoorde tot de blijde verwachtingen van den Hollandschen burger.

Want hier gheseyt, en tusschen twee,
Sy willen baes sijn van de Zee.
Hoe menigh schip vaert uyt ons haef,
T'sy groenen draeck, oft gulden raef,
Sy klampen 't aen, k'en weet niet hoe,
Wy kryghen niet dan slaeghen toe.
Jae hebben soo veel iaeren lanck
Ghekruyst door onsen haeringh-vanck,
En wordt den haeringh dan ghestoort,
Soo leyt ons winst heel overboort,
Wandt ieder-een die breydt oft spint
Den kost by haere netten wint.
Dees plaegh is nu van onsen hals
Sijn onse maeren nu niet vals.

De schipper moet zijn landsman, den burger, bitter teleurstellen. Alles is te Calloo voor de Hollanders verloren en zij hebben de vlucht moeten nemen.

Lief vrindt de kans is heel verdraeyt,
En onsen aenslagh is bekaeyt:
Al hadden wy daer menigh schip,
Wy syn daer uyt, wy hebben slip.
Ghy reeckent hier al sonder weert
Soo ist ghewonnen, ist verteert
C a l l o , k a e l - a f 't is daer het was,
En wy sijn quyt den heelen bras.
Ick stack van kant, al wast my leet,

Want oock in 't water wordent heet,
Wy lieten daer gheweer en spaey
Die 't niet ontquam badt om genaey.

De burger wil deze Jobstijding niet gelooven Men weet in Holland beter. De stuurman van's Prinsen jacht heeft het nog maar even meegedeeld: alles gaat voor den wind.

Wel Vaer, waer toe doch desen praet?
Wy weten dat het beter gaet.
Daer quam noch desen middernacht
Hierlanx voorby de Princen iacht:
Den stierman die was wel ghesint,
En riep: het gaetter al voor windt.

De schipper ontneemt den goedgeloofschen burger alle ontgoocheling. Men mag zich in Holland niet laten in slaap wiegen en de Spaansche macht niet gering schatten.

En neen siet dat gh'u niet bedrieght,
Wy sijn soo gern' in slaep gewieght,
Wy maecken hier terstondt ghebaer
Al of het al gewonnen waer,
En roepen: al de Spaensche macht
Die is verslaegen d'eerste nacht.
Neen lieve vriendt, 't gaet niet alsoo,
'T blijckt by de stucken van C a l l o o .

En daarop geeft dan de schipper verslag in de bijzonderheden over hetgeen te Calloo werkelijk is voorgevallen. Na een schijnbaar voordeel te hebben behaald, moesten de Hollandsche troepen ondervinden wat Spaansche moed vermag. Zij werden verslagen en verdreven.

'T waer wy wonnen daer den post
Dat ons niet een soldaet en kost,
En gingen doen noch lancx den dyck
En maeckten wercken in het slyck
Met halve maenen gints en hier
En gaeven op hun lustigh vier,
Dit sagh ick aen van in myn schuyt,
En sey: den duyvel iaeghtser uyt,
Want soo my docht was eerst Breda
Soo niet beschranst op verre na,
Maer daerentusschen, siet wat doet
Een Spaenschen lemmer en Spaensch bloet,
Besonder alsmen vecht voor eer,
Voor 't Pausdom ende Roomsche leer:

Soo doende sou den CARDINAEL
O r a n g i e n lichten uyt den sael.
Sy vielen aen, die blyf, die blyf,
En drongen ons tot op het lyf,
Soo dat wy op een korten tyt
Ons buyte-wercken wirden quyt.
Maer snachts daer naer liep 't over hoop
En stormden met een vollen loop
Het scheen dat ieder een die quam
Stack vol van vier en vol van vlam
En vloghen met een groot ghetal
Tot boven op den hooghsten wal,
En swoeren Spaensch, en vloeckten wals,
En h a n s t e n c r a u s t e n over hals[1]
En schoon wy cloecke Bataviers
Niet syn vervaert van wat ghetiers,
Soo vreesden ick soo desen roep,
Dat ick terstont liep naer myn sloep:
En dat ick noyt aen my bevondt,
Myn broeck, die worden strackt heel rondt.

De burger moet er dus wel aan gelooven, doch hij hoopt nog dat het Hollandsche leger in zijn aftocht heel wat buit heeft kunnen meenemen De schipper leert hem, dat het tegendeel gebeurde. De Hollanders hadden heel wat voorraad naar Calloo meegenomen en alles is daar in handen van den Spanjaard gebleven. Daarbij verloor het Hollandsche leger nog drie duizend gesneuvelden en drie duizend gevangenen.

Den c a r g o van ons heele vloot
Was naer ghewoonte dapper groot:
Wy laghen daer met volle last,
Een ieder schip was vol ghetast
Met bier en wyn, met kaes en broot
Tot voor-raedt van den hongher-snoot,
Met toebac, speck, en brandewyn,
(Want dit moet inden legher syn)
Met horden, plancken, om in 't slyck
Te maecken eenen vasten dyck:
Met lont en kruyt, geschut en loot,
Al reetschap voor des Spaignaerts doot.
Maer, lieve vriendt, 't is slechten tyt,
Wy zyn den heelen preutel quyt:
En 't geen dat noch veel erger is,

1 Onder de troepen van den Prins Kardinaal waren er van zeer uiteenloopende nationaliteit; Spanjaarden onder Markies de Velada en graaf Fonclare; Italianen onder hertog van Doria; Walen onder Criquy en Ribaucourt; Duitschers onder Mons. de la Fossa; Schotten onder Sandlin; enz.

VLUCHT DER HOLLANDSCHE SOLDATEN BIJ CALLOO
Prent van B.P., uitgegeven door J. Meysens (Antwerpen).

Soo isser wel, naer dat ick gis,
Dry duysent man ter neer ghevelt,
En wel dry duysent vast ghestelt,
Behalven die men hier en daer
In 't slyck en 't water wordt ghewaer.
In somma met een woort verhaelt
Den Spaignaert heeft ons wel betaelt.

Als de burger zich over dien tegenslag verbaast en verzekert dat de prins in deze omstandigheden overal in Holland ‘den duyvel voor sijn willecom’ zal krijgen, voegt de schipper hem nog geestig ironisch toe, dat er nog een vrachtje meegebracht wordt, waarmede de Hollanders wellicht bijzonder tevreden zullen zijn!

Neen, hola Maet, stelt u te vree,
Wy brenghen noch een vrachje mee.
Dry duysent kranck, ghequetst en lam
Syn voor de camer Amsterdam:
Voor Bommel en voor Tielderweert
Uyt duysent scheên sonder sweerdt:
Voor Utrecht en voor Harderwyk
Ses duysent broecken vol met slyck:
Hier neffens voor den Doltschen tol
Een sluyt met lange neusen vol:
Voor ons gereformeerde Broers
Vier duysent loopen van haer roers.
Maer 't meeste datter is gherooft
Twaalf duysent koussen op ons hooft.
Siet, vriendt, daer is een cort relaes
Van ons exploict in 't landt van Waes.

De burger heeft nu goed den indruk, dat men de Hollanders in hun land ‘blomkens op den mouw’ speet. Had de predikant niet nog voor kort verklaard, dat het succes van de wapenen van den prins te wijten was aan het vasten der geloovigen?

Den Predikant riep op den stoel
Dat onsen P r i n s trock langhs den doel
Dat Willem diep in Vlaendren lagh,
T'was vrucht van onsen vastendagh,

De schipper bevestigt nogmaals de nederlaag en gewaagt van de zes duizend man, die verloren gingen, waaronder de zoon van Graaf Willem:

...Wy liepen naer de schuyt.
Een ieder vreesden voor syn huyt;
En dat niet luy gheroepen dient

Ses duysent bleefer lieve vrient.
Al gonck den Gouverneur van Sluys
Vroegh deur, hy brogh syn soon niet thuys.

Al de hoop van den burger berust nu op St-Omaars. Als de Franschen het daar kunnen winnen, dan gaat het spel eerst voor goed aan den gang, meent hij, en de Spanjaard zal de partij verliezen.

Maer segh t eens, immers is wat meer
Van dat men seyt van Sint Omer,
En gaen de saecken daer maer wel
Soo blyft den Spaingnaert aen het spel,
Want Sint Omer naer mijn verstandt
Dat is den sleutel van het landt.
Daer rontsom inde Casselry
Is niet eea boeren huys meer vry.
Iae wil den Fransman dieper gaen
Soo gaet het spel voor goet eerst aen.

'Laat de hoop op de Franschen ook maar varen' betoogt de schipper Zij ook werden geslagen door Prins Thomas, Graaf Jan en den Jongen Grobbendonck. Alles is verloren.

Maer beste Vaer, hoe dat ghy praet,
Ghy weet niet hoe de saecke gaet:
En steunt doch op de Franschen niet
Voor dat ghy eerst het eynde siet.
Daer is P r i n s T h o m a s en G r a e f J a n
Die sijn gedurigh aen de man.
Iae sloegen lestmael op het velt
Twee duysent mannen wel getelt.
En of den Fransman roept a m o y ,
Sy doense springhen als een vloy,
En aen den rugh sit een Croaet
Die soeckt de vloyen langhs den naet.
En dan den Jonghen G r o b b e n d o n c k
Die sloeghse laest noch dat het klonck.
Syn Vader gaf hem dese leer
Dat wie daer valt en vecht niet meer.

Het besluit van den schipper is zeer pessimistisch:

Dus siet ghy dan wel, goede man,
Wat van ons saecken komen kan.
En hierna steeck ick schuyt van kant,
En bidt Godt voor het Vaderlant:
Want kreghen wy noch sulcken klop
Soo ginck het heele landt haes-op.

Waarop de burger laconisch antwoordt:

> Ick hebs genoech Matroos, steeckt af:
> Ick sie C a l o o dat is C a e l - a f .

II. DEN FRANSCHEN // KRAEM-OP // VAN S. OMER. // HERREBECKERYE // *Tusschen eenen Fransman ende eenen Hollander // Referijntie // Pertinentelyck verhaelende soo / hoe de Geusen uyt* CALLOO, *als de Franschen van* S. OMER *verdreven // syn / met allen t'gene datter gepasseert is*. - Ghedruckt in den grooten Nyt, / Daer den meester den knecht beschyt /[1].

Dit Brabantsche hekeldicht, zonder naam van drukker noch plaatsaanwijzing, is heelemaal in den zelfden geest opgevat als de *Cael-af van Callo*, en wij meenen dat Pater Poirters in dien *Kraem-op van St. Omer* als het ware den tegenhanger van de *Cael-af van Calloo* heeft willen geven.

Dit gedicht vertelt niet met zooveel bijzonderheden de twee heuglijke Spaansche overwinningen, maar laat vol leedvermaak de Fransche en Hollandsche bondgenooten met elkander kibbelen over de oorzaken van hun nederlaag.

Een Franschman ontmoet een Hollander, afgemat, bevuild en berooid, en gist, dat hij in dien ellendigen staat wellicht van Calloo komt. De Hollander bitst tegen:

> Waerom van Calloo? Comper:
> Waerom niet van S. Omer?

Waarop de Franschman antwoordt, dat de Hollander onmogelijk in dien toestand uit St. Omer kan komen.

> S. Omer? ick sien wel neen:
> Ghy zijt al te waps te been /
> Vies / beslyckt / vuyl / mat / en nat /
> G'lyck een half-versopen kat;
> Heel verhonghert en verdorst /
> Als een uyt-ghedroghde korst;
> 't Hooft vol wonden / 't lijf vol slaghen /
> En den hals vol roode kraghen;
> G'lyck my lest noch een quam teghen /
> Die te Calloo had' geleghen;
> Die was oock soo fraey begaeyt /
> Al oft hy hem had ghebaeyt /
> In het bloedt en in het slijck:

1 Koninklijke Bibliotheek te Brussel, N^{r} 28688.

Somma / gheenen mensch ghelijck.
't Welck my daerom peysen doet /
Dat ghy oock op staenden voet
Niet en komt van S. Omer:
Maer wel van Calloo Comper.

De Hollander vraagt waarom de Franschman nu nog van Calloo komt praten. Al wat daar gebeurde is nu al zoo lang voorbij! En toch vertelt de Hollander opnieuw zijn droevig wedervaren op de Scheldeboorden. Hij vluchtte naar Holland, toen hij vernam dat Graaf Willem voornemens was de partij op te geven. Hij hield zich daar stil en vertelde niets over het gebeurde, hoezeer men ook verlangde over alles ingelicht te zijn. In een tamelijk grappige passage deelt de vaandelvluchtige verder mede hoe hij toch genoodzaakt werd iets los te laten aan zijn buurman.

'k Hiel my stiltjens als een muysje
By myn vrouwtjen in myn huysje /
Sonder my te laten sien:
Want ick wist wel dat de lien /
In soo verre sy my saghen /
My ter doodt toe souden plaghen /
Om te weten het finael
Van die maren altemael
  Het gheschiedt dat mijn ghebuer
My van over sijnen muur
In myn hofken sitten sagh /
En hy boed my goeden dagh:
Ende vraeghde / hoe 't al stont?
Lacen / sey ick / niet te bont.
Wel hoe soo? wat isser dan?
Laet eens hooren / sey den man /
Hoe het te Calloo al gaet;
Daer-men hier soo veel af praet.
Will my doch eens wat vertellen /
Ick en sal het niemant mellen
  Ey / sey ick / laet m'onghequelt:
Het en dient niet wel vertelt.
Doch ick segh u een dinck uyt
Den heelen hutspot is verbruyt.
  't Sou den duyvel / sey ghebuer /
En soo viel hy van den muer.

De Hollander werd opeens met schrik bevangen toen hij bedacht, dat men hem als gevlucht soldaat en als verspreider van dit nieuws, waaraan men in Holland nog niet gelooven wilde, zou gevangen nemen. Hij besloot toen te vluchten naar S. Omer omdat hij gehoord had, dat de Franschen op het

punt waren deze stad in te nemen. Hij zou zich daar bij hen aansluiten en dan als held kunnen terugkeeren.

Hij trok er heen, maar ondervond al spoedig dat het daar niet beter ging voor de Franschen.

(Ick) gaf my op de reys /
Met mijn roertjen op den neck /
En wat aesjen voor den beck.
Doen ick in den legher quam
't Eerste wooidt dat ick vernam
Was: ô q u e l l e p a u v r e t é ,
N o u s n ' a v o n s r i e n à f r i p p e r .
Dat en stont my niet wel aen /
Had ick niet terstont ghedocht
Dat ick daer niet fraey en keeck
Het was eenen fraeyen streeck
Om my-selfs te doen begecken
Van naer S. Omer te trecken.
Immers 'k moestet blijven hauwen
Tot nu toe; dat die Papauwen
Den Fransois met Spaensche pramen
Schand'lyck hebben op doen kramen.
Dus kom ick van S. Omer /
En niet van Calloo Comper.

De Franschman weigert te gelooven wat de Hollander hem komt vertellen en gaat aan het opsnijden over de legermacht en de dapperheid van zijn landgenooten. Zij zullen niet wijken noch voor den Prins Kardinaal, noch voor Prins Thomas, noch voor Graaf Jan, noch voor Piccolomini, noch voor

...den Wesemaelschen helt
Die hen meest van allen quelt.

De Franschman lacht met de ‘viese-vasen’ die de Hollander hem komt ‘aanblasen’. Hij houdt dat alles voor leugens, maar de Hollander gaat nu meer bijzonderheden geven.

'k Laet mij hanghen ende branden /
En dus segh ick spyt u tanden /
Dat den Fransman heel beschaemt
t' Sint Omer is opgekraemt /
Al waert ghy noch eens soo fel
'k Hebt gesien; soo weet ickt wel.

En nu gaat hij er op los. De lafheid der Fransche aanvoerders en der soldaten wordt *con amore* in het licht gesteld. Chastillon wordt eerst en vooral aangevallen.

'k Meynde oock dat Chastillon
Was een lustigh Bataillon
Om den vyant tandt te bien:
Maer ick hebbe nu ghesien:
Dat het nobel huys Bourbon
Gheenen meerderen coulion
Onder sijn armaede en heeft
't Is den meesten fiel die leeft
Om te brannen en te blaecken
En om den boha te maecken
Daer hy gheenen vyant en siet
En is sijns gelycken met.

Toen het gevecht ernstig werd, ging hij op de vlucht en toen alle gevaar voorbij was, kon men hem eindelijk terug vinden.

Hy stack in een vies vuyl gat /
In een hoecxken van een kuyl /
Ende sach ghelyck een uyl:
Bevende van gloote vrees /
Effen als een pimpelmees /
Met een sulcke korts bevaen /
Dat m'hem moest een ader slaen.

Vooral de heldendaden der Croaten worden door den Hollander uitvoerig geprezen.

Een Fransch generaal moest zich gevangen geven en gijzelaar blijven tot Jan de Weerdt, uit zijn gevangenschap te Parijs zou verlost zijn.

Maer het arghst' van altemael
Was noch dat een' Generael
Van de Fransen seer verheven
Hem daer moest ghevanghen geheven
In de plaets van Jan de Weert /
Tot dat hy ghelibereert
Soude wesen uyt Parijs...

De Franschen moesten vluchten om niet totaal verslagen te worden.

De Franschman begrijpt niet hoe het mogelijk was een dergelijk leger van 40.000 man te verdrijven De Hollander weet er evenwel een uitlegging voor te geven.

't Is wel waer dal Prins Thomas
Verre soo sterk niet en was
In 't ghetal: als wel den Frans:
Maer ick / zweir u / hy had mans
Dier elck was weert te zijn
Coronel oft Capiteyn

Kloecke resolute basen /
Die naer 't schermutseren rasen.
Meynt ghy dat 't ghetal 't hem doet
Neen 't doch sekers: 't is den moet
En die sterkte der soldaten
Daer men hem op moet verlaten.
'k Hebt gesien / ick magh 't wel praten /
Dat een van 's vyandts soldaten
Thien of twintigh lichte Fransen
Op syn duympjen dede dansen.
. . . . . .
'k Heb ghesien met regimentjens
Jonghe leckers / Jonghe ventjes /
Die noch qualijck konsten gaen /
Met een vies rapiertjen aen:
Die noch niet en konsten dragen
Het geweir. Wat duysent plagen /
Dacht ick / is dat volck om vechten?
Neen't doch: 't mogt zijn om de grechten
Me te vullen: g'lyck ghy siet
Dat het oock al is geschiet.

De Franschman laat zich toch niet overtuigen ‘'k segh noch eens Comper ghy lieget’, bijt hij zijn tegenstander toe, waarop deze hem antwoordt: ‘Kruyper in en besieget!’

III. De Gentsche Universiteitsbibliotheek bezit (Acc. 22150) een los blad waarop een mooie volblad-houtsnede staat, het feestmaal van den verloren zoon voorstellende, met opgave van den verkooper in het Nederlandsch en in het Fransen: ‘Thantwerpen bij Robert de Cecille / op de Lombaerde veste / in den gulden Pellicaen’. Op de keerzijde bevinden zich drie liederen: 1° *Een nieuw Liedeken van de Verloren Sone*, 2° ‘*Een nieuw Liedeken van Calloo (ende Verbroeck)* seer kluchtigh voor Broeders en Susters om singen: Ghemaeckt op eenen nieuwen Verkeer. Op de wijse: Om eenen nieuwen Jaer dat sy haren Man badt’. (Onder dezen titel bevindt zich een houtsneetje, de plattegrond van het Calloosche slagveld voorstellend). 3° ‘*Nieu kluchtigh Liedeken van den Geusen Haesop uyt Calloo*. Op de wyse: hebbense dat ghedaen / doense / doense / etc.’. Op dezen kant van het blad staat een andere drukkersnaam: ‘'t Antwerpen By Joseph Jacobs (inde Borse-straet) naest den hoek van de langhe Nieustraet’.

Het kan stellig één van die twee laatste liederen zijn, die de oude man van het blad aan het zingen is op Jordaens' schilderij[1]).

1 1) Zie blz. 397.

HOUTSNEDE
bij *Een nieuw Liedeken van Callao*.

In het eerste wordt de onderneming van Graaf Willem te Calloo voorgesteld als een verkeerspel, d.i. een damspel, waarbij hij eerst aan de winnende hand is, doch bij het optreden van de troepen van den Prins Kardinaal alles verliest.

Het lied begint op de gewone manier van de historische verhaalliederen:

In Junius recht voor Sint Jan
Sesthien hondert dertigh achte
Doen quam Graef Willem met menig crysman
In Vlaenderen met machte
En wilden daer / verkeeren met haer
Syn steenen wel liepen / victorie sy riepen
Maer 't was verre van daer.

Na de eerste successen te Steenlandt en te Verrebroeck, keerde de kans.

Al onsen Prince Cardinael
Dit verkeerden *(sic)* wert ghewaer
Quam hyer besoecken d'Antwerpsche sael
En reedt? strackx weer van daer
Hy haelden contant // goey steenen gallant
Hy schutten het spelen // tot s' vyants bequelen
Op den Vlaender cant

Hy nam den Spaenschen teerlinck
Ende werpen in vrijmoedigh
Maer om dat daer te veel aen-hinck
Vercoos hy oock seer vroedigh
Italiaansche de / Walse / Duytsche oock me
Goey vieren en vijven / die deden hem blijven
En houwen sijn ste.

Na deze zinspeling op de vreemde hulptroepen, die bij de gewone Spaansche regimenten gevoegd werden, maakt de volksdichter gewag van de ‘Cruynen, die oock gelleken by setten’, wat wij houden voor een herinnering aan den moreelen steun door jezuïeten en andere geestelijken, tijdens de gevechten te Calloo, aan de Spaansche troepen verleend. De geschied-schrijvers zijn het immers eens omtrent de aanwezigheid van geestelijken (cruyneu, gekruinden) op het slagveld te Calloo.

Al wasser grooter Weer-party
Die het meynden te verdueren
Die Cruynen die setten oock gelleken by
Om t' spelen te voldueren
En seyden heel fyn / laet schencken den wijn
Heer wilt u wat gauwen / en laet de Rabauwen /
Gheen overhooft sijn.

Over het aandeel van de geestelijke orden en van de Antwerpsche bevolking schrijft *Den Seghe-riickken Triomph-Boghe*[1] het volgende:

'In alle dese occurentien hebben hunne christelijke charitate wonderlyck laten blijcken de Religieusen van Antwerpen / soo Minderbroeders / Capucijnen / als Jesuiten / mede onder andere de Minimes / nacht ende dagh den gequetsten ende stervenden op het fort Sinte Marie bijstaende, / ende den anderen soldaten couragie ende moet toesprekende / om cloeckmoedighlijck voor Godt / de rechtveerdigheyt ende de Religie te vechten / sonder te peysen op het perijckel van hun leven; principalijck doen desen lesten storm ghedaen was / als wanneer sy grooten dienst gedaen hebben aen de ghequetste ende doodt braeckende menschen / hunne biechte hoorende / ende in hun uyterste hen bystaende / om de sielen te helpen brenghen by de ghene / voor wiens sake ende Religie sy hier op den wereldt soo ridderlyck hun leven waren latende. Ende niet alleen hebben de Religieusen hunnen debvoiren ghedaen om de sielen te behouden / maer oock vele wereldtlycke goedhertighe mans ende vrouw-personen hebben suycker / wijn ende specerijen aengebrocht om de ghequetste te laven / ende fijn lijnwaet om hunne woonden ende quetsuren te verbinden; de selve caritate ende leifde oock bewijsende aen de soldaten vanden vijandt selve / welck oock oorsaeck gheweest is / dat meer dan eenen van de selve tot den rechten wegh der Catholijcker Religie ghebrocht zijn / soo dat die van Antwerpen voor dese hunne caritate sonder twijfel groote versiensten by Godt almachtigh ghesaeyt hebben / die sy tot sijnder tijdt overvloedelijck maeyen sullen'.

Dan wordt in ons lied aan den dood van Graaf Willem's zoon herinnerd:

> Graaf Willem die moest het eersten gelagh
> Met syn soon betalen.

Nu was het spel voor de Hollanders verloren. Zij sloegen op de vlucht. De verliezen van Graaf Willem waren groot. Zouden de Zeeuwsche Staten, die hem tot dat 'verkeerspel' hadden aangezet, hem nu bijstaan?

> Hy hadde door den Zeeuschen raet
> Dit verkeeren aenghegrepen
> Die moghen hen nu wat comen te baet
> In het verlies van schepen
> Vier en tachentich toch / twee sloepen en noch
> Twee ponten / veel stucken / t'scheen ons te gelucken
> Vry van het bedroch.
> Veel Amonitie / en gheweir
> Gelt en goederen met hoopen
> T'was al ten besten na jeders begeir
> S'en wisten niet waer loopen...

1 Antwerpen, M. Binnart, 1638. Hootdbibliotheek der stad Antwerpen, N 2391.

Mogen wij den liedjeszanger gelooven, dan werden daar eenige over-geloopen Zuid-Nederlandsche soldaten gevangen genomen en gehangen. Zoo meenen wij althans de volgende verzen te mogen begrijpen:

Wy creghen daer som // van d'onse weerom
Verraders ghehanghen / al 't restien ghevanghen
Datter was rondom.
Meer dan vier duysent doode lie
Vont men daer aen alle syden
Daer waren veel Geusen Ruyteren
Die 't spel meynden t'ontrijden
Door vreese van straf // hem Jeder op gaf
Niet eenen / wy meenen // en gheenen / hoe cleenen
En quam daer vry af.

De slotstrophe dankt God en de H. Maria voor hun tusschenkomst in de overwinning.

O Godt u sy de eer gheheel
Lof van dese victorie
Voor u Kerck en voor dat hemels Juweel
Maria u Seborie
Uyt louter goey deucht // wy raepen ons vreucht
Wilt leeren / verkeeren // ons Heeren / met eeren
Onsen Prince verheught.

IV. Het tweede liedje, dat in zijn titel, *Geusen Haes-op*, herinnert aan een ander spotgedicht door ons reeds besproken naar aanleiding van de verwoesting van Thienen in 1635, doet met zijn vroolijk rhytme en de herhaling van zekere woorden en van zijn speelsch refrein min of meer als een danslied aan.

Wij laten het hier volledig volgen:

De Geusen / de Geusen
En die boose Fransen / boose Fransen /
Sy quamen met veel schepen aen
Om in Calloy te dansen
Hebbense dat ghedaen / doense doense
Hebbense dat ghedaen / Geus neeE comt aen

Graaf Willem / Graaf Willem /
Die vont een Maesgat open / maesgat open
Maer hy is gelijck eenen dief
Soo stil daer in ghekropen
Hebbense dat ghedaen / enz.

De Marie / de Marie
En de Peirel schranse / Peirel schranse
Sy nooden Graef Willem oock te gast
Om daer te comen dansen
Hebbense dat ghedaen / enz.

Dat groot Bancket / dat groot bancket
Heeft hun moeten lucken / moeten lucken
Maer doen den dans was uyt-ghedanst
De keersen moeten sy snutten
Hebbense dat ghedaen enz. /

Graef Willem / Graef Willem
Was op den wech ons komen / ons komen
Mae hy passeerden eenen dijck
Daer verloor hy sijnen sone
Hebbense dat ghedaen / enz.

De Peirel / de Peirel
Sy had van hem vernomen / hem vernomen
Met bommen ende grof gheschut
Hieten sy hem wille comen
Hebbense dat ghedaen / enz.

Syn keucken schip / syn keucken schip
Dat isser oock ghebleven / oock ghebleven
En dry-en-tachentigh schepen daer by
Van de schoonste uyt-ghelesen
Hebbense dat ghedaen / enz.

Met schande / met schande
Moest hy Calloy verlaten / Calloy verlaten
Maer hy was vervaert van het gheschiet
En die vierighe granaten
Hebbense dat ghedaen / enz.

Syn volck / syn volck
Dat heeft hy al verlaten / al verlaten
Hy nam sijn vlucht den Doel-waert in
En hoe moeten die Geusen praten
Hebbense dat ghedaen / enz.

Met oorlof / met oorlof
Bidt Godt tot allen tijden / t'allen tijden
Als dat hy ons met vromicheyde
Van de ketters wilt bevrijden
Hebbense dat ghedaen / enz.

V. De Antwerpsche schermmeester, Christophorus van Essen, gaf uiting aan zijn geestdriftige gevoelens in een gedicht, waarin hij niet alleen den slag bij Calloo maar nog een drietal andere overwinningen van Prins Ferdinand herdenkt. Ziehier de volledige titel van dit gedicht: *Triomphe ende Victorie / over vier verscheyden Overwinningen, / die Godt verleent heeft aen het edelste / Huys van Oostenrijck, / van den* 18. *Junij, tot den* 14. *Julij*. 1638 / I. *Het ontsetten van Brisach*. / 2. *Het wederom in-nemen, en het verjagen van den vijandt van Calloo, Veerbroeck, en Steenlandt*. / 3. *De Nederlaghe des Hertochs van Longheville, door zijn Doorl. den Hertooch van Loreynen*. / 4. *Het ontsetten van S. Omer, ende Nederlaghe der Francoysen.'T Antwerpen, by Jacob Mesens/ op de Lombaerde veste / inden gulden Bybel. Anno* 1638[1]).

Een opdracht aan den 'doorluchtichsten ende ghenadichsten' Prins Infant gaat het gedicht vooraf. 'Naer het oudt ghebruyck moeten de Victorien, Triomphen ende Vieringhen (immers) met eenighe Poëtische Lauwer-Tacxkens verciert ende ghecroont wesen'. Als de 'Victorien ende Vieringhen ghepasseert zijn', kan de poëzie nog altijd een 'hertensvieringhe gheduerichlyck' doen branden.

Christophorus van Essen zet in met groot vertoon van Bijbelsche herinneringen om den held Ferdinandus en den omvang van zijn overwinningen te kenschetsen. Na met een paar verzen het ontzet van Brisach vermeld te hebben, weidt hij uit over Calloo als volgt:

Hier comt den snooden Leeuw, met syne Maets beclaevren
Den Dyck van 't L a n t van W a e s , 't schijnt dat hy wil doen daevren,
Wat om A n t w e r p e n is, daer neemt hy Veerbroeck in
Daer S t e e n l a n t en C a l l o o , daer maeckt hy weer begin
Godt Moeders eyghen F o r t , met schieten en met graeven
Met spitten pick en spaey, met werckinghe en slaeven
Te naerd'ren soo hy can, daer doet hy weer versoeck
Op P e r e l en M a r i ' van Ketenissens hoeck,
Daer woelt hy inde aerdt, en sterckt syn Geusche Tenten
Daer stelt hy syn bannier met neghen Regimenten
Van 't alderbeste volck; hier brenght hy alles by
Maeckt weghen in de aerd' en menigh' battery:
Doet med' soo menigh schip, 't nootsaeck'lijck tot hem voeren,
Doet pijp en trommel-slach met al de stukken roeren
En roept: Paep uyt, Paep uyt: Nassouw dat is den man
Die 's Conincks schoonste stadt hier med' bedwinghen can:
Maer 't oor dat alles hoort, die boven houdt sijn wooningh'
Belacht ons vyandts vondt, met alle hun vertooningh'
Iae stelt een ander lot: sendt in een ooghenblick,
Hen grouwel en beroert met aldermeesten schrick,

1 Stedelijke Hoofdbibliotheek te Antwerpen, 16067.

Den Coninclycken Vorst laet Trommel en Trompetten
Met hertens yver-sucht strackt by den vyandt setten,
Beveelt, dat ieder man hier vechte om het best
Tot dat den lesten Geus verdreven word uyt nest,
Hier ginck het vechten aen, stracks sachmen hoe Hispaign'en
Cloeckmoedelyck versloech Nassouwen en Oraign'en
En in het water joech: hier loopt den bloeden Geus
(Ghelyck den feyghen-haes) al scheen hy eerst een Reus,
Laet Verbroeck en Calloo strackt van de ons' verov'ren:
Het ruysschen van het lis oft d'alderminste lov'ren,
Die maeckten hem verveert; gheschutten, degen, pijck
Worpt hy hem van den hals, versmoort in dreck en slijck,
De rest riep om ghenaed', sy gaeven hem ghevanghen:
Stracks ginck het plond'ren aen, naer rechte oorlochs-ganghen
Nam ieder dat hy cost; en trocken roof en buyt
Van die te rooven docht van handen beurs en huyt.
In K i l l i s water-strandt deed E b b ' de schepen wachten
Die aen de W r o e t e - M o l s de aessinghe toe-brachten
En leverdense ons, met al dat in hen was,
Dat meer verliesingh' is, als ick van hun oyt las.

Op dezelfde wijze werden dan de andere fortuinlijke krijgsverrichtingen der Spanjaarden geschetst om te eindigen met een opgeschroefde hulde aan Prins Ferdinand.

VI. De overwinning te Calloo bracht ook den kleinzoon van Christoffel Plantin, den Rijsselschen drukker Christoffel Beys, in dichterlijke geestdrift en gaf hem een lang Fransch gedicht in de pen.

Deze zonderling, die meer hield van Wijutje en Trijntje dan van regel-matigen en zorgvuldigen arbeid, schreef en drukte verscheidene oden, triomfen of treurzangen, vooral bedoeld als bedelgedichten, waarmede hij van de openbare besturen of van zekere voorname heeren een geldelijke toelage hoopte los te maken.

In de stadsrekeningen van Rijssel vinden wij voor 1620-21 melding van een geldelijke tegemoetkoming aan Christoffel Beys geschonken voor een *Epitaphe* op het overlijden van den Aartshertog Albert; in 1633-34 voor een *Chant funèbre* op de Aertshertogin Isabella; en in 1636-37 voor een *Ode* op de blijde inkomst van den Prins Kardinaal. Hij dichtte ook in 1636 een *Chant royal* ter eere van Balthazar Moretus en in 1641 een *Chant funèbre* voor denzelfde, zijn neef, die hem herhaaldelijk uit Antwerpen geld liet sturen om hem te helpen in zijn steeds benarden toestand[1].

1 Jules Houdoy: *Les Imprimeurs Lillois*, blz. 81 (Parijs, Damascène Morgand et Charles Fatout, 1879)

Van al die gedichten is er geen enkel tot ons gekomen. Daarentegen bewaart het Museum Plantin-Moretus een exemplaar van het berijmd verhaal van den slag te Calloo in 1638, door Beys gedicht en gedrukt.

Het is een los blad in plano met tekst in drie kolommen. Ziehier den volledigen titel: *Calloo prins des rebelles, et reprins par la / generosité, magnaninité & vigilance du Sérénissinne Prinse / Ferdinand, Infant des Espagnes, gouverneur et / Capitaine General des Païs Bas, & c. / - Contenant les particularitez des assauts, prise des retranchemens des rebelles a Verrebroeck, nombre des blessez, tuez, noyez, tant de part que d'autre, emsemble la fuitte / de l'ennemy hors Callo, denombrement des prisonniers, perte de canons, bagage, / chevaux, batteaux, or & argent, le tout pillé par nos soldats. / Par Christofle Beys, Imprimeur juré a Lille*.

Al de bijzonderheden, die wij aantroffen in den *Seghen-rücken Wensch* uitgegeven door M. Binart vinden wij hier terug, ingekleed met de rhetoriek van den toen vier-en-zestig-jarigen drukker-verzenmaker, die zeer waarschijnlijk van dit rijmwerk weer eenig geldelijk voordeel verwachtte.

Het begint op de gewone wijze dier ‘rijmkronijken’:

> L'An Mil Six Cent Trent'-huict, le mutin Hollandois
> A faict nouvel accord avec le Roy Françoys,
> Pour unanimement faire guerre offensive,
> En Flandre & eu Brabant, & ailleurs deffensive,
> Pensant reduire à eux les valeureux Belgeois,
> Criant tout hautement, c'est faict à ceste fois
> En Flandre le François, commençoit faire outrage,
> Et l'Hollandois pensoit, d'Anvers faire carnage:
> Si Dieu n'eust destourné le conseil des meschans...

De verschillende krijgsverrichtingen worden beschreven. Op den dood van Maurits, zoon van Graaf Willem, vestigt Beys in't bijzonder de aandacht:

> Au mesme jour Maurice, à Guillaume l'unique
> Et legitime - fils, d'un acte tyrannique,
> Fit brusler dans Calloo, l'image & et le pourtraict
> De la mere de Dieu, dont pour ce grand mesfaict,
> A Beveren venu, fut tué sur la place
> Et cinquante des siens, pour sa superbe audace:
> Ce qu'entendant son pere, il fut fort attristé,
> Et devint presque fol, & tout espouventé.

Ook op de vlucht van Graaf Willem wordt nadruk gelegd:

> Pendant ces durs assauts, on veille & si on trie
> Ce qu'estoit necessaire au fort saincte Marie:
> Des fascines on charge en quelques grands batteaux,

Pour au dessoubs Calloo remplir fossez, canaux,
Guillaume de Nassau oeilladant ces fregates
Croit qu'emplies estoient de soldats dicts Croates
De Picolomini, dont eut grande frayeur,
Demeurant esperdu & saisy de terreur
Doutait un autre assaut, dece faict l'espouvante,
Prend conseil de quitter, doncques sans autre attente,
Avecques Brederode & ses Chefs se sauva,
Mais en son lieu nul autre il ne substitua.

Het stuk eindigt met de volgend verzen:

Rendons graces à Dieu de l'heureuse victoire,
Rendons a l'Eternel louange, honneur & gloire,
Chantons *Io* Belgeois, & accordons nos vois
Sur Orgues, Violons, Cymbales & Hault-bois.

A. De Backer vermeld nog een gedicht, verschenen te Antwerpen zonder datum, 8° 8 blz. met den volgenden titel: *Posten van allen hoecken / Om Graef Willem te gaen soecken / Die van 't Fort van Calloy. / was gaen springhen als een Vloy; / Ghedruckt op den Steenlant- / Schen dyck / Daer men hem vondt steken / In 't slyck*.

Totnogtoe hebben wij dit gedicht niet in handen gekregen.

Bijlagen

I. Postillioen
Wtghesonden om te soecken den veriaegden Coninck van Praghe, 1621.

(Lezing A, uit Abraham Verhoevens's 'Nieuwe Tydinghe' Januari 1621, n[r] 7).

1.

Ick moet alomme gaen loopen soecken
In alle canten in alle hoecken:
Den Beemschen Coninck / wiens volck voor Praghen /
Onlancx deerlijck is verslaghen /
Die heeft zonder veel gherucht
Ghenomen heymelijck de vlucht /
Seght eens hebdy niet ghesien
Den verloren Palatin?[1]

2.

Ghy Soldaten die ghinckt loopen /
Hier / ende daer met groote hoopen /
Om t' ontcomen het dangier /
Van het Keysers volcks rappier /
Ghy ligt verstopt[2] aen eenen cant
Oft zijt ghevloden wt het Lant:
Segt eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

3.

Hoort ghy Borgers oock van Praghen
Antwoort eens op mynder vraghen
Onder 't cryschvolck datmen sach:
T'uwaerts vlieghen naer den slach:
D'een die spronck hier over t' boort /
D'ander die is daer versmoort.
Seght eens hebdy niet ghesien.
Den verloren Palatin?

1 Lezing C (Hs. Hel Mengelmoes, 1696): 'Weet gij niet waer nu magh sijn Den verloren Palatijn'. In al de strophen.
2 Lezing B (Hs. Chronyk van Nederlandt 1636): Verstroyt.

4.

Seght oock eens ghy arme boeren /
Die u qualijck oock derft roeren /
Slaept in Bosschen / in Speloncken /
In Cavernen holle troncken:
Soud' hy niet zijn comen schuylen /
Bij u inde doncker cuylen.
Seght eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

5.

Bethlem Gabor die in als /
Compaignon zijt van den Pals /
Ick meyne dat ghy hebt (verstaen)
Hoet met hem al is vergaen:
Hebdy van hem niet vernomen /
Is hy tot u niet ghecomen.
Seght eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

6.

En ghy duytsche Protestanten /
Die opt hooft hem wilde planten:
Die Croone van het Beemsche rijcke /
Teghen reghel ende practijcke /
Heeft hy u niet comen claeghen /
Hoe hy is ghecrauwt voor Praeghen.
Seght eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

7.

Ghylieden[1] om wiens raet /
Hy aenveerde dien[2] staet:
Meynde dat u Ruyteryen /
Hem van alles souden bevrijen /
Hebdy noch gheene nieuwe maeren /
Waer hy mach ween vervaren[3]?
Seght eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

8.

Cooplie die versch comt van Londen /
Hebdy hem daer niet ghevonden /

1 Lezing C: En gij princen door wiens raedt...
2 C: desen.
3 C: Waer hij immers is gevaeren... - B: Waerhenen hy mach syn gevaren...

Heeft den Coninck[1] gheen verlanghen /
Om aldaer weder 't ontvangen /
Oosen[2] nieuwen verloren Sone /
Ballinck van de Beemsche Croone,
Seght eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

9.[3]

Alle de gheene die hebt te doen /
By den Hertoghe van Bulloen /
Oft aldaer zijt ghepasseert /
Hebdy niet gherencontreert /
Een Jonck man met vrouwe en kint
Die niet seer wel en was ghesint
Seght eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

10.[4]

Ghy Hans- ende Rijck-steden seydt /
Hebdy ghy hem wech gheleydt /
Tot dat hy het gheleende gelt /
U wederomme heeft ghetelt:
Want daer fortuyne is door ghegaen /
Daer is die vrientschap al ghedaen.
Seght eens hebdy niet ghesien /
Den verloren Palatin?

11.[5]

Pelegrims die d'weers door het Lant /
Met u Palsters in de hant /
Hier en daer compt te verkeeren
Schuylt hy niet onder u cleeren /
Hebdy nerghens onderweghen /
Een compaignon ghecreghen /
Seght eens hebdy niet ghesien
Den verloren Palatin?

12.[6]

En ghy nieuwe Hooch-duytsche Ioden
Is hy by v niet ghevloden /
Om te manghelen zijn habijt

1 B: Heeft koninck Jacob...
2 C: synen.
3 In de lezing B ontbreekt deze stroof
4 Deze stroof ontbreekt in de lezing B.
5 Deze stroof ontbreekt in de lezing B.
6 Deze stroof ontbreekt in de lezing B.

Om daer deur te zijn bevrijt /
Ende niet te zijn bekent /
Van het Crijsch-volck daer omtrent.
Seght eens hebdy niet ghesien /
den verloren Palatin?

13.

Ghy Calvinische Predicanten
En ghy Heydelberchsche quanten
Houdt ghy hem oock niet verborghen /
Om te roepen heden oft morghen /
Op derthiendach als men singht[1]
Coninck Lappeken die drinckt.
Seght eens hebdy niet ghesien /
den verloren Palatin?

14.

Ghy mans / Huysmeesters[2] altemael
En Rectors van het Hospitael /
Is tot u niemant ghekomen /
Die zijn goet was afghenomen /
Hebdy niemant by der hant /
Die veriaecht is wt zijn lant.
segt eens hebdy niet ghesien /
den verloren Palatin?

15.

Sergianten ende andere gasten /
die veel Vremdelingen aentasten[3]
Hebdy ghy nerghens een ontmoet /
die gheen bant hadde om den hoet/
Zijne caussen hielen niet meer[4] allen /
den Caussebant was afghevallen[5]
seght eens hebdy niet ghesien /
den verloren Palatin?

16.[6]

Hannekenuyt die gaet by nachten,
Wilt hier naer doch oock wel trachten
Met uwen stock ende hondt
Oft gij hem oock erghens vondt.

1 C: Drinckt.
2 B: Ghy gasthuysmeesters...
3 B: Roode roe en provostgasten.. Die de loopers placht aen te tasten...
4 B en C: met.
5 B: hem ontvallen.
6 Deze stroof komt alleen in lezing C. voor. Ook in den Franschen tekst ontbreekt ze.

Weghloopers men te vinden placht
Meer bij nacht als wel bij dach.
segt eens hebdy niet ghesien /
den verloren Palatin?

17.

Ick ben moede van soo te soecken /
Hoort ghy al die schuylt in hoecken /
Ghy en derft niet comen voor den dach /
Seght waer toch hy wesen mach:
Condy my hem erghens toonen /
Bucquoy salt u rijckelijck loonen.
Seght eens hebdy niet ghesien /
den verloren Palatin?

18.[1]

Al wat ick rey en waer ick soeck
Het is al soe ick meyn verloren moedt
Ick keer naer myn huys, ick heb gedaen
Ick en myn perdt moet rusten gaen.

F.I.N.I.S.

V(idit) C(ornelius) D(e) W(ilte) A(rchidiaconus).

II. Postillon pour chercher le Roy Déchassé de Prague.

Je suis le grand Postillon,
Qui en boste et esperon
Est depeche toutes les foy
Pour chercher le nouveau Roy,
Qui vaincu s'en est enfuy
De Boheme sans faire bruit:
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Vous soldats de Moravie
De Boheme & Hongarie,
Qui plus viste que le pas
Courrier chargez de coutelas,
De Bucquoy, & ses gens d'armes
Quant on sonnait à l'arme,
Dictes n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Bourgeois de Prague la grande
Respondez à ma demande

1 Deze vier verzen komen alleen in lezing B voor

Entre les soldats que l'on dict
Apres le chocq estre enfuis,
Dont l'un franchissoit les fossez,
Les autres y demeuroint noyez,
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Et vous pauvres paysans,
Qui enchassez de vos champs
Donnez 'es boys & rochers,
Es montagnes & huyliers,
Seroit il bien pres de vous
En voz cavernes & trous?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Bethleem Gabor qui trop fin
Compagnon de ses desseins,
Je croy qu'aurez entendu
Ce qu'il sera devenu,
Ne vous at on pas compté
Où qu'il se soit retiré?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Et vous princes protestans
Idoles des Allemans,
Quoy contre toute partie
La coronne luy donnez,
Ne s'est il pas plainct à vous
De cest infortuné coup?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Vous Messieurs qui avez esté
Ses principaux Conseillers
Pour l'induire à l'entreprise,
Pensans par vostre cavallerie
Maintenir la mutinerie,
Nen avez vous pas des nouvelles?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Marchans qui pour voz affaires
Retournez de l'Angleterre,
Ce Roy sage en son terroir
N'a il pas desir de veoir
L'enfant perdu qui va

De Boheme ça & là?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Vous qui passez par Esdan[1]
On seiournez là dedan.
N'avez vous pas rencontré
Un ieune homme accompagné
De sa femme & son enfant
Qui n'estoit pas bien content,
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Et vous Villes Hansatique
Pretendue Republique,
N'est il pas en vostre arrest
Pour vous payer l'interest
Des Rix dallers & doublons
Qu'il a reçu sans caution?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Pelerins qui par le monde
Sainctement faites la ronde
Voyez vostre compagnie
S'elle ne s'est pas grossie
D'un huguenot converty
Qui auroit changé son haby,
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Vous Iuifs gens de traffitqe
N'est il pas en voz bouticque
Pour y changer des cassaques
Et eschapper les Cosaques,
Les Wallons & Italiens
Qui le cherchent à bon escient?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Ministres & senieurs
De Hedelbergh & ailleurs,
N'est il pas chez vous caché?
Ne l'avez vous pas logé,
Pour chanter comme on souloit
Au iour des Roys, le Roy boit

1 Sedan

Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Curateur de l'hospital
Aumosniers de Franckendal,
N'avez vous pas un passager,
Qui trop las de cheminer
A perdu une chance;
Sa couronne & sa chevance[1]?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Sergeants & autres officiers
Qui arrestez les estrangers
Avez vous rencontré à la rue
Un ieune homme à teste nue,
Les basses chausses mal liées,
Les Iartieres estant tombees?
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?

Je suis las de tant checher,
Tant randir[2] & tant crier,
Je me trouve hors d'aleine,
Pour Dieu soulagez ma peine:
Monstre moy doncques le galan,
Vous en aurez le blan guan.
Dites n'avez vous pas veu
Le Palatin qui est perdu?
Iouxte la copie imprimée

A Anvers,
Chez Abraham Verhoeven, sur la
Lombarde veste, au soleil d'or,
avec grace & Privilege

III. Dit is de antwoort van den Palatijn op het voor verhaelde Schimpdicht.

(Zie *Het Mengelmoes*, blz. 209)

1.
Doet geen moeite om te soecken
In bosschen, cloven en in hoecken
Om te weten waer mach sijn
Den verloren Palatijn
Want gij sult eer langh ervaeren

1 Bezit.
2 Geweldig draven.

Waer hy henen is gevaeren
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

2.

Weet gij niet dat dagh en nachten
Dickwils te veranderen plachten
Hoe de sterren die klaer schijnen
Hun verthoonen dan verdwijnen
Van 't occident daer sy daelen
Gaense naer d'orientsche paelen
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

3.

Hebt gij oock noyt sien verschieten
Onder d'Horisonts lemiten
Off met een wolck duijster
Bedecken al den sonne luijster
Die met haer straelen heel plaisant
Verwermt verlicht 't kout doncker lant
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

4.

Wilt aensien der maene cloot
Off hy schijnt altyt even groot
Hij verandert sijn bestier
Als men siet in elck quaertier
Is den hemel van veranderen
Niet vrij veel min wij en andere
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

5.

Siet men niet 't rat van fortune
Tot voordeel winst off tot ruine
Dick van d'een off d'ander draeyen
D'onderst opperst? ende waeyen
Uyt het werelts woest gewest
Oost en noordt dan weder west.
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

6.

'k Sien van verr' een sterr' idoone
Een kleyn strael der sonne schoone

'k Weet niet in wat hemels teken
't Is alleen den Heer gebleken
'k Sien des Heeren hulp vaillant
Opgaen tot onsen bystant
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

7.

O gij catholieke geesten
Tiert dogh niet als botte beesten
Maer wilt dogh met ernst versinnen
D'ou historien vant' beginnen
Hoe der princen, vorsten, heeren
Staet en hoogheyt haest verkeeren
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

8.

Leest dogh de beemsche cronycke
En meer ander diergelycke
Gij sult vinden dat Godts raet
Nimmermeer te rugh en gaet
Noyt en is 't onder gebleven
Die godt heeft tot vorst verheven
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

9.

Heught u niet dat klijne machten
Groote legers t' onderbrachten
Maer gij hebt alree vergeten
Dat gij dick sijt uijt gesmeten
Als plins Maurits met heirscracht
Uwe steden t' onderbracht.
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

10.

Tschijnt dat gij altijt victori
Hebt bevochten met een glori
Hoe de g'unieerde staeten
Uwe spaensche potentaten
Desperaet van iet te winnen
Brachten tot een vreê gesinnen
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

11.

Had ick eenen roomschen paepe
Die een van de helsche knaepe
Kon besweiren, 'k soude wel
Imant roepen uyt de hel
Om de memori te verversschen
Uwe steden t'onderbrasschen (*sic*)
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

12.

Laberlotte wilt vertellen
Dese uwe medghesellen
Hoe t' gestelt was in den slach
Voor Nieupoort alwaer men sagh
U heir breken dootslaen vluchten
Met seer groot getier en suchten.
Haest niet laet spot want gewis
Noch niet allerdagh avont is.

13.

Deerelyck van syn peert gevelt
Stont int Spaensche bloedigh velt
Hertogh Albert die nogh leeft
Wie 't gedenckt syn herte beeft
Men socht hem een lange stont
Eer dat men hem weder vont
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is

14.

Vraeght Bucquoy hoe voor een iaer
Den slagh van Weenen hij wirt gewaer
Als van Thorn de graeff cloeckmoedigh
Syn heir versloegh seer mismoedigh
En de rest liet sien de lappen
Door het sablen slaen en kappen
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

15.

Daerom gij al die verder niet
Als wat voor ooghen is en siet
Wilt dagh vorsten heeren croonen
Met u schim(p) reden verschoonen
Wat naeckend is gij niet en weet
Sijt tot vreucht niet te gereet

Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

16.

Mij dunckt iae sien met ooge klaer
Dat gij den Paltin hier en daer
Soeckt maer hij haest eer gij 't begeert
Verthoonen sal gij sult verneert
Dan roepen ach waer hy dogh niet
Gevonden tot ons groot verdriet
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

17.

Denckt dat Godt die door een comeet
Heeft g'openbaert sijn groot secreet
Sal storten met grootter gedruys
Den Antechrist met syn gespuys
En sal Fredrick tot iders spijt
Stellen weer in Pals en ryck
Haest niet laet spot want gewis
Nogh niet allerdagh avont is.

IV. Coninck-feest van den Palatin, 1621
Zie: 'Nieuwe Tydinghe' van A. Verhoeven. Januari 1621 - N^{r} 8

CONINCK. Den Palatin.

Coninck Lappeken van corte rijcken /
Ben ick ghevallen in Boheemsche lant /
Aen mijnen staet (eylaes) cant claerlijck blijcken /
Want men my ras wederom helpt van cant

CAMERLINCK. Den Graef van Turn.

Ick heb het Conincxken een bed bereyt /
Hy heeft er qualyck op connen slapen /
De pluymen zijn in het velt wt verspreyt/
Wie salse by een wederom gaen rapen?

RAETSMAN. Die Protestanten.

Onsen raet was sonder eenich fondament /
Wij hadden seecker niet wel ghestudeert /
Daerom zijt ghy met recht in dasch ghewent /
En in alle costen ghecondemneert.

HOOF-MEESTER. Den Coninc van Enghelant.

Ick moet het huys heel reformeren /
Want zijn volck (alst blijckt) docht niet met allen /
Wij souden hem gheheel ruineren /
En iamerlijck doort bedt strop doen vallen.

VOORSNYDER. Den Graeve van Mansfelt.

Ick hadde mijn mes niet wel doen slijpen /
Ick maeckte veel te groote stucken /
Den Coninck en conste niet begrijpen /
Hy moester hem wel deerlijck aen versliecken.

POORTIER. Den Koninck van Vranckrijck.

Ick wil in tijts de poorten toesluyten /
Want die Geusen stellent al opt rooven /
Sy ligghen onder malcanderen en muyten /
Sy mochten oock eens myn croone berooven.

SPEEL-MAN. Den Hertoch van Beyeren.

Ick heb den Coninck een speelken ghespelt /
daer hy qualijck toe wiste de passen:
T' was doen hy danste voor Praghe int velt /
Men sach hoe haest hy daer viel in d'assen.

COCK. Graef Maurus van Nassouwen.

Ick en Bullioen hebbent te heet ghecockt /
Den Coninck heefter pijn van in zijn maeghen:
Wij hebbent oock al wat te dick ghebrockt /
Ghelijck hy aen / en van ons gaet claeghen.

BIECHT-VADER. Den Keyser Ferdinandus.

Sydt ghy teghen u hooft op gheresen /
Door vals bedroch om uwen eyghen baet /
Knielt / en seght my doch eens u leetwesen /
Ick can u vergeven u groot misdaet.

MEDECIJN. Den Coninck van Spaignien.

Als ick sach / dat u croonpijn was soo sterck
Seyd' ick wech Galenus / dit 's Paracelsus werck /

dies gaf ick u goutdranc uit Walssant wel verstaelt
dat u haest de croousieckt wt t' hooft heeft ghehaelt.

SECRETARIS. Den Venetiaen.

Onse secrete brieven en correspondentie /
En heeft den Coninck niet connen bevrijen /
Wy moeten soecken een ander inventie /
En ons penne subtijlder besnijen.

RENTMEESTER. Die Rijcx Steden.

Wy hebben onse rekeninghe niet wel ghestelt /
Als wy ons gelt aen u hebben ghehanghen /
Want alsment wel insiet / en overtelt /
T'is veel ghegeven / luttel ontvanghen.

SCHENCKER. Den Marquis Spinola.

Schenckt / drinckt / en wilt u nu vry verheughen /
al quam den Baccherach ons t'ontbreken:
Laet daerom niet te drincken groote teughen /
Ick sal t'Heydelberchs Wijn-vat wel ontstecken

BODE. Den Grave van Bucquoy.

Die Beemsche tijdinghe sonder dralen /
Droegh ick de Sleesische / en Moravische Heeren /
Sij sullen my mijn port naer wil betalen /
Eer ick te rugghe sal wederkeeren.

SANGHER. Den Hertoch van Saxen.

Met den Speel-man maecke ick goet accoort /
Wij moeten t'saemen confereren!
Alle quaede noten seynden wy voort /
Sy souden ons musicke turberen.

SLOT. Bethlem Gabor.

Als den Sot zijn marot heeft verloren /
Dan is al zijn vreughde seer naer ghedaen:
Dan en comender gheen boetsen meer te voren /
Maer moet dan weder cot-waerts druypen gaen.

V. Lofdicht ter eeren van dat edele huys van Oosten-Rijck.

Siet hier des Arents macht / den Keyser Christen helt
Met Christen Princen cracht / cloec moedigh comt int velt
Prijst Ferdinandus lof / die altijd moet vermeerren
Vant Christelijcke Hof / den vyant af te keeren
O onverwachte daet / en dat int Christen rijcke
Siet wie den vyant slaet / tis Godt van Hemelrijcke
Sy zyn op eenen dach / verslageen en gaen loopen
En Praegh met geroot beklach / de oock haer poorten open
Daer is gheen grooter stadt / in al Europa paellen
Als Praegh ick seght u pladt / soo wy u doen verhaellen
Den slach en Coninckx ryck / heeft Godt ghenadich gheven
Den Hemel van ghelijck / den vyant oock doet beven
O edel Keysers bloet / en Oostenrijckx gheslachte
U lant u Croon u goet / neemt weer het is u machte
Augustus hooch gheacht / Carolus lof ghepreesen
Sijn beyde op eenen nacht / ia in een vyr verreesen
In Ferdinandus beelt / het schijnt sy zijn heerbooren
Om Satan ketters weelt / in Bemer lant te smooren
Ick weet niet datmen leest / van Keysers ooit bevonden
Dat Keysers zijn gheweest / hoort wel na mijn vermonden
Die met soo grooten vlijdt / haer vyant daer bestreeden
En in soo corten tydt / Godts Kerck ghestelt in vreden
Den Keyser wint voorwaer / dat Satans helden vroom
Verschricken nu aldaer en crijghen eenen schroom
O Christen Keyser groot / wilt u kloek-moedich toonen
Laet Calvinisten snoot / in u rijck niet meer woonen
Den Beyer vorst vermaert / doorluchtich in zijn wercken
Hem selven nu niet spaert / om Christus rijck te stercken
Bucquoy den vromen helt / Godt sal hem oock beminnen
Met Beyeren in het velt / den vyant doet verwinnen
Sy vechten nu met kracht / om Christus kerck in weerden
En die met al haer macht / beschermen op der eerden
Den Keyser was in noodt / hij riep aen Godt almachtich
Den Paus terstont gheboot / die Christenen eendrachtich
Te bidden met ootmoet / dat Godt haer wilde sparen
En van het hels ghebroet / bermhertelyck bewaren
Die Christenen verbaest / haer stemme lieten clincken
Soo dat het metter haest / daer al de Sterren blincken
Is opghedronghen stout / al voor den hooghen deur
Waer binnen hem onthoudt / den hoochsten Gouverneur
Die daer tot onderstaat / wt s'hemels hooghe saelen
Al met zijn stercke hant / victory heeft doen haelen
Want door die groote kracht / de Godt liet van hem gaen
En conde helsche pracht / en vuylheyt niet bestaen
Soo dat Calvinus schaer/ moest buyghen ende srtijcken

Den Palts heeft ooc van daer / met schande moeten wijcken
En vluchten met ooneer / en laten daer met schanden
Den Keyser wesen Heer / al van de Beemsse Landen
Den Keyser wint zijn Hof / Zijn Rijck zijn Lant zijn Stadt
En heeft een groote lof / voor die overhandt ghehadt
Waer wt wy cunnen sien / waer wt wy cunnen mercken
Die goetheydt Godts alleen / in sijne wonder wercken
Die nemmermeer verlaet / die nemmermeer in noodt
Het Oostenrijkse saet / maer vrijdet van den doodt
Wy sien hoe grooten macht / en hoeveel cloecke knechten
Den Palts daer by een bracht / den Keyser te bevechten
Om die te roepen wt / en dryven wt zijn landt
Maer speelt nu op een flut / loopt wech met grooten schandt
Petrus ghy zijt den steen / sprack Christus goedertieren[1]
Op u en anders gheen / sal ick mijn kerck fondeeren
Die poorten der hellen / en sullen u niet deyrren
Hoe seer sy u quellen / en wilt u niet verveyrren
Ick sal by u blyven / soo langh die werelt staedt
Sy sullen niet bedrijven / op my u vry verlaedt
Laet ons dan totter doodt / op dese gront-steen bouwen
En Godt in onse noodt / voor seeker steunsel houwen
Die propheci is claer / den Palts mach nu wel beven
T'is meer dan hondert jaer / van Lichten Berch beschreven[2]
Dat daer een Paltssen Graeff / zou Coninck zijn van staten
Maer dat hy als een slaef / het rijck sou moeten, laten
Hij heeft noch meer vertelt / al van den swarten raven
Als dat men hem int velt / met esels sal begraven
Hy loopt nu achter landt / die croon ia hem afschoren
Heeft oock met groote schant / zijn vaders lant verloren
Sijn huysvrou die is doot / een doode vrucht ghebaert
Den Paltssen rou is groodt / hij wordt noch meer beswaert
Die hoofden van dit beest die woorden nu tweedrachtich
Tsweert van den Heylighen Geest / dat is haer al te krachtich
Dat van den Paus aldaer / van Roomen is ghesonden
Waer door die helsche schaer / ontfanghen heeft veel wonden
Die Moravyters wreet / begosten oock te beven
Zy hebben soomen siet / haer selven over gheven
Slesien is verveert / sy willen accorderen
Men sal oock haer begheert / goetwillich consenteren
Den Bedthlem Transilvaen / is in die honghers rijcken
Hij can niet meer bestaen / met schande moet hij wijcken
Die Vorsten Protestant / en al die Hense-steden
Spinola wint haer lant / zy zijn niet wel te vreden

1 In den rand: ‘Die beloften van Christus aen syn H. Kerck gedaen Math. 16’.
2 In den rand: ‘De prophecy van Joannes Liechtenberger over 136 jaer vanden Palts gheprophe teert hoe hy Coninc van bohemen sal zijn en van Godt gestraft worden het welke nu vervult is’.

Zy waren daer zeer stark / hoochmoedich in haer wapen
Maer loopen wt haer perck / siet hoe sy nu staen gapen
Haer hoop haer toeverlaet / van wiens hulp sy oock snaecken
Die vadt haer metter daet / al met syn scherpe baecken[1]
Zij loopen nu verbaest / door noodt en groote last
Haer eyghen Prins met haest / hout haar van achter vast[2]
Den Arens pluymen snel / daer Palts mee was ghevlooghen
Die zijn nu wt zijn vel / en wt zijn vlees ghetooghen
Zyn eyghen pluym en huydt / moet hij nu oock verlaten
En loopen als een guydt / wt lant en achter straten
Den Keyser door Godts kracht / heeft Beemer lant in nomen
Spinola is met macht / in Paltssen lant ghecomen
En wint daer met ghewelt / die Steden en Castellen
Die Vorsten ruyment t' velt / en laeten sien haer hielen
Den helssen Luciphaer / wilt hem als Godt verheven
Den Palts die volcht hem naer / men sietse beydt nu sneven
Hij is door Hollants raet en al haer valssche mallen
Ghecomen tot dit quaet / zijn hulpers hem afvallen
Sy meenden door den Palts / de Christenen te dwinghen
Den kans die is nu valsch / siet hoe sy nu om springhen
Hollanders mal en licht / met al haer guytsche spotten
Waers nu haers vals ghedicht / haer schellems rommel-potten
Den Paus sidt in sijn stoel / triomphelyck in vreden
Hy sal dat hels ghewoel / met voeten overtreden
Den arent vlieght int velt / zijn vyant moet nu schromen
Hy heeft nu met ghewelt / zijn rijcken weer in nomen
En Spaenien toont zijn macht / om satans ryck te storen
Soo dat men van sijn kracht / in corten tijdt sal hooren
Den Beyer Vorst vermaert / Churvoorsten soo wy marcken
Veel volck by een vergaert / om 't Keyser rijck te starcken
Dat Edel duytsch bloet / in Saxsen hooch verheven
Hy spaert geen gelt noch goedt / het calf[3] moet zijn verdreven
Den Coninck van Vranckrijck / wil oock die calver plaghen
Den Pool oock van ghelyck / helptse wt duyts-lant iaghen
Wilt dit nu wel bevroen / ghy calvers wilt niet beyden
Wt alle Landen groen / met schande moet ghy scheyden
En loopen nae Hollant / al met een groot ghedruys
En dan met groote schant / naer Plutonis duyster Huys.

1 In den rand de letter R, verwijzende naar een verklarende nota van de plaat: ‘Belier (een duivel) den Prince der Calvinisten’.
2 Id. id.
3 De Calvinisten.

VI. Van de Wilde Vogelenstryt.

Wilt inden gheest ontspringhen
En singht dit Liet plaisant
T'sal u wat vremts by bringhen /
Scherpt daer in u verstant /
Oorlogh is op gheresen /
Onder die voghelen saen /
Teghen den Arent ghepresen /
Maer sal haer wederstaen.

Van d' Bemer-wouts ghevoghelt /
Is d' oorlogh eerst begost /
Sy waren met nijt ghevloghelt /
En met rebelli ghedost /
Teghen den Arent koen /
Na keus sy hem verwerpen /
Vant d' Bremers wout seer groen.

Den Arent heeft ghecreghen /
Den keus om keyser te zijn /
Die Meeuwen vreesden daer teghen/
Voor onweer op den Rijn /
Sy hebben haer boden ghesonden /
Seer neerstigh over al /
Om haer vrienden te verconden /
Haer aenstaende misval

Die Meeuwen licht van pluymen /
Vreesden voor onghemack /
Sy wouden sonder versuymen /
Bewaren t' Hollants lack /
Dus hebben sy met perswasi /
Den Oyvaert onbejaert /
Daer toe ghebracht helaci /
Dat hy d' wout heeft aenvaert.

Sy dachten met verschromen /
Waert dat den Arent stout /
Possessi had' ghenomen /
Int Bremers wilde wout /
Sy souwen, met al haer machten /
Gheen weerstant kunnen doen /
Dus deden zy sonder verwachten /
Den Oyvaer derwaerts spoen.

Met haest is hy ghevlogen /
Naer d' Bemers Wout ghewest /
En heeft om eer te ploghen /

Verlaten zijnen nest /
Hy is Coninck ghecoren
Van voghelen ongheacht /
Die hem noch sullen verschoren /
Qualijck is hy bedacht.

Sy hebben ghemaeckt verbonden /
En vast accoorden siet /
Om den Edelen Arent in gronden /
Te smijten / dit bespiet /
Den Specht met die Nacht-ulen /
Raven en Roecken met /
En willen voordaen meer schuylen /
Onder zijn vloglen net.

Den Koeck-koeck hier beneven /
D'accoord van weerden hout /
Den Putoir hier verheven /
Hem roept wt d'lis benout /
Helpt ras / dit zijn zijn losen /
Den Oyvaer die ghy hebt /
Int Bemers Wout Coninck ghecosen /
Van vreesen hy ontschept.

De hanen onweer craeyen /
Sy dorvens niet bestaen /
Maer willen haer eerst beraeyen /
En sien hoet sal vergaen /
Die voghelkens cleyn van lijven /
Singhen daer heel perplickt /
Ghy moet den Oijvaer verdrijven /
Eer hy ons al op slicht.

Den Kieken-wou is gheweken
Siet van den Oyvaer /
Hy meynde met loose trecken /
Hem meester te maken daer /
En van de wildernissen /
Die daer ligghen ontrent /
Maer den Sperwer sonder missen /
Dee hem wijcken ten eynt.

De Raven en de Roecken /
Hem meest daer hulpe bien /
Sperwers in eenighe hoecken /
En worden daer niet ghesien /
Maer blijven den Arent ghetrouwen /
Met raet en al haer macht /

Den Valck met zijn scherpe clouwen /
Veel vyanden versmacht.

Den Craen wilt hem niet baren /
Te zijn des Oyvaerts vrient /
Sijnen eedt wilt hy bewaren /
Die tot t' Rijcx wilvaert dient /
den Struys wel van gheboorten /
Wilt niet meyneedich zijn /
Hy laet met zijn consorten /
den Oyvaer in pijn.

Den Griffoen is oock comen /
Ghevloghen int duytsche lant /
den Oyvaer mach wel schromen /
Voor zijnen beck piquant /
Hy compt om 't assisteren
den Arent metter daet
Teghen des Oyvaers braveren /
Ghewelt en boosen haet

Den Oyvaer met zijn machten /
die hy daer heeft int velt /
Met zijn Adrensche crachten
En sullen met haer ghewelt /
den Arent niet ontrecken /
Sijn Macht en Overheyt /
Maer sal zijn vleuglen wt strecken /
En wrecken d' boose feyt.

des Oyvaers Heerschappijen /
Sal hy brenghen in roet /
Sperwers aen alle zijen /
Bespringhen hem metter spoet /
Waer sal hy henen vlieghen /
den Griffoen hier op let /
Heeft zijnen Nest sonder lieghen /
Bycans alom beset.

Hy heeft in zijnen sinne /
Te suyveren sonder laet /
die Web der Coppespinne /
Wt d' Oyvaers nest seer quaet
Hy sal siet sonder mincken /
den nest houwen voor buyt /
En d' eyren die vuyl stincken
Sal hy daer worpen uyt /

Den Griffoen sonder stouwen /
Sal thoonen forts en cracht /
dus wacht u voor zyn clouwen /
Ghy voghelen ongheacht
Hy sal oock met verschricken /
die Meeuwen die daer zijn /
Wt d' Oyvaers nest verpicken /
Met zijnen beck ten fijn.

PRINCE.

Ghy voghelen wilt cesseren /
Te maken meer ghecrijt /
den Arent sal triumpheren /
Behouden velt en stryt /
Zijn macht en heerschappije /
Sal hy houden 't is claer /
dus laet des Oyvaers partije /
En volght den Arent naer.

FINIS.

Wat wonder ist dat die voglen strijen onder een,
Den Mensch aen alle zyen, is over al te been,
Sy willen niet obedieren haer Overheyt soomen siet,
Noch gaen sy Godt blasphemeren, die voglen doen dat niet
Daerom sal haer Godt met schand! en oneeren
En met groote confusi den rugge doen keeren.

V.P.C.C.A.

VII. Kapiteyn Jacobus
Liedeken
Van den kloekmoedigen Kapiteyn Jan Jacobsen, die alleen met zijn volk vegte
tegen zeven Hollandsche schepen.

STEMME: *Maestricht gij schoone stede*.

Mars wilt mijn stem verstercken,
Palas geeft my verstand,
dat ik uw dierbaer werken,
door mynen mond valiand,
heden mag openbaeren,
dit zeer beklaeglyk lied,
en wat in de zee-baeren,
waerachtig is geschied.
't Oostende zag men uytvaeren,
October den derden dag,
duyzend zes honderd jaeren,

twintig twee men daer zag,
Kapityn Jan Jacobs moedig,
zyn schip wel gemonteert,
kruyd, loot schoot overvloedig,
zyn volk is weird geëerd.
Den vyand hem verwachte,
als veel honden den haes vry,
hierom heeft hy zyn jachte,
gezonden in d' Abdy,
die als de looze brokken,[1]
dit wel hebben ontdekt,
d' een heeft begonst te snokken,
en d'ander ons verwekt,
Zeven al in getallen,
hebben hier toe gespoort,
hun zeylen laeten vallen,
hun ankers buyten 't boort
hebben ze afgenomen,
en naemen naer ons vlucht,
Schooten daer zonder schroomen,
met een grauwlyk gerucht,
Ons Kapiteyn lofweirdig,
hier in weinig beroem,
hiel zyn musketten weirdig,
zyn geschut uytgevoert,
schoot als den onvervaerden,
verwachtende secours,
van d'aader twee Spanjaerden,
die naemen een ander cours,
Dus lieten zy alleene,
den nederlandschen leeuw,
voorwaer hun eer is kleene,
verdienden wel een geschreeuw,
fa, fa, die flauwe hennen,
die dus waeren gevlucht,
schuddende haere pennen,
uyt dit geschots gerucht,
Ons Kapiteyn geprezen,
kloek staende den ganschen nacht,
tot dat Auror' geprezen,
verlichte den klaeren dag,
heeft hem alleen gevonden,
tusschen zeven schepen groot,
zyn volck met vele wonden,
gekwetst, ja vele dood.

1 Brakken = honden.

Nochtans vol van couragie,
al door zyn jonge jeugd,
spotten met 's vyands ragie,
maekt van den nood een deugd,
maer had er niet gekomen,
twee ander versch uyt zee,
men schreef nooyt van geen vromen,
als Hercules tegen twee.
Hy riep zyn volck te gaeren
als een kloeken kornel.
in 't midden van zyn schaere.
ziende zyne vyanden snel!
mannen weert my getrouwe,
riep hy met kloeken moed,
voor God en 's koninge trouwe,
willen wy storten ons bloed,
Laet ons vromelyk vechten,
ô soldaten valiand;
als vrome krygsche knechten,
tegen onzen vyand,
hy zal ons veel beloven,
en daer toe luttel doen,
't is beter eens gevlogen,
als t' hangen boven 't groen,
Den vyand vol van listen,
met een smeekende woord.
ons Kapiteyn zy gisten,
te brengen tot accoord,
't is beter eens gevlogen,
zy zeyden spaert uw leven,
ô jongen Kapiteyn,
kwartier wordt u gegeven,
met uw volk in 't gemeyn.
't Kwartier dat ik verwachte,
dat is de lont die brand,
gy en zult niet zoo zachte,
geraeken van mynen kant,
gelyk gy wel eertyds dede,
met onzen Admiraal,
die gy met uw valscheden,
gebracht hebt in de kwael.
Gy kent zeer wel myn vader,
myn oom, kloeck van verstand,
daer en boven myn groot-vader,
myn zwaeger zeer valiant,
Kapiteynen verheven,
en hebben my niet geleert,

dat ik zou overgeven,
om te wezen onteert.
Kloekheyd ende krachten,
die wil ik volgen naer,
voor God Heer der schildwachten,
en voor ons Koning klaer,
willen wy vromelyk stryden,
Tot den adem ons begeeft,
op dat wy mogen verblyden,
met God die boven leeft.
Als den vyand nu werkt,
hem niet te konnen slaen,
met listen nog met sterkten,
dezen Leeuw in de baan,
hebben zy 't saem gesproken,
met een gemeen accort,
ons zweird moet zyn gevroken,
kampen wy niet aenhoort,
Als ons volk zag voor oogen,
dat 't met hun was gedaen,
ons Kapiteyn van boven,
is nederwaerts gegaen,
in 't hert vond hy genaedig,
roepend' heel overluyd,
God weest myn ziel genadig,
en stak het vuer in 't kruyd.
Dat is nu Samsons lesse:
die my dat heeft geleert.
't rechterboek, tien en zesse,
daer hy bid aen den Heer,
ô Heer laet myn ziel sterven,
als met den Philistyn,
glorie zal zy verwerven,
voor uw godelyk aanschyn.
Hoe dat wy hebben geslagen,
dees gasten altemael,
dat mag men Kluter vraegen,
hollandsch Vis-Admirael,
die trots en groots van herte,
als een raezenden hond,
wierd met veel pyn en smerte,
geschoten in den grond.
d' Ander wilt my gelooven,
waeren zoo schoon gegroet,
dat zy hun niet belooven,
van zoodanig ontmoet,
want niemant van hun zeven,

en durfde hem kampen aen 't boort
foey geuzen wie heeft zyn leven,
van zoo een schaad gehoort.
Den vyand heeft verloren,
meer als vyfhonderd man,
Kluters is in grond als vooren,
en twee nie verr' daer van,
d'ander gescheurt, geschonden,
naemen nae huys den pad,
gelyk gesleurde honden,
al met den steirt in 't gat.
Oorlof ik wil nu gaen onder,
Kapiteynen valiant,
oorlof fraey Konings benden,
straft dus uwen vyand,
maer of het zoo geviele,
dat hy u kwaeme by,
bid God dat toch uwe ziele,
altyd in vrede zy.

VIII. Een Niew Liedeken van de historie ende den slagh van lacker - beetken. op de wijse : *Als Susanneken suer siet*, etc.

Den Graef die heeft gheschreven
Met ghesonden Brieven claer
Na s'Hertoghen-bos verheven
Aen Grobbendonck voorwaer
Hoe lustelyck sy streden
Teghen den Graef aldaer.
Grobbendonck hoogh van moede /
Die schreef wederom eenen brief /
Dat hy hem soude seynden
Met sijnen Luytenant:
Hij sout hem wel leeren schrijven
Quam hy hem by der handt.
Graef Maurus quam ghetreden /
Sprack teghen den Graef valliant
Stelt u jonck hert te vreden /
Sy zijn sier valliant /
't syn Ruyters uytghelesen
Sy syn seer triumphant.
Laet my daer me betijden /
Sprack den Graef was wel ghemoet /
Ick sal haer leeren schryven /
En draghen haren moet /

Dat sy sullen beschryven /
In traenen van roodt bloet.
Toens is de Graef ghereden /
Met syn Ruyters al-te-mael /
Naer s'Hertoghenbos verheven /
op 't galghe-velt voorwaer /
Hoe lustelyck sy streden /
Tegen den Graef aldaer.
Snoenens ten elf uren /
Reet Lacker-beetken uyt /
Met een soo fraeyen Armeye /
Die niet en was verveert /
Teghen haer weder-parteye /
soo cloeckelyck te peert.
Weert u kloeck sonder falen /
Sprack Grobbendonck voorwaer /
Dat ghy mooght prys behalen /
Teghen den Graef aldaer /
Dat sal ick oock wel doen /
Sprack Leckerbeetken claer /
Men sagh Leckerbeetken rijden /
met sesthien Ruyters claer /
By 's Hertoghen-bos verheven /
op 't galgh-velt voorwaer
Hoe lustigh sy streden /
Teghen den Graef aldaer.
Hoe lustelyck sy schoten /
Als sy quamen aen-boort
Ten heeft hun oock niet verdroten /
De eerste Battalie groot /
Den eersten scheut die sy schoten
Bleef Lackerbeetken doodt
Waer is Lackerbeetken ghebleven /
Sprack den Graef was seer valliant /
Ick heb hem doodt geschoten /
Hy leedt nu oock in 't sant
Ick sal u oock soo hebben
Comt ghy my by der handt.
Den Graef setten dry Lackerbeetken /
Seffens aen synen mondt /
Lackerbeetken is doodt gheschoten /
Synen Neef wiert seer door-wondt /
Synen broeder en ginck niet loopen /
Daer blevender dry terstondt.
Doch en lieten sy haren moet niet sincken /
Al wast daer soo vergaen /
Men hoorden de sweerdekens klincken /

En teghen malcanderen slaen /
Men sacher dan sesthien sincken /
Van die Hollandsche vaen.
Sy syn al doodt ghebleven /
Behalven den Graef aldaer /
Die hebben ghevanghen ghenomen /
Het was voor hem een groot beswaer /
Maer het costen hem oock syn leven /
Eer hy scheyden van daer.
Den Graef sprack laet my leven /
Teghen hun al-te-mael /
Goedts genoegh sal ick u gheven /
Door u leven al-te-mael /
Het costen hem oock syn leven /
Eer hy scheyden van daer.
Een van Grobbendonckx knechten
Dit aenhoort nam syn sweert
Hy heeft hem het hooft ghecloven /
Dat hy viel doodt ter eert /
Het costen hem oock zyn leven /
Eer hy scheyden van daer
Dus reden sy alle ghelycken /
Met groote blyschap claer /
Naer 's Hertoghen-bos verheven /
Aen Grobbendonck daer claer
Waer is Lacker-beetken ghebleven /
Vraeghden Grobbendonck voorwaer.
Ghy Geuskens alle ghelijcke /
Neemt hier een exempel aen /
Al zijt ghy schoon van practijcke /
Ghy moest oock houden aen /
Wacht u van Grobbendonckse Ruyters
Want sy comen te dapperlijck aen.

IX. Die Blauwe Scheen
Die Ghestooten Heeft Den Prince Van Oranien In Sijne Vrijage Van Brabant Etc.

Wilt ghy eens weten wat het is,
Een B l a u w S c h e e n die gestooten is?
Als yemant hertich yet bejaeght,
En dat hij daer toe niet en reckt,
Strax hij een B l a u w e S c h e e n e draeght,
En wort van yeder een begeckt,
Sulcx, is m'in Hollant wel gewent
Daer is die B l a u w e S c h e e n bekent.

Ghy Prinsken die uyt vrijen gaet /
En wilde trouwen onsen staet;
Die hem noch onder Spaignen hout /
My dunckt dat ghy het hooft nu craut,
Hoe gaet ghy soo bedruckt daer heen:
My dunckt ghy hebt e e n b l a u w e s c h e e n .
  My dunckt gy zyt een cloecken helt
Als ghy alleen zyt in het velt /
Dan zyt ghy al victorieux /
Dan ist allom v i v e l e g e u x
Maer als u vyant bystant cryght /
Dan oock terstont u trommel swyght /
En treckt by nachten op de been /
Daer cryght men af e e n b l a u w e s c h e e n
  Als door verraet dan eens geluckt /
Dat m' hier en daer een vruchjen pluckt /
Dan woort men daer door soo verwent
Dat men sijn selven niet en kent /
Dan treckt men oock eens wat ter handt /
D'welck boven macht is en verstandt /
En dat men dan wel dier becoopt /
Soo dat m' e e n b l a u w e s c h e e n e loopt.
  Noch moet ghy weten cloecken Prins
Als men gaet vrijen hier oft gins /
Men treckt dan aen sijn beste cleet
Ghelijck een yder dat wel weet /
Nu als ghy u maeckten op de baen /
Ghy had t u sweerte cleet noch aen /
Het swerte cleet is niet ghestelt /
Om me te trecken naer het velt /
Off om te vrijen sulcken pant /
Van soo een costeltjcke lant /
Ick dacht dat ghy d i e b l a u w e s c h e e n ,
Daer door gecreghen hebt aent been.
  Een Vrijer die soo is gehult /
Dat hy sijn cleet met Pelsen vult /
En met dusdanighen bedrijf /
Moet voeden sijn catyvich lijf /
Dat en staet de Vrijsters toch niet aen /
Die sulck terstont oock gaede slaen /
Al ciert die witte pluym den hoet /
Men cryght een blauw S c h e e n voor sijne moet
  Noch als een Vrijer is wat cranck /
Off als hy creupel gaet oft manck /
Off is gequelt met het flercyn /
Dat doet die Vrijers groote pijn:
Men moet dan wachten tot dat men is /

Weer heel genesen / cloeck / en fris;
Nu denckt eens hoe ghy waert te been /
Ist dan wonder van u B l a u w S c h e e n .
  Ten is oock niet tot vryen goet:
Dat men te traegh is op den voet /
Dat men d'occasie niet en vat /
Als men die favorabel hadt /
Want niet te vatten als men can /
Daer compt die B l a u w S c h e e n oock van.
  Als men oock dan een Lief begeert /
Die men qualijck heeft ghetrakteert /
En diemen schade heeft gedaen /
Dat wilt de Vrijster niet verstaen /
Nu denckt eens Prinsken van den brant
Die ghy eens stichten in het Lant /
Doen ghy over den Demer quampt /
Hoe dat u sulcx hier heeft befaempt:
Zijt ghy verwondert dat ghy hier /
Een B l a u w e S c h e e n cryght int quartier.
  Een vryer die soo vierich vryt /
Dat syne voncken breet en wyt /
Allomme moeten zijn bekent /
D'welck zijne Vrysters huysen schent.
Is dat een middel om zyn Lief
Te cryghen tot ghewenst gherief;
Dunckt u niet dat dat werck alleen
Ghenoech is tot een B l a u w e S c h e e n .
  Een Vrijer die de Dochters cracht /
En die de Vrouwen niet en acht /
Die met vreetheyt uit vryen gaet /
En die het al in stucken slaet
En die allomme brant en moort /
Die brenght een B l a u w e S c h e e n e voort.
  Terwyl men van accoort oock spreekt
Die dan den rechten handel breekt /
En die met een Judas aert
Verradelyck zyn trouw beswaert /
En die hem soo moordadich thoont /
Die wort met een B l a u w S c h e e n geloont,
  Een die syn Liefden openbaert
Aen volcxken van seer lichten aert /
En die ghy selfs niet en betrouwt /
En d'welck u oock opt lest berouwt /
Die machtiger zyn als ghy zyt /
En die oock vryen dat ghy vryt /
Ghelijck twee honden aen een been /
Dat maeckt opt lest een B l a u w e S c h e e n .

Een Vrijer die van hongher sterft /
En sijn crediet is wt gekerft /
Met smaele caeck / en slappen buyck /
Cruypt uit een uytgeteerde muyck /
En meynt te cryghen grooten buyt /
Om dat gy vryt een schoone bruyt /
Sulcxdanighe Vrijers int gemeen
Die loopen al een B l a u w e S c h e e n .
Een bloyaert die hem niet en kent
Genoechsaem / om te gaen ontrent /
Die schoone Bruyt die hem behaeght /
Maer die aen vrempd' om hulpe vraeght /
Van vreese dat die schoone bruyt
Hem crabben sou sijn ooghen uyt /
En die niet vryen derft alleen /
Die loopt altoos een B l a u w e S c h e e n .
Eenen student die al te vrogh /
En eer hy oock is wys genoch /
Bij nacht en onbequaemen tyt /
Vliet van der Universityet.
En al syn gelt oock heeft verteert /
Eer hij O v i d e heeft geleert
Maer wilt gaen vryen boven macht /
En wilt ghebruycken groote cracht /
Met veel ghetiers / en groot geruys /
Die loopt met een B l a u w S c h e e n naer huys
Een Prins die hem vant' Hoff vervart /
En bij sijn lieff niet en vernaert /
Sijn Vrijster cryght daer aff de walgh:
Die gunst van liefden wilt ontfaen /
Die moet wat voorder byten aen /
En soo niet loopen ginder heen /
Oft anders loopt een B l a ù w e S c h e e n .
Een vrijer die allom soo blaest /
En van vermetentheyt soo raest /
Dat hij nu dit zal doen / en dat /
En hij die Bruyt noch heeft gehadt /
En die hem alree meester maeckt /
Van 't goet / eer hij daer aen geraeckt /
Al oft het al waer in 't gemeen
Die loopt gewis een B l a u w e S c h e e n .
En die int vrijen is geveyst
Die anders spreekt / en anders peyst /
Die seght dat hij sijn Bruyt begeert /
Om beter te zijn ghetracteert /
Hoe wel nochtans men hier verstaet
Hoe dat in s' vrijers lant al gaet /

Daermen die borse soo bewaert
Dat knecht noch meyt en wort gespaert /
Dat al belast is onder een
Die cryght voor al een B l a u w e S c h e e n
  Prinsken als ghy wt vryen gaet /
Versint wat beter uwen staet /
En vryt den Leeuw niet met den Haen
Want sulcx en can niet wel bestaen /
Want den Leeuw en is noot verciert /
Met het ghecraye van dat ghediert
En vrijt oock niemants vrouw oft bruyt /
Want dat in geen recht en besluyt /
Dees bruyt is voor haer heer alleen /
Dus loopt ghy hier een B l a u w e S c h e e n .

X. Alder-hande soorten van Hollandsche ende Fransche Neusen van vrempte ghedaenten

Wat mach dat zijn dat m' op de baen,
Siet soo veel vrempde Neusen gaen /
Al wat in Hollant gaet en swiert /
T' is met een langhen Neus verciert /
Siet mijnen bril oock soo wel mis
Diet anders siet alst wel en is?
Och neen / ick sien wel sonder bril
Die langhe Neusen op den dril /
  Ons Prinsken dyen clocken helt
Al quam hy wat te spaye int velt /
Nochtans soo moest den goeden Man
Te Brussel eten t' Sinte Jan;
Maer hy reeckenden sonder weert
Soo creegh zijn Neusken eenen steert /
  Maer siet die Staeten daer eens gaen /
Men sietter qualijck aensicht aen.
Soo hunnen Neus in moghentheyt
Ghewassen is op corten tyt:
Doen zy vermeynden door dees cracht /
Alles te brengen in hun macht /
En datmen daer soo seécker hiel /
Dat daer niet aen te dubben viel:
Maer doen hun saecken ginghen manck/
Soo wies hun Neus noch eens soo lanck.
  En oock den haeghschen President
Die moest te Brussel zyn bekent
Zeer corte daeghen / soo hy seydt;
Hy had zijn volk al dach bescheydt /

Syn meubels waeren haest int pack /
Maer doen zijn reyse creech een smack.
Soo wies zijn Neus op dien stont
Wel vier of vijf-en-twintich pont /
  En dan mijn Heeren van den Raedt /
Die t' saemen maeckten hunnen staet
Van binnen een week / twee / oft drye /
Te wesen in de Canselrye:
Maer als den Prins quam op de vlucht /
Daer was te sien een fraye ghenucht /
Een ieder sach een ander aen /
Hoet met hun Neusen sou vergaen /
  Siet eens den Neus van den Fiscael
Die was die Spaignaers altemael /
Terstond doen trecken uyt het lant /
Toen hy was in den Thienschen cant /
Maer hy sach wonderlijcken op /
Doen hy moest loopen gaen haes op /
En wiert terstont oock wel ghewaer
Dat zijnen Neus viel al te swaer.
  Siet oock den Neus van den Griffier
Die hanght by naest op zijn pampier /
Hy was beschaemt doen hy vernamp
Dat zijnen Prins te rugghe quamp /
Hy had gheschreven hier en daer /
Dat alle saecken waeren claer:
Maer doen die daet dat andere bleeck
Doen stont hy met een Neus en keeck.
  En die soldaten altemael
Die hadden iocksel in de mael /
Sy meynden schatten groot en grof
Te haelen in het Brussels Hof,
En peysden gaet den crych nu vuyt /
Wy moeten maecken grooten buyt:
Maer doen den Crauwaet[1] quam aen hun vel
S' en sochten niet veel sulcken spel /
En stelden hun doen overhoop
Met groote Neusen op den loop.
  Wat is daer onder vrempt fatsoen /
Deen heeft een Neus als een calkoen /
En dander een als eenen clomp /
Den derden eenen grooten domp /
Som hangen vrempde Neusen aen /
En sommich schynen groot te gaen
Som hanghe hun plat over den mont /

1 Croaat.

Som is heel hooch / en boven ront /
Som wyt ghelyck een Jaghers tes /
En som ghelyck een Pelgroms fles /

Die Cocx en al wat ketel stockt /
Wou sien hoe men te Brussel cockt /
Maer doen hun lepel / pot / oft pan /
Niet meer doorft commen voor den man /
Dat al hun koken nu was uyt /
Soo creghen zy eenen grooten snuyt

De Caes vercoopers / vivandiers /
Die clopten op hun tonnen Biers /
En vonden dat het ydel was /
En spoeldent metten grooten plas /
Die muysen oock liepen daer doot
Eer sy een stuxken kaes / oft broot
Consten ghevinden in hun craem /
Hun Neusen wasten doen te saem /
Hun Neusen wasten over al /
Maer laes hun caecken wierden smal /

Noch t' fraeyste datter is te sien /
Syn Neusen van de Fransche lien:
Daer is mijn Heer van Chantillon
Il at un né comme u|n pepon,
En dan myn Heer oock van Brisé
Il at bien un grand piedt de né
Al die Monsiers van hier van daer /
Van sus / van soo / 'ken weet niet waer
Hun Neusen zijn van grooten prys
Tis a la mode van Parys /
Ick vrees dat al hun jalousy
Noch een deffy sal brenghen by /

Den grootsten van hun al te mael
Is van den Franschen Cardinael /
Die dees potagie heeft ghebrockt /
En die dit spinsel heeft gheroeckt /
Maer als hy siet dat keer en peerdt /
Voor niet metaelen[1] is verteert /
Nu staet hy daer met eenen Neus /
Soo groot als die van onsen Reus /

Noch sien ick een aen ghenen cant /
Die houdt zijn Neus al metter hant /
My dunckt hy vreest te zijn begeckt /
Dat hy soo seer zijn Neusken deckt /
Het is een Seeukens Neus van sne /

1 Niemendal

Maer t' heeft die Fransche m o d e me /
Den Amsterdamschen Compagnoen /
Die heeft oock al een frans fatsoen /
Besiet eens hoe den frayen stert /
Ghesleypt wort door die modder-erdt /
Want hun beroep / en hun gheterch /
En is maer broetsel van den berch /

Die Predicanten allegaer /
Die hadden 't volck ghepreekt voor-waer /
Dat al in Brabant was ghedaen /
Dat men nu sou naer Vlaenderen gaen /
Daer aen en was niet ghefaillert /
Het was soo ghepredestineert /
Die staen nu oock allom en sien /
Met groote Neusen voor de lien /
Met Neusen van r e n o c e r o o t
S'en derven hun niet geven bloot /

Die Broeders zijn door desen tocht /
Tot eenen grooten staet ghebrocht /
Deen, die is Graef van Nazaret /
Siet eens hoe hy zijn passen zet /
Dander is Heer van neusegem /
Den derden heeft die eerste stem /
Binnen de Stadt van Snuytenborgh /
Den derden heeft die groote sorch /
Vant vorstendom van dompenbeeck /
Een ander heeft die groote streeck /
Van druppelberch tot Montenaeckt
Een ieder is tot staet gheraeckt /
Een ieder een van wat gheslacht /
Is door den Neus tot eer ghebracht /
Die Bybel-susters dat ghespuys /
Men can daer met niet houden huys /
Sy claeghen al van man tot man /
Dat hunnen bril niet staan en can
Op hunnen Neus / ghelijck hy placht /
Soo groot wierdt hy op eenen nacht.

Die Reecken-meesters van den Staet /
Als sy nu sien hoe dat al gaet
Dat sy vinden gheschreven staen /
Veel wt ghegheven / niet ontfaen
Een groote vliegt / oft stercke meus /
Die pickt hun dan in hunnen Neus /
En voelen oock dat hy dan swelt /
En dat hy wast meer als die hel(f)t /

Die Coopluy die al hun crediet /
Hebben ghestelt voor desen n i e t ,
En vinden alleen in de cas /
Een briefken / met een stuxken was /
Die mogen voor hun beste waar /
Hun Neusen veylen hier en daer /
Aen Franskens die daer in het lant /
Hun Neusen lieten staen voor pant.

Die Druckers waeren al ghereet
Om nieuwe maeren wyt en breet
Te seynden aen verscheyden cant /
Voor d' overingh van het lant
Maer soo het niet en is gheluckt
Soo staen zy metten druck bedruckt
Hun Neusen druppen opt papier
Hun inck die wort al veel te dier
Wat dat zy drucken voor den Geus
T'en vat niet als een langhen Neus,

Daer compt noch eenen post met haest /
Die door zijn Neus den hooren blaest /
Die brengt daer weer een nieuwe cans /
My dunckt hy spreckt van S c i n c k e S c a n s /
Ba dat waer weer een herten val /
Daer waer den grootsten Neus van al /
Dat waer ghewis een schoon verkeer /
Die Neusen wassen meer en meer.

Ghy staten van hooch moghenthyt /
Wilt ghy van schaede zijn bevryt /
En stelt gheen schatten meer opt hooft /
(Ick salt u segghen des ghelooft).
Dat beter is dat ghy voertaen /
Alleene spreckt u Neusen aen /
Die Neusen staen opt hoochste reck /
Die Neusen hebben grooten treck /
Maeckt dat gh' u buyten schaede stelt /
Met gheven van u Neusen gelt.

Besproken Strijdschriften

1. Jan Josepsens Droom (Antwerpen, A. Verhoeven, 1619) p. 38
2. Droom van Johannes Utenbogaert ende den Bisschop van Antwerpen (In de Mater Salem, Amsterdam 1620) p. 41
3. Beclach-reden over die van Hollant ende Seelant (Antwerpen, A. Verhoeven 1617,) p. 46
4. Voorzegginge van het pretens Synode tot Dordrecht (Antwerpen, A. Verhoeven, 1619) p. 48
5. De Triumphe van den Duyvel over zyn Oudt Proces tegen Godt (Antwerpen, A. Verhoeven, 1619) p. 48
6. Een cluchtich Verhaal van eenen gepredestineerden Cappuyen (Antw., A. Verhoeven, 1616,) p. 49 - Puntdichten.
7. Die Calvinische Predestinatie tusschen een Gommarist ende Arminiaen (Antwerpen, A. Verhoeven, 1621) p. 54
8. Een cort verhael hoe ende in wat maniere die Gommarissen van Hollant hemel en eerde willen innemen met eenen slach... (Antwerpen, A. Verhoeven, 1619) p. 56
9. Een Claech-reden over de verscheidenheit der Leeringen (Antwerpen, A. Verhoeven, 1618) p. 58
10. Waerachtich verhaal van eenen valschen profeet die nu is op ghestaen in Hollandt (P. Plancius) (Antwerpen, A. Verhoeven, 1618) p. 62
11. De tweedracht van ons teghenpartye bereydt den weghe tot het recht gheloof (gedicht van W. Bolognino, voorkomende in ‘Claer wederlegh van den versierden Ouderdom des Calvinisten gheloove’, Antwerpen, C. Trognesius, 1630) p. 63
12. Monsterkens van de nieuwe Hollandsche Inquisitie (Antw., Jacob Seldenslach, 1620,) p. 64
13. Postillioen wtghesonden om te soecken den veriaegden Coninck van Praghe (Antwerpen, A. Verhoeven, 1621) p. 69
14. Postillon pour chercher le Roy déchassé de Prague (Antwerpen, A. Verhoeven) p. 70
15. Dit is de Antwoort van den Palalijn (Het Mengelmoes) p. 71
16. Den Spieghel voorden Palsgraef gheschreven wt Bohemen in de Stadt Praghe (Antwerpen, A. Verhoeven 1621) p. 73
17. Dat 's Palsgraven dwaesheyt niet en is te verschoonen (Cronycke van Nederlant) p. 74
18. Coninck-feest van den Palatin (Antwerpen, A. Verhoeven, 1621) p. 75
19. Lofdicht ter eeren van dat edele huys van Oostenryck (Antwerpen, A. Verhoeven,) p. 77
20. Loffdicht over de heerlycke overwinninghe van de stadt Praghe (Antw., A. Verhoeven, 1620) p. 79
21. Klinck-Dicht aen den Pals-Graeff (Antwerpen, A. Verhoeven, 1620) p. 79
22. Lied aen syn Doorl. Hoogh. op de Boodschap, ontfaen den 23 Nov. 1620, wesende S. Alberts-avond (Antwerpen, A. Verhoeven, 1620) p. 79
23. Lied aan den Aartshertog Albert (Antwerpen, A. Verhoeven, 1620) p. 80

24. Ecce gratia, Olyftack, gedicht van Jan Ysermans (Antw., A. Verhoeven, 1620) p. 80
25. Lamentatie des Pfatzgraefs over syn gepretendeerde croon Bohemen (Antwerpen, A. Verhoeven, 1620) p. 81
26. Van de wilde vogelen strijt (Antwerpen, A. Verhoeven, 1621) p. 83
27. Een Cort verhael van eenen nieuwen Draeck... (Antwerpen, A. Verhoeven, 1621)
28. Den Uyt-togh van Spinola (Amsterdam, 1620) p. 86
29. Nederlandsch Blasoen oft Emblema van desen teghenw. tijt (z.n., 1621) p. 88
30. Aenslaghen van den Prince Hendrick Frederic in den Unions Krychs (Antwerpen, A. Verhoeven, 1621) p. 91
31. De vermaerde Oorloghstucken van den wonderd. Veltheer C. de Longueval Grave van Bucquoy, gedicht door Olivier de Wree (Brugge, N. Breyghel, 1625) p. 95
32. De Roomse Roffel-Podt (Amsterdam, by S. Theunis Markt, 1620) p. 101
33. Den Calvinischen Roffel Pot (Antwerpen, Huidevettersstraat, in 't Gulden Soutvat, 1621) p. 105
34. Den Krancken Gier (z.p., z.n.) p. 109
35. Nieuwe Spaensche Tyrannie, in Nederland op de Noord-Zee gepleegd (Haarlem, Adr. Roman, 1627) p. 115
36. Liedeken van den kloekmoedigen Kapiteyn Jan Jacobsen, die alleen met zijn volk vegte tegen zeven Hollandsche schepen (Gent, I. Van Paemel, z.j.) p. 117
37. Waerachtige beschrijvinge van de tocht op den derthienden Mey 1622 nae Brabant gedaen, door... den... Prince Hendrick Frederick (z.p., z.j.) p. 119
38. Den Tocht van de Brandstichters, met de Antwoorde op een lasterlijcke Caerte, van de Gheusen in HoIIandt wt ghegheven, op hunne victorieuse Brandt-Stichterye, geschiet in de Maent van Mey, 1622 (z.p., 1622) p. 124
39. Hier wat wonder wat nieuws van de ghereformeerde Brandt-stichterye van de Geusen, ghediscoureert in een herberghe onder weghen Mechelen ende Leuven, tusschen Claes de Claegher, eenen boer, ende Rombout Rond-wteenen Borgher (Antw., A. Verhoeven, 1622) p. 130
40. Den Palatin troost Mauritius Prince van Orangnen, stervende van droefheyt, omdat hy syn stadt van Breda belegert siet en niet en can ontsetten... (z.p., z.j.) p. 139
41. Treur-feest der Calvinisten, mitsgaeders de wtvaert van Breda... (Antw., Huidevettersstraat, In O.L. Vrouwe, z.j.) p. 144
42. De droevige traenen van eene Hollandsche Bibelsuster, waerby ghevoeght is de lamentatie van noch meer andre van de Reformatie (Antw., A. Verhoeven, z.j.) p. 151
43. Clachten van eenighe dienaeren des woorts en andere yverige bedroefde broeders ende susters van de Geusche Gereformeertheyt (Id. id.) p. 155
44. R. Verstegen: Execitien van verstandt in varieteyt van scherpsinnighe Epigrammen ende Epitaphien (Antwerpen, G. Verhulst, 1641) p. 158
45. Een spottelyck Liedeken ende Iauw op den Tocht des Prins in Vlaenderen, bij de liefhebbers van Broer Cornelis tot Brugghe uytghegheven ende ons overghesonden. Met een Wederklanck ende Foey-Iauw daer teghen. Ghedruct int Iaer ons Heeren, 1631 (z.p.) p. 162

46. Cette lettre de Vendosme (Zie: Kervyn de Lettenhove: ‘La Flandre pendant les trois derniers siècles’, blz. 236) p. 173
47. Jan van der Veen: Verkeerspel met sommige Antwerpsche teghendichten. Hier achtervolcht het Verkeerspel (z.p., z.j. 1631) [Bevat gedichten van de Antwerpsche rederijkers F. Bruynickx, Geeraard van den Brande, Verstocken, e.a.] p. 174.

48. Jan van der Veen's Verkeerspel op 't Batement nu kortelingh binnen Antwerpen, tot schimp van den Prince van Orangjen uyt-gebeelt. Met oock het teghen-dicht op Jan van der Veens Verkeerspel. Noch is hier bij ghevoecht syn kaets-spel / Oock volght hier alle hetgene, dat over ende weder tegen malcanderen gemaeckt is. (Bij Daniel Jansen t'hoffjen, Boeckdrucker, 1632) p. 174
49. Schut Waerheyt teghens het valsch Verkeerspel tot schimp van Brabandt, ende lasteringhe van de Antwerpsche reden Const-beminders (Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1632, z.n., z.j.) p. 177
50. G. van den Brande: 'Poëmata' (Het Leven van Joannes van den Bosch) Uitg. G. van Wolschaten, 1631, Antwerpen. 'Op den uyt-tocht van den Prins van Oraignen Frederik Hendrick van Nassauwen uyt Vlaenderlant, in 't Jaer 1631', p. 178
51. Antwerpsche Weder-Botten van de qualyck-ghekeerde Ballen vaa Jan van der Veen. Oock wordt by gevoecht het Kaetsspel van Jan van der Veen op de Antwerpsche Dichten (z.n., z.p.; 1632) p. 182
52. Krucken-Dans / toegeeygent de vijf Lamme Antwerpsche Weder-botters / De swacke moet Moes eten (Deventer, S. Wermbouts, 1632) p. 183
53. J. Lambrecht. Schoonheids Ramplot (Brugge, Wwe J. Clouwé, 1661) p. 188
54. J. Van der Veen: Over-zeesche Zege-en Bruyloftssangen (Amsterdam, F. Pels, 1644) p. 190
55. Alle de Werken van Lambertus Vossius, t'Saemen by een vergaedert door Jan Baptist ende M. Clouwet (Brugge, Wed. en Erf. van J. Clouwet, 1679) p. 193.
57. Volkslied op de intrede van den Kardinaal Infant te Antwerpen in 1635. J.F. Willems 'Oude Vlaamsche Liederen', en F. van Duyse: 'Het Oude Nederlandsche Lied' (II, p. 1797) p. 201
58. Corte Wtlegginghen van alle de Triumph-wercken ghemaeckt ende ghestelt ter eeren den Doorluchtichsten Prince Cardinael Ferdinandus Infante van Hisp. op syn blyde incomste Binnen de Stadt van Antwerpen, den 17 April 1635, overgeset door H.M. Hub. Neeffs, Priester (Antwerpen, L. van Diest, 1638) p. 203
59. Zelfde titel als het vorige werkje met volgende bijvoeging: Mitsgaders van alle het gene schryvens weerdich ghepasseert is / ter wijlen den Prince Cardinael t'Antwerpen heeft gheweest (Antwerpen, L. Van Diest, 1638) p. 203
60. Christ. van Essen: Roepende Faem over de blijde... Incomste van den... Prince Cardinael inde vermaerde Stadt Antwerpen (Antwerpen, Wwe Jacob Mesens, 1635) p. 208
61. Christ. van Essen; Waerom? Daerom: ende Waerheyt tot [de Hollandsche Vrede-Katers, Inden WAEROM wordt verthoont wat schade hunne ongherechtighe oorloghe medebrenght, wat onheyl uyt hunne Ketterye ende rebellie ghecomen is, ende hoe het af-vallen van t' Catholijck Geloof de goede manieren verandert, ende hen tot alle quaet drijft. In den DAEROM wordt verthoont hunnen aert ende greticheyt tot der Cathoeycken Geestelycke goederen, ende hun eyghen baet. In de WAERHEYDT sommighe exempelen hoe dierghelijcke ghevaeren zijn (Antwerpen, Philips Michielsen. 1634) p. 214
62. Triumphael Incomst vanden Doorluchtichsten Prince Cardinael Ferdinandus Infant van Hisp. Binnen Antwerpen den 17 April 1635. Waer in verthoont wordt Hoe den Prince... enz. (Antwerpen, G. Verhulst, 1635) p. 216

63. D. Van der Linden en Joost de Harduyn: Goeden Yver tot het Vader-land ter blijder Inkomste van den Con. Prince Ferdinand van Oosten-rijck,... binnen de stad Ghend (Antwerpen, H. Aertssens, 1635) p. 217

64. Beter bloo Jan als een doo Man (Los blad z.p., z.n., z.j.) p. 224
65. Jacob van der Does: Antithesis, ofte tegenstellingen der Triumphante Inhalinge van den Doorluchtightsen Cardinaal Infant binnen der stadt Antwerpen (z.p., z. n, z.p.) p. 225
66. Den Hollandschen Jaw en de Fransche Krauwey, Ghedruckt int Jaer M.DC.XXXV (z.p., z.n.) j. 235
67. De Blauwe Scheen 'Gedruckt tot Amsterdam op het hoecxken van de Creupelstraet bij Joosten.... 1635'. (Antwerpsche druk). p. 239
68. De Hanevlucht ende haere gherechtighe straffe... door C.V.E. (Christoffel van Essen?), te Brussel bij Ant. Mercans. p. 241
69. Kluchtige Vrijagie oft t' samenspraeke tusschen Reynaert den Vos ende die Maeght van Loven... 1635 (Brussel, Ant. Mercans). p. 241
70. De Botte Schalckheyt der Hollandsche Vossen ende Fransche Kieviten.... (z.n.) p. 242
71. Die neuswijsche Nyptangh van Cattus ende Gallus (z.n.) p. 243
72. W.S.D.: Een droevigh beklagh van een Thiensche Maeght over de Tyranny van de Francoisen ende Hollanders... 1635. p. 243
73. Het sweermoedigh considereren... het welck gheschiet is binnen de Stadt van Thienen... p. 243
74. Het sorghvuldigh wieghen ende t' ghedurigh paeyen van't kindeken in de wiegh... p. 246
75. Consolatie voor de Broederlijcke Wieghers om den prince van Oraigne te paeyen... p. 246
76. Den Hollandschen ende Franschen Bitebau... p. 247
77. Het hooge vliegen en t' leeghe dalen van Icarus... p. 247
78. Den Rollewagen van den Prince van Orangien... p. 249
79. Afbeeldinghe van de courtoisen Franschen ende ghenadighen Broeders-aert, gheschildert met het onnoosel bloedt der Borghers van Thienen... p. 250
80. Bedroeft Nederlant aensiet den bermhertigen, courtoysen aert vande Hollanders ende Franschen... betoont in het innemen van de stadt Thienen den IX. Junij 1635. p. 252
81. Geus-Franschen Haes-op voor Loven (Den 3 Julius 1635) p. 252, p. 282
82. Pieter Nootman: Orangens-Leliens-Blijf-Faem (z.n., z.p.) p. 255
83. De lange logen Tongh van Pier Noot-man met eeren ghecort door den Heer Advocaet van Thienen aengaenden den Geus-Franschen Haes-op Ghestelt door den Advocaat, ende Den Oraingien-Lelie-Faem ghebasuynt door Pier Noot-mans. 1635, p. 256
84. A.N.: Den uylen Bril voor den laster-dichter P. Nootmans. 1635, p. 259
85. P. Nootman: Uniti Belgii Hieroglyphicum oft Vereenicht-Nederlandis Zinnebeeld.... ('s Gravenhage, L. Breeckeveld, 1636), p. 259
86. Waerachtich sinne-beeldt van den teghenwoordighen staet van Nederlant. Weerleggende een vals-sinnebeeld in Hollant wtgegeven door P. Nootmans. Ende wtleggende den teghenwoordigen Lants-staet door den Heer Advocaet van Thienen (z.n., z.p.)
87. Waerachtich verhael van de Belegeringe van Loven 1635 (Antwerpen, Jac. Mesens, 1635) p. 268
88. Den Ombyt van Loven ofte van de Belegeringe der Stadt (z.n., z.p.) p. 272

89. Het Geusengheschreeuw behelsende hoe de Gommaristen / Mennisten ende Arminianen hebben gheroepen over die groote Victorie (z.p., z.n.) p. 278
90. Chanson nouvelle sur l'assiegement de Louvain (Brussel, Ant. Mercans, 1635) p. 279
91. Chanson nouvelle, composée durant l'assiegement de la fameuse & florissante Université de Louvain (Id. id.) p. 281
92. Den Hollandschen Willecom (z.n., z.p., 1635) p. 283

93. La Leçon que la noblesse Françoise et Hollandoise a appris a l'académie de Louvain (z.n., z.p., 1635) p. 285
94. La Leçon de Louvain aux François (Id. id.) p. 286
95. Rym-dicht ter eeren die Maeght Loven (Brussel, Ant. Mercans) p. 287
96. Een nieuw Liedeken ter eeren die Maeght Loven (Id. id.) p. 288
97. Een ander ter eeren den Prince Cardinael Ferdinandus... nopende het onrechtveerdigh Oorlogh des Koninghs van Franckryck... ende den Prince van Oraignien... teghen het Neder-Landt (Id. id) p. 288
98. Die Triumph van den Lovenschen Willecom. (z.n., z.p. 1635) p. 288
99. Balet des Franchois et Hollandois en Brabant (Imprimé a Paris 1635 - Fictief adres voor W^{we} H. Ant. Velpius, Brussel) p. 292, p. 297
100. Complainte du Prince d'orange sur sa retraite de Louvain (z.n., z.p. 1635) p. 293
101. Relation triste et véritable des cruautez et tyrannies que les deux armées Hollandoise & Francoise ont faict dans la Ville de Tillemont (Brussel, A. Mercans, 1935) p. 233, p. 292
102. Den Prins van Orangie beclaecht hem dat hij soo qualyck in Brabant heeft geleeft... (z.p., z.n.) p. 293
103. Complainte du Prince d'orange sur sa retraite de Louvain (z.j., z.n.) p. 293
104. Nieu Liedeken waer in betoont wort / dat boven al het Ontset van Loven Godt moet toegheschreven worden (Leuven, W^{we} H. Hastens, 1635) p. 294
105. Een nieu Liedeken van het Belegh der Stadt van Loven (z.j., z.n.) p. 295
106. Actions de Graces de la Ville de Louvain à Notre Dame de St Pierre (Leuven, W^{we} H. Hastens) p. 297
107. Den Dans van de Schencke-Schans die de Crauwatten dansen in de Betuwe (Amsterdam, J. Jansens in de Stadt van Utrecht - fictief) p. 299
108. Den Crauwatten Dans (Id. id.) p. 299
109. Galimatias des oreilles coupées (z.p., z. n) p. 300
110. Le songe du Flamand (On les vend à Paris sur le pont neuf. Waarschijnlijk een druk van Velpius te Brussel) p. 300
111. Furie Françoise (Id. id.) p. 301
112. Catalogue daucuns livres nouveaux qui se vendent à la Foire de Francfort (Id. id.) p. 301
113. Cruautez de Tillemont (Brussel, A. Mercans, 1635) p. 301
114. La plus particulière relation de la Prise du Fort de Schencke (Brussel, W^{we} H.A. Velpius, 1635) p. 301, p. 306
115. Corte ende waerachtige beschrijvinghe van het Fort van Schencken-Schans (Antwerpen, J. Mesens, 1635) p. 306
116. De Vette Schencken (z.p., z.n.) p. 306
117. Tsaemen-spraeck tusschen die Maert ende die Vrauw over haer gestolen Koeyen inde Betuwe (z.p., z.n.) p. 309
118. T'Saemenspraeckinghe tusschen den Borgher van Amsterdam ende den Boer uyt de Betuwe (z.p., z.n.) p. 311
119. Den rollewaghen van den Prince van Orangien (z.p., z.n.) p. 317
120. Dea ghefalieerden Wisselbrief (z.p., z.n., 1635) p. 318
121. Het krijten en lachen van Brabant (z.p., z.n.) p. 318

122. Den Bril op den Neus vereert aenden Prince Cardinael (z.p., z.n.) p. 319
123. De Nederlandsche Boerentwist (z.p., z.n.,) p. 319
124. Rasebols Chaos (Arnhem, J. Jacobsz, 1635) p. 322

125. Slaepbol voor Jan van der Veen Rasebol (z.n., z.p.) p. 323
126. Waerachtich Verhael van de Veroveringhe Vant... Fort Schencken-Schans (Leiden, W. Christiaens, 1636) p. 323
127. J. Van der Veen: Caille la Boco (Arnhem, J. Biesen en ook te Amsterdam, J. Broersz., 1636) p. 324
128. Adr. Iekerman: Gedicht van Schencken-Schans (Haarlem, H. Passchiers van Wesbusch, 1636) p. 326
129. Dronckenmans Droom (Utrecht, H. Ribbius, 1636) p. 327
130. Arnhems Brand-offer... over het wederwinnen van Schencken-Schans (z.p., z.n.) p. 328
131. De Gheest van d'Oude Prins Wilhelmus verschijnt den vorst Prins Hendrick... na het weder overgaen van Schencken-Schans (Amsterdam, J. Frederiksz. Stam, 1636) p. 328
132. De Verlossinge des Cardinaels (z.p., z.n.) p. 330
133. Het Vorstelycke Ravelspel om Schenckenschants (z.p., z.n.) p. 330
134. Le Ravel des Princes pour le Fort de Schenxks (Id. id.) p. 330
135. Misluckt Raphel Spel van den Prince van Oragnien (z.p., z.n.) p. 335
136. Le Jeu de Raphel failly du Prince d'Orange (Id. id.) p. 335
138. Le heureusse fin du Jeu des Princes pour le fort de Schenck (Id. id.) p. 339
139. Den Hollantschen ende Franschen Bitebau (z.p., z.n.) p. 343
140. Nieuws, T'Geusen Rou-Mael en Fransche Courante (Delft - fictief, 1635) p. 346
141. Die lustighe Kaus opt Hooft (Den Haag, P.J. Broers - fictief, 1635) p. 347
142. Het Geusen Geschreeuw (z.p., z.n.) p. 353
143. Geusen Requiem (Waarschijnlijk een druk van H. Velpius te Brussel, z.p., z.n., 1635)
144. De Schatkist der langh verborghen Renten (z.p., z.n., 1635) p. 362
145. Alder-hande soorten van Hollansche ende Fransche Neusen van vrempde ghedaente (z.p., z.n., 1635) p. 369
146. Het Frans ende Hollants Verkeerspel (z.p., z.n., z.j.) p. 373
147. Het vluchten van den Prince van Oraignien met de Hollantsche Ondersaten (z.p., z.n.z.j.) p. 377
148. Den Nederlandschen Phaëton, (z.p., z.n., z.j.) p. 379
149. Den seghe-riicken Triomph-boghe oft beschriivinge van de victorien vercregen tegen de Hollander in't Landt van Waes... (Antwerpen, M. Binnart, 1638) p. 385
150. Pater A. Poirter: Den Hollandschen Cael-af van Callo. (z.p., z.n., z.j.) p. 391
151. Pater A. Poirters: Den Franschen Kraem-op van S. Omer (z.p., z.n., z.j.) p. 399
152. Een nieuw Liedeken van Calloo (Antwerpen, Robert de Cecile, z.j.) p. 403
153. Nieu kluchtigh Liedeken van den Geusen Haesop uyt Calloo (Antwerpen, J. Jacobs, z.j.) p. 403
154. Chr. Van Essen: Triomphe ende Victorie over vier verscheyden Overwinningen, die Godt verleent heeft aan het edelste Huys van Oostenrijck (Antwerpen, J. Mesens, 1638) p. 409
155. Chr. Beys: Calloo prins des rebelles et reprins par... Prince Ferdinand (Lille, Chr. Beys, z.j.) p. 411

Lijst der Illustraties

1. A. van Leest: Perseus en Andromeda p. 9
2. De Visscher: Johannes Uitenbogaerdt p. 17
3. De Sprinkhaan (Hoeve te Borsbeek) p. 22
4. De Sprinkhaan met omringende gracht p. 24
5. W. Hollar (naar A. van Dyck): Johannes Malderus p. 35
6. Oldenbarnevelt's Halsrechting (Titelblad van A. Verhoeven's ‘Nieuwe Tijdinghen’) p. 37
7. Oldenbarnevelt's Halsrechting, naar een prent uit den tijd p. 39
8. F. Schillemans: Samenkomst van de Synode te Dordrecht p. 47
9. W. Jacobsz Delft (naar M.J. Miereveld): De Pfalsgraaf Frederik V p. 66
10. Satirische prent op den val van Frederik V p. 76
11. P. de Jode (naar A. van Dyck): Graaf J. Tserclaes van Tilly p. 84
12. Gedenkpenning ter eere van Graaf Tserclaes van Tilly p. 85
13. Spotprent bij het ‘Nederlandsch Blasoen’ p. 89
14. L. Vorsterman (naar P.P. Rubens): Car. de Longueval, Graaf van Bucquoy p. 94
15. Spotprent bij den ‘Roomschen Rolldpot’ p. 100
16. Spotprent bij den ‘Calvinischen Roffelpot’ p. 104
17. Spotprent bij ‘Den krancken Gier’ p. 110
18. Het verdrinken van Hollandsche Visschers door Vlaamsche Kaapvaarders, uit ‘Nievwe Spaensche Tyrannie’ p. 112
19. Prent bij de ‘Waerachtige Beschrijvinge van de tocht op 13 Mei 1622’ p. 120
20. Prent bij ‘Den Tocht van de Brandstichters’ p. 125
21. C. Van Sichem: Albert en Isabella p. 128
22. C. Galle (naar P.P. Rubens): Titelblad van de ‘Obsidio Bredana’ p. 134
23. Penning op de inneming van Breda in 1625 p. 135
24. P. de Jode: Maurits van Nassau p. 136
25. Velasquez: Overgave van Breda p. 138
26. A. van Dyck: Spinola p. 140
27. Spotprent bij het: ‘Treurfeest der Calvinisten’ p. 143
28. B. van Someren: Anton Schetz, Baron van Grobbendonck p. 146
29. Joh. a Doetecum (naar S. Vranckx): Het Gevecht van Lekkerbeetje p. 148
30. L. Vosterman: Graaf B.P. De Fontaine p. 160
31. Zilveren Schotel gedreven door L. van Nieukerke en geschonken aan Graaf de Fontaine na den afloçht van F. Hendrik in 1631 p. 164
32. Het Blauw Kasteelken op Beverhoulsvetd p. 166
33. De Beverhoutsche Olanje-molen p. 168
34. Th. van Thulden (naar P.P. Rubens): Titelblad van de ‘Pompa Intröitus’ p. 198
35. P. Pontius (naar P.P. Rubens): Ruiterportret van Prins Ferdinand p. 200

36. Th. van Thulden: De Maagd van Antwerpen biedt Prins Ferdinand een lauwerkrans p. 204
37. Gedenkpenningen ter eere van den Kardinaal Infant p. 210
38. P. de Jode De Prins Kardinaal ontvangen te Gent aan de Brugsche poort p. 218
39. P. de Jode Vuurwerk te Gent bij de Blijde Inkomst van den Kardinaal Infant p. 220
40. Plattegrond bij den aanval op Thienen, 1635 p. 230
41. Titelblad van ‘Den Hollantschen Jaw en de Fransche Krauwey’ p. 234
42. W. van de Lande Spotprent ‘Uniti Belgii Hieroglyphicum p. 260
43. Spotprent ‘Waerachtig Sinnebeeldt van den teghenwoordighen Staet van Nederlant’ p. 260
44. A. Pauli Beleg voor Leuven in 1635 p. 269
45. Titelblad van het ‘Balet des Franchois et Hollandois en Brabant’ p. 296
46. De Schenckeschans
47. De Kardinaal Infant wordt door Gustaaf Willem van Nassau verlost van Schenckeschans p. 329
48. S. De Pas: Spotprent op het hernemen van de Schenckeschans door Frederik Hendrik p. 331
49. Spotprent bij ‘Het misluckt Raphelspel’ p. 333
50. Spotprent bij ‘Het geluckich Eynd van het Vorstelyck Raffelspel’ 338
51. P. Pontius (naar A. van Dyck) Fredenk Hendrik p. 344
52. Spotprent bij ‘T'Geusen Rou-Mael en Fransche Courante’ p. 346
53. Titelblad van ‘Het Geusen gheschreeuw p. 352
54. Titelblad van ‘Alder-hande soorten van Hollandsche ende Fransche Neusen’ p. 368
55. P. Verbist: De Forten van Calloo p. 384.
56. C. Galle (naar Van Thulden): Mislukte Aanslag der Staalschen op Calloo p. 388
57. B.P.: Vlucht der Hollandsche Soldaten bij Calloo p. 396
58. Houtsnede bij ‘Een nieuw Liedeken van Calloo’ p. 404

Alphabetische Lijst der Persoonsnamen

A.

Abrahams, Antoon: 147.
Abrahams, Geeraard: 117, 147, 149.
Aedo, don Diego de: 199.
Aerschot, hertog van: 11.
Aertssens, H.: 30, 217, 247.
Albert, aartshertog: 10, 79, 80, 128, 180, 227, 410.
Altringer, Jan: 93.
Alençon, hertog van: 150, 181, 379, 381.
Allart, Pater: 275.
Alteras, Laurens Jacobsz.: 114.
Alva, hertog van: 6, 20, 98, 250, 380.
Angelis (ab), Bosschenaar: 269.
Andrine, burggraaf: 98.
Aquino, Thomas van: 274.
Arenherg, Albert van: 93.
Aretino, Pietro: 182.
Arminius, Jacob: 15, 15, 27, 155, 215.
Asperen, freule van: 363.
Ast, Jozef van den: 23, 25.
Aubermont, Jan Koenraad van: 267, 268, 273, 289, 395.
Auer en zoon, V.F.: 13.
Aurelius, Marcus, keizer van Rome: 74.
Aytona, markies van: 206, 236, 347.
Annibal: 79.

B.

Backer, A. De: 390, 391, 412.
Baden-Durlach, markgraat van: 131.
Badius, Otto: 321.
Balthazaer, don: 76.
Baque, M.D.: 188.
Barbançon, prins van: 11, 347.
Barlaeus, Gaspar: 255.
Barnevelt: zie Oldenbarnevelt.
Bartas, du: 185.
Bartholomeo, Anna A.S.: 7.
Bart, Jan: 113, 117.
Bart, Michel: 117.
Baudartius, Willem: 69.
Beaucourt de Noortvelde: 117.

Becanus, G., S.-J.: 201, 218, 220.
Beer, Taco H. De: 386.
Bergh, graaf H. van: 11, 121, 122, 347, 349, 372, 373.
Bergh, graaf Willem IV van: 347.
Berlaymont, Gilles van: 98.
Bertius, Petrus: 34, 42, 43.
Bethlen Gabor: 68, 70, 76, 77, 78, 82, 98, 152, 414, 418, 426, 428.
Bets, P.V.: 232, 233.
Beucken, G.M. Vander: 271.
Beyerlinck, L.: 149.
Beys, Christoffel: 410, 411.
Beza, Th. de: 215.
Biesen, Jacob van: 324.
Binnart, Martinus: 385, 406, 411.
Blok, P.J.: 91, 114, 135, 142, 150, 240, 363.
Blommaert, Ph. Jhr.: 12.
Bochius, J.: 149.
Bogerman, Johannes: 53, 155.
Boisisse, De: 34.
Bolognino, Willem: 63.
Bontebal, Jacobus: 36.
Bor, P.: 149.
Borghgrave: 269.
Borre, Van den: 32, 33.
Bosch, Joannes van den: 178.
Bosch en zoon: 179.
Botherghe, kapitein: 150.
Bondewijn van Constantinopel: 221.
Bouillon, hertog van: zie Tour d'Auvergne.

Bourbon, huis van: 402.
Bourbon, L. de.: 379
Boxhorn (of Bocherinc), Hendrik: 29, 144, 147, 156.
Brande, E. Van den: 14.
Brande, Geeraard van den: 14, 175, 177, 178, 179, 185, 186, 187.
Braudenburgh, L.V.: 189, 191, 193.
Brandt, G.: 17.
Braunschweig (Brunswijk), hertog Christiaan van: 69, 122, 137, 142, 144, 145.
Bréauté, Adriaan-Pierre de: 147, 150.
Bréauté, kapitein Pierre de: 118, 133, 147, 149.
Bredero, G.A.: 183, 186, 187, 320, 323.
Brederode: 359, 412.
Breeckeveld, Ludolph: 259.
Breuns, Catharina de: 363.
Breyghel, Nicolans: 95, 96.
Brézé, de: 232, 274, 279, 300, 369, 381, 445.
Brockelem, vau: 81.
Brockema, J.: 13.
Broersz., Joost: 324.
Brouwer, pater Cornelis Adriaenszoon: 162, 171, 172.
Bruyninckx, F.: 14, 175, 176, 177, 181, 320, 323.
Bucqnoy, graaf van: zie Longueval.
Bulens, Ch.: 274.
Burgins, Mathens: 36.
Burger, Dr. C.P.: 41.
Buys: 150.

C.

Calvijn (of Calvinus), Jan: 36, 46, 59, 106, 215, 427.
Campo, del: 324.
Cantecroy, heer van: 31.
Cantelmo, veldheer: 195.
Capistranus, Johannes: 72.
Capelle, P. van de: 165.
Carleton: 23.
Carondelet, F. de: 11, 347.
Castellani, Danielis: 29.
Catriz, colonel: 386.
Cats, J.: 187, 188, 189.
Cecil, Thomas: 184.
Cecille, Robert de: 403.
Charnacé, Hercule de: 355.

Châtillon, hertog de: 323, 244, 274, 277, 279, 281, 300, 345, 369, 381, 401, 402, 445.
Chifflet, Jules: 199.
Christiaan IV van Denemarken: 151, 152, 153, 155.
Christiaens, Willem: 323.
Christophorus, Dionysius: 96.
Cicero: 17.
Claeys, F.: 172.
Cloppenburgh, W. Jansz.: 72.
Clouwet, J.-Bapt. en M.: 95, 193.
Clouwet (of Clouwé), Wwe: 95, 96, 188, 189, 193.
Clouwé, J.: 193.
Cnobbaert, J.: 199, 201, 233
Cnobbaert, Wwe J.: 63
Cnöffelius, Andrens: 240.
Cock, A. de: 246, 347.
Coeberger, Wenzel: 40.
Coenestyn, C.: 255, 271.
Coligny, prinses L. de, moeder van Frederik Hendrik: 250, 363.
Colloredo, graaf Rudolf van Waldsee: 374.
Comodus, zoon van Marcus Aurelius: 74.
Conincx, A. 's: 6, 181.
Coornhert, D.V.: 185.
Coster, Samuel de: 321.
Coussemaker, De: 113.
Criqui: 395.
Crombrugghe, Alberic de: 117.
Croy, Ch. de: 11, 93.
Croy, Jean de: 98.
Cruyquenborg, graaf: 98.
Cupus (remonstrant): 32, 33, 34.
Custis, C.: 163.

D.

Dablyn: 25.
Dalen, Antoni van: 149.
Dalen, M. van: 149.
Dave, Antoine: 280.
Delff, Willem Jacobsz.: 66.
Destrée, Joz.: 165.
Dierickx, kaperkapitein: 115.
Diest, Lauwereys van: 203.
Dilis, E.: 81.
Does, Jacob van der: 225.
Doetecum, Johannes à: 148,-149.
Doria, hertog van: 395.

Dormalius, Ph.: 95, 231, 271.
Drielenburch, Vincent van: 45.
Driessche, Pieter van den: 95.
Dudley, Robert, graaf van Leicester: 184.
Dussen, van der: 150.
Duyse, Fl. van: 13, 158, 201.
Dyck, Antoon van: 35, 84, 140, 344.

E.

Eechoute, Floris van den: 96.
Egmont, graaf van: 11, 347.
Elias, Dr. H.J.: 19.
Elisabeth, koningin van Engeland: 184.
Elisabeth, echtgenoote van Frederik V, pfalsgraaf: 78.
Elst, Willem van der: 187.
Elst, J.F. van der: 149, 150.
Embden, graaf Adolf van: 267, 273, 305.
Enden, F. van den: 386.
Enden, M. van den: 207.
Epine, Jean de l': 147, 150.
Epinoy, prins van: 11, 347.
Episcopius, Simon: 16, 18, 19, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 39, 32, 33, 34, 36.
Ernest, aartshertog: 6, 8, 181.
Ernst Casimir, graaf, broeder van Maurits van Oranje: 137, 152.
Essen, Christoffel van: 14, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 409.
Essen, L. van der: 271, 274, 279, 297.
Estrées, Gabrielle d': 172.
Eynhoudt, luitenant: 267, 268, 289, 305, 306.

F.

Farnese, Alexander: 165.
Fatout, Charles: 410.
Ferdinand van Oostenrijk, prins-kardinaal: 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 233, 236, 238, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 264, 265, 267, 270, 271, 273, 281, 284, 288, 293, 294, 299, 303, 305, 306, 307, 308, 317, 318, 319, 320, 321, 324, 325, 320, 329, 330, 332, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 347, 349, 350, 361, 362, 364, 365, 366, 370, 374, 377, 378, 379, 383, 385, 386, 387, 389, 390, 395, 401, 405, 407, 409, 410, 411.
Ferdinand, koning van Hongarije: 374.
Ferdinand II, keizer van Oostenrijk: 68, 73, 74, 75, 77, 78, 81, 83, 102, 103, 109, 154, 374, 425, 427.
Flacius, pater: 29.
Flou, K. de: 165.
Fonclare, graaf: 395.
Fontaine, graaf B.P.: 160, 163, 164, 165, 169.
Fonteyn, Aug.: 271.
Fonteyn, C.J.: 232, 233.
Foppens, J.F.: 149, 389.

Force, maarschalk de la: 277.
Fossa, Mons, de la: 395.
Frarin, Louis: 23.
Frederik Hendrik, Prins van Oranje: 11, 14, 28, 73, 85, 91, 92, 113, 119, 120, 121, 123, 129, 130, 131, 133, 137, 142, 144, 145, 152, 154, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 191, 222, 225, 229, 232, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 248, 249, 250, 254, 255, 256, 258, 259, 261, 262, 267, 269, 270, 272, 273, 274, 278, 279, 282, 283, 284, 290, 292, 293, 299, 305, 307, 308, 312, 316, 317, 318, 319, 323, 324, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 337, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 376, 377, 378, 379, 381, 382, 383, 385, 395, 396, 439.
Frederik van Nassau, bastaardzoon van Frederik Hendrik: 363.
Fredericq, Paul: 287.
Frederik V, pfalsgraaf, koning van Bohemen: 55, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 83, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 101, 103, 106, 108, 109, 119, 137, 139, 151, 153, 179, 413, 424.
Fresin graaf: 98.
Fuller: 121.

G.

Gallart: 199.
Gallas, Mathias: 374.
Galle, C.: 134, 207, 388.
Gavarelles: 30, 31, 32, 33, 34.
Gelder, M. van: 387.
Geleen, Huyn van: 93.
Gevaertius, C.: 198, 199, 200, 204.
Geyl, Prof. Dr. P.: 11.
Ghistele, Cornelis van: 255.
Gilliodts-Van Severen: 165.
Gils, Ant. van: 275.
Gilse, van: 14.
Gits, heer van: 163.
Godevaert III, hertog van Brabant: 246.
Gommarus (of Gomarus), Franciscus: 15, 29, 48, 49, 50, 52, 57, 58, 155, 215.
Goovaerts, A.: 271.
Gouda, Johannes de: 28, 29.
Gras, Roelant de: 96.
Grevinchoven, Nicolaas: 18, 27, 32, 34.
Grevius, Johannes: 18.
Grobbendonck, graaf van (baron van Wesemael): 133, 146, 147, 150, 267, 268, 269, 270, 273, 280, 289, 293, 297, 361, 392, 398, 437, 438, 439.
Groot, de: zie Grotius.
Grootman, W.: 328.
Grotius, Hugo: 18, 19, 34, 363.

Guicciardini: 185.
Gustaaf Adolf, koning van Zweden: 373.

H.

Haan, de pensionaris: 18.
Haeghen, F. van der: 175, 225.
Haes, Gillis de: 93.
Habbeke (of Habberge), pater Max van: 29, 34, 157.
Halberstadt, bisschop van: zie Braunschweig.
Hannibal: 273.
Harduyn, Joost de: 217, 219, 221, 221, 247.
Haseltijn, admiraal: 115.
Hartens, Wwe Hendrik: 294, 297.
Hauscilt, Lubrecht: 221.
Heinsius, Daniel: 187, 188, 189.
Hemelarius: 19.
Hendrik IV, koning: 55, 172.
Hennin, Jacques de: 98.
Hermans, Dr. C.R.: 149.
Herodianus: 74.
Heurck, E. van: 14, 69, 274.
Heymbachi, B.: 271.
Heyns, D.: zie Heinsius.
Heyns, Pieter: 185, 187.
Hoenegg, Hoe van: 103.
Hogerbeets: 18.
Hollar, Wenzel: 35.
Hollare, Marinus van: 114, 173, 333.
Honig, H.: 12, 68.
Hooft: 187, 188.
Horn, graaf Gustaaf van: 374.
Hoste, Ad.: 347.
Houdoy, Jules: 410.
Houfijser, H.: 328.
Houtebeen: 114.
Houwaert, Jan Babtista: 10.
Hoven (of Hoeve), Anneken van den: 180, 226.
Hugo, Herman: 133, 134, 135, 144, 150, 156.
Huxelles, D': 150.
Huygens, Constantijn: 8, 176, 186, 187, 188.

I.

Iekerman, Adr.: 326.
Isabella, Clara, Eugenia, aartshertogin: 10, 115, 119, 127, 128, 134, 222, 410.

J.

Jacobs, Joseph: 403.
Jacobsen, Jan: 113, 117, 118, 433, 434.
Jacobsen, Michiel: 117.
Jacob I, koning van Engeland: 55, 68, 70, 75, 415.
Jacobsz., Jan: 322.
Jakinet (of Jaquinet), Jan: 14, 233, 235, 289.
Jaey, H.: 149.
Jan, graaf van Nassan: 150, 165, 167, 169, 173, 174, 228, 324, 333, 340, 398, 401.
Jan Joris, hertog van Saksen: 77, 80, 83, 103.
Jansen, Daniel: 174, 175.
Jansen de Malines, Laurens: 190.
Jansens, Jooris: 299.
Janssen, Broer: 157.
Janssen Broers, Peeter: 351.
Janssenius: 269.
Janssens, G.: 241.
Jansz., Jan: 69.
Jaye, H.: 7.
Jeannine: 34.
Johannes, Pans: 278.
Jode, Petrus de: 84, 136, 218, 220.
Jordaens: 387, 403.
Joseph, père: zie Leclerc du Tremblay.
Josepsen, Jan: 36, 38, 40, 41.
Jouret, P.: 7.
Julianan (Romeinsche prins): 74.

K.

Kalff, Prof. Dr. G.: 49.
Karel Emmanuel, hertog van Savoye: 55.
Karel V, keizer: 60, 98, 223, 349.
Kedinga: 269.
Keminck en zoon: 23.
Kemp, Mr. C.M. Van der: 19, 142, 363.
Kiliaen: 222, 308, 374.
Kleuter, Herman: 117, 436, 437.
Knipschaer: 45.
Knuttel, W.P.C.: 13, 36, 69, 70, 72, 73, 77, 156, 252, 255, 323, 327, 328.
Kruitwagen: 162.
Kryn, L.J.: 5.

Kniper, Dr. E.T.: 13.

L.

Labus, J.: 14, 162, 165, 170.
Lamboy, Willem de: 93.
Lambrecht, Jan: 188, 189, 193.
Lambrecht, Mooi-: 114.
Lande, W. van de: 259, 260.
Lansbergen, Fr.: 28.
Lansbergen, Sam.: 28.
Laurillard, Dr. E.: 386.
Leclere du Tremblay: Françou (Père Joseph): 274, 276, 302, 345.

Lede, Jan van: 93.
Leefdael, Jan van: 19.
Leedertz jr., Dr. P.: 13, 149.
Leens, G.: 274.
Leest, Ant. van: 9.
Leeuw, C. de: 30.
Lemnius, Joh.: 156.
Lerin, Vincentius van: 6O.
Lesteens, G.: 36.
Lettenhove, Kervyn de: 172.
Levin, Philippe de, heer van Famars: 154.
Librechts, Guillam: 287.
Liechtenberger, Johannes: 72, 78, 428.
Liefveld, Theodorik van: 185.
Ligne, prins A. de: 11, 347.
Limborch, Philips van: 16, 19, 20, 21, 23, 30, 36.
Linden, David van der: 217, 219, 221, 247.
Linden, H. Vander: 271.
Lipsius, Justus: 237.
Littard, graaf Henin: 93.
Littré: 272.
Lodewijk, natuurlijke zoon van Maurits van Oranje: 142.
Lodewijk XIII: 55, 288.
Lodewijk van Beieren, keizer: 278.
Longheville, hertog van: 409.
Longueval-Bucquoy, De: 67, 68, 72, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 103, 106, 137, 236, 423, 426.
Loontiens, C.: 117.
Loonbeeck: 269.
Loreinen, hertog van: 409.
Los Arcos, Don Martino de: 233.
Louise Juliane van Oranje-Nassau: 68.
Lummel, H.J. van: 12, 68, 178.
Luther, Martin: 40, 215.

M.

Magino, Antonio: 73.
Malderus, Johannes, bisschop: 27, 34, 35, 41, 45.
Man, Marcus de: 287.
Mander, K. van: 245.
Mansdalen, Anna van: 190.
Mansfeld, graaf Ernst van: 69, 75, 93, 98, 137, 142, 144, 145, 152, 425.
Margaretha van Oonstenrijk: 98.

Maria van Nassau, zuster van den Zwijger: 347.
Marius, Leonardus: 33.
Marnix, Philips van, heer van St-Aldegonde: 49.
Marquet: 121.
Mathias, keizer van Oostenrijk: 83, 95.
Maurits, prins van Oranje: 15, 16, 18, 19, 23, 72, 75, 85, 86, 113, 119, 133, 135, 136, 137, 139, 142, 144, 288, 326, 359, 363, 422, 425, 437.
Maurits, zoon van graaf Willem van Nassau-Siegen: 383, 386, 397, 406, 411.
Maximiliaan I, keizer van Oostenrijk: 223.
Maximiliaan, hertog van Beieren: 69, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 90, 93.
Mechelen, vrouwe Margaretha van: 142, 363.
Medici, Maria van: 55.
Meerbeeck, A. van: 149.
Meerman: 363.
Melun, Willem de: 93.
Mendoca, Francisco de: 93.
Mercans, Ant.: 233, 241, 279, 287, 301.
M(ercator), F(ranc): 271.
Merode, Philips van: 93.
Mertens: 383.
Mesens, Jac: 36, 268, 306, 409.
Mesens, Wwe Jacob: 208.
Meulenhoff, J.M.: 91, 240, 363.
Meuleman: 215, 224, 259, 320, 322, 323, 326, 385.
Meulman, Is.: 13, 58, 68, 130, 271.
Meursins, J.: 201, 218, 220.
Meyere, Leo de: 6, 7, 181.
Meyere, Victor de: 14.
Meysens, J.: 396.
Michels, L.C.: 185.
Michielsen, Philips: 215.
Miereveld, M.J.: 66.
Miert, P. van: 390.
Minne, Helena: 23.
Miraens, Aubertus (of Aubert Le Mire): 34, 67.
Moeremans, J.B.: 389.
Mommaert, J.: 201.
Moretus, Balthazar I: 45, 133, 134, 201, 206, 385, 410.
Moretus, J.: 237.
Moretus, Theodoor, oom van Balthazar I: 385.
Moretussen: 8, 18, 34, 186.
Morgan: 20, 359.
Morgand, Damascène: 410.
Muller, F.: 12, 13, 77, 86, 88, 101, 105, 109, 115, 119, 124, 144, 221, 225, 259, 261, 330, 335.
Muquardt, C.: 95.
Muysenhol, N.: 156.
Mynssen, J.: 141.

N.

Nassau, Justinus van: 135
Nassau, prinsen van: zie Maurits, Frederik Hendrik, Jan, Louise, Marie.

Nasaau-Siegen, prins Jan van: 32, 73.
Neeffs, Hubertus: 203, 205, 206, 207.
Nielles De: 19, 20, 32.
Nieuwelandt, W. van: 187, 188.
Nievkerke, L. van: 164, 165.
Nivelles, Jean de: 342.
Noortvelde, Beaucourt de: 221.
Nootman, Pieter: 235, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 289
Nutius, H.: 6, 29.
Nyhoff: 68.

O.

Occam, Willem van: 278
Oldenbarnevelt, Johan: 16, 18, 23, 36, 37, 38, 39, 41, 45, 87, 88, 137, 142.
Oosthoek, A.: 13, 239.
Oranje, huis van: 227.
Oranje, prinsen van: zie Maurits, Frederik Hendrik, Willem, Ernst Casimit.
Ovidius: 8, 240, 442.

P.

Paemel, I. Van: 117.
Palatijn: zie Frederik V.
Papebrochius: 383, 387, 389, 391.
Pappenheim: 373.
Paquot: 255, 280.
Parent, F.: 98.
Paridanus: 269.
Parma, Margaretha van: 6.
Parma, hertog van: 93, 113, 387.
Parmentier, R.O.: 162.
Pas, S. de: 331.
Passchiers van Wesbusch, Hans: 326.
Pauli, A.: 226.
Peckius: 7, 31, 33, 34.
Peeters, J.: 279, 297.
Pelagius: 20.
Pels, F.: 190.
Petit, Louis D.: 13, 139, 177, 233.
Petit, L.L.: 68.

Philips I, graaf van Vlaanderen: 223.
Philips II, koning van Spanje: 6, 180, 223, 380.
Philips VI, koning van Spanje: 55, 75, 223.
Philips IV, koning van Spanje: 134, 199, 223, 225, 231, 245, 256, 347.
Pietersz., I: 16, 19.
Piccolomini, graaf Octavio: 232, 242, 254, 276, 305, 370, 385, 389, 401, 412.
Pierron, Sander: 274.
Pirenne, H.: 194, 232.
Pise, de la: 363.
Plancius (of Platevoet), Peter: 56, 57, 58, 61.
Plantin, Christoffel: 9, 10, 74, 410.
Plantiniana, Officina (Plantijnsche drukkerij): 34, 134, 150, 199, 217.
Plantin-Moretus, Museum: 10, 38, 45, 46, 62, 64, 79, 80, 81, 105, 149, 152, 155, 158, 217, 385, 391, 411.
Plasse, C. Lodewycksz. van der: 245.
Poirters, pater: 14, 387, 389, 390, 391, 399.
Polignac, abbé de: 150.
Pontius, P.: 200, 344.
Potles: 121.
Poukens, pater S.J.: 390.
Preston, kolonel Thomas O': 238, 267, 268, 273, 289, 297.
Prins, E.H. Floris: 23.
Pulle: 269.
Puteanus, Erycius: 201, 233, 255, 271.

Q.

Quellinus, Erasmus 207.
Queva, markies de: 32.
Quevedo Villega, Fr. de: 265.

R.

Ramondt, Marie: 73.
Ravaillac: 55.
Ravelingen, Frans van: 45.
Ravesteyn, Joh. van: 239.
Reitsma (en Van Veen): 156.
Remans, P. Gilbert: 233.
Renesse, Renaat van, graaf van Warfusée: 11, 303, 347, 360.
Renynghe de Voxvrie, Van: 387.
Resseler, V.: 8, 18, 33, 186, 199.
Revius, Jacob: 73.
Rhal, Charles: 95.

Ribaucourt, heer van: zie Aubermont
Ribbius, Hermanus: 327.
Richelieu, kardinaal: 231, 274, 276, 285, 286, 300, 302, 303, 330, 339, 340, 341, 345, 355, 361, 369, 373, 374, 375.
Ridder, C.B. de: 67.
Rijckewaert, Car.: 21.
Rio, Johannes del: 27, 29, 30.
Rios, Barth de los: 386.
Riviera, Peeter van: 287.
Robles, proost van St-Pieters, Leuven: 269.
Roeulx, graaf van: 98.
Rogge, Dr. H.C.: 13, 23, 25, 27, 29, 31.

Rogge, Y.: 23.
Rohan, hertog de: 277.
Roman, Adriaen: 115.
Rombauts, Edw.: 391.
Rond-Wt, Rombaut: 130, 131, 132.
Roose, Petrus: 208.
Rooses, Max: 387.
Rossum, Marten van: 273, 287.
Rubens, P.P.: 5, 8, 11, 94, 95, 134, 198, 109, 200, 206, 385.
Ruyter, Michiel, Adriaanz. de: 114.
Ryssele, Colijn van: 255.

S.

Sabbe, M.: 241.
Saksen Weimar, Bernard van: 374.
Sandlin: 395.
Santa Troce, markies de: 173.
Sartor: 25.
Schenck, Maarten: 305.
Schetz, Anton, graaf van Grobbendonck: zie Grobbendonck.
Schetz, Lancelot: zie Wesemael.
Schietere, Nicolaas de: 96
Schillemans, F.: 47.
Schottus, Andreas: 19.
Schyndel: 359.
Scipio: 79.
Scribanus, Carolus, pater: 6.
Sedan, prins van: zie Tour d'Auvergne.
Seldenslach, Jacob: 64.
Sevenus, keizer van Rome: 74.
Sichem, Carel van: 128.
Sidney, Philip: 184.
Siffer, A.: 246.
Simons, Menno: 60.
Slatius, Hendrik: 18, 36.
Smout, Dr. H.: 186.
Soemeren, Bern. van: 146.
Solms, Amalia van: 137, 378.
Someren, J.F. van: 13.
Sommervogel, C.: 29, 30, 389, 390.
Sotwell (Southwell): 387, 389, 390, 391.
Speybroeck, A. Van: 172.
Spieghel: 185.

Spinola: 32, 54, 75, 77, 78, 82, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 95, 97, 103, 109, 114, 115, 118, 133, 134, 135, 137, 139, 140, 150, 178, 225, 426, 428.
Spitholdius, Egbertus, plebaan: 58, 62.
Stakenbroek: 359.
Stam, J. Frederickz.: 328.
Starter, J.J.: 68, 179.
Stassin, Charles: 98.
Steenhuys, kapitein: 150.
Stenius, N.: 185.
Stijns, Sybilla: 144, 156.
Stirum, graaf Herman Otto van Limburg en Bronkhorst, heer van: 276.
Stockmans, G.: 23, 25.
Stoppelaer, Frans: 98.
Suys, Ernst de: 93.
Swartenhondt: 114.
Swyck, Jan: 237.

T.

Tacitus: 243.
Taurinus: zie Toor, Jacob van.
Teirlinck, Is.: 246.
Temple, Olivier: 237.
Thieme & Cie, Wwe J.: 13.
Thieullier, G.: 389.
Thomas, prins van Carignan: 199, 232, 236, 324, 385, 389, 390, 398, 401, 402.
Thorn, graaf van: 72, 423, 424.
Thulden, T. van: 198, 199, 204, 385, 388.
Thurn, graaf Mathias van: 75.
Thuryn, Johannes: 86.
Thysius, J.: 13, 49, 108, 139, 157, 162, 177, 182, 252, 285, 299, 300, 301, 347.
Tiele, P.A.: 13, 36, 86.
Tilly: zie Tserclaes.
Toor, Jacob van: 19, 23, 25.
Torfs: 383.
Tour d'Auvergne, Henri de la, hertog van Bouillon en prins van Sedan: 70, 108.
Trognesius, C.: 63.
Tromp, de jonge: 114.
Tserclaes, J., graaf van Tilly: 67, 68, 69, 75, 84, 85, 131, 137, 151, 153, 154, 170.
Tucherus, burgemeester van Antwerpen: 202, 205.
Tychonius, Sebast.: 201.

U.

Uitenbogaerdt, Utenbogaert of Uyt den Bogaert: zie Wtenbogaert.

V.

Varennes, markies de: 280.
Varicq, markgraaf van: 34.
Vaux, baron de: zie Longueval.
Veen, Jan van der: 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 320, 322, 323, 324, 325.

Velada, markies de: 395.
Velasquez: 138.
Velde, Joannes van de: 170.
Velpius, Wwe H.A.: 257, 300, 301, 306, 360.
Velpius, Rutgert: 185, 265.
Vendôme, hertog van: 172.
Venne, J.P. van de: 47.
Verbist, P.: 384.
Vercoullie, Prof. J.: 10.
Verdenius, A.A.: 186.
Vere, sir Horatio: 91.
Verdugo, Willem: 76, 93.
Verdussen, H.: 29.
Verhoeven, Abraham: 13, 34, 36, 37, 46, 48, 49, 54, 57, 58, 62, 67, 69, 70, 71, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 91, 114, 130, 151, 157, 158, 201, 413, 420, 424.
Verhulst, G.: 154, 158, 216.
Vernulaeus, Nic.: 95, 231, 271, 390.
Verreyt, Ch.: 149.
Verstegen, Richard: 7, 8, 53, 151, 154, 158.
Verstocken: 14, 175, 320, 323.
Victor, Francoys de S.: 287.
Vignacourt (of Wignacourt), Charles de: 269, 271.
Vinckenboons, David: 313.
Visemal (Wesemael): zie Grobbendonck.
Visscher, C.: 149.
Visscher, Joh. de: 17.
Visscher, Pieter de: 28.
Visser, Anna Roemer: 8, 239.
Vlierden, Lambert van: 95.
Vloten, Dr. J. van: 12, 69, 179.
Vondel, Joost van den. 27, 207, 321.
Vooys, Dr. C.C.N.: 186.
Vorsterman, L.: 94, 16O.
Vorstius, Conrad: 27, 33.
Vos, Lambertus de (Vossius): 95, 96, 98, 173, 190, 193, 194, 195, 196.
Vranckx, Sebastiaan: 148, 149.
Vromant: 275.
Vuylsteke, J.: 287.

W.

Wadding, Pertus, pater S.J.: 29, 30, 34.
Wallenstein (of Waldstein) van, hertog van Friendland-Gitschin: 373, 374.

Warfusee, graaf van: zie Renesse.
Weerdt, Jan de (Werth): 93, 402.
Welders: 306, 307.
Weller, E.: 73.
Wens, Laurentia: 117.
Wermbouts, Sebastiaan: 183.
Werth, Jan de (Weerdt): 93.
Werve, jonker Jan van de: 185.
Wesemael, baron van: zie Grobbendonck.
Willebrordus, heilige: 61.
Willem, prins van Oranje (Willem de Zwijger): 6, 8, 9, 10, 73, 78, 129, 133, 328, 347, 381.
Willem, graaf van Nassau-Siegen: 305, 326, 329, 330, 348, 383, 386, 397, 400, 405, 406, 407, 408, 411, 412.
Willem, natuurlijke zoon van Maurits van Oranje: 142.
Willem, kaperkapitein: 115.
Willems, J.F.: 201.
Winghe, Van: 289.
Winkel, Prof. J. te: 173, 174, 175.
Wintershoven, pater S.J.: 28.
Wittebol, Cornelis: 114, 115.
Witte, Arnont de: 25, 26.
Witte, C. De: 77, 417.
Wolsschaten, Geeraerdt van: 178.
Wree, Olivier de (Wredius): 14, 93, 95, 96, 97, 98.
Wtenbogaert, Johannes: 16, 17, 18, 19, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 41, 42, 43, 44, 45.
Wulp, J.K. van der: 13, 58, 130, 215, 224, 259, 271, 320, 322, 323, 326, 385.

X.

Ximenez, kardinaal: 31.

Y.

Ysermans, Jan of Hans: 14, 81.

Z.

Zamora, And. Aloysius S.J.: 207.
Zegers, Jac.: 390.
Zype, F. van: 8.